

BALKÁNYI KÁLMÁN

**ARCOK, HARCOK,
KUDARCOK**

HEGEDŰS LÓRÁNT

ELŐSZAVÁVAL

BUDAPEST, 1934

BALKANYI KALMAN NEGYEDSZÁZADOS
ÍRÓI ÉS ÉRDEKKÉPVISELETI TEVÉKENY-
SÉGÉNEK EMLÉKÉRE E KÖTETBE VÁ-
LOGATTA ÖSSZE A HEGEDÚS LÓRÁNT
ELNÖKLETE ALATT ALAKULT JUBILEUMI
BIZOTTSÁG BALKANYI KÁLMÁN CIKKEI-
NEK ÉS BESZÉDEINEK JAVÁT. SAJTÓ
ALÁ RENDEZTÉK HORVÁTH ISTVÁN ÉS
MOLNÁR IMRE. NYOMTA A PESTI LLOYD-
TÁRSULAT NYOMDÁJA. A KÖNYVET KNER
ALBERT TERVE ALAPJÁN KNER ERZSÉ-
BET KÖTÖTTE A GRÁB-FÉLE TEXTILIPAR
R.-T. GYÁRÁBAN KÉSZÜLT KÖNYVKÖTŐ-
VÁSZNBA. A DIÓSGYŐRI PAPIROST AZ
ELSŐ M. PAPIRIPAR R.-T. SZÁLLÍTOTTA.

EBBŐL A KÖNYVBŐL EZERSZÁZ SZÁMO-
ZOTT PÉLDÁNY KÉSZÜLT A SZERZŐ ERE-
DETI KÉZJEGYÉVEL. EZ A PÉLDÁNY A

SZÁMÚ.

FELESÉGEMNEK

ELŐSZÓ

Magamforma ember, ki tollforgatásból él és betűvetéssel foglalkozik, néha úgy leteszi írószerszámot és körülnéz a sok bolond könyv és írás között, mit maga szerkesztett, vagy az évtizedek óta összegyűlt „anyagot” szemléli: a könyvtárat, kéziratait és ilyenkor az a különös vágy támad az emberben, hogy a sok betű mögül jönnének ki azok az emberi lelkek, akiknek ezeket az írásműveket köszönheti. Magamat gyakran azon kapom, hogy ép úgy hangosan szereinek a könyv írójával beszélni, mint ahogy a hiányérzet nyugtalansága fog el, ha nem tudtam eljutni egy hangversenyre, hogy Beethoven, Wagner vagy Strauss Richárdnak az örökkévalóságba kiénekelte hangjait halljam. Írások mögött ember, téged idézlek annyiszor s annyi epedéssel!

Egy ilyen ember, egy igazi ember most előlép az írások közül: Balkányi Kálmánnak hívják. A maga kedves, megnyerő modorában és abban az eltanulhatatlan közvetlenségében, mely minden igazi tehetségnek a biztos jele, merül fel előttünk huszonöt esztendő írásos harcainak, papírosra vetett küzdelmeinek és a közönségnek ajándékozott eszmehálózatának háttéréből. A könyv, amelyben összefoglalja írói termésének legjellegzetesebb példáit, nevezetes címet visel: „Arcok, Harcok, Kudarok”, nem ok nélkül csendülő ritmusokkal. Minden igazi írónál a cím jobb, mint maga az írásmű és erre Jókai tanította meg az írástudókat. Most már amit Balkányi Kálmán ad nekünk: az „Arcok” mögött voltaképpen az az ő arca, amelynek jellemző vonása, hogy a nagyképűség hiányzik róla. A „Harcok” az ő harcai, amelyekből azonban nem ő, hanem a küszködő középosztály által megszólaltatott szív hangjai törnek elő. A „Kudarok” alatt pedig értjük a magyar kereskedőnek keserves sorsát, sőt a közgazdasági igazságnak erőszakos letaposását: csak egy marad köztük diadalmas, a megértő filozófus, aki szerzőül jelentkezik és Balkányi Kálmánnak hívják.

Ha az írásművészei azon múlik, hogy az olvasó rögtön, közvetlenül látja amikor és ahogy az író elgondolkozik, és ha igaz az az írói parancs — de igaz! —, hogy csak akkor szabad egy gondolattal a nyilvánosságra lépni, ha az megtalálta a maga igazi köntösét, ha az egész egyedülálló; ha örök törvény az, hogy minden igazi vérbeli költőnek kötelessége széttépni a fátylat, amely az igazságot takarja és olyan fátylat borítani rá, amilyent az ő szíve szívárványszínekből összeszőtt, akkor ez a könyv, amely Balkányi Kálmán huszonöt éves működését mutatja be, egy igazi művészírónak könyve. Tehát nem száraz beszámoló, mert semmi szárazság az írójában, a küzdőjében nincsen, ellenkezőleg a legelvonatbannak látszó, vagy a legköznapiabbnak mutatkozó események tagolása mögött is ott lüktet egy igazi embernek, egy valóságos költőnek a szívverése. Aki Balkányi könyvét azért veszi kezébe, hogy valamely nagyképű közgazdasági

emlékiratot vagy huszonötéves elavult krónikát olvasson, az mindjárt tegye le, semmi múzeumi emlék abban nincsen, dacára annak, vagy éppen azért, mert az igazi történet benne van. Az Élet szól itt s mi egy becsületes ember harcát halljuk szüntelenül.

A könyv nemcsak kitűnő életrajz, tudniillik életrajza Balkányi Kálmánnak, mert mindennél szemléltetőbben benne van a saját magáról való vallomás, a könyv ezenkívül nagyszerű bizonyítéka annak, hogy nincs unalmas tárgy és nincs fakó tudomány. Bármilyen unalmasak, szárazak és fakóak, akik a tudományokat vagy a tárgyakat ellepik, mihelyt egy friss ember jön, ki letörli a porréteget, mihelyt egy bátor férfi következik, aki megmeri mondani azt, amit lát, mihelyt egy harcos áll előttünk, aki bátran rohan a küzdelembe a maga igazságaért: akkor az unalom, a nagyképűség és az a szörnyű sablon, amely alatt a magyar tudományos és szépirodalmi írás folyton senyved, szét van törve, porrá van zúzva. Mi szabadon lelkesedünk, amikor Balkányi Kálmán történetét és munkáját magunk elé tartjuk.

Hogy éppen e sorok írója és ezen a helyen szólal meg most Balkányi Kálmánról ezen a hangon, annak más oka is van és pedig, hogy életem nagy részét és mindenestire azt, ami maradandó alkotásokra vezetett, a magyar érdekképviseltek szervezésében töltöttem. Ez az azelőtt még elhanyagolt tér szokatlan volt a mi országunkban még néhány évtizeddel ezelőtt, azért, mert vagy ahhoz vagyunk hozzá szokva, hogy a folyton növekvő hivatalos gépezet elvégez mindent, avagy ahhoz, hogy mindenki mint szertevért atom a másikra való tekintet nélkül rohanjon saját érdekei szerint és súrlódjon a végtelenségig. Az, hogy van társadalmi erő is, amely e kettő közötti Életet képviseli, mely az atomokból a belső erők összefogásával tud szervezetet teremteni, oly szervezetet, amely nem állam, nem hivatal, hanem élő valóság, ez a gondolat csak azóta emelkedett ki a magyar közéletből, amióta a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés nemes versenyre keltek egymással és más érdekképviseltekkel, amelyek mellettük — az igazat megvallva — igen elmaradtak.

Ebben a nagy magyar kialakulásban Balkányi Kálmánnak szokatlan munkája, nagy becsületesége, friss találékonysága és becsületes férfiúhoz illő bátorsága egyike a legjelentékenyebb és senki által kétségbe nem vonható jelenségeknek. Az ő könyve voltaképpen egy nagyszerű tükör, amelyben azok a küzdelemek is mind megjelennek, amelyek a magyar kereskedelem és a magyar érdekképviseltek nehéz és naponként megújuló tornáját mutatják be.

Mindaz a megfigyelés arra a megállapításra vezet engem, hogy az „Arcok, Harcok, Kudarok” igazi könyv s ezért igaz tett: bizonyítéka egy igaz életnek, Balkányi Kálmán életének.

HEGEDŰS LÓRÁNT.

ARCOK, HARCOK, KUDARCOK

Budapest, 1901. Este a színházban tapsol Ujháznak, Vízvárinak, Prielle Kornéliának és boldogan ismeri fel egy páholy mélyén Jókait. Késő éjjel az Abbáziában leül egy asztal mellé, amelynek szomszédságában Eötvös Károly ajkáról omlik a zamatos tréfa. Másnap reggel az egyetemen bemegy a Groschmid és a Schwarz Guszti órájára, (itt mégis többet lehet tanulni, mint otthon Kovács Sándor bácsinál), délben felszalad a parlament karzatára, ámulva hallgatja a korszak legjobb szónokait, éppen Széll Kálmán felel egy új képviselőnek, Vázsonyinak. Ebédre találkozája van a Pilseniben, megismerkedik Taszítóval és látja a Gizella-téren kocsira ülő Lánczy Leót. Ebédután rohan Tóth Bélához az Abonyi-uccába, aki levélben kérte magához.

— Azt hittem az írásai révén, amiket az Anekdotakincs számára küldött, hogy öreg táblabíró és most — mért nem válsz rózsaszínűvé töltőtollam tintája? — kiderül, hogy jogász, hozzá még másodéves jogász.

Hosszú beszélgetés, felejthetetlen élmény. Tóth Bélától szalad a Hatvani-uccába, illetve most már Kossuth Lajos-uccába. Ennek egyik házában szokott megszállni a halasi esperes, Szilády Áron. Vele is van dolga a másodéves jogásznak. Szily Kálmán, az Akadémia főttkára küldte hozzá.

— Mit hozott öcsém?

— Kéziratot.

— Ugyan, ugyan. Ép arra nincs szükségem. A másodéves jogász nem hagyja magát.

— Pályanyertes munka. A Kazinczy-díjat nyertem vele.

— Arról sem tehetek — szólt Szilády kevéssé barátságosan.

A másodéves jogász már nem tud egyebet felhozni védelmére. Csak ezt teszi hozzá:

— Egy magyar íróról irtam. Péczely Józsefről.

— Melyikről?

— Az ifjabbról.

— Az kevesebbet ér, mint az idősebbik.

— Arról meg én nem tehetek nagytiszteletű uram, — felelte kétségbeesve a másodéves jogász. — Ha egyszer az ifjabbik Péczelyre tűzték ki a 15 aranyat, őróla kellett írnom.

— Hát fiam, ha megnyerte az aranyakat, örüljön neki. De nekem ép hat esztendőre való anyagom van otthon a fiókban. Nem adhatom ki a munkáját.

A diák búsan forgatta a csomagját.

— Pedig szereztem azóta ehhez különböző könyvtárakban több mint száz levelet. Gondoltam, azt is lehet használni.

Erre már felugrott jó Szilády Áron.

— Az már más. Akkor az: adalék. Az esetleg többet ér, mint a sok vízzel feleresztett nagy tudományos fejtegetés. Adalék: az kell nekem. Ha jó adalékai

vannak: kiadom a kedvükért még a pályanyertes értekezését is. Pedig arra senki sem kíváncsi.

. . . Így jelent meg a másodéves jogász munkája az Irodalomtörténeti Közlemények 1904. évfolyamában.

Hogy a Pestre bekukkant másodéves jogász én voltam, ezek után felesleges elárulnom. Akiket bámultam, akikért rajongtam, akik jól bántak velem, akik megsimogatták az arcomat: a közben eltelt emberöltő alatt úgyszólván mind meghaltak. (Grosschmid, hálaistennek él), Szilády Áron is megtért már a két Péczelyhez. De egy szava néha felvillan előttem. Adalék!

... Huszonöt év után, amit ebben a könyvben elibéd tálalok, nyájas olvasó, találjon a Te szemed előtt bűnbocsánatot, ahogyan valaha első művemnek megbocsátott az öreg irodalomtörténész. Adalék! Ennyivel és nem több igénnyel lépnek fel az itt következő írások. Adalékok egy későbbi kornak vizsgálói számára, akik talán így közelebb férkőznek egy különös kor sok hétköznapi, néhány kivételes egyéniségének lelkéhez.

Ne várj olvasó, memoárokat. Se jussa, se tehetsége, de még csak érkezése sem volt ez írások szerzőjének arra, hogy emlékiratokat adjon ki. Csak azt érezte, hogy a kortárs jussán szabad megengednie, hogy összeszedjenek egy bokrétára valót régi írásokból. Talán lesznek a következő koroknak megint Szilády Áronjai, akiket érdekelnek majd ezek a töredékek. Nem mint írásművek, tanulmányok, portrék, csak mint adatok, adalékok egy édeskeserves átmeneti korszakból.

Debrecenben, mikor a királyi Táblát felépítették, szokás szerint márványtáblát készítettek a bejárat falára. Megjelent a kőfaragónál egy öreg polgár.

— Figyelmeztetni kívánom a mestert, hogy az én nevemet ne felejtse el rávésni a táblára.

— Azt vésem rá, amit Puky Gyula táblai elnök úr parancsol. Hozzá menjen az úr!

A debreceni civis nem volt rest. Elment Pukyhoz s előterjesztette a kérését.

— Hallom, hogy Ferenc József király öfelsége, meg a miniszterelnök úr, meg az igazságügyminiszter úr, meg a polgármester úr, meg a táblai elnök úr nevét mindet rávésik a táblára. Akkor én se maradhatok ki.

— Vájjon miért ne? — kérdezte a tábla elnöke. Az öreg polgár nem szégyelte magát, kibökte a maga jogcímét.

— Azért mert én mindennap néztem ennek a nagy háznak a felépítését. Reggeltől estig. Napsütésben és szakadó esőben. Tehát nekem is van közöm ehhez az épülethez.

A táblai elnök úr mosolygott. Bessenyei Széli Farkas tanácselnök úr, aki ezt később nekem elmesélte, nagyot nevetett. Az én öreg földim érdemeit bizony nem ismerték el. Nevét nem vésték kőbe. Magam is elfelejtettem, hogy hívták. De annyi esztendő után úgy érzem, hogy valami igaza volt neki. Nemcsak az építőknak lehet közülük az utókorhoz, nemcsak azoknak, akik hivatalt, méltóságot töltöttek be, mikor a ház épült. De lehet mondanivalójuk az utókor számára azoknak is, akik egyebet se tettek, csak nézték, nézték a ház építését.

Ami engem illet: én néztem lelkesedéssel. Néztem szeretettel. Néztem figyelő szemmel. S boldog voltam, hogy amikor téglát téglára raktak, oldalán

állhattam huszonöt éven át Magyarország egyik legeredetibb, legbátrabb, legbecsületesebb emberének, Sándor Pálnak.

Írásaimnak egy kis töredékét küldöm útjára ebben a kötetben, amely sohasem jelenhetett volna meg, ha nem buzdít és nem áll mellém az a férfiú, aki e huszonöt év minden napján mint érdekképviseleti vezető, mint író, mint ember lángoló lelkével hatott rám, szavával, írásával mérhetetlen gyönyörűséget szerzett. Amíg élek, nem felejttem el ezt Hegedűs Lórántnak és hálás köszönetet mondok az általa vezetett jubileumi bizottság minden egyes tagjának.

Címe a kötetnek: Arcok. Harcok. Kudarckok.

Igenis: kudarcok. Többször lesz itt szó balsikerről, mint sikerről. Aki a magyar kereskedelem harcaiban szerepet vállalt, nem vállalkozhatik ma dicsőséges eposz írására. Volt részünk olykor alantas béka-egér harcban. Sokszor kaptunk ütést, csipést, taszítást. Nem vehetjük hát ajkunkra a régi magyar harcos szavát. Mi nem dicsekszünk azzal, hogy elvégeztük nagyszerű munkánkat, melyet sem irigy idő, sem víz el nem moshat.

Büszke megelégedés nem illik hát sem a közelmúlt eredményeihez, sem a jövőbeli kilátásokhoz. Egy sorsüldözött foglalkozás szolgálatában olyan huszonöt évet morzsolunk le, amikor úgyszólván egyebet se lehetett látni, csak irigy időt, árvizet, vasat és az ég haragját.

Voltak bizony kudarcaink. De a magyar kereskedők jövő generációi talán e szapora kudarcokból tanulnak annyit, mint sovány sikerekből.

S ha eposz nem is kerekedik a Harcok és Kudarcok megújuló sorából: azért hősokeket én is énekelek.

Az Arcok között az olvasó eredeti figuráknak és történeti emléké, jelentős egyéniségeknek különös keveredését találja. Nem Nagy Frigyes módszere szerint próbáltam e könyvbe besorozni csupa abnormis nagyságú gránátost. Drága, kedves arcok között lesz ugyan itt néhány daliás hőse a XIX. századnak. Olyan emberek, akikhez közeljutni, velük szót váltani: tisztesség volt, öröm és egy életre szóló édes emlék. De mellettük itt mosolyognak más arcok, kedves arcok, kevésbé jelentékeny arcok, akiket a rajzoló ceruzája azért vetett papírra, mert úgy érezte, hogy ezek is jellemzik a kort, tán egyik-másik még inkább, mint a nagy emberek. A pápai boltos, aki halottas ágyán az elmúlást megelőző testi-lelki kínok között végre akkor nyugszik meg, mikor még egyszer utoljára gyapjút vehet. A mártonfalvi szatócs, aki megpróbálja menteni bajba jutott vevőjét s helyette őt pusztítja el az erjedő bor a pincében. Ezek az arcok, apró embereknek elfakuló fényképe talán nem rí ki a környezetből.

Teljességre nem törekedtem. Azokról írtam, akikhez közel hozott a sors. Így kerültek be olyan arcok is a gyűjteménybe, akiknek vállalt hivatásomhoz, a kereskedelem szolgálatához közvetlenül kevés közük volt.

Itt következő írásaim legnagyobb része az OMKE című hetilapban jelent meg először. Másféléves volt ez a lap, mikor főszerkesztője lettem. A rá következő évben hetilappá alakítottuk át. Három évvel később rotációson nyomtuk. Tizenöt esztendő óta gyötörő fáradtsággal, emésztő kinnal, édes élvezettel adjuk ki hétről-hétre. Ebben a munkában legfőbb segítóm a lapnak elmés, lelkes, nagytehetségű szerkesztője Horváth István az OMKE főtítkára. Külön megköszönöm neki és Molnár Imre titkárnak, amit e könyv létrehozásában baráti jóindulattal segítettek.

A Kereskedő Naplóját a Pesti Napló kiváló szerkesztőjének, Földi Mihály barátomnak biztatására vezettem három éven át. Más cikkeim Gyulai Pál Budapesti Szemléjében, a Budapesti Hírlapban, a Pester Lloydban, a Pesti Hírlapban, Magyar Hírlapban és egyéb napi, valamint hetilapokban láttak napvilágot.

Ha valamelyest tudtam hatni írásaimmal: ezért főképp három nagy magyar lapszerkesztőnek vagyok hálás. Gyulai Pálnak, aki 1902 december óta, amikor első cikkemet kiadta, haláláig korholt, tanított, biztatott. Példátlan szeretettel.

Rákosi Jenőnek, aki tárcaíróból vezércikkíróvá nevelt s a század elején Berlin, Paris több kitűnő írójával ismertetett meg.

Vészi Józsefnek, aki édesapám helyett apám lett.

Ma már mindenfelé kövek emelkednek azok felett, akik valamikor pályám elején mellettem álltak. Fáj, hogy édesapám, akinek alakját a „Main Street” című cikkben próbáltam megrajzolni, elmaradt mellőlem és az idén, mikor ennek az évfordulónak a kapujához érkeztem, kidőlt ő is, aki elindított utamon, akinek az életben legtöbbet köszönhetek: az édesanyám.

*

Huszonöt év — az idő, hogy eljár! A sírok kövéről hadd gondoljunk arra a kőre, amely a mi nagy fejedelmünket, Bethlen Gábort ezekre a szavakra fakasztotta: „Ha elhengerítik az követ, kinő az fű.” A magyar kereskedelmen régóta fekszik ez a kő: gyanúsításoknak, korlátozásoknak, bizalmatlanságnak a kősziklája.

Ezzel az írással, melyet íme átadok a magyar kereskedőknek s a közgazdasági élet minden elfogulatlan emberének, ezzel a könyvvel s ami a könyv mögött van: huszonöt év mindennapi erőfeszítésével, egyre törekedtem: Bethlen tanítása szerint elhengeríteni a követ a kereskedelemről. Talán ha sokan nekifekszünk, egyszer mégis csak kinő — a fű.

ARCOK

AZ ELNÖK

I.

Szabó Kálmán volt a legnagyobb kereskedő Debrecenben. Szabó Lajos fiai: nemcsak cég volt ez, hanem fogalom. Üzleti tisztesség, megbízhatóság, jó kiszolgálás: ezt jelentette a Szabó név. A század elején Szabó Kálmán képviselő lett, függetlenségi és 48-as. Az önálló bankért és önálló vámterületért hevült. Voltak nála jobb szónokok. De erősebb meggyőződéssel kevés ember foglalt helyet a parlamentben. Mint kereskedőből lett képviselőt alelnökévé választotta a fiatal OMKE.

Mikor én fejembe vettem, hogy pályázom a meghirdetett OMKE titkári állásra, az apám Szabó Kálmánhoz ment tanácsért. Nem titkolta előtte, hogy ő nem nagyon helyesli ezt a tervet. Inkább szeretné, ha ügyvéd lennék Debrecenben. Szabó azonban nem osztotta azt a véleményt. Ha meglehet csinálni, akkor érdemes. Szép pálya ez, már csak azért az egyért is, mert Sándor Pál mellett dolgozhat a fiú. Egyébként beszélni fog velem, ha megnyílik a parlament.

Hetek teltek el, mire Szabó Kálmántól új értesítés jött. Menjek hétfőn délben 1 órakor a tőzsdére, mutassam be magam Sándor Pálnak.

Utólag elárulhatom, hogy ez a bemutatkozó látogatás kevésbé ünnepi formában zajlott le. Be se jutottam az irodába, ahol valami fontos gabonaüzleti megbeszélés lehetett. Polakovits Mátyás stentori hangját ki lehetett hallani a zárt ajtón keresztül. Kopogtatásomra egy marcona, kisportolt, magas, kopasz férfi kijött a tőzsdeépület udvarára. „Maga az, akiről Szabó Kálmán beszélt? Tud Stenografálni?” kérdezte. Válaszomat szerencsére nem várta meg. Kezet fogott, „örülök, hogy megismerkedtem, jövő héten majd meglátjuk.” Megláttuk.

Így kezdődött vele 25 éves ismeretségünk.

Hogy el ne felejtsem: a gyorsírást azóta se tanultam meg.

II.

— Hallottam, hogy a „kereskedők pápájához” mégy, ő vett maga mellé. Ezzel búcsúztak tőlem a kálvinista Rómában, ahol szerették abban az időben az ilyen hasonlatokat.

Huszonöt év után merem állítani, hogy ha az a régi hasonlat jól jellemezte Sándor Pál csorbíthatatlan tekintélyét, egyben abszolúte helytelen volt. Nemhogy pápák, de a közönséges hívők között is kevés akad, aki magát oly kevésbé tartaná csalhatatlannak, mint Sándor Pál. Kemény elhatározású, aoéljellemeű, igazi férfi. Szavára bizton lehetett építeni mindig. Hűséges és jólelkű, aki meggyőződéséből nem engedett senkinek a puhítására. De ha komoly érvekkel meggyőzték, nem egyszer belátta tévedését s ezt a fórumon is megmondta. Sándor Pállal élvezet volt dolgozni s az ő szellemét híven követték elnöktársai, méltó munkatársai.

Órák hosszat beszélhetnék a régi elnöki értekezletekről, melyeknek hangadója Kunz József volt, a „mérsékelt közgazdasági imperializmus” hirdetője, egyébként gyakorlati észjárású, kellemes modorú kereskedő. Vidéki gyűlésekre sokat járt Fürst Bertalan s felejthetetlen benyomást tett rám Tamásy István, kolozsvári alelnökünk, aki tragikus összeroppanásával szimbolizálta elveszett kerületeinket. Az őket követő alelnöki gárdában nagy érdemeket szereztek Strasser Alfréd, a pozsonyi Stein Miksa, a miskolci Neumann Adolf és Horváth Nándor. Fischer Ödön a Cobden Szövetség elnöke lett. Drucker Géza az, aki átvezetett bennünket nehéz időkön át a mostani érába. Nagy súlyt jelentett rövid működése alatt Heinrich Dezső. Magyar Bertalant szónoki tehetsége, az ügyekbe való elmélyedése tette hivatottá arra, hogy Sándor Pál helyettese legyen. Vértes Emil, a detailkereskedők népszerű vezére, Székács Imre, a kereskedelmi kérdések polihisztorja, aztán a vidéki kereskedők köréből vett mostani alelnökök: Sesztina Jenő Heinrich-hel együtt képviselője lett a kereskedelemnek a felsőházban. Vértes Miksa, Fürst Gyula, Fodor Dezső, Kontsek Géza, Berzy Sándor, megannyi nemes vezetőm és lelkes jóbarátom volt. Elnökölni sokan elnököltek mások is az OMKE-ban, de Elnök csak egy volt: Sándor Pál.

III.

„Sándor Pál hatalma ma sem nagyobb, mint pályája kezdetén, de tekintélye óriásivá nőtt. Ha megkérdezzük, mégis mi ennek a majdnem három évtizedes parlamenti pályának sommázata, azt mondhatjuk, hogy Sándor Pál személyére és ügynevezett „érvényesülésére” nézve semmi, a Sándor Pál által képviselt ideálokra, az általa képviselt morális értékekre és gazdasági értékekre nézve: tüneményesen sok.”

Így jellemzi Lengyel Ernő, a nagyszerű publicista Sándor Pál munkásságát. S hozzáteszi, hogy ha minálunk a kereskedő megnőtt az utolsó évtizedek viharában, akkor ebben rendkívül nagy szerepe van Sándor Pálnak. Mert láthatatlan testőrként érezte oldalán évtizedeken át Sándor Pál munkájának szellemét, ezt a bátor és harcos szellemet.

Láthatatlan testőr! Finom és igaz hasonlat. Hány magyar kereskedő forgódott ebben a 30 évben álmatlanul éjszakákon át, hány dermedt meg, mikor a rája leselkedő gondokkal és megaláztatásokkal szemben találkozott! Ezeknek az éjjel virrasztó, nappal megriadt embereknek ez a láthatatlan testőr vigaszt nyújtott. Egyszerre menekvést, az önbizalom feltámadását jelentette számukra, hogy — él Sándor Pál. S nemcsak él, de ha kell, ki is áll ő értük az ország házában.

IV.

Sándor Pált a képviselőt, jellemezték mások. Én is máskor. Most azonban Sándor Pálról, az elnökről essék szó.

Képviselő van jelenleg is néhány száz. De néhány ezerről lehetne szó, ha azokat számítjuk, akik az ő fellépése óta jöttek és elmentek. (És hogy elmentek! Ūgy hogy nevük, híruk elenyészett.) Elnök ellenben csak egy van és hozzá nem hasonlítható senki. Egyedül való az ő tekintélye, presztízse, népszerűsége.

Harminc éve elnököl a kereskedők tanácskozásain. Akik hajdanában mellette ültek, első és második garnitúra: mind eltűntek. De Sándor Pál változatlan energiával ül az elnöki székben. Keze a csengetyűn nyugszik. S keményen megrázza egy-egy viharos ülésen és nincs az a hullám, amit az ő szava le ne csillapítana.

Tekintélyének alapja: kérlelhetetlen igazságszeretete. Vannak hívei, akik tűzbe mennek érte, vannak kortesei, akik egész uccasorokat hódítottak el régi választásokon az ellenpárttól. Mégis megesett velük, mint legutóbb a jó Weisz Józseffel, hogy az elnök második figyelmeztetés után megvonta tőlük a szót. Mert így kívánja a parlamentáris rend. Kereskedőket nem bírt bevinni az országházba, de a parlamenti színvonalat, a parlamenti tárgyalás kifogástalan rendjét bevitte az OMKE-be.

Másik kvalitása az elnöknek, hogy ismer mindenkit és minden ügyet. Nem szenved a legtöbb képviselő parciális rövidlátásában, abban a betegségben, amely a választások befejezése után a legközelebbi választásig nem ismeri meg a híveket. Sándor Pál, mint egy nagy família feje, csodálatos emlékezőtehetséggel evidenciában tartja a család legapraját is. Tudja a gyerekeknek ügyes-bajos dolgait. Nem bagatellizálja el a kisemberek kis tragédiáit, amelyek csak az összesség szempontjából kicsinyek. De az egyes embernek egész élete, boldogsága függ az elintézésüktől.

Sándor Pál alkotmányos gondolkozású elnök, aki nem oktrojálja rá a maga véleményét az egyesületére. Meghallgatja a tagok véleményét és annak szabad megnyilvánulásától teszi függővé mindig a határozatok kimondását. De ez nem jelenti azt, hogy a gyepőt bármikor is kiejtené a kezéből. Minden döntő jelentőségű kérdésben megvan a maga kialakult véleménye s a vezér hivatását nem abban látja, hogy őt — vezessék, hanem ő vezet. Sándor Pál érteit hozzá, hogy higgadt véleményét olyankor is keresztülvigye, mikor eleinte úgy látszott, hogy a túlnyomó többség ellene van.

A harcok emberét egyenesen csábítja az, hogy nyílt csatában szembe szálljon az ellenvélemény képviselőivel. Volt eset rá, hogy fél éjszakán át küzdött-verekedett nálánál 40—50 évvel fiatalabb kollégákkal, akik a végén tisztelettel és szeretettel hajoltak meg az Elnök szónoki ereje, logikus érvei és egyéni szeretetreméltósága előtt.

V.

Az elnököt hívták máshová is elnöknek. Volt idő (még a békében), mikor Lánczy után sokan szerették volna a kamarában elnökké választani. Hasonló magas polcot szenteltek neki hitsorsosai a felekezeti életben. De ép úgy mint Tisza Kálmán, nem vágyott el soha, dicsőségének tetőpontján sem a külügy-miniszteri pozícióba: Sándor Pál is csak az OMKE elnöki székében érezte magát jól. Innen nem kíváncozott más elnöki stallumba.

Végül jellegzetes tulajdonsága: tökéletes érdektelensége. ízig-vérig kereskedő. Ez nála karakter indelebilis. Hiába húzták le örökre a vasrollót a régi Schlesinger és Polakovits üzletben: Sándor Pál érzésben, gondolkodásban megmaradt kereskedő. De ez csak annyiban játszik szerepet, hogy pontosan ismeri a kommerciális gondolkodást s a kereskedői szempontokat. De neki magának semmi érdeke sincs egy-egy ügy elintézésénél s ez teszi fellépését határozottá.

EGY EL NEM MONDOTT BESZÉD

(RÁKOSI SÍRJÁNÁL)

I.

Finom, nemes gondolat volt a püspök úrtól, hogy Rákosi Jenő hamvait beszentelvén, a Magyar Tudós Társaság palotájában a legrégebb Halotti Beszédet mondotta el, amely őseinkről ránk maradt. Minden emberen, aki csak a jég-hideg csarnokban megjelent, mélységes megilletődés vett erőt, mikor a magyar nemzet nagy újságírójának holtteste mellett egyszerre felzendült a Sermo supra sepulcrum s a főpap a XIX. és XX. század nagyszerű tollforgatóját azzal a beszéddel búcsúztatta el, amelynek hangjai kísérték talán hét évszázad előtt névtelen síri lakásába Rákosi Jenő publicista elődjét, felséges Béla királyunk jegyzőjét.

Rákosi Jenő hatalmas katafalkja előtt láthattuk saját szemünkkel, mik vagyunk. Bizony por és hamu vagyunk. Hiszen ő is, aki még imént a nemzet bálványozott, bölcs tanítója, a közvélemény irányítója volt, akinek minden szavát, minden sor írását száz és százezrek fogadták szívükbe, külföldi hatalmasságok rajta keresztül ismerték és becsülték a háborúutáni magyart: ime ő is már por és hamu.

A Halotti Beszédnek minden mondata ráillett erre a mostani alkalomra. Csak egy nem. Azt olvasta a püspök úr: „Haraguvék Isten, mikor beleveté őt e munkás világba”. Nem! A jó Isten Rákosi Jenőt nem haragjában, hanem végtelen jókedvében vetette belé ebbe a mi munkás, bajos világunkba. Áldott legyen érette az ő szent neve. És könyörögjünk minden szenteknek, hogy vezesse be a mi drága halottunkat a paradicsom nyugalmaiba és mutassa meg neki a mennyországba vezető utat és adjon neki minden mennyei jóban való részt.

II.

Nemcsak finom, nemcsak stílusos volt a Halotti Beszéd alkalmazása, de tartalmánál fogva is teljesen ráillett Rákosi Jenő nagyszerű magyar életére. Ráillett az ő halálára is. Ha valakire elmondhatta az egyház embere, hogy „kimentette az Úr őt halála napján a hamis világ tömlöcéből”, Rákosi Jenőre ezt valóban el lehetett mondani. Ez a magyar világ, amelybe a nagy háború végeztével beszorítottatott, egy hamis világ tömlöcévé vált Rákosi Jenő számára.

Nem is szűnt meg ostromolni e tömlőc falait. Hol kemény vállát döntötte neki, hol öklével dörömbölt a börtön ajtaján, hol szíve vérével teleírt papírszeleket juttatott ki a tömlőc ablakán. Szüntelenül küzdött, hatott, agitált. Mintha nem is 87, hanem 17 esztendő nyomná a vállát. Úgy igyekezett ez a csodálatos öreg ember kiszabadítani a leláncolt Magyarországot bilincseiből.

III.

Egy német ember lelkes Petőfi-életrajzában olvastam valamikor: igazságtalanság a magyar szellemóriással szemben, ha egyik-másik versét Goethe, Victor Hugo vagy Burns legszebb lírikus költeményeivel hasonlítjuk össze. Tessék egybevetni Petőfi költészetét azokkal a versekkel, amiket a világirodalom legnagyobb lírikusai a — 27. évüknek betöltéséig alkottak, vagyis addig az időpontig, amikor Petőfi már örökké bevégezte költői pályafutását. Ha ilyenformán kísérreljük meg az összehasonlítást, nyilvánvaló, hogy nincs költő a világirodalomban, aki nagyobb, szebb, teljesebb költői oeuvre-t mutathatna fel 27 éves koráig, mint Petőfi, aki ezt az esztendejét be sem fejezve tűnt el örökre a földről.

Ez jutott eszembe, mikor Rákosi publicista-pályája most lezárult. Petőfinél a fiatalság, Rákosinál az öregség alkotóereje az, ami példátlan. Voltak más nemzeteknek is nagyszerű essay- és vezércikkíró-talentumai. De mutassatok csak egyet is, aki 76 és 86 éves kora közt nemzetére olyan csodálatos hatást tudott gyakorolni, aki ebben az életkorban napról-napra megújuló, tüneményes erővel, titáni bátorsággal, művészi tökéletességgel, fiatalos frissességgel tudta megírni mindennapi vezércikkét, mint Rákosi Jenő.

Mutassatok csak egyet is! Akkor megadom magam.

IV.

Vegyük ehhez páratlan igazságszeretetét, fanatizmusát, mellyel az igazságnak tartott ügyért hevült.

Ez az igazságszeretet hozta őt közel a magyar kereskedelemhez is.

Eredeténél, neveletésénél, korábbi érdeklődéseinek körénél fogva a kereskedelemhez nem vonzotta Rákosit semmi.

A dunántúli tisztartó gyermeke, akit a mezei dolgokon túl hovatovább foglyul ejt az irodalom és a színház — lényében távol van minden merkantilis gondolkozástól. „Sohasem voltam üzletember — írja memoárjaiban, — nem-hogy jó üzletember lettem volna. Egyben igen, voltam. Ügy éltem bármi szépségben, hogy sohasem költöttem el azt a pénzt, ami nem volt a zsebemben”.

De hamar rájött arra (és ezt mesterileg formulázta meg), hogy mi a legjobb és legbiztosabb üzlet. „Az embernek legyen hitele és becsülete, a közönségnek pedig legyen az emberre nézve illúziója”.

„A hitelnek és becsületnek pedig az a biztos alapja, ha az ember a munkát, amit vállal, vagy amelyre vállalkozik, élete céljának tekinti s a szerint végzi is, csak arra gondolva, hogy munkáját alaposan, pontosan és lélekkel végezze el”.

Aki így fogja fel a hitelt és becsületet, az nemcsak mint a nemzet nevelője végez tökéletes emberi munkát, hanem emellett bizonyos, hogy hosszú ván dorútján összetalálkozik a nemzeti hitelnek és becsületnek, a magyar Treu und Glauben-nek napszámosaival, a kereskedőkkel.

Össze is találkoztak.

V.

Ha most rám kerülne a sor, felkapaszkodnék a szószékre, ahonnan most a 16-ik szónok szól igen patetikus hangon. Én csak egy mondatot mondanék. Ilyesfélét:

Az OMKE megbízásából, az ország 60—70 esztendősi firmatáblái nevében,

amelyeket Te magyarosítottál meg s a legfiatalabb boltok cégtáblái nevében, amelyeknek gazdáit legeslegutolsó beszédedben megtanítottad a revízióért való küzdelemre, az egész magyar kereskedővilág nevében, amelyet a legnyomorúságosabb időben védőszárnyad alá vettél, hálás szívvel, nehéz szívvel elbúcsúzom tőled, Rákosi Jenő! Dicsőséges szellemed legyen áldott örökké!

A 16-ik szónokot a 17-ik váltja fel s én elhallgatok. Azt hiszem, a dermesztő hidegben fagyoskodó tömegben megesnék Rákosi Jenő szíve. Bizonyos, hogy ő is elállna a szótól.

VI.

Hanem a miniszter beszéde igazán gyönyörű volt. A főpolgármesteré megható, legjobban mindenesetre Hegedűs Lóránt rázta meg az embereket szívének lávaszerűen kitörő tüzével. De se szép szó, sem énekkar, se zene, még a kandeláberek ódon fényhatása se tudta elnyomni azt a benyomást, hogy vannak, akik legjobban szeretnék Rákosi temetését egy nagyszerű Attila-korabeli gyászszertartássá felmagasztosítani. Hadd égjen el mingyárt vele együtt egész újságíró nemzetsége, minden pereputtya, az egész tisztelt sajtóbanda. Hadd dőljön az elhunytal együtt porba a Rákosiak minden hatalma és ereje. Rendezzünk egy nagyszerű temetést Rákosinak, de temessük el mingyárt egy fáradtsággal az egész magyar sajtót Rákosi Jenő sírgödrébe.

Így aztán a temetés igazán fényes lesz, impozáns lesz. S utána mily jól fogják érezni magukat azok, akiknek Rákosi Jenő dicsősége, hatalma és az újságírás ereje — túlnagy volt, elviselhetetlen, kibírhatatlan.

VII.

A temetésen ez csak mint kósza gyanú motoszkált bennem. Másnap aztán megjelent a sajtótörvény tervezete.

S többé nem volt kétség, hogy igenis, temetni jól tudunk.

Rákosi Jenővel együtt eltemetni a magyar sajtót, Rákosi sírjába befektetni a sajtószabadság utolsó lehetőségeit: ez hatalmas gondolat. Thonuzobához méltó.

(1929 február.)

PE AECEPTOR HUNGARIAE

(MATLEKOVITS A RAVATALON)

Az öreg urat átviszik a szézesztendős Akadémia előcsarnokába. Széchenyi palotájából, ahonnan egykor Gyulai Pált és Eötvös Lórándot, a nemzet legjobbjait temették el, most őt is onnan fogják kivinni a kerepesi temetőbe.

Mily könnyű lesz a dolguk a gyászszónokoknak! Az első eset, hogy Matlekovitsról szólván, nem kell félni a gúnyosan mosolygó szemektől, a szarkasztikus élcre nyíló ajaktól. Matlekovits ragyogó szeme becsukódott, ajka örökre elhallgatott.

S mily nehéz lesz mégis dolguk a gyászszónokoknak! Hiszen Matlekovitsot sietve, egy egész korszakot kell megsiratni. Matlekovits holt személyétől nehéz elválasztani az élő és halhatatlan ideákat, amelyekért ő egy élten át harcolt s melyeket némely funerátorok legszívesebben mellé temetnének, mint a pogány fejedelem mellé asszonyt, paripát és fegyvert.

A gazdasági szabadságnak, a forgalmi szabadságnak, a mozgás szabadságának, a tanulás szabadságának, a gondolat szabadságának izzó fanatizmusa volt Matlekovits Sándorban. Ez fűtötte őt, ez tartotta meg öregségében is fiatalágát, munkaerejét. Esményeihez való hív ragaszkodása a magyar közélet legtisztább, legragyogóbb jelenségévé tette.

Praeceptor Hungariae, Magyarország közgazdasági oktatómestere volt ez a galamböszfejú és fiatal szívű ember, aki háromszor lehetett volna egyetemi tanár Budapesten, de szívesebben választotta azt a katedrát, ahonnan nem a sűrű padok között szorongó 70—80 diáknak, hanem az egész ország minden iparosának, kereskedőjének praelegálhatott.

S milyen élvezet volt nézni ezt a csodálatos öreget, mikor a kurzus tetőpontján vágta oda az igazat a hatalmasok szemébe. A gazdasági elzárkózás legcsúfosabb korszakában az ő éles, szétszedő bírálata volt az iparnak és a kereskedelemnek legfőbb fegyvere.

Jött a korona romlása. A koronával együtt romlottak le az erkölcsi értékeink. A süllyedő korona és süllyedő erkölcsök vészes korszakában ott állt előttünk mint fix valutaérték: Matlekovits Sándor. Őneki igazán sokezerszeresen növekedett meg a kurzusa idebenn — üres dilettánsok és lelkiismeretlen közgazdasági kalandorok felburjánzása idején — ekkor éreztük csak, mit jelentett az ízig-vérig gyakorlati érzéknek és a teljes tudományos készségnek egy emberben való egyesülése.

Egy fix valutaérték maradt számunkra Matlekovits azért is, mert a tekintélyek végzetes lehanyaglásakor ő másod-harmadmagával együtt maradt a régi nagy Magyarország szellemi erejének nagyszerű reprezentánsául. Úgy ismerték és tisztelték a gazdasági élet emberei Prágában, mint Szófiában, Berlinben úgy, mint Milánóban.

Tudománynál, tekintélynél, mindennél jobban imponált az az erkölcsi erő, amely Matlekovits személyéből kiáradt. Hosszú, fáradtságos utat járt meg, amelynek szélén jobbról-balról rózsás ligetek kísértették. Matlekovits nem tért

ki megpihenni sem jobbra, sem balra. Ment nyílegyenesen a maga ideáljai felé. Ha gáncsot vetettek elébe, legyőzte a gáncsoskodókat, ha kritikusok szálltak szembe vele, birokra kelt ellenfeivel. És hogy tudott küzdeni! Hogy tudott verekedni haláláig.

Anyagi javak nem izgatták. Siker, dicsőség, morális emelkedés? — ugyan hová emelkedhetett volna az öreg excellenciás, aki mindent elért már, amit ez a kis ország és a körülötte lévő nemzetek elismerésében nyújthatnak egy tudós-nak"? Azért, ha megfűjták a kürtöt és megindult a harc, a régi zászló birtokáért: Matlekovits kiállt mindig a porondra és gyönyörűség volt nézni azt az erőt és elszántságot, amellyel fölibe kerekedett a gazdasági elzárkózás konok hirdetőinek és a forgalmi szabadság álbarátainak.

Három-négy nap előtt jártam utoljára nála. Átadta friss kezeírását.

— A középső rubrikában, nézd, itt vannak az autonóm vámtarifa tételei, utána következnek ennek az új szerződésnek a tételei, elibéjük odatettem a régi vámtételeket. Láthatod belőlük, ha sorra veszed, hogy hiába kiabálnak, mindenütt magasabbak maradtak ma is a szerződési tételek, mint amilyenek a régi vámtételek voltak.

Belenéztem a kis füzetbe. Nagy fáradtság, hallatlan ügyszeretet, az igazságnak fanatikus keresése kellett ahhoz a munkához, amelyet a 84 éves öregúr végzett. Még egy pár instrukciót adott, azután hirtelen áttért a budapesti kereskedelmi testület elnökválságának a kérdésére. Mint aki előtt tízévi munka, szervezés, agitálás áll: úgy bíbelődött mindezzel a kérdéssel. Azután egy könyvet vett elő, amely a francia pénzügyi reformot tárgyalja, egy ugrással megint itthon termett és tréfás megjegyzéseket tett a pengőre, azután kikísért az ajtóig és vidám szemrehányással kérte vissza Rasin legújabb könyvét, amelyet egyszer kölcsönadott s most még egyszer szeretne elolvasni.

Eltelt három nap. Még egyszer betelt a szeme a hófehér táj gyönyörű képével, aztán megsimította hófehér szakállát s egy sóhajtással, fájdalom nélkül behunyta szemét.

Miért irigyeljük jobban, felebarátaim, nagyszerű életéért, vagy nagyszerű haláláért?

(1925 december.)

HÁROM HORTHY

Amikor e nevet leírom, szinte úgy érzem, mintha egyszerre a magyar közéletnek régi, egészséges atmoszférája venne körül. Egy pillanatig nem is a tenger nagy jut eszembe, nem a dicsőséges flotta, még a Zichy-palotában folytatott tárgyalások sem. Hanem a régi kollégiumi díszterem Debrecenben, ahová az őszi egyházkerületi közgyűlésre összejöttek a Tiszántúlról az ország legkülömb emberei. Görömbei esperes úr jelenik meg előttem és Degenfeld gróf meg Kiss Albert, az ékesszóló „veres pap”. Vályi János, a főkurátor megrázza a csengőt. Az ősz szuperintendens, Kiss Áron bácsi, imádságba fog és nekünk, a karzaton báméskodó 48-as érzésű kisdíákoknak, egyszerre eláll a lélegzetünk, mikor idősebb fiuk megsúgják, hogy az a szürke pápaszemes öreg ember ott lent a pad szélén: az Tisza Kálmán s aki ott mellette ül, az a hatalmas Horthy, a hátuk megett az a szélesvállú magas fiatalember a Tisza Pista.

Oh régi boldog idők! Szép, nemes illúziók ideje, mikor a parlamentről való fogalmunkat nem az obstruáló, verekedő, egymásnak útszéli durvaságokat kiatbáló követ urak cifrán feldíszített pesti mulatójában alkottuk meg, hanem a debreceni kálvinisták külsőleg díztelen „dísztermében”, amelyben azonban csak komoly, csak becsületes, csak puritán emberek tanácskoztak ünnepélyes méltósággal. Ezeknek a férfiaknak tartozott az elejéhez erkölcsi súlyra, szellemi készülségre nézve Horthy István.

. . . Változik a szín. Szolnokon vagyunk. Merkantil összejövetel néhány évvel a világháború előtt. OMKE-gyűlés, amit nagy nekibuzdulással tartanak meg a vármegye kereskedői, akikből kikíváncozik minden panasz, keserűség. Eljött Pestről a vezér is, Sándor Pál s a férfi, aki legnagyobb figyelemmel hallgatjn a beszédet, aki legtöbb megértést mutatja a kereskedők minden komoly kívánságával szemben, a megye fiatal főispánja: Horthy Szabolcs. A panaszok — milyen enyhék is voltak azok a mostaniakhoz képest! — a panaszok elhangzottak, újra megújultak, szegény Horthy Szabolcs azonban nem hallja őket többé. Jóakarátú, finom szeme rég lecsukódott, a háború legelső esztendejében tűnt el szegény valahol az orosz síkságon.

S egyszerre im elibénk pattan az új Horthy, ugyanannak a nemzetségnek legfrissebb hajtása. A legendába szőtt hadvezér, a csodálatosan bátor, vitéz, önfeláldozó katona. Alig 2—3 éve, hogy szárnyára kapta a hírnév s ma mindenek ajkán az ő neve lebeg, reménységét, önbizalmat, erőt adva. S akiben minden magyarnak a bizalma, reménysége egybeforr: szabad-e öbenne kételkedni, szabad-e szándékainak tisztaságát meggyanúsítani a kereskedőknek?

Semmi szín alatt. Nekünk az a biztos érzésünk van, hogy Horthy Miklós erős karja fegyelmet tart kitűnő seregeiben, szigorú tekintete rendet fog teremteni ebben a rendtől elszokott országban. Bízunk hát benne, mert bűn volna hinni a Horthy-gyalázó mende-mondákban. Ami visszásság kezdetben történt a Dunántúl, az csak tőle idegen elemek rendbontó munkája lehetett. Horthy

nagy és nemes jelleme az egész magyarságnak, így hát a kereskedőosztálynak is védő pajzsa lesz.

Horthy Miklós nem holmi kis garnizonban nőtt fel. Horthy Miklós lelkét a tenger gályája himbálta. Képtelen volna feltevésnek is, hogy az admirális szemhatára ne igazodnék a végtelen tengerhez, hanem szűkös szempontok szerint vizsgálja a letiprott magyar nemzet újrafelépítésének kérdését.

Vivere non est necesse, navigare necesse est. A világkereskedelemnek ez a büszke, bátor jelmondata hatja át a „Novara” hősének lelkét s ez teszi e nagy embert testvérvé a kifelé törekvő, Magyarországot a nagy világgal összekötni akaró modern magyar kereskedőnek.

(1919 november.)

AKI MINDENT ELÉRT

Papi fejedelmek, generálisok, a régi Magyarország hatalmas emberei, politikusok, pénzemberek állják körül a ravatalt, melyen egy csöndes fehér ember fekszik kiterítve. Felhangzik a kálvinistáknak szívbemarkolóan egyszerű halotti éneke, aztán kiviszik a holttestet az utcára, köröskörül végeláthatatlan sokaság, a nagy temetésnek minden ismertetőjele.

Túl a tömeg zibongásán, meghatott és közömbös emberek össze-vissza beszédjén, túl a halottas énekek elhaló szólamain zúg egy ki nem mondott szó. A kis Lazarsfeld-fiú szava ez, amely talán ép ezen a helyen hangzott el hatvan évvel ezelőtt a Fürdő-utca meg a Dorottya-utca sarkán.

— Meglátja a világ, mire viszem én még.

Lazarsfeld Leó, kis pesti gimnazista, — most már igazán megállapíthatjuk — megmutatta, mire képes céltudatos ambíció, törhetetlen akarat és kereskedelmi érzék. Ez a három alaptulajdonság adta meg az ő minden későbbi sikerének nyitját. Egy ország romokban hever és e romok közül viszik utolsó pihenőjére a gazdasági fejlődés korszakának megroppant vezéralakját. E szomorú pillanatban hagyjuk el a jelennek ezt az elcsüggesztő képét. Mily vigasztaló ehhez képest a múlt, az ő szabadon érvényesülő, frissen, bátran neki-lendülő, zseniális gyerekeivel. Az egyik iskolában Lazarsfeld Leó birkózik a logaritmus-táblával. Erő, nekigyürközés, lendület az egész vonalon és főleg verseny, a tehetségek versenye.

Kevés idő telik bele és a pesti kereskedelmi akadémia végzett növendéke új levegőt visz be azokba a vállalatokba, amelyek korán kezdenek kapkodni feléje. Mezei Móric, hű fegyverhordozója, elmondta egyszer nekünk, milyen változásokon ment át a fiatal Lánczy — közben ezt a nevet választotta magának, — amíg elhelyezkedett abban a nagy bankban, melynek újjáteremtője, hírnevének megalapítója lett.

A Kereskedelmi Bank minden köve, amíg szét nem mállik, a Lánczy dicsőségét fogja hirdetni. Mit tett ebből a bankból! Hogy féltette presztízsét, hogy ápolta összeköttetéseit! Szülő a gyereket nem félthette, nem becézhetette jobban, mint Lánczy az ő intésétét. „A lantot, a lantot szorítsd kebledre, ha jő a halál,” énekelte az öregedő Arany János. Az ő ragaszkodása a lírájához, Lánczy csüg-gése a bankján: két nagy magyar érzelmi világának azonos megnyilvánulása.

Ezen a helyen nem végezhetünk az ő gazdasági tevékenységének kimerítő jellemzésével. Az ország kereskedelme fel fogja állítani a Lánczy-bilancot, mely óriási aktív szaldóval végződik — a kereskedelemre nézve is. Lánczy, amíg a háborús fejlődés nem keresztelte számításait, legtovább maradt meg az áru-kereskedelem és bank hivatásának ideális elválasztása mellett. A kereskedő kereskedjen, a bank pedig a hitel nagystílusú fellendítésével tegye lehetővé a kereskedelem boldogulását. Ez volt az ő tanítása évtizedeken keresztül. Amikor mi ennek az eszmének érvényesítésére törekszünk, a régi Lánczy Leó évtizedes példaadása szerint óhajtanánk látni a gazdasági élet alakulását.

Lánczy nem volt üzleteiben a nőies lágyság embere. Számító, higgadt, olykor kemény volt. Érzélgés nem vezette. Határozottan tört céljai felé. Mindig a rájabízott érdekek szívós védelmezőjének bizonyult.

Ez a határozottság jellemezte az érdekképviseleti pályán is. A kereskedelmi kamarák nemzetközi értekezletein csillámlott ki, hogy hetedhétország kamaráiban sem akadt egy olyan elnök sem, amilyen Lánczy volt. Tökéletes tájékozottsággal nagyszerű judiciumot párosított. S hogy tudott bánni az emberekkel! Nem volt ez pajtáskodás lefelé, nem volt bizalmaskodás felfelé. Lánczy ízlése és tapintata hozzátartozott egyéniségének vonzó tulajdonságaihoz.

Körülbelül elért mindent, amit erre mifelénk nagytehetségű és szerencsés ember elérhet. Szerető női szív, szédítő hatalom, tekintély, vagyon, méltóság, rang, közszereplés, minden kijutott neki. Hintsétek sírjára kereskedők az áldó kegyelet virágait. Akit a maga-építette palotából ma hideg sírjához kísérünk, korunknak egyik legjobbja volt. Lángeszű kereskedő. Nagy magyar ember.

(1921 január.)

A HÍD

(CHORIN FERENC 80 ÉVES SZÜLETÉSNAPJÁRA)

Chorin Ferenc előtt tisztelettel és megilletődéssel hajta meg zászlóját az OMKE. Az ő szerepét, jelentőségét sokan méltatták 80 éves születésnapja és hatalmas, harmonikus alkotásának, a Gyáriparosok Szövetségének 20 éves jubileuma alkalmából. Köztük olyan jeles szónokok, mint Bethlen István és olyan éles megfigyelők, mint Gratz, aki közvetlen közelből nézte éveken át e ritka szellem teremtő munkáját. Ám minden kitűnő jellemzésnél megragadóbbnak találtuk azt a néhány lírai szót, amelyet Chorin kortársa, Matlekovits talált a vasárnapi közgyűlésen. Ezt a rövid beszédet érdemes elolvasni mindenkinek. Aki mondta, együtt élte le a mai nap ünnepeltjével hosszú közpályájának úgyszólván minden momentumát. Egy és ugyanazon évben születtek, egy és ugyanazon évben doktoráltak, egy és ugyanazon iparért éltek, küzdöttek és annak javáért fog dobanni e két nemes öregnek a szive, amíg utolsó lehelnek.

Chorin Ferencben mi a Hidat ünnepeljük, a hidat, mely átvezet a régi magyar közélet fenkölt alakjaihoz: Szilágyi Dezsőhöz, Kemény Zsigmondhoz s a legnagyobbhoz: Deák Ferenchez. Szónoki tehetsége, jogi tudása a magyar parlamentarizmus hőskorára emlékeztetnek, amikor csak Chorin-féle készült-séggel lehetett hírnévre és tekintélyre szert tenni. De ezt a pozíciót (akár a kor mány háta mögött helyezkedtek el, akár vele szemben) meg is szerezhették a Chorinok, akárhonnán jöttek. Nem kellett nekik súlyos lélektani konfliktusok közepett futva menekülniök a közélet porondjáról, amint erre a tegnapi ünnepi lakoma egyik szónoka a boldog utód játszi fölényével rávilágított.

A Hidat ünnepeljük, amely bennünket nemcsak a dicsőséges múlttal, hanem talán a jobb jövővel is egybeköt. Az ő tiszteletére íme egybegyűlt az egész minisztérium, vagy legalább annak gazdasági tagjai, élükön a kabinet fejével. Szokatlan látvány az utolsó évek merkantil-jellegű ünnepélyein.

Chorin emlékünnepeén fénysugarak csillannak fel. Mintha nemcsak egy pár miniszteri szék cserélt volna gazdát! Hanem kezdi már belátni a közéletnek minden félig-meddig komoly embere, hogy a magyar ipari és kereskedelmi élet megbecsülése nélkül nincs rekonstrukció. Elmúlt az az idő, amikor az öreg Chorin szakszerű tanácsai felett — ha ugyan egyáltalán kértek tőle tanácsot — megjegyzés nélkül siklott el egy-egy bölcs reszortminiszter. Most Bethlen, Kállay és Walko a legnagyobb tisztelet hangján adóztak Chorinnak s az ő személyén keresztül az egész magyar iparnak. Hosszú beszédjeikben nem volt egy árva passzus sem, mely visszhangozta volna az utolsó évek kacskaringós szólamait.

Isten tudja, talán közeledünk már a hídon át a jobb jövőhöz. Ha majd átérünk a túlsó partra, Chorin Ferenc impozáns ünneplésére úgy fogunk visszaemlékezni, mint ama jobb jövőnek egyik biztató előjelére.

(1922 június.)

”SUHOGÓ”

A falu jegyzője messziről került oda mihozzánk és már magával hozta Székelyföldről kisfiát, Sándort. A többi gyerekei ott születtek a mi falunkban. Nem volt könnyű dolga már akkor sem a falu jegyzőjének. Nagy család, kis jövedelem, sok hányódás-vesződés. Ebben a nehéz iskolájában az életnek nőtt fel és izmosodott meg Benedek Sándor. Ma 70 évet ért el és ötven évi közpályára tekint vissza. Magas bírói állásra emelkedett, volt közben államtitkár és képviselő is. Sok tisztesség érte, taps és elismerés. Ő azonban egy folyton emelkedő pálya csúcspontján is megmaradt az, ami volt: falusi nótárius egyszerű gyermeke. Igények nélkül, hiúság nélkül. Egyetlen törekvés él benne csupán: az igazságnak hajthatatlan keresése.

Ez ösztönözte őt felszólalásra a fiskalizmus túlzásai ellen, amikor az újjáépítés alapjait kezdték a bolsevizmus után lerakni. Az igazságot kereste egyenes adórendszerünk kritikai vizsgálatánál s az igazságot találta meg, amikor az OMKE adótanfolyamán pár év előtt Arany János klasszikus tömörségével hirdette az ígét: Semmi sem emeli annyira az adómorált, mintha az adózó látja, hogy az adó nem lesz felesleges kiadások prédája. Kőbe vésni való az a mondás is, hogy mindennél buzdítóbban hat az, amikor az adózó látja, hogy az adó a nemzet nagy érdekeit mozdítja elő.

Hónapok meddő küzdelmei alatt hányszor forgattuk ennek az elfogulatlan nagy magyarnak írását! Mennnyi vizsgálat, milyen bölcsesség lakozott az ő minden mondatában! Szigorú erkölcsi erő és — ha kellett — kérlelhetetlen gúny szikrázott szavaiból, amikor tökéletlen epigonok torz munkáit kritizálta. Egyszer adótörvényhozási kabarének csúfolta egy volt miniszterünk törvényalkotását és hozzátette, hogy magában foglalta ez a munka a gyorstalpalás összes kritériumait.

A modern gazdasági élet követelményei iránt tökéletes érzéke volt, amikor rámutatott az adóteher aránytalan szétosztására. Az ingó vagyon jobban meg van terhelve, mint az ezer holdon aluli ingatlan! kiált fel idézett művében és keserűen idézi Kossuthnak egy ma is aktuális mondását: A magyar adózás rendszeresített mesterség, attól elvenni valamit, akinek semmije sincsen.

Hajdanában, amikor még Benedek Sándor sem másodelnöke nem volt legfőbb pénzügyi bíróságunknak, sem kurátor nem volt az eklézsiában, sem államtitkár nem volt, valamikor régen Suhogó álnévvel ragyogó cikkeket írt a 80-as évek hírlapjaiba. Stílusát azóta sem halványította el a paragrafusokkal való bíbelődés. Kritikai érzékét az élettapasztalat azóta még jobban kiélezte. A magyar közéletre bizony ráférne, hogy az ősz Suhogó újra suhogtassa régi bárdját és lecsapjon a hamis prófétákra, a gyorstalpalókra, a pénzügyi igazgatás tévelygő publikánusaira. Benedek Sándornak a munkás hetven év után derült, vidám és hasznos öregséget kívánunk.

(1924 szeptember.)

NYOLC SZERZŐ MEGÍR EGY KÖNYVET

I.

Nyolc-tíz zseniális ember összeállott, hogy egyesült erővel új Széchenyi-könyvet alkossanak.

— Új Széchenyi-könyvet? Miért kell új? Hiszen annyi van már.

— Igen — felelt az egyik. — De eddig minden kor új Széchenyit teremtett magának a — saját igazolására. Minden magyar nemzedék a maga harcaiban, saját kora problémáinak megoldásában, mikor tántorgó lábai alá biztos talajt keres, mindegyik Széchenyire akar támaszkodni. Mindegyik magát vetíti rá Széchenyire s elsősorban az ő munkáiból magyaráz ... A sor nincs lezárva, jönnek fognak új korok, új politikai áramlatok, új írástudók, mindegyik fog magának új Széchenyit alkotni saját képére és hasonlatosságára. Mindegyik fog találni benne oly réteget, mely az övével rokon.

II.

Így született meg a mi korunk nagy Széchenyi-könyve. Életrajz? Korrajz? Mindnél több ez, egy századnak, egy nemzetnek regénye. Monumentális mű s amellet oly izgatón érdekes, hogy gyertyád elhamvad, a hosszú éjszaka elfut s te fényes nappal olvasod tovább, és amíg csak az utolsó lapig nem jutottál el, képtelen vagy letenni a könyvet. S aztán dolgozni próbálsz, másra gondolni próbálsz. Semmi sem sikerül. Tovább élsz benne a regényben, melynek szinte te is élő része vagy, tovább élvezed a hőségét, tovább aggódsz érte, tovább szenvedsz vele s megdicsőülsz, mert te is fia vagy a nemzetnek, amellyel történhetik bármi, örök dicsősége, hogy Széchenyit szülte.

III.

„Nyolc-tíz zseniális ember összeállott egy új Széchenyi-könyv megalkotására.” Ezzel kezdtük.

Kik ezek?

Egy aktív politikus a régi béke világából, aki tagja volt a magyar parlamentnek, együtt a Tiszákkal, Bánffyval és Andrássyval, aki hallgatta még Irányit és az öreg Ugront s a nagy Szilágyi Dezsőt, mikor Apponyival vitázott. Ez a szerző adja meg a Széchenyi-könyv politikai távlatát.

De van egy nagyszerű történetbúvár is, aki belevette magát levéltárak mélyébe és Pesten és Bécsben és Genfben forgatja a felszabadult titkos archívumok sárguló leveleit.

Egy regényíró, akinek ereiben Jókai-vér folyik. Ahol egy-egy elrejtett kapcsolatot a tudós kutató szeme nem tudott felfedezni, odaugrik a legnagyobb

fantáziájú regényíró örököse s megtalálja nyomban az egyedül helyes lélektani magyarázatot.

Egy poéta, aki Arany János és Byron nyelvének hajlékonyságával fejezi ki a lelki élet legbonyolultabb jelenségeit.

Egy hitvitázó, Méliusz Ihász Péternek örököse, akinek pokoli gyönyörűsége, hogy nagyokat kanyarít gúnyjának ostorával Zichy Antal bátyánk és más akadémikusok, hivatalos Széchenyi-félremagyarázók hátára.

Egy közigazda, aki az életnek mindazokat a problémáit, melyekért a legnagyobb magyar hevült, hideg aggyal, számító ésszel átvizsgálta.

Egy muzsikus, akinek lelkében Beethoven és Wagner szimfóniai zúgnak fel és a szörnyű indulatok földöntúli háborgásait a zeneértő ember csalhatatlan érzékével közelíti meg.

Egy szenvedő lélek, aki keresztülment azoknak a megpróbáltatásoknak jórészen, amiket a gondviselés Széchenyire kimért. Mintha predesztinálva lett volna arra, hogy történelmi nevezetességű családban szülessék, mint Ő, magasra törjön, mint Ő, ragyogó egyéniségével elbűvöljön országot-világot, mint ő, letíport hazájának megmentésére vállalkozzék, mint Ő és keresztülmenjen a lelki kínok minden kálváriáján, mint ő.

Se regényíró, se politikus, se történész, se polémikus író, se költő, se közigazda, senki sem írhatta volna meg ezt a könyvet ennek a szenvedő nagy szívnek közreműködése nélkül.

IV.

Ez a nyolc-tíz zseniális ember, aki szövetkezett a nagy Széchenyi-regény megírására: ez mind Hegedűs Lóránt egy személyben, azt rég tudja az olvasó.

De e könyv elolvasása után mást is megtud az olvasó. Jöhetnek új korok, új áramlatok, új írástudók, akik majd más Széchenyit formálnak saját képükre.

De oly Széchenyi-könyv nem következhetik, melyben nagyobb tehetség több szenvedés árán férközött volna Széchenyi István gróf csodálatos egyéniségéhez, mint ebben a regényében, Hegedűs Lóránt.

(1932 január.)

EGY KERESKEDŐ-EGYLETT TITKÁR, AKI TÁBORNOK VOLT ÉS HAZAÁRULÓ

A klagenfurti kereskedők egyletének egykori titkára a budapesti kerepesi temetőben alusza csendes síri álmát. A klagenfurti kereskedők egyletének titkára amíg élt, úgyszólván a legszerényebb ember volt a világon. Kis hivatalában szorgalmasan látta el apró teendőit. Egy-egy instanciát írt meg a klagenfurti hatóságokhoz. Akkoriban vajmi sok gondot éppen nem adott Klagenfurtban az érdekképviseleti pálya. Egy panasz a posta hiányos kézbesítése miatt. Egy előterjesztés az iparengedélyek gyorsabb kézbesítése érdekében. Megannyi apróság nekünk, de nem az a klagenfurti szatócsoknak a múlt század ötvenes éveiben, akik nagyon meg voltak elégedve messzeföldről odaszármazott titkárukkal, aki minden dolgát csöndben, hihetetlen gonddal, lelkiismeretességgel látta el, mint akinek soha egyéb ambíciója a világon nem volt, csak az, hogy a klagenfurti kereskedők érdekeit csorba ne érje.

Az egyesület hát bizonyára holtig megtartotta volna titkárát, de ő nesztelenül, feltűnés nélkül, úgy ahogy jött, egy szép napon elhagyta Klagenfurtot és visszaköltözött Nagymagyarországba. Még sokáig, szinte embertelenül sokáig élt, azután meghalt és mint mondtam, a pesti kerepesi temetőben eltemettetett. Haló porában aztán nagy meglepetés érte a szerény és igénytelen férfit. Egy szép májusi napon katonai pompával nevezetes személyiségek jelentek meg sírjánál. Az egyház feje, a kormány képviselőjében egy hatalmas államtitkár s ami mindennél jobban esett az ő elporladt szívének: a katonaság is kivonult és a harcedzett fő-főtisztek kedves fiatal katonák adták meg neki nagy parádéval a megillető tiszteletet. Mert a kerepesi temető halottja, az egykori klagenfurti Vereinssekretär: úgy mellékesen a világtörténelemnek egyik legzseniálisabb hadvezére volt: Görgey Arthur.

Nem lehet eléggé kiemelni annak a jelentőségét, hogy a világháború véres összeomlása után végre kibékült a magyar nemzet legnagyobb hadvezérének emlékével. Meghajolt Görgey Arthur lángelméje és törhetetlen hazafisága előtt.

Mi ebben a nevezetes? Ma, amikor köröskörül minden inog, amikor a közvélemény játszva emeli fel a holnap hőseit és mosolyogva sújt le tegnapi óriásokat, mindegy az, hogy hódolni megy-e a nemzet az áruló vezér elibe, avagy tovább is melengeti szívében a legnagyobb magyar katonai lángelme ellen a régi vádak?

Dehogy mindegy. Sorsunkra nézve soha olyan fontos nem volt a kérdés: miképpen kerülünk szembe a Görgey-problemával, mint éppen most, a szörnyű katasztrófa után.

71 éve, hogy Világosnál minden besötétedett. Nem volt sivárabb a helyzet akkor sem, mint ma. A harc nem egyesek hibájából, hanem a velünk szemben álló hatalmak túlnyomó erejénél fogva elveszett. A nemzet azonban élni akart s hogy élhessen, áldozatul kellett odaesni az ártatlannak. Görgey Arthur mártírlélekkel, jajszó nélkül hozta meg ezt az áldozatot. Világosi gesztusa, mellyel az oroszoknak tette le a fegyvert, nem volt kisebb politikai és emberi tett, mint

amilyen katonai cselekmény volt Budavár bevétele. Dokumentálta vele, hogy az osztrák, aki ellen fegyvert fogott a magyar, őt legyőzni képes nem volt. Hogy átkot szórtak rá, sárral-szennyel bemocskolták: ezt Görgey hazafiúi elégtétellel tűrte, mert ezzel váltotta meg, hogy a megtiprott nemzet ne üldözze, ne kínozza saját fiait. Görgey, ha 49-ben mártírhalt hal, még éveken át tombol a szabadságharc után a bűnbakkeresők ádáz gyűlölködése, megtépve, megcibálva tízezrek életét. Azzal, hogy magára koncentrált a bosszúért lihegő tömegek vádaskodását, békésebbé, könnyebbé, vértelenebbé tette az újjáéledés folyamatát.

(1920 augusztus.)

A RÉGI BUDAI UDVAEHÁZ GAZDÁJA

A régi budai udvarház gazdája sokáig nem volt itthon. Előbb lakat alá tették, mint kártévő, veszedelmes bűnöst. Mikor onnan kiszabadult s hazatérhetett: akkor jó gazda módjára, a birtokát kellett rendbehozni. Mire búzát, bort, mindent betakarított: hazaballagott a budai házba s most egyelőre ott is marad.

Teremnek beillő, szép világos szobában kell rá várni most egy darabig. Semmi értékes műkincs, semmi nyoma fényűzésnek. Egy pár puhatámlájú szék, néhány jól kiszítt pipa a fal mellett, szanaszét öt-hat könyv, amit jámbor szerzők küldtek be hosszú dedikálással. A bútorok között majd megveszi az embert, a jó, egészséges hideg. Itt nem fűtenek ebben a szobában . . .

Jön a gazda. Megtömi pipáját, rágyújt. Széleset, jókedvűt mosolyog s a jókedvétől, vagy attól a pici tüztől, amit a pipájával becsempészett, egyszerre derült meleg kezd szétterjedni az egész szobában . . .

— Én csak a Belvárosba mének. Ha mének egyáltalában. Mert én a régi választóimat nem hagyhatom cserben. Hívnak más kerületbe is. De oda nem mének. Semmi szín alatt. Én nem akarok minden áron követ lenni abban a . . . parlamentben, amely most következik. De ha az én régi választóim hívnak, őket mégsem hagyhatom el.

Azért jöttem ide, hogy a régi dolgokról hallgassam meg, a forradalomról, amely leteperete, a nagy háborúról, amelynek legutolsó fázisát valaha ő fogja a legérdekesebb oldaláról megvilágítani. De a budai udvarház gazdája ma sokkal jobban él a jelenben és a jövőben, semhogy kedve volna, visszanézni tavalyi, vagy száz év előtti dolgokra.

— Friedrich lesz, úgy hallom, az ellenjelöltem, — mondja és ujjával megigazítja a dohányt a pipában. Mintha semmi sem érdekelné jobban, mint az a kérdés, mért nem akar szelelni az a pipa?

*

Szóval megint nagy választás lesz a Belvárosban. Ahol hajdanában Tisza István meg Andrássy közt folyt az elkeseredett tusa, vájjon nehéz lesz-e most a polgároknak az elhatározás: Friedrich-e a vivát, avagy Wekerle. Ne kicsinyeljék ezt a harcot. Az általános politikai helyzetet épúgy jellemzi a belvárosi háború ma, mint most kilenc esztendeje. Akkor itt akaszzkodott egymással össze az ország két legtehetségesebb embere, akik, sajnos, sosem bírták egymást megérteni és válllvetve, egymást támogatva a hazát szolgálni. Ma újra két tehetség küzd egymás ellen a Belvárosban: az agitatori tehetség, aki a tömegek ösztöneit jól tudta hatalmába keríteni és a nagyszerű valutapolitikus, a száz viharban megedzett kormányos, akinek tapasztalatára, észére sosem volt annyira szűk

ség, mint mostan. Friedrich, aki a kereskedelemre nem tud felekezetieskedés nélkül gondolni és Wekerle, aki a valuta rendezésével már egy negyed század előtt megvetette a modern magyar pénzgazdaság alapját. Friedrich és Wekerle — jó összeállítás.

*

. . . Akármire térül a beszéd, Wekerle csak visszafordítja az ország gazdasági újraépítésére. Hogy lehetne a termelés rendjét biztosítani. A koronát valahogy talpraállítani. A kivitel-behozatal viszonyát kellő egyensúlyba hozni. Mindenekelőtt pedig a valutát, a valutát helyreállítani. Erre vonatkozó tervével nemsokára nyilvánosság elé lép. Nem akarunk elibevágni. Az azonban nagyon megszívlelendő, amit ereszben a valuta nemzetközi szabályozásról gondol. Ebben nem bízik. „Olyan az, mint a népszövetség. Alkalmas rá, hogy néhány hatalmas állam magasztos jelszavakkal bilincsekbe verjen egy csomó kisebb erejű érdekeltet. Nem válik abból semmi jó. Magunknak kell ezt a nyavalyát kigyógyítani a legőszintébb és leggyökeresebb kúrával.”

— Németországban sokat beszélnek az idegen tőke beözönléséről, az értékek kivándorlásáról. Mi a véleménye erről a kegyelmes úrnak?

— A produktum menjen ki, a produkció maradjon itt. Nagyjában ez az, amit mondhatok. Amit itthon egyre javuló technikával létre bírunk hozni: azt erőnek erejével itt tartóztatni nem volna okos politika. Hadd vigyék azokat el. Ellenben kérlelhetetlen szigorúsággal akadályoznám meg a munkaeszközöknek, nyersanyagoknak elhurcolását, mert amit ezekért kapunk idegen valutában: az csalóka előny, amire előbb-utóbb keservesen fizetünk rá.

— A tőke beözönlésénél is először azt kell megnézni, csakugyan özőnlík-e és honnan özőnlík az a bizonyos tőke. Azután én azt nézem, hogy ha a vállalozási nyereség fejében fizetek annak a tőkésnek, mondjuk kedvező esetben 10% nyereséget: ezzel esetleg lehetővé tettem 40%-nak munkabérben való kifizetését, ami nem tréfa dolog. Tehát óvatoknak kell lenni e kérdés megítélésében.

— Legfontosabb, hogy a munka meginduljon, az emberek dolgozzanak-keressenek, lélezgethez, erőhöz jussanak. Igazság, még arról nem is adtak számot, mért támadott meg engem az OMKE a múltkor? Ki hallott ilyet?

(Előadtuk neki amaz újságcikket, mely az OMGE-beli felszólalását tartalmazta.)

Nagy dohogással fakadt ki az öreg úr a hírlapok ellen, melyek már megint kiszakított és részben elferdített közléseket hoznak az ő világos beszéde nyomán. Ő nem tartott holmi szónoklatot. Egyszerűen azt kérdezték meg tőle a Köztelken, mit kell adni útravalóul Somssich grófnak, az OMGE elnökének Neuillybe. Erre Wekerle figyelmébe ajánlotta a kisebbségi jogok s így elsőrenden: a tulajdonjog hathatós védelmét, mely nélkül a magyar gazdák érdekei veszedelemben forognak. Ő ezzel nemcsak a gazdáknak, hanem minden más magyarnak, akinek tulajdoni jogai vannak, megvédi az érdekeit. Arról, hogy kizárólag a mezőgazdákat akarta volna előnyben részesíteni, szó sem volt.

Bölcs szavakkal az ország egyetemes horizontját áttekintő éleslátással osztalott el Wekerle Sándor minden félreértést, ő ép úgy küzd a magyar vállalatoknak, a tisztességes magyar üzleti névnek a régi terület minden részén való egyforma érvényesüléséért, ahogy mi elmulaszthatatlan feladatnak tartjuk, hogy a magyar gazdák a sors minden csapása közt is háborítatlanul művelhessék földjüket s onnan erőszakkal ki ne fordíthassa őket senki sem.

(1919 december.)

AZ ELNÖK, AKI MINT TITKÁR MEGBUKOTT

A debreceni kamara elnöke megrázta a csengőt és a feszült figyelemmel hallgató bel- és kültagok előtt kihirdette a választás eredményét.

— A megüresedett titkári állásra Éber Antal dr. ennyi és ennyi szavazatával szemben ennyi és ennyi szótöbbséggel a tekintetes kamara Szávay Gyula győri kamarai titkár urat választotta meg. (Zajos éljenzés.)

Szabó Kálmán, az ősz kamarai elnök, aki az OMKE-nek is egyik alapítója és első alelnöke volt, az önálló vámterületnek és az önálló banknak ez a hajthatatlan híve még néhány meleg szóval üdvözölte az új titkárt. Szávay költői lendületű beszéddel válaszolt s míg a kamarai tagok hallgatták a programbeszédet, a Budapest felé menő gyorsvonat már vitte visszafelé a fiatal Éber doktort, a kamarai választás legyőzött jelöltjét, életének első nagy csalódása után.

Költői fantázia híján mi nem keressük, vájjon Éber Antal meddig maradt volna meg a nagy cívis város kamarájának titkári hivatalában. Nem kutatjuk. Szávay Gyulából lett volna-e bankelnök és milyen bankelnök, ha akkor ő bukik meg Debrecenben. Beérjük annak a megállapításával, hogy habent sua fata — camerae. S a magyar iparkamarai élet szerencsés fátuma, hogy az, aki 30 év előtt nem kellett egy vidéki kamara titkárának, most egyhangú lelkesedésnek lomboló megnyilvánulása közben ül be az ország első kamarájának elnöki székébe.

A közéleti pálya, amit az első kamarai bukás és a tegnapi diadal közt Éber Antal megfutott, hallatlanul érdekes, sokszínű, sokrétű karrier.

Nem búsul egy napig sem a debreceni vereségen. Pár napra rá bent ül Pest legokosabb fiskálisának irodájában. Barta Ödönnek, a Beregszászról felkerült fényes készületségű képviselőnek a társa. Ennek az irodának sarokszobájából kétfelé volt kilátás: a parlamentre és egy nagy pénzügyi palotára. Nem sokáig kellett Ébernek kívülről nézni egyik épületet sem. Függetlenségi programmal bejut az országgyűlésbe s hamar feltűnik szakszerű, higgadt nagy pénzügyi tudást eláruló fejtegetéseivel. Amikor Papp Elek, Papp Zoltán, Olay Lajos, Rigó Ferenc zamatos kiszólásai hangzottak el naponként a szélsőbal padjairól: egyszerre új hang volt Éber Antal elmélyedő, alapos és a nemzeti lelkiismeretet megmozdító hangja.

A parlamentből a legközelebbi választáson kiszorították. Az erőszakos kassai választás soká izgatta a közvéleményt. Éber Antal föl se vette a Tisza-kormány-
nak ellene zúduló hullámain. Sőt öröm volt neki, mennél magasabbra csaptak körülötte a hullámok. Akárcsak a vízpolóbajnok, őt hiába nyomják a víz alá. Néhány lépéssel odább már felbukkan és megmutatja lélekjelenlétét, óriási erejét. Nem hagyják érvényesülni a parlamentben? Sebaj, itt van a bankvezéri pálya. Mintha egyenest Ébernek teremtették volna. Új eszközökkel, új területen

hatalmas munkát végez. Kitűnő emberismerettel a legalkalmasabb embereket állítja, szolgálatába. Nincsenek előítéletei. Tud dolgozni a régebbi korszakok tudós teoretikusaival s a jövő legmodernebb embereivel. Csak egy feltétele van: rendelkezék alá magukat annak a célnak, amelyet ő higgadt megfontolással maga elé tűzött. Fuzionáltat, mikor még ezt a szót inkább a balközép és a Deák-párt politikai egyesülésére alkalmazzák. Abbanol, amikor ez a kifejezés még elméleti mumus. Amit helyesnek talál, rögtön megcsinálja. Nem tétováz, nem haboz, nem érzeleg. S keze alatt a bank nagybankká emelkedik. Ma a Magyar-Olasz Bank egyik forrása az ország pénzügyi erejének. ”

Ilyen ember, mint Éber — ilyen előzmények után nem élhet meg közéleti tevékenység nélkül. Mint Matlekovits Sándor örököse, bevonul a Közgazdasági Társaságba, ahol hova-tovább mind hangosabban juttatja érvényre Matlekovits eszméit, a minden elnyomáson, erőszakon felülemelkedő, szabad kereskedelem ideáját. Míg itt a tudomány fegyvereivel harcol és korlátlan tekintélyt szerez: a gyakorlati élet tapasztalatait tárja fel a főváros közgyűlésén, ahol mint kérelmelhetetlen bíráló lép fel. A háborúnak legkietlenebb relikviája, a közüzem, ádáz haraggal tölti meg. Pontosan látja, miről van szó s a létérdekében veszélyeztetett városi polgárság érdekében irtó hadjáratot indít az üzemek ellen.

S egy ilyen hadjárat, amit Éber vezet, nem tréfa dolog. Ki látta a Daily Mail-ben ezen a héten az új faltörő tankot? Öt-hat sor téglából épült a kemény fal, amit áttör rendíthetetlen erejével az angol hadsereg szörnyű gépezete. Erre emlékeztet Éber, mikor harcba fog. Hazánknak azok a tisztelt, igazi és működőfalai, amelyek rendesen elbizakodott fölényvel nézik le az ellenük támadó fejeket, most kissé megremegnek, mikor működésbe lép a kamara élén Éber tankja. Mert ez azt jelenti, hogy egyszerre, előre kigondolt terv szerint, kíméletlen következetességgel megindul a támadás és nem lesz pardon, amíg csak a meglazított falak porrá nem omlanak.

Éber Antalt az OMKE szívesen látja Láczy Leó örökében. Nem láttuk az ő idejét elérkezettnek, amíg érdemes elődje fenntartotta igényét az elnöki székhez, amíg buzgó és eredményes munkáját folytatni kívánta. Mikor két hét előtt amaz visszalépett: nem csináltunk titkot belőle, hogy az elnöki tisztre érdemesnek és méltónak tartjuk azt a férfit, aki az OMKE nagy tanítómesterének, Matlekovitsnak helyét évek során át becsülettel, tisztességgel töltötte be.

Ez az egyik ok, amiért örömmel üdvözljük őt az elnöki székben.

A másik az, hogy helyreállította az egyhangú választás tényével a kamara harmóniáját.

A harmadik és a legfőbb ok az, hogy programjában a mi ideáljainkért száll sikra, a kisemberek boldogulásáért, a gazdasági gyöngébb existenciák megsegítéséért, a kereskedelem szabadságáért és a szabad kereskedelem elvének fokozatos érvényesítéséért, a közterhek enyhítéséért, a forgalmiadó leszállításáért, a közüzemek emésztő versenyének megszüntetéséért.

(1930 október.)

EGY KERESKEDŐBARÁT AGRÁRVEZÉR

Gaal Gaston sohasem volt a mi emberünk. Nem igen lelkesedtünk az OMGE ezen telivér szószólójának meglehetősen egyoldalú agrárirányzatáért. Mindent a gazdáknak, ez volt Gaal jelszava. A négy folyó és hármashatár hegy honában Gaal Gaston alig vett észre egyebet, mint a kalászos rónát, meg a zöld pázsiton legelésző gulyát. A gazda kapja meg az ő fáradságának mennél nagyobb jutalmát, kockázatának mennél magasabb árát: ez a Gaal hiszekegye. Érzésünk szerint nem felel meg ez sehogysem a porbatiport nemzet testi és lelki szükségleteinek. A magyar nemzet nemcsak gazdákból áll, hanem kézművesekből, gyárosokból, meg bírásokból is. Kereskedőkből, orvosokból és mérnökökből. Katonákból, ügyvédekből, írókból és mindenféle tisztviselőkből. Szóval, mi a Gaal Gaston krédóját szükösnek tartottuk.

Ha ezt így szépítés nélkül megmondjuk: szabad azt is hozzátennünk, hogy Gaalnak a becsületes őszintesége, jellemének egyenessége mindig imponált nekünk. De van ezenkívül Gaal Gastonnak még egy tulajdonsága, amelyet Ihering, a nagy német jogtudós a legnagyobb egyéniségek jellemvonásául tüntet fel. S ez az, hogy Gaal Gaston naiv ember. A legnagyobb szellemek tulajdonsága az, hogy az igazságot, vagy azt, amit annak tartanak, úgy tudják kitalálni, hogy nem törődnek semmi mellékes tekintettel. Kimondják az igazságot, mint a gyermekek. Széchenyiben minden zsenialitása mellett volt jó nagy adag ebből a naivitásból. Kemény Zsigmondban is volt, csak már sokkal kisebb porció. Jókaiiban sok naivítás volt. Tisza Kálmánban semmi.

Nos hát, Gaal Gaston az igazi magyar úrnak veleszületett fölényéhez ezt a becsületes naivitást párosítja. Őt ugyan semmiféle pártos szempont nem feszélyezi. Bánja is ő, mit fog gondolni ez vagy az a befolyásos cimborája, milyen helyzetbe kerülhetnek vezérei vagy közlegénytársai, ő semmivel se törődik, csak azzal, amit szíve szerint igazságnak tart. Ezt kimondja, ha a föld ketté szakad és őt magába temeti, akkor is. Ez a Gaal Gaston érdeme.

(1920 augusztus.)

GAAL GASTON HALÁLÁRA

I.

Negyednégykor megszólal a telefon.

— Balatonboglár keresi önöket.

Miért is kereshet Balatonboglár? Sejtjük már. Tudjuk már. Nagyon is jól. Simon van a telefonnál. Barátunk, hívünk, pályatársunk. Halljuk, hogy ott mozog a gépnél. Sőhajtoz, nyög, elfullad a hangja.

— Ne fáradjon, Simon úr. Úgy-e, azt akarja mondani, hogy vége? Meghalt Gaston úr? Hány órákor?

Kitör az idős boglári emberből a zokogás . . . Borzasztó az, amikor egy férfi sír . . .

II.

A könny, ami végigömlik a boglári kereskedő arcán, mint az őszi eső hull szerte mindenfelé az országban. Ifjú gazdák, élemedett boltosok siratják Gaal Gastont.

Multis ille flebilis occidit
Nulli flebilior quam mihi, quam tibi.

III.

A gazdatársadalom százazei méltán ontják könnyeik záporát a földművelés érdekeinek nagyszerű bajnokáért. De mi kereskedők Boglártól Berettyóújfaluiig igazán elmondhatjuk a latin klasszikussal: senki számára sem jeleni Gaal Gaston halála oly súlyos csapást, mint éppen minékünk. Hogy lehet ezt kevés szóval megmagyarázni?

IV.

Gaal Gaston a magyar földért élt-halt. A földet művelő kisember sorsának megjavítása: ez volt élete nagy célja. Megkülönböztette ám ezt az igazi nagyagráriust sok papíragrártól, de egyes hivatásos gazdamentőktől is az az alapvető princípium, hogy ő egy szempillantással az egész magyar glóbuszt át tudta tekinteni. Helyes fogalma volt a magyar gazda életével egybeforrott magyar kereskedőről. Gaal Gaston nem tartozott azok közé a közéleti „nagyságok” közé, akik a fáktól nem látják az erdőt, ő büszke volt a magyarság terebélyes szálfaira, szerető gonddal akart megöntözni minden kis bokrot. De meglátta a — fák mellett az erdőt is. Tudta, hogy a gazdák boldogulásához hozzá tartozik a kereskedők jókedvű, bizakodó munkája. Sok régi agrárvezér programjának alfája a kereskedők becsmérlése. Gaal Gastonnak ez nem volt kenyeré. Nála a kereskedők megbecsülése nem tósz-téma volt, hanem szívbeli meggyőződés. Józan okosság.

V.

„Ránkszakadt a ciklonok kora!” hördült fel egyszerre Gaal Gaston. A ciklonok pusztításával hasonlította össze Gaal Gaston a gazdasági légnomásnak azt a viharos kiegyenlítését, amit a monopolisztikus kedvezések rendszere jelentett. S ekkor bontakozott ki a boglári földbirtokos éleslátása és tiszta jelleme a maga teljes egészében.

VI.

Egy műtörténetíró mondta valahol: Nem azok a legjobb önarcképek, amelyeket tükörből önmagáról fest a portrétista. Sokszor mást akar megfesteni a piktor, de mialatt modelljét nézi, észrevétlenül, öntudatlanul azokat a vonásokat veti vászonra, amelyeket a maga arcának vizsgálata közben figyelt meg, amelyeket a maga arcvonásában legmarkánsabbnak talált.

Ez jut eszünkbe, amikor Gaal Gastonnak egy jellemzését olvastuk egyik barátjáról, régi parlamenti bajtársáról.

„Férfi kellett a gátra. Aki semmiféle terrortól meg nem félemlítve álljon helyt osztályosai igazáért. Aki komolyan, határozottan, de igazsága öntudatában nyugodt mérséklettel — nem nyeglén agresszíveskedve, de semmit, ami

jog, fel nem adva . . . soha egy tapodtat sem hátrálva, álljon meg a törvényes jogrend konzekvens követelésének imponálóan biztos talaján. Aki nemcsak hirdetett igazságai belső erejével, de egyéniségével is — modor, készültség, fellépés, személyes intaktság, puritán hazafiság és férfias bátorság tekintetében is — imponálóan tudjon is, akarjon is küzdeni, bárhonnan s bármily erővel éri is őt és az ügyet, amelyet véd, az ellenlábasok támadása.”

Nem tökéletesen Gaal Gaston ez? Lehet-e őt szebben jellemezni?

VII.

Cenzúrázott újságpapír fekszik előttünk. A cenzúra fehér foltot hasított bele az újság vezetőcikkébe. E cikknek címe: „Gaal Gaston”. Megjelenési ideje: 1920 augusztus 5. A lap címe: OMKE.

Mit húzott ki a cenzor: ma már pontosan nem állapítható meg. Ami benne maradt: az is elég annak a megítélésére, milyen bátor, szókimondó és becsületos politikus volt Gaal Gaston. A kurzus tetőpontján dörögte oda a nemzetgyűlésen a maga igazát. „Az az út, amelyen a keresztény kurzus halad, romlásba dönti nemcsak a kurzust magát, de az egész országot. Hallatlan igazságtalanság, hogy zsidó vallású magyar állampolgárok, akik munkájukat, vagyonukat, szellemi tevékenységüket a legkifogástalanabb módon bocsátották az ország rendelkezésére, a legélesebb támadásoknak legyenek folyton kitéve. Közgazdaságilag is rendkívül sajnálatos ez a körülmény, mert Magyarország nem nélkülözheti azokat az erőket, amelyek a zsidó vallású magyar állampolgárok gazdasági tevékenységében rejlenek.”

Ugyanakkor ostromozta a korrupciót, az agrár téren elkövetett hihetetlen baklövéseket. A kurzus termésértékesítését összehasonlította a sokat szidott Haditerménnyel s kimutatta, hogy még annál is rosszabbak a viszonyok, mert ott legalább szakértelem volt.

„Jöjjön a kormány és vasseprővel sepreghessen.”

VIII.

Aki így beszél, így ágál, így agitál: akár agrárius, akár merkantilista, összetalálkozik azzal a néhány hasonló gondolkozású emberrel, aki elszórva húzódik meg a fórumon. Gaal Gaston is összetalálkozott Sándor Pállal. Ezt a találkozást holtig tartó barátság, önzetlen nagyrabecsülés követte, azt igazolja Gaal Gaston jellemzése.

S amit Sándor Párról írt Gaal Gaston: azt az utókor öröla az ő szavával fogja megállapítani.

— Személyes intaktság, puritán hazafiság, férfias bátorság egyformán tündököltek benne.

IX.

Most vége mindennek.

Vége a pártvezér hódító sikerének. Vége a nyílt parlamenti harcban elért sok győzelemnek. Vége a temételen küszködésnek, kemény bírálatnak, önmarcangoló tusáknak, mindennek vége.

De nincs vége a hálának és szeretetnek, amivel a barázda végén megálló földműves és a pultja mögé vonult boltos gondol, kemény harcos támogatójára, Gaal Gastonra.

(1932 október.)

PÜSPÖK A KALMÁROK KÖZÖTT

A dunántúli református püspök, amikor 1925 október 25-én felszólalt az OMKE közgyűlésén, elragadó szónoklatának elején egy kérdést vetett fel. „Vájjon a püspök, akinek feladata a szellemi javak feletti őrökés, hogyan jöhet ahhoz, hogy egy par excellence gyakorlati egyesülésben, mint az OMKE, előadást tartson?” Nyomban meg is felelt a kérdésre: „Mi, földi emberek, szellemből és testből vagyunk és egy pillanatra sem nélkülözhetjük azokat a momentumokat, amelyeket a föld, az anyagiak nyújtanak. Mert ezen a bázison fejthetjük ki azokat a szellemi erőket, amelyek minket a föld porából a magasba emelnek.”

Most, amikor Antal Géza püspököt nemcsak a dunántúli reformátusok, hanem ennek az országnak minden hívő lakosa ünnepli, felvethetné valaki az analog kérdést: „Hogyan jutunk mi kereskedők ahhoz, akiknek feladata az anyagi javak forgatása, hogy résztvegyünk egy püspök, egy egyházi férfiú ünneplésében?” Erre a kérdésre senki sem adta meg úgy a feleletet, mint éppen a pápai ünnepelt, a jubiláns Antal püspök. Soha senki nem fejtette ki tökéletesebben a kereskedelemnek és az etikának egymáshoz való viszonyát, mint Antal Géza püspök. Olyan időben, amikor széles körökben vonták kétségbe a kereskedői foglalkozás tisztességét, amikor azt a hitet terjesztették, hogy a kereskedelem és az etika tulajdonképpen kizárják egymást, a dunántúli református püspök volt az, aki a kereskedelmet magas etikai piedesztálra emelte.

Ez époly felejthetetlen a mi számunkra, mint az a beszéde, amit az OMKE Rákosi-serlegével a kezében mondott. Ez a nagyszerű püspök sohasem tagadta meg kapcsolatát az OMKE-val, melynek megalapításától kezdve tagja volt. De soha ékesebben nem szólt, mint azon az estén, mikor az OMKE célját úgy határozta meg, hogy ez a központja azoknak a törekvéseknek, melyek a kereskedelmet a fattyúhajtásoktól megtisztítani s a társadalom közbecsülésében emelni kívánják. Egy negyedszázadon át kívántunk méltók lenni Antal Géza ideális felfogásához. S mikor az ő papi működésének e fontos állomásához jutott, az egész magyar kereskedelem meghatott érzéssel üdvözli az elfogulatlan gondolkozású és fenköltlekkü papot.

(1928 szeptember.)

A 70 ÉVES SZTERÉNYI

I.

A fiatal, csupa temperamentum, hallatlanul eszes és szemfüles erdélyi újságíró elérte azt, hogy nemcsak miniszter lett Nagy-Magyarországon, ő felségének titkos tanácsosa, báró, bankvezér és földesúr, hanem még — pátriárka is. És ez a legvalószínűtlenebb.

II.

Nézegetem a fotográfiákat, amik egy régi fiókból kerültek ki. Az egyik a század legelső éveiből való. Vita a jogászegyletben, csupa finoman cizellált elméjű jogász. Megismerem Grosschmidnek és Fayernek, Bublának és Schwarcz Gusztávnak vonásait. Az előadó ezen az estén — ki emlékszik még rá? — Márkus Dezső. Egyszerre mint Dániel az oroszánveremben, feláll valaki, aki nem jogász. Sosem is volt az, mégis legyőzi a jogászegylet szónokait, mert jobban érti a matériát s vitatkozni jobban tud és agyafúrtnak mindnél agyafúrtnak.

Ekkor hallottam először Szerényit.

III.

1908. A lánchíd-uccai minisztérium lépcsőin egymást tapossák az emberek. Célpontja mindenkinek: egy szoba, ahol fél Magyarország adott találkozót. Az íróasztalnál egy finomarcú titkár ül. Lesznernek hívják, ő nyugtatja meg a nyugtalan nyugdíjast, a kétségbeesett özvegyet, leülteti az érseki vikáriust, holnapra halasztja a szubvencióért kopogtató gyárost. Leszner ugrik fel, ha a szepesi főispán jön be: öcsém, szólj a gazdádnek, ezt csak ő tudja eligazítani. Leszner szakad háromfelé, mikor Justh és Polónyi és Holló Lajos egyszerre akarják megelőzni egymást a koalíció leghatalmasabb államtitkáránál. Szerényi ajtajának kilincset Leszner tartja a kezében, Szerényinél van viszont a kulcs, amely mindent megnyit. Mert ő a legfőbb embere, megbízható tanácsadója, jobb keze a Kossuth fiának.

S ez a férfi 45 éves korában jutott ebbe a pozícióba . . . öcsémuramék, kedves bátyám, méltóságos uram kérlek alásan protekciós korszakában az erdélyi riporter tisztán a maga erejéből, a saját ügyességével Magyarország leghatalmasabb embere lett.

IV.

A koalíció aztán megbukott. Szerényi ellen könyveket írtak. Egy elkeseredett, ideáljaiból kiábrándult ország már-már benne találta meg bűnbakját. De Szerényi természetéből hiányzott az a vonás, hogy a nemzet hiúságának az oltárán siessen feláldozni önmagát, mint új Görgei Arthur. Egyelőre vissza-

vonult, de hamarosan új teret talál magának, ahol tehetsége tökéletesen érvényesül. Wekerlével együtt megcsinálja a közép-európai gazdasági egyesületet. Németek, osztrákok benne ismerik fel a közép-európai közeledésnek leghívebb és legértékesebb bajnokát. Ebből az időből való ez a csoportkép. Az Adlon-hotel egyik terme, ahol megannyi élő szobor között, Wekerle Sándor, Plener és Stresemann oldalán ott ágál, felolvas, beszél, kapacitál, társaiba lelket önt, csüggedőket felemel: Szerényi József!

V.

Láttuk azóta a kormány padjain, láttuk az ellenzéken. Beszéltünk vele bankelnöki szobájában és hallottuk, amint telefonba diktál hatalmas cikket. Hallottuk kemény szavát, amikor nem volt hatalmon és hallottuk suttogva kiadott intézkedéseit, mikor a haldokló Nagy-Magyarország utolsó kormányában volt betegen is a legerősebb miniszter. Kevés ember járkal a magyar közéletben, akire a homéroszi polytropos jelző annyira ráillenék, mint Szerényi báróra.

VI.

Barossnál kezdte, kiszolgálta Kossuthot, támogatta Wekerlét. Együtt járt választási harcokba Vázsonyival, nem sokkal később már Bethlennel. Politikai múltja sokszínű és változatos, egyben azonban Szerényi hallatlanul következetes volt. A magyar kereskedelemnek meggyőződéses híve és istápolója egész életében. Az ifjabb Andrássy Gyulához való ragaszkodása sem gátolta meg abban, hogy amikor az összeomlás után ez az egyensúlyát elvesztett kiváló államférfi heves dühvel támadt egyszer Miskolcon a kereskedőkre, Szerényi éppen az OMKE hasábjain állott ki a porondra és a kereskedelem védelmében rettentő csapást mért egykori vezérének fejére. Néhány év előtt a Fővárosi Kereskedők Egyesülete elnökének választotta meg. Egy-egy elnöki beszéde mindig pregnáns összefoglalása volt a kereskedelem helyzetének, kivédése a kereskedőkre mért csapásnak.

A 70 éves Szerényi azt a különös jelenséget mutatja, hogy époly erős, fiatal és — érdekes, mint akkor, amikor Baross Gábor Erdélyben felfedezte.

(1931 december.)

EGY KERESKEDŐ-MINISZTER

HEINRICH FERENC ÉS A HEINRICHEK

(EMLÉKBESZÉD)

I.

Az idén tavasszal, amikor az ország minden részéből összegyűltek a kereskedők a 20 éves OMKE megünneplésére, a Vigadó gyönyörű lépcsőfeljáratán lassan, vontatottan egy kereskedő lépkedett fel, meg-megállott majdnem minden lépcsőfokon. Akik mellette voltak, szinte szerették volna rávenni, hogy forduljon vissza, ő azonban nem hagyta magát eltántorítani, lihegve, szinte fuldokolva ment feljebb-feljebb s eljutott végre a terembe. Mintha érezte volna, hogy nem hiányozhatik a kereskedők ünnepéről és talán azt is érezte, hogy ha most nincs ott, legközelebb már nem jelenhet meg kartársai közt.

E férfiú, t. Közgyűlés, ebben az egyben tévedett. Mert ha fizikailag akkor volt köztünk utoljára, szellemileg most is velünk van és mindig is velünk lesz, amíg a hálás magyar kereskedő visszaemlékszik azokra, akik érte dolgoztak. Heinrich Ferenc csak testileg volt utoljára az OMKE tavaszi közgyűlésén, szellemileg, erkölcsileg velünk maradt. Az ő emlékét felújítván, úgy érzem, hogy annak a beszédnek, amit Antal Géza püspöktől fogunk itt hallani, a kereskedelem és az erkölcs viszonyáról, jobb illusztrációja nem képzelhető Heinrich Ferencnél. A magyar kereskedő erkölcsi nivója soha nem emelkedett magasabbra, mint abban a férfiúban, aki elérte a polgári tisztesség legmagasabb fokát, amikor egy olyan országban, amely a kereskedelem iránt csak mérsékelt megértést tudott mutatni, kereskedő létére a kereskedelmi miniszteri pozícióra emelkedett.

Heinrich Ferenc elköltözött tagtársunk, az első magyar kereskedő, aki belekerült az ország tanácsába, utolsó lehelletéig szimbóluma volt a legmagasabb értelemben vett kereskedelmi tisztességnek. Erkölcs és kereskedelem harmóniája tisztábban, tökéletesebben nem csendülhetett ki egy emberi életből, mint Heinrich Ferencéből. Puritán tisztesség, boni mores, klasszikus felfogás a hasznos élet benső tartalmáról, ez volt meg fenkölt magaslatra emelkedve e korán elhunyt tagtársunkban.

Amikor dicső emlékének szerény keretek között való megünnepléséhez ime hozzáfogunk, úgy érzem, legelsőbbben is Anatole France példáját kell követnem. Zola ravatalánál ez a nagy író, mielőtt a nagy halott kvalitásait elemezte volna, engedelmet kért a gyászoló gyülekezettől, hogy az egész tömeg lelkét elvigye hódolatra egy nagy asszonyhoz, aki Zolát Zolává tette. Ugyanígy felhívom önöket arra Hölgyeim és Uraim, hogy mielőtt hozzáfognánk az áldozáshoz, hódoljunk meg ama nagyasszony előtt, aki törékeny testével jelképezi a mindenfelől kínzott, gyötört és megtépett magyar kereskedelmet.

Mortuos plango, vivos voco: régi harangok felírása jut eszembe. Halott nagyság meggyászolására gyűltünk össze, de mindenkifelett az élőkhez száll a lelkünk, az anyához, aki életet adott neki, akinek tejjével a hűséget, szeretetet, ragaszkodást szívtá magába az ősi mesterséghez, aki józanságával irányítója maradt ambícióinak, aki megélte nagytehetségű fiának hirtelen emelkedését,

hírének szárnycsattogását és aki megélte gyászát és csalódásait. Az édesanya felé fordulunk ma kimondhatatlan szeretettel és részvétellel. Az a nő, akinek legfőbb öröme, büszkesége, egész élete egy volt: fiának emelkedését akarta látni, rövid időn belül két fiának holttetemére borult rá.

II.

Most kedden volt 100 esztendeje t. Közgyűlés, hogy egy diploma kelt, amelynek értelmében egy magvaszakadt magyar nemesi családnak, Vörös Istvánnak birtokát, amely művelt és műveletlen szántóföldekből, erdőkből, berkékből, hegyekből, halmokból, völgyekből, malmokból és vásárterekből állt és épp e megszakadás miatt visszaszállt az uralkodó házra, öfelsége a magyar király tekintélyes és nagyságos gróf Nádasdy Mihálynak, az udvari kamara elnökének keze útján két kereskedőtestvérnek adományozta. A birtok Bács-megyében, Ómorovicán feküdt, a testvéreket pedig Heinrich Alajosnak és Ferencnek hívták.

Mily érdeme volt e két kalmárnak? Az egyik: Ferenc, a fiatalabbik, gabonát vásárolt megfelelő árban a katonai kincstár részére. Mikor másokat a mind nagyobb haszon vágya ragadott el, Heinrich Ferenc a lehető legalacsonyabb áron vásárolt és nagy hasznot szerzett a kincstárnak. Jó polgárnak, hűséges alattvalónak bizonyult. Polgártársainak szeretetét, becsülését életének tiszta voltával kiérdemelte.

Így állapította meg a királyi diploma. Hozzátette még, hogy a hely és idő körülményeihez, az alkalom szükségéhez képest magyar királyságunknak más hűséges szolgálatokat is tettek és a jövőre nem csekélyebb hűséggel és állhatatossággal fognak tenni.

A királyi diplomát lekörmölő diák nem gondolta, mily igazat írt le.

Ez volt az egyik: Ferenc. De volt egy idősebb testvér, akit Alajosnak hívtak. Ez az Alajos 1809-ben, mikor a felséges királynak ausztriai tartományait Napoleon seregei megszállották és a Magyarországon való kereskedés nagyon nehéz volt, szabadságát, életét kockára tette, hogy eleséget, fegyvert és orvosságot szerezzen a hadseregnek. De más érdemei is voltak ennek a kereskedőnek. A nádorispán a főhadiszálláson volt. A hozzávezető utat az ellenség megszállotta. A király legfontosabb leveleit nem bízhatta jobb kezekre. Heinrich Alajos, pesti vaskereskedő elvitte az okmányokat a nádorispánnak, a választ pedig visszavitte a kancellárnak.

Ez a példás életű, hűséges és önfeláldozó ember volt a dédapja annak a férfiúnak, akiről ma megemlékezünk.

III.

Három évvel azelőtt, hogy a Napoleon elleni háborúban részt vett, Heinrich Alajos belépett társnak a Wurm boltjába. A Wurm-cég emlékeztétét itt a Mária Valéria-ucca sarkán fentartja egy ucca, de kevesen tudják, hogy az a komponistája volt az első Heinrich Alajos, mielőtt százados cégét megalapította volna.

1806-ot írtak akkor. M^{nő} élet volt Pesten! A jeles Almássy Pál ugyan azt írta már 20 év előtt, hogy Pest most is jelentékeny kereskedelmi város, de a jövőben hivatva van arra, hogy a szomszédos országokkal folytatott kereskedelemben gócponttá váljék. Jóslatnak be is vált, de a jelen még nem mutatta azt a képet.

A forgalmat Mária Terézia vámszabályzata nyomja. A közlekedési viszonyok gyalázatosak. A folyókon alig lehet hajózni a zátonyoktól. Az országutak

sáros időkbén merőben járhatatlanok. A posta jobb lenne. De Pesten pl. még akkor csak fiókposta van. S a felejthetetlen Liedemenn Sámuel csak ekkor indítványozza, hogy Pestet nyilvánítsák kereskedelmi fővárosnak és szervezzék főpostát. Egyelőre abban az évben, amikor Heinrich megnyitotta a boltját, csak levelet lehetett Pesten feladni. Pénzt, csomagot nem. Azt csak Budáról. Onnan is csak egyszer egy héten. Hogy mit kellett küzödni a bécsi hajóstársasággal, hogy elhozza az árukat, az kimondhatatlan. Ily nehéz viszonyok között titáni munka volt az, amit Heinrich, a cég megalapítója végzett. Könyvei, amelyeket példás pontossággal vezetett, vonzani fogják a későbbi kor kutatóit.

Láttam e könyveket, kaligrafikus írásukkal. Láttam a táblát, amely aranyos keretbe foglalta a Wurm és Heinrich céget. Láttam a kulcsot és a különös veretű vasládát. De lássuk a szellemet, amely életet adott ennek a társaságnak. Gyerünk vissza ebbe a korszakba és vegyük szemügyre azt a Magyarországot és azt a Pestet, amelynek új boltja nyílt meg valahol messze túl a Belvároson. Schwartner, a kitűnő statisztikus leplezetlen igazságossággal mondja meg a francia forradalom idején írt könyvében, hogy Magyarország bizony a nagyvilágkereskedelemben sohasem játszott különösebb szerepet egy korszakban sem, sem a Habsburgok alatt, sem előttük. Ősapáink szenvedélyesen csüggték a rögön és megelégedtek a vérük által áztatott föld természeti kincseivel. Ha meg kellett védeni a hazát, kardot rántott a magyar s megvédte a földet, amely a béke éveiben csekély jövedelemmel hálálta meg a szeretetét. Hogy az országnak a vagyonát fokozni lehetne más jövedelmekkel, hogy vannak a külföldön nemzetek, melyek a kereskedelemből nagy haszonra tesznek szert, azzal nálunk a francia forradalom idején és még sokkal később is keveset törődtek.

Hogy milyen kevésbé értett hozzá a magyar, hogy szomszédjaival való forgalomból meggazdagodhasson, hogy javait kellően értékesítse, hogy azt a tejet és mézet, amelynek bősége Kánaánná varázsolta az országot, annak feleslegét Kánaánon túl értékesítse: arra legjellemzőbb Schwartner panasza, hogy az idegen kereskedőt, ha nehéz arannyal és ezüsttel jött is a határon túl, kikergették, spiónnak tartották, hiszen még közel volt az az idő, amikor a Karok és Rendek megkérték a királyt, akadályozza meg, hogy idegen pénzt hozzanak be az országba és a jó magyar pénzt felkeverjék más országok hitvány aranyával. Ilyen körülmények között a belföldi kereskedelem sem örvendett valami nagytekintélynek, a magyar nem vállalkozott rá. A kereskedelem rácoknak, görögöknek és zsidóknak a kezében volt — írja Schwartner —, akik mellett a magyarok és németek csak ritkán tudták sikerrel lobogtatni a kereskedői cégérüket. A gazdasági viszonyok a kereskedelemre egyébként sem voltak nagyon kedvezőek. Pest, amely a homokból büszkén emelkedett ki, tulajdonképpen mindenben szükségét szenved, amit észak és dél nyújthat. Csak fogyasztója van. Az utak rettenetesek, hegyek között egyáltalában nem lehet sehová sem eljutni, az Alföldön tavasszal és ősszel feneketlen sár van és mindez ellensúlyozza azt az előnyt, hogy egyébként zavartalanul lehet utazni Magyarországon, feltéve, hogy tudja az ember az ország nyelvét.

Itt aztán nagy a kísértés, hogy felállítsuk a mérleget, mi lett Pestből attól az időtől kezdve, hogy Heinrich belépett a Wurm házba, addig a napig, amíg kiütött a világháború. Hetenként egyszer induló hajó. A vasbehozatal 122.000 forint egy esztendőben mindössze. Az egész városban két vasbolt. A négy nemzetközön át egymás után következő Heinricheknek és a többi velük egyféléképpen érző, gondolkozó kereskedőknek kellett sorompóba szállni, hogy az ország igazi megalkotóinak: Széchenyinek és Kossuthnak nyomdokában, a zeg-zúgos, poros, idomtalan városkából egy hatalmas fővárost teremtsenek.

Ezt az alkotó szellemet aposztrófáljuk itten, amikor Heinrichről megemlékezve, idézzük a költőt:

„Moribus antiquis virisque stat res Romana”. Ilyen antik férfiakban megnyilvánuló antik erkölcsökre van szükség, hogy az ország fennállhasson és haladni tudjon.

IV.

Nincs idő, hogy a cég fejlődését, terebélyesedését közelebbről szemügyre vegyük és eljussunk oda, amikor a harmadik Ferenc kezéből átszállt a ház a negyedikre, a későbbi miniszterre és testvéreire, Aladárra, aki a Jegybankban méltón képviselte a magyar kereskedelem szempontjait, valamint Dezsőre és Gáborra, a régi tradíciók hűségese őrzőire. Nincs mód, hogy beszéljek az ő magánéletének rendjéről, a csodálatos megértésről és támaszról, amelyre nevében Hangi Kornéliában talált, a szeretetről, amellyel méltó gyermekei csüggttek rajta és a gyászról, amely rája szakadt, amikor nevének örököse a háborúnak áldozata lett. Külön életrajznak kell ezeket részletesen kifejteni.

Jellemét ha vizsgálom, korrekt gondolkodását kell legelsőbbben kiemelni. Az adott szó szentségét mindenekfölé emelte. Őseitől örökölt nagyszerű komerciális érzéke volt. Nem lehetett fantasztikus beállítású mesebeszédekkel őt áltatni. Ránézett a partnerére és mint a jó sakkjátékos harmadik lépésre mattot adott. Lánczy Leó is ezt a kristálytisza judiciumát becsülte a legjobban és a legtöbbre. No meg a hűségét, amellyel hegyen-völgyön, tűzön-vízen keresztül követte vezéreit. Példátlan volt az ő hűsége barátaihoz, akiket szeretett, az intézményekhez, amelyek sorsát magára vállalta. Hamar felismervén tehetségét Lánczy, maga mellé hívta a Kereskedelmi Bankba, melynek igazgatóságában, végrehajtó bizottságában működött, később alelnöke lett. Weiss Fülöp beszéli, milyen biztos volt Heinrich ítélete minden kereskedelmi vonatkozású finánciális kérdésben. Itt is nagy úrt hagyott maga mögött.

S miután látták az emberek, hogy szervezni tud és emellett csodálatos érzéke van az általa elvállalt akciók legapróbb detailjai iránt is: lassanként kezdenek a hivatalos vonatkozású kereskedelmi ügyek nála koncentrálni. A budapesti kamara kereskedelmi osztályának elnöke, de úgyszólván fináncminisztere az egész kamarának. Ellenőríz, takarékoskodik, zsörtölődik. Amit rája bíznak, példátlan energiával végrehajtja. Amellett se szeri, se száma egyéb pozícióinak. A régi híres kereskedelmi testületet ő vezeti.

Aki a Pénzügyintézetek Hadikórházában megfordult, bámulattal adózott a Heinrich Ferenc organizáló talentumának. Úgyszólván hetek alatt létesített egy mintaintézményt.

S mint ahogy Leonardo da Vinci alkotó lángelméje megnyilatkozik a tréfából, pihenés közben odakanyarított ábrázolásaiban is, úgy Heinrich megmutatta szervező erejét azokban az alkotásaiban is, amilyen az Unió Klub, amit pihenés közben s a pihenésért hozott létre s amellyel többet ért el a heterogén társadalmi elemek összeolvasztásában, semmint ezt akárki sejtette volna.

V.

És Heinrich megmaradt volna mintaszerűen vezetett üzlete élén, dirigálta volna a kereskedelmi intézmények legjavát, élére áll a testületén kívül esetleg a kamarának is. Ha élete politikai fordulatot nem vesz. Ehhez azonban Magyarországnak is el kellett érni a háború után egy új fordulathoz.

Az általános összeomlás Heinrichre különösen hatott. Mikor mások fejüket vesztették, igazában akkor találta meg ez a férfiú önmagát. Az addig inkább

hallgató ember beszédessé vált és mindjobban kibontakozott előtte igazi hivatásának lényege. Haladt előre a számára rendelt úton. Se gúny, se kicsinylés nem tudta visszariasztani. Pártot alapított. Kiverelkedte, hogy komolyan vegyék törekvéseit és mikor két malomkerék felülről-alulról kezdte örölni, azzal sem tördött. Tudta, hogy igyekezete, nemes szándéka, tiszta.

Emlékszem egy OMKE gyűlésre. Réges-régen volt, lehet vagy nyolc esztendeje. Egyik telivér szónokunk kivette az óráját és a hallgatóság élénk tetszése közt jelentette be, hogy 60 másodpercig akar beszélni s ez alatt képes megmondani, mi kell a kereskedelemnek. Egy igazi húsból-vérből való kereskedő kellene a kereskedelmi minisztériumba államtitkárnak.

Íme két évvel a háború letörése előtt meg lettünk volna elégedve egy államtitkárral a Lánchíd-uccában.

Alig telt el két esztendő, kamatostul megkaptuk, amire vágykoztunk. Nem államtitkárt, hanem minisztert kaptunk Heinrich személyében.

Voltak, akik félték a Heinrich miniszterségétől. Kettős okból: először féltették őt, a személyét, hogy a politikai élet szokatlan levegőjébe keveredve megszédül és elveszti ítéletének józanságát. S voltak olyanok, akik félték Heinrich miniszterségétől, mert féltették az elvet. Mert szép kívánság, hogy vérbeli kereskedő is lehessen államtitkár. Még szebb, hogy vérbeli kereskedő lehessen a kereskedelmi miniszter. De jaj a kereskedelemnek, sőt nemcsak ja, de átok, ha az a vérbeli kereskedő aztán nem válik be.

Ezért aggódva nézték sokan Heinrich Ferenc felmagasztalását. Az aggodalom, valljuk meg, nem volt egészen alaptalan. Hányszor láttuk, hogy minden tekintetben kitűnő elméjű és gyakorlati képzettségű emberek a kormányzásban mennyire nem váltak be. Éppen azok, akik hivatva lettek volna a bürokratizmus hidrafejeit levágni, a döntő pillanatban hidrábbak lettek a hidránál. Ki ne emlékeznék arra a kedves és kitűnő gazdára, aki egyúttal hatalmas gyárakat tudott irányítani, de abban a pillanatban, amikor belépett a kereskedelmi hivatalba, szent borzadállyal vegyes tiszteletet érzett az akta és mindazok iránt, amin az igazi hivatalnokember rég túlteszi magát. Heinrich nem ebbe a kategóriába tartozott. Karddal ugyan nem vágta ketté a gordiusi csomót és nem is gondolt arra, hogy egy füst alatt kommercializálni fogja az egész hivatalt, postástul, telegrafostul együtt. Egy felette nyugtalan korszakban, nyugodt tempóban fogolt a munkájához. Ma már megállapíthatjuk. Értékeket mentett meg és sok bajt hárított el.

Nem adatott meg neki a dicsőség, hogy minisztersége alatt nagyszabású intézményeket létesítsen. De régi intézmények neki köszönhetik, hogy konzerválta őket. Itt is kiváló, hasznos ember emlékezetét hagyta hátra.

Consummatum est. A becsületos törekvéssel teli élet elmúlt. Teméntelen munka, némi dicsőség, jeles emberek elismerése, nagy tömegek közömbössége: ez tette ki az életét.

Sírkövére lehet hogy azt fogják vénsni: az első magyar kereskedő, aki miniszterré lett.

Mi e helyen, magyar kereskedők, nem veszünk tőle búcsút, mert hisszük, hogy harcainkban szelleme és erkölce velünk marad.

A diplomát pedig, amelyet dicsőséges ősenek, az első Heinrich Ferencnek és Alajosnak állított ki a felséges király tekintetes és nagyságos kancellárja, a diplomát 100 év elteltével egy megnövekedett kereskedőtársadalom ezennel megújítja.

Heinrich Ferenc, a negyedik ezen a néven, jó polgárnak, hűséges alattvalónak bizonyult. Polgártársainak szeretetét, becsülését, életének tisztaságát voltával kiérdemelte.

(1925 október.)

EGY POLITIKAI METAMORFÓZIS

(GRÓF ANDRÁSSY GYULA)

Andrássyról szólott a javarésze Sándor Pál nagy beszédének, amit kedden mondott a nemzetgyűlésen. Hatása rendkívüli volt. Történeti tárgyilagosságra törő fejtegetéseivel lekötötte az egész parlament figyelmét. Beszédének politikai részével nem foglalkozom. Egy mozzanata azonban volt a nagyszabású szónoklatnak, amely idevág a mi közelebbi érdeklődésünk körébe. Sándor Pál lesújtó kritikát gyakorolt a háborús diplomáciáról, melynek rövidlátása, informátlansága, nagyobb pusztítást okozott az országnak, mint megannyi külellenség. Sándor Pál követelte, hogy az új diplomáciát más szellem hassa át, amely a gazdasági élet követelményeit jobban figyelembe veszi. Csodálatosképpen egy dokumentum van a kezünkben, amely arról szól, hogy egészen rövid idő előtt egy másik jelentékeny magyar politikus ugyanazt kívánta. Andrassy volt ez, aki Ottlik György kitűnő könyvében, melyet ép az OMKE adott ki, diplomáciánk jövőjéről szólván, hangosan hirdette a kereskedelmi érdekek döntő fontosságát. Azokat az érdekeket, mondotta akkor Andrassy, amelyeket a kormányzóköröknek érvényesíteni kell, nemcsak a széles demokratikus alapokon álló politikai világ, hanem a kereskedelmi s gazdasági érdekeltségek állapítják meg. Amikor Andrassynak ezt a nyilatkozatát az OMKE kiadta, már túl voltunk a háborún és a forradalmak keserves tanulságain, s mit láttunk mégis? Azt, hogy Andrassy nem disztingválta a kereskedelmi érdekeltségek között vallás és faj szerint, hanem igen helyesen abban a komoly államférfiúi stílusban, amely régebben az ő sajátja volt, kidomborította a kereskedelem jelentőségét.

Hogy mi okozta Andrassy Gyulának átalakulását, mely politikai fejlemények bírták rá nézeteinek revidálására, nem tudjuk. S mi e pillanatban nem is keressük. Csupán sajnálkozásunknak adunk kifejezést, hogy egy ilyen kaliberű államférfiú mint Andrassy Gyula, hirtelen elhatározással szakít előbbi álláspontjával és olyan közgazdasági Óserdőbe téved, ahol útja vész a vándornak.

Mi nem akarunk politikai beszédeivel foglalkozni. A politika nekünk nem kenyerünk. Nem dobunk követ egy régi érdemes alakjára a magyar közéletnek olyan kisiklásért, kiszólásért, amelyet valami vidéki város dobogóján követett el.

Sajnálattal látjuk azonban azt, hogy Andrassyt nemcsak az élő szó ragadja el, hanem az íróasztalhoz ülve is követ ei olyan lapszusokat, amelyeknek magyarozatát hiába keressük a művelt és megfontolt férfiú múltjában.

Kezünkben van Bangha lapja: a „Magyar Kultúra”, benne Andrassynak egy hosszabb cikke a magyar értelmiség feladatairól. Igen helyes az ő kiindulási pontja, amikor a vezetőszeret a középosztálynak szánja, amelynek annyit köszönhetünk a múltban és annyit várunk tőle a jövőben. De már kevésbé tetszik Andrassynak az a precíz szabálya, hogy a „politikai életben az értelmiség ne zárkózzék monopóliumok és privilégiumok mögé.” Szerettük volna, ha ezt a vezérelvet nem szorítja Andrassy csupán a politikai életre. Szerintünk az értelmiségnek egyáltalában erre kell berendezkedni, mert sem a politikai,

sem a gazdasági, sem a kulturális életben nincsenek és nem is lehetnek monopóliumok és privilégiumok.

Nem hagyhatjuk szó nélkül azt sem, amit a gazdasági etikánkról írt amelyet reformálandónak tart. „össze kell tudnunk egyeztetni a realitást, a szolidaritást az üzleti vállalkozó szellemmel. Nálunk vagy az egyiket, vagy a másikat találtuk meg, de igen ritkán ennek a két tulajdonságnak, harmonikus összeműködését. . . . Nálunk, sajnos, elég volt a börzeszellemtől telített ipar és kereskedelem, mely irreális módon gyors nyereség után vágyott, mely nem tartotta be amit ígért, mely nem fektetett arra súlyt, hogy a legjobbat nyújtsa, amire képes és a fogyasztót becsületes szorgalmával kielégítse és állandóan magához kapcsolja. Oly iparos és kereskedő is volt elég, aki csak jót adott, aki szegyeit volna rossz árut kínálni, de ez legtöbbszörre lassú volt, lusta, nem kereste fel a fogyasztópiacot, nem törődött a váltakozó divattal, nem tudott alkalmazkodni a váltakozó üzleti viszonyokhoz. A tősgyökeres nrâgyar kereskedő és iparos azt a benyomást keltette a fogyasztóra, hogy őt keresletével tulajdonképpen untatja, hogy a fogyasztót alkalmatlan tolakodónak tekinti.

Az angol és német realitást és üzleti szellemet igyekezzünk elsajátítani. Tanuljunk Amerikába került véreinktől is, akik úgy látom, sokkal nagyobb erélyt, gazdasági érzetet tanúsítanak új hazájukban, mint nálunk sok tekintetben lankasztó viszonyaink között. Realitás és üzleti szellem nincsenek egymással ellentétben, sőt à la longue a realitás a legjobb üzleti fogás is. Törekedjék a magyar nemzet és keresztény társadalom az iparban és kereskedelemben tértfoglalni: a saját fajtájához tartozó iparost és kereskedőt támogassa, adjon neki egyenlő feltételek mellett, minden más konkurens felett felsőbbiséget.”

Andrássynak ezen állításait, mint a kereskedelem országos érdekképviselése, kénytelenek vagyunk visszautasítani. Ezt mégsem lehet mondani a magyar kereskedelemnek arról az igen szép és egyre emelkedő jelentőségű rétegéről, amely a tősgyökeres magyar fajból rekrutálódik, hogy annyira lassú és lusta volt, hogy a fogyasztót alkalmatlan tolakodónak tekintette volna. Igen kevés tősgyökeres magyar kereskedőt és iparost tisztelhetett meg Andrássy gróf a bevásárlásaival, ha ezt a szomorú impressziót merítette.

Mi is határozottan elégedetlenek vagyunk a keresztény magyar középosztálynak a kereskedelemben való részvétele számbeli arányával. De azt soha- i sem tapasztaltuk, hogy az a tősgyökeres tanult keresztény kereskedő, aki a kereskedőpályára lépett, hivatottság dolgában mögötte maradna kevésbé tősgyökeres vagy éppen izraelita vallású pályatársainak. A tapasztalat nem igazolja a gróf úrnak ezen sommás megállapítását. Mi igen-igen sok keresztény kereskedőt ismerünk és tagadjuk azt, hogy ezek lassúk és lusták volnának. Ez olyan reklám volna az idegen fajú (!) és vallású kereskedelem javára, amelyet még Andrássytól sem lehet igazságosan elfogadni. Szépen megköszönik pl. a divatszakmában működő és a fejlettség legmagasabb fokán levő keresztény kereskedők (csak gondoljunk pl. a debreceniek széles falanxjára), ha meghallják, hogy őket a keresztény párt vezérpolitikusa úgy tüntette fel, hogy nem törődnek a váltakozó divattal. Andrássy cikke egyenesen elijesztően hat. Az a szerencse, hogy kevesen hiszik el neki ezt a tételt, a lassú és lusta keresztény kereskedőről, aki alkalmatlan tolakodónak fogja fel a vevőjét.

Ez csak humoros, az azonban már veszedelmes, amikor Andrássy felhívja a társadalmat, hogy a vásárlásnál ki-ki a fajtáját támogassa. Hová vezetne ez? A vásárlók oroszlárnészénél az adás-vevésnek nincs ilyen protekciós jellege,

mintahogy ezt a cikkíró nagyúr képzele. Az emberek ritkán vásárolnak azért, hogy a boltost támogassák. Hanem azért, hogy a legelőnyösebben jussanak egy rájuk nézve fontos árucikkhez. Igen helytelen tehát, ha Andrássy ezt a protekciós gondolatot dobja bele a vitába. Még csak az kellene a mi zilált közviszonyaink közt, hogy a katolikus csak katolikusnál vásároljon, a református ne menjen be a görög vallású boltjába, a zsidó pedig egyikhez sem, csak a zsidóhoz. Nagy kár, hogy Andrássy könnyű ladikját a politika szeszélyes hullámai így elsodorták a józan gazdasági megfontolás partjairól. Az agg politikust gyöngye karjai nehezen fogják megmenteni a hajótöréstől.

(1921 június.)

APPONYI

I.

„Volt benne valami antik nagyság!”

Edouard Herriot írja ezt Apponyiról s hozzáteszi: „Az ő fájalmát mindenki tiszteletben tartotta.”

A volt francia miniszterelnök szavai méltón vezetnek be Apponyi posthumus könyvét, melyet Élmények és Emlékek címen most bocsátott közre az Athenaeum. Aki már elolvasta az „Emlékirataim” első kötetét, még nagyobb élvezetet talál ebben az új kötetben. Régi képek, benyomások elevenedtek meg a 85 éves politikus emlékezetében, amikor politikai emlékiratainak rendezéséhez fogott. Ezekből a régi impressziókból lett ez a könyv. A legkönnyedebbet olvasmány Apponyinak minden eddigi munkája közt.

Antik nagyság volt, mondta bámulója, az idegen államférfi. Azt viszont a felesége, aki együtt élt vele fele életén át, Apponyi Albertné állapítja meg, hogy ez az antik nagyság „jobban megértette az új felfogásokat, a megváltozott viszonyokat, mint sok nálánál fiatalabb ember.”

2.

A megváltozott viszonyok nem engedik meg azt a luxust, hogy a kereskedelmet továbbra is kikapcsolja a büszke magyar nemzet a jószemmel nézett élethivatások sorából.

Apponyi maga földbirtokos, élete minden gyökérszála a mezőgazdaságban gyökeredzik. Mégis, mint egyik beszédjében mondja, sohasem volt sem az egyik, sem a másik érdekkörnek kizárólagos képviselője, hanem mindig iparkodott a nemzeti egészet felfogni és minden külön érdekkört a nemzeti egészhez való viszonyában mérlegelni. „Érintkezésbe jutottam — mondta el egyszer az új városházán tartott felejthetetlen beszédjében — a gazdasági érdekképviseletek mindegyikével és mindegyiknek a körében egyformán otthon éreztem magam, mert mindegyiket úgy néztem, mint szükséges mozgató erejét, mint szükséges élő alkotórészét annak a nagy nemzeti életnek, amelynek egyeteme volt mindig az én vezércsillagom.”

S ez nem pusztán udvariassági szólam volt Apponyi részéről. Ahogy az OMGE-ban, otthon érezte magát az OMKE-nak a gyűléstermében is, a mi Rákosi-vacsoráinkon, ahol nem egyszer szólalt fel, mint az egyesület első tiszteletbeli tagja.

Ha Apponyi „Élmények és Emlékek” címen adja ki a könyvét, sok olvasója van, aki azzal az érzéssel teszi le a kötetet, hogy neki is volnának élményei és emlékei Apponyi Albert felejthetetlen életével kapcsolatban.

3.

Első élményünk volt egy versaillesi látogatás Gabriel Monod-nál, a Collège de France híres tanáránál. Ellentétesebb felfogású két embert alig lehetett képzelni, mint a magyar politikus, a katolicizmus vezéralakja és a francia tudós, aki a protestáns egyháznak volt irányadó embere. Monod szinte elérzékenyedt, mikor felkerestem. A magyar vendég Apponyit s Apponyin keresztül a saját fiatalságát, a Bayreuthban töltött heteket, a magyar grófnak egy példátlanul retek szónoki rögtönzését elevenítette fel.

Évekkel később ugyanez az extázis jelent meg Mr. Wise ajkán. Már akkor túl voltunk a háborún. A fiatal angol képviselő, Lloyd George szakértője volt a trianoni békét megelőző tárgyalásoknál. Genuában mondta el, milyen megkövülten hallgatta az ő főnöke, az angol premier, a magyar békeküldöttség vezetőjét. Tündöklően fényes beszédének hatása alatt hogyan feledkezett meg Lloyd George a Clemenceau kikötéséről, amely kizárta a legyőzöttekkel a vitát, hogyan kért mégis Lloyd George szinte önfeledten bővebb felvilágosításokat Apponyi szónoklatának befejezése után.

Ez Genuában volt 1922-ben. A következő évben Apponyi Amerikában találkozott össze Lloyd George-zsal és az a tisztelet, melyről Mr. Wise előttünk tanúságot tett, egyszerre kirobbant Lloyd George-ból. Ezernyi hallgatóság előtt feléje sietett s az egykori ellenség nemes képviselőjének megrázta a kezét.

Ezt részletesen Untermeyer Sámuel mondotta el nekem, akihez 1928-ban Apponyi ajánlólevelével kopogtattam be. New York leghíresebb ügyvédjét a magyarság hatalmas, igaz barátjává tette Apponyi Albert. A Broadway egyik felhőkarcolójának tetején ült az amerikai ügyvéd, a realitásoknak kérlelhetetlen, szigorú embere, aki — mintha szentimentális novella volna — találkozott az életben egyszer az idealizmus csodálatos képviselőjével. Kétkedve, bizalmatlanul tekint felé, azt hiszi, a megszokott érzelgős szólamok fognak ajkán megcsendülni s egyszerre észreveszi, hogy ez a férfiú: az ügyvédek ügyvédje. Elámulva nézi, hogyan osztályozza ez a tengerentúlról jött ember a jogi argumentumokat, aszerint, hogyan, milyen sorrendben hatnak jobban. Jogi tudás, diplomácia, ékesszólás, minden páratlan volt Apponyi Albertnél: mondta évekkel később lelkesedéstől áradozva Mr. Untermeyer.

Francia tudós, angol parlamenti ember, az amerikai fiskális mind egyek voltak Apponyi magasztalásában. Életünk legkülönbözőbb korszakában, ha külföldre mentünk, éreztük, hogy a legközömbösebb idegen azért becsül meg bennünket, mert az Apponyi nemzetéhez tartozunk.

4.

S élmény, felejthetetlen élmény volt az is, amikor a magyar kereskedők országos szervezetének 25 éves jubileumán felállt Apponyi Albert. Mint az egy-szeri krónikás feljegyezte, szava orgonabúgás volt, szimfóniája az államférfiúi bölcseségnek, a tisztult megértésnek, a magyar kereskedelem nemzetépítő munkája megbecsülésének.

Apponyi összehasonlította Magyarország közgazdasági helyzetét a 25 év előttivel, amikor az ország a természetadta határok legkiválóbb példája volt és megállapította azt is, hogy a kivitel nehézségeit a háború óta uralkodó örületes vámpolitika még jobban fokozta. Ezeket a nehézségeket az összes gazdasági ágaknak együtt kell leküzdeni, a kereskedelemre hárul az a feladat, hogy ebben a munkában résztvegyen. A gazdasági boldogulás lehetősége jobban függ, mint valaha, attól, hogy a kereskedelem felvirágozzon és érvényesüljön. Ez szinte úgy hat, mint Apponyi nemzetgazdasági végrendelete.

Minden élményt felülmúl az az emlék, amikor először vettük hírét a béketárgyaláson való szereplésének. Ekkor jelent meg a következő cikk az OMKE-ben.

Akbár, az indus császár volt a megbukott Clemenceaunak az eszménye, Ifjú hévvel Akbárért rajongott, aki a nép, a saját maga számára az igazságot kereste mohó szomjúsággal. „Hogy nem találta meg mindig az igazságot: nem csökkenti az érdemét. Dicsőség a császárnak, hogy kereste az igazságot.”

Akbár, az indus császár, néha nem találta meg az igazságot, de az Igazság megtalálta — Clemenceaut, az Igazság, amely egy üldözött, porban sinylődő szegény nemzet fenkölt szószólójának ajkán csendült fel Parisban. Dicsőség Akbárnak, aki kereste, dicsőség Apponyinak, aki feltárta az Igazságot. S nézzétek, mily csodálatos az Igazság ereje. A nagyok, a hatalmasok, akik előre büszkén hirdették, hogy mereven, érzéketlenül, válasz nélkül fogják hallgatni a szót, egyszerre megmozdulnak. Lloyd George, a gögös walesi nem nézi már ridegen az órát a kandalló felett. Megbűvölten hallgatja Apponyi beszédét. Az Igazság csöndesen előlép, szót kér és helyet kap a lelkekben. Lloyd George már beszél Apponyival. Clemenceau még hallgat és holnap még jobban — fog hallgatni. Clemenceau helyébe más férfiú lép. A vad tigris felváltja más. Az Igazság, amelyről fellengő strófiákat szavaltak hajdanában, szíven találta őt. Az Igazság, az indiai császár igazsága kezd kiragyni Paris felett. Lehet, hogy még egyszer elhomályosítják, annál tüzesebb hévvel fog majd világítani. Az Igazság Apponyi Albertnél van . . .

Milyen büszkék vagyunk mindnyájan Apponyira. Ami ezt a nemzetet ezer éven át fenntartotta, hogy a legnagyobb megpróbáltatások között akadt egy-egy nagyszerű vezetője: ez a vigasztalás beválik hála Istennek most is. Feláll a Quai d'Orsay-n a csodálatos öreg ember, aki az Arany verse szerint „fejjele nagyobb mindegyiknél”. S mintha csakugyan a költő látomása válnék valóra. László király csodatévő erejével rántja előre az egyik buzogányt a másik után, harcol az olasszal, harcol a franciával, birokra kél az angollal. Ilyen fényes elme, ilyen tiszta, becsületes lélek, ilyen ragyogó ékesszólás egy személyben még nem küzdött letiport nemzet ügyéért. Mérföldnek ki ránk bárminő büntetést. Ostorozhatnak bennünket gyűlölködő, rossz szomszédok rettentő csapásokkal. Se büntetés, se megpróbáltatás, se ostorcsapás nem segít. Mi Apponyi Albert beszédét ismétljük magunkban. Gazda a pitvarban, gyáros az irodájában, kereskedő a boltja mélyén ezt fogja tovább adni. Őszi-tavasza. Nemzedékről-nemzedékre.

EGY PÁRISI MAGYAR KÖVET

Praznovszky a külügyminisztériumi sajtóiroda helyettes főnöke volt valamikor, de egyáltalában nem hasonlított azokhoz a nagyképű és fontoskodó alakokhoz, amelyeknek típusát oly jól ismerjük a Ballplatznál. Praznovszky Iván megtanulta a zsmnalisztáktól, akikkel éveken át együtt dolgozott, a legkülönfélébb ügyek gyors áttekintését és a kifejezésbeli tökéletes készséget. Azonban nem vesztette el ugyanakkor az alaposág iránti érzéket és azt a komolyságot sem, amelyet mint nemes magyar hivatali hagyományt hozott magával pátriájából. Praznovszky Iván a végzet különös fordulatai következtében Parisba került, mint Magyarország követe és neki jutott az a történelmi szerep, hogy a jogérvényessé vált trianoni békeokmányt Cambon kezéből átvegye. A beszéd, amit július 26-án elmondott, méltóságos volt. Illő a követ-személyéhez és illő a nemzethez, amelyet képvisel. Hangsúlyozta a győztes hatalmak képviselői előtt, hogy a trianoni szerződés a legkeményebb, amit a történelem valaha ismert. Mindazonáltal a magyar kormány kész loyálisan végrehajtani kötelezettségét. De tartós béke csak úgy lehetséges, ha a Magyarországgal szomszédos államok a békülékenységnek ugyanattól a szellemétől vannak áthatva, mint a magyar kormány maga.

A magyar kereskedők szívéből beszélt Praznovszky Iván, amikor külön a lelkére kötötte a győztes hatalmasságoknak azoknak a szerencsétlen magyaroknak a sorsát, akik évezredek hazánktól akaratuk ellenére el vannak száktíva. Ebben a pontban hajthatatlan marad Magyarország, mondotta emelt hangon Praznovszky Iván. A trianoni békekötés ünnepies órájában felhívta a szignatárius hatalmak ügyeimet arra, hogy a nemzeti kisebbségek javára létesített megállapodások ne maradjanak holt betűk.

Azokban a napokban, amikor tragikus végzetünk beteljesedett, egy nagy francia író születésének háromszázados évfordulóját ünnepelte Franciaország. Vájjon gondoltak-e Poincaré, Clemenceau és Cambon ennek a nagy költőjüknek a szavára, aki egy böles francia fölényével súgta honfitársainak a fülébe ezt a lelket rázó ígét: „Défions nous du sort après le gain d'une bataille”. Ne bizakodjunk el jószerecsénkben a győzelmes csata után!

De térjünk magunkhoz itthon mi is . . . Fogjunk hozzá a megértő, kiegyenlítő, békés munkához. Fájdalom, amikor ezt sürgettük, — a diktatúra bukása után, majd a békekötés előkészületei között Apponyi gigászi munkájának minden mozzanatában — vajmi kevés megértésre akadtunk. Amikor most a trianoni béke ratifikációs okmányainak kicserélésénél Gratz Gusztáv, mint a pártokon kívül álló komoly objektív férfiú ugyanezt a felhívást intézi a magyar közélet emberéhez, lelkesen írjuk alá szavait. „Minden becsületes politikusnak, — hozzátesszük, minden becsületes embernek — törekedni kell a megegyezésre azokkal a faktorokkal, akiknek a nemzeti feltámadás munkájába való beillesztése nélkülözhetetlen. S ezen tényezők körét nem szabad túlszűken megvonni.” Szórul-szóra így van.

Értsék meg az urak, az Isten szerelméért, hogy consummatum est. Trianon után nem folytathatjuk az életet ott, ahol Trianon előtt elhagytuk.

(1921 július.)

WEISS FÜLÖP

A Hotel Bulgarie-től nem messze lakott. Öt pernyi járás legfeljebb. Adorján Andor, aki akkoriban az Est-et tudósította és Szófiában kivétel nélkül ismerte a személyes súlyát, viszonyait, vagyoni helyzetét, baráti körét, talán a kedvenc ételét is mindenkinek, Adorján azt mondta, hogy egyedül a pénzügyminiszter véleménye fontos. Radoslavov miniszterelnök nem törődik az ilyesmivel. Ellenben a pénzügyminisztert okvetlenül meg kell nyerni a tervnek. Elmentem hát a pénzügyminiszterhez.

Előre meghánytam-vetettem, mit fogok mondani. Közös gazdasági érdekekre hivatkozom. Tabellákat fogok mutatni neki. Elmondom a pesti előkészületeket. Itt van a jegyzék, milyen fontos személyiségek hódoltak meg a bulgár-magyar gazdasági közeledés gondolatának.

Csengetek a kapun.

— A miniszter úr nagyon sajnálja. Tudja, hogy jön a szerkesztő úr. De a palotába hívták. Csak egy perce van.

Már ott is vagyok előtte. Az istenért, hogy szorítom össze egy percre a mondanivalómat?

— Egyesületet alapítottunk a bulgár-magyar szellemi és gazdasági közeledés szolgálatára. Küldjön fel Excellenciád két elsőrangú közigazdát Pestre. Ez lenne a kezdet. . .

Figyelve néztem Toncsev miniszter arcát. Mikor fog közbeszólni, hogy nincs tovább ideje. Letelt a perc.

Megsimította veres szakállát és csak ennyit szólt:

— Dites-moi un mot. Est-ce que M. Philippe Weiss y prend part? (Csak egy szót! Weiss Fülöp résztvesz?)

— Oui. Igen.

— Akkor rendben van. A többit bizza ide.

Csakugyan rendben volt. Hogy a pénzügyminiszter még aznap beszélt Radoslavovval, hogy a miniszterelnök elintézte kívánságomat a Bulgár Közgazdasági Társaságnál, hogy ennek az elnöke és a titkára, Danailov és Czankov, a későbbi miniszterelnök néhány hét múlva már Budapesten voltak, az mellékes. Lényeges az, mekkora tekintélye volt a Balkánon a Kereskedelmi Bank akkori alelnökének. Amit a bulgár miniszter ebben az ötszavas kérdőmondatban megfogalmazott, ez volt az egyforma véleménye már a békében a bukaresti, a szófiai, a belgrádi, a konstantinápolyi, a szmirnai üzletembernek.

— Résztvesz-e Weiss Fülöp? Ha igen, akkor jó.

*

Hosszú évek teltek el azóta. Ahogy mondani szokás: trónok omlottak össze, birodalmak pusztultak el. Romok helyén új vetés zöldült. Ha a gazdasági életben köröskörülnénk, teljes bizonyossággal csak a Toncsev 17 év előtt kimondott igazságát hagyhatjuk jóvá.

Résztvesz-e benne Weiss Fülöp? Ha igen, jó üzlet, biztos üzlet. Nem lehet rajta veszíteni.

A SCITOVSZKYAK

I.

„Egészen egyetértek veled mindenben. Ami azon kilátást illeti, hogy én a külügyminiszteri székbe üljek, minden módon küzdöttem és küzdök ellene. Reám nézve semmi sem lehetne kellemetlenebb ezen fordulatnál, mert egy majdnem lehetetlen feladattal állítana szembe.”

Ezeket a sorokat nem Scitovszky Tibor írta egy intim barátjának, hanem az idősb Andrássy irta báró Eötvös Józsefnek 1870 szeptember 16-án. De ha nem is írta Scitovszky, ráilleni bizonyosan, ráillik arra a lelkiállapotra, amelyben a megcsonkult Magyarország új külügyminisztere vergődött heteken keresztül, mielőtt a kormányelnök rábeszélésének végül is engedett.

Személyére nézve valóban nem volt kellemes ez a fordulat. Egy szépen megfutott hivatalnoki pálya magaslatára érkezve, néhány év előtt átlépett az ország egyik legelső pénzügyminisztériumához, igazgatója lett a Hitelbanknak. Előkelő modor, nagyszerű iskolázottság, józan ítélet, a gazdasági kérdéseknek magas szempontból való vizsgálata jellemezték mindkét hatáskörében ezt a korán megöszült, de lelkében fiatal férfút.

Miután már egyszer megtette az ugrást a Lánchíd-uccából a József-térre, a kereskedelmi államtitkárságból a bankigazgatói polcra, nem lehetett számára könnyű az elhatározás, hogy most megint visszaugorjon az állami funkciók legnehezebb szirtjére s vállalkozzék arra a feladatra, melyet legzséniálisabb elődje is „majdnem lehetetlen”-nek talált.

Egészen bizonyos, hogy mai viszonyaink közt nem találhatott volna a kormány feje Scitovszkyn kívül más külügyminisztert, aki nálánál több készséget tudna vinni állásába.

II.

Az új külügyminiszter diplomáciai képességének próbáját megadta a génuai konferencián, amikor az ő feladata volt, hogy a gazdasági bizottságban megokolja a magyar delegáció szerződéstervezetét. Tanúi voltunk annak, milyen előkelő tónusban fejtette ki már akkor a mostani külügyminiszter a hivatalos magyar álláspontot. Utána az OMKE legnagyobb elismeréssel állapította meg, hogy Scitovszky felszólalása becsületet szerzett a magyar névnek. Bennünket lelkesedéssel és örömmel tölt el ma is, ha arra gondolunk, hogy ezen szerződéstervezet megokolásában Scitovszky hévvel foglalt álláspontot a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatoknak kereskedelmi szerződések által való szabályozása mellett és már akkor ott, Génuában figyelembe ajánlotta annak a kérdésnek a megvizsgálását, vajjon nem volna-e közös érdekük az összes európai államoknak, megszüntetni azt a megszorítást, amelyet a legyőzött államok kereskedelmi politikájában tanúsítani kénytelenek.

Scitovszky Tibor előbbre akart haladni azon az úton, amelyre a portorosei;

konferencián léptünk, s ha Genua után nem előrehaladás, hanem visszaesés következett be, az nem Scitovszkynak a hibája.

Az új külügyminiszter tehát nem politikai konjunktúrából hirdeti most a gazdasági kérdések jelentőségét. Hiszen már évekkel ezelőtt tüzetesen megjelölte, mi mentheti meg ezt a düledező világot: a gazdasági gondolat szupremáciája a politikai töprengések felett. Scitovszky már akkor világosan látta, mikor még sok embernek hályog borította a szemét, hogy Magyarország nem egy külön kis világ, amelyet ki lehetne kapcsolni a népek életének összefüggéséből. Ebből Scitovszky már akkor azt a kettős következtetést vonta le, hogy a magyar gazdasági világ gyógyulási folyamata nem érhet hamarább véget, csak amikor az egész világgazdaság meggyógyul. Addig azonban, míg ez bekövetkezik, nem várhatunk gazdasági és kulturális befektetéseinkkel.

Scitovszky Tibor ugyanakkor önérzetesen emelte fel szavát az ipari és kereskedelmi tevékenység háttérbeszorítása ellen, és bár elismerte a mezőgazdaság túlsúlyát, bátor és határozott gesztussal tiltakozott az ellen, hogy a mezőgazdaságra amúgy is kedvező gazdasági konjunktúra fölébe még ráadásul külön politikai konjunktúrát illesszünk. Fellelkessedve az ő gazdasági programján, amelyben benne volt a teljes gazdasági szabadság helyreállítása, így kiáltottunk fel az OMKE-ban: mikor jön el már végre a hordók tetején szavaló gazdasági politikusok eltűntével a Scitovszky Tibor ideje?

Most eljött. Bízást bízunk benne, hogy a hatalom magas polcára elérkezvén, nem fogja megtagadni hirdetett elveit.

III.

Scitovszky, a hercegprímás, amikor 1857-ben megszerkesztette híres tiltakozó írását az akkori politikai rendszer ellen, megemlékezett róla, hogy az ország nemcsak főnemeseiből és főpapokból, nemcsak gazdákból és főhivatalnokokból áll, hanem vannak itt — kereskedők is. Érezte az esztergomi érsek, hogy az az országos mozgalom, amelynek élére állott, szörnyű módon hézagos volna, ha Pestnek néhány komoly, higgadt kereskedőjét is be nem vonja. Tudta Scitovszky, hogy ő magas egyházi méltóságából kifolyólag voltaképpen a summus pisetarius. Évszázados hagyományok alapján ő a magyar pénzügyi érdekeknek is ma legfőbb gondozója. Ezért a maga akciójának azzal adott nyomatékot, hogy körülvette magát a Jálits-okkal, Berger-ekkel, a Fröhlich-ekkel, Fuchs-okkal, meg a többiekkel, akik akkoriban a kereskedelemnek voltak a zászlóhordozói.

Azt hiszem, az érsekösnek szelleme hatotta át a magyar külügyminisztert, mikor e történelmi fordulóponton, amelyre 1925 január 1-én eljutottunk, a magyar kereskedelem felé fordult és az OMKE-ben publikált újévi cikkében a magyar kereskedő közreműködésére appellál.

Nem fog csalódni Scitovszky külügyminiszter. A magyar kereskedelem szívszívó igyekezetén nem fog múlni. A magyar kereskedő rajta lesz (aminthogy már a múltban is rajta volt), hogy összeköttetéseinek, tapasztalatainak, szakismeretének felhasználásával visszaszerezze az országnak azt a keresetet, amely a régi, jobb időkben megvolt. A magyar kereskedő továbbra is rajta lesz, hogy a külső országokkal való barátságos gazdasági érintkezés útját egyengesse. A magyar kereskedő rajta lesz, hogy a magyar föld és a magyar munkáskéz termékeit mennél jobban értékesítse és az itthon szükséges termékeket a legolcsóbban szerezze meg. A magyar kereskedő buzgó és becsületos igyekezete felől a külügyminiszter úr nyugodt lehet.

De szükséges, hogy az összes magyar erők egybeforrásának szükségéről Scitovszky Tibor épúgy meg legyen győződve, mint a másik Scitovszky, akinek neve a római Szent Péter-templom márványfalába van bevésve. Ez esetben Scitovszky Tibor fel fogja emelni a miniszterek tanácsában a szavát és ő lesz az első, aki tanácsolni fog Magyarországnak külső ügyeinek jobb elintézése érdekében olyan forgalmiadó-politikát, amely nem teszi iparunkat versenyképtelenné a külső országokban, ő lesz az első, aki javasolni fog intézkedéseket átmeneti kereskedelmünk érdekében, mert a mai rendszer mellett megint messze elmara-dunk Bécs mögött. S végül a külügyminiszter meg fogja csóválni korán meg-öszült fejét annak a kereskedelmi politikának láttára, amely diktátori módon rendelkezik a vámtarifa tételei felett. A költő szavait módosítva: játszva emel s mosolyogva száll íe.

(1924 november.)

A „BŰNÖS BUDAPEST” VÉDŐÜGYVÉDE

Vasárnap délelőtt bensőséges, megható ünnepség között zajlott le a rákos-keresztúri temetőben Vázsonyi Vilmos síremlékének felavatása. A pap prédikációja, Baracs szónoki remekműve a szívekbe markolt, koszorúk százai fonták körül a márványoszlopot s a jelenlévők szíve megtelt kegyeletes visszaemlékezéssel.

Apponyi Albert gróf írja a Vázsonyi beszédeinek bevezetésében:

„Egy betű sem fordult elő egész hosszú közéleti szereplésében, amely ellenkeznék a magyar nemzeti érzés kultuszával. Folyton azon volt, hogy ebben a kultuszban tartsa meg és erősítse azokat a tömegeket, melyek őt vezérüknek ismerték.”

Ez a nemzeti érzés volt Vázsonyi hosszú közéleti szereplésének legfőbb ismertető jele. A másik az ő demokratasága. A kisember érdekeinek folytonos szemmeltartása, a kispolgárokért való fáradhatatlan küzdelem. Ehhez járult hajthatatlan gyűlölete a korrupció ellen. Eötvös József és Szilágyi Dezső tisztaságával szállóit szembe a közélet szennyével. Makulátlan fehérségben tudta végigküzdeni e szenvedélyes harcait. Ragyogó szónoki tehetsége, rendkívüli elméssége, szikrázó satírjája és amit első helyen kellett volna említeni, kormányzati érzéke a századforduló legnevezetesebb államférfiai közé sorozzák. A magyar kereskedelem sokat vesztett korai elhunytakor. A kereskedők ügyei, bajai iránt veleszületett érzéke volt. Újságcikkeiben nem egyszer kelt a kereskedelem oltalmára. A fővárosnál teljes erejét latbavetette a kereskedő-polgárság érdekében, amikor a háború előtt az agrárius túlzásokkal szemben a polgári lakosság olcsóbb ellátásának kérdése merült fel. A „bűnös Budapestnek” ritkán akadt olyan bátor és elmés védője, mint ő.

„Amint a falun meg kell óvni — mondotta Vázsonyi egyik beszédében — a kisbirtokost, a földművest, úgy a városban meg kell óvni a város parasztját. — mint Sándor Pál képviselőtársam egy ízben mondotta, — meg kell óvni a városi kispolgárt, mert ha én, mint város megsebzem a magam polgárait minden jogosultság nélkül, anélkül, hogy uzsorát és illegitim árat látnék, kisajátítottam azoknak foglalkozását, akkor én a független egzisztenciák számát apasztom, azokat az erőket irtom ki, melyek megakadályozzák a vízmosások romboló hatását és miként a kövek a védő erdő hiányában elmerülnek a mélységben, az egzisztenciájukat elvesztett kispolgárok a mélységben proletárokká lesznek.” Ezt mondta Vázsonyi Vilmos, ez maradt az ő felfogása élete végéig. Megérdemli, hogy síremléke mellett tisztelettel hajoljon meg minden kereskedő pártkülönbség nélkül.

(1927 december.)

Fenyő Miksa huszonöt esztendeje van a GyOSz-nál. Mint titkár kezdte Neményi Ambrus alatt. Résztvett az öreg Chorin és a Hatványak vezetése mellett a Gyáriparosok Szövetségének — e mintaszerűen megkonstruált érdekképviselőnek — alapvetésében. Szolgált a gyáripart Hegedűs Lóránt és Gratz Gusztáv oldalán. S a három kiváló előd után, egy évtizednél régebb idő előtt Fenyőre bízta a GyOSz igazgatását. Azóta tollal, szóval és gondolattal ő mozditja elő a magyar gyáripar megerősödését. Fenyő tolla ragyogó szerszám. Szava messzire elhallatszó ironikus szó. Semmi pátosszal, sok szellemességgel. Gondolatvilága mély, saját mesterségének ügyét mindig egybe tudja kapcsolni az ország átfogó problémáival.

Nehéz, felelősséges tisztét Fenyő példátlan kötelességtudással töltötte be.

Amikor barátainak meglepetésére elért a XXV-ös jubileum küszöbére: a régi római betűk új magyarázatot találnak. Az első X nem Ismeretlen többé. Behelyettesíthető azzal a nagy értékkel, amit a közgazdaság terén jelent Fenyő. Nem Ismeretlen a második X sem. Ez meg annak az értéknek felel meg, amit a huszadik századbeli magyar kultúra köszön Fenyő Miksának, költők felfedezőjének, írók támaszának.

A V pedig jelenti a Victort. A győzedelmest. A felülkerekedőt. Fenyő sokszor győzött az elmúlt 25 évben. Mi nemcsak a magyar kereskedelem érdekében, de a gyáripar és az egész közgazdaság érdekében is azt kívánjuk neki, hogy harcait friss szellemmel és ifjú erővel harcolja tovább. Ha győzelmes hevében mértéklet tud tartani s nem csigázza túl a magyar gyáripar erejét: maradandó neve lesz Fenyőnek a magyar közgazdaság jelen századbeli fejlődésének történetében.

(1929 november.)

LEVÉL EGY ÉRDEKKÉPVISELET FIATAL TITKÁRÁHOZ

Kedves kollégám! Megkértél saját és néhány társad nevében, hogy kedden köszöntsem fel a Gellért-szállóbeli vacsorán karunk díszét, Glücksthal Samut. Én ezt megígértem. Annál könnyebb szívvel, mert igazán tisztelem-becsülöm a jubilánst.

Ám a megbízásnak — ne haragudjál! — mégsem tettem eleget. Visszartartott először is a szálló nagy kupolatermének irgalmatlan akusztikája. Meg aztán elhangzott hét-nyolc dikció, mind szép volt és mind okos. Mit szaporítsam hát én a szót?

Előjáróban a klub elnöke, Sándor Pál szép költői metaforával világította meg az ősze fordult jubiláns egyéni kiválóságát. A főpolgármester a város lelkes és hasznos polgárát emelte magas piedesztálra. A két kamara elnöke (az ügyvédeké és a kereskedőké) elmondta, mennyit köszönnek neki pályatársai. Drucker Géza szónoki lendülettel fejezte ki az OMKE háláját egyik megalapítója s az első vezérkari főnök iránt.

Míndezekhez nem kell hozzátenni egyetlen ecsetvonást sem. Legfeljebb neked, aki nálamnál 15 évvel később léptél érdekképviseleti szolgálatba, hadd mondok el neked, post festa, mit is jelent a mi karunk számára Glücksthal működése. Talán úgy fejezhetném ki magam legvilágosabban: ahogy hajdan a dunai paraszt fájdalmi Lafontaine-ban találtak méltó tolmácsra, a dunai boltosok bajait Glücksthal Samu új formában tudta ország-világ előtt megszólaltatni.

Eszembe jutott tegnap, a jubileum napján, hogy odaát a másik félgömbön szintén ünnep volt. Amerika ünnepelte legkiválóbb fiát. A detroiti ünnepségeknek fénypontja az volt, amikor Edison megérkezett oda egy ötven év előtti setét, rozoga vasúti kocsiban, s ezzel illusztrálta, milyen elmaradott volna a világ, ha ez a nagy szellem nem ajándékozta volna meg korát találékonyságának csodás eredményeivel.

Azt hiszem, egészen stílusosan lehetett volna nálunk is követni ezt az amerikai példát! A Glücksthal-lakomán sajnálom, hogy a ragyogó tósztok közt nem olvastak fel egyet-kettőt a 25 év előtti egyesületi instanciák közül, amiket még Glücksthal elődei fogalmaztak meg. Kár, hogy nem mutatták be azt a rozoga érdekképviseleti dialektikát, mellyel még a múlt század végén panszolták el gazdasági sérelmeiket az akkori egyesületek szószólói.

Ekkor egyszerre fellépett Glücksthal, mint az OMKE első főtitkára. Jött és utat tört magának. Lapozzátok fel, kérlek, az ő első beszédeit. Nem konyhalatin időkből származó, fmánckodó csűrés-csavarás ez. Ajkán egyszerre szegedi magyarsággal szólal meg a kereskedő. Eötvös Károly leszúrt táblabírói okosságát viszi bele a gazdasági kérdések tárgyalásába.

A detroiti példát kellett volna követni kedden este minálunk is! Jaj, csak öt percig hallották volna a múlt század végének erőtlen és unalmas, száraz és gyötrő érdekképviseleti hangját!

Ahogy aztán a detroiti éjszakában — öt percnyi sötétség után — egyszerre kigyullad Edison napja, az ő izzólámpáinak pazar fényessége: úgy hat miránk a századvégi érdekképviselői élet sötétkamrái után az OMKE izzó erejű, száz-wattos lámpája: Glücksthal.

Egészen bizonyos, hogy nagyszerű szervező tehetségének még kellett valami, hogy sikert arathasson. Kellott, hogy a finom üvegburokba bevezessék azt a magasfeszültségű elektromos áramot, amelyet az önérzetre ébredt magyar kereskedők fejlesztettek, élükön Sándor Pállal.

A munka, melyet Glücksthal lelkesedéssel és szilárd akarral kezdett el, meghozta idővel áldását. Az OMKE abban az irányban haladt előre, amit ő jelölt meg. Statútumainkat nem egyszer módosították. De a szilárd alap a régi maradt, úgy, amint azt az első főtitkár megvetette. Kerületeink, melyeknek határvonalait ő cirkalmazta ki, sokban megváltoztak. De a lelkesedés, amelyet az első helyi vezetőkbe átplántált, megfakadt az utódokban is.

Így aztán elmondhatjuk, hogy Glücksthal Samu a XX. század modern érdekképviselői életének új irányt kijelölő, bátorszavú, fényes készségű, szilárd logikájú szellemi munkása. Nemcsak mi szeretjük és tiszteljük őt, akik munkásságát az OMKE-ban naponként figyeljük, de méltán becsüli nagyra őt az egész magyar érdekképviselői titkári kar.

Bocsáss meg, hogy amit a keddi lakomán poharaink összekoccintásával röviden fejezhettem volna ki, most ilyen hosszasan mondtam el neked. Hiába! Kikíváncozott ez belőlem. Baráti üdvözléssel maradtam

készséges híved B. K.

(1929 november.)

EGY NAGY EURÓPAI

I.

Le Bon, aki a múlt héten meghalt, nagy európai volt. A legnagyobbak egyike.

Írtak is róla halála alkalmából az újságok annyit, mint egy középfejta képviselőről szoktak, akinek esetleg volt egyszer egy összeszólalkozása a belügyminiszterrel. De már feleannyit sem írtak róla, mint egy ügyesebb rendőr-kutyáról illik. És tizedannyit sem, mint szegény Putty Liáról, mikor meghalt. Viszont igaz is, hogy Le Bon sosem szerepelt a film vásznán.

Csak könyveket írt és tudományos problémákat tisztázott. Ez aztán igazán kevés embert érdekel.

II.

Le Bon a Madeleine-templom közelében lakott, amikor három-négy év előtt bejutottam hozzá. Lakása kisebb fajta néprajzi múzeum. Asszír műemlékek, egyiptomi múmiák, az ősi indiai civilizáció ereklyéi közt vártam, míg a mester fogadott. Fogadószobájában az asztal fejn ült. A háttérben keleti bálványok, köztük maga is úgy hatott az első percben, mint egy bálvány. Kiszáradt, elfáradt, mozdulatlan ősapa. Szemének egy-egy felvillanása árult el némi érdeklődést. Aztán megint elhallgatott s hagyta, hogy tanítványa mondja el helyette, mivel foglalkozik, mi iránt érdeklődik. Időnként feje bólintott egyet. Fáradt tekintete nyomban meg is cáfolta. Mintha azt akarta volna jelezni:

— Nem érdekel engem már semmi, senki. Pihenni akarok.

A végén, mikor hideg, sovány kezét felém nyújtotta, egyúttal kezembe nyomott és könyvet. „Tegnap és holnap”. Csüggedten tettem el.

III.

S mikor a könyvet hazafelé a vonaton kezembe vettem, a Hier et Demain hamarosan eloszlatta az előbbi depimáló benyomást az elaggott Le Bon-ról. A tömeglélektan megalkotójának sugárzó szelleme frissen hatott a rövid gondolatokban (Pensées brèves-nek nevezi ezt a kis remekművét Le Bon).

Mily magasan szárnyaló himnusza ez a népek jövődöbeli egymásrautaltságának! Hallga csak, hallga!

IV.

„A közgazdák már régebben jelezték a népek egymásrautaltságát (interdependence), nem győztek meg senkit.”

„A háborúnak kellett jönni az élet megdrágításával, egyes cikkekről való kényszerű lemondással. Ez volt a bizonyítás kísérleti alapon.”

„Az egymásrautaltság bebizonyosodott másképp is a háború alatt. A rob-

banóanyagokhoz szükséges gyapot az Egyesült Államokból jött, a mezőgazdaságban használatos nitrátok Chiléből.”

„Azért hiába mutatkoznak a szabadkereskedelemnek kétségtelen előnyei és hiába valószínű az ő jövő győzelme: a háború bizony nagy lökést adott a protekcionizmusnak. Azt bizonyította be a népek, hogy jó, ha mennél többet termelnek a maguk területén azokból az anyagokból, amikre szükségük van, hogy függetlenek legyenek.”

„De hiába választja el a népeket egymástól szellemi struktúrájuknak lebonthatatlan különfajtsága: azért arra vannak ítélve, hogy egymással mind szorosabb kereskedelmi kapcsolatot tartsanak fenn. A jövőben is folytatni fogják egymás gyűlöletét, de nem kerülhetik ki, hogy kicseréljék egymással különböző termékeiket, amiket eltérő tehetségük, eltérő talajuk és klímájuk folytán állítanak elő.”

„Ezért logikusan lehet remélni, hogy vad csaták után, amelyekben emberek milliói, antik városok, hatalmas birodalmak pusztultak el: akadnak majd német bölcsészek, akik fölfedezik majd, hogy a nemzetek egymásrautaltsága következtében egy iparos nép jobban meggazdagodik, ha exportálja az áruit, mintha ágyúval pusztítja el a kuncsaftjait és azoknak vagyonát.”

„S ha végre Európa hosszabb békére tesz szert, ezt sem a jog ereje, sem a nemzetközi egyezmények fogják kivívni, hanem a definitív igazolása annak, hogy a népek gazdaságilag egymásra vannak utalva.”

V.

A lélektan halhatatlan mestere kiterjesztette lélektani vizsgálatait azokra a lelki tulajdonságokra is, amelyek szükségesek a kormányon lévő férfiak számára. Károlyi Gyula gróf megelégedéssel olvashatja Le Bon tanítását, aki szerint a legveszélyesebb politikai tévedések egyike az, hogy a közügyek irányítását ragyogó szónokokra bizzák.

S vájjon elfogadja-e azt a tanítását is, hogy kormányozni könnyebb, mint megválasztani az alkalmas munkatársakat. Hiszen Napoleon szerint egyik-másik miniszter inkább lehetett volna egyszerű kocsis. Aminthogy Napoleon ismert kocsist, akiből jó miniszter vált volna.

Végül az sem érdektelen, amit a három nagy fantomról mond, amely ránehézkedett a parlamentáris testületekre: a Megfélemlítés, a Féltekenység és a Gyűlölet. Huszonöt év óta ezek sugallják az üldözéseket és azokat a törvényeket, amelyek dezorganizálták az ipart, kereskedelmet, pénzügyeket.

Így látta Le Bon Franciaországban.

Es azokban a kevésbé civilizált országokban, ahol még járt.

A mi viszonyainkat nem ismerte.

Vagy nagyon is jól ismerte.

(1931 december.)

A WALLSTREET MEDICI-JE

OTTO H. KAHN

Ha most közel félesztendő elteltével visszagondolok amerikai tanulmány-utamra, az egymás hegy én-hátán kavarádó impressziók tömegére: nem könnyű felelnem arra a kérdésre, kinek az egyénisége tette rám a legnagyobb hatást. Azt hiszem, mégis Otto H. Kahnra adnám le a szavazatomat.

Amikor Horváth Ödön barátommal, az Amerikai Magyar Kamara elnökével együtt felkerestük Kahnt a Kuhn, Loeb és Társa bankház utolérhetetlen fényűzéssel berendezett elnöki szobájában, már tudtam róla, hogy az amerikai pénzüvilágnak legérdekesebb embere, tudtam azt is, hogy minden egyében kívül a magyar pénzüviszonyokat, a személyi nexusokat, épügy, mint a tárgyi problémákat tökéletesen ismeri mai aktualitásukban.

Kísérőm ezt még kiegészítette néhány adattal. Hogy Otto H. Kahn nagy bankár? A legnagyobbak egyike. Hogy kitűnő műértő? Nincs nála külömb. Hogy hallatlan munkaerő? Nálánál többet nem dolgozott senki pénzügyi téren az utóbbi 15 esztendőben. Képes volt arra, hogy akkor, amidőn az Unió közlekedési rendszerét reorganizálta, időt tudott szakítani magának arra is, hogy a Metropolitan-operát a tetőtől-talpig újjászervezze, de ezenkívül kezébe vette az amerikai kultúra minden problémáját s a művészi szépnék olyan kultuszát terjeszti egy eredetétől fogva anyagi hajlandóságú birodalomban, amilyenre az egész művelődéstörténetben kevés példa akadt.

Hitetlenül néztem egy kicsit Horváth Ödönre, amint ezt fejtegette. Erre mindjárt egy tekintélyt hitt segítségül, Mister Forbest, a híres amerikai publicistát, aki megírta, hogy az egyetlen amerikai milliomos, akinek mindegy, akár egy félmillió dollárért akár egy Franz Hals-képet vásárolni, akár az Operába kíván egy sztárt szerződtetni, az a milliomos, akinek egyik esetben sincs tanácsadóra szüksége és soha se véti el a művészi szempontokat: ez Otto H. Kahn.

Bejutok hozzá. Ajánlólevelemet még Európából küldték el. Néhány konvencionális szóval kimentem magam, amiért a múlt héten nem fogadhattam el meghívását a lunch-re, s már benne vagyunk a beszélgetésben. Szinte hihetetlen, hogy ez a finom, sima választékos modorú úr a mai kor legnagyobb reorganizáló talentuma, aki Harrimannal, az Egyesült-Államok legfontosabb vasúti vonalait újjászervezte, a Baltimore és Ohio, a Missouri és Texasi Pacific mind az ő újj-mutatása szerint folytatják pályájukat.

— Az újjászervezésben van valami regényes elem — mondja Kahn. — Elővenni egy letört, összegabalyított jószágot, egy csomó értelemnélküli sínpárt, s ezekből rendszert alakítani, ezeket beilleszteni egy nagy közlekedési szisztémába, ezekkel szolgálni az országot, ez olyan teremtő munka, amely engemet mindig magával ragad.

De nemcsak újjászervezni tudott Kahn, hanem értéket menteni is. Amikor a Pearson Farquart szindikátus több ambícióval, mint ítélőképességgel bele-

bonyolódott egy óriási transzkontinentális vállalatba, Kahn volt az, aki megmentette a szituációt. S amikor amerikai értékeket kellett elhelyezni a párizsi tőzsdén, éppen olyan mesterileg oldotta meg az amerikai bondok plaszírozását, amint a háború alatt ő intézte el Párizs, Bordeaux és Lyon és a többi nagy francia város kölcsönproblémáit. . .

*

Magyarország történelmi hivatásáról meg van győződve. Finoman mérlegelve minden szót, az essayíró szabatoságával jelöli meg azokat az érdemeket, amiket Magyarország szerzett a középkorban, mikor a török időkben fentartotta Európa keletén a nyugati civilizációt. Azután hangsúlyozza, hogy az újabb történelem rendjén is, milyen megbecsülésre, milyen tiszteletre tett szert nemzetünk az amerikai közvélemény előtt azon nagyszerű államférfiai révén, akik a szabadságnak és a haladásnak voltak a zászlóvivői.

— Hogy most pillanatnyilag visszaesés állott be, hogy Magyarország nem abban a ragyogó fényben áll az amerikai közvélemény előtt, mint a Kossuth Lajos idejében, hogy egyes bántó momentumok bizony megzavarják néha a magyar nép amerikai barátait, s szimpátiánk nem nyilatkozhatik meg régi erejében: ezek — úgymond Kahn — remélem, csak múltó és átmeneti tünetek.

— Nagyon érdekel, amit Ön a magyar és amerikai ifjak csereakciójáról beszél. Meg vagyok győződve, hogy ezen a téren igen üdvös és szép eredményeket lehetne elérni, önnek doktor, igaza lehet abban, hogy az amerikai üzleti tempó elsajátítása hasznos és gyümölcsöző lehet az Önök ifjú generációja számára. Természetes, hogy ma az Önök általános gazdasági viszonyai és az életstandard árának különbözősége folytán csak a leggazdagabbak küldhetik ide a maguk költségén gyermekeiket. Ép ezért nagyon egészséges az az elgondolás, hogy a magyar fiú jöjjön el „amerikai szóra” ide ahhoz a családdhoz, amely viszont Budapestre küldi el gyermekét cserébe. Appreciólom azt a gondolatot is, hogy a magyar művészet sok értékes inspirációt adhat a mi tüneményesen fejlődő ifjú generációnknak. Mindig is azt hirdettem, hogy ne csak Párizsba, Rómába küldjük ki a művészet iránt érdeklődő ifjainkat. Menjenek tovább, jussanak el Bécsbe is, sőt ahogy ön szuggerálja: nagyon helyes, menjenek Budapestre. Most hallottam itt nálunk Bartókot játszani. Fényesen bizonyította, hogy Magyarország a legmodernebb zene terén is gyönyörű kulturális eredményeket ért el. Ugyanígy vannak tudomásom szerint egészen elsőrangú festőik és szobrászaik.

— Ebben teljesen egyetértünk. Csupán egyre van szükség. Egy kis türelemre. Egy kis várakozásra. Én biztosan hiszem, hogy eljön rövidesen az idő, amikor én szívvel-lélekkel és a magyar nemzet iránt érzett régi szimpátiával résztvehetek magam is egy ilyen közöscélú akcióban. . . Ma még kicsikét korai az idő. . . Várnunk kell. . .

*

Rendkívüli szeretetreméltósággal búcsúzott el, közben érdeklődve régi kedves pesti ismerősökről. S mialatt lefelé haladtunk Horváth elnök barátommal a Broadway felé: eszembe jutott egy régibb mondása Kahn-nak, amit valahol olvastam:

— A művészet demokráciát jelent. A művészet egyenlő lehetőséget jelent a szépség és a kultúra élvezetére. Nem arról a hamis demokráciáról szölok, amely a középszerűség közös alacsony színvonalat akarja visszaállítani, hanem az igazi demokráciát értem, amely mindnyájunkat egy magasabb ideál felé ragad.

(1928 december.)

A LOEB FIA

(ESMOND HARMSWORTH MAGYAR-
ORSZÁGI LÁTOGATÁSÁRA)

Mr. Harmsworth, how do you do? Örvendünk, hogy itt van fővárosunkban, széjjelnéz rónáinkon, megtekinti négy városunkat és egy széles látókörű, atopcs műveltségű ember szemszögletéből fogja megítélni a mi mostani helyzetünket. Ha Ön nem volna a hatalmas lordnak egyetlen fia és küldöttje, akkor is nagy fontosságot tulajdonítanánk Mister Harmsworth, az Ön látogatásának. Tisztesség és szerencse reánk nézve, ha egy ilyen kiváló és rokonszenves britt parlamenti ember jön el mihozzánk. Hát még a lord Rothermere fia!

A szíveknek ez a kiáradó szeretete, a lelkeknek megnyílása, amivel Önt fogadja a magyar nép, bennünket egy másik látogatásra emlékeztet.

Az is egy csodaszép május volt, amikor egy másik nagy embernek a fia felkerekedett és elindult Magyarország megismerésére. A nagy ember fia először járt ebben az országban, hegyeink, folyóink újak és ismeretlenek voltak előtte. De az ország népe akkor is rajongó szeretettel fordult feléje. Abban az időben még elmondhattuk: csakugyan a Kárpátoktól az Adriáig zúgott fel az egetverő taps és éljenzés, úgy fogadták a halhatatlan férfiú fiát. Nem is lehetett ez másképpen. Hisz a Magyarország látogatására siető férfiú egy eszmét jelképezett, egy halhatatlan ideált, amelynek személy szerint az ő édesapja volt az ezeréves történet egész folyama alatt a leghatalmasabb reprezentánsa.

*

Az ováció, amivel Önt fogadták Mr. Esmond Harmsworth, egy szikrányit sem áll mögötte a 34 év előtti megérkezés örömének, Ön akkor még a világon sem volt Mr. Harmsworth, de mi idősebbek, tudjuk, hogyan gyulladt ki Nagymagyarországban a hála, a szeretet szövétneke, hogyan lobbant fel a vágyakozás lángja arra a hírre, hogy a Kossuth vére, Kossuth apánk fia idejön, hazajön.

Most „hazajött” Ön, a másik ideális történelmi alaknak egyetlen gyermeke. Hazakerül Magyarországba, amelynek népe el nem múló hála érzésével gondol arra a férfiúra, akinek nevét ma a legkisebb kunyhókban épúgy ismerik, csak nehezebben ejtik ki, mint a Kossuth Lajos nevét.

— Harmsworth képviselő úr. ön úgy jött ide, mintha hazajönné. Szeretetet hozott magával és szeretetet talált. S ezzel a szeretettel, de egyben a józan angol átható tekintetével, a modern újságíró éleslátásával hamar fog belehatolni a mi sajátos viszonyainkba, ön nemcsak azt fogja észrevenni, hogy lelkesedő, zászlókat lengető dikciózó emberek laknak itt, de észreveszi a magyar földet hajnalhasadástól napestig turo gazdanépet, észreveszi, hogy más országok munkásai mögött semmivel sem maradnak el gyáraink vezetői, mérnökei és alkalmazottai és figyelemre fogja méltatni a magyar kereskedőket.

Ha valakinek van érzéke a magyar kereskedők bajai, nehézségei iránt,

akkor önnek van Mr. Esmond Harmsworth, akinek ereiben a legnagyobb kereskedő nemzethez tartozó ősök vére csergedez. Ön tudja, mit jelent az, hogy itt a Duna középső folyásánál meg tud erősödni egy kereskedőréteg, amely a restaurált Magyarországra vonzaná a Balkán fogyasztóit, amely a Nyugat produktumait el tudná juttatni a közel Keletre.

Kedves vonás öntől, hogy budapesti látogatásának óriási programjában időt szakít arra, hogy ellátogasson a Budapesti Kereskedelmi Kamarába. Ott fogja ön szombat délelőtt találni a gazdákat, a gyárosokat, a bankárokat és a kereskedők vezetőit. Nem fog hiányozni természetesen az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés sem, egyik vezérünk tájékoztatni fogja önt a magyar kereskedelem helyzetéről.

S kérjük, visszatérve, adja át hódolatunk és ragaszkodásunk kifejezését nagynevű atyjának, akit szívébe zártak a magyar nagykereskedőházak tulajdonosai és a legkisebb falvak szatócsai egyaránt.

(1928 május.)

A SZALONIKII POSTATISZT, AKI TÖRTÉNELMET CSINÁLT

A főpostán ott üldögél a rácsos ablak mögött egy mélabús hivatalnok és egykedvűen adogatja a levelezőlapokat, bélyegeket. Ha jön egy bankszolga és egyszerre tíz ajánlott levelet akar feladni, a mi postatisztünk mérgesen csóválja a fejét. Ezt a rémséges sok munkát mégse lehet elvégezni! Kisegítőt pedig nem ad az igazgatóság! Nem lesz ennek jó vége . . .

Bizony nem is lett! Mert ezt a mélabús hivatalnokot a sorsnak szeszélyes fordulatai után néhány év elteltével tegnapelőtt, március 15-én, aránylag még elég fiatalon nyugalomba küldték. Elküldték Talátot az örök nyugalomba. De mielőtt érkezett oda, ahol a mennybéli hurikkal portómentesen lehet levelet váltani, elmondhatjuk, hogy a mi derék postatisztünk ugyancsak fantasztikus pályát futott be. 12 év előtt Szalonikiben rosszul fizetett kis hivatalnok a postán. Akkor egyszerre felkapja nevét a hír, egyik fő vezetője lesz a győzedelmes új-török forradalomnak, belügyminiszter, majd nagyvezér. Aztán fordul a kocka. Két év óta száműzött, bujdosó. Két nap óta pedig agyonlőtt mártír. Furcsa karrier egy szalonikii postatisztnek.

Mint belügyminiszternek az ő dolga volt a leszámolás a megbízhatatlan idegen fajtákkal. Mint nagyvezér ő képviselte a német-barát politikát a világháborúban. Melyik ponton hívta ki jobban a végzetét, ezután fog kisülni. Németbarátságáért, a világháborúban játszott szerepéért akart volna rajta bosszút állani valamely fanatikus vagy elbolondított siheder? Török Tiszának nézték volna Talátot és mint Tiszában, ő benne is a véres háború okozóját akarták volna láb alól eltenni? Ezt a feltevést nem igen tartjuk különösen valószínűnek. Inkább hihető a másik. Nem a külső, inkább belső politikája volt az, mely a bosszú művét Tálát ellen mozgásba hozta. A gyilkos örmény volt és az örmények Tálát pasa iránt rettentő haraggal voltak eltelve. Bosszúvágyuknak forró szelét érezhette minden idegen is, aki a háború alatt megfordult Sztambulban. Mindig csodálkozva néztem szoborszerű nyugodt arckifejezését ennek a nagyvezérré vált postatisztnek. A képviselőházban arcizma sem rándult, akármit beszéltek körülötte. A Pera Palace mellett egyszer felavatták a mi sajtóhadiszállásunk képkiallítását. Nagy ceremóniák voltak. Megjelent a nagyvezér is. Nyugodt, békés arca olyan volt, mint egy magyar falusi bírőé. Tálát arcáról ugyan nem olvashatná le az ember azokat a bűnöket, amelyekkel örmény részről vádolják, őt ugyanis specialistának tartották a megbízhatatlan elemek internálása tekintetében. Összefogdostatta személyválogatás nélkül az örményeket és beljebb vitette őket az országba. Hát aztán? Mit jelentett, hogy „beljebb vitette őket?” Csak azt, hogy Tálát parancsára ezrével keltek kényszerű vándorútra ezek az elemek s addig, addig kellett vándorolniuk, míg eljutottak a sivatagba. Tálát nem végeztette ki őket. Erre nem volt szükség. Rájuk bízta, hogy megéljenek ott a — sivatagban, ahol a fű sem nő meg.

Miután pedig az örmények látták el a görögökkel együtt a kereskedelem jórészét török földön, gondoskodni kellett Tálát kormányának arról is, hogy

az elűzöttek helyébe hirtelen mások, megbízható elemek lépjenek. Ez Achmed Nesszimi beynek, az ő kereskedelmi miniszterének lett a feladata. Jóravaló, egyszerű, becsületes ember volt ez, akivel annak idején sűrű érintkezésünk volt. mikor a Keleti Gazdasági Központ ügyeiben Sztambulban jártunk. Nesszimi bey alapjában véve igen helyesen forszírozni kívánta a vérbeli török elemeknek a kereskedelembe való bevonását. Tévedése csak ott kezdődött, mikor azt hitte, hogy néhány erőszakos intézkedéssel ezt végbe is lehet vinni máról-holnapra. A kiviteli és behozatali bizottság — Nesszimi beynek egyik főorgánuma — a pajtáskodásnak szövevényes rendszerét alkotta meg. Csak azok kaptak engedélyeket, akik a kormányzat kedves emberei voltak. A nagy állami üzletek sorsa nem a minisztériumban, hanem a Comitéban dőlt el. Képzeltető, milyen előzmények alapján. Természetesen a jelszó mindig az volt: támogatni kell a török fajt és a belőle származó kereskedelmet. Lényegileg azonban az a helyzet alakult ki, hogy az újsütetű török kereskedők mögött rendesen az igazhitű muzulmánok által lenézett keresztény örmények és levantinus zsidók kötötték meg az üzleteket, részben olyanok, akik hitüket megtartották, részben olyanok, akik, mint Dzsavid, a pénzügyminiszter, már nemzedékek előtt áttértek a muzulmán hitre. Miután ez a protekciós rendszer meglehetősen költséges volt, az országban a nyomor ijesztően terjedt. Ez az állapot természetesen nem az idegeneket viselte meg, hanem az ozmán fajból eredő öslakosságot, amely a háborúban is a legnagyobb véráldozatot hozta. Ám ezzel a kormány keveset törődött. Megnyugodtak benne, hogy egyesek mérhetetlen kincseket harácsoltak össze. Ez vigasztalta őket az egész ország elszegényedéséért. Nem sokáig késett a nagy összeomlás . . .

Végzetét Tálát sem kerülhette ki s fájdalmára mindnyájunknak (akik az ilyen erőszakoskodó önbíráskodást elítéljük), március 15-én kioltotta életét az orgyilkos golyója.

A berlini örmény diák vájjon Julius Caesarra gondolt-e, mikor március idusán a török birodalom egykori zsarnokának életét kioltotta? Vájjon Brutus és Cassius becsvágya fűtötte-e őt?

Hány késő század adja majd elő
E büszke tettet még nem született
Országokban és nem ismert nyelveken?

Avagy csupán szűkebb családjának szörnyű sérelméért akart kegyetlen verbosszút állani? Nem tudjuk. Többé nem is keressük.

(1921 március.)

„A LEGNAGYOB MAGYAROK BARÁTJA”

Atlétaszerű magas termet, mosolygó arc, őszes kecskeszakáll, a feje búbján régmódú kötött sipka. Vélnéd, hogy egy taljánba oltott Rákosi Jenő áll előtted. Ez — Luigi Luzzatti, az olaszoknak ma élő legnagyobb nemzetgazdája. Kitűnő teoretikus és ez nem gátolja meg abban, hogy zsurnalisztának is elsőrangú tudjon lenni. Mekkora lehet a tekintélye e férfinak, ha az sem ártott meg neki, hogy miniszter is volt kilencszer.

Dolgozószobájában fogad, a Monte Pinció tövében. Egynéhány tudósnál megfordultam már életemben, de ennyi könyvet ilyen összevisszaságban még nem láttam sohasem. Kötetek arzenálja az előszobában, a szalonban, két közbülső szobában, aztán a dolgozószobában. Könyvek polcokon, könyvek óriási asztalokon, egymás hegyén-hátán, könyvek a földön gúlába rakva. Mialatt várok, belenézek egyik-másikba. Neki ajánlott munka a legtöbb. A világ minden részéből zúdíjtják őket Luzzatti fejéhez. Csoda, hogy el nem merül a könyveknek ebben az áradatában.

— Ön magyar ember? Mennyi magyarral érintkeztem én hosszú életem során! Kossuth, az apa és a fiú, a két Andrássy és a két Tisza!

— Nem mondhat ön olyan számottevő magyar politikust az utolsó negyven esztendő történetéből, akivel engem ne hozott volna össze a sors.

— Wekerle! Hányszor tárgyaltam ezzel a kedves, szeretetreméltó modern emberrel. De azért legjobban imponált az egyik kereskedelmi miniszterük . . . Hogy hívták? Nem jut eszembe a neve. Segítsen! Gábor. Igen, Baross.

— Amíg élek, nem felejttem el soha Türr Istvánt. Nagyszerű kedves ember volt, Hogy szerettük mi olaszok. Türr bizony tudott szimpátiát kelteni a magyarság iránt. Például amikor Victor Hugó szobrát elhozta nekünk Párizsból. Gyönyörű szavak kíséretében ő adta s a mi kormányunk nevében én vettem át a szobrot. Türr Istvánnal élte végéig jó barátságban voltunk.

— Aztán Andrássy Gyula, il padre. Milyen elbájoló nagyszerű jelenség volt. Tudja, mikor ismerkedtem meg vele? Jövőre lesz kerek ötven esztendeje. 1875-ben találkozott Velencében a mi királyunk Ferenc Józseffel, akit Andrássy kísért el oda. Engemet meg Visconti Venosta külügyminiszter vitt el magával és ő is mutatott be Andrássynak. Elkezdtünk nyomban tárgyalni az olasz-osztrák-magyar kereskedelmi szerződésről s én közben megkockáztattam azt az állítást, hogy Európa békéjét csodálatos mértékben biztosítaná, ha a monarchia népeit svájci módra kormányoznák. Ebben a formájában Andrássy nem fogadta el a tételt. Szerinte sokkal komplikáltabban jelentkezik ez a probléma önkönnél, mint Svájcban. Több a nemzetiség a monarchia területén, mint amott. Elismerte azonban, hogy nagyobb hatáskört kell adni a vidéki szerveknek és kijelentette, hogy az igazi liberális politikát tartja a békés fejlődés legfőbb garanciájának.

— Jaj, az öreg Andrássy nagy ember volt. Megírtam ezt a fiának is, akivel

a háború elején polémiába keveredtem. (Signorina, keresse ki annak a nyílt levélnek egy példányát, amit én intéztem Andrássy grófhoz.)

— Magyarországnak a múltban az volt az egyetlen szerencséje, hogy a legnehezebb viszonyok közt mindig termettek vezetésre hivatott, nagyszerű emberei. Nem is egy-kettő, hanem egész gárda. Lehet, hogy elfogult vagyok, de én a mostaniaknál nagyobb magyaroknak voltam a barátja (s míg azt mondja, kemény, határozott betűkkel írta fel a kis füzet sarkába a dedikáló sorokat: un amico de' piu grande ungheresi).

— Én öreg ember vagyok. Nem várok senkitől semmit. Mit is várhatnék? Kilencszer voltam miniszter s ebből hatszor a finánczáccal nyomorítottak meg. Huszonöttnél több nemzetközi szerződést kötöttem külállamokkal. Hogy mennyi könyvet, cikket írtam, azt nem is sejtem. A miniszterek, ha véleményre kíváncsiak, most is idejönnek fel hozzám a negyedik emeletre, mert én öreg vagyok és különben sem szokásom, hogy hozzájuk szaladjak. Ilyen körülmények közt nekem már nem kell egyéb, csak az igazság. S én az igazságnak azt tartom, hogy az önök szegény országának jó belső politikára van szükség. Ezt pedig csak emelkedett szellemű nagy magyarok csinálhatják, amilyenek az én régi barátaim voltak.

— Külső gazdasági politika? Pénzügyi politika? Ezen nem kell törniök a fejüket. Erre nézve a Népszövetség szakértői megjelölték a helyes utat. Tanácsaikat én, a politikától távol élő közzgazda szintén helyeseknek ismerem el. Józan, okos beszéd az, amit a magyarokhoz intéztek ezek a szakértők. Amibe azonban a külföld nem szól bele, amit teljességgel rájahagy a nemzetre: az a belső politikája. Ha olyan emberek támadnak, akik Kossuth, Türr és társaik mintájára populárisz teszik a magyar nevet egész Európában, akkor újra felragyog a sorsuk. Ha nem akadnak ilyen emberek, hiábavaló a Népszövetség minden jó tanácsa, semmit sem érnek az alaposan kidolgozott szanalási tervek, nem tud Magyarország kellő megértést találni, elegendő bizalmat kelteni. Nézze meg az olasz állapotokat. Járt itt régebben? No, akkor meg tudja ítélni, mit javult a helyzet alig egy esztendőnek a leforgása alatt. Nagy dolog az, amikor egy nemzet nekilát a munkának és tüzzel-vassal dolgozik, energiájának minden cseppjét egy célra fordítja: a komoly munkára. Én most meg vagyok elégedve az itthoni állapotokkal.

(1924 május.)

JAJCZA UTOLSÓ MAGYAR FŐBÍRÁJA

Szolgabíró volt, vád alá helyezett, később el is ítelt magyar szolgabíró, aki keserves szenvedések között ülte le büntetését. Ez a büntetés, azt hiszem, 10 hónapi fogház lett volna, azonban életfogytiglani szabadságvesztés lett belőle, mert szegény Lóránd bizony belepusztult.

Minek is írjuk meg ezt a hírt az OMKE-ban? Mit tartozik a szolgabíró sorsa ennek a közgazdasági lapnak olvasóközönségére? Egy szolgabíró, aki tán sikkasztott. . . vagy talán megvesztegették? Mit lehet erről írni?

Milassin Lóránd esete, szegényé, mégis azt mondom, beleillik e lap keretébe és kérek, olvasó, hallgass ide, mert ennek a nekrológnak azt a címet is adhatnánk: miért is nem tudtunk mi boldogulni Boszniában? A szegény Lóránd ugyanis olyan szolgabíró volt, akit *nácelniknek* vagy *Bezirksvorstehernek* hívnak. Éltének egy bús percében az a bizarr ötlete támadt e fiatal dzsentrinek, hogy Kállay Benjamin birodalmában keres magának érvényesülést. Lement Szerajevóba, felesküdtött bosnyák beamternek, tudást, jóakaratot, ambíciót vitt az új állásába. Minden hiábavaló volt. A bennszülöttek kuferásnak, idegennek tartották, mi magyarok meg. . . eh, hát mikor törödtünk mi magyarok az idegenbe szakadt véreinkkei? Még akkor se, ha itt-ott hasznukat vehettük. Hát még, ha egyszer ő szorult volna ránk! A magyar, aki elhagyta az ország határát, elveszett a számunkra. Külföldön élő derék hazánkfia: ez obligát hízelgés kijár neki. Egyébként — akassza fel magát! Szegény Milassin Lóránd hát élte, mint annyi sok társa, a maga szomorú, egyhangú hivatalnokéletét. Környezete, kivált a muzulmán, megbecsülte komoly igyekezetét, a többi bennszülött bizalmatlan volt iránta, osztrák kollegái féltékenyek. Megkezdődött a hosszú vergődés. Láttam egyszer a levelét, mit a magyar kir. átmenetügyi miniszterhez intézett. Szegény naiv Lóránd azt hitte, ha feljön Budapestre, itt hasznát veszik mégis az ő húszéves bosnyák tapasztalatainak, helyi, személyi ismereteinek. Kellott is az valakinek! Még választ se kapott az ajánlkozásra. Vergődött tovább, míg aztán jött egyszer a bulgár leszerelés (alig egy héttel rá, hogy Tisza császári mandátummal megérkezett Szerajevóba szétnézni), jött a nagy bukás, magyarok kikergetése. Szegény Lórándnak erre betelt a tragikus sorsa: ráfogtak valami csúf vétket, hűtlen kezelést. Isten tudja mit — se finom, nemes férfiút, a legjobb, legbecsületesebb hivatalnokok egyikét, tömlöcbe vetették. Ki sem is engedték onnan többé. Hát eddig a bosnyákok csinálták. De azt már mi magyarok tettük, hogy a fülünk botját sem mozgattuk meg erre és a többi — tudomásunkra jutott — üldözésre, Ponciustól Pilátusig sétálgatott a Boszniában üldözött tisztviselők ügye. Ki törődött többé ezekkel az előretolt és hóban-fagyban ottfelejtett őrzáratokkal? Minek mentek Boszniába? Miért nem maradtak meg itthon a vármegyénél?

A magyarság hát levette kezét szegény Lórándról. Nyomorultul pusztult el ez a derék, kitűnő férfiú a kisvárosi rabkórházban. Mikor vége volt, a bosnyákok gyönyörű temetést rendeztek neki, ott volt a város apraja-nagyja és hosszúszakállú muzulmán agák nagy tisztességben részesítették a magyar urat, akít életében úgy elkerült a jószerencse.

Sírkövére én ezt vésetném: „Itt nyugszik Milassin Lóránd, Jajcza utolsó magyar főbírája, Hollós Mátyás király egykori várában élt, ítélkezett és meghalt az 1919. évben az ősi városban. Magyar anyák korán beszéljétek le gyermekeiteket arról, hogy külső országokban akarják szolgálni a magyar művelődés, a magyar közgazdaság érdekét.”

(1919 október.)

A GENUAI KONFERENCIA LÁTHATATLAN EMBERE

(JOHN MAYNARD KEYNESNÉL)

I.

Hogy a génuai konferenciának miben fog állni az eredménye, afelől lehet vitatkozni. De hogy soha újságíróknak nem lehetett ilyen közvetlenséggel érintkezni egész Európával: az egészen bizonyos. A világ összes potentátjai, az európai nagypolitika irányítói, — sőt javarészt a kulisszatologatói is, mind ott sűrögnek a Miramare és az Eden Palace-Hotel közt. Csak válogatni kell, kivel akar beszélni az ember. Ha van, aki bemulassa őt (némelyiknél még erre sincs szükség), technikai nehézséggel itt nem kell küzdeni. S ha van olyan politikus is, aki intervjut elvből nem ad, az is megjelenik — igen okos genuai szokás szerint — valamelyik palota vagy éppen az egyetem egyik termében és fogadja a sajtó egyetemét, Lloyd George épügy, mint Rathenau vagy Rakovszky, a népbiztos. Ebben nincs köztük különbség.

Egy nevezetes ember van mindössze, aki Genuában a láthatatlanság süveget tette a fejére. Ez Keynes, a híres angol író. Mindenki tudja, hogy itt van, senkise, hogy hol tartózkodik. Se a delegátusok, se az újságírók jegyzékében nem fordul elő a neve. Úgyszólván ő irányítja Nagybritannia mostani gazdasági politikáját, de az expertek között nem kíván szerepelni. Ép oly kevéssé, mint Sir George Paish. Másfelől ő mond v eleméit a konferencia munkájáról (vagy munkátlanságáról) a Manchester Guardianban és még isten tudja hány lapban, de az újságírók közt nem fordul meg egyszer sem és a Casa délia Stampában nem ismeri senki, Keynes szóval misztikus alak.

II.

Egy szeretetreméltó angol közös barátunk, Mr. Hawtrey megmondta, hol van Keynes szállása, a liguriai Santa Margheritának melyik fogadjában. Hozzátette azonban, hogy sajnos, találkozást nem tud számunkra kieszközölni, mert így meg úgy, millió dolga van, amit el kell végezni, millió cikke, amit meg kell írni. Pedig Keynes, ha tehetné, neki igazán megtette volna, mert hiszen az esküvőjén is ő volt a tanú. De mit tegyen, mikor már holnap utazik a professzor úr Cambridge-be, ahol megkezdi előadásait? Ejnye-ejnye: hát akkor csakugyan nem lehet semmit se tenni. Szóltunk és már fel is ültünk a vonatra. Gyerünk csak abba a Santa Margheritába szerencsét próbálni.

Másfél órai út. A célponton remek fürdőhely. Tíz pernyi séta a világ egyik legszebb pontján. Columbus-szobor, Mazzini-szobor, még Viktor Emánuel-szobor is. Aztán ott vagyunk a Miramarenál. A portás tagad. Erélyes megintésre átveszi a névjegyet. Elegáns titkár jelenik meg s elmondja szép folyékonyan a leckét a millió dologról, a teméntelen cikkről, az elutazásról. Mindent ráhagyok s a végén átadom neki az OMKE számait, a magyart és a nemzetközit, elmondom neki, hogyan igazodunk mindjobban Keynes tanítása után.

Keynes: a mi harangozónk, amint a minap megírtuk s honnan vegyük az áhítatos érzést, ha elhallgat a harang? Még az időszámításban is tévedni fogunk, ha sztrájkol a harangozónk.

A titkár fejcsóválva elszalad s egy perc múlva előttem áll Keynes.

III.

Első pillanatban alig tudom palástolni meglepetésemet. Ez Keynes? Ez a legnagyobb erejű ágyúzója a jusquauboutista franciák gazdasági bátyáinak?

Hiszen ez Kun Bélának a szakasztott mása. A megszólalásig ugyanaz. Csak fiatalabb sokkal, de egészen Kun Béla. Igen-igen, csak ne tessék félbeszakítani. Mondom, hogy Kun Béla. A magyar kisgazda-képviselő és lapszerkesztő Hódmezővásárhelyen. Erre hasonlít Keynes.

Meghallgatja a mondókámat. Belenéz az OMKE-ba. Megakad a szeme Apponyi angol cikkén. Átadom neki mindjárt Apponyi izenetét, akinek az a meggyőződése, hogy Keynes gyönyörű műve értékes adatokkal bővülne, ha a mi viszonyainkat is közelebbről szemügyre venné. Elmondom küzdelmeinket a szabadkereskedelem érdekében. Helyesléssel hallgatja addig, amíg nem hívom, hogy tartson nálunk is felolvasást, úgy, mint Brentano. Ezt már nem. Ő nem szokott sosem élőszóval csinálni propagandát eszméinek. Arra való az írás. Tollal szívesen áll rendelkezésünkre és hajlandó a legközelebbi cikkét a vele szerződésre lépett többi nagy lapokkal egyidőben átadni az OMKE útján a magyar közönségnek. A jég meg van törve. Keynes belemelegedett. Közben a gong megszólalt. Vacsorához hívják. Nem törődik vele. Beszél terveiről, küzdelmeiről, az elvégzett és előtte álló nagy munkáról. Most éjjel-nappal a Guardian újjáépítési számain dolgozik.

Az első füzet — kötetnek is beillik — most jelent meg, a többi sorra jön kéthetenként. Júniusban kerül a sor a világ vámpolitikai helyzetének ismertetésére és bírálatára. Szóba hozom, hogy az első számból bizony Magyarország kimaradt. (Erre tessék vigyázni t. kormány. Fontosabb, mint hogy a genuai film lepedőjén tetszik-e ide-oda mozogni, avagy nem.)

Keynes bólintgat és megbíz a magyar részre vonatkozó tervezet kidolgozásával.

Visszatérünk a konferenciára. Az orosz megegyezés esélyeit ma szkeptikusan nézi. A gazdasági javaslatok között több érdekes van. Akármennyit is várunk Genuától, senki sem hitte, hogy Genua egy zárókő lesz, amely eltemet bizonyos befejezett ügyeket. Valószínűleg az sem lesz érdektelen, ami ezután következik. De már neki kezdődnek az előadásai Cambridgeban. Utaznia kell.

Kikísér még a kerti ajtóig és elmond igen kedves közvetlenséggel néhány apró részletet a karrierjéről. Matematikusnak készült. Azt hitte, hogy a főműve az lesz, amely a valószínűségi számításokat akarja új logikai alapra fektetni. Matematikai stúdiumai áttekelik az árfolyamok problémáinak tanulmányozására. *Indian Currencies* című könyve annakidején feltűnt Anglia határain túl is. Aztán bekerült a versailles-i béke delegációba és megszületett standard munkája ennek a szerződésnek gazdasági hatásairól.

— Hány éves Ön tulajdonképpen, Mr. Keynes?

— Harmincnyolc vagyok.

Nálunk ebben a korban, ha ilyen tehetségesek az emberek és kariert csinálnak, legfeljebb miniszterelnökségig viszik.

(1922 május.)

MONSIEUR OLAVEL

Bordeauxban eltemettek egy öreg mérnököt, akinek ravatalánál, — mily fantasztikus számadat ez egy francia temetés krónikájában! — a ravatalnál tizenegy gyermek könnyezett.

A 11 elárvult gyermek könnyeivel hadd vegyítsük össze mi is, sokezer mérföldnyi távolságban élő magyar kereskedők hulló könnyeinket. Okunk van rá, hogy fájó kegyelettel emlékezzünk meg a bordeauxi mérnökről, aki alig néhány héttel halála előtt fordult meg utoljára Pesten. Azon az ünnepségen, amelyet Csepel szigetén rendeztünk az ősszel az új kikötő felavatása alkalmából, a kormányzó és miniszterelnök beszédén kívül ennek a bordeauxi mérnöknek a szavát vitte szerte-szét megafon és rádió.

Joggal fejezték ki az országnagyok hálájukat az idegen mérnöknek, mert a csepeli kikötő megépítésében senkinek se volt hatalmasabb része, mint Monsieur Clavel-nek. Amíg állni fog Csepel, a Clavel-név fenmarad, mint a komoly és tisztességes alkotó munka szimbóluma.

De az ő hírét-nevét és mérnöki érdemeit hadd örökítsék meg hivatott szakemberek. Amiért mi ma ez újság élén reá emlékezzünk, egészen más. Monsieur Clavel úgy jött ide Budapestre, mint a világhírű francia építési vállalkozó cég kirendelt főtisztviselője. Egy nagy munkát kellett kezdetől végig vinni. Aminthogy ezt már huszonötször megtette. Hol Madagaszkarban, hol Algíriban. Mindig bravúrral. Mindig becsülettel.

A különbség a többihez képest csak annyi volt, hogy Monsieur Clavel ezúttal — beleszeretett az országba, ahová küldték. Nem nézte, hogy alig pár éve még hadilábon álltunk egymással. Néhány évi békés együttműködés ideje elég volt arra, hogy megbecsülje a munkásokat, akikkel dolgozott, az ipart és kereskedelmet, amelynek dolgozott.

Nem tudjuk, hogy azok, akik Csepel kikötőjét megtervezték: nem túlságosan nagyra, nem túlságosan tágasra tervezték a háború utáni időknek ezt az alkotását. De azt tudjuk, hogy a munkálatok vezetője, Monsieur Clavel addig járt a szigetre, amíg rájött, hogy az lesz életének legszebb műve, ha az elszigetelt Magyarországot közelebb tudja vinni az ő hatalmas és győzedelmes nemzetéhez.

A francia-magyar kereskedelmi kamara volt erre a legalkalmasabb instrumentum. Hányszor hallgattuk ott lelkes beszédét, hányszor sarkalt bennünket munkára példátlanul szuggesztív egyénisége.

Ha magyar kereskedőnek új összeköttetést tudott szerezni Párizsban, Lyonban, Marseilleben; ő volt a legboldogabb ember. Ha francia embernek mutogathatta a Dunapart festői szépségét: házigazdái büszkeséget érzett. Kár Clavelért! Milyen kevés ilyen emberünk maradt.

Egy francia embernek, idegen születésű, külföldi állampolgárnak kellett meghalni és eltemettetni, hogy egy pillanatra újra aktuálissá váljék Csepel és kikötője. Mi folyik ott? Mely mértékben és minő eszközökkel történik épületeinek, rakodóinak benépesítése? Milyen világ van Csepelen? Érdemes ezzel többet foglalkozni.

(1929 január.)

TAKE JONESCU IGAZSÁGA

Take Jonsescu nemzetünk legszívósabb ellenségeihez tartozott. Jóval a háború előtt ismerkedtem meg az akkor már sokat emlegetett konzervatív demokrata vezérrel, aki akkortájt mint Bukarest legnagyobb irodájú ügyvédje szerepelt.

Mikor telefonon jelentkeztem, hogy szeretném meglátogatni, a legtermészetesebb hangon jelölte meg a terminust. „Jöjjön el hozzám ma este V212-kor, akkor lesz 10 perc időm.” Ott voltam pontosan Take Jonsescu lakásán, amely inkább hasonlított egy dúsgazdag majoresco otthonához, mintsem egy fiskális irodájához. Pontban féltizenkettőkor belépett frakkban a háziúr, szivarral, itallal kínált meg, aztán elbeszélte, hogy egyszer fennjárt a budavári miniszterelnöki palotában a millennáris kiállítás idején és emlékezetes beszélgetése volt a híres sovíniszta miniszterelnökkel, Bánffy Dezsővel.

A beszélgetés során, mikor Bánffy kifejtette, hogy mik az ő magyarisító tervei Erdélyben, Take Jonsescu — saját előadása szerint — kifakadt és azt mondta:

— Fel akarja Ön falni az összes románokat Erdélyben?

Erre Bánffy ránézett, összeráncolta a szemöldökét és azt mondta mennydörgő hangon: Oui je veux. És hozzátette súgva: Mais je ne peux pas.

— Igen, fel akarom őket falni, de nem tudom!

A beszélgetés ezután másra fordult és egyszer egy negyedóra múlva Bánffy fordult Take Jonsescuhoz és azt mondta neki:

— Mondja, el akarja ön venni Erdélyt tőlünk?

Erre Take Jonsescu, visszaemlékezve a beszélgetés elejére, így felelt ordítva: Oui, je veux. S aztán ő is suttozva: Mais je ne peux pas.

— Igen akarom, de nem tudom!

Ez az anekdota nagy történelmi tanulságot tartalmaz. Take Jonsescu azóta hol uralmon volt, hol az ellenzéken. Volt idő, amikor a nagyjából hatalmas miniszterei igen nagyra vették az ő tanácsait. Volt idő, mikor tapsorkán zúgott fel román önérettől duzzadó beszédeinek hatása alatt. Volt idő, amikor könnyedén tette túl magát a budai királyi várban mondott bonmotjának tanulsága felett. A lényeg azonban az, hogy Take Jonsescu az erdélyi viszonyoknak éleseszű ismerője maga mondta ki a szentenciát, amely 25 év után is, de évszázadok elteltével is érvényes marad: hiába akarnák felfalni az összes magyarokat Erdélyben, nem képesek rá.

Ezt Take Jonsescu őszinte percében maga is belátta. Mikor fogják belátni hívei és honfitársai?

(1922 július.)

LEVÉL SZÓFIÁBA

Kedves Czonev professzor! Amikor három esztendei kényszerű hallgatás után újra az ön szeme elé kerül ez az írásom, nem érzem szükségét annak, hogy — kopogtassak. Csöndesen, lábujjhegyen belépek az Ön dolgozószobájába, ahol teméntelen könyv közé elbújva szokott kutatni Czonev professzor. Nem kopogtatok, mert úgyis tudom, hogy nem zavarja látogatásom, minthogy még sosem zavarta Önt, ha magyarok tévedtek be a házába, ott lent Szent Cyrill és Szent Method székesegyházának tövében. Rég ideje nem láttam Önt, Czonev professzor, hírt sem hallottam a házatájáról. Mégis az első percben, mikor Isten kegyelméből újra felvesszük az érintkezés fonalát a Balkánnal, Ön az elsőre, akire gondolok.

Voltak lent és ma is vannak, akiknek nagyobb hatalom adatott meg, amelyet a mi javunkra fordíthattak. Azon kezdem, hogy Ön, Czonev professzor, nem is volt politikai hatalmasság a régi „kurzus” idején. Bizonyára nem az a mostani kurzus alatt sem.

De jámbor, becsületes és meggyőződéses híve, barátja volt nemzetünknek. Olyan ember, aki nem szónokolt a bolgár-magyar barátságról, de megtanított sok magyart — bolgárul beszélni. A szabad idejét áldozta fel nekünk. A vakációit Budapesten töltötte. Személyes érintkezésének hatásával többet használt a magyar közgazdasági életnek száz ballplatzi diplomatánál.

Czonev mester, sok víz folyt le a Dunán, mióta kiesett küzdő testvéreink kezéből a fegyver. Sok minden megváltozott köröskörül. De az a szeretet és ragaszkodás, amellyel a magyar közgazdasági élet emberei a Czonevek fájából faragott Balkán-lakókra gondolnak, nem változott meg.

Olvasott Ön Czonev professzor Apponyi újabb beszédeiről? A mi ősz pátriárkánk, akinek a tekintélye csak a Deák Ferencéhez fogható, három év alatt, — amióta mi nem beszélünk egymással — a tüneményes szónoklatoknak egész özönét bocsátotta világgá. Nem ezekre akarom Önt figyelmeztetni. Hanem a legnagyobb szónokunknak egy néma fejbólintására, melyet nemrég láttak a nemzetgyűlésen. A magyar kereskedelem képviselője négyórás beszédet mondott. Szava csupa szűrő támadás volt az akkori kereskedelmi miniszter ellen. Mikor Sándor Pál képviselő kifejtette, hogy ezt a mi országunkat egy nagystílusú átmeneti kereskedelem fogja kirántani sivár helyzetéből, egy tranzitkereskedelem, melynek minden személyi és tárgyi előfeltétele meg volna, akkor a nemzet bölcese háromszor egymásután bölintott. Ezt a bölintést meglátták a különböző pártok emberei. Minden ellenkezés ezen a ponton elnémult. Mindenki megértette és magáévá tette a legnagyobb szónok néma gesztusát.

Vegye kérem ön is tudomásul Czonev professzor, jusson el híre a Balkánra is, hogy a szerencsétlen, sorsüldözött magyarság élni és dolgozni akar. S ma nincs sürgősebb óhajtása, mint a Balkánt a Nyugattal egybekötő átmeneti kereskedelem újjáélesztése.

(1922 június.)

A SZEGÉNY ARJE KÖLTŐJE

Nyomor, gyűlölség mikor ér már véget, oh mi Urunk Jézus Krisztus? Ezt kérdezte egyik legszebb versében a költő, aki most az elhaló év utolsó sóhajával együtt lehelte ki csodálatos dalokat zengő lelkét. Kikötvén az ismeretlen partok délibábján, nincs már több titok a költő előtt. Az álmatlan álom kibontotta fátylát és mint szemfedőt borította rá Kiss József kihült testére.

Nyomor, gyűlölség mikor ér már véget, kérdezzük mink is az elnémult költővel. S a felelet még mindig az, amit egy félszázad előtt ő maga adott meg:

Farizeus (mint rég) van most is elég,
A nép üvölt. .. Pilátus mossa kezét.

*

Hogyha véget nem is ér a nyomor, de legalább csökkenjen egy keveset: elhatározó lépésre szánta el magát e héten egy újságíró, akinek helyén van a szive. Neve: Huszár Károly. Egy darabig miniszterelnök is volt, de ez mellékes. A fő, hogy nyílteszű, eleven beszédű ember, aki azalatt, míg mások csöndesen tépelődnek vagy hangosan adminisztrálnak: megmozgatta Budapestet s talán maholnap az egész vidéket is.

— Nyomor, gyűlölség, mikor ér már véget? kérdezi Huszár Kiss József szavával és nyomban meg is indította nevezetes akcióját a Láthatatlan Vendég cégére alatt. A nagy társadalmi egyesületekkel együtt az OMKE is felemelte hívó szavát. A könyörületes emberekhez, tegyük hozzá: az okos emberekhez rövid szöveget intéztünk. Nagyon szeretnénk, ha foganata lenne. Nem hiába idéztük az imént a ravatalon nyugvó poéta versét. Nyomor és gyűlölség összenőtt ikertestvérek. Egyiket ha fogyasztják, utána fogy a másik is. Addig nem lesz vége a szétterpeszkedő gyűlölségnek, amíg a nyomor ilyen rettenetes marad ezen a földdarabon. Enyhítsétek az éhező emberek kínjait, el fog foszlani a keserves évek szörnyű maradványa, ez a fojtogató gyűlölködés is.

Huszár Károly munkája derék munkának látszik. Gyerünk hát szaporán a segítségére. Nemcsak biztatjuk híveinket. Ami szerény erőnktől telik, oda-visszük az ő kasszájába. Az OMKE tízezer koronás adományával váltja meg az árát annak a koszorúnak, amelyet más körülmények között az üvegházak legpompásabb virágaiból kötöttünk volna Kiss József ravatalára.

*

Mert ez a virágdísz kijár a kereskedőktől a szegény Árje költőjének.

Ha Kiss József egyebet nem is írt volna, már ezért az egy dalért szívébe foglalja őt a magyar kereskedő. Hiszen példátlan eset volt eladdig, hogy verset írjanak egy szatócsról vagy egy vándorkereskedőről s bevonjanak egy boldogtalan agyonütött házalót a poézisnek olyan édes-bús zománcával, amilyen költészetünkben eddig csak hatalmas királyoknak, hős vezéreknek, szép parasztnyenyecskéknek vagy szerelmes lovagoknak jutott osztályrészül.

(1922 január.)

EGY DESTRUKTÍV POLITIKUS

A Kisfaludy-Társaság főtitkára nevezetes csomagot kapott. Aki küldte, a nemzetgyűlésnek egy ismertnevű tagja. A meglepetés pedig, amit az illető küldött, nemcsak a Kisfaludy-Társaság főtitkárát érte, hanem érte az egész országot. Egy csodálatosan szép irodalmi alkotás volt a csomagban. A Kisfaludy-Társaság főtitkára felbontotta, elolvasta és azonnal sietett meghódolni örömtől áradozó levélben a hatalmas talentumu költő-politikus előtt. Bejelen tette neki, hogy a jövő héten ő maga fogja felolvasni a gyönyörű mű bevezető részét az áhítattal élvező Társaságnak, amely — semmi kétség — egyhangúlag fogja megválasztani a képviselő urat arra a helyre, amelyet üresen hagytak egy hirtelen felbukkanó magyar lángelme részére. A lángész ime felbukkant.

*

Eddig szól a hír. S megindul a találgatás: Vájjon ki ez a lángelméjű költő? Hányszor olvastuk végig az izgató lefolyású parlamenti gyűlések krónikáit és sosem sejtettük, hogy ez vagy az a harsány szónok mit rejteget az íróasztala fiókjában? Sosem gyanítottuk, hogy egy poéta jár a nemzetgyűlésre, aki egyetlen művével képes beleírni nevét a magyar irodalom történetébe. Sosem képzeltük, hogy él egy nemzetgyűlési képviselő, él és hidegen, közömbösen szavaz hol igen-nel, hol nem-mel és közben olyan versek járnak az eszében, amelyek még ezer év múlva is Zrínyi Miklós és Katona József nevével fogják egyenlő hírűvé tenni az ő eddig keveset emlegetett nevét. Ki ez a költő? Ki ez a politikus?

Talán Patacsy Dénes? Nem, ő költőnek igen jeles, de már ebből a nemzetgyűlésből kimaradt, hát ezért sem lehet róla szó.

Avagy Pékár Gyula? ő már inkább. De mégsem! Hiszen ő eddig is tagja a Kisfaludy-Társaságnak. Ha tehát hirtelen egy világraszóló remekművet akar alkotni, nem kénytelen a főtitkárhoz beküldeni a munkáját bírálatra. Egszerűen ő maga felolvastatja, mikor neki tetszik. Tehát Pékár sem. De hát ki akkor a csodálatos költő? Hegyeshalmy Lajos volna, aki eddig csak mint sokoldalú miniszter tűnt fel? Avagy Kuna P. András, az enyhe falusi hangulatok elmés megfigyelője? Ki az új magyar lángelme? Csontos Imre, aki egy új rendet, egy fokozottabb rendet akar építeni a magyar állam épületének tövébe? Ki küldte a titokzatos csomagot a magyar parlamentből a Kisfaludy-Társaságba? S ha a nevét nem tudjuk, legalább azt a kíváncsiságunkat elégítené ki valaki, mely pártnak híve az illető: egységes-e, vagy demokrata, Friedrichet követi, avagy a pártönkívüliek pártjának vezéralakja?

*

Nem uraim. Sem Patacsy, sem Pékár, Se Hegyeshalmy, se Kuna P., de még a belügyminiszter úr sem volt a szerzője a csodálatos meglepetésnek. A szóbanforgó képviselőt nem ezek a mostani választók küldték be a parlamentbe. Hanem azok a választók, akik Deákot és Teleki Lászlót, Tiszát és

Jókait találták bizalmukra érdemesnek. Egyáltalában mért kereskedünk éppen a mai parlament körül? Félre a tréfával, innen ugyan aligha fog olyan remekmű kikerülni, amely sírjában is megdobogtatná a holt Arany János szívét.

A követ, tisztelt olvasók, aki szavazott a szavazókkal, bölintott, mikor mások bölintottak, ha rákerült a sor, még szónoklatot is mondott, de túl a parlamenten, örökkön-örökké a magyar dicsőség koszorúját fonta: ez a követ nem volt ebből a világból való. Ennek a követnek Madách volt a neve s a színművét Az Ember Tragédiájának nevezte el.

Ötven évvel halála után minden szerző munkája közkinccsé válik. Ez meggyökerezett tétele a modern szerzői jognak. Ezt nálunk kiegészíti egy másik tétel: száz esztendővel a születése után minden lángész amnesztiát kap. Petőfinek megbocsátják elhamarkodott kijelentéseit és merész strófáit. Madáchról pedig jóakarátú elismeréssel emlékezik meg a főváros polgármestere. (Nagy szó, hogy Wolff Károly nem csapta el szabályszerűen lefolytatott fegyelmi vizsgálat után ezt a megátkozott szabadkőműves Madáchot. Ügylátszik, elnézők kezdenek már lenni odafent is a Városháza ormain.)

Madách Imrének pedig kár amnesztiát adni. Madách Imre nem érdemli meg. Ez a százesztendőös politikus, aki ott ült a régi Házban a Teleki háta mögött (nem a Pál, hanem a szerencsétlen László háta mögött), ez a Madách egy elszánt, konok és rosszmájú ember volt. Hiába citálják most egyetlen mondását: Küzdj és bízva-bízzál! Madách Imre nem az az ember, akinek írásait forgatván, arra kapna kedvet az olvasó, hogy bízva-bizakodjék azokban, akik a szélső túlzásokkal nem mernek szembe szállani.

Madách nemcsak költő volt, de politikus is, aki a politikusnak a népszabadság ellen elkövetett bűneit hógörgeteghez hasonlította. A lavina, mikor tisztán, játszva megindul a lejtőn, megborzadna magától, ha látná, mennyi rémület fog ragadni hozzá, mire rombolva eljut a völgy fenekére.

Mintha ma élne Madách, úgy támad fel szava a régi országgyűlés elporladt aktáiból. Affektálják ezek az emberek a bibliai erkölcsöket és igazhitűséget, akik csak azért nem adják meg a sajtó szabadabb mozgását, mert hisz Illés próféta is medvékkel tépetett szét 42 gyermeket, akik őt kopasznak csúfolták.

Destruktív ember volt bizony ez a Madách, akárhogy szépítsük. Nem ok nélkül fordul elő írásaiban az idézet „építeni szép, de rombolni felséges”. (Bâtir est beau, détruire est sublime.) Próbálja ugyan ezt cáfolni, de azért maga az idézet mutatja az ő destruktív gondolkozását. Egy szerencse van, hogy Az Ember Tragédiáját még a rendtörvényjavaslat megszavazása előtt fejezte be. Uramisten, mit írt volna meg a XVI. színben, ha a mostani nemzetgyűlésre is mandátumot kapott volna!

(1923 január.)

CLEMENCEAU DEMOSTHENESRŐL

I

Az öreg úr belenéz a kéziratcsomóba. Elolvass három sort, megakad egy idegen szón.

— Clemenceau... Ki az? Élő ember? Mintha olvastam volna egyszer ilyen nevű emberről valamely francia regényben . . . Erről van szó? Vagy Ön találta ki ezt a nevet?

— Clemenceau most belügyminiszter Franciaországban.

Az öreg úr csodálkozásában majdnem kiejtette kezéből az írást.

— És ön a mostani francia belügyminiszterről akar cikket írni a Budapesti Szemlébe? Mi jutott eszébe? Hiszen még a magunk belügyminiszteréről sem írnék. Ki itt a belügyminiszter? A nevét se tudom, ön tudja? Ejnye beh tájékozott ember az úr, En bizony nem tartottam meg az eszemben a nevét.

Zsörtölődve lapozott tovább az írásban.

— Ha belügyminiszter, akkor biztosan politikus. A francia politikus meg többnyire rhétor. Ugy-e ez a maga embere is rhétor? (Nagyobb megvetéssel ejtette ki ezt a szót, mintha rablógyilkossággal, vagy postarablással vádolta volna.) Fogadjunk, hogy rhétor?

— Nem kérem. Clemenceauban nincs semmi szónoki elem. Gyűlöli a salangos beszédet. Egy-két soros mondatokkal buktatott meg kormányokat, ő a leghíresebb felfordítója az egymás után következő minisztériumoknak. Clemenceau az akció embere. Furcsa, mogorva, kemény férfi; homlokegyenest ellentéte annak a típusnak, amely váltakozó sikerrel dirigálja a revanche után sóvárgó Franciaországot. Két könyve jelent meg. Az egyik: a Nagy Pán, elég érdekes; előadták egy rövid színdarabját is Párizsban. Egyébként sokáig hazaárulónak tartották, a Panama-per idején csúnyán meggyanúsították, egy darabig ott is hagyta a hazáját. . . Aztán visszatért, szokásához képest meg buktatott megint néhány kormányt s most elérte a végzete: ő maga is miniszter lett.

— Hazaárulónak nevezték? Ledorongolták? Látatlanul mondom, hogy Görgey Artúr többet szenvedett e vád súlya alatt, mint a maga Clemenceauja.

Az öregúr még dohogott egy keveset. De már láttam, hogy megbékélt Clemenceau-val. A hazaárulás vádja szemlátomást közelebb vitte az ismeretlen francia politikust az öreg úrhoz.

... A következő hónap elsején ki is adta a cikkemet a Szemle élén.

II.

És Gyulai Pálnak mégis — mint legtöbbször — igaza volt. Clemenceau-t nem lehetett ugyan rhétornak nevezni, de Gyulai Pál az ő divinatorius tehetségével mégis megérezte, hogy Clemenceau-nak, akit ő nem ismert s aki ama szívbeli hajlandóságának addig és azután sokáig nem adta jelét: Clemenceau-

nak írói hegedűjén van egy húr, amely húsz évvel később egy réges-régi rhétor csengő hangjára fog megrezdülni.

Ez a rhétor a legnagyobb volt a maga nemében, a paianiai fegyverkovács ría, Demosthenes. Róla szól ez a könyvecske, amely most jelent meg a párizsi Plonnál.

Hogyan jutott el Clemenceau, a legegyszerűbb szónoki fogások megvetője, a körmönfont retorika gyilkos ellensége odáig, hogy élte alkonyán magasztaló könyvet írjon a filippikák szónokáról?

III.

Mintha ma látnám Clemenceau-t, úgy, amint a Bourbon-palotába húsz év előtt berobogott. (Mellettem Max Nordau igazgatja a gukkerét, előttem meg Theodor Wolff jegyez, aki ezidőtájt teszi le az újságírók törzstiszti vizsgálatát, hogy aztán átvegye a generalisszimusz szerepét a német publicisztikában.) A kamarában óriási izgatottság. Új kormány bevonulását várja Párizs. A kormány feje Sarrien. A párizsi esprit mindjárt első nap meghozta az új minisztérium halálos ítéletét egy bon-mot formájában. Sarrien—ça rien. A miniszterelnök nem számít. A kabinet színét, savát és borsát a belügyminiszter adja meg: Georges Clemenceau.

Ilyen karrier, mint ezé a belügyminiszteré, kevés embernek jutott osztályrészül eddig egész Európában. Orvosnak indul, majd maire a montmartre-i kerületben. Mint orvos talán említette néhány ember halálos kínjait, de maire-korában nem tudta meggátolni két tábornok meglincselését az 1871-es év kavarodásainak idején. Súlyos szemrehányások érik. Nem hagyja magát. Gúnyos tollának egyre nő a tekintélye. A Justice szerkesztője, majd a parlamentbe is bejut, ahol hamarosan félelmetes hírre tesz szert, mint kormányok ádáz buktatója. Jó darabig nem állt mögötte nagy tábor, amely az ellenfél kivégzése után pajzsára emelhetne volna. De erre láthatólag nem is kívánczolt. Hatalomra nem törekedett, őt csak egy vágy vezette: kitekerni a nyakát a mindenkori kormánynak. S értett is hozzá, hogy ezt a vágyát mennél sűrűbben és mennél kegyetlenebbül tudja kielégíteni. Értett hozzá, hogy megtalálja az uralmon lévő férfiak leginkább sebezhető részeit s rögtön odairányította tomahawkját. Annyi skalpírozott minisztert egy indiánvezér sem ejtett foglyul, mint Clemenceau.

1906-ban aztán megfordult a kocka. Voila l'arrivé arriviste! Mintha most is hallanám süvítő hangját a nacionalista grófnak, aki a tatárfejű Clemenceau-t ezekkel a szavakkal üdvözölte: „Célhoz ért a stréber!” Clemenceau és arriviste? Csinos adag elfogultság. De mindegy. Ettől fogva többet ül a miniszteri székben, mint a szenátus padjain. S a szürke Sarrient hamar váltja fel a kabinet-fő szerepében a Nagy Pán szerzője. Hogyan borította fel aztán a saját legelső kabinetjét is a nagy kabinetbuktató, hogyan vonult ki könnyű szívvel és a történelmi nevezetességű esernyőjével a kezében az Elisée-palotából s végül hogyan tért vissza a francia politika kénytelen-kelletlen megint csak az ő kemény, kíméletlen, pogány kegyetlenségű alakjához: ez már a mi legeslegújabb korunk történetéhez tartozik.

E sorok igénytelen írója húsz év elteltével sem tud megszabadulni attól a benyomástól, amelyet a Bourbon-palota újságírókarzatán, majd két egymásutáni évben a karlsbadi Helenenhofban szerzett Clemenceau-ról. A személyes érintkezésben is mindig a legegyszerűbb európai újságíró formáit mutatta, aki sokkal büszkébb a Méléé sociale pattogó cikkeire, mint Freycinet vagy Jules Ferry felett aratott diadalaira.

IV.

S végeredményben ez a Demosthenesről szóló essay sem más, mint hosszabb lélekzetű vezércikk, vérbeli újságíró nagyszerű erőpróbája. Ha a paianiai Weisz Manfréd jósvádájú gyerekének életpályája két ponton nem érintené Clemenceau életének merészen görbülő vonalát, bizony mondom, ez a kései munka soha nem lát napvilágot.

Melyik az a két pont? Demosthenes megvádoltatása és Athénből való számkivetése: ez az egyik érintkezési pont. A másik pedig az a szívós küzdelem, amelyet Demosthenes folytatott az ő korának Vilmos császára, Fülöp makedón király és ennek pénzért megvesztegetett csatlósai ellen.

Clemenceau elmondja, hogy úgy járt ő is, mint sok gimnáziumot végzett régi diák. Lelkesedést és impulzust vitt ugyan magával az iskola padjaiból. De görögül nem tanult meg sehogysem. Így, amikor életének kilencedik évtizedében egyszer kezébe vette becsületes fordításban az athéni szónok sokat emlegetett, de soha végig nem olvasott dikciót: nőttön-nőtt csodálkozása. Hiszen egyenest elbűvölő ennek a görögnek temperamentuma s főként igézetes az, hogy az athéni férfiú peplonja alatt szinte meg tudja tapogatni az önmaga idomait. Nem mondja ki az író sehol, de mindenütt pontosan érzékelteti, hogy a filippikák szerzője minden szavával őt igazolja. Demosthenesnek a Harposz-kaland idején az fájt, ami öneki a Herz Cornelius-affaireban és Athén körül 2000 egynehány év előtt dióhéjban az a küzdelem folyt le, amelynek örögi méretekben megnagyobbított mása volt a mi időnk világháborúja. S abban a harcban is, mint emebben, egy embernek volt helyén a szíve, az energiája. Az illetőt odalent az attikai partokon Demosthenesnek hívták. Hogy errefelé mi volt a neve az illetőnek, azt diszkrétül elhallgatja a szerző, legfeljebb egy mozdulattal mutat a címlapra, ahol Demosthenes neve alatt egy másik név olvasható.

Vizsgáljunk meg példának okáért egy ilyen lélektani magyarázatot. Felteszi egyszer a kérdést: „un si glorieux passé ne devait pas le mettre audessus d'une telle accusation?” Vájjon egy ilyen dicső múlt nem emelte fel Demosthenest minden ilyen vádaskodás fölibe. A maga életéből felel meg rá Clemenceau, mondván: „Il avait éveillé trop de haines pour que le peuple s'arrêtât à de telles considérations.” Sokkal több gyűlöletet ébresztett fel, semhogy a nép e fajta megfontolásokon töprengett volna.

Ht-ott meg is említi (ha nem is névszerint) a párhuzamos életrajz mai mellékalakjait, amikor pld. a mai hóhérok szemérmességéről beszél, amely hasonlatos a régiekéhez. Demosthenest sem merték börtönre vetni. Amikor a nép feltámadt haragja közt kezébe vette vándorbotját (Clemenceau két évezreddel később ezt mindig egy esernyővel helyettesítette), hallgatag részvétellel (silencieuse pitié) tekintett vissza az Acropolison nyüzsgő sokaságra.

Tisztára a renaissance piktorainak esete ez, akik a saját korukbeli, nekik tetsző köntösökkel ékesítik fel a bibliai alakokat. Silencieuse pitié! Igen, Clemenceauban megvolt a hallgatás művészete. S ezt becsülte legtöbbször másokban is. De ki hiszi el ő rajta kívül, hogy a filippikák vagy a Koszorúnak örökké tüzes látát okádó szónoka csak úgy hallgatagon szánakozott az ő hálátlan polgártársai felett?

Ez több, mint amit egy rhétortól kívánni lehet.

Wells nem is hajlandó Demosthenest meghagyni azon a magas talapzaton, amelyre a beszédeitől megittasodott utódok állították, ő fékezhetetlen rágalalmazónak tartja, akit messzire ragadott el a „hazafias felháborodás”. Wells szűkösen találja Demosthenes nacionalizmusát, amely a hideg Clemenceaut

a lelkesedés paroxizmusával tölti el. Wells visszataszítónak találja azt a szellemet, amely Fülöpöt így jellemzi: „ő olyan ember, aki nemcsak hogy nem görög, de még csak rokona sem a görögöknek. Tisztességes országból származó barbárnak sem mondható, hanem rothadt fráter, aki Makedóniában született, abbar az országban, ahonnan még tisztességes rabszolga sem került soha közénk.”

Clemenceau nem keresi a makedónok és athéniak rokonsága fokát. Bánja is ő a Fülöp egyéniségének valódi értékét. Egy 85 éves példátlanul érdekes életet kíván megkoronázni, amikor egyre-másra kiragadja Demosthenes életéből azokat a vonásokat, amelyeket Ön-Plutarchos gyanánt saját magára nézve ítél jellemzőknek. Így aztán a könyv egy remek tirádával végződik, amelyben túltesz az athéniaknak Demosthenest ömlengve magasztaló dekrétumán.

„Egyebet is tett Demosthenes, — kiált fel Clemenceau. — Avagy az semmi, hogy egy népbe lelket öntött és könnyű lelkeket nehezekké, termékenyekké tett, hogy mind egyesüljenek a nagyság felé való közös törekvésben?

„Avagy az semmi, hogy ő benne bontakozott ki az erő és akarat embere egy bizonytalan tömeg előtt, amely vezért keresett és amikor találkozott a vezérrel, nem ismerte fel?

„Avagy az semmi, hogy mindig magasabbra mutatott és mert akarni és próbálni akkor is, amikor ez túlnagy kívánság volt a Végzettől?

„Avagy az semmi, hogy miután beszélt, tudott hallgatni is?

„Avagy az semmi, hogy miután elnyerte a hatalmat alacsony indulatok nélkül, tudta gyakorolni ezt a hatalmat félelem nélkül és miután megbukott, ott tudta hagyni a hatalmat lelkiismereti furdalások és sajnálkozás nélkül?

„Avagy az semmi, hogy sehol sem hajlott meg semmiféle zivatarban?

„Avagy az semmi, hogy meggyújtotta és magasán tartotta a remegés nélkül a lángot, amely fárosza lett jövendő nemzedékeknek?

„Avagy az semmi, hogy mindennekfelett segítette, bátorította a felszabadítási vágyakat s megvalósította ezeket anélkül, hogy elvesztegette volna az élet legértékesebb idejét jajveszélésekre és panaszkodásokra?

„Az athéni népnek szüksége volt Demosthenesre, hogy dolgozhassék a saját maga tökéletesedésén. Demosthenesnek nem volt másra szüksége, mint saját öntudatára.”

. . Demosthenesnek talán erre a késői méltatásra sem volt szüksége. De azért jó, hogy a nyugalom ölében megírta a volt miniszterelnök. Olvasmányának érdekes olvasmány. Emberi dokumentumnak pedig igen figyelemreméltó.

(1926 április.)

EGY NAGY TUDÓS EMLÉKE

Hadd szóljak egy szót a nagyszerű magyar tudós, Goldziher Ignác haláláról. Ha megtörténhetik ebben az országban az, hogy amikor ezt a nagy tudósunkat, akiről közhely említeni azt, hogy a halálának majd három, vagy hat hónap múlva odaérő híre gyászba fogja borítani a távol angol birodalom minden kolóniájának törökül vagy arabusul beszélő mohamedán alattvalóját — mondom — ha megtörténhetik az, hogy amikor azt a nagy tudóst utolsó útjára visszük, akkor a politikai életnek képviselői, a kultuszminiszter, vagy politikai államtitkárja távolmaradnak, a kereskedőknek nem lehet erre a szuverén politikai magaslatra felemelkedni. A kereskedők nem veszthetik el szemük előtt a tudomány megbecsülésének szükségét, öneik tisztában kell lenni azzal, hogy amint az ő árujuk a szükséglethez képest általigyekszik a határokon, úgy a tudomány sem ismer országhatárokat. De ezenkívül önkéntelenül foglalkoztat ma ennek a boldogult nagy tudósunknak tiszteletet parancsoló alakja azért is, mert ezelőtt pár esztendővel, még a forradalom előtt, módomban volt egy előadást meghallgatni, amikor a Magyar Keleti Gazdasági Központban egyszer azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy vajjon az izlámnak természetében van-e valami, ami a követőit képtelenné teszi a gazdasági élet folytatására. Mert furcsa jelenség az, hogy a törökök, arabusok, főleg azok, akik a mohamedán hitet követik, a gazdasági élet iránt nem bírnak különös érzéket, talán volna valami az izlámban, ami a gazdasági érdeklődést kiküszöböli a híveiből. Goldziher gyönyörű élvezetes előadásban fejtette ki, hogy az izlámban ép úgy nem található semmi olyan momentum, amely a híveit képtelenné tenné az üzleti élet folytatására, aminthogy azt sem lehet állítani, hogy a török faj a maga véralkatánál fogva kevésbé volna alkalmas arra, hogy üzleti tevékenységet fejtsen ki, mint a többi fajok, az örmény, a görög, a zsidó, akik Konstantinápolyban az üzleti életet nagyra fejlesztették. Kifejtette, hogy egészen más momentumok azok, amelyek előidéztek, hogy Konstantinápolyban a kereskedelmi életnek vezetése kiesett az uralkodó fajnak, a töröknek kezéből. Kifejtette, hogy ez különböző társadalmi, szociális és politikai tényezők összehatásának az eredménye volt, annak a ténynek az eredménye, hogy a török megszerezvén a maga katonai és hivatali pozícióját, ezekben helyezkedett el, s a gyermekeit évszázadokon át úgy nevelte, hogy csakis a magas katonai, politikai és bürokratikus pályák voltak tisztelték és becsültek. Azok a tulajdonságok, melyek az üzleti életben becsületet és vagyoni boldogulást jelentettek volna, az évszázados nevelés következtében visszafejlődtek, azon üzleti pályák pedig, amelyekre az állam és társadalom továbbfejlődése szempontjából okvetlenül szükség van, így kerültek mások kezébe.

Azt hiszem nem szükséges ennek továbbmenő következményeit levonnunk, anélkül is érzi mindenki, hogy az az igazság, amelyet nagy tudósunk az izlamra és a török fajra vonatkozólag megállapított, nem szorítkozik csupán egy földrajzi területre és annak a vallásnak követőire, amelyre vonatkozólag

ezt a tételt felállították, hanem ez a tapasztalat bizony más nemzeteknél is megszerezhető és olyan igazság, amely ma már mind több ember lelkében kezd kikristályosodni s ami egy-két évvel ezelőtt még sűrű izgalmat okozott, ma már az időnek puszta telese következtében lényegesen leegyszerűsödik. Goldziher halálának végső tanulsága s ezt is nekünk kereskedőknek kell tárgyilagosan megállapítani, hogy nincsenek kiaknázva eléggé azok a nagy értékeink, akik alkalmasak volnának arra, hogy Kalkuttától az egész arabul és törökül beszélő földrajzi területeken végig a nyugati országokig ide csábítsák a Nyugatnak és Keletnek tanulni vágyó ifjait. Mi ezeknek a még nyers anyagoknak itteni kikészítése helyett inkább exportra törekszünk: exportálunk magas szellemi nívón álló embereket és tanulni vágyó ifjakat, akik külföldre jutván, gyakran elvesznek a nemzet részére.

(1921 november.)

AKI MEGBOCSÁTOTTA ARANY JÁNOSNAK, HOGY GABONÁVAL KEEESKEDETT (RIEDL FRIGYES HALÁLÁRA)

„A három baleset közül, ami az embert érheti: a születés, házasság és halál közül engem eddig csak az első ért. Születtem 1852-ben.”

Ezt a kurta önéletrajzot adta pár évvel ezelőtt Riedl Frigyes. Most, hogy megesezt vele a harmadik baleset is; a másodikat végig kiparírozta, nem volna méltó, ha ezt a nagy emberünket csak az irodalom emberei kísérnék el örök pihenőjére. Riedl egyike volt a legutolsóknak, akik egyenes érintkezésben voltak a XIX. század klasszikus magyarjaival és életének remek hivatása volt, hogy Arany Jánost közelebb hozta egy tőle elszakadó nemzedékhez. Aranyról ő írta meg a legszebb könyvet, amelyhez foghatóval a világirodalomnak kevés gigásza dicsekedhetik el. Se Dante, se Petőfi.

Riedl Friggyessel ha találkoztunk és cigaretta-sodrástól megsárgult kezét megfoghattuk, egy pillanatilag úgy éreztük, hogy Arany és Gyulay, Kemény és Deák szellemével érintkezünk. De nemcsak hozzájuk volt hű Riedl, hanem a legnagyobb franciákhoz, Hyppolite Taine-hez és Jézus csodálatos krónikásához: Renan-hoz.

A külső megjelenése is olyan volt, mint egy francia poétáé. Láttam egy metszetet: Musset a Régence-kávéházban. Szemben azzal az uccasorokkal, ahol most szobra áll. Szakasztott az a finom elmélázó tekintet, hosszú barna szakáll, mintha csak Riedl Frigyest vette volna például a párisi művész.

Vájjon az ő képe-mása kőből kifaragva odakerül-e rövidesen valamelyik pesti uccára, melynek rohanó tömegében oly gyakran lehetett látni az ödöngő esztétát? Vagy a mai kor hagyni fogja közömbösen feledésbe szállni nagy tanítómesterét?

Riedl alakjától meghatottan vesz búcsút a magyar kereskedőtársadalom. Az ő eszményi jellemének bizonyára soha semmi köze sem volt az üzleti élet bonyolult világához. Hiszen azt se tudjuk elképzelni, hogy képes lett volna a mindennapi élet legapróbb adásvevését elintézni. Úgyszólván élte végéig minden ingombot az édesanyja vásárolt neki.

Ami Riedlhez kapcsolja a hálás kereskedelmet az az Arany-könyvnek egy felejthetetlen részlete. A piederstálnak, melyre Toldi költőjét állította, van egy reliefje, amely Aranyt úgy mutatja be, mint, aki kitűnően számol s ez Riedl szemében nem von le semmit Arany János költői értékéből. Még az sem, hogy adósságok helyett vagyont hagy hátra. Még az sem, hogy — horribile dictu, —

kereskedőnek is felcsapott. Hozzá ráadásul gabonakereskedőnek. Riedl Frigyes a finom esztétalélek még ezért sem kergeti ki a szalontai nótáriust a költészet paradicsomkertjéből, sőt egy páratlanul finom lélekelemzésben megadja a nyitját, hogy vált a józan gabonával kereskedő szalontai magyar a világirodalom egyik legértékesebb lelkű poétájává.

Szomorú végzet, hogy Riedl ép akkor hagy el bennünket, mikor Nyugat-Magyarország elvesztésével betelik a mi keserves szétdaraboltásunk munkája. „Vér futja be a folyamok tükrét és puskaporfellegek tapadnak a napsütötte tájképre.” A nemzeten az 1849-iki hangulat vesz erőt, melynek ő volt olyan bús tolmácsa. Ha ő élne, bizonyos, hogy abban az órában, mikor Sopron felett megkondítják a harangot, az ő könyveinek könyvéhez Arany Jánoshoz utasítaná az elkeseredett magyart. Ó remélj, remélj egy jobb hazát!

(1921 augusztus.)

UTAZIK GYULAI PÁL

Utazik Gyulai Pál. Nagy útra indult most. Ötvennégy esztendeje, hogy nem járt messze földön. Mióta hazajött abból a nagy kirándulásból, ahová a boldogtalan Nádasdy Tamás grófot kísérte, mindig itthon volt Gyulai Pál. Hol Pesten, hol meg Leányfalun. Néha egy hétig Visegrádon Görgey Arthurnál, máskor egy napig a Szamos partján. De idegenben nem járt azóta többé, hogy pelyhedzeni kezdeti álla az ifjú nevelőnek. Most megint felszedelőzködött a kicsiny öreg ember és elindult a nagy útra. Mikor ér el a célhoz: egy szempillantás alatt, avagy századok elteltével, ki tudná megmondani. Csak útban van már, az ismeretlen úton, amely elvezeti lelkének jobb feléhez: Marihoz, a Szendrei-lányhoz. Maholnap látja megint szemtől-szembe Petőfit és Aranyt, újra hallja Deák hangját, meg a' Széchenyiét. Megmondja a véleményét áperthe Kossuth Lajosnak, mint 1878-ban. Küzd, bírál, javít és gúnyolódik, harcol, verekedik, egy keveset dicsér, folyton gáncsol, bosszant és — lelkesít Gyulai Pál megint az örökkévalóságon keresztül. De vájjon idelent lesz-e, akiben ő fog továbbélni, olyan tisztán, amint ő folytatta Petőfi és Kemény életét?

Ti elhunyt barátim, hazám büszkeségi,
Ti míg éltek nekem, folyvást éltek bennem:
Eszményem, küzdelmem, még mindig a régi.

Ezt a versét élete alkonyulatán írta Gyulai. A két első sor ragyogón jellemzi e nemzet klasszikus megújulásának megdicsőült alvezérét. Bizonyos, hogy sohasem volt ő a legislegelső az alkotók, a nemzetformálók, az ország sorsának igazgatói közt. De a legelső barátja, tanácsadója, bizalmasa és — bírója. Velük élt és folytatta az életüket. Ezért hiszem, hogy egy gyönyörű költői ábránd szakadt meg kedden délelőtt a Sándor-uccán. Gyulai Pál elaludt kedves, bágyadt mosollyal az ajkán és egyszerre egész sereg szellem röppent el végképp a magyar földről: a szalontai jegyző, a kiskunsági színészyerek, Deák meg Andrássy Gyula szelleme, akik benne éltek folyvást tovább. A két előbbi sor a legigazibb költői vallomás, de a harmadikhoz már szó fér, ez kétséget is támaszthat és fájó — nekünk oly igen szomorú — félreértéseket erősíthet meg. Azt mondja, hogy az ő ideálja, küzdelme még mindig a régi. De, hogy értsük ezt? Bizonyára ragaszkodott hajdani felfogásához, melyet az életről formált és a magyar nemzet boldogságáról, a tisztult nemes erkölcsről. Ezért kívánt küzdeni élete fogytáig. Még sem lehet mondani, hogy a régi: az ő ideálja. Gyulai igenis konzerválta a felfogását, de csak annyiban, mert már régen azt vallotta a magyar nemzet haladásáról, fejlődéséről, ami még ma sok ember szemében merész radikalizmus számba megy. Így történt meg vele életében az a sajátos eset, hogy népszerűtlen és konzervatív köntöst varrt rá a felületesen ítélő közvélemény s még időnek kell beletelni, hogy Gyulainak egy másik képe, az igazi, terjedjen el: az a kép, mely a progresszív gondolkozású, előítéletektől

felszabadult, megértő nagy embert ábrázolja. Gyulai Pál, aki Katona Józsefi és Vörösmartyt jogos örökükbe ültette vissza, aki a XIX. század legszebb magyar prózáját írta, aki az egyetemi katedrán és a főrendiházban, az Akadémián és a szerkesztői székben mindig a magyarságért dolgozott, gyilkos ellenese volt a sovinizmusnak, amelyet a nemzeti hiúság tömjénezésének tartott a tudomány és ízlés rovására. Ő sohasem írt „fennhangzó frázisokat fajunk dicsőítésére” és szikrázó gúnyral festette le a 60-as éveknek azt a szerkesztőjét, aki minden ruháját széttépte a testén, csak kettőt tartott meg: a sujtást és a nagy szót. A politikus Gyulainak Deák volt az ideálja. Az Ausztriával való kiegyezést, a dualizmust tartotta az ország fejlődésének alapjául. Eletének legszebb jutalmául nem a díszes kitüntetések tekintette, hanem azt, hogy Deák Ferenc szíve megnyílt hozzá, és legnehezebb vívódásaiban Gyulai véleményét hallgatta meg. Akit Gyulai szeretett, ahhoz nemcsak példátlan ragaszkodással vonzódott, de lényének vehemenciájával megóvta a támadásoktól, ő pedig támadásnak tekintette a hízelgést, a modorosságot. Emlékezetes, hogy Kossuth Lajossal is milyen kíméletlen gúnyral, bátor erővel szállott szembe, mikor a híres cipruságot küldte a Deák ravatalára. A hatvanhetes alap építésében való közremunkálása, becsületessége szerezte meg neki Andrássy barátságát. Mikor a volt külügyminiszter hazatért Bécsből, nem volt kedvesebb embere, mint Gyulai Pál. A kölcsönt, amit Gyulai, az író adott a kiegyezés megalkotójának: azt azután Deák helyett Andrássy fizette vissza a kritikuskak. Dramaturgiai dolgozatai között megmutatta nekem Gyulai azt, amelyet Andrássy inspirált. Egy neves magyar íróval hasonlít össze a zeneszerzővel, akinek mással kell írni a librettóját. Ha jó librettót kap, csinos zenét tud szerezni hozzá, de a saját szövegkönyve rendszeren nem sikerült. Annak az írónak csengő-bongó versei is a muzsikához hasonlatosak, a bájos és fülbemászó zenéhez, amelyből kellemes operett válik, egy feltétel alatt: hogy az író nem maga alkotja meg darabjának cselekményét. Kivételes egyénisége más vezető államférfiakat is hozott a közelébe. Gyulai egyforma volt hatalmasokkal, apró emberekkel szemben. Kemény, szilárd, tántoríthatatlan. Mértékletes életmódja volt. De egyben mértéktelen: az igazság keresésében. Negyedik éve múlt, hogy zsörtölődve veszi egy este a fekete kabátját. El kell mennem ehhez a Tiszához. Miért megy, ha nincs kedve? Meghívott vacsorára. No de kap is tőlem. Nézze csak ezt a meghívót: „Gróf Tisza István miniszterelnök és neje tisztelettel meghívja . . .” Micsoda beszéd ez: meghívja! Magyarul azt úgy kell mondani: meghívják. Majd megmondom én neki, hogy vigyázzon az íródeákjára. Ilyen rettenetes hibát hogyan lehet elkövetni? Egy igen hazafias párt vezérére meg a millenáris közös országgyűlésen förmedt rá egy közjogi lapszusáért. Ezek az apró csatározásai épp úgy jellemzik Gyulait, mint a nagy, az életbevágó harcai, mikor képes volt az egész nemzettel is szembeszállni az igazáért. Hogy aztán a küzdelemben hányan vannak ellene, kik azok személy szerint: azzal édes-keveset törődött. Sőt tán még ingerelte a népszerűtlenség, mely időnként széles hullámokban hömpölygött felé. Egy lírai költő, aki nem 48-as! Magyar író, aki Kossuthal mer kikezdeni! Görgeit rehabilitálja! Jókait, a nemzet bálványát kritizálja és hibákat talál benne. Rettenetes irigy, feketevérű, gonosz ember.

Bánta is ezt Gyulai Pál. Ment a maga útján s lassacskán, bár nem minden rétegében, kezd rájönni a nemzet, hogy az alacsony ember, aki a józsefvárosi kislakásból diktált, jól látott, jól hallott és mindig igazat beszélt. Meggyőződésének szilárd követése szembehelyezte olykor az újabb generáció több tehetséges tagjával. A róluk való felfogását azonban nem lehet egy pár tetszetős szóval elintézni. Sokkal fontosabb az, hogy Gyulai, aki jól ismerte ezeket (mert minden magyar vers érdekelt): élete végén nem akart pálcát törni

felettük, legalább azok felett, akikben erőt sejtett. Gyulai várt az ítéletével. S mivel nem lehet nagyobb ellentétet képzelni, mint azt, amely az ő költői iránya és az új magyar költészet közt van: jellemzőnek tartom azt az epizódot, amely épp egy év előtt történt meg. Íróasztala mellett ül, megtömi a kurzárszárú pipát, aztán felvesz egy könyvet, amely legelől esik a kezeügyébe. Újszerű kötés, újfajta írások lehetnek benne. Rámutat Gyulai az első lapra. Az újabb nemzedék sokat emlegetett, nagy hírnévre jutott vezéralakja írta a holt napi poéták verskötetének élére az ajánlást: „Gyulai Pál édesapánknak, aki bennünket járt meg tanított, gyermeki szeretettel.” Dünnyögve, morogva nyitja fel az öreg úr a könyvet és elkezd hangosan olvasni. Csak az első versszak végéig jutott: „látlak mindennek”. Földhöz vágja a könyvet, hogy széthullanak a levelei. Hogy mernek ezek az emberek engem az apjuknak, édesapjuknak nevezni. Ki bizonyítja be az ég alatt, hogy közöm van hozzájuk, a verseimnek, a prózáimnak, a tanításomnak. Még ma visszaküldöm ezeknek a könyvét. Sohasem láttam még ily haragra gyúlva. A Holnap a földön feküdt s ő szótlánul eregette a füstöt egy darabig. Aztán megszólalt szelíden, azon a felejthetetlen bús erdélyi hangon: Vagy ki tudja? Amikor Petőfi megszólalt, kibocsájtotta a hangját istenigazában: még nagyobb volt a megrökönyödés az akkori idők kritikusaínál. Egyszerűen nem értették, a fülüket bedugták, érzéketlenek, süketek voltak. Most hát mi volnánk a süketek és ezek lennének az új idők poétái, ki tudja? Mielőtt meg tudtam volna előzni, nehézkes, öreges lépteivel megindult a szoba sarka felé, felemelte a könyvet és vitte be a könyvesdobájába, felrakta a polcra. Ha nem is szerette, de meg sem tagadta többé őket. Hallgatott, de a könyvet, melyet első percben a fejükhez akart vágni, megőrizte. Ettől a pillanattól fogva láttam, hogy Gyulaitól mennyivel kisebb távolság választja el a legújabb irodalom erős embereit, mint a közöttük élt generációktól.

Most, hogy ennek a szokatlan, nagy, klasszikus pályának vége szakadt: könnyed újságíró szentimentalizmus ne sirassa Gyulait. Ne beszéljünk gyászoló országról, zokogó irodalomról. Mert vannak igenis nevető örökösök, akik jól-rosszul tudják csak leplezni vigasságukat. A képmutatás, amelyről Gyulai Pál lekapta a hazafiság köpenyegét, vigyoroghat. A pajtáskodás, melynek rikkantó kórusát ő szétkergette, megint összebújhat. A léha, könnyelmű kritika szemrehányás nélkül fecseghet tovább. A „parókás pedánság” tovább bámulhatja magát, nincs aki csúffá tegye érte. A „csörgősipkás tudatlanság” fellélekzik, mert Gyulai nincs többé. A rosszhiszeműeknek, a hitványoknak, a léha bírálóknak, a klikkembereknek mindnek jókedvük lehet ma. Ez az öröm, ez a fellélekzés a mértéke, az igaz emberek könnyénél is biztosabb mértéke Gyulai Pál nagyságának.

(1909 november.)

EGYÓRÁS ELŐADÁS KÉT ÓRÁBÓL A JELEN SZÁZADNAK UTOLSÓ NEGYEDÉBEN

A budapesti kereskedelmi akadémia tanára, aki 1976-ban a nyári szemeszterben a XIX. századbeli közgazdaság történetéből néhány markáns egyéniség rajzát választotta ki special kollégium gyanánt, felment a katedrára s a következőképpen fogott hozzá előadásához.

I.

— A férfiú, akiről ma beszélni kezdek, több mint száz évvel ezelőtt született. A mi főiskolánk vezérlőbizottságában évtizedeken át foglalt helyet. Volt kereskedő, gazda és vasútigazgató. Volt tőzsdetanácsos, klubelnök és úgy ismerte ennek az országnak minden talpalatnyi földjét, mint csak kevés kortársa. Beutazta az egész világot kétszer. Igazi jelentőségét közel félszázados parlamenti működése állapítja meg. Tántoríthatatlan bátor harcosa volt utolsó percéig a nemes liberális iránynak, védelmezője minden megtámadott, kisémmizett polgárnak. Neve eggyé vált magyar földön a kereskedelem fogalmával. Egy hosszú korszakon keresztül, amikor semmibe vették, lenézték, sőt éppenséggel üldözték a kereskedelmet, ennek a kereskedőnek a nevét mindenfelé tisztelettel említették, személyét szeretettel vették körül még az ellenfelei is. Azt lehetne hinni: talán azért volt népszerű, mert az ellentéteket kiegyenlítette konciliáns egyéniségével. De nem, ez a férfiú harcos, kemény ember volt. szava pörölycsapásként zúdult azokra, akikkel szembeszállott. Eleme volt a háború, fegyvere a kíméletlen szókimondás. Meghunyászkodó, félénk boltosokból, akik bocsánatot kérnek, hog' élni merészelnék, megszervezte a magyar commercium militans-t. Idősebb korában is példátlan hatást gyakorolt az ifjú kereskedők felnövekedő tábórára, toborozta és begyakorolta a harcos kereskedelem csapatait, így lett nemcsak alapítója, de jelképe is az OMKÉ-nek. A jelentőség, melyet a kereskedők országos érdekképviselője kivívott és szörnyű viszontagságok között meg tudott őrizni, ennek a férfiúnak szuggesztív egyéniségére vezethető vissza.

Még érdekesebbé válik alakja, ha számba vesszük azt, hogy fiatal korában érett ésszel és öregeket megszegyenítő alapossággal merült el az akkortájt még teljesen elhanyagolt vám- és vasúti tarifa, valamint adótudományokba. Viszont hajlott korban, 70 és 80 év közt olyan testi és szellemi frissiséget mutatott, amiért megirigyelték korának ifjú leventéi.

Látjuk, csupa ellentét ez az ember. Lélektani szempontból tehát érdekes, közgazdasági szerepénél fogva pedig mellőzhetetlen, hogy közelebről szemügyre vegyük pályájának alakulását.

Előbb azonban hadd vezessem el önöket, t. Hallgatóim Budapesttől egy ugrásnyira. Magyarország északi részében keressük meg azt a helyet, ahonnan hősünk származik. Próbáljunk megismerkedni őseivel, figyeljük meg, mely tulajdonságok jellemezték ezeket a felvidéki embereket, mit örökölhettek tőlük?

II.

(Előadónk itt visszagombolyítja a história fonalát 1831-ig. Belenéz a múltba. Amit ott talál, megrostálja s egy részét feltárlja hallgatóinak. Talán lesz ebben az anyagban olyan is, ami a XX. század első felében élő embereket is érdekli.)

— Tehát 1831-ben vagyunk.

A bécsi Burgban Ferenc császár székel, a hatalmat Metternich gyakorolja. Pesten Széchenyi a minap adta ki a Hitelt. Az Akadémia most tartotta meg alakulólését, megválasztván rendes tagnak Vörösmarty Mihályt. Párizsban Lajos Fülöp elfoglalta rozoga trónját. Angliában sürgősen készülnek a választó-reform behozatalára.

Mit lát ezidőtájt a fürkésző szem Magyarországon? Most fejezte be pusztításait a világ legborzalmasabb járványa: a kolera. Befejezte? Ha ugyan a jó. Isten irgalmas lesz most már a mi szerencsétlen, meggyötört népünk iránt. Liptószentmiklóson például már napok óta nem volt új megbetegedés. Az utolsó, áldozat egy szerencsétlen zsidóasszony volt, Schlesingerné, a tudós Duschnitz leánya. Most már eldőlt: az ő neve fog fennmaradni időtlen-időkéig, így rendelte a község nagytekéntélyű főpapja.

Amíg csak fennáll ez a község, minden évben imát fognak mondani a 31-es kolera áldozatainak az emlékére s ezt az imát ott fogják elimádkozni annak a szegény asszonynak a sírjánál, akit a faluból utoljára szólított magához a Mindenható, berekesztvén vele a kolera áldozatainak a sorát.

Sejtette-e szegény Schlesingerné, mikor kimondhatatlan kínok között vonaglott Szentmiklós legszegényebb házában alacsony szobájában, hogy nevét száz év múlva áhítatos hívek imádságukban emlegetik? De ha sejtette is, mely vigasztalást nyújthatott ez neki az ő keserves helyzetében? Hat gyerek sírdogált körülötte, köztük kettő-három fel se tudta fogni a csapást, ami rájuk vár.

— Apám segíts! S a haldokló lázalmában az édesapa jelent meg, a legtökéletesebb férfi, akit az életben ismert. A bölcsesség és az erő megtestesülése: édesapja Duschnitz Salamon.

III.

Duschnitz Amsterdamban született. Herzog Emil írja kitűnő forrásmunkájában (A liptószentmiklósi izr. hitközség története 151. l.) Duschnitznak általánosan használt neve Rabbi Selomo Lamdan volt, de származása folytán R. Móse Amsterdamban is hívták. Unokája a hírneves Rabbi Selomo Lern-nek, akinek társaságában Duschnitz Salamon Angliát is meglátogatta. Onnan visszatérve, Prágába ment, ahol több éven át látogatta a főiskolát, melynek Rabbi Ezekiel Landau volt a vezetője. Mikor a magyarországi R. Löb Hirz kérte a prágai főpapot, jelölje meg azt a hallgatót, akit jelleménél és tudásánál fogva a legjelesebbnek tart, Duschnitz Salamont jelölte meg, így került Liptószentmiklósról.

Stark Albert írja, aki öreg emberektől merítette adatait, hogy Duschnitz egyike volt az elsőnek a Magyarországon letelepedett zsidó tudósok között, akik a nyugati kultúra vívmányait itthon elterjeszteni igyekeztek. Tételét így formulázta: „Lehet valaki akkor is jó zsidó, ha profán világi tudományt sajátít el.” Ezzel a felfogásával az akkori konzervatív körök ellenségeskedését vonta magára.

Duschnitz ezzel nem törődött. „Von Natur kampflustig, hat er den Anfeindungen zu trotzen vermocht”. Így jegyzi fel életírója. Száz év múlva találkozzunk majd egyenes leszármazottjánál ugyanezzel a tulajdonsággal. Most már tudjuk, kitől örökölte Duschnitz Salamon dédunokája azt a harci kedvet, mely vígan

dacol az ellenséges támadásokkal. Mennél jobban üldözik, annál merészebb. Mennél többen esnek neki, annál bátrabb.

IV.

A haldokló asszony nem nyerte vissza eszméletét. Se a bismuth nem használt, amit akkoriban adtak a kolerabetegeknek, sem a dörzsölésnek nem volt foganatja.

Eszter fogta be a szemét. Egyetlen leány az öt fiú között. Ez a rettenthetetlen bátorságú gyerekleány szembeszállt a vicispán tilalmával. Nem hagyta magára anyját a ragadós betegség karmai között. Ápolta, dörzsölte, simogatta. S mikor édesanyja életét többé semmi földi segítség nem menthette meg, utolsó elhaló tekintetét Eszter fogta fel. Ezzel a szempillantással vette át az örökséget: az öt kisebb testvérről való gondoskodást. Eszter lett anyja az anyátlanoknak, ő mosott rájuk, ő takarított és ő főzött. A fekete nyomorúságban, amely ezekre az apró gyerekekre szakadt, egyetlen fénysugár az Eszter okos, jóságos szeme. 1831-től 1845-ig a keze alatt nő, nevelkedik fel a Móric gyerek. Megtanul héberül írni, olvasni. De a világi tudományokból, amelyekre a fogékonysága meg lett volna, a híres Duschnitz unokája semmit sem sajátított el. Szörnyű elmaradottságában, testi-lelki elhagyatottságban cserepedik fel. Sokat ögyeleg az uccákon. Télben-hóban edzi magát. S tíz éves kora után csak az alkalmat lesi, mikor könnyíthet agyondolgozott, önfeláldozó nővérének terhén, amit a fiúk nevelése jelent.

De még éveknek kell elmúlni, amíg Móric vágya teljesül. Elérkezik 14. születésnapja. Tovább Móricot nem lehet visszatartani. Egy este megcsókolja Esztert s azzal a biztonsággal, amivel még fogunk találkozni nevének örökösénél, megnyugtatja, hogy most már maga fog gondoskodni magáról.

— Az Istenért, hová mégy? Állást kaptál?

— Még nem. De helyem már van.

— Hol?

— Egy ismerős tót felvett a tutajára, holnap indulok vele Pestre.

Eszter fájdalmas pillantással meredt kisöccsének szemébe. Látta, hiábavaló volna, hogy visszatartsa. És minek is? Móric a legkülönb testvérei közt. S itt csak a nélkülözés, a nyomor, a tudatlanság várna rá. Hadd kerüljön ki ebből az árvaságból. S talán Pesten segít rajta a Duschnitz-atyafiság.

V.

A tudós Duschnitz Salamonnak csakugyan volt egy unokaöccse, aki Pesten telepedett meg. Istenfélő, szegény ember volt. Mikor egy szombati napon a templomajtóhoz ér, nevét hallja ordítani:

— Herr Duschnitz!

Piros-pozsgás, ragyogó arcú gyerek áll a templomajtóban rongyos ruhában, lyukas cipőben.

— Herr Duschnitz! — kiáltja a kölyök reggel óta fáradhatatlanul.

— Én vagyok. Ki vagy te?

— Schlesinger Móric vagyok Liptószentmiklósból. Anyám-apám meghaltak. Eszter nővérem nevelt idáig. Ezentúl magam akarom fenntartani magamat

A pesti Duschnitz emlékezett rá, hogy volt egy híres és tudós nagybátyja a felvidéken. Hallotta azt is, hogy ennek lánya, veje meghalt a nagy kolera idején. Azonban a saját feleségének a természetét is ismerte, a maga anyagi viszonyait még jobban ismerte. Nem vihet haza ingyenkosztot a szűkölködő házhoz.

— Hogy gondolod azt, hogy fentartod magadat? Van valami pénzed? Tudsz valami mesterséged?

— Pénzem nincs. Mesterséget nem tudok. De magam akarom megkeresni a kenyeremet. Mától fogva.

— Akkor cipópucoláson kell kezdened — vetette oda Duschnitz bácsi.

— Mikor foghatok hozzá? — szólt Móric kitörő lelkesedéssel.

— Holnap. Most gyere be velem a templomba.

Buzgón imádkoztak s másnap megkezdte üzleti tevékenységét a majdan világhíres Schlesinger és Polakovits-cég megalapítója. Egyelőre mint cipőtisztító.

VI.

Schlesinger Móricnak azonban volt egy titkos tartalékja. Egy kis ezüst-órája, amelyet édesapja még a kolera előtti régi jó időkben vásárolt. Holta előtt azután legkisebb fiának adta emlékül. „Órizd meg, becsüld meg, mert apád nehezen jutott hozzá. De ha érte olyasmit vehetsz, amire még nagyobb szükség van, ne restellj megválni tőle.”

Járt hát a 14 éves cipőtisztítógyerek Pest uccáin, zsebében az ezüstórával, gyomrában a rettenetes nagy ürességgel. A Három dob-uccából, ahol szegény rokonoknál szállást talált, a Kerepesi-úton át baktatott a Hatvani-ucca felé. Lépten-nyomon meg kellett állnia. Mennyi látni- és megbámulnivaló van ebben a hatalmas városban. Eszter el se hinné neki a csodákat. Gyönyörűséges boltok. Kár, hogy nem tudja elolvasni a feliratokat! Betéved egy remek helyiségbe a Váci-úton. Kocsma volt ez, vagy vendégfogadó? De nem bort mérnek itt, hanem barna folyadékot, amit ő Liptóban sose látott. A pesti emberek kihörpintik a barna italt s közben belenéznek abba a lepedőbe, ami olyanféle lapokból áll, mint a biblia, de mégse lehet Istennek tetsző dolog. Mert a bibliát el tudja olvasni. Ezt meg nem.

Samu, egy hórihorgas ifjú, akivel Duschnitzéknál találkozott az első nap, elmondja a cipőtisztító gyerekeknek, hogy ez a pompás hely, ahová betévedt, az Orczy-kávéház. Amit isznak ezek az emberek: az kávé. Mielőtt isszák: gyapjúra alkusznak. A lepedő-féle pedig, amit kezükben tartanak, a Lloyd. Abból olvassák ki a termények árát.

Schlesinger Móric megremegett, kis, 14 éves testét egyszerre kirázta a hideg. Rájött a maga gyöngeségére. Hiába volt meg az elszántsága, hogy ott hagyja Liptóban a szerető testvért, Esztert. Hiába volt meg a kitartása, hogy a nap melegével, éjszakák hidegével, szakadó esővel, fújó széllel ne törődjék, hanem a tutajba belekapaszkodva, mindig csak előre nézzen. Hiába volt meg a buzgósága, hogy három nap óta a legsárosabb csizmákat és cipőket kitisztítva megkeresse azt a néhány húszast, ami a száraz kenyérhez kell.

Nem lesz öbelőle mégse semmi! El fog pusztulni az idegen emberek közt. Lent fog maradni a mélységben. Mert nem tud írni-olvasni. Nem tud németül. Mít keres az ilyen tudatlan, elmaradt liptói koldus-gyerek Pest városában?

Schlesinger Mór szívének hangos dobogását egyszerre elhallgattatta egy zsebóra csöndes ketyegése. Kihúzta az apja ezüst óráját. Megnézte.

— Samu, szólt hórihorgas barátjához. Samu, nem tud valakit, akitől én megtanulhatnék németül írni és olvasni?

— Hogy tudok-e? Persze hogy tudok. De Pesten nem tanítanak meg téged ingyen semmire.

— Nem kívánom én ingyen. Annak, akitől tökéletesen megtanulom az írást: ezt az órát adom fizetségül.

Samu megforgatta az órát. A füléhez tette. Az óra járt. Samu meg volt elégedve.

— Holnap gyere el a templom elé. Elhozom a tanítómestert.

Egy hónappal később már egy másik kávéforrás fölött betűzte Schlesinger az értelmetlen szavakat: PIL-VAX.

— Mit jelenthet ez? PIL-VAKC?

Nem gyanította szegény árva, éhes Schlesinger Móric, irodalomért és szabadságért lelkesedő ivadékok őse, hogy ott ül benn a Pilvax-kávéházban, ül és körmöl egy önála hét esztendővel idősebb fiatalember, a világszabadság tüntető hősé és a legnagyobb magyar költő. A nevét is magyarosította már. Azelőtt Petrovicznak hívták a Pilvax törzsvendégét. Ugyanazért a Heineért rajongott, akinek verseit a mi gyorsan tanuló Schlesingerünk cipőtisztítás közben dúdolgatja.

Mindezt a kávéház előtt silabizáló gyerek nem tudta, amint viszont a kávéházban feketéző költő sem álmodta, hogy míg ő a nagy magyar rónaságot foglalja versbe, kinn az uccán álldogál egy foltos zsidóg³erek, aki ivadékaival együtt ennek a nagy magyar rónának búzáját fogja egykor hajóba rakni és eladni.

így ihleti meg külön-különféleképpen a magyar pusztá a két fiatalembert, akik a Pilvax-kávéház táján jártak egyszerre.

PIL-VAKC: ismételte a kis cipőtisztító-gyerek s aztán tovább ment és más firmatáblák felírását próbálta kibetűzni.

VII.

Erős akaraterő, hallatlan szívósság, kérlelhetetlen kötelességérzet jellemezte Schlesinger Mórt. Ahogy odadobta egész vagyonát, ezüstóráját annak, aki az óránézve fontosabb írástudást adta érte cserébe: ugyanúgy habozás, tévovázás nélkül képes átváltani értékeit. Ha veszít: nem ejti kétségbe. Rosszabb már nem lehet, mint amikor átfázva megérkezett a tutajon. Csak jobb lehet ezután. Napestig dolgozik, körmöl, megtanul könyvelni, mintaszerűen levelez. Semmi nyoma annak, hogy később fogott hozzá a maga kiképzéséhez, mint a kortársai. Eszterhez szóló leveleiben egyre többször csillámlik fel a meglegegedés hangja. S egy szép napon bejelenti, hogy feleségül vesz egy makói árvalányt: Deutsch Katalint.

VIII.

Katával beköltözik a Schlesinger-lakásba a magyar beszéd csengése. Jókedv, a fiatalság derült filozófiája hatja át a Schlesingerék otthonát s az se kedvetlenül el őket, hogy elég gyakran kell változtatni lakóhelyüket. Pestről Vásárhelyre, onnan néhány év múlva Bajára költöznek. A terménykereskedés közelebb csábítja Schlesingert a termőföldhöz. A vidék gyermeke a pesti küzdelmes évek után hamar megszokja megint a vidék enyhe, pihentető légkörét. Feleségének, akivel hozományt nem kapott, szeretne a maga csekély anyagi erejéhez képest kedves, meghitt otthont nyújtani. így aztán megtelepednek a Felvidék komor emlékei után bizakodó reménységgel az Alföldön. Itt születik valamennyi gyermekük. Köztük az első fiú. Pálnak nevezik el. 1860 április 7-én jött a világra Hódmezővásárhelyen. Hermina nyitja meg ugyanott a leányok sorát. Emma és Kornélia már Baján születnek.

IX.

Megküzdeni tüzzel-vízzel: hányszor halljuk ezt a három szót. Kopott frázis, gondoljuk magunkban. Bezzeg nem volt ez frázis a Schlesingerék életében.

A lipitói gyerek itt a nagy Alföldön hirtelen kedvet kapott a gazdálkodáshoz. Pusztaszántón, Kalocsa mellett bérelt egy kis földet az érseki uradalomtól. Belevetette magát a földművelésbe teljes erővel. Ám jött a tavaszi fagy s egyszerre vége lett a vetésnek. A következő évben aztán a Duna árja vitte el a termést. Schlesinger Móric bizony tönkremenve ballagott vissza a fővárosba. Kezdhetne előlről.

Árvíz után jött a tűzvész. Az Akadémia bérházában, a negyedik emeleten húzódott meg a szerencsétlen család egyszoba-konyhás lakásban. A cseléd-lánykával együtt heten voltak. Egy éjszaka tűz ütött ki. S egyszerre olyan erővel terjedt el, hogy hanyatt-homlok kellett menekülni. Előbb a gyerekeket kellett biztos helyre vinni, aztán fel megint a negyedik emeletre, hogy a legszükségesebb holmikát összecsomagolják. Mialatt sietve rakosgat a megriadt házaspár, egyszerre a gerendák kezdenek lehullani a szobába. Ez kellett még a szegény Katalin asszony kezdődő szívbjának! Szinte eszükvesztetten dobálták le ágyneműjüket az uccára. Bútoruk, ruhájuk, mindenük odaégett. Alig mentettek meg egyebet a rajtuklévő ruhánál. No, szegény Schlesinger Móric, most ugyan visszaemlékezhetel egykori utazásodra a tutaj hátán. Akkor még nagy úr voltál mostani helyzetedhez képest! S ha gazdag nem is, de legalább független ember voltál,

Most aztán mihez fogsz, mikor a tűz elpusztította azt, amit az árvíz meghagyott ringy-rongy kis vagonodból?

Ne féltsetek ti Schlesinger Móricot! Beállt nyomban könyvelőnek. Új ott-hont alapított. Fogához vert minden garast. De a forintot se sajnálta ott, ahol szükségesnek látta gyermekei mennél jobb nevelése érdekében.

X.

A tűzvésszel járó izgalom megerőltette az édesanya szívét. A sok keserves küszködés izgalma nem volt elég. Tífuszt kapott. Amikor végre elmúlt a lázas állapot, megmondta a doktor, hogy el kell vinni Schlesingernét fürdőbe, mert ha most sem szedi össze magát, nem áll jót semmiért.

Most mit tegyen Schlesinger? Ami előleget főnöktől fel lehet venni, rég felvette. Amit a lakásból el lehet adni, rég eladta. Hirtelen kirántotta aranyóráját.

— Minek ez az emlékül kapott aranyóra, ha az aranjúezi szép idők eltűntek!

Ugyanazzal a gyors elhatározással, amellyel valaha gyerekkorában az ezüstóráján túladott, hogy megszerezze érte az írás és olvasás becsesebb tudományát, most a felesége gyógyulását vásárolta meg az aranyóráján.

XI.

Ez a néhány adat talán szintén odakerül majd a jelen század utolsó negyedében a boncoló asztalra, amikor majd a közgazdasági élet múltbeli fejlődését vizsgáló bűvár minden elfogultság nélkül ítéli meg a letűnt korszakok szereplő egyéniségeit.

Mit fog felhasználni ezekből az adatokból: az ő dolga.

Szokatlan, fordulatokban gazdag Sándor Pál pályája. Vájjon mi hozta meg neki a szerencsét? Talán az a két zsebóra, ami nem ketyeg a zsebében! A két zsebóra, amelyet az édesapjától nem örökölt, mert még életében túladott rajtuk az öreg Schlesinger Mór. Isten tudja, ha az édesapja jobban ragaszkodik egyetlen kincséhez, az ezüstórájához, mint az érte megvásárolt írástudományhoz: bírta volna-e azt a nevelést adni Sándor Pálnak, amit adott neki? S ha nem áldozza fel a felesége egészségéért egyetlen értékét, aranyóráját: kialakult volna-e Sándor Pálnak édesanyjától formált egyénisége?

A két zsebóra szimbolikus jelentőségű. Megtanította Sándor Pált és megtanított bennünket arra, hogy van az ezüstóránál és van az aranyóránál, a föld minden ezüstjénél és aranyánál értékesebb: a tudás és a szeretet.

(1930 augusztus.)

JEREMIÁS SIRALMAI

Egy közömbös külsejű idegen úr adta át útlevelét a trianoni határon az ellenőrző közegnek. Neve: Jeremiás Smith, szeme: kék, haja: ősz, foglalkozása: ügyvéd, rendeltetési helye: Budapest, Hungary. Különös ismertető jele: nincsen.

Ez a Mister Smith, aki egykedvűen dugja vissza zsebébe a passzust, ez a Mister Smith, akinek ma még se vágyait, se hajlamait, se szokásait, se barátjait nem ismerjük, holnap úgyszólván a legfőbb hatalomnak lesz a birtokosa a Duna-Tisza völgyében. Szemöldökének rezgésétől fog függni talán százezrek jóléte, — dehogya jólétük! — a holnaputáni száraz kenyertük, nyomorúságos existenciájuk. Egyik kezében Mister Smith tartja az ollót, amely a túlságosan bőre szabott hazai bürokratizmust az ország mostani termetéhez igazítja. Másik kezével ő fog új iramot adni az adók présének.

S miközben egy megdermedt, ijedt ország néz bizonytalan jövője elé, Mr. Smith már le is szállt a Keleti pályaudvaron, már fenntermett Budán, már ott sétálgat a Szentháromság-téri palota szobáiban. Arckifejezése nyugodt, szinte egykedvű. Mi ez az egész az ő számára? Rövid epizód. Előbb egy kínai megbízás, aztán Magyarország rendbehozatala, vájjon harmadiknak mit hoz a jövő?

*

Ez az ismeretlen Jeremiás jelenhetett meg álmában a magyar miniszterelnöknek is, amikor először hajtotta le a fejét békés nyugovóra, hosszú és emésztő parlamenti viták után. Beszélgetni próbált a csendes Smith Jeremiással, de ez nem bontakozott ki hallgatagságából.

Egyszerre — vájjon ébren van-e, vagy új álom ez — hangos szót hall Bethlen István.

Aki szólt, nem lehet más, mint Jeremiás. De nem az Újvilágnak a fia, akit sebes gálya hozott át a tenger túlsó partjáról, nem is a modern időknek valamely frissebb zamatú prófétája, hanem az a régi, kemény Jeremiás, aki a Benjámin földjén lakó papok közül vala.

S ez a Jeremiás most is igen érdes hangon szól, ahogy valaha évezredek előtt beszélt, amikor még Sedekiás, a Jósiás fia volt Juda királya. Szól pedig Jeremiás imígyen:

„És hazugsággal gyógyítgatják az én népem romlását, mondván: békesség, békesség és nincsen békesség.”

„Szégyenkezniük kellene, hogy utálatosságot cselekedtek, de szégyenkezni nem szégyenkeznek, még pirulni sem tudnak. Ezért elesnek majd az elesendőkkel.”

Jeremiás prófétának eme szavait hallja a májusi éjszakában Bethlen István, a háborúutáni újjáébredés korának felette okos vezérebere, akiről meg vagyons írva ugyancsak a bibliában, hogy próbálóvá, sokat próbálóvá tette az

Úr az ő népe között és őrtállóvá, hogy megismerje és megpróbálja a nép útjait. (Jeremiás 6., 27.)

Hallja-e a jeremiási szavakat Bethlen István és mit felel rá? Talán ilyenfélét:

Az én népem is romlik, pusztul, akárcsak Izrael a nagy próféta idején. Az én népem romlását is próbálták hazugsággal gyógyítani, midőn ama trianoni erőszak művére ráfógták, hogy békesség, békesség! Pedig tudjuk, hogy nincs békesség. De ezek kívülről eredt hazugságok. Nem tehetek rólok. Idebent ám nem hagyom, hogy hazugsággal gyógyítgassák romlásunkat.

„Szanálás, szanálás és nincs szanálás!” Ezt mondhatná ma a próféta. Nincs szanálás, nem lesz szanálás. Hiába hoznak róla törvényt, hiába hirdetik is ki azt a törvénytárban.

Még sincs igazi szanálás, mert (hogyan is mondja Jeremiás) akiknek szégyenkezniök kellene, azok nem szégyenkeznek, még pirulni sem tudnak. Így nincs békesség, így nincs szanálás. Azok, akik a próféta szavával élve utálatosságot cselekedtek, vonuljanak szépen félre és ne veszélyeztessék a gyógyulás művét. Mert nem egyesek szereplése, kis játékaiknak továbbjártása a lényeg, hanem az, hogy a romló nép álljon meg a romlás útján s a nemzet ne kényszerüljön elesni az elesendőkkel.

A bibliai kor Jeremiásának nehéz volt nézni a családságnak és a telhetetlenségnek felülkerekedését. Hazugságnak nevezte Jeremiás a békesség folytonos emlegetését. Mit szóljak én, amikor ma mindenkinek szanálás ömlik az ajkáról. Pedig szanálás nem létezik, szanálásra sincs mód, ha nem végeznek itt egyszer és mindenkorra a hazug gyógyítással.

(1921 május.)

MATLEKOVITS BESZÉLGET

A Kecskeméti Házban — (hajdanában minden valamirevaló magyar városnak meg volt a maga háza a régi Pesten, oda tértek be a vásáros kereskedők éjjeli szállásra, oda hajtottak be négylovas szekerekön főbíró uramék) — mondom, az egykori Kecskeméti Házban kerestem fel Matlekovits Sándort. A ház mostani gazdája itt tölti a téli hónapokat, nyáron rendszeren a Zugligetben nyaral. Tavaly óta, hogy művészelelkű áldott jó feleségét eltemette: a leánya, Lukachich Béláné vezeti a háztartását. Gyermeké és unokái körében, egy példátlanul szerető és kedves család közepett tölti napjait a magyar közgazdasági tudomány fiatal-szívű Nesztora. Ide rontottunk be egy félórára, hogy megnézzük a 80 éves Matlekovitsot.

Letette a könyvet, amit olvasott és rögtön a legnagyobb élénkséggel válaszolt a feltett kérdésünkre.

— Hogy ki volt a mesterem a közgazdaságtudományban? Kautz. Az ő eleven, színes és gondolkozásra serkentő előadásai térítettek el a történeti stúdiumoktól, amelyekre eleinte készültem. Kautz Gyula nem volt eredeti kutató, új eszméi sem igen voltak, de lehetett tanulni tőle. Hálásan is emlékszem rá. Viszonyunkat később megzavarta, hogy egy könyvét meg találtam bírálni egy kicsit a Pesti Napló-ban. Egykori professzorom jónak látta, hogy válaszoljon a kritikára. Persze én se hagytam magam s minden állítására 15 német, meg angol autort idéztem, akiket szegény Kautz aztán nem tudott megcáfolni.

— De azért úgy-e, nem haragudtak egymásra?

— Én nekem bizonyosan nem volt semmi okom rá. Ellenben Kautz alaposan megnehezített s jó sok évig nem álltunk köszönő lábon. Az a viszony akkor változott meg, mikor a földmívelési, ipar- és kereskedelmi minisztérium államtitkárja lettem. Ekkor Kautz nem tartotta tovább a haragot és feljött hozzám nem egyszer a hivatalba.

— Arra nem gondolt excellenciád, hogy maga is tanítson az egyetemen?

— Háromszor került ez szóba. Egyszer még egészen fiatal legénykoromban, amikor Hunfalvy János katedrát cserélt. Négyen voltunk akkor pályázók. Az egyetem Dobránszkyt jelölte első helyen, ki is nevezték. Lemaradtam. Később már a minisztériumban voltam, amikor megint több oldalról emlegették, hogy engem kellene kinevezni egyetemi professzornak. Egy szép napon Trefort elhivatott magához és megmondta, hogy ő bizony nem neveztet ki, mert én az ő meggyőződése szerint többet használok a közgazdasági életnek a kodifikálás terén, mint előadásaimmal. Sokáig nem volt aztán többet szó róla, míg aztán Wekerle Sándor nem hozta elő, hogy ő szeretne engem a katedrán látni. Ekkor meg azon múlt, hogy én nem voltam hajlandó pályázati kérvényt adni be, bármily biztos ígéretet tettek is a kinevezésre. Én nem pályáztam.

— Hogy kivel volt polémiám, Kautzon kívül? Bizony egyszer-másszor összeakadtam kortársaimmal. De irodalmi vitám nem sok volt. Tudták, hogy nem igen engedek az igazamból. Hát engem meglehetősen békén hagytak.

— A Gorove-ügyet már elmondtam magának. Még a régi ipartörvény-tervezet készítésekor történt, hogy meglehetősen szigorú kritikát írtam egy napilapban a miniszter tervéről. Notabene: én akkor miniszteri fogalmazó voltam Gorove alatt. A miniszter elolvasta a bírálatot.

— Akkor még nem volt telefon, hát elszalasztott valakit a szerkesztőhöz, mondja meg ki írta a cikket. A szerkesztő nem árulta el. Este a klubban újra-újra addig faggatta a miniszter, amíg végre a szerkesztő azt mondta neki: mássz fel egy emelettel magasabbra a saját minisztériumodban. Ott megtalálod ebben és ebben a szobában a tettest.

— Képzelteti megrökönyödésemet, mikor másnap kinyílik az ajtó és belép maga a miniszter.

— Te írtad ezt a cikket a Pesti Naplóban az ipartörvényről?

— Én írtam kegyelmes uram.

— Hát te hordtál úgy le engem és te szedted darabokra a tervezetet?

— Nem tagadom kegyelmes uram én voltam

— Nohát öcsém, majd elbánok én veled. — Mondta a miniszter és összeráncolta a szemöldökét, úgy tett mintha nagyon haragudnék. — Először is előléptetlek. Aztán kiküldelek a külföldre, hogy tanulmányozd odakint az ipari törvényhozást. Ha hazajössz, majd megmutatod, milyen törvényt tudsz csinálni te.

Meghatottan köszöntem meg Gorove jóságát. Így bántak hajdanában kritikusaikkal a régi magyar miniszterek.

A napi aktualitásokra terelődött a beszéd. Szóba hoztuk, hogy maholnap megkezdődnek a vámtárgyalások Csehországgal.

— Nagyon örvendetes, hogy ezek a tárgyalások megindulnak. Csakugyan ideje, hogy a mostani bizonytalan állapot helyébe, amiben a volt monarchia országai leledzenek évek óta az egész közgazdaság óriási kárára, végre rendezett állapotok következzenek be.

— Hogy mindjárt olyan kereskedelmi szerződés jöjjön létre, amilyen a háború előtt volt, ez túlzott kívánság volna. Ellenben vigyáznunk kell, hogy ne olyan értéktelen megállapodást kössenek képviselőink, amilyent az idén júniusban kötöttek Magyarország és Ausztria között. A szerződést legalább három évre kellene kötni és egyenlően kellene biztosítani mindenekelőtt a szerződő államok polgárai részére az iparüzés jogát. Legjobb volna, ha be- és kiviteli tilalmakat egyáltalán nem engednék a szerződő felek. S ha egészségügyi, vagy népelelmezési okokból tesznek is kivételt, ezeket gondosan mérlegelni kell.

A Veres Pálné-uccai házat a megnyugvás érzésével hagytuk el. Milyen szerencse erre a szegény országra, hogy éles kritikai pengéjét még most is serényen forgatja Matlekovits Sándor. És mily szerencse, hogy abban a korban, amikor ő felnevelkedett, olyan tanárok működtek, mint Kautz és olyan miniszterek, mint Gorove. Ezek a régi nagy magyarok nem szoktatták le a fiatal Matlekovitsot arról, hogy igazságát becsületesen hirdesse. Egy kései nemzedékre fakad áldás az ő elfogulatlanságukból.

(1922 október.)

AKINEK GÖRGEY ARTUR ADTA ÁT AZ IGAZGATÁST

A ház, amelynek második emeletén lakik az öreg úr, a Terézváros és a Lipótváros szegletén ontja az est óráiban tízezer villanyláng fényénél a reklámokat. Különös kontraszt, hogy e reklámos bérpalotának jókedvű öreg lakója, aki itt piheni ki egy hosszú munkásélet fáradalmait, ez az öreg úttörője a magyar gyáriparnak és sem munkája közben, se visszavonulása idején nem kívánt soha a szereplés csalóka fényében sütkérezni, egész lényében a negációja minden reklámnak.

Véletlenül tudtuk meg, hogy néhány nap múlva tölti be életének kilencvenedik esztendejét Löwy Sámuel a Kőszénbánya és Téglagyár Társulat egykori vezérigazgatója és elnöke. Felkerestük lakásán a korát meghazudtolóan friss öreg urat és megkértük, mondjon el egyet-mást emlékezetes és hasznos életéből.

— Hogy én nem látszom olyan vénnek, mint amilyen vagyok? Hát kérem, mikor ezt mondja, eszembe jut mindig Mark Twain, akiről egyszer azt irták a lapok, hogy meghalt. Sürgönyözött azonnal Berlinbe az egyik kiadójának: „tue Nachricht von meinem Tode scheint stark übertrieben zu sein.”

Az öreg úr harsogóan nevetett és attól fogva olyan frissen beszélt a régi időkről, régi emberekről, mintha legfeljebb hat és nem kilenc évtized nyomná a vállát.

A régiek között a legnagyobb és a legdicsőbb, akivel az öreg Löwy érintkezésben állott: Görgey Artúr volt, a negyvennyolcas szabadságharc glóriás vezére.

— 1871-ben kerültem a Draschehoz. Elnököm, az öreg Kochmeister azzal fogadott, hogy új tisztemben két emberrel lesz dolgom, a technikai és a kereskedelmi igazgatóval. Az egyik nagyon híres ember, de nem lesz valami kellemes vele az érintkezés. A másik, a kereskedelmi igazgató, az elsőrangú szakértő, arra nyugodtan támaszkodhatom. Hát, ha most visszanézek, több mint egy fél-század elteltével, akkor látom szegény Kochmeister mekkorát tévedett. A technikai igazgató Görgey Artúr volt, aki nemcsak nagyszerűen értett mindenhez, ami a szakmához tartozik, (hiszen a vegyészeinek az akkori idők színvonalát messze felülmúló ismereteit hozta magával a prágai egyetemről); hanem a személyes érintkezésben is lebilincselően kedves és kiváló pályatárs volt. Ő akkor már három éve dolgozott a Draschenál, az ő irányítása mellett állították fel a Hoffmann-féle körkemencét. Ennek is érdekes a története. Ez a Friedrich Hoffmann lángelméjű feltaláló volt, akit saját pátriájában nem ismertek el prófétának. Németországban nem vállalkozott senki, hogy megvalósítsa az ő tégláégető körkemencéit, így került Draschehoz, aki Ausztrián kívül Magyarország számára is jogot nyert a Hoffmann-féle találmány értékesítésére. Ezeket építette fel a vállalat Görgey Artúr igazgató tevékenysége idején. Három évig dolgozott Görgey szerényen, csöndesen, hallatlan lelkiismeretességgel. Amikor a viszonyok alakulása folytán megvált az intézettől, nekem az új vezetőnek mindenképpen megkönnyítette a feladatokat. Amíg élek, nem felejttem el, milyen

korrektséggel és finom érzéssel könnyítette meg nekem, fiatal embernek, hogy új munkakörömmel megismerkedhessem. Ő maga vitt ki a telepekre és mutatta be az üzemet és annak minden tisztviselőjét. Amilyen nagy volt Görgey a karakterén, ép olyan derekasan állotta meg helyét a fejlődő magyar ipar szolgálatában.

— Bezzeg a másik igazgató, akit nekem úgy jelentettek, amint felette értékes embert, éppen ellenkezőleg, igen naivnak bizonyult a kereskedői életben. Ma is nevetek, amikor azokra a szerződési mintákra gondolok, amelyeket én előttem kötött a vállalat. Képzelve csak, elad a társulat ennyi és ennyi léglát, ennyi és ennyi forintért és ha a vevő nem veszi át, akkor a téglát a társaságé marad. Ez volt a szerződésszegés minden konzekvenciája. Természetes, hogy ilyen formulák mellett, ha az árak megváltoztak, a vevők derék elődömnék a nyakán hagyták az összes téglát. Természetes, hogy első dolgom volt, hogy jobbiztonságot teremtettem, s attól fogva, hogy a társaság vezetését átvállaltam, megszűntek az ilyen laza feltételek. Megkezdődött egy ötvenesztendős munka, sok sok millió téglának a kiegészésével.

A főváros fejlődésének egy nagyszerű periódusa következett, hatalmas uccasorok, ragyogó paloták tömege épült fel, ezeknek tetemes része került ki a Löwy Sámuel kemencéjéből. Ezekről az eredményeiről, elért sikereiről nem szeret beszélni. Mit is van mondani arról, hogy egy ember megtette a kötelességét, kivált, ha ez a kötelesség még szép is volt, mert nincs szebb a világon mint építeni és anyagot teremteni az építéshez.

Annál szívesebben áll meg az öreg is azoknál az apróbb és nagyobb embe-
reknél, akik akadályt vetettek munkája elé. Ott volt pl. a legnagyobb: maga Wekerle, aki annak idején a kispesti tisztviselőtelep létesítésével szembe helyezkedett a téglai parral. Nem haragszik érte. Megérti az álláspontját. Szóba hozza az öreg úr nehéz harcát, amit a közéletnek egy azóta visszavonult embe-
rével folytatott, aki Cato tógájába burkolózva állott szembe a támadásokkal, amíg egy szép napon aztán vissza kellett vonulnia minden közéleti pozíciójából. Ezt a férfit az öreg Löwy kezdte ki akkor, amikor még hatalma tetőpontján volt és a hízelgőknek teméntelen tábora vette körül.

A beszélgetés végén Sándor Pálra került a sor, aki egykor, mint az OMKE elnöke, megvédte az annakidején erősen szorongatott magyar téglai part. Itt is van egy jellemző mondása:

— Nem tudom, ki mondta egyszer, de sok igazság van benne. Az egész világ másképpen festene, ha a tisztességes emberekben volna meg a bátorságnak az a mértéke, ami a csirkefogókban meg van. Akkor bizony sok dolog másképp lenne. Sándor Pál az én szememben az a ritka ember, aki a férfiúi tisztesség tökéletességével a kellő bátorságot tudja egyesíteni. Ezért becsülöm.

(1926. január.)

HARASZTI JELLINEK CENSORIUS

Jellinek, aki némi visszavonulás után a szerény hangzású *Cenzor* névvel tért vissza a közéletbe, új könyvvel kedveskedett a magyar közönségnek.

Könyvének címe: „*Valutánk*”.

Lássuk, mi van ebben a kötetben s vegyük futólag szemügyre írójának egyéniségét, amely — szívesen elismerjük — nincs híján az eredeti tulajdonságoknak.

I.

Hyppolit Taine, a nagyszerű francia író, kezébe vette Jellinek Henriknek, a nyugalmazott közúti direktornak és aktív közéleti cenzornak új könyvét és a következő kritikai megjegyzéseket tette az ő gall esprit-től duzzadó stílusában,

— Il écrit pour montrer son talent plutôt que pour faire connaître les faits. (Inkább akarja a maga tehetségét ragyogtatni, semmint a puszta tényeket, a tudományos igazságokat megismertetni. Ez csakugyan jó megfigyelése Tainenek. Ahol objektív számadatok megtennék a szolgálatot, ahol meggyőző érveket vár az ember a pénzügyi viszonyok gyakorlati ismerőjétől: ott Cenzor leül és a maga pénzügyi talentumát cicomázza fel igen esetlen, csürt-csavart, vége-láthatatlan mondatokban.)

— Il exploite les faits à son profit comme sa province. Égoïste et artiste de génie, moins occupé à instruire le lecteur qu'à bien dire et à se faire louer par lui. (Szigorú megjegyzés. Úgy találja Taine, hogy a tényeket, a tudományos tételeket úgy akarja Cenzor a maga javára hasznosítani, mint annak idején a provinciáját. Nyilván a környékbeli vasúti vállalatát érti ez alatt. Szemmel láthatólag nem az a gondja neki, hogy az olvasót valamire megtanítsa, hanem, hogy őt dicsérjék, mint nagyszerű embert, aki jobban ért a pénzügyi dolgokhoz, mint Lánczy Leó és puritánabb mint Irányi Dániel.)

— Il ne manque pas de coudre au commencement de ses ouvrages quelque brillant lambeau de philosophie qui pourra lui donner de réputation de penseur profond et de moraliste sévère: c'est la censure des voluptueux, c'est l'éloge de la vertu. On a besoin pour expliquer ces maximes austères et ce ton solennel, de se souvenir qu'il fut chassé du sénat à cause de ses moeurs. (Bámulatos ez a Taine! Szórul-szóra úgy van, ahogy ő mondja. Hát nem bele-szővi ebbe a könyvébe is Jellinek azokat a részeket (36. lapon), amelyek „mély gondolkozónak, szigorú moralistá”-nak tűntethetik fel a szerény álnévbe burkolózó szerzőt! Elítéli megint a bankerkölcsöket az 5. oldalon, ostorozza a liberalizmus undok gazdasági politikáját (13. lap), magasztalja az erényeket, az önmehtagadás, a szorgalom, a fáradhatatlan munka és a vagyoni javakról való igénytelen lemondás erényeit. „Hogy ezeket a rideg maximákat, ezt az ünnepélyes tónust megmagyarázzuk, mondja szarkasztikus mosollyal Taine, vissza kell emlékeznünk rá, hogy öméltóságát éppen az erkölcsi miatt távo-

lították el a tanácsból, már mint a különböző igazgató tanácsokból, ahol a most sűrűn ostorozott nagytőkét képviselte, annak érdekeit istápolta.”)

II.

Hogy amit Taine-ből szószerint idéztünk, azt ő voltaképp Caius Sallustius Crispusról és nem Haraszi Jellinek Censoriusról írta, igazán édes mindegy, ahhoz a frappáns egyezéshez képest, ahogy ráillik a fenti jellemzés mindkettőjükre. Az aztán már egyre megy, hogy Salustius volt-e a villamos vasutak igazgatója Budapesten, avagy Jellinek egyezett-e meg a praetorral, hogy inkább visszaad 130.000 szeszterciust, csak ne bolygassák numidiai ügyeit. Mindketten meglehetősen kíméletlen közgazdasági tevékenység után, erősen meggazdagodva, visszavonultak a közéletől és szapora irodalmi munkásságot fejtettek ki, a ragyogó tollú Sallustius éppúgy, mint a kissé zavaros, de igen eszes Jellinek. Mindketten előszeretettel foglalkoztak saját romlott koruk ostorozásával, mindakettőnek tulipirosra öntötte fejét a vér, ha igaz, vagy vélt visszaéléseknek jöttek a nyomára. Mindkettőt egy vágy hevítette: javítani, javítani akarták bűnbeszüdött kortársaikat.

Mostani könyvében a konkrét javaslat vajmi kevés, annál több a kritika. A kritika természetesen a múltra vonatkozik és úgy látszik, hogy az egész könyvnek célja nem más, mint az, hogy egy kritika keretében a régi liberális kormányrendszert és a magyar bankszervezetet tegye felelőssé a mai valutáris bajokért.

Ebben a tekintetben azonban a szerző nagyrészt csak ismétli azokat az argumentumokat, amelyeket „A nemzet pénze” című korábbi munkájából már eléggé ismerünk. De mint a régi okfejtései, úgy az újabb érvei is igen gyenge lábakon állanak. Így például a szerző nagy hévvel fejtegeti, hogy jegybankunk konok titkolózása volt egyik oka pénzünk elértéktelenedésének a háborúban. Csodálatosképpen azonban a pénzünk értékének igazi romlása mégis akkor következett be, mikor a jegybank kimutatásait már publikálni kezdték! A pénzünk elértéktelenedését talán mélyebben fekvő körülményekben és nem technikai okokban kellene keresni. Pozitív tévedésnek kell minősítenünk szerzőnek azt az állítását, hogy „a jegybank megtagadta az új kormánytól további állami előlegek folyósítását bankjegyekben”, holott tudvalevő, hogy az új kormány igen jelentékeny összegű hitelt élvezte a jegybanknál. Mellesleg a szerző által annyira kritizált pesti bankok voltak azok, amelyek lehetővé tették, hogy a kormány és jegybank között hiteltranzakció jöhessen létre. Azt mondja továbbá a szerző egy helyen, hogy a jegybank által folyósított hadikölcsönlombard idézte elő a bizalmat a fedezetlen bankjegyek iránt. Ez igazán új és egyedülálló szempont, mert a háború alatt a valutapolitikusoknak nézetei sok tekintetben különböztek egymástól, abban azonban mindenki egyetértett, hogy a hadikölcsönlombard éppúgy hozzájárult a valuta romlásához, mintha maga az állam vett volna fel kölcsönt a jegybanknál bankjegyek ellen.

III.

Utóiratul egyet! Bármennyi a hasonlóság Sallustius és Jellinek közt, egy eltérés van a kettő között: Caius nagyszerű írótalentum volt. Henrik gyötrelmesen forgatja a tollat. Ezzel a kellemetlen érzéssel tesszük le a könyvet.

(1920. február)

A NYOLCVANHÉTÉVES MEZEI MÓRIC

I

A napokban egy finomtollú publicista visszavezetett a régi Pestre: a régi Pestnek zeg-zugos utcáiba, ódon bolthajtásai közé. Ballá Vilmos könyve tökéletesen beleringatott bennünket az elmúlt idők hangulatába. Ellenállhatatlan vágyat éreztünk, hogy egy kis időre ne csak papírra nyomtatott betűkön át lássuk a feltámadó régi Pestet, hanem szemtől-szembe állva, váltsunk egy-két szót valakivel, aki még a régi Pest kövezetén nőtt nagyra. Aki a ma itten sürgő-forgó, szereplő embereknek legalább is a nagyapja lehetne s aki azért mégis frissen, fürgén, elevenen tud számot adni a daliás időkről, a magyar kereskedelem, a magyar ipar, a magyar pénzügyek sudárba szökkenéséről.

Ki mozog ilyen itt közöttünk? Bizonyára él még imitt-amott több hírmondó is. De különb egy sincs Mezei Móricnál, a Lipótváros egykori követénél, a legnagyobb irodájú, híres fiskálisnál. Gyerünk fel hozzá. Alkalom is van rá, hiszen azt mondják: most szerdán lesz a születésnapja. Nyolcvanhét esztendő az öreg úr . . .

II.

Éppen lefelé tart a lépcsőn. De szívesen visszafordul velünk.

— A születésem napjára akar gratulálni? Azért ugyan kár volt eljönni. Először is csak a jövő héten lesz. Addig könnyen meg is hal az ember, — igen, igen, nekem már arra kell készülnöm, — jaj, 87 év nem olyan gyerekjáték, — próbálja csak meg!

Így folyt végtelenül kedvesen, egyik szava a másikból.

A gyerekkoráról kezdünk beszélni.

— Biz az 73 évvel ezelőtt volt, hogy én felkerültem Pestre. 1850-ben, a Bach-korszakban, annak is a legelején. Csúf idők, bús idők. Én fiatal gyerekember voltam, alig 14 éves. De azért emlékszem egy pár jellegzetes vonására az akkori kereskedelemnek. Bizony fülíg német volt az. A régi purgerek épúgy germánul beszéltek, mint akiket az új korszak vonzott Pestre. Nekem, Ujhelyről idekerült gyereknek furcsa volt ezt hallgatni. Pestet a rohamosan megmagyarosodó kereskedelem tette igazán magyarrá . . .

— Iskolásfiú koromból emlékszem egy világrengető szenzációra. Mi legalább azt hittük azután a rettentő sopánkodás után, hogy a világ egyszerre kifordul mind a két sarkából, ha már itt Pesten egy ilyen hihetetlen dolog megeshetett, hogy Jaszef Léb Boskovitz (a Bálvány- és Sas-utca között) megbukott. Hiába, mégis igaz volt: egy szép reggel a rolókat nem húzták fel a három utcára néző bolt ajtaján. Mekkora izgalom vett erőt a többi boltosokon, arra csak egy példát mondok. Az egyik kereskedő, a Marokkói-utcában, elkiáltotta magát:

— Was? Boskovitz ist gefallen? Anton, Anton, (így hívták a boltiszolgát) Anton, sparr zü!

—Semmi köze se volt ökelmének Boskovitzhoz. De ha a világ ilyen nagyhatalmasságai összeroppannak, akkor mit kezdjen egy kis szatócs a Marokkói-utcában? Biztosan arra is számított, hogy a nagy rumliban, amivel a Boskovitz-ház összeomlása járt, könnyen tudja meghajlítani a saját apró hitelezőinek a szívét. És elengednek neki is pár száz forintot!

—Hajh, régi idők!

Mezei Móric kedvesen elmosolyodik, amint Antonra gondol, a fürge boltiszolgára a ravasz kis boltosra, akik mind eltűntek már és rég együtt porladnak már valahol a kerepesi-út végén, ép úgy, mint a nagy Boskovitz.

III.

— Amikor elvégeztem a gimnáziumot, az egyetemre kerültem. No, valami sokat éppen nem tanultam ott. Paulerre, Wenczellre hálásan emlékszem, ezek kitűnő emberek voltak. De Virozsilnál, Koneknél, vagy a derék Karvassynál bizony nem sokat lehetett tanulni. Egy pár németből lefordított frázis: ez volt a nemzetgazdaságtan. Hozzá még latinul adtak elő a professzor urak. Mi is jól bemagoltunk annyit, hogy Domine magnifice, osculor manus, Nagytekintetű professzor úr, csókolom a kezét. De sokkal többet bizony én az iskolában közgazdaságból nem profitáltam.

(Elgondolkozva néztem a kemény koponyájú kis öreget, aki ezzel a neki-készültséggel vált a legnevezetesebb magyar gazdasági intézmények, mammuth vállalatok jogtanácsosává.)

— Az igaz, mondja, hogy egy időben, aki részvénytársaságot akart alapítani, az többnyire hozzám jött. De hát az csak azért volt, mert részint olcsón csináltam, részint meg az a hírem volt, hogy ezekhez a dolgokhoz értek egy kicsit.

(A mai fiatal ügyvéd-óriások, azt hiszem, másképp szokták sikereik nyitját megmagyarázni.)

— Nem szerettem udvariaskodni és fontoskodni. A dolgokat úgy tüntettem fel, ahogy magam láttam. Emlékszem első beszélgetésemre Baross Gáborral. A telefon ügyében küldött hozzá a bank. (Amikor Mezei bankot mond, a Kereskedelmi Bankot érti.) Ki kellett eszközölni, hogy az állam haladéktalanul vegye át a kezelést a Puskás-féle vállalatától.

— Maga persze nem tudja öcsém, hogy a telefont egy Puskás Tivadar nevű zseniális magyar ember hozta el Edisontól. (Hogyne tudnám, kérem, mikor épp az én édesapám szerezte meg a koncessziót egy vidéki városra Puskás Tivadartól.) No hát, ha tudja, annál jobb. Ennek a Puskásnak tőkéje nem volt, de adóssága annál több. Egy szép napon hát csináltunk egy kis részvénytársaságot a Kereskedelmi Bankkal. A bank tárgyalt az állammal, megegyeztek a telefonra nézve. A vasminiszter persze a Puskás adósságairól nem akart tudni semmit és egyáltalában húzta-halasztotta az átvételt. A bank nem boldogult vele. Nem maradt más hátra, engemet küldtek fel hozzá. Jó, mondom, felmegyek. Kérdik az igazgatók, ismerem-e a minisztert. Nem én. De van-e valakim, aki bevezet hozzá?

— Az éppen volna, mondom. Mert a trencsényi Popperekkel nagyon jóban vagyok s azok ismerik Baross is. De nem kell énnekem ehhez ajánló ember. Beszélek én Barossal minden ajánlás nélkül.

— Hát csakugyan felmentem. Meg kell adni, elég barátságtalanul fogadott.

Le se ültetett. A telefon átvételéről nem akart hallani se. Egy darabig hallgattam erélyes pattogását. Akkor ennyit vettem közbe:

— S mit csinál miniszter úr, ha a Puskás külföldi hitelezői lefoglalják a telefont az adósságok miatt?

Baross rám nézett. Egy pillanat alatt átértette a helyzetet. Belátta, hogy a tanács, amit adok, nemcsak jó, de az egyetlen járható ösvényre vezet. Leültetett és az elintézés öt perc alatt megvolt, úgy amint mi óhajtottuk. Baross Gábor okos ember volt. Nagy ember volt. Hacsak egy néhány ilyen emberünk volna . . .

— Azt mondják Móric bácsi, hogy a Kereskedelmi Bank újabb korszakbeli hallatlan fellendülése a telefonszerződéstől datálódik, igaz ez?

— Az a fellendülés datálódik Lányzy alkalmazásától, attól a szellemtől, amit az ő bejövele jelentett annál az intézetnél, amelynek fejlődését addig a konzervatív Sartori direktor szinte erőszakkal tartotta vissza. A fiatal Lányzy akkor a Horváth Boldizsár alapította Földhitelintézet Részvénytársaságnál volt igazgató, ott a Deák Ferenc-utcában, ahol most a Pesti Hazai palotája áll. Ezt a kis bankot a híres francia Bontoux vette át. Bontoux azonban nagyobbat tervezett. Egy nagy Országos Bankot parallel a bécsi Länderbank mellé. Ennek az Országos Banknak lett volna a vezérigazgatója egy fiatal pénzügyminiszteri tanácsos, akit Wekerle Sándornak hívtak. Wekerle alá adták volna Bontouxék helyettes igazgatónak Lányzy Leót, a Földhitelintézet igazgatóját. Wekerle es Lányzy jól megértették egymást. Minden rendben lett volna, ha Tisza Kálmán közbe nem lép. Ő nem adja Wekerlét. Inkább kinevezi soronkívül államtitkárnak. Hanem helyette szívesen átengedte Bontouxéknek Beretvást. Ezzel azonban Lányzy nem ment, hanem átlépett rövidesen a Kommerzbankba. Ilyen apró véletlenül múlt a Wekerle-féle valutarendezés, meg a Kereskedelmi Bank felvirágzása.

IV.

— Beszéljen valamit a politikai szerepléséről, Móric bácsi!

Felragyog az arca.

— Kilenc évig voltam képviselő, 1892-től 1901-ig. Az első Wekerle-kabinet idején kerültem be a Házba, mint Wahrmann Mór utóda. Mindjárt az a hír fogadott, hogy én leszek a merkantilisták szószólója. Volt is alkalmam nem egyszer, hogy a kereskedőket érdeklő ügyekben felszólaljak. Egyik-másik heccelődő agrárius próbált is belém kötni. Emlékszem például Ivánkára. De a nagy agrárvezérek, például Károlyi Sándor vagy éppen Darányi, ezek mindig a legnagyobb becsüléssel vettek körül. Darányi különben is a legkedvesebb embereim közé tartozik. Most is, ha meglát, rögtön hozzám jön és szeretettel ölel meg. Egyáltalán nekünk merkantiliseknek hosszú időn át onnan eredt szerintem a legtöbb bajunk, hogy Barossból kezdve nem termett olyan kereskedelmi miniszterünk, aki csak félig-meddig is felvehette volna a versenyt a földművelési ügyek szakavatott miniszterével.

— Ami különben az én parlamenti szereplésemet illeti, az volt a végzeteim, hogy én bennem mindenki a kapitalista érdekek képviselőjét látta, pedig úgyszólván egyedül állottam fel, hogy abban a korszakban szociális vonatkozású igazságokat hirdessek.

— Például?

— Például egyik felszólalásomban az általános választójogot követeltem, titkos szavazással, legalább is a városokra nézve. Aztán követeltem a progresszív adózást, a népre veszedelmes kis lutri eltörlését. Erre a szereplésemre emlékszem vissza legszívesebben parlamenti működésem idejéből. No meg a

recepcióra, amelynek előadói jelentését Wlassics idejében Papp Gézával együtt mi dolgoztuk ki. (A régi képviselőháznak két legapróbb embere.) Ezek is szép idők voltak ... S mit mondjak a klubról? De sok jó estét töltöttem ott, kibicelve a történelmi tarokkpartieken. Tisza, Jókai játszottak Sváb Károllyal meg Nedec-kyvel. Mi meg néztük, élveztük ezeknek a nagy szellemeknek és hozzájuk méltó, derék jó pajtásaiknak esténként megismétlődő jóízű tréfákozásait. A Lloyd-klub és az István főherceg szálló Mikszáth-szobája, ez volt az én legjobb pihe-nésem. Hej Jókai, Mikszáth . . . Mennyi kedvességet árasztottak miránk. Hogy bearanyozták azt a kopott klubot az ő elmésségükkel!

—S hogy van az, Móric bácsi, hogy ön mindig kormánypárti volt és 67-es, az öccse Ernő pedig a leghívebb, leglelkesebb 48-as volt az egész országban?

—Nagyon egyszerű, ő inkább ütött az édesapánkra, mint én. Az apánk fanatikus függetlenségi ember volt. Egyébképpen foglalkozásra nézve újhelyi kereskedő és biztosítási ügynök.

V.

—Még csak egy kérdés, Móric bácsi. Hogy van az, hogy 87 éves születése napján ilyen friss tudott maradni testileg-szellemileg? Mi a varázsszere?

—Dolgoztam és szivaroztam. Néha 18 órát egy nap, de 14-et mindig. S ha dolgoztam, akkor ki nem aludt a számban a szivar soha. S nem ilyen-amo-lyan könnyű szivar, hanem virzsinia, meg havanna. Háború előtt nem volt boszorkányság. Hát én azt szíttam. Kaptam néha egy kis nikotinmérgezést. De hamar kihevertem s egyéb betegség alkalmasint azért került el.

Szólt és rágyújtott a szivarra s tempós, apró lépéseivel elindult déli útjára: a bankba.

(1923 január.)

EGY MAGYAR FORSYTE

I

Párizsban, Bolognában, Budapesten évek óta mindig ugyanaz a férfiú vezette a magkereskedelem internacionális összejöveteleit. Nem francia, nem olasz elnökölt, még csak nem is hollandus, habár ezeknek a nemzeteknek mindnek igen elsőrangú, szakképzett kiküldöttei jelentek meg évről-évre ezeken a kongresszusokon. Ám csöndes megegyezés volt a győztes és a legyőzött államok között: a világ magkereskedőinek vezére megmaradt az, akit Budapesten választottak meg jó néhány év előtt. Monsieur de Mauthner . . .

II.

Elöttem áll alakja, amint ezeket a tárgyalásokat vezette. Sudár termetű, elegáns ember. Fejjel magasabb társainál. Körülhordozza pillantását a nagy tanácskozóteremben. Nem kerüli el figyelmét egy gesztus, egy közbevetett szó sem. Szakkérdések, amiket tárgyalnak, a kisujjában vannak. Ez már maga nagy előny. Ehhez még kettő járul. Monsieur de Mauthner franciának franciául, az angolnak angolul, olasznak olaszul felel. Mindegyik nyelvet olyan pompásan beszél, mint az anyanyelvét és a németet. Ezenfelül, ami talán még több: csodálatos érzéke van a tárgyalás vezetéséhez. Finoman, diplomatikusan, konciliánsan mosolyogva oszlatja el az ellentéteket. A lényegből egy „i” betűt sem enged, de a pusztá formáságokhoz nem ragaszkodik. Ilyen ideális elnök volt Mauthner Alfréd.

Ez magyarázza meg, hogy a világháborút követő években, amikor még a nagy nemzetközi szakmai kongresszusok vezetésére a győztes és neutrális államok delegátusait találták alkalmasnak, amikor még évek teltek el és csak aztán ültette a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara a német Mendelsohnt az elnöki székbe: a magyar Mauthner Alfréd vezető lett és vezető maradt. Pedig mögötte nem állt egy hetvenmilliós nemzet. Kis országnak, legyőzött országnak volt a képviselője. Hozzá: egyénileg szerény ember, akit azonban egy nagy ambíció fűtött. Tudta, hogy amit elér, nem magának éri el, hanem a földnek, amelyet imádott, amelynek termő magvát akarta nemesíteni, amelynek polgárait akarta hasznos, jómódú, művelt emberekké finomítani.

III.

Mauthner Alfrédot sokáig meg fogják emlegetni, ahol nemzetközi magkereskedelmi problémák kerülnek szóba. Le Havreban épűgy, mint Erfurtban. Száraz, kemény kollégák könnyeket hullatnak a magyar gentleman kereskedőért. Igazi jelentőségét csak akkor értékelhetjük, ha közérdekű munkásságát veszszük számba, amit napról-napra itthon végzett a szakmáért, a kereskedők egyetemese érdekeiért.

Kiállni Bolognában, kiállni Párizsban a nemzetközi fórumra, a nagy világon elszórt pályatársak közös érdekeiért: bizonyára ez is nehéz feladat. De tudunk még nehezebbet! Itthon egy-egy csattogó fogú osztályvezető barlangjába behatolni és meggyőzni őt arról, hogy a kereskedelmi szakma nem csupa ádáz, önző ellenségéből áll, hanem ezek a magyar magkereskedők, azonkívül, hogy maguk is meg akarnak valahogy élni, a magyar mezőgazdákra nézve életbevágóan fontos hivatást töltenek be.

Ez a felfogás hatotta át Mauthner Alfrédot. Ezért szentelte minden Istenadott napnak számos óráját a magszakma ügyeinek. Ezért tartotta fontosnak az OMKE megerősítését. A kereskedőkért harcolt, mert tudta, hogy ezzel vív ki eredményt a gazdáknak és az egész ország minden gazdasági rétegének.

IV.

Mit mutattak meg Pesten annakidején Galsworthy-nak? Vájjon jutott-e eszébe valakinek, hogy elvezesse a Rottenbiller-uccai Mauthner-iroüába, amelynek falai közt épp oly igazi Forsyte-atmoszféra lebeg, mint magán a Green-Streeten. Az alapító puritán tisztessége, amint egybeolvad a későbbi nemzedékek kifinomult ízlésével. Egyik átveszi a másikat és közbe nem enged semmit a magából. Ott beszélgettünk ebben a szobában néhány nap előtt Mauthner Alfréddal és ősz édesapjával, akire magyar kereskedő nem tud ma gondolni más-kép, mint könnyeborult szemmel.

Soames Forsyte életének alkonyán messze földre utazott. Mauthner Ödön csak a saját dolgozószobájának falához lépkedett és büszkén mutatta a hetvenes évekből fennmaradó fényképet: kis magüztele előtt vékony táskával ott áll a postás, hoz néhány levelet. Mi lett ebből a kicsiny napi postából?! De mi lett az egész fővárosból is és hogy megnőtt maga az ország ebben a korszakban, amely hagyta nagyra nőni ezt az üzletet és az ilyen üzleteket!

Soames Forsyte-hez kegyelmesebb volt a sors, mint az ősz Mauthner-hez. Mikor a végzet ellene fordult, Soames legalább hajlott vállával fel tudta tartóztatni a lezuhanó képet és élete árán meg tudta menteni imádott gyermekét.

Mauthner Ödönnek ellenben meg kellett érnie, hogy nevének örököse, cégének továbbfejlesztője előbb távozik büszke hajójuk kormányhídjárói.

Vigasztalni az öreg kereskedőt nem lehet, de érezni azt érzi ma mindenki, aki fájó szívvel visszafordul a temetőből.

— Nem örököszt — nem Herbertet — nem epigont temettünk, hanem méltó utódot, aki büszkesége volt házának, dísze szakmájának, értékes polgára házájának!

(1933 június.)

BEUST DÁVID ÚTRAINDUL

„Beust Dávid, m. kir. kormányfőtanácsos, az 1873 óta fennálló hasonlónevű cég alapítója szombaton töltötte be 80-ik esztendejét. A köztisztületben álló öreg urat a kormány, a kereskedelmi testületek, kartársai és barátai részéről elhalmozták jókívánságokkal”.

A napilapok közgazdasági rovatában szerényen húzódik meg ez a hír. Igaz volna? Brust bácsi 80 éves? Bizonyosan. Hisz a cég maga 53 éves. Bizonyosan megvolt hát 27 esztendő, amikor az Erzsébet-téren felpingálták fehér vászonra a nevét. A Munk-cég izmos, erősakarátú segédje azóta gyönyörű pályát futott meg s van mire visszaemlékeznie, mikor ezen a szombati napon leül Tahiban a nagy folyam partján, megszokott pihenőhelyére s végiglegetti szemét a gyönyörű tájon, ahová nem hat el semmi a nyüzsgő nagyváros fülsiketítő zajából.

Brust bácsi elmereng az augusztusi verőfényben, kezéből kiesik a reggeli Lloyd, behunyta szeme mögött azonban tovább is látja a megszokott betűket. Csak mintha megnőtt volna ez az újság most és más a beosztása. Az első oldalon csupa üzleti hír. A Viktória 105-re ment fel. Mi lesz még ebből a Viktória-malomból? Az Ofenpestert 515—520-szal jegyzik. A szeptemberi búza 5 frt 80 krajcárra emelkedett. Teringettét, drága lesz a kenyér, másfelől az is igaz, hogy a gazdák többet fognak vásárolni télire. Egy öreg ember beugrott a Dunába. Mennyi öngyilkos van az idén! Szerencsére Beöthy Ákos fiatal képviselő utánaugrott és kimentette. (Lesz még idő, amikor a képviselők a kocsijukat se állítják meg egy öngyilkos kedvéért, nem hogy utánaugorjanak!) Ez a Veigelsberg Leó milyen gyönyörű vezércikket írt a Deák Ferenc tegnapi beszédéről. A rózsahegyi püspöknek megadta a magáét. Apponyi Alberttel is élesen vitatkozik a Lloyd, de hozzáteszi, hogy nincs több ilyen szimpatikus, fiatal képviselő az egész magyar parlamentben. Apponyi... ő is ugyanolyan idős, mint Brust: már a huszonnyolcadik évét tapossa . . . Csernátony Lajos interpellál a pénzügyminiszterhez, kíváncsi rá, miért tűri a kormány, hogy a megszorult szegedi kereskedők Bécsbe mennek deputációba az osztrák nemzeti bankhoz. Kerkápoly savanyú választ ad. Mit csináljon? Nem tilthatja meg a szegedieknek, hogy oda menjenek, ahonnan tényleges segítséget remélnek. Az osztrák bank Bécsben van . . . hiába! Jobb hír ennél, hogy szépen halad előre a sugárút. Már a Nagymező-uccáig jutottak el, most már hozzá is fognak a gázcsövek lerakásához. Istenem, de szép lesz ez a Pesti Persze most még mindenki Bécsbe rohan fel, a világkiállításra két különvonat viszi az utasokat. Csak krach ne legyen a vége ennek a túlfeszített, nagy igyekezetnek. Megérkezett a német császárné is, aki a mi gyönyörűséges Erzsébet királynénknak azzal kedveskedik, hogy Andrassy grófnak magyarul akarja megköszönni azt a remek szoarét, amit a külügyminiszter a tiszteletére adott.

— „Köszönetemet gyönyörű estélyéért, kedves gróf — tanítja Erzsébet”. „Das ist mir zu schwer, mondja Augustza”. Dann sage einfach: „Köszönöm szépen gróf úr”. Az Akadémiában a titkár (Arany Jánosnak hívják) referál a megbírált pályaművekről. Nyertes egy fiatal diák, Grosschmid Béni nevezetű. Estére válogatni lehet hova menjünk a bolt bezárása után. A Neue Weltben változatos műsor, de megnézhetjük az új állatkertet, ott a hirdetemény szerint 700 ritka bel- és külföldi állatban lehet gyönyörködni. Szóba jöhet a Beleznyakert is . . . Dehogy! Csakis a Miklóssy-szinkörbe megyünk, hiszen Vízvári Gyula lép fel Tricoche és Cacolet-ban. Előbb azonban meg kell tudni, mit határoztak az öregek a kereskedelmi kamarában. Mert nevezetes hír jött Bécsből. Az osztrák bank elhatározta, hogy a pesti Aushilfsvereinek engedélyez 6 millió forint hitelt. Ezenkívül két intézetnek (melyek lehetnek azok?) ad külön két milliót. Az Aushilfsverein eszkomptál majd váltókat, persze a Vereion kívül 3 aláírásra van szükség ...

Nem lesz könnyű ez az egész hitelkérdés! Nem csoda, hogy Schossberger, a vicepraeses Falk Miksát is elhívta, legyen kéznél, hátha valami sürgőset kell izenni Bécsbe. Ahhoz csak ő ért.

*

... Az esti hajó éleset füttyölt és felköltötte álmodozásából az öreg kereskedőt. Felemelte a földről a Pester Lloydot: s fájdalmasan állapította meg, hogy 1926 nyarán nyomták és nem 1873 augusztusában. Az Andrásy-palotában többé nem tanul magyar szót a német császár felesége; az Akadémiában nem ítélik Arany János; a parlamentben nem hallani Deák Ferenc szavát, meghalt Cser-tony és meghalt Falk és meghalt Vízvári. Meghaltak mind a politikusok és a börzianerek, meghaltak az újságírók és az újságolvasók, halhatatlan csak az élelmiszerek drágasága, meg a hitelkrízis. És hálistennek, itt élnek közöttünk Apponyi és Zsögöd-Grosschmid, egy eltűnt hőskornak gigászai, de ezek sem érték el azt a vezetőpozíciót, amely érdemük és tehetségük szerint megilletné őket

.. . Érdemes egy pillantásra visszazállni abba a korba, amelyben ezek a Brustok elkezdtek a munkájukat, mert csak így lehet megítélni az ő sikeres jelentőségét. Kezdetleges város még Pest s az élet benne nem könnyű. De van ami lelkesítse a fiatal boltost. Egy csodásan tisztult közélet, amely európai értelemben vett nagy emberek példája után igazodik. A liberalizmus áldott szellemi szárnyat ad a Sas-uccai és Erzsébet-téri boltosoknak, lelket önt beléjük. Tudják hogy az ő homályos, zeg-zugos boltjuk alkotórésze az ország gazdagságának. Érzik, hogy erőt kell venniök minden nehézségen, mert ha elbuknak, ez a szegény ország szegényedik el még jobban.

A válság ma nem kevésbé súlyos, mint abban az évben, amikor Brust Dávid útra indult. Vájjon azok közül a fiatal emberek közül, akik ebben az ideai esztendőben nyitották meg a boltjukat, hányan lesz módja 80 éves korában olyan nyugodt öntudattal tekinteni vissza egy sikeres kereskedőpályára, amilyenné Brust Dávid néz vissza ma a maga élete művére?

(1926 szeptember.)

BERTA BÁCSI

Berta bácsi nagyon kedves és jóságos öreg ember volt. Párizsban élt, szerette a muzsikát, fiatal korában barátja volt Lisztnek és más zenészeknek. Neve benne van a régebbi lexikonokban. Megtudhat róla egyet-mást, akit még érdekel az élete. Énnemem felejthetetlen maradt egy mondása.

Fiatal koromban beállítottam hozzá egy pesti jóbarátjának meleg ajánlásával. Berta bácsi leültetett. Megkérdezte, mi szél hozott Párizsba, mivel foglalkozom.

— A kriminálpolitika érdekel.

Berta bácsi összecsapta a két kezét. El volt ragadtatva.

— Látja, ez már okos beszéd. Kriminálpolitika! Ez nagyon derék dolog. Ezzel kell foglalkozni a fiatal embernek. Csak folytassa, lelkem.

Vállamat barátságosan megveregetve, hamarosan el is bocsátott. Néni láttam aztán Berta bácsit jó félesztendeig. Hazautazásom előtt, gondoltam, mégis elmegyek hozzá. Hátha számon kéri otthon tőlem, mit csinál az öreg úr.

Beállítok hozzá. Nagynehezen megismer.

— Hát öcsém, mit csinál ebben a nagy városban?

— Én kereskedelmi kérdésekkel foglalkozom. A nagy áruházakba járok el. Azt nézem, hogy csinálják ezek a franciák a reklámjukat, hogyan csoportosítják portékáikat, miféle ezer forintért találnak ki, amivel idevonzzák az idegen vevőket.

Berta bácsi ragyogó szemmel nézett rám.

— Óriási! Ép ez az! Ezt kell csinálni. Brávó. Nagyon örülök, hogy így rájött öcsém az igazira.

Magam se tudom, honnan vettem a bátorságot. De gondoltam: ha kidob is, egy kérdést mégis megresztkírozok.

— Engedelmet kérek, Berta bácsi. Amikor a télen itt jártam, akkor a kriminálpolitikára tetszett azt mondani, hogy az a leghelyesebb, azzal kell foglalkoznom. Most meg az üzleti darusítások módszerének a tanulmányozását köti ugyanígy a lelkemre. A kettő olyan messze van egymástól . . .

Berta bácsi feltolta a pápaszemét a homlokára s egy cseppet se jött zavarba.

— Igaza van, öcsém. Akkor azt helyeseltem, most meg ezt. Mert énnemem az a véleményem, hogy voltaképpen nem az a fontos, mit csinál egy huszonkét-éves gyerek, hanem az a fontos, hogy csináljon valamit, és azt, amit tesz, lelkesedéssel, szívvel, tüzzel csinálja.

Berta bácsit azóta se láttam többet. De tanítása gyakran jut eszembe. Legutoljára a pénzügyminisztérium színes üvegablakos termében.

*

Hogy a félmillióval szubvencionálandó kivitelfejlesztő intézet minden izében be fog-e válni: efelől hallottunk erősen kételkedő véleményeket.

Úgynevezett józan és megfontolt aggályok hangzanak fel, melyeket gyakorlati érvekkel támasztanak alá.

Mialatt ezeket hallgatjuk, feléled bennünk Berta bácsi tanítása.

— Ne keresd azt, nem lehetne-e valami más egyebet is kitalálni. Persze, hogy lehetne. Mindig lehet. De te csináld azt, amihez hozzáfogtál, teljes erővel, tökéletes odaadással. Akkor ennek lesz eredménye! De ha a sok járható út közt nem tudunk választani: sehová se jutunk el.

*

Berta bácsi, tanítása szerint várjuk, hogy most már legközelebb ugyanolyan hévvel helyeselhessünk a következő lépéseknek az export fejlesztése terén.

Mert szép a hírszolgálat, szép a jól megorganizált exportfejlesztő intézet. De korántsincs ezzel vége a tennivalóknak. Sőt, még az elejéhez is alig jutotunk el.

Határozza el magát végre a kormány az exporthitelnek valamilyen formában való megoldására. Foglalkozzék a vasúti tarifális kedvezményeknek a kivitel szempontjából való átdolgozásával. Oldja meg végre a forgalmi adó visszatérítését, ami igazán nem nagy sor. Vegye számba a tranzitkereskedelem lenyűgözött állapotát. S végül emlékeztesse külképviseleteinket is, hogy nem lehet előbb való dolgunk, mint a Magyarországból felénk irányuló kivitelnek minden eszközzel való előmozdítása.

Akármelyiket fogja meg a kormány, mi, Berta bácsi oktatása szerint, mindegyikre azt fogjuk mondani: ez az igazi. Ez a helyes. Csak csinálja meg. Csak ne tétovázzon. Csak ne nyújtsa oda az egész ország által nehezen várt italt egyes érdekeltségek szomjúságának kielégítésére.

(1931 december.)

FALUSI BOLTOSBÓL A FALU BÍRÁJA

Eljött Burai János a Gutról. Előbb megállt a faluháza előtt. Aztán átment a felső uccába az öreg főbíróhoz. Adósa volt neki, el akarta az ügyét intézni. — Ha nem is hoztam el mind a pénzt: egy kis musttal csak megkínál a főbíró úr? — Eredj le Burai a pincébe, oszt hozz egy kancsóval. Lement Burai István, de nem tért vissza. Várja, várja a főbíró. Nyugtalankodni kezd. Végre utána indul. A pincelépcső utolsó fokán meglátja Burait. Ott fuldokol, vergődik a guti paraszt. Hú, ezt ugyan megcsapta a fiatal borból áradó mérges gőz. Nekiesik a főbíró, rángatja, cibálja, küszködik vele, hiába, nem bírja a nehéztetű Burait. Keresztülesik rajta. Most irgalmazzon az isten mind a kettőjüknek! Új segítség jön. Két ember a községházáról. Azok is rosszul lesznek. Mire mind a négyet felviszik a szabadba: a főbíró úrnak vége. A saját mustja ölte meg és a saját virtusa, hogy 60 egynéhány esztendő s létére meg akarta menteni a fiatal Burai életét.

... A mártonfalvi főbíró, aki szerdán ilyen szomorúan fejezte be életét, különös karriert futott be. Ez a pálya nem végződik regényes magaslatokon. De hasznos pálya, amelyről — hogy most vége szakadt — meg lehet rövidesen emlékezni. Egyszerű magyar falusi boltos, akit ez a lenézett foglalkozás nem gátolt meg abban, hogy 20 esztendőn át egyhangúlag megválasztott bírása legyen egy csupa gazdából álló községnek. Szinte nagyobb csoda ez, mint amikor egyszer kereskedőt tettek meg kereskedelmi miniszternek. Mellesleg ez a boltos zsidó létére volt főbíró húsz esztendőn keresztül egy tiszta református községben. Mely kitűnő kvalitások lehettek ebben a falusi szatócsban! S mely kvalitások szunnyadhatnak abban a magyar faluban, amely változó idők hullámai közt, a kurzus tetején is szilárdul kitartott boltosból lett bírása mellett, akit józan, okos, becsületes embernek ismert meg a falu népe.

A mártonfalvi bíró nevét hát jegyezzük meg. Steinhardt Sándornak hívták. Derék embernek, vidám embernek ismertük. Jó kedvvel árult jó portékát. Ami garast félretett, szőlőbe fektette. Borral élt és bortól halt meg. Kivételes sorsában mintha egy kicsit benne volna a magyar kereskedelem tragikus sorsa is. Ki akarta húzni a gazdát a halálos veszedelemből, s míg bajtársát próbálná megmenteni, ő maga elpusztul nyomorúságosan.

Eszünkbe jut Antal Géza püspök remek beszéde, amit a múlt vasárnap mondott a kereskedelem etikájáról. Azt fejtette ki, hogy a kereskedőnek egész existenciája az egoizmuson épül fel. S ép a kereskedő érzi magát az egoizmus által legkevésbé kielégítve. Úrt érez az életében, s ezt tölti ki, amikor segítségére siet embertársainak. Ezt mondta a dunántúli püspök. És ezt tette a mártonfalvi bíró, akiben megvolt a tehetség is, a jó szándék is a segítségre. Sok ilyen falusi boltos kellene, mint Steinhardt! De hány falu van, ahol bírói polcra emelik őket!

(1925 november.)

SZÁZ ÉV UTÁN

(A KOHNER-ESET)

Száz év előtt 5—6 társzekér haladt egymásután Pozsony felé az országúton, a szekereken lúdtoll és az utolsó szekér tetején egy Kohner Henrik nevű fiatalember nézett vissza Magyarország felé. Az a Magyarország, amely felett elsiklott annak a tollkereskedőnek tekintete, a haldokló Ferenc császár Magyarországa volt. Kevés jel mutatja még, hogy elgyengüléséből és sülyedéséből nagynehezen kezd maholnap feltápázkodni az ország. Ezt a mély sülyedést a történetbúvár szerint három ok idézte elő: az idegen uralkodóház és az osztrák örökös tartományokkal való viszony. Aztán a rendi alkotmány természete. Végül a kedvezőtlen gazdasági fejlődés.

Az a fűrge tollkereskedő, aki egy féltucat társzekérral begurult minden esztendőben a csehországi Neumarktról a magyar síkságra és ott összeszedett tollat, később gyapjút is és úgy tért vissza, ez a Heinrich Kohner jól ismerte a magyar földet és annak lakóit. De főleg volt flair-je, fmoin szimata, amely évszázadokon át fejlődik ki a kereskedő-családok leszármazottainál. Kossuth még akkor egyet sem mondott el nagy beszédeiből, amelyekkel később a világot elbűvölte. Széchenyi még nem alakította meg az akadémiát, de a Pozsony felé poroszkáló neumarkti zsidó tollász észrevette, hogy itt egy fényesjövőjű nemzet van, amelynek azonban — amint Grünwald Béla később tudományosan megállapította — csonka az organizmusa. Hiányzik egy tagja, amely az európai nemzetek emelkedésének, hatalmának, kultúrájának főtényezője.

Heinrich Kohner akkor már nem tudom, hányadszor tette meg ezt az utat a nagy magyar Alföldtől Neumarktig, de ezen útja közben arra az elhatározásra jutott, hogy nem érdemes abból a messzi fekvő cseh városkából vándorolni be tollért, gyapjúért, amikor közelebb van a magyarokhoz Pest, amely egyelőre poros is, sáros is, de láthatatlan kezek már mozognak, láthatatlan lábak már sűrögnek és Pest-Budából nagy várost fognak építeni.

Kohner Henrik tehát elhozta testvérét s vele megalapította a céget a „Kassai Ház”-ban, ott a Dohány-uccán, ahol ma a nagy újságvállalkozónak, Tolnainak palotája emelkedik a zsidó templom mellett. Új stílust jelentett a feltörekvő Pest üzleti életében. Az udvaron Kassáról jövő fuvarosok lovai pihentek, a bolthajtások alatt a Kohner testvérek számoltak le a gyapjúvásárló svájci cégek utazóival.

A gyapjú volt a cég európai nevezetességének az alapja. De jött hozzá a dohány is, amelyet mind messzebb földön tudtak haszonnal értékesíteni.

Kohner Henrik testvére volt Adolf, aki életében sohasem tolakodott az előtérbe. Ennek az okos és körültekintő embernek szerepe úgyszólván holta után kezdődött, amikor az európai hírvé vált cégnek irányát az ő neve jelölte meg. 1872-ben átalakították a firmát. Most már Kohner Adolf Fiai néven jegyzik.

A három fiú közül Károly nőtt hozzá legjobban a földhöz. Ő vásárolta kint a falvakban hihetetlen buzgósággal a terményeket. Jó konjunkcióra, szerencsés eladások: mind nem tették volna a Kohner-céget azzá a nevezetes üzleti vállalattá, ha nincs meg Károlynak hallatlan szívóssága, kitartása, abszolút személy- és áruismerete.

Érdemes egy pillanatra szemügyre venni ezeket a vállalkozó szellemű új magyarokat. Az apjuk még Csehországban született, de ők már teljesen otthonosan érzik magukat s annyi lendületet visznek bele az üzleti életbe, amennyit <sak a nehezen meginduló új korszakban lehetséges.

Károly vásárol. Az eladás a Zsigmond gondja. A pesti vásárookra lejönnek gyapjúért a svájci meg a német nagy cégek képviselői. Első útjuk a Deák-térre vezet Kohnerékhez. Már akkor nagy bálákban szortírozva, a legszakszerűbben előkészítve sorakozik a legszebb magyar gyapjú. 600 bálát mindig lehet kapni náluk. Egész évi forgalmuk felmegy kétezerre, ami nagy szó.

Zsigmond, a Kereskedelmi Bank későbbi alelnöke, nagykonceptiójú kereskedő, Ágoston, a harmadik, megint egy külön típus az újjáépülő Magyarországon. Ő a vállalkozó. Szolid, komoly, számító ember, aki ércnél maradandóbb emléket emelt a cégnek. Vasutakat épített. A Kassai Ház lakói, akik közben egy lépéssel beljebb jöttek a belváros felé, most összekötik Kassát Oderberggel. Ez a vasútépítkezés anyagilag jól sikerült. Munkács-Sztrijen már sokat veszítettek.

Míg idáig jutottunk, köröskörül óriási átalakulás. Mi lett a 48 előtti szolid, kezdetleges viszonyokból, amelyek között az ősi cég megalakult? Mily nyüzsgő élet folyik Pesten. Mennyi vállalkozás, mennyi erőn felüli erőlködés! Köztük a Kohner cég képviseli a nyugodt, bizakodó, de eszközeit mindig szem előtt tartó, higgadt vállalkozó elemet.

Károly átvezette a céget a földművelésbe. Ő kezdte meg igen nagy arányban a gazdálkodást. Mit lehet csinálni ebből a drága magyar földből, ha van a gazdának szive, pénze és hozzáértése: ezt mutatta meg Károly nyomán a Kohner cég. Volt idő, mikor 130.000 holdon folytattak igen intenzív mezőgazdaságot. Aztán jött az új korszak, nagyarányú iparfejlesztés. A surányi cukorgyár, a szegedi kenderfonó, ezek a határkövek. Fialok lépnek az első triász helyébe. Változik a szintér is. A Kassai Házból, a Deák-téri ódon épületből észrevétlenül átsétálunk a Bécsi-uccába. Csak Thomas Mann tudná igazán leírni azt a szellemi átalakulást, amely mellett a százados cég alapeszméje rendületlenül megmarad. A gyapjúzsákok helyett most már Szinyei-Merseképek hangulata fogad. Gyönyörű miliőben, az öröklött jóízléssel összegyűjtött műkincsek garmadája között találjuk a modern magyar nagykereskedő mintaképét: Kohner Adolf bárót.

Betelt a száz év. A történelem órája ütött. Erre az óraütésre, mint varázslatra, eltűnnek az országúton poroszkáló tollaszekerek, eltűnik a Kassai Ház és a bécsi-uccai iroda, eltűnnek a vasútépítő, latifundiumos ugarokat felszántó ősök, nem látjuk a Kohner-féle gyárak gyárkémeinyeinek füstjét.

Egy sor emelkedik ki az újságok betüregtegeből, ez a sor túlkialt mindent.

— Az OHE revizorai hozzáfogtak a Kohner-vagyon átvizsgálásához.

Maholnap eltűnik a cég, gazdát cserél a régi üzletház.

Búcsút veszünk a százéves cégtől azzal a fájdalmas érzéssel, hogy e retentő időkben az a sors jutott osztályukul a Kohnereknek, ami a Nagy-okat és Grosz-okat elpusztította.

Vájjon azok, akik mosolygó arccal nézték a boltosok ezreinek pusztulását, amikor még csak a kicsinyek, a tehetetlenek vergődtek, belátják-e már, hogy igazunk volt, mikor a legnagyobb megingását, a leghatalmasabbak megakadását megjósoltuk? Ez az egyik kérdés. A másik az: Vájjon a Kohner-eset kirobbanásának fényénél akarnak-e és tudnak-e odafenn elég gyorsan segíteni azokon, akik még menthetőek, akik aktívok, de ma-holnap megakadnak, bár jóval több a vagyonuk az adósságuknál? Hullassunk egy könnyet a Kobnerek esetén, aztán igyekezzünk segíteni a Kohn-ok és Kun-ok ezrein. Amíg nem késő. Mert Isten látja lelkünket: nincs sok idő.

(1931 december.)

A KÉT BACHER

PORCELLÁNHENGEREK.

I.

Rieger vezérigazgató — van-e, aki emlékszik még nevére? — fejébe vette, hogy a porcellánhengerek a legjobbak a lisztfabrikáláshoz. Nosza megrendelte, felállította, üzembehozta a porcellánhengereket s a vége az lett, hogy a Victoria-gőzmalom — új igazgatót kapott. A porcellánhengerek lehengerelték Riegert.

Akkortájt Zickler volt a direktora az Ófenpesternek, a ma is fennálló Első Budapesti Gőzmalomnak. Ez a direktor sokat dicsérte az ő helyettesét: egy fiatal legényt, aki Felsőmagyarországról került fel Pestre, nem tudom biztosan Liptóból vagy Trencsén tájékáról. Élesesű ifjú volt ez, hallatlan szorgalommal, példátlan ambícióval. Senki se csodálkozott tehát, amikor a saját porcellánhengereitől agyonhengerített Rieger helyébe egy szép napon odakerült a Victoria-malom élére ama Zickler igazgató helyettese, akit Bacher Emilnek hívtak.

Így kezdődött az ő szédítő karrierje . . .

II.

És hogyan végződött? Most válik el, hogy eljutottunk-e már e karrier végéhez.

A mai stádium kétségtelenül az, hogy a magyar ipar egyik legnagyobb hatalmú tábornagyának kezéből kiesett a marsallbot. A Victoria-konzern elnöke, akinek egy szemhunyorítása szerint igazodott tíz malom a trianoni határokon innen és másik tíz túl a határokon, Bacher Emil ma úgyszólván kuratélája alatt áll négy nagybanknak.

Személyileg is, emberileg is szörnyen érdekes ez a fejlemény. De bennünket ebből csak az érdekel, ami kihat a gazdasági viszonyainkra.

Az eltrösztsődés súlyos veszélyeit mutatja a Bacher hatalmának növekedése és szétpukkanása. Bud közbelépett, Popovics segített. Jó. Ezzel mindenestre nagyobb károkat, súlyosabb zavarokat háritottak el. De hátha nem tették volna meg? Hátha nem teheték volna egy vagy más oknál fogva? Mekkora zavarok, minő beláthatatlan veszteségek sorozata támad! Húsz malom üzeme sínyli meg azt, hogy egy nagytehetségű ember tévedett a számadásaiban. Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi. A klasszikus ókorban is az akhivok lakoltak a királyok örültségei miatt. Most a lisztkirályok, a tengerentúli kábelekből tévelyegnek s megint a szegény akhivok, jámbor hivatalnokok, tehetetlen részvényesek isszák meg a levét.

III.

Bacher Emil játszott a csikágói határidőüzleten és ott vesztett. Színigazság. De ebből a tényből nem lehet ő ellene vádiratot szerkeszteni. Nagyon helyesen állapította meg Rakovszky István hetekkel ezelőtt, hogy ezek a csikágói

veszteségek nem a vesztesek hazádságát, hanem a mi intézőköreink előrelátásának hiányát mutatják. Az a molnár, aki búza vételeit fedezte le az amerikai piacon, akkor lett volna hazardőr, ha összetett kézzel várja az itthoni áruk alakulását. Bacher viszont a rendes kereskedő gondosságával járhatott el, amikor közelebbi alkalmas határidőpiac híján Amerikában bonyolította le fedezeti megbízásait. Szemrehányás terheli a kormányt, amiért annyi huzavona, annyi sürgetés után még most sem állította vissza a határidőüzletet.

Ezt illik és szabad megállapítani. De ezzel még nem vagyunk nyomában annak, ami valójában a Victoria körüli bonyodalmakat okozta.

IV.

Beavatott ember számítása szerint 25 milliárd lehetett a csikágói veszteség. A rossz amerikai termés a búza árát az ottani piacokon oly időben hajtotta fel, amikor még a mi búzánk ára nem tarthatott az ottani árfejlődéssel lépést. Ilyen eltolódások elő szoktak fordulni. Lehet emiatt elítélni Bacher, lehet felmenteni. De bizonyos, hogy ez a 25 milliárd korona meg se kottyant volna a Victoriának, amely tavaly 18 milliárdot fizetett ki osztalékban, 10 milliárdot írt le értékcsökkenés címén és körülbelül száz milliárdot helyezett el látens tartalékaiba. S még ez a száz milliárd is csak egy igen-igen kis része volt a konszern többi tartalékainak. Gondoljuk meg, hogy a Victoriához tartozó malmok tűzbiztosítási értéke is több mint 400 milliárd. Ha ennek az összegnek csak a felét vesszük reális értéknek s ezt a 200 milliárdot elosztjuk a részvények számával, 600.000-rel: kijön 330.000 korona. (Több mint a duplája a mai árfolyamnak.)

Ez a 25 milliárdos amerikai veszteség nem lett volna hát a végzetes baj.

V.

Bacher végzete ott volt, hogy agyon-immobilizálta a konszernjét az egyik oldalon. S nem jól állapította meg a vállalat hitelkereteit a másikon. Annak idején nagy jelentőségű dolog volt az Angol-Osztrák Banknál keresztülvitt $\frac{5}{4}$ milliárd font hitel. De Bacher Emilen is megesett, ami nálánál kisebb gyárosok és kereskedők elvérést okozza oly gyakran: az első helyen bekebelezett hitel nagyszerű, előnyös, pompás. Csak éppen egy hibája van, nem elegendő. Utána pedig nem lehet kapni hitelt, vagy csak szégyenletes, nyomorúságos feltételek mellett. Későbbre vár annak a küszködésnek a megörökítése, amit Bachernek kellett kifejteni. Zsebében az irigyelt font-kölcsön. De közben felkopik az álla, mert a régi jegybank-hitelének a folyósítása megakad a sorrend kérdésén. Aztán jön egy váratlan csapás: a jugoszláv malmainak régi hitelét egyszerre megvonják, 35 milliárd hiányzik itt, 30 millió dinár ott. Együttvéve 75 milliárd korona az, amin megbotlik a nagyszerű számító.

VI.

Ami azután következik: ismeretes. A Victoria-konzern részvényeinek 60%-a a Bacher kezében van. A másik nagy részvényes Herzog báró. Mi sem természetesebb, hogy ő hozzá fordul a megszorult vezérigazgató, midőn vállalatának hitelviszonyait rendezni akarja. S mi sem természetesebb, mint az, hogy Herzog báró saját érdekeit a végsőig meg akarja óvni, midőn a Victoria váltóit zsiráfja! Egyet semmiesetre sem tudunk feltételezni a Herzog-cégről: azt, hogy a tőzsdei kampány előidézésében része lett volna. Azt a gyűlöletes szerepet ugyanis szerintünk nem vállalhatta ez a bárócsalád, hogy a saját papirosait a tőzsdén megkontreminálja, hogy aztán a januári átlagtőzsdeárak alatt, annyi

és annyi percent leszámításával bezsebelje volt üzlettársának egész részvény-állományát. Egy szorongatott ember helyzetének olyan kihasználása lett volna ez, amelyet annál kevésbé lehet feltenni ezekről az urakról, mert hiszen gondolhatták, hogy valóságban nem is kerülhet rá a sor. Mert ha másnak nem, Popovics Sándornak, mint mindig, úgy most is helyén volt az esze és — a szíve is. Popovics tudta, mit jelent egy ilyen vagyontömeg megrendülése. Tudta, milyen romlásokat okoz a lejtőn tovaáguruló lavina. Popovics azzal a morális erővel, amit az ő személye jelent az országban és azzal az effektív támogatással, amelyben Bud pénzügyminiszter szívesen részesítette, végrehajtotta a mentés munkáját.

VII.

Ma már biztosítva van az átmenet idejére szükséges hitel. A mentőakció céljaira Bacher lekötötte nemcsak összes részvényeit, hanem minden egyéb vagyonát.

Ezzel az izgalmak egyelőre véget értek. Mennyi marad meg a formidabilis Bacher-vagyonból, hogy Herzog M. L. cég nyer-e az üzleten és mennyit: mind-ezek másodlagos kérdések.

Fődolog az, hogy egy új megrázkódástól megszabadultunk. Fődolog az, hogy vezetőköreink előtt egy malomégés kísérteties fényében áll az az (általunk sokszor hangoztatott) igazság: elég volt a trösztökből végre már! A legtehetségebb ipari szakember sem nyújt garanciát a tévelygések ellen, hívják bár őt Stinnesnek vagy Bachernek. Fődolog az, hogy látnivaló ma már, mennyire kártékony a tőzsdei határidőüzlet reaktiválásának elodázása. Fődolog végezetül az, hogy a szomszédos országokkal való kereskedelmi szerződések sürgős megkötése nemcsak egyoldalú, konok kereskedelmi törekvés, hanem íme, vitális érdeke nagy gyáripari vállalatoknak is.

(1926 január.)

A MÁSIK BACHER.

I.

Mialatt kedves szerénységgel beszélget velem, egy oldalpillantást vetek felé. Vájjon, hol is láttam arcát ez öregúrnak, akivel csak ma ismerkedtem meg? Megvan! Ez az élesen kiszögellő áll, ez a fürkésző tekintet, szakasztott mása annak a Bachernek, aki egy emberöltőn át a magyar közgazdasági élet legmarkánsabb egyénisége volt.

II.

Bacher Emil érdekes alakja nem egyszer látogatja meg ma is álmainkat. De ma visszakanyarodik pillantásunk a másik Bacherhez, aki megöszült kópiája a Viktória-malom vezérének.

Herczeg Ferenc írói talentumára volna szükség, hogy e két testvér sorsát párhuzamosan megérzékeltesse. El lehet mondani, hogy a két Bacher alakja alkalmas volna, hogy az utolsó félszázad Magyarországnak gazdasági életéről Herczeg tollán keresztül teljesen plasztikus képet szolgáltatson.

III.

Mért éppen Herczeg? Mert neki van egy regénye, a legragyogóbbak egyike, amit csak ez a nagy író alkotott.

A „Magdaléna két élete” azon fordul meg, hogy egy gazdag öreganyó guruló gombolyagját két apró gyerek közül melyik kapja fel hamarább. Vájjon a két Bacher-fiú élete mögött nem lappang ilyen láthatatlan gombolyag?

IV.

Bacher Simon előbb szucsányi (trencsénmegyei), majd pesti boltos és hitközségi pénztáros, több tehetséges fiúnak volt az apja. E gyerekek közül kettőnek megadatott, hogy osztozhattak egymással a sors két zárt szelencéjében. Az egyik a fényesebb szelencét választotta a benne lévő kincsekkel, a hírnévvel, vagyonnal, hatalommal együtt. A másik Bacher-fiú a nyugalom, békesség szürke ládikája után nyúlt.

Két testvérnek sorsa ritkán mutatott ilyen eltérést, mint a két Bacher-fiúé. A hatalmas malomigazgató egyidőben, nem is nagyon régen és nem is rövid időn keresztül úgy szerepelt, mint Magyarország leggazdagabb polgár-embere. A másik mind a mai napig szürke és névtelen magántisztviselő maradt.

A fiatalabbik megszámlálhatatlan munkást és hivatalnokot dirigált. Az öregebbik engedelmes tisztviselője a főnök uraknak és rajtuk kívül még egy csomó embernek, akiket a nagykereskedői hierarchia fölibe rendelt.

Az ifjabbik gépkocsin jár, az öregebbik gyalog, vagy legfeljebb omnibuszon.

Az ifjabbik nyugtalan szellem, ki ha fejébe veszi, kavarodást okoz nemcsak a budapesti, de a csikágói börzén is. Az öregebb a börzének a tájékkára se jár, s ha már játszani akar, az alsós kalábernél is szívesebben választja a dominót.

Az ifjabbik minduntalan felemeli szavát az országos érdekű tanácskozáson, és nincs az államnak olyan potentátja, aki előtt ne fejtette volna ki véleményét az őrlési forgalomról. Az idősebbik testvér szerényen és ildomosán hallgat, s ha valamit jobban tud másnál, azt is gondosan elhallgatja.

Az ifjabbiknak Rotschild sem imponál, hiszen csak örökségképpen jutott a vagyonához, próbált volna búzaőrléssel meggazdagodni! Az idősebbik oda van a megtiszteltetéstől, ha a Bálvány-uccának egyik-másik engrossistája megáll vele beszélgetni.

V.

Faggatom az öregurat. Mégse mindennapi dolog, hogy 60 esztendőn át egy cégnél dolgozzék valaki télen-nyáron. Fejlődő gazdasági viszonyok közt és krach idején. Jóban-rosszban 60 esztendeig, gyermekfejjel és megvénülve, folyton-folyvást mindig egy cégnél. Hatvan esztendeig! Mi hát ennek a szokatlan karriernek a nyitja? Bacher bácsi nem tud erre határozott választ adni. Nem is igen gondolkozott rajta.

— A karrierem? Úgy kerültem be a gazdáimhoz, hogy 1868 őszén betoppant egyszer hozzánk az anyámnak egy unokatestvére, aki meglátott az asztal végén, amint csendben tanulgattam. Kérdett valamit tőlem, erre megfeleltem. Azt mondja erre az atyafi, épp ilyen fiú kellene most nálunk a boltban. Így jutottam be 13 éves koromban, s most 73 vagyok, s még mindig ott dolgozom. Már amennyire egy ilyen öregember dolgozni tud. Közben eltelt 60 esztendő, amiről én nem tehetek. Közben a város felépült, kiterpeszkedett, megnagyobbodott, vele együtt felnőttem én is, megnőtt a bolt is. Én elvégeztem minden munkát, amit rábízta, azt gondolom, stréber nem voltam, talán ha

az lettem volna, ma másutt tartanék vagy feljebb, vagy lejjebb, de nekem jó így is. Gazdáim valószínűleg tudtak használni. Nagyon derék emberek, hát én is megvoltam velük. Rámbíztak sorra mindenfélét, helyettesíttem mindenkit, amikor rákerült a sor. Legtöbbet mégis utaztam. Legalább 30 esztendeig voltam aktív utazó, de ne gondolja, hogy egész Európát bejártam volna. Én ebben a tekintetben is beértem egy szerényebb munkakörrel. Specializáltam magam a felvidékre. Azon a tájékon fordultam meg legtöbbit, ahol születtem. Turócbán, Trencsénben, a tót atyafiak között, akiknek a nyelvét is beszélem gyermekkorom óta. Ha más utazók a Balkánon meg Törökországban szereztek piacot a magyar portékának, én beértem azzal, hogy a Felvidéket láttam el a mi boltunk áruival. Így telt el az a 60 esztendő egy helyben, két ucca sarkán. örökös munka, folytonos foglalatosság között.

— Ha most visszagondolok mindarra, amit megéltem: egymásután élednek fel emlékezetemben gyerekkorom derült élményei. Megint ott vagyok a régi debreceni vásárokon, ahová magukkal vittek engemet, a 15 éves gyerkőcöt a segéd urak. Látom magam előtt cégünknek debreceni házát. Ebben rakodtunk ki négyszer egy esztendőben. Kétszáz nagy ládát vittünk le, abból csomagoltuk ki a teméntelen portékát.

— Látom magam előtt a 60-as évek vásáros népét, a hajdani boltos urakat, akik a jó vásár után összegyűltek áldomásra a Jónás-vendéglőben.

Aztán felbukkan előttem a régi pesti Mocca-kávéház képe, a Hochgasse meg a Göttergasse sarkán. A jól elvégzett munka után ott gyűltünk össze egy kis barátságos tereferére, mikor már segédek lettünk. Legszívesebben gondolok vissza azokra a vasárnapi délutánokra, amikor elmentünk a színházba, az állóhelyre és Blahánénak tapsoltunk. Ha egy kicsit vállalkozóbb szellemű ember lettem volna, meg tán ha egy kis stréberség is van bennem: meglehet, az életem változatosabban alakul. Jobb módban, több kényelemben lehetett volna részem. De én így is elértem mindent, amire vágytam, derék feleségem van, tehetséges gyermekeim, szépséges unokám, és tessék elhinni, sohasem bántam meg, hogy 60 év után még mindig ugyanabba az üzletbe járok hajlott derékkel, ahol 60 esztendővel ezelőtt fityörészve locsolgattam a bolt padlóját.

VI.

Ma már azt hiszem, nyugodt lélekkel lehet megcsinálni a biláncot: a két testvér közül melyik választott jobbat, melyiknek a szelencéjében lappangott több szerencse?

(1928 december.)

BAKONY AZ ÉN PÁRISOM

Egy összetöpörödött, szomorú korszakban Reiman Gyula nem tudott belenyugodni abba, hogy ez legyen a jelszó: Vissza a múlt század felé! Ez a mi drága, jó emberünk, kedves fantasztánk, kitartott bohó, ifjúkori álma mellett, az ő devizája az maradt: előre a csillagok felé! Mikor érdem lett a lassú cammogás, Reiman Gyula nem tágított régi passziójától, ő tegnap már sebesebben akart haladni, mint tegnapelőtt és mohón várta a holnapot, hogy megjavítsa a ma rekordját. S nemcsak a gyorsaságot akarta növelni, hanem az élet szépségét szerette volna mind tökéletesebbé tenni.

Akik előtt egy balkánszínvonalra sülyesztendő Magyarország lebeg: azoknak nincs okuk keseregni Reiman Gyula ravatalánál. De százszor megsirathatjuk mi, könnyet hullathatnak felette még az idegenek is, ha ideáljuk egy boldog, fejlődő, szép Magyarország, mely tud örülni az életnek, amely nem akar belefülni az országút sarába, hanem idevonzza az autók szárnyain Kelet pompáját és Nyugat ragyogó kultúrvilágát. Reiman Gyula konokul kitartott eszményképe mellett. Ha a rajongó poéta így kiáltott fel: Paris az én Bakonyom! — ez a kereskedő szinte túltett Ady Endre fantáziáján, ő megfordítva ezt vallotta: Bakony az én Parisom és Hortobágy az én Parisom! S az ország minden zegét-zúgát fel akarta szerelni Paris gépkocsijaival, Paris luxusával, Paris kultúrájával.

Láttam őt, amikor sikerei voltak. Nem bizta el magát. S láttam, mikor más összeroppant volna az egymás fölé tornyosuló sorscsapások súlya alatt. Reiman nem csüggedt.

S láttam büszkesége tetőpontján, mikor imádott gyárosának birodalmába elvezette a magyar kormány, a magyar kereskedelem, a magyar ipar kiküldötteit. Utoljára ekkor láttam kigyulladni sápadt arcát. Ez a hűséges, jó ember büszkébben mutatta, mint maga Renault, a technikai haladás csodáját s különösen büszke volt rá, hogy a magyar kereskedelmet tisztesség övezte az ő második hazájában, Franciaországban.

Úgy válik meg Reimann Gyula a magyar automobilizmustól, mint az a csodálatos pesti sofőr, akiről a múlt héten olvastunk. A szive megállott, de a volánt holtig nem eresztette ki a kezéből, mert féltette azokat, akik a kocsijában ültek. Reiman is féltő gonddal vigyázott utasára, mert úgy érezte, hogy gépkocsiján viszi az egész magyar automobilizmust. Ezért vett szívére minden akadályt, ezért örült minden apró sikernek. S most, amikor 60—80 kilométernyi sebesség után egyszerre megmérhetetlen mértföldnyi sebességgel elrohog előlünk a magyar automobilizmus úttörője, a fenkölt értelemben vett luxus ideális szolgálója, az egyesületi élet önfeláldozó apostola, az OMKE dísze, büszkesége: szép életének dús tanulságait megköszönjük neki.

(1932 február.)

HARCOK - KUDARCOK

HAGYJANAK BENNÜNKET DOLGOZNI!

Azt hisszük, Garami Ernő nem lesz már kereskedelmi miniszter, mire e sorok nyomtatásban megjelennek. Kár, tesszük hozzá. Hiába vagyunk kapitalista újság, sajnáljuk az első szocialista miniszter korai távozását. Nem kényeztetett ugyan el bennünket hasznos rendelkezéseknek túlságosan sűrű tömegével (nem is volt ideje hozzá), de tárgyilagosságra való becsületes igyekezetét eltagadni nem lehet. Egyetemes világnézeténél, alapvető gazdasági kérdésekre vonatkozó felfogásánál nagyobb jelentősége volt ránk nézve annak, hogy Garami volt az elmúlt hónapokban a legkomolyabb hirdetője a munka továbbfolytatásának. Dolgozni, dolgozni: ezt kiáltotta le a parlament erkélyéről a köztársaság kikiáltásának napján. Dolgozni, dolgozni: erre adott maga is példát a kereskedelemnek ez az újságíróból lett minisztere. Kereskedővel, gyárossal, élő példányaival e veszélyes társadalmi lényeknek, ügyekről-bajukról nem tanácskozhatott régebben Garami Ernő. De, mikor rákerült a sor: panaszaikat állásához illő teljes komolysággal próbálta elintézni. Ha aztán intézkedéseiben itt-ott nem találta el mindig ép a teljesen igazságos mértéket — ott sem vitathatjuk el tőle mi kereskedők, hogy becsületes szándék, a társadalom érzékenyen sújtott elemeinek felszegélyezése lebegett előtte.

Azért megjárta vele. Mert akiken segíteni akart, azoknak egy ki nem elégíthető csoportja rátámadt méltatlankodó hangon, felette súlyos követelésekkel. A kereskedelmi alkalmazottaknak ez a küldöttsége hevesen ráfordult Garamira a miniszterelnök jelenlétében. S itt hangzott el a szó, mely kikíváncozik abból a keretből, amelybe Garami foglalta. Ne higgyék az urak (ilyenformán beszélt), hogy a polgári vagyonnak az a rendeltetése, hogy munka nélkül az önök zsebébe vándoroljon. Nem uraim, azzal nekünk más a tervünk. A nagyranőtt vagyonok és hatalmas hadinyereségekre nekünk van jussunk, az államnak, s nem mehetünk bele abba, hogy mire megérkezik az állami adószedő, ne találjon semmit, mert előtte járva mindent felemésztettek azok, akik jónak látták, hogy túlzott követelést támaszának munkaadóikkal szemben.

. . . így beszélt a szocialista miniszter. Száraz, minden póznélküli beszédjére ezt feleli a magyar kereskedő:

— Jól beszélsz, miniszter úr, mikor az adószedőt emlegeted. Hadd jöjjön, nem ijedünk meg tőle. Ne félj sem te, sem a társaid! Mi ugyan nem dugdossuk el megtakarított munkánk gyümölcsét. Hadd leljen a finác s amit lel, abból vigyen el igazságosan. Nincs szavunk ellene. Vagyonadó? Senkisem akarja olyan komolyan, olyan meggyőződéssel a vagyonadót, mint a kereskedő. Mert ki jegyzett hadikölcsönt legtöbbet? A kereskedő. Kinek az érdekében van tehát, hogy a hadikölcsönkötvények értéke megmaradjon? A kereskedőnek. Az ország nyugalma, biztonsága vele együtt a saját vagyonáról, biztonságáról van szó. Ha áldozni kell, hát áldozni fog, amint áldozott eddig is. Nem erről van szó. Hanem gondoskodjál miniszter úr te, meg akik körülötted vannak és akik a

helyedbe jönnek, gondoskodjatok az Isten szerelméért, hogy térjen vissza már a kereset lehetősége. Legyen forgalom, induljon meg az üzlet, a mennél szaporábban leromlott központok helyén. Ne szakadjon végleg darabokra széjjel az a millió és millió kapocs, ami volt a demarkációs vonalakon innen és túl. Az ellenséges megszállás és a magyar igazgatás területe között. Ez sokkal fontosabb érdek a kereskedőre nézve minden adókérdésnél. Pótolják helyre a kárt, amit a fosztogatók gyűlöletes pusztítása okozott. Hadd induljon meg újra a munka, amit a rablók megállítottak!

Az adó, dehogy is az adó fáj a magyar kereskedőnek! Kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy az adóját eltitkolja. A létnek rettenetes bizonytalansága, a holnap felett ülő nyomasztó problémák; ezek nem hagyják békében. A magas adókra a kereskedő el van szánva, ha nem is ijesztik vele. De szűnjenek meg a háború alatt oktanul világrahozott és azóta is buzgón szaporított mindenfaja korlátozások is. A kereskedő jöhessen, mehessen az egyelőre oly szűkké vált haza területén túl is. Eresszétek ki a neutrális földre, hogy régi üzletfeleivel felújíthassa minél hamarább az összeköttetéseit. Hadd keressen a kereskedő, hiszen Garami Ernő, te megmondtad őszintén, becsületesen, hogy elsősorban az államnak keres, a finácnak keres, e szerencsétlen ország számlálatlan milliárdnyi adósságának a leapasztásáért keres. Hát hagyjátok dolgozni a kereskedőt. És csináljatok rendet.

Láttatok hektikás asszonyokat áldott állapotban? Hogy hordozzák keservesen a terhüket és mire megszülik, ők maguk el is pusztulnak. Ilyenfajta helyzetben sínylődik a kereskedők, gyárosok, váltakozók raja. Ami életenergia bennük van, az már nem őket illeti, hanem az embriójukat, nem maguknak táplálkoznak, hanem a magzatjuknak. Ha megölik őket, nem az ő bajuk, ők már úgysem élhettek volna vidáman, egészségben, hanem elpusztul a gyermekük, a jövő reménye is.

(1919 január 10.)

A PARASZT

Megvédte az országot száz csatában, a paraszt vérét ontotta a magyarságért, mint ősapjai Árpád vezér óta, a paraszt birkózott, verekedett, vézett, koplalt, a háborús gyötrelmek ezer golgotáján ment keresztül és — felülkerekedett. A parasztasszony felszántotta a földet, míg férje oda volt a csatában. Bevetette az ugart, bár a jó Isten tudja csak, hol tett szert hozzávalóra. A paraszt, ha hazabocsátották az öldöklő harcok tüzéből néhány napi szabadságra, nem nyúlt el a pitvarban pihenni, mulatni sem ment, hanem rendbehozta a kis gazdaságot, megforgatta a szénát, behordta a sarjú füvet. Mindezt jó kedvvel, örömmel végezte, mert nincs talán az egész világnak olyan derült, bölcs, józan, munkabíró földmívese, mint a magyar paraszt.

— Mért mondjuk el ezt el? Újat nem fedezünk fel vele. Tetszeni nem akarunk ennek a megállapításával senkinek. Paraszt-olvasóink nincsenek, paraszt-voksokra nem számítunk, mért mondjuk el?

Mert ez a színigazság és tisztában kell lenni vele magunknak, mindnyájunknak, hogy a mi szegény, porban gyötrődő nemzetünknek nincs kilátása megszabadulásra, felemelkedésre, csak a parasztjának kitartó, földettúró, szívós munkája által. Szerencsés külpolitikai kombináció, tökéletes államforma, remekbe készített pártprogram, Nobel-díjas közgazdasági elmélet, egyenest Ausztráliából ideplántált közigazgatás nem használ. Semmi sem válik be itt, ha a paraszt nem dolgozik. Ez nem olyan ország, mint más. Nekünk egyhamar a gyáriparunkban kevés örömnünk fog telni ezentúl.

Intelligenciánknak megélhetése, szerény keretekben való boldogulása, mind-mind attól függ, kitesz-e magáért a paraszt. Városaink elsorvadnak, a tizenkilencedik század közepétől eredő fejlettebb művelődésünk derékon törnek ketté, ha ez a kis agrárország, amivé letörpültünk, nem alakulna át egy nagyszerűen megszervezett, haladni akaró mezőgazdasági mintaországgá. Ahogy Tóth Béla más vonatkozásban mondta, most lett igazza: Ha élni akar ez az ország, akkor az elektromosan megvilágított Nagyszalonta lebegjen előttünk ideál gyanánt. Jól értsük meg. Nagyszalonta, vagyis az Arany János termékeny, munkás parasztfaluja, de elektromosan világított legyen ez a Szalonta, vagyis meg legyen benne mindaz a kultúra, amit csak a magyarságunkat a nagyvilággal összekötő kereskedelem adhat meg.

Ennek a lehetősége adva is volna annak folytán, hogy a mi parasztunk nemes és általában munkabíró és értelmes fajta, hanem a háború során bekövetkezett konjunktúra tetemes erőforrások birtokába juttatta. Átkozott, aki irigyli őt érte. Mennél jobban meggazdagodott, mennél jobban megőrizte ezt a vagyoni erőt, a később beállott forradalmi változások között, annál biztonságosabb érzésünk van, hogy egyszer még jobb idők virradnak az országra, annak minden polgárára.

Már most ebből a szemszögletből nézve a dolgok folyását: jó-e, okos-e, hasznos-e, ami itten készül? Hasznos-e a magyar parasztnak, ha letörnek a keres-

kedelmet, úgy, amint az ő számára kiválasztott népgazdasági miniszter Sokorópátkai Szabó úr néhány társával egyetemben tervezi? Azon kezdhethénk, hogy az ország legtöbb vidékén, bizony-bizony még a Dunántúl is, a paraszt igen-igen jó viszonyban élt a falu boltosával, akkor is, ha az történetesen zsidó volt. De hagyjuk el ezt a patriarchális mozzanatot. Lényeges az, hogy a birtok-reform folytán elszaporodó kisebb gazdaságok jobban tudják terményeiket értékesíteni, jobban tudják magukat a szükséges gazdasági szerszámokkal, anyagokkal ellátni, ha egymással versenyző kereskedők veszik őket körül, megadván nekik a legelőnyösebb eladási vagy vételi feltételeket.

Kereskedő kell hát a parasztnak, hogy legyen, akinél a legjobban elégti ki szükségleteit, legyen, akinek legelőnyösebben eladja a termékeit. De kell a parasztnak a kereskedés, — akármint tetszik ehhez szólni, nyájas olvasó! — kell mint foglalkozási ág is. Ez a most felettünk elvihartzott öt esztendő az értelmes magyar parasztnak kinyitotta a szemét. Olyan emberek, akik addig a fiaiuk határán túl nem mentek, hetedhét országba elkerültek, élelmességükkel, életrevalóságukkal átvergődtek minden nehézségen. Akik pedig itthon maradtak (az asszonyaik is) belebonyolódtak a háborús üzleti korlátozások ezerfajta szökevényébe és haszonnal igazodtak el benne. Olyan iskola volt ez, amely után a magyar paraszt nyugodtan kezdhet el maga kereskedni, főképp pedig kedvet kaphat rá, hogy az egyik gyerekéből kereskedőt nevel. Ha olyan élelmes lesz, mint az apja, csak éppen többet tud nálánál, akkor 30 év múlva felcseperedik itt egy új kereskedői nemzedék, kevesebb fantáziával, mint amilyen a zsidónak van, de ép oly értelmes, ép oly szívós és ép oly szorgalmas, számolni ép úgy tudó.

A magyar parasztság higgadt vezetőinek ajánljuk, vegyék ezt fontolóra. Ha itt csak a Hangya él meg ebben az országban, igen, akkor is kaphat állást, mint könyvelő, hivatalnok fix fizetéssel, nyugdíjjal, korpótlékkal néhány ezer parasztfi. Nem hisszük, hogy ez nagyon hevíténé a magyar gazdák becsvágyát.

Ellenben, ha látják, hogy a kereskedés, amelynek kezdetlegesebb, de nagy hasznot hajtó formáját már a háború során gyakorolta is, a kereskedés szabad, becsült, tisztességet hozó és nem üldözött foglalkozás lesz, akkor a magyar paraszt rá fogja vetni magát és a gyerekeiből kereskedőt farag.

A kereskedelem béklyóinak lerázása, teljes szabaddátétele nemcsak egyetemes közgazdasági érdek, hanem érdeke — a jövő szempontjából — a magyar parasztságnak is.

(1919 október.)

DUNÁNTÚL

Túl a Dunán idegeket megrázó, szívettepő jelenetek következnek egymásra. Hol van az a megtébolyodott mozi rendező, aki képes volna rettentőbben, összevissza kuszált filmeket vászonra vetíteni, mint amilyeneket itt látunk ebben az országban hónapról-hónapra? Samuelly hóhérvonata . . . Megkínzott, agyongyötört, kivégzett, derék magyar emberek bús sora . . . Egy-egy ellenforradalmi nekilendülés . . . Nyomában véres irtóztató bosszú . . . Aztán jön a fordulat, fehérek felülkerekedése és megint vér, teméntelen vér.

„Különös dunántúli motívumok kavarnak a magyar föld szimfóniájába,” írja valaki az Új Nemzedékben. Igazán különösek!

Dunántúl! Mennyi képzet ébred fel erre a szóra deákkorunk legszebb idejéből! Dunántúl: egyszerre toppan elém Csobánc és Tátika, Kisfaludy reges vidékei, az egész Balaton, úgy amint Eötvös megírta, a tihanyi echo, amely visszakiáltotta a mi bujdosó költőnknek, Csokonaynak szavát. Komáromra gondolok, az aranyos városra, amely Jókait megszülte és Keszthelyre, amelyben Berzsenyi magj^{ar} Weimart kívánt látni.

Szegény Berzsenyi! Jó, hogy ezt 100 éve írtad meg Festetics Györgynek. Ma ugyan meggyanúsítanak, hogy szocialista többségű, német Reichstag-ot óhajtasz látni a keszthelyi Helikon helyén. Pedig úgy-e, Isten látja lelkedet, Berzsenyi Dániel, nemzetem nagy költője, te nem voltál a boche-ok barátja, nem voltál destruktív szellem, még csak merkantilis érzelmű sem voltál.

Kikeresem ezekben a szomorú napokban a te leveledet, amit az Úr 1809. esztendejében írtál. Azt is Dunántúlról írtad és a Kemenes alján akkor is olyan felhők lengedeztek, mint most.

„A mi commerciumunkat s fabrikáinkat nem a konstitúció nyomja, hanem a józan politika, mely gazdag népnek bőségéből, a fölöslegvalót elveszi, hogy azzal szükölködő nemzetársainkat táplálja.”

Így írt 100 évvel ezelőtt Berzsenyi. Ó úgy okoskodott, hogy szájalomra méltó a szegény Ausztria, mert „commerciummal és fabrikával” kénytelen foglalkozni. Bezzeg jó dolga van a magyarnak, olyan jó, hogy szájalomból, könyörületből juttat a maga bőségéből a szegény osztráknak. Grünwald Béla, a lángelmű nyitrai alispán megírta, hogy ha Berzsenyi Dániel, aki nemcsak költő (volt, hanem gazda és gazdasági író is, így írt, képzelhető, mily homály uralkodott Magyarország gazdasági érdekeit illetően a kevésbé művelt elmékben.

Hogy milyen homály? Mondunk egy más példát, az is Dunántúlról való. Abban az időben zengte a költő:

Bár a hajózásból jöhet sok gazdagság,
Úgy tartom, nem ebben áll az igaz boldogság.

Illik-e magyarhoz csalfa kereskedés?
Mivel ebből jöhet erkölcs vetemedés.

Van pénz, van eledel, van bor a pincében.
Mi kell több?

Száz évvel, százötven évvel ezelőtt így volt ez. Jeles költők, kitűnő magyar emberek így prédikáltak. A nemes Dunántúl lenézte az iparost és kereskedőt. „Büszke rá, — mondja Grünwald Béla —, hogy nem foglalkozik iparral és kereskedéssel. A nemességnek sejtelve sincs róla, hogy ezek az osztályok vele együtt egy gazdasági organizmust alkotnak.”

Berzsenyinek erről igazán sejtelve sem volt, pedig lángelme volt. Csodálkozzunk-e hát, hogy a Dunántúl mai vezetői ma sem mozdultak tovább egy lépéssel azon a ponton túl, ahol száz éve Berzsenyi és 150 év előtt Orczy báré megállapodtak. Minek is? Hiszen pénz van, eledel van s — mi kell több.

A kereskedés: az csalfa, a magyarhoz illetlen s a commerciumot a józan politika szükségképpen elnyomja.

Jól van, urak, dunántúli derék vitéz urak. Ti nem tanultatok semmit Berzsenyi kora óta. Ti nem haladtatok tovább az ő gazdasági tudományánál. Vigyázzatok, Berzsenyi gazdasági felfogása elavult, de páratlanul szép versei élnek. S érezni fogjátok a bosszús egeknek ostorait nyomorult hazánkon.

(1919 október.)

TISZTVISELŐK PROBLÉMÁJA

Területünk megcsorbult, azon az országrészen, ami megmarad, hogyan fogjuk eltartani azt a hivatalnoksereget, amely a régi, jobb időkben is nagyobb volt valamivel a kelletténél? Már akkor is a kínok kínjait szenvedte a magyar tisztviselőkar, ha ki akart jönni szűkreszabott illetményeiből. Mit fognak csinálni tisztviselőink majd ezután, mikor egy elnyomorodott államkassza eleve kizárja az érdemleges fizetésjavításnak minden reménységét. Rettenetes helyzet következett el a tisztviselői karra. A kopott Ferenc József-kabátnak a kifordított zsakettnek tragédiája ez, amelyen elfacsarodik, higyjék meg, a mi kereskedő szívünk is.

Próbáljunk azonban minden érzélgés nélkül nézni szemibe ennek a problémának. Az új éra kedves szokásai közé tartozik, hogy osztályt osztály ellen, felekezetet felekezet ellen, foglalkozási ágat foglalkozási ág ellen próbál kijátszani. Természetes tehát, hogy a lapokban nyakra-főre olvashatunk a szegény tisztviselők nyomorgásáról és vele szemben a kereskedőknek minden földi jóban való dúskálásáról. Hát, ami az utóbbit illeti, a bolsevizmus nagyon megnyirbálta ezeket a földi javakat. De még ha meg volnának is, tanulják meg egyszer valahára a tisztviselők, egyáltalán a lateinerek, hogy nekik a legfontosabb értékük az már hosszú idő óta, hogy itt virágzó szabadkereskedelem legyen. Egy ország, amely csupán kisebb-nagyobb mezőgazdasági üzemek ügyeinek eligazgatására rendezkedik be, aláírta a maga régi hivatalnoki karának halálos ítéletét. Ez a régi hivatalnoki kar csak úgy mentheti át önmagát az új korszakba, ha hatalmasan fellendülő ipar hiányában (amire egyhamar nem számíthatunk) jelentékeny kereskedelmi tevékenység kifejlődéséhez nyújt segítőkezet. Ha a kereskedők meggazdagodnak — igenis meggazdagodnak, — tehát erősen megadóztathatók, természetesen nem úgy, hogy egyszerre elpusztuljanak belé, hanem a jut is, marad is elve alapján, akkor, de csakis akkor van reménység az államháztartás rendjének a helyreállítására. Egyébként megmarad khaosz, a nincstelenség. Ne tessék hát irigy szemmel nézni a kereső kereskedőt. Először azért nem, mert valójában — nem is keres. A mostani abnormis fordulatokat feltűntető helyzet azonmód elviszi holnap, amit mosolyogva bevettünk. Tehát nincs is meg az a fennen emlegetett nagy jövedelem. Végtére pedig ha volna, akkor se magának keres az a kereskedő, hanem nekem keres, és neked keres, nyájias olvasó és mindnyájunknak keres, akiknek javára adóban elveszik az ő keresetének jó részét. Leghamarább pedig a tisztviselőnek keres, akiknek gyűlölködés nélkül, lelkesen kellene hozzáadni a maga munkáját, hogy gazdagodjon, erősödjön ebben az országban a legjobb adóalany, a kereskedő, a vállalkozó, a szabad foglalkozást űző.

Ehelyett mit látunk? A tisztviselők jó része (tisztelet a nem nagyon számos kivételnek) határozott bizalmatlansággal nézi a hivatali asztaluk elé kerülő kereskedőket. Ahol pedig mint fogyasztó lép fel a tisztviselő, ott siet mindjárt ellenségesen szervezkedni a kereskedő ellen. Gondoljanak csak a teméntelen

beszerzési csoportra, szövetkezetre. Hová vezet ez a harci készség, mutatja az OMKE egyik korábbi számának vezércikke, mely kérlelhetetlen szigorúsággal tépázta meg a tisztviselők beszerzési csoportjainak dicső babérjait. Kár, kár ezeknek a tisztviselői alakulatoknak szembeszállni a szabad kereskedelemmel, hasznuk nincs ebből a harcból, — kivéve egyeseknek, akik ahhoz a haszonhoz illegális úton jutottak, — ellenben káruk annál több.

Régóta folytatott szívós akciónk a tisztviselői beszerzési csoportok ellen úgy halljuk, kedvező eredmény felé közeleg. Nem áztatjuk magunkat azzal, hogy ez egyedül a mi sikerünk. A mi egyre hajtogatott argumentumaink nem győztek volna, ha nem veszik észre már maguk a tisztviselők is, legalább is a józanabb elemük, hogy ez így nem mehet tovább. A kereskedő iránti irigy gyűlölködés nem vezethet odáig, hogy a saját eleven húsába vágjon a fogyasztó, a hivatalnok. így következett be a fordulat. A beszerzési csoportoknál most megindult a lavina, lehet, hogy pillanatokra feltartóztatja a lavinát egy-egy kőszikla, de a lavina aztán tovább zuhan . . . Meglehet, hogy a felrobbanó beszerzési csoportok vezetői megpróbálják a szerencsét egyik-másik fogyasztási szövetkezetenél. Sebaj, jön a béke, jönnek a normális idők s akkor semmiféle szövetkezet nem fog felérni a szabad kereskedelem üdvöt, áldást hozó versenyével.

(1919 november.)

HÁT NEM VOLT MÉG ELÉG A LIBERALIZMUSBÓL?

Haller kultuszminiszter úr felveti a „Nemzeti Újság”-ban a kérdést: „Hát nem volt még elég a liberalizmusból?” „Újra a Sándor Pálok hangja akar bele-süvíteni a főváros életébe?” Mindjárt meg is felel magának: „A múlt nem igazolta Wekerle Sándort, aki a magyar politika utolsó negyedszázadát kártevő liberalizmusának maró vitrioljával öntötte le. Nem igazolta a Sándor Pálokat, Szerényi Józsefeket, Lovászy Mártonokat, tehát a múlt kiválóbbjait...” így beszél a szépen szóló Haller. Képzeltetjük, hogy a kevésbé ékeshangúak hogyan kontráznak neki. Ugyanabban a lapban megszólal egy jeles publicista és ugyancsak Sándor Pállal próbál kötelőzködni. „Nagyon természetes, úgy mond, hogy a fórumon elítélte a Lipótváros képviselőjelöltje a lánckereskedelmet.” Minő badarság! Érdeklődjek a „Nemzeti Újság” cikkírója a saját környezetében. Vájjon talál-e csak egy félig-meddig épeszű embert, aki elhiszi Sándor Pálról, hogy a lánckereskedelmet védelmébe veszi, ha nem is fórumon, akkor magántársaságban? Aki Sándor Pállal valaha beszélt, aki őt ismeri, ilyen bolondságot nem hisz el róla, ha még olyan ciceró-betűkkel nyomtatja is ki a „Nemzeti Újság”.

Ez a lap azonban — ha már egyszer tréfás kedve van — nem veszi azt el egyhamar. Egy finom csavarintással megállapítja, hogy abban igaza lehet Sándor Pálnak, hogy a tisztességes kereskedelemnek semmi köze a láncolókhoz. De nem erről van szó. Hanem arról, hogy „a lánrendszer a zsidókereskedelem emlőin nőtt csecsemőből telivér ifjúvá.” Be is bizonyítja ezt azon frissiben 1907. évi hivatalos államrendőrségi jelentésből. Aztán idéz is mindjárt húsz sort, melyben semmi konkrétum nincs, ellenben rémítő elszörnyűködés afelett, hogy „nagy vállalatok máról-holnapra keletkeznek”, valamint, hogy „sok volt a hitelezési csalás, melyekben még előkelő cégeknek is jutott aktív rész.” Természetesen azt kívánja a cikkíró, hogy ezt mindjárt mint hiteles megállapítást fogadjuk is el, hiszen egy államrendőrségi szociológus így állapította meg és azt is higgyük el neki, hogy azok a névvel meg nem nevezett „előkelő” cégek, akik hitelezési csalást követtek el, okvetlenül zsidók voltak.

Mindettől nagyon megijedtünk volna, ha vesztére rá nem hibáz a cikkíró a Schönburg-Waldenburg német főkonzul esetére. Hohó, ez már ránk tartozik. Ehhez az OMKE-nak is van köze. Itt nem engedjük meg a tények elhomályosítását, mert egy felejtethetlen vezéralakunk érdemes működése fűződik a Schönburg-esethez.

Azt írja a „Nemzeti Újság”, hogy a német főkonzul óva intette a német kereskedőket, hogy egyes magyarországi cégekkel ne álljanak összeköttetésbe. Hát kérem, emlékezzünk precízebben. Igenis, az akkori német főkonzul — bizonyos osztrák hangulatkeltés folyamán — valóban azt az információt juttatta el hazájába, hogy célszerűbb a kevésbé megbízható magyar kereskedelem képviselői helyett Bécsben lakó Generalvertretereket bízni meg Magyarország területére is a német cikkek elárúsításával.

Ezen szűk látókörű általánosítás csatasorba állította az OMKE vezetése alatt az egész magyar kereskedelmi világot. E csatát Sándor Pálnak leglelkesebb alvezére, Kunz József vezette. (Szintén egyik jellegzetes képviselője a zsidó-kereskedelemnek, fogja írni holnapután a „Nemzeti Újság”). Kunz József az ő szívós energiájával, bölcs körültekintésével és magyar kereskedő szívével nem nyugodott, amíg felületes ítéletét a német konzulátus meg nem változtatta.

Ez volt a Schönburg-eset hiteles története.

S most jön a „Nemzeti Újság”, mely „gigászi feladatának tekinti a tisztességes kereskedelem életrekeltését” s e feladatához úgy fog, hogy olyan hírért kelti a magyar kereskedelemnek, hogy ha az itt időző külföldi konzulátusok hitelt tulajdonítanak e kormányorgánum szavának: bizony megismételnék Schönburg gróf példáját és Bécsbe utasítanak a hazájukbeli üzletembereket.

Jó lesz vigyázni urak, ezekkel a nyilatkozatokkal!

(1920 január.)

KIFELE K.-T. - BEFELE SZÖVETKEZET

— Die Agricola ist nach außen eine Aktiengesellschaft, nach innen aber eine Genossenschaft, wenn sie Kommissionen zwischen ihren Mitgliedern abwickelt und eine Aktiengesellschaft, wenn sie die Abwicklung zwischen ihren Mitgliedern und anderen besorgt.

A napilapok hírt adtak róla, hogy a napokban megalakult 20 millió alap-tőkével egy Agricola című kiviteli-behozatali vállalat, melynek egyik igazgatója az OMKE lapjában többször emlegetett R. Ernő úr lesz, aki pedig a paprika-kirendeltségnél töltött be fontos pozíciót. Manapság annyi eféle intézmény alakul, hogy egy szóra sem állnánk meg az Agricolánál, ha egy különös közlemény nem jelenik meg róla egyik napilapunkban. Azt mondja ez a közlemény, hogy a derék Agricola kifelé részvénytársaság, befelé pedig szövetkezet lesz. Megdörzsöltük szemünket, jól olvastuk-e az újsághírt. Nem akartuk elhinni, hogy komoly újságban ilyesmit adnak ki hivatalos közleményképpen. Eddig csak operettben hallottuk a dalt, hogy Floridor az Celesztin és Celesztin az Floridor. A kereskedelmi törvény egyes fejezeit azonban eddigelé ritkán szokták operettmelódíjra eldúdolni. Ám ezzel is meg kell ezentúl barátkozni: a Részvénytársaság az Szövetkezet és a Szövetkezet az Részvénytársaság. Csak az egyik kifelé, a másik befelé. Mi a magunk részéről bizonyos szkepszissel nézzük ezt az alakulást, mely oly könnyedén teszi magát túl a törvény rendelkezésein. A törvény ugyanis nem tud felemelkedni erre a Schöberl-magaslatra. Nem ismeri az éjjel ágy — nappal szék elméletét. A kereskedelmi törvényben konstruált részvénytársaság bizony éjjel is, nappal is, kifelé is, befelé is részvénytársaság. Ép úgy mint a kereskedelmi törvény, sőt az 1898: XXIII. t.-c. sem vett tudomást eddig a csupán befelé ható szövetkezetekről.

A kérdés pedig nem is teljesen elméleti értékű. A szövetkezetnek egészen más a célja, másképpen van szabályozva a tagok száma, a felelősség stb. Már most megtévesztően hat az a beállítás, mintha a szóbanforgó Agricola-vállalatnál bizonyos vonatkozásokban a részvényes, mint szövetkezeti üzletrészes szerepel. Kötve hisszük, hogy a bíróság az ilyen törvényben nem gyökerező disztinkcióba belemenne.

Talán ezekre a konzekvenciákra nem is gondoltak R. úr és társai, ő ben-nük egyszerűen csak a neofiták túlbuzgósága lobog. Ők annyira bajnokai a szövetkezeti eszmének, hogy ahol Schulze-Delitzschnek se jutott volna eszébe, nekik ott is szövetkezetért ver a szívük. Más, normális gondolkozású agrárius egyszerűen azt mondaná, nagy kiviteli vállalatról van szó, sok millió forgalmásáról, ehhez pedig rég bevált tapasztalat szerint részvénytársasági forma kell.

R. úr és társai ám nem merik ezt így beállítani. Félnék, hogy akkor csorba esnék az ő szövetkezeti tradíciójukon. Nosza sebtiben elő hát egy formulával csak kifelé lesz a vállalat részvénytársaság, befelé marad szövetkezet.

(1920 május.)

VERSAILLES ÜZEN

Versaillesban, ahol az elmúlt héten két szegény magyar miniszter, Benárd és Dräsche, becsületükre való önfegyelméssel tett eleget a rettenetes parancsnak, amit helyzetük rájuk szabott, — Versaillesban, a nagy Trianontól egy puskalövésnyire, de már túl az aranyrácsos kerítésen, felejthetetlen élményein volt — a nacionalista jelölt támogatására jött ki Parisból Maurice Barrés.

Önök tudják, kicsoda Barrés. Clemenceau kívül talán nem volt még egy ember, aki annyira hozzájárult volna Parisban a németellenes hangulat szításához. Fanatikus háborús uszító, a francia Akadémia tagja, divatos regényíró. Ennyit tudtak róla önök és ennyit tudtam én is, mielőtt Versaillesban jártam.

Barrés több ennél, sokkal több. Alakját, működését jó lesz nekünk most figyelemmel kísérnünk. Akkortájt, mikor a francia revanseszmé, a foga kihullt Deroulède-nek szavaló patriotizmusában sistergett, amikor a tömeg azt hitte, hogy elég időnként megjelenni a Concorde-téren és színészi könnyek közt ódákat deklamálva letenni egy babérkoszorút Strassburg szobrára, akkor lépett Barres a közpályára. Milyen más volt az a reváns, melyet ő munkált.

Megvetette az üres, tartalmatlan frázisokat. E helyett a lelkét kereste meg az ősi Lotharingiának és Elzásznak s azt öntötte bele könyveibe, melyek művészi tökéletességükkel, ragyogó szépségükkel ragadták el az olvasókat. Au service de l'Allemagne: szebb, megrázóbb, lelket jobban megindító könyvet alig lehet elképzelni, mint Barrésnek ez a munkája. A Németország katonai szolgálatában vergődő kis elzászi kadét ép úgy foglalkoztatja a politikus szerzőt, mint a gyáros, a kereskedő, akiknek nem szabad ott hagynia telepüket, akiknek ki kell tartania az őrhelyen, mert ott van szüksége rájuk a francia kultúrának.

Olvassák el a gyönyörű megfigyeléseket, amit az Ehrmannok ajkára ad a francia nacionalista vezér. Nem véletlenség, hogy idegen, sőt németes a neve hősének. Nem véletlenség, hogy foglalkozása szerint nem röghöz kötött agrár a Barrés főalakja, hanem egy fiatal kitűnő elzászi üzletember. Ezzel is érezteti, hogy a lekapcsolt területek visszahódításában nem a név, nem a foglalkozás a fontos, hanem a szív és az akarat.

Versailles, ahol az okos, a józan és — ma hozzátehetjük — a diadalmas reváns zászlaját bontogatta Barrés, Versailles, nekünk magyaroknak is küld üzenetet. Válasszunk, kit kövessünk az ország visszahódításáért meginduló rettentően nehéz küzdelemben, A Deroulède-eket, akik szavalnak, átkozódnak, ki-pellengérezik a nekik nemtetsző állampolgárkategóriákat, s megint átkozódnak, vagy a Barrés-eket kövessük, akik a lelkesedés szent tüzeiben is reálisan mérlegelik, kinek lehet hasznát venni az ország talpraállításának, megerősítésének, visszafoglalásának mindennél előbbrevaló munkájánál.

(1920 június.)

TINA SALUS...

Könnyek nélkül állott a nemzetgyűlés színe előtt Apponyi Albert, mikor azon az örökké felejthetetlen pénteken megszavazták a ratifikáló törvényt. Könnyek nem omlottak a béke delegáció elnökének szeméből. Nem hisszük mégsem, hogy száz más könnyező, síró, zokogó politikus közt akadt volna egy is, akinek fájdalma felülmulta volna az Apponyi érzéseinek viharos mélységét. Megállta mégis könnyek nélkül az ősz férfiú, a mi időnk legnagyobb magyarja és elborult arcára nézve, úgy éreztük, nekünk és mindnyájunknak össze kell szedni magát és pillanatnyi érzélgés nélkül keményen, összeszorított foggal kell szembeszállni a borongós végzettel. Könnyek nélkül. . .

Una salus victis nullám sperare salutem. A latin költőnek ez a mondása sokáig érthetetlennek tűnt fel előttem. Egy van csak, mondja Vergilius, ami jó a szegény legyőzött nemzet sorsában: az, hogy nem remél többet semmi jót. Mít jelentsen ez? Az volna a boldogság, hogy nincs boldogságra reménység? Az volna az üdvösség, hogy a jobb sors reménységét elvitte a győztes? Hogy érthette ezt az antik idők zengő szavú epikus? Hiszen a reménységről hirdetik mindig, hogy éltet, boldogít, felemel és százszor jaj annak a nemzetnek, amely a jobb jövőben már reménykedni sem bír.

Hallgassunk Vergiliusra és higyjük el neki: a legyőzötteknek csak egy útja van a boldogsághoz: az, hogy nem reméli, hanem kiverekszi magának a boldogságot. Megdolgozik érte. Megy az élet poros országútján előre. Dolgozik. Nem hallgat biztató szép szavakra. Dolgozik. Nem szaval maga sem cikornyás frázisokat a saját és embertársainak elbódítására. Csak dolgozik.

*

Ügy érezzük, hogy a ratifikáció, a trianoni béke ólyomsúlyával ránehezedik egészen a lelkünkre. Gondolkozni se tudunk úgy egyes dolgokról, mint tegnap és tegnapelőtt. Amik differenciáknak tündek fel magunk és honfitársaink között, törpévé zsugorodnak össze. Mi lehet ma még fontos, mikor államunk fejének szentesíteni kellett a magyar törvényt, amely Nagyváradot és Kassát, Szabadkát és Pozsonyt, Kolozsvárt és Brassót idegen tulajdonnak nyilvánítja? Lehetséges akkor komoly arccal tovább vitatkozni, aprólékos kérdésekről? Nem helyesebb-e félretenni minden eddigi problémánkat és minden jóhiszemű munkásembernek egy csomóba állani, oda és megpróbálni egy új életet, új célért, új eszközökkel, új irány felé? Hiszen ez az új irány — a régi Magyarország szebb és dicsőbb feltámadását mutatná.

Ha már eddig elolvasták olvasóim e szomorú írást, gyertünk! még egy lépéssel közelebb egymáshoz. A szerencsétlenül lefolyt háború tartama alatt nem egyszer hallottuk a biztató szót: Ó bár leülne a mi küldötteink az ellenséggel a zöld asztal mellé tárgyalni, milyen hamar kiszülne, hogy nemi is olyan nagyok az ellentétek.

Diplomatáink azonban nem ültek le egymással szemben, egyik év telt a

másik után s a vége az lett, hogy minket letiportak és a győztesek maguk sem tudják, mennyi vért vesztettek ők maguk is.

Mért nem okulunk hát e példán legalább mi, szegény magyarok? Üljenek le az egyik tárgyaló asztalhoz, — elég, ha 5—6 ember eltér körülötte, — üljenek le a magyar agráriusok és a magyar merkantilisták ... Az ő perlekedésüket már egyszer Rubinek le akarta zárni, mondván, hogy ő maga lesz a zárókő. Ebből a záróünnepből nem lett semmi, mert a kereskedelem komoly tényezőit kevésbé vigasztalta meg évtizedes sérelmeikért a személyi vívmány, hogy Rubinek Gyula kereskedelmi miniszter lett. A megegyezést nem személyi, hanem tárgyi alapon kell keresni, s talán a trianoni békének egyaránt sújtó pöröly-csapásai mindkét tábor fogékonyabbá teszik erre az egyezkedésre.

Én Meskó Pál becsületes magyar lelkéhez appellálok, ő tőle várom, hogy ennek a megértésnek az útját fogja egyengetni. Ő volt az, aki elterjedt néplapjában, az Új Barázdában ép a múlt héten adózott elismeréssel a kereskedelem igyekezetének, mikor egy határmegyén a gazdával közös érdekeket akartuk előmozdítani. Sok csatában mértük össze kardjainkat. Igazunkról ma is meg vagyunk győződve, úgy, mint annakidején, a harc hevében. De addig is, míg az illő alkalom új harcokra elérkezik megint: ma a trianoni béke fagyos ködös levegőjében úgy érzem, Meskó Pál, nekünk közelebb kell jönnünk egymáshoz. Azt hiszem, úgy amint a vetőmag és valuta kérdésében megérthettük egymást, meg lehetne próbálni a megértést az OMKE aktuális pontjainak legtöbbször nézve. Amikor a kereskedelem felszabadítása, erőhöz, lendülethez juttatása hitem szerint legalább annyira gazdaérdek, mint a kereskedők kívánsága, akkor a szövetkezetek állami támogatásának mértéke nem lehet ok az összekülönbözésre az Új Barázda és az OMKE, valamint a mögöttük levő rétegek között. Ülünk le hát a zöld asztalhoz. S ha ez sikerül, sőt ha még egy ideig nem is sikerülne, mi ok tarthatja vissza a Baross-Szövetség józan elemeit a megértést kereső higgadt eszmecsérétől. Trianon előtt talán lehetett értelme a különjáró utaknak. Trianon után szétszakítani felekezetek szerint a kereskedelmet, olyan luxus, melyet Korányi forgalmi adója nélkül sem bírhatna el a magyar kereskedelem.

Több jelét látom annak, hogy Barossék kezdik már észrevenni, mennyit árt a kereskedelem (s vele az ország) újjáébredésének a szövetkezetek túlzott (és végeredményében nézve rájuk magukra is káros) támogatása. Látják ezt a Baross-Szövetségben s próbálnának tenni róla. Javítaniok nehéz, orvosságot főzni bajos, amíg a diagnózist erőnek erejével eltitkolják önmaguk előtt is. Beszéljünk őszintén egymással. Sokkal kisebb lett ez az ország, semhogy a kereskedelem nagy szerepet játszó sűrű rétegét egyszerűen quantité négligeable gyanánt félredobják. A kereskedelem érdemes faktorainak mesterséges leszállítással az egész kereskedelmet tüntették fel a mai hatalmasok előtt érdeménél alacsonyabb rendűnek. Megnövelték a kereskedelem ősi ellenségeinek önbizalmát és merészségét. Nagy károkat okoztak önmaguknak.

Nem volt jó politika. De jóvá tehető. Mi, akik ortodox hirdetői maradtunk minden megpróbáltatások között a kereskedelem szabadságának, erkölcsi megtisztulásának, anyagi megerősödésének, jóakarattal, kartársi érzéssel biztatjuk mindazokat, akiket jó vagy rossz sorsuk a kereskedő pályára vezetett:

— Hagyják abba a jelszavaknak elkoptatott politikáját. Fogjunk együttesen a munkához. Félre a felekezetes civódásokkal! Oly kicsi lett ez az ország és annyira megszaporodott a tennivaló!

(1920 november.)

VALAMI FUTURA

„Valami Futura nevű részvénytársaság szállítja a külföldre állítólag felső utasításra éppen az elláttatlanok gabonakészletét.” írja Kisasszony napján felháborodástól zihálva Andrassy és Milotay lapja, a Magyarság.

Valami Futura? Ez jól hangzik a keresztény gazdasági szervezkedés harsányszavú orgánumának ajkán! Kivált mikor hozzáteszi: „miközben címében a jövőt emlegeti és a keresztény magyarság gazdasági és társadalmi szervezetének viseli magát, üzleti játék tárgyává lesz ennek a társadalomnak szűken kimért lisztadagja a Futura kezén.”

Sokkal zordonabb idöket élünk, semhogy mosolygásra éreznénk kedvet. De hát írt valaha Juvenális ehhez fogható szatírárt, amelyet most az élet produktált Andrassyékkal? Élire állnak az új irányzatnak. Segítenek lerombolni azt a becsülést, amelyet sok évtized produktív munkájával szerzett meg magának Magyarország régi üzletvilága. Vele szemben segítik nyeregbe szállni az új korszak dicső gazdasági alakulatait, melyeknek a jelszava a krisztusi megtisztulás és a nemes altruizmus. Annyiszor és oly vehemenciával pártolták ezeket a szeretetet hirdető, de a gyűlölet szellemében fogant organizációkat, hogy még tegnapi cikkében is kénytelen Milotay ezt a vallomást tenni: „mi hirdettük, hogy a kormánynak igenis kötelessége, minden ilyen alakulást támogatni.”

Két éven át kimondhatatlan nehézségek között küzdött a Futura ellen az OMKE tábora. Akkor bezzeg nem nevezték Andrassy-Milotayék valami Futurának a mi ellenfelünket. Akkor jóízű, derült mosolygással nézte egész pártjuk, hogy áll az egész közhatalom a Futura szolgálatába. Felszólalásainkat egy körültekintő cenzúra nyirbálta meg. Tiltakozó szavunk akkor destrukciót jelentett. A Futura nagy volt, hatalmas, szinte mindenható volt. Vájjon minek nevezi ezen előzmények után Andrassy, a hajszálfinomán disztिंगváló, választékos ízlésű író azt a metódust, amely most egyszerre mindent elintéz egy vállrándítással. Mintha a visszaélést valami obskúrus kis szatócs, valami galiciáner követte volna el. Valami Futura!

Hát ez nem jól van így, nagy jó uraim! Mi tiszteljük és becsüljük politikus urainkat, az új irányzat nagyszerű vezéreit. De mint a gazdasági élet egyszerű emberei nem vagyunk képesek arra a magaslatra emelkedni, hogy a kenyérkérdés körül elkövetett visszaéléseket is politikai gukkeren át nézegessük. S aszerint fordítsuk, illegessük a messzelátó üvegét, amint pártunk érdekének megfelel. Nagyítsunk, ha az ellenfél emberei sétálnak az üveg előtt, de gyorsan a kicsinyítő üveget vegyük elő, mihelyt saját pártunkbeli esett a visszaélés gyanújába.

Ez lehet politikának jó. De a tönkrement nemzet utolsó életenergiái veszhetnek bele az ilyen kis játékokba. Íme, most Andrassy sürgeti a megtorlást, Rakovszky listákkal fenyegetőzik. De már hallatszik a bösz moraj az ellenkező oldalról. Nagyatádi-Szabó tiltakozik a gyanúsítási szándék ellen és azzal a jó-hiszeműséggel, mely a kisgazdák vezérét jellemzi, megvédelmezi meghurcolt

közegeit. Sőt a legutolsó sajtóközleményekben már olyan jeleket is fedeztünk fel, melyekből arra következtetünk, hogy az egyetértés szent nevében végre megint ráborítják politikusaink a békesség fátyolát az összes kijárási ügyekre. S lesz megint békesség két hétig, míg valami új politikai párthecc, új visszaélések teméntelen tömegét nem fogja újra felkavarni.

Nos hát, ez nem eddig van.

A kormánynak legelső kötelessége, hogy tiszta bort töltsön a pohárba. Nagyon téved, ha azt hiszi, hogy öneki csak a kiviteli illetékek bevételezésére kell vigyázni: „Én mint miniszter arra vigyáztam, hogy az államot kár ne érje, ne vihessenek ki olyan cikkeket, melyekért nem fizettek illetéket.”

Teljesen téves felfogás ez a mi szerény nézetünk szerint. Az illető miniszter úr korrektségéhez nem fér a kétség árnyéka sem, azonban sajnos, össze téveszti a saját szerepét egy vámhivatali főellenőrével. Ha már egyszer nincs szabad forgalom, ha csak bizonyos mennyiségek kiviteléről lehet szó, akkor igenis mérlegelni kell a miniszter úrnak az ő teljes felelősségének súlyos terhe alatt: kinek engedi át azt a kérdéses mennyiséget kivitelre? Megbízható cégnek? Érdemes termelőnek? Arányban-e a cég kereteivel? stb. Mert ha a kormánynak fent körvonalazott ellenkező álláspontja volna a helyes, akkor akár egyetlen cégnek adhatná oda az egész exportnyereséget, mert hiszen Kiss Péter vagy Grosz Icíg is lefizeti a kiviteli illetéket és a magyar államot nem éri károsodás.

Dehogy is nem éri kár! Az Isten szerelméért! Igen nagy morális, sőt anyagi kár éri az államot. Mert ha ilyen elvek szerint kezelik a kivitel engedélyezésének a kérdését, akkor a kivitelre hivatott emberek széles rétegei teljesen visszavonulnak, nemcsak az exportkérvények beadásának hiábavaló kísérletétől, de magától a termeléstől is.

Ennélfogva a kormány álláspontja elvileg sem helyes. De még kevésbé helyes gyakorlatilag az a konzekvencia, hogy nem akarják kiadni a közbenjárók neveit, mert csemegével nem szolgál a kormány a kíváncsi közvéleménynek.

Nos, hát a magyar kereskedelem, az ország tisztos régi üzletvilága nem reflektál erre a diszkrét titoktartásra. Nekünk nincs takargatni valónk. Mi a kormánynak ezt a beburkolózását abszolúte nem értjük, nem méltányoljuk és ellene tiltakozunk.

Tessék teljes nyilvánosságot deríteni az összes kiviteli kérdésekre. Lássa a nemzet tisztán, kik jártak közben, kik tették ezt idealizmusból, viiszont kik kerestek nagy summákat az exportkérvények kisürgetése körül. Neveket kérünk. Ennél kisebb ügyekben is járt már el parlamenti vizsgáló bizottság. Ez a felfakadt seb gyors és kíméletlen kezelést igényel. Operáció még segíthet. Elkenni már késő.

(1921 szeptember.)

A MÉLTÓSÁGOS ÚR CIPŐJE

(Nem, ez nem a helyes cím. Sokkal helyesebb volna így írni: „A cipő meg a méltóságos úr.” Egyébként ez is mindegy. Aminthogy tessék elhinni, végeredményben minden mindegy.)

A méltóságos úr kedélyesen kezdi el a következő történetet:

— Van nekem egy régi, kedves cipő-ismerősöm.

— Ejnye, nekem is ajánlhatna méltóságod egy jó susztert, aki hajlandó hosszabb hitelre is dolgozni.

— Nem értett meg doktor úr. Én nem ismerős cipészről, hanem ismerős cipőről beszélek. Ez az én ismerősöm vidáman mosolygott le rám egy szép napon a gyönyörű belvárosi üzlet cífra, díszes kirakatából. Ezelőtt másfél évvel ismerkedtünk meg. Jól megjegyeztem a helyét, a formáját, a fűzését, a gombjait. Azóta mindennap arra megyek el hivatalból jövet. Jó időben, rossz időben egy pillantást mindig rálövelek erre a cipőre. Majd azt mondtam: az én cipőmre. Pedig ez a cipő sosem lesz az enyém . . .

Öméltósága sóhajtott egyet, aztán hosszút szívott a cigarettájából és keserű és humorral folytatta:

— Hát kedves barátom, mi ketten úgy-e szép karriert futottunk be. Én 45 éves koromban lettem méltóságos úr, két év múlva valóságos miniszteri tanácsos, Ön is meg lehet elégedve a pozíciójával. De mi ez a mi karrierünk ahhoz a tüneményes pályához, amit ez a cipőismerősöm futott be. Gondolja meg, másfél év előtt még egy kis cédula lógott le róla:

Ára 2000 korona.

Mit részletezzem? A cipőnek se a lakkja nem lett fényesebb, se a posztója nem lett puhább és melegebb, nem változott meg azon semmi: csak ép az ára. Az 3600 korona lett, majd 5000, 7000, 9500 és a múlt hét óta bizony 12.000 korona. Hát kedves doktor úr, ehhez mit szól? Én hiszékeny ember vagyok és igaz barátja a kereskedelemnek, de azt a legjobb barátomnak se tudnám elhinni, hogy ezt az én cipőismerősömet nem adhatná az a tisztelt boltos 12.000 koronánál olcsóbban, azon a címen, hogy neki is annyiba van. Itt aztán igazán én magam vagyok a klasszikus tanú, hogy nem annyiban van, sőt nem is fele annyi, nem is ötödannyiban van. Mert én megesküszöm, hogy láttam még, amikor 2000 koronás ár fityegett a cipő mellett. Hát szabad ez? Lehetséges ez másutt? Ezt mondja meg, kedves doktor úr!

Hagyom végig beszélni öméltóságát s csak amikor befejezte, kockáztatok meg egy megjegyzést.

Bárkivel szívesen kiállók vitára a helyes árkalkulálás alapjairól. Egy ember van a világon, akivel nincs helyén a vitatkozás. És ez méltóságos uram. Mert ha annak a megbámult cipőnek bármely ismerőse, hivatalnok, ügyvéd, orvos,

akárki megütközik azon a fényes karrieren, csak ütközzék meg. Senki tőlük a megütközés jogát el nem veheti. De mit szóljak méltóságodhoz, aki minden tisztviselő között a legalaposabb és legjobb szándékú ember és ráadásul a mi kereskedelmi minisztériumunkban irányadó személyiség?

És íme, most, négy esztendővel a béke helyreállítása után méltóságod elkezd csodálkozni. Csodálkozik azon, hogy a köszívű kereskedő nem szívesen adja oda annyiért a portékáját, amennyiért nem tudja megvásárolni annak a cipőnek a mását a gyárostól vagy a nagykereskedőtől. Méltóságod csodálkozik és a fejét csóválja, mert azt találta volna helyénvalónak, hogy a pénz értékcsökkenése közepett, mint egy bronzszobor olyan szilárdan álljon a papírcédula, melyen a másfél év előtti ár volt feljegyezve.

Én méltóságos urammal nem szállok vitába, csak csendesen, szó nélkül leteszem az asztalára a lipcsei Reichsgericht minapában hozott ítéletét. Ez az ítélet elismeri a márka belső értékének csökkenését, az „innere Markentwertung”-ot. A többit ezek után rábírom méltóságod lelkiismeretére és belátására. Olyan igazságos és megértő embernek tartom, hogy ennek az ítéletnek megismerése után bizonyosra veszem, hogy el fog sétálni k. barátjához, a Belvárosi Cipőhöz és a következőket fogja mondani neki:

— Búcsút veszek tőled, régi jó barátom, aki még nem ismered az élet göröngyös utait és gondtalanul, fénymáztól ragyogva nézel a járókelők lábára. Búcsút veszek tőled, aki szép vagy és graciózus vagy és cipő létedre még sohasem tapodtad lábbal a közgazdaság alapigazságait. Ezt átengeded nekünk bürokratáknak. De ezentúl én ugyan nem törődöm a te szeszélyesen változó áraidal. Megtanított egy bölcs birói ítélet, hogy a cipő ára nem maradhat állandó, amíg higanyként ugrik ide-oda a pénz értéke. Megtanított ez a birói ítélet arra is, hogy nemcsak a külföldről behozott áruknál kell figyelembe venni a valuta ingadozását, de a belföldön rendelt áru sem hozható másképpen forgalomba, csak a pénz belső értékváltozásának figyelembevételével. Kedves Cipő, úgy-e, ezt te nem érted, nem is kell értened.

Nem tudom bizonyosan, hogy ezt fogja-e mondani a méltóságos úr a kirakat előtt. De azt remélem, hogy hamarosan rendelettervezetet fog megfogalmazni a miniszter számára és abban figyelmébe ajánlja az OKÁB-nak a németországi tapasztalatokat. Az árkalkulációnál nem lehet mellőzni a pénz belső értékváltozását.

(1922. január.)

A HANGYA-MÚZEUM HÁRMASBAN ÉS NÁLUNK

(RÉSZLET EGY KÖZGYŰLÉSI BESZÉDBŐL)

Ha már itt ezeknél a szövetkezeti alakulatoknál tartunk: bátor vagyok egy momentumra rámutatni, amely kuriózusként hat s amit talán első pillanatban nem is fognak megérteni: Hármásban csináltak múzeumot a franciák a hangyának és hármásban próbál a Hangya múzeumot csinálni a magyar közgazdaságból.

A napokban kaptam egy francia lapot, a Temps-t. Egyik érdekes cikkéből megtudtam, hogy Hármásban (ez egy francia község neve) a franciák múzeumot építenek a hangya életének és működésének tanulmányozására. A híres természettudós, Fabre emlékére egy múzeumot állítanak fel, nem a zajos fővárosban, hanem egy csendes nyugodt helyen: Hármásban. Itt ebben a múzeumban fogják tanulmányozni a hangyák és a velük rokonságban lévő más rovaroknak életműködését mindenféle szempontból. Fabre tiszteletére nagy összegeket szereztek a hangya-barát milliomosoktól és így készült el Hármásban ez a francia leleményességgel szervezett intézmény, ahol természetvizsgálók, szociológusok, sőt költők fogják a hangya-élet tüneményeit alapos vizsgálat tárgyává tenni. Míg ez történik a francia Hármásban, nézzük meg mi megy végbe nálunk hármásban? Itt hármásban akarnak múzeumot csinálni a Hangyáék a magyar közgazdaságból. Hármásban csinálták meg: a Hangya, a Mezőgazdák Szövetkezete és az Országos Központi Hitelszövetkezet azt az Áruforgalmi Részvénytársaságot, amelyből megszületett a Futura. Most már ki fog derülni ma holnap, hogy ez a hármásban készült remekművük eléri-e azt a célt, hogy a magyar kereskedők múzeumi múmiákká váljanak.

Az első, a Mezőgazdák Szövetkezete a leghamarabb ment el a társaságtól. De megmaradt a másik kettő és a hatalmas hármásban megmaradt a Futura is és hozzáfogott a kereskedelem legtöbb ágának feleslegessé tételéhez. És mit látunk? A kereskedelem tovább él, nehéz küzdelmeken ment keresztül, de együtt van, nagyobb tetteje és bizalma van a jövőben, mint eddig volt. Nem kívánom taglalni, mennyi dicsőséget szerzett ez a hármásban készült remekmű: a Futura! Nem kívánom ismertetni a Hangya helyzetét sem, amelyről a parlamentben azt süvítették oda nemrég Sándor Pálnak és Szerényi bárónak, hogy a Hangyát pedig ne bántsa, mert az az ország dicsósége! Ez a Hangya ma odajutott, hogy a pénzügyminiszter előbb egy negyed milliárdra menő hitelnek finanszírozásával, majd négyszáz millió készpénz kifizetésével volt kénytelen a Hangyát alátámasztani.

Helyes szövetkezeti politikát csinál az állam?

Ami a másik szövetkezetet, a Köztisztviselők Szövetkezetét illeti, nem alkalmas és nem elegendő az idő arra, hogy ezzel kimerítően foglalkozzam. Egy kardinális szempontot azonban mégis ki akarok említeni. Nein akarunk pusztán arra súlyt helyezni, hogy a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének túlzott támogatása az államnak mekkora közvetlen anyagi megterhelésével jár, arról is hiába beszélünk, hogy a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezte által

hány és hány becsületes adófizető kereskedő kénytelen becsukni a boltját, vagy lényegesen redukálni az üzemét, mert ez a Szövetkezet nemcsak tagjainak, hanem boldognak boldogtalannak árusít. Ez mind igaz. De ne nézzük pusztán állampénzügyi vagy pláne kereskedelmi szempontból a kérdést. Lássuk tisztán szövetkezeti szögletből. Így is azt látjuk, az a mód és eszköz, ahogy ezeket a bajbajutott szövetkezeteket támogatják, nem mondható célravezetőnek. Máskor is szanáltak már vállalatokat, amelyek bajbajutottak, de azt egy kicsit másképp csinálták. Itt azonban az történik, hogy az állam százmilliói befolyznak üzletrészek gyanánt ezeknek a szövetkezeteknek a kasszájába és ezáltal az állam olyan praeponderans többséghez jut a szövetkezetben, hogy ezzel nullifikálja a szövetkezet belsejében élő ellenzéki kritikát. A többség az állam képviselőjének kezébe kerül. Gyakorolja ezt egy pár miniszteri tanácsos vagy államtitkár, akinek az üzleti ügyekben való kompetenciáját vagy inkompetenciáját vizsgálni nem szándékozom. Hová visz ez? Oda, hogy ami a szövetkezeteket naggyá teszi, naggyá tette, különösen Németországban és Angliában az, hogy a szövetkezetek tagjai ügyelnek arra, hogy milyen gazdálkodás folyik a szövetkezetben — ez az államnak ilyen támogatása következtében megsemmisül. Mindez nem volna, ha az állam, mint hitelező és nem mint üzletrészes szerepelne. Így azonban a szövetkezeti tag akarata nem érvényesül, leszavazza maga az állam nevében fellépő kormány közeg.

(1922 február.)

AZ ELHITETÉS MESTERE

Wolff egy zseniális cikkben példátlanul érdekes jóslatot hoz napvilágra. Notabene: nem Wolff Károly ennek a nagyszerű cikknek a szerzője, hanem egy nálánál sokkal szerényebb férfiú, Wolff Tivadar, a legkitűnőbb német publicista.

Mi van tehát a Wolff Tivadar cikkében? Egy borzasztóul érdekes mondatot idéz Heinéből. A párisi matrac-sírban haldokló nagy német költő 1852-ben adta ki már évekkel előbb megírt könyvét: „Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland”. Ennek az utolsó oldalán van egy gúnyos hangú figyelmeztetés a franciákhoz: vigyázzanak. A németek nem felejtenek semmit. „Es mag in Deutschland vorgehen, was da wolle, es mag der Kronprinz von Preußen oder der Doktor Wirth zur Herrschaft gelangen, haltet euch immer gerüstet, bleibt ruhig auf einem Posten stehen, das Gewehr im Arm. Ich meine es gut mit Euch ...”

Hát nem kísérteties a költők víziója? Petőfi megjósolta, mint esik el ott a harc mezején és mint dobja el hitvese az özvegyi fátyolt. Heine pedig pontosan megmondja, hogy fogják hívni az ő halála után 60 évvel uralomra jutó plebejűst, aki 1922-ben képviseli a német érdekeket a franciákkal szemben a génuai konferencián. Valóban Wirth került a kancellári székbe s a franciák ma szó szerint veszik Heine figyelmeztetését. Ott állnak merev arccal az őrségen fegyverre tett kézzel.

*

Heinének kongeniális költőtársa s néhány versének kitűnő fordítója Gyulai Pál nem volt jósló talentum. A mi zivataros korunkhoz hiába ért közelebb az ő élete, mint a Heine-é: sosem sejtette, hogy ez a felfordulás valaha be fog következni. A bizonytalan jövőt nem fürkészte, annál nagyobb kedvvel mélyedt el a múltban. Nem egyszer hozta szóba előttünk az ő szűkebb pátriájának, Erdélynek fiait, bajkeverő diplomatáit, hős fejedelmeket, akikkel ő lélekben úgy együtt élt, mintha sosem szakadt volna el a Szamos partjáról. „Arról a szegény Mikesről” úgy beszélt, mint régi jó barátáról, aki lelkéhez volt nőve, akár a „szegény Arany János”, vagy „az a szegény Vörösmarty”. Még volt egy ilyen társa a Gyulai Pál életének, akit szinte mindennap megemlegetett. Ez a nagy fejedelem volt, Bethlen Gábor.

Itt van a kezemben a könyv, amiből nem egyszer kellett felolvasni Gyulai Pálnak a fejedelem dicséretét. Szerette ezt a könyvet. A keresztfia írta.

„Mestere volt az elhitéstnek Bethlen. Egészen beleélte magát annak a lélekbe, akit meg akart győzni. Kétkedő mosollyal olvasták nagyításait azok, akik már egyszer csalódtak benne, de mintha valami bűvölet vett volna rajtuk erőt, mindig hajlandók voltak hinni. Egy kevéssé maga is hitt abban, amit elhitéstni akart s ez a csekély őszinteség megzavarta ellenfelét. Tulajdonképp ellenfeleinek mondhatjuk szövetségeseit is. Bethlen senkiben sem bízott s mindenkinek kezéből kisiklott.”

Szemünk előtt összefut a betű, mikor olvassuk az ifjúkorunkból jól ismert szöveget. Hát ma már minden régi könyv tréfát űz velünk? Heine Henrik a genuai konferenciáról és Wirth kancellárról tesz találó megjegyzéseket? A régi magyar hisztórikus pedig Bethlen Istvánnak, Teleki Pál utódjának jellemzését adja? Mi ez? Boszorkányság? Talán az. Vagy Bethlen István mégis hozott magával Erdélyből olyan kvalitásokat, amelyek nagy ösére vallanak?

Mit szól Nagyatádi és Heinrich ahhoz, hogy a história tanúsága szerint ők olyan szövetségesi Bethlennek, akik „tulajdonkép ellenfeleinek mondhatók”. S mit szólnak egyáltalán a kisczardák a történelem megismétlődéséhez: István gróf íme nem az első Bethlen, aki pártjában nem bízik és aki kisiklik mindenkinek kezéből.

Ó bárcsak közgazdasági érzék tekintetében is Gáborra űtne István. Mily élénk volt Bethlen Gábor alatt az erdélyi kereskedelem.

„Az erdélyi kereskedők — mint a régi írás tanúsítja — ként, viaszt, rezet, sót, ökröt, lovat és ökörbőrt vittek Lengyelországba, Ausztriába, Velencébe és Törökországba. Bethlen volt az ország első kereskedője. A fejedelmi pénztárnak mennél több jövedelemre volt szüksége. Bethlent még barátai is fősvénységgel vádolták. De Bethlen a vádakra azt felelte, hogy pénzt kell gyűjtenie, nehogy szükség esetén másokra szoruljon.”

Bethlen Gábor nem pusztá szavakkal ismerte el a kereskedelem fontosságát, hanem „segítette a szegény jövevényeket és kimondotta az országgyűlésen, hogy senki se háborítsa őket vallásukban.”

Bethlen István bezzeg beéri a plátói nyilatkozattal, hogy a „kereskedelemnek előfeltétele a szabadság.” De hogy ezt az előfeltételt a kormány a maga részéről meg is szerezze a kereskedőknek, ahhoz Bethlen Istvánnak vagy kedve, vagy ideje, vagy ereje hiányzik.

Bethlen Gábor diplomációja abban volt nagyszerű, hogy erős szövetségeseket szerzett. Bethlen István ellenben, mint az elhíttetés mestere, azt próbálja elhíttetni vásárhelyi ájtatos hallgatóival, hogy csak Dugonich Titus sorsa vár rájuk. „A mi számunkra nem marad más.” Próbálta gróf úr? Mi egy kicsit más-kép látjuk a helyzetet. Genua előtt recseg-ropog, ma-holnap darabokra szakad a hajdan erős és összetartó ántánt. A véleményeltérés a hatalmak között soha se volt ekkora mértékű. Egyik oldalon Franciaország a kis antanttól támogatva a legélesebben ellenez mindent, ami a gazdasági restaurációhoz valamennyire is hasonlatos. Ezalatt a másik oldalon Anglia és Olaszország az ellenkező irányban tesznek nyomatókos kísérleteket. Vájjon minő államférfiúi megfontolás kellett ahhoz, hogy ily viszonyok között Bethlen Gábor utóda elvágja az angol-olasz orientáció lehetőségét és sürgősen állást foglaljon a vámpolitikai közeledés ellen.

Bethlen megfújta a trombitát a vásárhelyi piacon, ő bizony nem kér a régi monarchia feltámasztásából „még azon formákban sem, melyek gazdasági téren közös vámterület létesítésére törekszenek az ú. n. utódállamok között. Gazdasági érdekeinkkel ez nem egyeztethető össze.”

Hogy ezt be is kellene bizonyítani, azzal Bethlen István nem törődik.

Már most az a helyzet áll elő, hogy Bethlen elfoglal Genua előtt egy hadi-állást, amely gazdasági érdekeinknek egyáltalában nem felel meg s amely azoknak a hatalmaknak irányzatával egyezik, akikre nemcsak gazdasági, de egyéb politikai vonatkozásban sem számíthatunk.

Hová vezet bennünket ez politika? Hogy jóra vezet, azt Bethlen István, bármily mestere az elhíttetésnek, nehezen fogja se Genuában, se itthon sok emberrel elhíttetni.

(1922 április.)

PÁLFFY, AZ OBSKURUS BANKÁR

Teméntelen ember megkárosítása után a bankár úr bevonult szűk cellájába. Ugyan micsoda kommentárt fűzzünk ehhez a rendőri hírhez? Azt hiszem, hamar készen lehetünk az egész esettel. Egy obskúrus bankárral több, akinek karrierje a börtönben ér véget. Nem csapjuk össze kezünket a világ romlottsága miatt, amiért Pálffy úr (két f-fel és y-nal) eljátszotta párszáz millióját. Megesett ez már San Francisco és Peking között nem egyszer. Pálffy úr nevéből ugyan az idők során és a kurzuslapok sorai közt előbb az egyik f, aztán az y kopott le. Némelyik antiszemita újság így nevezi: Pálfi egy f-fel és i-vel. Sőt fogadni mernék, hogy ez is csak átmeneti állapot, már a jövő héten egyszerűen Pálfi-Pollák lesz. Ez a legkevesebb egy olyan emberrel szemben, aki blamázt hozott befolyásos pártfogóinak fejére. Nekünk teljesen mindegy: akár Pálffy, akár Pálfi, a mi szemünkben ő a típusa az obskúrus bankárnak, akinek mindig nyert ügye van egy hiszékeny, ostoba, üzleti dolgokhoz nem értő, de fenéki romlott kapzsi társadalomban.

Eladom a képemet vagy a feleségem fülbevalóját. Mit vegyek az árán? Miféle papíron tehetnék szert egy kis könnyű nyereségre? Ki mondja meg? A komoly pénzember? Ah, unok várakozni az előszobájában, nem állhatom a nagyképűségét ezeknek a hivatásos fináncalentumoknak. Jövel, te drága, kedves zugbankár, akiről ugyan nem tudom egészen biztosan, mi voltál öt év előtt: pincér-e vagy rövidlátó zongorás éjjeli menedékhelyen. De ma csak te tudod az igazi meggyőződés szuggeráló erejével elhitetni velem, hogy a Borsod-Miskolci már kijátszotta magát, ellenben a Hídvégi Láncműveknél betörés készül és most van az az idő, amikor érdemes belefeküdni nőmnek nemcsak fülbevalója, de a zománcos aranyórája erejéig is. Hogy a modora gyanús ennek a Pálffynak, meg a többi Pálffyaknak? Istenem, hiszen itt van az ő ügyes és becsületes kezének kétségtelen bizonyossága! Csak egyet fordult és máris nyert nekem. Képzelmék, a Hídvégi Láncművekből már két nap alatt nyereséget is juttatott a kezemhez. Tegnapelőtt óta 200 korona jött be minden részvényen. Most már feltétlenül bízom benne és nyugodtan adom gondviselő kezére a téli szén és fa árát.

S a szén és fa ára oda is vezett. Ép úgy, ahogyan a Keresztény Behozatali Társaság csúfos bukásán is ezrek és ezrek rínak, akik szintén a szenük meg a fájuk árát vitték oda Fronius uram kedélyes boltjába. Itt is a hihetetlenül bornírt közönség az elsőrendű vádlott. Nem élne meg olyan jól itt annyi Pálffy, ha nem volna (bocsánat a szóért) ezerannyi — pali, javíthatatlan, buta, hiszékeny, becsapásra termett polgára ennek a fővárosnak.

Nekünk minden okunk meg van rá, hogy e keserű, sőt gormba szavakra fakadjunk. Mert két és félév előtt, mikor a t. Kurzus első virágkorát élte s az OMKE hasábjait fehér foltokkal díszítették bölcs hatóságok, pontosan szólva, 1920 január 8-án a következő kérést intéztük az akkori közéleti miniszter úrhoz:

„Nagyon üdvös volna, ha Nagyatádi Szabó István közlelmezési miniszter úr sürgősen vizsgálatot indítana a Keresztény Behozatali Társaság ügyében, mert ennek a szerencsétlen országnak minden éhes és nyomorgó lakosát módfelett érdekelheti, micsoda kiváltságokat és külön kedvezményeket élvezhet ez a kereszténységével annyira dicsekvő vállalat, hogy zsírt és fát a maximális árnál jóval olcsóbban tud azoknak szállítani, akik — nem lehet tudni, minő szerencséből — vevőközönsége körébe tartoznak. Meg kell állapítani, kik a tagjai ennek a vállalatnak, miért élvezik ezek a mindenki irigylését kiváltó örömeket, milyen tőkével dolgozik a társaság, milyen különös kedvezményben részesül és miért éppen ő részesül ezekben a kedvezményekben és miért nem én vagy ön is t. polgártárs?”

Egy hétre rá, augusztus 15-én ezt írtuk az OMKE-ben:

„Az egész ügyből mindenki láthatja, hogy az olyan üzleti vállalkozásoké, amelyek nem tisztán üzleti, még pedig tisztességes üzleti elvek szerint próbálnak dolgozni, a legnagyobb bizalmatlansággal kell fogadni és a valláserkölcsi alap egyetlen kereskedőt sem képesít arra, hogy árút szállítson, ha nincs árúja és hogy olcsóbban szállítson, mint azok a kereskedők, akik egyszerűen eladni és keresni akarnak anélkül, hogy a keresztény jelzöt címtáblájukra festenek — ha ezeknél drágábban kénytelenek árút beszerezni.”

A legmulatságosabb azonban az, amit az OMKE 1920 január 20-i számában leplezett le. Ugyanerről a kereskedelmi társaságról szólt az ének. Egy előkelő kurzuslapban jelent meg a következő hirdetés:

„Keresztény kereskedők! Hét vagon kristálycukorból készült különböző cukorkaárút keresztény kereskedőknek engros árban átadni óhajtunk. Részletes felvilágosítást ad a Keresztény Behozatali Kereskedelmi Társaság. IV., Királyi Pál-utca 6.”

Mi felvetettük rögtön a kérdést, honnan tett szert a szóbanforgó társaság arra a hét vagon kristálycukorra, amelyből a cukorkát gyártották. Hisz már akkor keringett a panasz, hogy a társaság tagjainak nagy része hónapokkal előbb tizenöt-húsz kiló cukorra fizetett be pénzt, de a cukornak hírét-hamvát se látta. Egészen furcsa, hogy később cukorkakészítésre mégis jutott hét vagon kristálycukor, ami igazán nagyon tekintélyes mennyiség. Fel kellett tehát merülni annak a gondolatnak, hogy abból a cukorból, amelynek a tagoknak való ki nem szolgáltatásáért annyi keserű szemrehányás érte a társaságot, gyártották a cukorkát, amelyből keresztény kereskedők minden nehézség nélkül kaphatnak.

Ugyanakkor megírtuk, hogy olyan üzleti vállalkozásokat, amelyek nem tisztán üzleti, még pedig tisztességes üzleti elvek szerint, hanem pl. valláserkölcsi alapon próbálnak dolgozni, a legnagyobb bizalmatlansággal kell fogadni.

Ez történt 1920 januárban. Két és fél év telt el és az ügy most érett csak meg bírói tárgyalásra, mikor többé nem lehet a bűnt helyrehozni. Mit szól ehhez Wolff Károly? Mért nem ezekkel a Behozatali Társaságokkal szemben sürget statáriális intézkedést? Mit szól ehhez Bernát István? Mért nem ezekkel szemben kívánja a törvények szigorítását?

(1922 szeptember.)

BENT A WOLFF ÉS KINT A SÁNDOR

Bent, a kormánytámogató padok sorai közt Wolff Károly bírálja az autódójavaslatot.

Kint, az ellenzék táborában Sándor Pál végzi ugyanezt a műveletet. Mind a kettőt a karzatról figyeli a parlamenti élet új Mikszáth ja: a pihent eszű, józan Móricz Zsigmond s nem állhatja meg, hogy csodálkozva meg ne vakarja a fületövét. Ellenzéki és kormánypárti ember íme mennyire egyet tud érteni, mihelyst jószándékú, komoly elmélyedéssel veszik fontolóra a parlament elé jutott problémákat. Wolffnak ugyanaz fáj, ami Sándor Pálnak. Wolff kritikája sem-mivel se szelídebb, mint Sándor Pálé. Az ő megfigyelései szinte ugyanabból a kútból erednek: a józan ész és a gyakorlati tapasztalatok forrásából. Úgyszólván csak az az egy különbség van köztük: az egyik szónok beszédének végén elfogadja a javaslatot, a másik elveti.

Az autódójavaslatból mindezek után törvény lesz. Hadd álljunk meg egy pillanatra e különös jelenség előtt. A gyermekjátsszótereken kedves játék a kint a bárány, bent a farkas. A parlamenti játék azonban mégis valamivel nagyobb érdekek körül forog. Nem gondolja-e Wolff Károly (akinek józan gazdasági megértését ebben a kérdésben elismerjük), vajjon nem lenne-e érdemes a gazdasági élet többi problémáit is megvizsgálni egy kicsit közelebbről? Ha íme, az autódó tekintetében meg tudott árulni egy gyékényen Sándor Pállal: akkor le lehetne telepedni Wolff úrnak ugyanarra a gyékényre, amikor más adók, nem kevésbé fontos adók kerülnek napirendre. De nemcsak az adóknál, hanem a szövetkezeti kérdéseknél is látjuk közelegni az időt, amely meghozza Wolff úr gondolatmenetének némi revideálását. Addig-addig hajtogatták, hogy a szövetkezeteknek minden erővel való támogatása: a valláserkölcsi eszmék fenkölt parancsa, addig hirdették, hogy az átkos idegen faj túltengése ellen, a pusztán csak saját uzsorahasznukra néző szatócsok seftelő szelleme ellen kizárólag a szövetkezetek útján lehet fölvenni a harcot, amíg ezt sokan el is hitték a jóhiszeműek közül. Higyjük el, hogy Wolff is e jóhiszeműek közé tartozott. S e felfogásából ered az a Wolff-paragrafus is, amely a társulati adók szabályozásánál a szövetkezetek jogi helyzetét oly előnyösen intézte el.

De mit szól Wolff Károly ahhoz, hogy Győrben a kereskedőknek az a kategóriája, amely végre is nem tartozik amaz idegen fajhoz, az a kategória, amelyet ő és hívei sosem kereszteltek el uzsorahasznok kergető kalmároknak: Győr város keresztény kereskedői többszázan feljajdulnak a Hangya kíméletlen előnyomulása miatt. Gyűléseznek, kérvényeznek, deputációznak. Ép úgy, mint azok a földiek, akiket a FAKSz ténykedése foszt meg kenyerüktől. Lesz-e fellépésüknek eredménye: vajmi kétes e pillanatban. De ha elbuknak a szövetkezetek elleni egyenlőtlen harcban, kevésbé fogja megvigasztalni őket, hogy 1—2 két év múlva a fejlődésképes Wolff Károly egy benyújtandó törvényjavas-

lat tárgyalásán majd megint eljuttassa a bent a Wolff, kint a Sándor Pál című játékot és époly meggyőzőn fog beszélni a kereskedők jogos törekvéseikről, amint most az automobilizmus fejlesztése érdekében szónokolt.

Cselekedeteket, sürgős akciót vár az ország a nagytekintélyű politikustól. Mert bizony, mondjuk: ha a szövetkezetek egyoldalú támogatása elpusztítja a kereskedelmet, nemcsak a Kohnok és Kleinok, hanem a Kissek és Nagyok is velük pusztulnak. S akkor nem használ se kései bánat, se talpraesett oráció.

(1922 december.)

A VÁMTARIFA ELLEN

(RÉSZLET A KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG
VÁMANKÉJTJÉNEK ZÁRÓÜLÉSÉN TARTOTT
BESZÉDBŐL)

Fenyő Miksa tisztelt barátom felszólalása talán, merném állítani, utolsó mondatáig már-már meggyőző erővel hatott rám, amikor avval fejezte be előadását, hogy ez a most készülő vámtarifa ötven évre fogja eldönteni az ország sorsát. Ez az egy mondat aztán elég volt arra, hogy helybenhagyja azt az eredeti felfogásomat, hogy nem lehet most új vámtarifát csinálni. Már csak azért sem, mert ha ez az utolsó tétel igaz, hogy a vámtarifa ötven évre dönt az ország sorsa fölött, akkor végképpen nem szabad azt úgy megcsinálni, ahogy azt Ferenczi miniszteri tanácsos úr öméltósága javasolja.

Olyan időket élünk, annyira nem alakult még ki az ország sorsa, hogy ezt a minden pillanatban ingadozó, váltakozó szituációt nem szabad felhasználni arra, hogy most ötven évre döntsünk az ország gazdasági sorsa felett; nehezen hinném ezt összeegyeztethetőnek az ország sorsát intézők lelkiismeretével.

A vitának ez előrehaladt stádiumában tartózkodom e kérdésnek világpolitikai beállításától, tisztán a mi országunk szempontjából óhajtom megvilágítani az előttünk fekvő problémát. Az előadó úr kijelentette, hogy már azért is szükség van új vámtarifa megalkotására, mert az egy olyan útvesztő, amelyben csak igen kevés beavatottnak van ismeretük és jártasságuk. Ezen azonban lehetne könnyebben is segíteni, nem kell ép egy ilyen miszteriózusan előkészített új vámtarifához nyúlni.

Ferenczi öméltósága úgy állította be a kérdést, hogy itt két dolog közt van választás: vagy a csábítás minden eszközével ide tudjuk országunkba vonzani a külföldi tőkét, amely a magas vámok védelme alatt az új ipartelepek tömegét fogja létrehozni, vagy ha ezt nem tesszük, akkor kereskedelmi mérlegünk tovább pusztul azon az úton, amelyen ma halad, úgyhogy végül tökéletesen elszegényedve, könnyű prédájává leszünk erős szomszédainknak.

Hibásnak tartom ennek a dilemmának mindkét karját. A külföldi iparnak idecsábítására egyéb előfeltételek vannak, nemcsak a vámtarifa. Szükséges, hogy itt oly gazdaságpolitikai viszonyok, annyira konszolidált állapotok legyenek, hogy a külföldi tőke csakugyan idevonzódjon. Különben bárhogy emelik is fel a vámtételeket, mégsem leszünk a többi országokkal versenyképesek ezeknek az idegen tőkéknek az idecsábításában. Azt gondolom — hogy a mindennapi életből vegyek rá példát —, hogy ha olyan törvényjavaslattal, mint a rendőrtörvényjavaslattal lép a kormányzat a nemzetgyűlés elé, sokat elveszít ezen a réven, amit nyerne a vámon. Ettől eltekintve nem látom a kérdést annyira kihegyezve, hogy ha itt az ipart nem fejlesztjük vámpolitikai eszközökkel, akkor kereskedelmi mérlegünk tovább halad a romlás útján és teljesen elszegényedünk.

Hát hogy is vagyunk ezzel a kereskedelmi mérleggel?

Szabóky, a statisztikai hivatal tudós igazgatója, arra a megállapításra jutott, hogy kereskedelmi mérlegünk ijesztő és az utóbbi években egyre növekvő passzivitást mutat. Azonban, bár nem óhajtom számadatokkal fársz-

tani Önöket, de mint mindennek, ennek is két oldala van. Kereskedelmi mérlegünk passzivitása nemcsak importunk növekedése által mutat ily elkésítő képet, hanem elkésítheti a statisztikai hivatal igazgatóját és minden komoly emberünket az a kép, amely az exportoldal kétségbejítő visszaesését tünteti fel.

Nem a behozatalnak szörnyű nagysága teszi passzívvá kereskedelmi mérlegünket, hanem a kivitel hátramaradása és csökkenése.

Nemcsak Magyarországra vonatkozik speciálisan ez a tétel, bátor leszek igazolni az OMKE karácsonyi számában közléendő táblázatokkal, hogy minden országban, ahol a külkereskedelmi saldo passzív, meg lehet állapítani, hogy ennek a passzív saldonak emelkedése a kivitel csökkenésével tart lépést, mert hiszen a behozatalt bizonyos határokon csökkenteni amúgy sem tudjuk. Ezt az igazságot le kell szögezmem, mert ha ezt a kérdést vizsgáljuk, nemcsak az ipar szempontjából kell azt néznünk, hanem a kereskedelem és a mezőgazdaság nézőpontjaira is figyelemmel kell lennünk. Kereskedelmi mérlegünk saldoját nem vagyunk képesek huzamosabb ideig javítani, ha az ipar fejlesztésével megnehezítjük az egész ország megélhetését, ha azt a bizonyos ötven milliárdot nem igyekszünk eltüntetni kereskedelmünk és mezőgazdaságunk fellendítésével.

Mielőtt a passzív saldo miatt panaszkodunk, látjuk azt, hogy mezőgazdasági termelésünk nem nyeri el külföldön az ő kellő értékesítési lehetőségét, ezek a termények még mindjig nem adattak át a szabadforgalom kezébe. Azt gondolom és erre vonatkozólag csak két rövid számadatot vagyok bátor feltüntetni, hogy amikor gabonaexportunk, az 1913. és 1921. évet összehasonlítva, egy tizedrészt csökkent, zsiradékexportunk pedig egy harmincadára, amikor burgonyát szegényszemre már importálnunk kellett, holott ebből Csonka-magyarország bőven el lehetne látva, mikor a hagyma kiviteli illetékét most kell sebtiben leszállítani, hogy az export lehetőségét némileg még megmenthessük, amikor ez így megy az egész vonalon, akkor egészen bizonyos, hogy itt minden beszéd hiábavaló, tovább vonszoljuk keservesen a passzív saldot, rogyásig vonszoljuk tovább.

Ezek után kénytelen vagyok egész határozottan tiltakozni ama beállítás ellen, hogy mi, mikor a túlzott védővám ellen harcolunk, a szabadkereskedelem fantasztikus útjain megyünk. Úgy állítottak be bennünket, hogy annál könnyebben legyőzhessenek bennünket, mintha a szegény iparral szemben állana, az erős, lármás, hogy Ferenczi úr Lloyd-cikkének szavával éljünk: „stimmkräftig” kereskedelem. Lássuk csak, mi az igazság? A vámfelépítéssel szemben a kereskedelmi körök és érdekképviselők a Junktim álláspontjára léptek, amennyiben a vámfelépítések felemelése ellenében azt kívánták, hogy a behozatali korlátozásoktól álljon el a kormány. Ilyen körülmények között nem lehet úgy feltüntetni a kereskedelmi köröket, mintha csak elvadult Cobdenisták volnának, mintha merev ortodox állásponthez ragaszkodnának. A kereskedelmi körök fentartották amaz álláspontjukat, hogy a vámvédelem terén nem szabad olyan befejezett tényeket teremteni, amelyek megnehezítik vagy lehetetlenné teszik a szomszédos államokkal való szerződés-kötéseket. Mi azt a biztonsági koefficiens, amelyet Ferenczi előadó úr állított fel, veszélyesnek tartjuk.

Hol van az a biztonság, amit Ferenczi öméltsága el akar érni?

Szerinte kiadós vámok kellenek. De mi az a kiadós vám, amely teljes biztonságot nyújt, akár emelkedik, akár süllyed koronánk értéke? De hiszen ezenkívül tekintetbe kell venni a szomszédos államok valutáinak esetleges emelkedését vagy romlását is. Így a biztonsági koefficiens, amellyel ötven évre

akarnak dönteni az ország sorsa felett, vajmi labilis szerszám, amellyel nem nagyon lehet dolgozni.

Az előadó úr könnyed gesztussal szíves elintézni a nagykereskedelmet is, amidőn azt mondja, hogy az általa tervezett vámtarifa legfeljebb a nagykereskedelem érdekeit kapcsolja ki. De hát erről senki sem tehet. Mindenekelőtt azt szögezzük le, hogy a nagykereskedelem helyett egészen nyugodtan beszélhetünk az egész kereskedelemről. Ép úgy, mint amikor a kormányfőtanácsosi címek adományozásánál a detailistát megteszi a kormány nagykereskedőnek, mert egy kormányfőtanácsoshoz nem illik, hogy csak afféle egyszerű detailista legyen. Ugyanígy vannak itt is. Az új vámtarifa nemcsak nagykereskedőket, hanem mindenféle kereskedőt is illet. Az, hogy a kereskedők száma a háború óta egy icike-picike törttel emelkedett, nem lehet alap arra, hogy a kereskedők egy része más foglalkozás után legyen kénytelen nézni. Ötven év óta hajtogatjuk, hogy nincs elég kereskedő ebben az országban, hogy a keresztény középosztálynak kereskedelmi pályára kell mennie, akkor hát nem vagyok képes belátni, hogy amikor a viszonyok úgy fordulnak, hogy egy statisztikai adat szerint valamennyire mégis szaporodik a kereskedők száma, rögtön megadják a felhívást nekik: lépjetek más pályára. Közgazdasági szempontból súlyos veszedelemnek tartom a nemrégiben hangoztatott álláspontnak ilyen dezavualását.

Ami Ferenczi úr öméltóságának azt a javaslatát illeti, hogy külföldi import helyett, kereskedelmünk inkább belföldi termények forgalombahozásán fáradozzék, arra az a válaszom, hogy a külföld is a maga részéről ilyen álláspontra helyezkedhetik.

Ami pedig azt illeti, hogy a külföldi államokkal való kereskedelmi összeköttetések felvételére lehető mindent megtettek, ebben a tekintetben nagy hiba terheli felelős köreinket, mert itt is Portorose óta csak visszaesést tapasztalhatunk.

Nagyon fontosnak tartom, hogy az ország ipara kiépíttessék és nagyra fejlesztessek, ennek érdekében áldozatokat is vagyunk hajlandók hozni, de ezek az áldozatok nem terjedhetnek odáig, hogy feláldozzuk a többi termelőosztályokat. A kereskedelem pedig, amely az ipari produktumokat a külföldre kiviszi, amely az ipar számára szükséges nyersanyagokat az országba behozza, ezt a feladatot igyekszik, miként a múltban, a jövőben is elvégezni, de tiltakozik az ellen az igazságtalan beállítás ellen, mintha az ő tevékenységére szükség nem volna, vagy könnyen ekartirozható lenne.

Engem e helyen a genius loci száll meg, amikor a GyOSz két beteg alelnökére, Weisz Manfrédra és Hegedűs Lórántra hivatkozom, akik mindketten betegségük miatt vannak távol. Weisz Manfréd, akinek mindnyájan kívánjuk gyors felgyógyulását, örök példaképe annak az iparnak, amely vámsorompók nélkül is nagygyá, jelentőssé tudott válni. A másik nagy betegünk Hegedűs Lóránt, ki talán ép két évvel ezelőtt mondta el felejthetetlen beszédét a fekete éjszakáról, amelyben kifejezésre juttatta, hogy ha ki akarunk jutni ebből a fekete éjszakából, akkor nem egyes osztályok és foglalkozási ágak kiemelésére, hanem az összes foglalkozási ágak egybefolyó harmonikus és céltudatos munkájára van szükség.

Ettől a gondolattól áthatva, méltóztassanak figyelembe venni a vámtarifa megalkotásánál az összes foglalkozási ágak és a fogyasztók szempontjait is.

(1922 december.)

A VÁMSOROMPÓ HALOTTAI

Ezen a címen közlik a mai reggeli lapok a méreteiben minden újabb autókatasztrófát felülmúló szerencsétlenséget, amely Mohácson történt. Molnár Ede és három szerencsétlen társa fekszenek szétroncsolt tetemekkel a ravatalon, egy átkozott vámsorompó áldozatai gyanánt. A halál-autó utasa mind csupa intelligens ember. Kettő közülök az adóhivatal szolgálatában áll, az egyik éppen forgalmiadóellenőr volt, egészen bizonyos hát, hogy különös részvétellel fog fordulni ezen szörnyű eset körülményei felé maga a pénzügyminiszter úr is. Csakugyan minden emberi részvétre érdemesek ezek a szerencsétlen hivatalnokok, akik fiatalon, jókedvűen, az élet örömeinek kiélvezése előtt zuhantak át egy más, ismeretlen világba és örökre megváltak szeretteiktől, pusztán azért, mert aki sorsukat igazgatta, tévedésből ahelyett, hogy fékezett volna, még több gázt eresztett a gépkocsi motorjába. Lehetetlennek tartjuk, hogy a magyar kir. pénzügyminiszter ne értse meg a tanulságot, mely e szegény apró emberek szörnyű sorsából fakad s a mélységes emberi részvéten kívül ne igyekezzék levonni azokat, a következtetéseket, amelyekre ez a legújabb mohácsi katasztrófa tanítja a kortársakat.

Ha körülnézünk, Mohácson túl is látunk elvérző tetemeket, jobbsorsra érdemes férfiakat, akik mind a leeresztett vámsorompó áldozatai. Komoly üzletemberek, akik nemcsak az ország határán belül, de a sorompókon túl is becsületes nevet szereztek maguknak, egyszerre megkapják fejükre a halálos ütést. Arra sincs idejük, hogy körülnézzenek, már letépte őket a — vámsorompó.

Látunk nagyszerűen megszervezett boltokat, valamikor a közeli kelet minden valamirevaló üzlembere megfordult bennük, most hónapról-hónapra redukálják az üzemet, mert a vámsorompóktól összeszorított kis fogyasztási terület nem bírja el a régi kereteket.

S mialatt a magas vámtarifa alatt fuldokol az ország és kétségbeesetten várja a vámszerződések fékező hatását, olyan híreket rebesgetnek, mintha a mohácsi autókatasztrófa ismétlődne meg. „Az, akinek fékeznie kellene, tévedésből még több gázt ereszt a motorba . . .” Az, akinek lejjebb kellene szállítani a vámokat, hogy így féken tartsa a drágaság elhatalmasodását, most „tévedésből” új lökést ad a motor játékának. Ha a már megkötött szerződéseket in peius reformálják, ha a nagynehezen leszorított vámtételeket megint magasabbra emelik, ezzel új lendületet adnak a drágításnak, újra kezdik a forszírozott iparfejlesztés táncát s megnyitják az utat a közgazdasági élet halálsorompója felé.

(1926 szeptember.)

MI KELLENE AZ ORSZÁG ÚJJÁÉPÍTÉSÉHEZ?

(RÉSZLET EGY NYÍREGYHÁZI
KERESKEDŐNAPON TARTOTT BESZÉDBŐL)

A mi vezérünk, Sándor Pál megemlékezett az imént a Nyírség legnagyobb Fiáról, akinek emlékét ma kőszobor dicsóítja a vármegyeház előtti téren. Több okunk van rá, hogy Bessenyei György emlékét felelevenítsük. Szobrának leplezésénél mint kis diákok ott voltunk olyanok is, akik ma megöszült fejjel térünk vissza Nyíregyházára. Az akkori szónokok közül nem él már se Beöthy Zsolt, se Széli Farkas, se Géresi Kálmán. Még a hallgatók sorából sem látom itt viszont azt a két embert, aki az OMKE küzdelmeinek, az OMKE eszméinek más-más életkorban, de egyforma lelkesedéssel volt az osztályosa. Nincs itt ma közöttünk az én korán elköltözött barátom és pályatársam, Bosnyák Béla, az a nagy talentumu nyíregyházi fiú, akit egy gyönyörű pálya elején ragadott ki közülünk a halál. S rég elhagyta a nyíregyházi kereskedők táborát az a jószágos arcú, galambösz kereskedő is, aki engem kézenfogva büszkén vezetett el Bessenyei új szobrához, nincs itt Haas Móric, akiben én gyerekfejjel az első igazi kereskedőt ismertem és szerettem meg. Haas Móric áldott emlékezetét amikor felújítom ebben az ünneplő díszes társaságban, az az érzésem, hogy őrá megemlékezvén, egy egész kereskedőtípus iránt rovom le az utódok háláját. Haas Móricot magasztalva, magasztalom azokat a kereskedőket, akiknek szorgalma, munkássága, intelligenciája, előretörése Nyíregyházát azzá tette, ami most: haladás vágyától égő, friss, eleven, vonzó, kulturális gazdasági központtá.

Elhunytak hát a régiek, de mi, akik visszatértünk, vagy itt maradtunk, merőben szemébe nézünk ma a Mária Terézia udvarából visszatért testörnek.

Soha Bessenyei György nem volt annyira aktuális, mint ma. Kristálytisza határozottsággal adja fel a tételt nekünk, száz év után élő magyaroknak: kit akarunk követni, kinek a példáján akarunk lelkesedni: azon a Bessenyein, aki nyugalmazott katonatiszt létére egyszerre kereskedőnek csap fel, s miután nem ért hozzá, beletöri a bicskáját, vagy azt a Bessenyeit akarjuk követni, aki csodálatos idealizmustól fűtve a magyar irodalomnak, magyar szellemi életnek újjáteremtője lett? Azt a Bessenyeit választjuk-e ideálunknak, aki hitet cserélve, borral spekulálva, rajtaveszít és meghasonlik a világgal, avagy az a Bessenyei kell nekünk, aki széles látókörrel, európai felfogással, példátlan önzetlenséggel, a múlt század legnagyobb magyarjainak sorába küzdötte fel magát? Az a lelkesedés, amely ebből a mostani centennáriumból kisugárzik, máris megadta a választ kérdésünkre.

Azonban még egyre hadd mutassunk rá, tisztelt ünneplő közönség! A korszak, amelyben Bessenyei élt, sokban hasonlított a mi korunkhoz. Legyőzött, elfásult, kedvét veszített volt az a nemzedék is, és amint e kor történetírója, Széchy feljegyezte, nem törődött a világgal, csak sivár szenvedélyeinek és szilaj vigadózásnak élt. Közben az idő elrohant felette. Bekövetkezett az az eltompulás és közöny, amely mindig együtt járt az elszigeteltséggel. Az Önök nagy fiának, Bessenyeinek, éppen az volt az érdeme, hogy ezt az elszigeteltséget megtörte.

Mi azt látjuk, tisztelt uraim, hogy a világháborúban való leveretésünk hasonló fásultságot s ez hasonló elszigetelést teremtett. Mintha csak a XVIII. század végén élnénk, úgy terjed azoknak a száma, akiknek látóköre nem tud, vagy nem akar tovább terjedni a falutornyánál.

Kik azok, akiknek hivatása, hogy ezt az elszigeteltséget megszüntessék, Magyarországot újra belekapcsolják az egyetemes haladás világáramlatába? Bessenyei utódai, a magyar kereskedők! Mi, akik őseinket nem tudjuk visszavinni Szalók nemzetiségéig, mi akik csak legfeljebb harmad-negyediziglen vagyunk itt szabolcsiak, mégis büszkén hirdetjük, hogy mi vagyunk Bessenyei György igazi utódai, hagyományainak hirdetői és továbbfolytatói. Ezt az országot csak nyíri szívvel és nyíri intelligenciával lehet mai balsorsából kiszabadítani. Százszor igaza van Radó Rezsőnek, amikor a magyar külkereskedelem fejlesztésében látja a lehetőséget az ország gazdasági megújítására. Százszor igaza van, de egyet nem szabad elfelejteni. A kereskedelemmel úgy vagyunk, mint ahogy a közszabadságokról mondta egyszer egy híres francia gondolkodó: kőszikla az, amelyből nem lehet kikaparni vagy kihatítani nekünk tetsző darabokat. A kereskedelmet vagy egészében kell támogatni, vagy egészben le kell mondani haszonhajtó szerepéről és jelentőségéről. Ha hasznát akarjuk venni a kereskedelemnek, a magyar liszt, a magyar bor és más 50 magyar cikk értékesítésénél, akkor nem folytathatunk egy olyan politikát, mely elkeseredéssel vagy rezignációval tölti el a magyar kereskedők ezreit. Akkor nem folytathatjuk azt a politikát, hogy (ép a napokban láttam rá írásos példát) százesztendőös születési bizonyítványokat és ötven esztendőös adónyugtákat követelnek az italmérési engedély különbeni megvonásának terhe alatt. Így nem lehet az ország kereskedelmét megerősíteni, újjáéleszteni, nemzetfentartó erővé formálni. Mert, mondtam: nyíri szív és nyíri intelligencia kell. És olyan gazdasági koncepció, amilyen a legnagyobb Kállayt töltötte be, ama Benjámin, akinek géniusza egészen a legutóbbi időkig ragyogott az azóta idegenné vált Boszniában.

Kérem, támogassák szervezetünknek ez új ágát és biztosítjuk Önöket, hogy mi a központban lelkesedéssel és szeretettel fogjuk kísérni az OMKE nyíregyházi kerületét. Hiszen ma már nálunk szinte szállóigévé vált az a mondás, amelyhez évek óta ragaszkodunk az OMKE lapjainak szerkesztésénél:

Ügy, amint Mikszáth Kálmán az ő újságát, az Országos Hírlapot Lázár Ferencnek, az egykori szegedi polgármesternek szerkesztette, mi a magunk lapját két nyíri embernek a szájaíze szerint próbáljuk megírni: az egyik Ujfalussy Dezső, a józanészű, gyakorlati észjárású volt szabolcsi főispán, a másik me,g Steinhardt Sándor, az egyszerű falusi boltosból lett mártonfalvi főbíró. Ha ezeknek a józan, okos szabolcsi embereknek az észjárását meg tudjuk közelíteni, ha az ország minden részén lakó kereskedőkbe beletudjuk vinni Bessenyei szellemét: akkor a magyar kereskedelem érdekeinek képviselőiben talán nem végeztünk haszontalan munkát.

(1924 szeptember.)

A PIPÁZÓ GAZDÁK ÉS A SÜLT GALAMBOK

Bethlen miniszterelnök igen kitűnő szónok és pregnánsul tudja magát kifejezni. Tegnap beszéde megfesteni való színes kép, szinte látni a kedélyesen pipázó magyar bortermelőt, aki leül a pincegádor elé és várja a kereskedőt. Közbe nagyokat húz az akóból és eldudorászva ki-kinyitja a száját, hátha belerepül a sült galamb. A sült galamb nem repül, ellenben jön a miniszterelnök úr és — noha már egyéb is telhetett volna tőle — nagyot ütött botjával a szegény bortermelő fejére.

Megdöbben az ember, amikor a kormányzat fejétől ezeket a hihetetlen gazdasági téziseket hallja. Bethlen beszél-e? Szinte a fülüknek sem hisznek a hallgatók. Bethlen-e ez, vagy inkább Bud? Jákob-e ez és nem Ézsau? Hiszen a teóriák, amelyek a miniszterelnöki ajakról elhangzottak, eddig inkább a pénzügyminisztérium gótikus termeiben szoktak elhangzani. Garanciákat adjanak a termelők, hogy az engedmény, amelyet az állam e téren ad, nem a kereskedők és kocsmárosok zsebébe vándorol? Érdekes újítás gazdasági életünkben! Sokféle garanciáról hallottunk már, de az első ez, amelynek nyílt célja az, hogy éket verjen egymásra utalt foglalkozási ágak közé. Három-négy esztendeje annak, hogy teljes összhang alakult ki a magyar bortermelés és a magyar borkereskedelem között.

Ezt az összhangot semmi sem zavarta meg. Azok a termelők, akik hajdanában megközelíthetők voltak a kereskedelemellenes irányzat részére, a szőlőtermelést sújtó katasztrofális helyzet láttára barátságosan és megértéssel közeledtek a borkereskedők felé. Belátták mindkét oldalon, hogy a kereskedelem nem boldogulhat céltudatos és áldozatra kész termelés nélkül és a termelés nem értékesítheti produktumait a trianoni határokon túl ügyes, rátermett, ezer akadállyal küzdő kereskedők nélkül.

S most jön a két nagy B: Bethlen és Bud és kettős rendbe választja szét a bortermelőket és a borkereskedőket. Nem oda Buda, kiált Bud. Itt nem lehet egyetértően közeledni a kormányhoz és közös intézkedéseket kérni közös célok érdekében! Mi disztinkválunk elsőfokú hazafiak között, akiknek szívesen adunk minden kedvezményt, de akkor azok garantálják is, hogy nem adnak a privilégiumból a másodfokúaknak, nem adnak az átkos kereskedelemnek, mert amíg az eladási oldalon nincs garancia arra, hogy az állam nem a kereskedőket és a kocsmárosokat gazdagítja, addig nincs engedmény.

Mi csak egyet nem értünk. Hogy lehet az, hogy a magyar szőlősgazdák és a magyar borkereskedők ezt a választ köszönettel és megnyugvással vették tudomásul. A köszönet udvariasság dolga. Volt idő, amikor a deresre húzott delikvenssek köszönettel nyugtázták a huszonöt botokat. Ha tehát itt is megköszönték az érdekeltek a választ, mutatja, hogy az udvariasság nem halt ki a szőlőshegyek és a borkereskedelmi irodák táján. De hogy megnyugvással fogadhatták volna a miniszterelnök választ, abban nagyon kételkedünk.

Meg lehet-e nyugodni abban, hogy most már minden bajon segített a kormány azzal a jó tanáccsal, hogy a termelők vidékenként alkossanak szövetkezeteket s az előállított saját boraikat vigyék ki külföldre. Állítsanak fel lerakatókat, rendezzenek kiállításokat. Miből, ó, miniszterelnök úr és ó, pénzüg³miniszter úr? Hol vannak a szőlősgazdáknak azok a titkos fondjai, amelyekből a külföld kereskedelmi empóriumaiban lerakatókat és kiállításokat lehet rendezni? S hol van a szőlősgazdáknak az az önbizalma, hogy a futtában rögtönzött szövetkezetek meg tudják oldani azokat a problémákat, amelyekre a százados magyar borkereskedelem a mai nehéz viszonyok között csak fogyatékosan volt képes?

Tessék elhinni, nem a magyar termelő „ősi tunyaságán” múlik a dolog. A magyar szőlősgazda mosolyog a vádon. Bár minden ágazata a magyar termelésnek látná el olyan buzgósággal a maga hivatását, mint ahogy a szőlősgazdák ellátják. De tudja jól, hogy az értékesítés nem az ő hivatása. S főleg tudja, hogy ma túl vagyunk azon az időn, amikor kísérletezésekre lehet költeni az államnak keserves pénzét. Nekik maguknak pedig, fájdalom, nincs rá pénzük.

A magyar borkereskedő kiment a külföldre. Egész vonatokat indított útnak Svájc felé és egész vonatok borrakományait helyezte el becsülettel és hiba nélkül. Ha valahol akadállyal kellett megküzdenie, ezt az akadályt az állami akció okozta, amely olyan áru és olyan minőségű palackborokat dobott a svájci piacra, amely az ottani vevőknek nem felelt meg. Nem ez a feladata a kormánynak, hogy maga vezessen ilyen akciót és nehezítse meg a magánkereskedelem tevékenységét

A magánkereskedők minden befolyás nélkül, saját erejükre utalva kieszközöltek Bécsben 40%-os díjkedvezményt az osztrák vasutakon a magyar borok számára, ezalatt a magyar államvasút a fülebotját sem mozdította meg és ezzel veszendőbe ment az osztrák vonatokon elért kedvezmény, amelynek előfeltétele természetesen az, hogy a MÁV. is ugyanazt a kedvezményt nyújtsa. A magyar állam nemcsak hogy nem segített, hanem kerékkötője, megakadályozója lett annak az akciónak, amely a magyar bortermelés jobb értékesítését eredményezhette volna.

Az osztrák szerződés kérdéseinek taglalásába nem akarunk belemenni. Ennek nincs most itt az ideje. A miniszterelnök azt mondja, hogy főoka annak, hogy Ausztriával nem sikerült a kereskedelmi szerződést megkötni, az, hogy a kormány nem volt hajlandó belemenni olyan feltételekbe, amelyek mellett bor nem mehetett volna ki az országból. Hát mi nem ismerjük a tárgyalás fázisait és ezekhez nem szólhatunk hozzá. Ajánljuk azonban a miniszterelnök tárgyaló közegeinek figyelmébe azt, hogy a borérdekek olyan megóvása, amely abban csúcsosodik ki, hogy a borra való tekintettel nem kötnek szerződést, még nem fogja kirántani a sárból a magyar bortermelőt sem. A figyelem nagyon jól esik, de még ennél is jobb volna egy szerződés, amelynek a segítségével bort lehet exportálni.

(1925 december.)

SIKERPOLITIKA

Megszűnt Debrecen leghíresebb könyvkötészeti műhelye, amelyet 70 évvel ezelőtt alapított Dávidházy Imre, az ősi kollégium szomszédságában, a Fűvészkert uccán.

A gyönyörű virágzó műhelyt Dávidházy Imre a 80-as években fiára, Kálmánra hagyta, akinek keze alól a könyvkötő- és bőrdíszműmunkák műremekei kerültek ki. Magam is sokszor megfordultam gyermekkoromban Dávidházy műhelyében és felejthetetlen az a benyomás, amelyet ennek a nagystílú, kitűnő műízlésű, haladnivágyó, modern iparosnak a környezetében szereztem. S amikor elkerültem Debrecenből, még többször hallottam a Dávidházy-műhelynek a fellendüléséről, további fejlődéséről. Annál szomorúbb az a hír, ami most ért el hozzánk: a 70 éves műhelyt bezárta az országos hírű magyar könyvkötőmester, régi munkásait elbocsátotta, gépeit eladta.

„Úgy érezzük, mintha az ősi magyar ipari életnek egy nagyon drága, pótolhatatlan gyöngyértéke hullott volna az enyészet porába, mert Dávidházy helyébe sem lépnek már többé hozzájuk hasonló magyar mesterek. Volt! Nincs! Ismét szegényebbek lettünk.”

Így írja Móricz Pál a Magyarság szombati számában. Volt! Nincs! Ennek a nagymúltú cégnek az elpusztulását nem lehet ezzel a két szóval elintézni; keresni kell az okokat és valamelyest rávilágít ez a nyilatkozat, amelyet Dávidházy ék kibocsátottak:

„Hetvenötéves üzletünk megszűnésének oka nem egyéb, mint az, hogy a városi és egyházkerületi nyomda könyvkötészetének felállítása lehetetlenné teszi a hasonló üzemű magánvállalatok fentartását. Az első áldozat ezen a téren a mi vállalatunk volt, de nem kétséges, hogy ez a verseny, amelyet az adózók filléreiből alakított közüzemek az adófizető magánvállalatokkal szemben folytatnak, most már gyors ütemben érleli majd meg a „kívánt” gyümölcsöt és a jelek szerint vállalatunkat követni fogják a megsemmisülésbe a többiek is!”

Itt meg kell állni. A Dávidházyak baja általános kórsággá mérgesedett el az ország testén. Régi tisztas cégek elcsenevészednek, megsemmisülnek, de nem azért, mintha tehetség, rátermettség dolgában nem tudnának megküzdeni versenytársaikkal, hanem azért, mert illegitim konkurenciát szegez velük szembe a város. Ezt látjuk Debrecenben, ezt látjuk a fővárosban, ezt látjuk a megmaradt csonka ország számos centrumában. De nem most figyelmeztetjük erre először a hatóságokat, tavaly tavasszal, az ország színe előtt, a Budapesti Kereskedelmi Kamarába gyűltek össze tiltakozásra a kereskedők és az iparosok, a szövetkezetek és a közhatóságok túrhetetlen, jogtalan versenyé ellen. Mi lett az eredmény, egy deputáció, amelyet a kereskedelmi miniszter udvarias készséggel fogadott és szép ígéretekkel bocsátott el. Akkor még meg lehetett volna menteni a Dávidházyakat, csak egy átirat, csak egy komoly szó a pénzügyminisztériumban, hogy a szűkre szabott beruházásokat nem arra fordítják, hogy a 70 éves régi, becsületos könyvkötőfirmát eltapossák vele. Volt! Nincs!

Amit a Dávidházyak elsüllyedésével kapcsolatban írt meg Móricz Pál, ez a volt-nincs el fog hangzani a közel jövőben száz és száz magyar kereskedő és iparos cégnek eltűnése alkalmával. A hatósági üzemek féktelen versenye sorra végzi ki a jobb sorsra érdemes kereskedők színét, javát. Egy szörnyű memento ez a debreceni hír azoknak a férfiaknak, akik a közhatóságok üzemeit előkelő kényelemmel, nyájas vállveregetéssel és végeredményben egy elfojtott ásitással intézik el.

A hatósági üzemek előrenyomulásával foglalkozott az az értekezlet is, amely Bittner János kamarai alelnök vezetése alatt tegnap egy nagyszabású tiltakozó gyűlés megtartását határozta el. Az OMKE részt vesz e nagygyűlés rendezésében, de nem tartja elegendőnek, ha egy ilyen tiltakozó jajszó hangzik el a fővárosban. A vidéki centrumokban is meg kell mindenütt mozdulniok azoknak az ipari és kereskedelmi testületeknek, amelyek nem nézhetik érzéketlenül a Dávidházyak elpusztulását.

A hatósági üzemek, amint arra találóan mutattak rá ezen a tegnapi értekezleten, elkísérik az adófizető polgárt — bölcsőjétől a sírjáig. Ez nem szóbeszéd, hanem százperentes igazság, hogy a hatósági üzemek nagyobb dicsőségére az a sírkő is, amelyet a boldogtalan halott hamvaira hengerítenek, ez a múmárvány-oszlop is a hatóságok áldásos temetési tevékenységének az eredménye. A főváros sírkőüzeme ott folytatja a halottak csendes birodalmában, a temetőben a maga köcsiszoló munkáját, ott árusítják el a sírköveket a főváros buzgó közegei, ott verik fel a temetőnek örök pihenést adó nyugalma ezek a jeles üzemek a maguk portékájának hangos kínálásával. Ennél szörnyűbb összeférhetetlenség még nem volt a világon! A hatóság, amely dönt a sírkövek elhelyezése felett, amely megszabja a sírkövek formáját és felállításának módját, az a hatóság ugyanakkor átvedlik szállítóvá és maga kínálja, árusítja a kegyelet emlékjeleit. Azonban még egyéb is történik.

Abban az időben, amikor egy megcsönkult és elszegényedett ország minden finánciális érdeke a felesleges cikkek behozatalának a csökkentését kívánja, néha még szinte túlzásba vitt mértékig; ugyanakkor azt látjuk, hogy a főváros sírkőüzeme annyi finom szobrászanyagot hoz be drága idegen valutáért, amennyi az egész főváros lakossága akkor sem tudna felvenni, ha ez az üzem teljesen egyedül állna. S még más is történik. A kérlelhetetlen sors parancsából időnként kiürítenek egy-egy temetőt és tömegsírbán halmozzák össze a fél-század előtt nyugvóra tért adófizető polgárok porrá vált tetemét. A fáradt csontok elpihennek az új tömegsírbán, a márványkövek ellenben, amelyeket annak idején a család kegyelete állított a hamvak fölé, most mind verseny nélkül jutnak a városi sírkőszállítási vállalat birtokába s ez most holt (!) versenybe győzi le a saját adófizető polgárait. Sic vos non vobis! mondta a latin költő. Így nem hoztok új életet az elhalófélben lévő városokba. Így csak betetézni lehet azt a halotti csendet, amely városaink üzleti világára borult! Ebből a városi politikából nem fakad virágzó élet a tömegek számára, ebből csak sírköveket, hamisítatlan svédországi fekete sírköveket lehet hengeríteni egy elcsenevészedett városi közönség sírhantjára.

(1926 március.)

A BALKANIZÁLT EUEÓPA

(RÉSZLET EGY POZSONYBAN
TARTOTT ELŐADÁSBÓL)

A csehszlovák-magyar kapcsolatok felvétele valóban a fehér kenyér kérdése Csehországra, a meleg szoba, a jó konyha kérdése Magyarországra nézve. Nekünk a németektől és a franciáktól kell példát venni. Azok között volt annyi ellentét, mint mi közöttünk és van is politikailag, de ez gazdaságilag nem akadályozta meg őket abban, hogy a népek üdvére igen fontos és mélyreható megállapodásokat kössenek. Rist, a Francia Banknak ezidőszerint helyettes-igazgatója hirdette azt, hogy a valutáris rendszabályok mit sem érnek, ha a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok a szomszédos államok között nem állítatnak helyre. Véletlenség-e az, hogy amikor Franciaországban a Jegybank vezetésénél ez a szellem hatja át, Schacht, a német Jegybank zseniális vezetője, ugyanettől a szellemtől áthatva, megfújja a riadót. Egy balkanizált Európa — mondja Schacht — egy ideig ugyan politikailag élhet, de egy balkanizált Európa gazdaságilag nem életképes. Schacht és Rist között legfeljebb csak az az eltérés van, hogy amíg Rist a valutáris rendszabályok meghozatalát teszi meg a gyógyulás első etapjául, addig Schacht a gazdasági korlátozások eltávolítását látja a gyógyítás első feltételül. Meg kell kezdeni a mesterséges bariádok lehordását. A dunai államok piacainak kapcsolata a történelem által adott tény, amelyet természeti feltételek is védelmeznek. Ausztria 1924-ben behozatalának kerekén 50 százalékát szerezte a többi utódállamokból, Magyarország több mint 85 százalékát, Csehszlovákia közel 25 százalékát és Jugoszlávia 45 százalékát. Ezzel szemben ugyanebben az esztendőben a magyar kivitelnek 75 százalékát, a csehszlováknak 40 százalékát, az osztráknak 45 százalékát, a jugoszlávnak 45 százalékát és a román kivitelnek 52 százalékát az utódállamok vették fel. Magyarország szempontjából Csehszlovákia mint fogyasztóterület a második helyen áll, közvetlenül Ausztria mögött és az utóbbi években átlag kivitelünknek mintegy negyedrészt vette fel. Mint szállító Csehszlovákia Ausztriával az első helyen áll, mert behozatalunk 25 százalékát fedezte. Ez a kapcsolat létrejött kereskedelmi szerződés nélkül, tehát a további kifejlődésre igen nagy kilátások vannak, ha, ha a kereskedelmi szerződés életbelép. Amikor a repülőgép technikája annyira fejlődik, hogy már előttünk van az a szinte kézzelfogható lehetőség, hogy az autó után immár a szelek szárnyán tudunk egymáshoz közeledni, s Prága, Budapest, Pozsony, Debrecen játszva megközelíthető állomások lesznek, akkor nem lehet a kereskedőknek ezen a határokon sem innen, sem túl megnyugodni vámjogi tételekben. Az élet ereje felül fog emelkedni a pillanatnyi gátakon s a monoplánról mosolyogva fogunk lenézni a — monománokra, akik azt hitték, hogy magas falakat, áthághatatlan bástyákat építhetnek egymás ellen.

A cseh közgazdaság kiváló képviselői, Hotovecz és Schuster volt miniszterek kiváló beszédekkel mondtak Budapesten. Velük egyetértek akkor, amikor Scitovszky Tibort citálom, a magyar kormány képviselőjét a génuai kongresszuson. Ő adta meg a leghelyesebb feletet arra a kérdésre, hogy mi ment-

heti meg ezt a düledező világot? A válasz ez: a gazdasági gondolat szupremáciája a politikai töprengések felett. Amikor itt, az ősi Pozsonyban, a csehszlovák és magyar gazdasági érintkezés fejlesztésének lehetőségeiről tanácskozunk, illetve felvesszük újra a két év előtt font szálakat, voltaképpen az az érzésünk van, hogy azt a szerepet játsszuk, amit a waterlooi paraszt, akiről feljegyezte a történelem, hogy Napoleon ágyúinak dörgése közben jámbor egykedvűséggel hajtotta ökreit és forgatta meg ekevasával a földet. Úgyszólván idehallatszik el a dübörgése a nagy vámpolitikai harcnak. Lehet, hogy egyesek csodálkozni fognak idegeink nyugalmán, de azt hiszem, amint nem volt hiba az, hogy a waterlooi paraszt a háború színterén is folytatta mesterségét, s ahogy az öntudatlan bátorságában megnyilvánult az az érzés, hogy a nagy Napoleon el fog múlni, de a földművelés örökkévaló, úgy én is azt hiszem, a vámtárgyalások hadvezérei is be fogják egyszer fejezni munkájukat, de addig sem szenvedhet fennakadást munkájában a kereskedő. Önöknek és mi nekünk tovább kell folytatni mindennapi munkánkat, tovább kell szántani és vetni, felszántani a közönynek talaját és bevetni azt a kölcsönös megértés, a gazdasági közeledés búzaszemeivel.

(1926 augusztus.)

VISSZA A TÖLTŐTOLLHOZ

Fekete töltőtoll itt a kabátzsebem felső csücskében, megszokott kedves jóbarát, visszatérek hozzád! Évek óta nem esett meg, hogy ennyi ideig lettem volna tőled távol. Önkéntelen kézmozdulattal reggel, este mindig odakaptam hozzád. Jóleső érzés volt, hogy mindig kezemügyében voltál, pirosvégű, fekete töltőtoll, hűséges öreg barát.

Egy szép napon aztán sutba dobtalak. Hiába szépíteném: magad is megérezted, hogy fölösleges lettél. De te nem zúgolódtál, vártál csöndesen. S ha egy modern töltőtoll tudna mosolyogni, most gúnyosan mosolyognál. Hasonlatosképpen ahhoz a felmenő őshöz, ama másik pennához, melyet egykor az Isten mezején lakó palóc hazafi forgatott, mikor leírt egy régi magyar országgyűlést. Satyrico-critice lehetne bizony hozzászólni ehhez a mostani választáshoz is, satyrico-critice lehetne itt tárgyalni számos epizódot, ami az utóbbi hetekben felebarátainkkal, vagy éppen velünk magunkkal esett meg. De vájjon érdemes-e? Kinek telnék ebben különös öröme, drága töltőtollam? Kesergő írás, panaszos betűk kedvéért biz én nein rázom fel a beléd száradt tentát . . .

Vissza a töltőtollhoz. Ezt írtam az imént. De igazában azt is kérhetném: Miért? Kinek írok? Minek írok? Hiszen amit taláломra leemeltem a könyvespolcra: az 1790-es országgyűlés leírása Gvadányi pattogó verseiben többet fejez ki mai értelemben is helyes kívánságokból, mint amennyit én az új magyar diétán kivívhattam volna jámbor hazafiak megkönnyebülésére.

Szabadságainknak légyen újjíttassa,
Adó-Fizetőknek el igazítassa,
A' Kereskedésnek előmozdításá.

Buzgó szívű, istenmezei polgár, jó Gvadányi József, aki lúdtollal körmölven, beh nagyszerűen rajzoltad meg a régi magyar diétát, vájjon hitted-e volna valaha, hogy öt emberöltő után ugyanazt kívánja a kései epigon, amit Te? Bethlen gróftól „a szabadságoknak megújíttassát”, Bud Jánostól az „Adó-Fizetőknek el igazítással”, Hermann Miksától „a Kereskedésnek előmozdítását”.

*

Vissza a töltőtollhoz! Még korán volt azt hinni, hogy a kereskedést előmozdíthatja a pesti diétán egy néhány vérbeli magyar kereskedő, avagy olyan képviselő is, aki eddig a kereskedelmi világ légkörében élt. Még korán volt azt hinni, hogy elég az új kereskedelmi miniszter hívó és buzdító szava, elegendő két nagy magyar város kereskedő polgárságának ragaszkodása, s már hozzáfoghat a parlamenti építómunkához az a néhány gazdasági ember is, ki nem néz se pártot, se politikai irányt, nem tekint se jobbra, se balra, csak a kereskedelem érdekeinek nyilvános megvédésére vállalkozik, az ország fórumán. Félre az álmodozással, vissza a töltőtollhoz.

. . . És meg van írva Mózes első könyvében: „Negyven nappal azután, hogy a hegyek csúcsai meglátszanak, kinyitá Noé a bárka ablakát, melyet csinált vala.

És kibocsátá a hollót, majd utána a galambot, hogy meglássa, vajjon elfogytak-e a vizek a föld színéről. De sem a holló, sem a galamb nem találta a lábainak nyugvóhelyét és visszatére ő hozzá a bárkába, mert víz vala az egész föld színén . . .”

A választásoknak e viszontagságos hetei után azzal az érzéssel tértem vissza a bárkába, mint Noé madarai. El-elrepültem, össze-visszaszálltam. De, hajh, nem találtam nyugvóhelyet lábaimnak. Se Miskolcon, se Győrben. És akik szemrehányást tettek a fáradt hollónak, hogy estennen olajfa-level nélkül tért vissza Noé bárkájába, a biblia-beli vadak, barmok és földön csúszó-mászó állatok azt hitték, hogy már megszikkadt a föld színe. Pedig látnivaló volt, hogy még várakozni kell, amíg felszáradnak a vizek a földről és égő áldozattal áldozni lehet az oltáron.

Az égő áldozatot szívesen meghozzuk. Nem is egyszer, de tízszer. S mihelyst felszáradnak a vizek, ott leszünk, hogy megforgassuk a földet és bevessük maggal.

(1926 december.)

JÓ HÁZIKOSZT

A letartóztatásban lévő Nagy István bíró ellen az ügyész szigorú vizsgálati indítványt tett. Szász Elek rendőrkapitányt hűtlen kezelés és sikkasztás gyanúja miatt őrizetbe vették.

Nem akarunk sopánkodni a sopánkodókkal. A szemforgatók hadd adják a meglepettet! Az erkölcsbírák hadd szörnyűködjenek. Mi a magunk részéről abban a tényben, hogy a bíró palásítja, a rendőrkapitány kardja se tartotta vissza a bosszuló államhatalom kérlelhetetlen szigorát: ebben a társadalomra nézve megnyugtató és felemelő jelenséget látunk.

Akár bíró, akár rendőrkapitány: mind a kettő ember volt, tévelygő, bűnös, nyomorult ember. Nagyravágyó, jómódra vágyó, élvezetre vágyó ember: majd a vizsgálat kideríti. Őszintén szólva, bennünket ez már nem is érdekel. Époly kevéssé, hogy egy év lesz-e, amit kimérnek rájuk, vagy öt esztendő, vagy hat hónap. Époly kevéssé, hogy három predikátumot viselnek-e vagy magyarosított nevet. Ez a riporterek gondja, esetleg a párteembereké. Fő az, hogy az igazság keze lecsap a gonosztevőkre még akkor is, ha azok ideig-óráig úgy lépnek fel, mintha ők mérnék az igazságot.

Ami azonban dr. Szász Elek rendőrkapitány úr esetéből reám is tartozik, meg tereád, olvasóim, és mindnyájunkra, ez ország adófizető (Hegedűs Lóránt klasszikus szava szerint: adótermelő) polgáira, egyszerűen a következő:

A tisztelt rendőrkapitány úr nem úgy tulajdonította el azt a potom 120.000 pengőt, vagy ha jobban tetszik: azt a rongyos másfélmilliárdot, hogy álszakkállal, álkulccsal, vagy a betörés egyéb segédszerszámaival indult volna el tolvajútra. A Szász Elek doktor úr esetének, hogy úgy mondjuk: közgazdasági reliefje van. Szász Elek rendőrkapitány az ő jóhiszemű felebbvalóinak tudtával, beleegyezésével, felhatalmazásával Házi Étkezőt vezetett. Házi Étkező: enyhén hangzó, jámbor elnevezés. Mint a Házi Áldás. Ámde a Szász Elek házi étkezőjében házon kívül is étkeztek, sőt vétkeztek. Erre lehet következtetni a hivatalos kommunikének fegyelmi felelősségrevonást bejelentő végszavaiból.

Adva van tehát egy Házi Étkező. Az ember persze nemcsak kenyérrel és hússal él. S egy modern Házi Étkező törődik a személyzetnek egyéb igényeivel. Ki csodálkozhatnék tehát azon, hogy a Házi Étkező agilis vezetője szenet vásárol. Láttunk egy dokumentumot arról, hogy a Házi Étkező csak egy tételben 600 vagon porosz szenet kötött le. Csekélység! Szász Elek szorgalma nem ismer határt. Mindenféle cikket vásárol és ad el részletfizetésre. Kedvezményeket eszközöl ki és percenteket köt ki — természetesen az intézmény javára.

Bizonyára a felsőségekben, amely csupa tisztességes, korrekt emberből áll, felmerült néha egy-egy skrupulus: talán még sincs ez így rendjén. Nem ez a rendőrtiszt feladata.

De nyomban eloltották ezt a fellobbanó szikráját az aggodalomnak. Ez a helyes módja az olcsó beszerzésnek. így lehet legyűrni a boltost. így lehet úrrá válni az áruuzsora felett.

Amit mi az OMKE-ban hirdettünk, prédikáltunk, falra hányt borsó maradt, mert összetett kézzel hallgattak a nagyhatalmú bürokrata urak, akik réges-rég elfújhatták volna a föld színéről Szász Eleket, az ő Házi Étkezőjével. Az OMKE egyik cikket írta a másik után. Az illetékesek figyelmét sorra hívta fel a szövetkezetek, üzemek és beszerzési csoportok állami támogatásainak veszedelmére. Csak legutóbb mutattunk rá, hogy végzetes következményekkel fog járni a tisztviselői árubeszerzésnek centralizálása, s az előlegeknek bizonyos meghatározott szervezetek részére való privilegizált levonása.

Most a rendőrtanácsos hivatalos jelentése állapítja meg, hogy ez a részletfizetésre való korlátlan beszerzési lehetőség a testület egyes tagjait felesleges és könnyelmű adósságcsinálásra ösztökélte.

Ez a gazdasági konzekvencia egy ilyen súlyos hatáskörű állami szervezetben még többet nyom a latban, mint a defraudált 120.000 pengő.

Köröskörül levegőért lihegnek fuldokló kereskedők, akik léleket híján elsenyvednek, elpusztulnak. Ugyan ki fordulna be az ő konyhájukba, mikor ott van Szász kapitány gusztusos házi étkezője?

(1927 április.)

„MESTERSÉGES TÖNKREMETEL”

A titkárnő megigazította a rózsákat a virágtartóban. Óméltósága nagyon szereti, ha mindig friss virág várja reggel, mikor bejön. A referensek elhelyezkedtek a széles asztal körül, az irodafőnök behozta a reggeli postát. Mint mindig, pontosan, frissen, percnyi késedelem nélkül lépett be a Vezér. Üdvözlés, kézszorítás, az ollók csattogása. Levelek százai röppentek ki a borítékból. Az előre szortírozott írástömegeből a Vezérnek előbb a magánleveleket adják át. Egy-egy szó utasítást kap a titkár. Húszat elintéznek, a 21-ik levél borítékán egy pesti ezüstműkereskedő neve. Mit akarhat ez? Idegen írás. „Saját kezébe.” Mi dolga lehet övele ennek az idegen boltosnak? Saját kezébe? Mit bizalmaskodik vele ez az órás és ékszerkereskedő? Felszakítja a levelet, amelyből egy kivágott újságcikk esik ki, a Pester Lloyd-nak egy három hét előtti cikke, ezzel a kísérőlevéllel:

„Méltóságos Uram!

Ne haragudjék hogy életemben először és Isten uccse, utoljára alkalmatlankodom Méltóságodnak. Mellékelem azt a cikket, amelyet a Pester Lloyd május 1-i számában olvastam Méltóságod tollából. Rögtön kivágtam. Másnap is harmadnap is, és azóta még többször is elolvastam. Most már szinte betéve tudom. Azt tetszett írni: Die Genossenschaften nahmen die Form des wirtschaftlichen Vorteils nicht in Anspruch, mit denen ein großer Teil des Handels, während der Sanierungskrise in überreichem Maße Mißbrauch trieb: nämlich das Auskunftsmitglied der künstlichen Krida und des Zwangsausgleichs.

Megvallom, akkor, mikor ezt először elolvastam, nagyon felizgatott Méltóságodnak ez a beállítása. Másnap aztán olvastam Heinrich Dezső feleletét, aki kereskedői józansággal megmagyarázta az OMKE közgyűlésén, hogy mi, kereskedők, sajnos nem vagyunk abban a helyzetben, hogy szövetkezet volnánk, és mint szövetkezet kényszerfelszámolásokat léptethetnénk életbe, ahol baj van, míg a Hangya ezzel szemben a tönkrement szövetkezeteket egyszerűen felszámoltatja.

De egyáltalán mi haszna lehet abból a Künstliche Kridából, mesterséges tönkrementelből a magyar kereskedelemnek? Ezt kérdezte Heinrich Dezső. Oly okos volt az ő beszéde, hogy nem hiányzott beíőle csak egy pont. S azt a pontot most én fogom odabiggyeszteni.

Méltóságos Uram, nem titkolom el, hogy a szanalási válság idején magam is kénytelen voltam a hitelezőimmel kiegyezni, Méltóságod szemrehányása tehát engem nagyon közelről érint. Mert amíg ezt a cikket nem olvastam, azt hittem, hogy én annak rendje-módja szerint tönkrementem. Ezt kellett hinnem, mert hiszen, amit 40 évi szakadatlan munkával szereztem: a ház, a telek, értékpapíros, minden odaveszett. Csak a név, a jövő maradjon meg.

Úgy látszik ám, ez mind nem elég. Méltóságod emlékszik a régi anekdotára, a katonakórház ordonáncával, aki alásan jelenti az ezredorvos úrnak: a szimuláns meghalt.

Méltóságos Uram: én vagyok a szimuláns, aki mesterséges tönkremenetelt szimulált és ezennel meghaltam.

Mert mire e sorokat meg méltóztatik kapni, nem leszek az élők sorában. Nem tagadom, fáj egy kicsit elhagyni ezt a világot, ahol szegény feleségem, gyermekeim ittmaradnak. Fáj megválni az élettől, amelynek annyi szépségét élveztem.

Furcsa az a gondolat, hogy a boltban tovább fognak ketyegni az órák, amelyeket többé nem én húzok fel. Rosszul esik, hogy nem fogok se jót, se rosszat hallani a szakma sorsáról, mellyel összeforttam, melynek önzetlen vezére voltam évtizedeken keresztül. De mindegy. Leszámoltam mindennel. Nem bírom tovább. El kell mennem.

Csak egyet szeretnék még elérni búcsúzásom pillanatában. Azt, hogy Ön elhigye nekem, ismeretlen, igénytelen, halott boltosnak, hogy aki miközülünk elbukik, nem csupa jókedvében teszi azt. Higgye el drága méltóságos úr, nem feneketlen öröm az: egyezkedni, megalázkodni, kvótát kiizzadni, újra küszködni, újra könyörögni, soha egészen helyre nem állani.

Hogy holnap ugrom-e le a harmadik emeletről, vagy csak holnapután, még nem tudom bizonyosan. De ha leugrom, másnap meg fogja kapni Méltóságos Uram, ezt az alázatos levelemet, azzal a kéressel, legyen meggyőződve, hogy az én bukásom nem mesterséges bukás. Hanem igazi százszázalékos halál.

S ha egyéb haszna nem lesz pusztulásomnak, lesz kettő. Egyrészt én elérem felizgatott idegeimnek örök nyugodalmát, másrészt ön, a nagyhatalmú méltóságos szövetkezeti vezér pedig, mint jóhiszemű ember, revideálni fogja felfogását „a szanalási válsággal visszaélő mesterségesen tönkrement kereskedőkről”.

Maradtam Méltóságod tisztelő híve

L. S., órás és ékszerész.”

A vezérigazgató elolvasta a levelet s átadta az egyik ügyvezetőnek. Ez megforgatta a papírt.

— Meg kellene állapítani először is, hogy hiteles-e.

A vezér elgondolkozott egy kicsit.

— Erre a levélre semmi esetre sem kell válaszolni. Ha apokrif a levél, ezért nem. Ha hiteles a levél, azért nem, mert írója olyan helyre költözött, ahol válaszunk nem érné utól.

(1927 május.)

KÖSZÖNJÜK MESKÓ PÁLNAK...

(RÉSZLET EGY KÖZGYŰLÉSI BESZÉDBŐL)

A szövetkezetek egyik komolyabb lapjának, a „Magyar Szövetkezésének legújabb száma a szövetkezeti mozgalomról közli egy szövetkezeti vezérférfi véleményét. Ennek nézete szerint új törvényben kell kimondani, hogy szövetkezeti elnevezésre csak olyan intézmény tarthat számot, amely nem nyereszkedik és amelynek szeme előtt magasabb erkölcsi tekintet lebeg. Amikor a szövetkezetek hivatalos lapjában hangzik el egy ilyen nyilatkozat, akkor ez csak kétszeresen alátámasztja a Belatiny-ak és Heinrich-ek szavát. „Láttuk a múltban és a jelenben a szövetkezet intézményének ellenségeit” — (ezek volnánk mi). — De minden támadás nem ártott annyira a szövetkezeti ügynek, mint az álszövetkezetek, amelyek eddig zavartalanul folytathatták kétes munkájukat.” Ezt mondja a Magyar Szövetkezés.

Nos hát ép ebben a teremben, ahol mai közgyűléseinket tartjuk, itt hangzott el ugyancsak az OMKE közgyűlésén négy évvel ezelőtt a felhívás Meskó Pálhoz és más néven megnevezett szövetkezeti vezérekhez, üljenek össze a kereskedelem hivatott képviselőivel a szövetkezetek tisztelt vezetői és állapítsuk meg együtt azokat a módozatokat, amelyek hivatottak arra, hogy necsak reánk kereskedőkre, de magukra a régi szövetkezetekre is káros újabb szövetkezetek áldatlan működését együttesen megakadályozhassuk. Az „álszövetkezetek kétes munkája ellen” régebben kezdtük meg tehát harcunkat, mint a derék szövetkezeti szószóló. Fájdalom, barátságos invitálásunk válasz nélkül maradt. Ezek után méltatlanul ért bennünket az a támadás, hogy mi a Kamara égisze alatt ebben az ügyben a kormányhoz fordultunk. Most a Kohn Jakabokat vágják megint a fejünkhöz. Régi recept. Mi egyszerűen a Schiller által gyönyörűen megírt hollandus szabadságmozgalom történetére, a gueux-kre gondolunk. Azokra a koldusokra emlékszünk vissza, akiknek vezére Barlemiont azt súgta a régensnőnek, ne ijedjen meg néhány koldustól. Akkor a szabadság megvédésére szövetkezett fiatal emberek mosolyogva kapták fel ezt a kifejezést, koldustarisznyát kötöttek a nyakukba és megvédték szabadságukat és jogaikat. Mi a Belatiny Artúrok, a Heinrich Dezsők, az Ilovszkyak és a Székácsok, a Fürstök, a Frey Kálmánok vezetése mellett nyugodtan megyünk az önérzetes magyar kereskedelem megerősítése felé vezető úton, nem szégyeljük a nyakunkba akasztott koldustarisznyát, nem szégyeljük a Kohn Jakabokat, ezeket az igénytelen és egyszerű boltosokat, akik mindennel ellátják a falu népét, amire szüksége van és akik ennek a népnek jószándékú tanácsadói. Megköszönjük Meskó Pálnak, hogy Kohn Jakabot, az igénytelen és szorgalmas falusi boltos típusát elébünk állította.

Pár nap múlva nyílik meg Genfben a világgazdasági konferencia Ennek előkészítése tekintetében az OMKE álláspontját a Kamara egyik teljes ülésén már preciziroztuk. Mi, szemben azokkal a kételkedőkkel, akik minden világgazdasági konferenciáról azt mondják, hogy vajmi kevés praktikus haszon származik belőlük, a megértésnek, a bizalomnak és az optimizmusnak

álláspontjára helyezkedünk. Nem azért, mintha Brüsszelből, Portoroséból, Génúából azonnal praktikus eredményeket hoztak volna haza kiküldöttünk. Azért mégis szükségesnek láttuk ezeket a konferenciákat, mert minden ilyen nemzetközi alkalmat meg kell ragadnunk, ha azzal a magyar nemzetet, a magyar kereskedelmet visszakapcsolhatjuk a világforgalomba, a szomszédos országokkal, az elszakított területekkel való forgalomba. Szükségesnek és hasznosnak tartottuk ezeket a konferenciákat azért is, mert általuk a szakszerű tanácskozásokon kívül értékes összeköttetéseket létesítünk, amelyek végtermékben az ország érdekeinek szolgálnak. Tökéletesen osztjuk a genfi világgazdasági konferenciára nézve Popovics Sándor álláspontját, aki rámutatott arra, hogy nekünk, akik a háború miatt a legtöbbet szenvedtünk, és akiket a háború következményei a legjobban sújtottak, csak üdvözölni lehet minden olyan törekvést, amely arra irányul, hogy a mai európai helyzet megváltozásának szükségességét a világ szeme előtt demonstrálják. Ezért tartja szükségesnek az OMKE is azt, hogy a genfi világgazdasági konferenciára a magunk kiküldöttjét mint szakértőt delegálja.

Hogy a külkereskedelmi vonatkozásoknál maradjunk, bejelentjük, hogy mi örömmel, megértéssel fogadtuk az Olaszország felé való közeledést, mert ebben az aktív külpolitika megnyilatkozását láttuk és gazdasági szempontból igen fontosnak tartjuk, hogy realizáltassanak azok a törekvések, melyek a fiumei kikötőnek a magyar kereskedelem számára való hasznosítására vonatkoznak, azonban úgy találjuk, hogy Fiume, illetve Olaszország felé Jugoszlávián keresztül vezet az út. A magyar kereskedelem részéről a trianoni békeszerződés megkötése óta ismételtelen felhangzott az a kívánság, hogy azokat a régi szálakat, amelyek bennünket délszláv szomszédunkhoz fűztek, megerősítsük és a szomszédi kapcsolatokat helyreállítsuk. A fiumei kikötő problémája mellett tehát mi igen fontosnak tartjuk a jugoszláv gazdasági közeledés megvalósításának keresztülvitelét is.

Az elmúlt év során legtöbbet koptatott közgazdasági maxima volt az, hogy minden bajnak egy oka van: túlsók a kereskedő. Ebben a tekintetben az én álláspontom megegyezik a modern francia publicisztika leghatalmasabb vezéralakjának, Lucien Romier-nek legutóbb megjelent könyvében kifejezett gondolattal, amelyet mintha hozzánk intézett volna. Lucien Romier ugyanis ezeket írja:

— Egy nemzet múltbeli vagyonát és jövő kilátásait nem bankkontója határozza meg, hanem az, hogyan értékeli természetes előnyeit és azokat az előnyöket, amelyek fiainak képességében, vállalkozási szellemében és invenciójában vannak.

Ha mi a nagy publicista szavai alapján Magyarország természeti előnyeit nézzük, akkor szemünk a közgyűlési terem nyitott ablakán át a Dunára és a nagy szőp fővárosra terelődik, tehát a természeti előnyök megvannak. De még vannak azok az előnyök is, amelyek Romier megállapítása szerint fiainknak képességében, vállalkozási szellemében, ötletességében rejlenek. Ezeket lehet kidobálni, lehet megsemmisíteni, lehet lefaragni: de mindezzel együttvéve sem fejtenénk ki valami jeles közgazdasági politikát, s főleg nem növeljük az ország vagyonát, sem jövőbeli kilátásait. A magyar kereskedelemben meglévő kiváló képességek teszik ennek a nemzetnek jövőbeli kilátásait egyedül kecsegtetővé.

(1927 május.)

EGY GONDATLAN GANDI MAGYARORSZÁGON

KÉT SZEMINÁRIUMI ELŐADÁS

I. ELŐADÁS.

A közgazdaságtan és a statisztika egyetemei tanára — egy nagy csomó könyvvel a hóna alatt — belépett a szemináriumi dolgozóhelyiségbe és a következő szavakat intézte a diákokhoz:

— A múlt alkalommal már jeleztem Önöknek, hogy az idén nem a tanrendben jelzett határhaszonelméletről fogok előadást tartani és nem folytatom a népesedési statisztika köréből vett special kollégiumot sem, amit tavaly abbahagytam. Amint az már külföldön is szokásos, a tudomány modern eszközeivel akarnám vizsgálóra venni azokat a közgazdasági jelenségeket, amelyek körülöttünk vannak, amelyekben bent élünk. Szemináriumi kutatásunknak az ideai témája lesz: Gróf Hemptinne Róbert magyarországi viszontagságai, itten kötött üzleti, ügyes-bajos dolgai. Azt hiszem ez a téma elég érdekes lesz és önökre nézve nem lesz híján a tanulságoknak. Üljenek le tehát kérem és kezdjük meg a mai órát azzal, hogy a múlt héten felkért szemináriumi hallgatók terjesszék elő jelentésüket. Kovács kérem, olvassa fel, ki milyen megbízást kapott.

Kovács István joghallgató feláll és egy lap papírról olvassa a következő sorokat:

— Engem megbízott a méltóságos professzor úr, hogy derítsem ki a kompasszokból, Belgiumra vonatkozó közgazdasági könyvekből, belga és francia ismerőseink felvilágosításaiból állapítsam meg a gróf Hemptinne-család szerepét, jelentőségét.

A professzor: Vagyis? Egyszóval Önnek a feladata kideríteni, mi fán termett az a Hemptinne Róbert gróf, aki a mi vizsgálódásainknak a főszemélye. Mi volt a többiek feladata?

Kovács folytatja: — Nagy Jánost a céghivatalhoz méltóztatott küldeni, Kiss Bélát a Kereskedelmi Kamiarába, Farkas Istvánt a vámhivatalba, Molnár Jenőt a Hitelezői Védegyletbe.

A professzor: Elvégezték mind a feladatukat?

Kovács, Nagy, Kiss, Farkas (egyszerre): Igenis elvégeztük, méltóságos professzor úr!

Kovács István: Csak Molnár hiányzik még, ő nem jött vissza a Hitelezői Védegyletből, ahol most folyik a tárgyalás ebben az ügyben. Talán addig halaszszuk el a szemináriumi órát?

A professzor: Arra nincs semmi szükség, fogjunk hozzá, majd addig előkerül Molnár is, míg a többiekkel végzünk. Kezdje el tehát Kovács!

Kovács: Gand-ban, vagy ahogy a flamandok mondják: Ghent-ben, Belgiumnak e nevezetes ipari centrumában él egy fiatal arisztokrata, akit gróf Hemptinne Róbertnek hívnak. Ez a fiú a Belgiumban és némely más országban is tapasztalható szokás szerint úgyszólván a bölcsőjében kapta meg a marsallbotot. Alig volt húsz egynéhány éves, vezérigazgatónak nevezték ki a Comptoir

des Tisseurs Belges című vállalathoz. Nem is csoda, hiszen apja Belgiumnak egyik legnagyobb iparos. Gróf Hemptinne János neve fogalom Belgiumban, Amit a magyar költő énekel az édesapjáról, azt Hemptinne Róbert hatványozott mértékben mondhatja el saját apjáról: háza, földje, pénze, mindene volt, alig tudta számát ökrének, lovának, sőt bankjának és részvénytársaságainak sem. Övé a Belga Kongó Rt., amely világfirma és János gróf az ura a Lousberg Rt.-nak, ennek a hatalmas textil vállalatnak, amely három világrészben dolgozik. A Hemptinne János gróf cége nem tartozik a legfiatalabb iparvállalatok közé, elmúlt 100 éves s a vagyonát dollárokból mintegy százmillióra becsülik. Igaz, hogy ehhez a vagyonhoz vannak gyermekek is elegenden. Ahogy megtudtam, nyolc gyermeke van, négy fiú és négy leány, de hát ahol ennyi millió dollár van, ott telik a gyerekek nevelésére és ruházatára. A legidősebb fiú, Henrik, a Lousberg-cégnél a vezérigazgatója. Róbert is be fog kerülni majd idején a cégbe. Addig is van elég részvénytársaság Európában, Amerikában, Afrikában, ahol elhelyezkedhetik Hemptinne bármelyik gyermeke. Nagy a világ s nem árt ha a Kongó részvénytársaság billiomos alelnökének kislánya, Róbert, a legyőzött Magyarországon próbál belekóstolni az üzleti életbe.

A professzor: Hagyja el, kedves Kovács, a novellisztikus részleteket. Csak a lényeg.

Kovács: A lényeg az, méltóságos uram, hogy az egyik Hemptinne a kongói négerok között próbál gyarmatosítani, a másik Hemptinne pedig Magyarországon. Csak ez volt a különbség . . .

A professzor: Leülhet Kovács. És mit tudott meg ön, Nagy János?

Nagy János: Jártam a cég hivatalban . . .

Professzor: Nézze, Nagy, ne kerítsen olyan nagy feneket a munkájának, már úgyis látom, hogy a Kallós-féle kompasszából írta ki az adatait, úgy mint a múltkor. (A hallgatók nevetnek.)

Nagy János: (Nem válaszol erre a gyanúsításra, hanem felolvassa az adatakat.) öt részvénytársaság van bejegyezve, még pedig:

1. *Excelsior Textilkereskedelmi Rt.*, IV., Károly-körút 22., alakult 1923 július 9. Igazgatósági tagok: dr. Bottlik József (elnök), Bächer Oszkár, Barta Miksa, Duthey József, Fleischmann Samu, Glaser Géza, Jolesch Gyula, Kálmán Sándor, Kerstens Teodor, Platschek Andor, dr. Szentpály István, Szilágyi Imre, Alaptőke: 320.000 pengő. Az alaptőke eredetileg 60 millió korona volt 2000 db. 30.000 koronás részvényben, 1925 októberben felemelték 3 milliárd koronára, 1926 április 13-án az alaptőkét a felértékeléssel kapcsolatban 320X>00 pengőben állapították meg.

2. *Iris Divatáru Kereskedelmi Rt.*, IV., Kálvin-tér 6. Alakult 1926. Igazgatósági tagok: gróf Hemptinne Róbert, Fleischmann Samu, Székács Béla. Alaptőke 240.000 pengő, mely 3000 db. 80 pengő névértékű részvényre oszlik.

3. *Merkur Divatáru Kereskedelmi Rt.*, VII., Rákóczi-út 42. Igazgatósági tagok: gróf Hemptinne Róbert, Bottlik József, Fleischmann Samu, Jolesch Gyula, Glaser Géza, Menzer Arnold, Steiner Károly. Felügyelőbizottsági tagok: Tarján László, Neumann N., Krausz N. Alaptőke: 16.000 pengő. Az eredeti 209 millió korona alaptőkét, mely 20.000 darab 10.GbO korona névértékű részvényre oszlott, 1926 április 30-án a felértékeléssel kapcsolatban 16.000 pengőben állapították meg.

4. *Munka Textilárúkereskedelmi Rt.*, IV., Eskü-út 2. Alakult: 1925 június 18. Igazgatósági tagok: dr. Nemes Dezső, Székely János, Szabó József, gr. Hemptinne Róbert, Cohn van Peteghem Henry. Cégvezetők: dr. Komonyi Sándor, Kovács Pál. Alaptőke: 160.000 pengő, mely 2000 darab 80 pengő névértékű részvényre oszlik.

5. *Rota Textilforgalmi és Elosztó Rt., V.*, Vilmos császár-út 28. Alakult: 1925 december 9. Igazgatósági tagok: dr. Mészáros János, gróf de Hemptinne Róbert. Alaptőke: 200.(A)0 pengő, mely 500 darab 400 pengős részvényre oszlik. Tőkeemelés az Excelsior Textilkereskedelmi Rt. beolvasztásával kapcsolatban folyamatban.

Kiss Béla: Én a Kereskedelmi Kamarában tájékoztam a textilkontingenszétosztás körülményei felől. Vissza kell menni a háborúelőtti időre, amikor a behozatal rendkívüli korlátozásoknak volt alávetve. A behozatali bizottságok működtek, amelyek szűkre szabott kontingenst osztottak szét a jelentkező kereskedők között. Ha Madách Ember tragédiájában nem szerepelne az a kifejezés: Sok az eszkimó, kevés a fóka, akkor a kontingensek szétosztásával kapcsolatban találtak volna ki. Az is hozzátartozik e korszak történetéhez, hogy a kevés számú fóka elnyerése céljából a leleményes eszkimók hangzatos részvénytársaságokat gründoltak s ezek igyekeztek kiharcolni maguknak mennél többet a behozatali kontingensekből. Ebben az időben jött létre az Excelsior Kereskedelmi Rt. is, amely arra alakult, hogy a belga behozatali kontingens jelentékeny részét megkapja. Mint belga vonatkozású cég, el is érte a célját; dőlt az Excelsiorhoz a sok textilaru s igazán nem a belga hatóságokon múlt, hogy az áldásból átok lett. A behozatali korlátozások azonban egy csapásra megszűntek. Egy szép napon behozhatott ruházati cikket Magyarországra boldog-boldogtalan. A fiatal Hemptinne gróf ott állt a Comptoir des Tisseurs Belges-től idetölt portékáival s kezdett hirtelen kapkodni a fejéhez, mit tegyen.

A professzor: Jól van, Nagy. És mit tudott meg Farkas barátunk a vámhivatalban?

Farkas: A vámnál azon siránkoztak, nyögtek, jajveszékelték a kereskedők, hogy a vámhitelüket nem hosszabbították meg, a tranzitraktárait agyon-szabályozták.

A professzor: Mi köze van ehhez a belga gróf ügyének?

Farkas: Az a köze van, méltóságos uram, hogy a belga gróf bajbajutott vállalatain tízmilliárdos vámhitelkövetelése van a kincstárnak. Az Excelsior-konzern és leányvállalatai, a szendehangzású Iris, az imponáló Merkur, az agilis Munka és a felülmúlhatatlan Rota csekély tízmilliárd hitelt élveztek a magyar államtól. Ezért senkinek se lehet szemrehányást tenni, ugyebár? Kinek hitelezzen a magyar állam, ha nem egy olyan konzernnek, amelyben főszerepe van Belgium leggazdagabb arisztokrata-gyárosa — fiának? Viszont kibén bizték a belga hitelező, ha nem abban a konzernben, amelynek ily hatalmas vámhitelt szab a körültekintő és meggondolt magyar pénzügyi hatóság? Egyszóval: az Excelsior és társai, a belga gróf és a se nem belga, se nem balga Fleischmann Samu, felvették a tízmilliárdot s most a magyar királyi kincstár a többi tranzitraktárak tulajdonosaival szemben gyakorolja a körültekintésnek azt a mértékét, amelyet nagyon jó lett volna alkalmazni Fleischmann úr grófi vállalataival szemben.

A többi kereskedőknek hamar elhúzták a nótáját, de az Excelsior Rotájának olyan könnyű helyzete volt, hogy egy pénzügyminiszteri végzéssel az Excelsior két és félmilliárdos vámtartozását is a Rotára ruházták át. Ennek a Rotának a megalakulása is a szakértők hiteles megállapítása szerint láthatóan nagyobb vámhitel megszerzésére történt. A vámhitel megvolt, a pénzt gróf Fleischmann és Hemptienne Samu megkapták és quidquid délirant reges, plectuntur Achivi: amii a királyok, illetve a királyi pénzügyminiszteri urak tévedtek, azt az achivok lakolják meg, a boldogtalan boltosok, akik most nehezen jutnak vámhitelhez.

A professzor: Ez csak a nagykereskedők közvetett baja a belga gróf bukása folytán. De közvetlen baja is van a vidéki kereskedőnek, úgy-e Sebestyén?

Sebestyén: Igenis, méltóságos uram. Az efajta konzern Pesten abból él, hogy nem fizet a hitelezőnek, a vidéken ellenben igen rentábilis fiókokat tart fenn. Ezzel aztán lehengereli a szolid vidéki kereskedőt. (Halkan.) Mi is érezzük ezt otthon, méltóságos uram.

Molnár Jenő (aki közben megjött a Védogyuletből): Odafent a Nádor-uccában hivatalosan megállapították, hogy az Excelsior szegedi fiókja egyik komoly eleme volt a vagyonstátusznak. Sietett is ezt megszerezni magának a kiváló Fleischmann, tudniillik a konzernből kiváló Fleischmann.

A professzor: Uraim, elég volt, a jövő órán folytatjuk. Az eddigi adatokból is nyilvánvaló, hogy majdnem annyi tudományos tanulsága van ennek az egy konzern életének és halálának, mint egy félesztendei teoretikus tanításnak.

II. ELŐADÁS.

A közgazdaságtan egyetemi nyilvános rendes tanára belép a szemináriumi helyiségbe, végig néz a hallgatókon, gyakorlott szemmel rögtön látja, hogy három-négy hallgatóval szaporodott a jelenlevők száma az utolsó óra óta. Ezután röviden összefoglalja az eddigi eredményeket.

A professzor: Láttuk ugyebár a múlt alkalommal az Excelsior-konzern keletkezésének okait, láttuk ennek a kártyavárnak az alapjait, láttuk az összes kártyákat, amelyekből felépítette az ügyes belga gróf az ő magyarországi kis játékait, megfigyeltük a szellőt, amely egyszeriben elfújta a Hemptinne gróf „légállítványát”. Aztán magának a fiatal gróf úrnak is a szemébe néztünk egy kicsit: próbáltuk kifürkészni, milyen fajtájú üzletember. Láttuk, hogy pedigreeje, az eredete kifogástalan. A papája nemcsak magyar, hanem nyugat-európai értelemben is rettentően gazdag ember. Maga Róbert de Hemptinne gróf pedig tapasztalatlan, könnyelmű, hiszékeny és léha ifjú. Ezeket a múltkoriban számbavettük. Mit tud még ezekhez hozzáfűzni, kedves Kovács barátom.

Kovács 4. éves joghallgató: Először is bemutatom a Pesti Napló május 24-iki számát, amely közli Balkányi Kálmánnak, az OMKE igazgatójának nyílt levelét az idősebb Hemptinne grófhoz.

A professzor: Olvastam. Hozzácsatoljuk az ügy irataihoz. Válasz érkezett be?

Kovács: Nem, méltóságos uram. Eddig semmiféle válasz nem jutott nyilvánosságra.

A professzor: Azt hiszem, ezután sem fog nagyon sietni Jean Hemptinne gróf, hogy ebben a kellemetlen ügyben megszólaljon. Folytassa, Kovács!

Kovács: Molnár kollegám, akit méltóságod a Hitelezői Védőegyesületbe küldött adatokért, átadta a jegyzőkönyv másolatát, amely a hitelezők megegyezéséről szól. 40%-os egységet kötöttek azon az alapon, hogy a belga hitelezők egyelőre várnak, míg az itteni hitelezők kielégítést nyernek, majd azután kerül rájuk a sor.

A professzor: Ezen előzmények után most már térjünk át, hogy úgy fejezzem ki magamat, a Hemptinne-ügy belkereskedelmi vonatkozásaira. Mondja meg Molnár, kinek a szerepe a legkarakterisztikusabb a belga-magyar konzern hazai résztvevői közül?

Molnár 4. éves joghallgató: Ha nem is olyan érdekes, de mindenesetre leginkább figyelemreméltó szerepet két hazai férfi játszott az Excelsior-konzernben. Az egyik Fleischmann Samu, a másik Bottlik József. Fleischmann Samu régebben kereskedő volt és úgy lett kereskedő, Bottlik József régebben földbirtokos volt és úgy lett az Excelsior Textilverkereskedelmének és a Merkur Divatárkereskedelmi Rt.-nak az elnöke. Fleischmann Samu úgy indult neki

az életnek, hogy ha képviselő lesz is, legfeljebb külföldi cégeknek lesz itteni képviselője, Bottlik József is úgy indult az életbe, hogy képviselő lesz; természetesen országgyűlési képviselő. Fleischmann Samu a Szerecsen-uccából indult el, bottlik József Borsod megyéből indult el, a Károly-körúton aztán találkoztak és karon fogva harmadik társukat: gróf Hemptinne Róbertet, ez a trió hegedülte el legjobban a háborúutáni közgazdasági munka szimfóniáját. (Notabene: „Munka” néven is alakítottak egy részvénytársaságot.) Már most némi joggal szemére vethetnénk Bottlik Józsefnek, hogy a gondos előrelátásnak nem tanúsította nagyobb mértékét, mint pl. Kerstens Theodor, akivel együtt ült az Excelsior igazgatóságában. Elvégre Kerstens Theodor egy disztinált idegen volt és ma sem egyéb. Kerstenst rossz információkkal félrevezették: mi ez azokhoz az izgalomhoz képest, amelyek Kerstens Theodort egyéb vonatkozásokban érték! Bottlik József azonban nem idegen ember, nem ismeretlen ember, meg vagyonszerzőről, hogy számos közgazdasági cikket írt vidéki és budapesti lapokba, sőt főispánviselt ember és alelnöke volt a nemzetgyűlésnek. Bottlik József tudta, mit csinált és tudnia kellett, hová bottlik be. Bottlik József a Tisza-jobbparti Mezőgazdasági Kamarának az elnöke, s ha a mezőgazdasági kamarában a termények jobb értékesítését kívánják, ha az eddigi értékesítési módok helyébe új, megbízható elemek elhelyezését követelik, akkor nyilván olyan intakt vezető személyek lebegnek a Kamara előtt, mint amilyen Bottlik József. Bizony megvallom, méltóságos professzor úr, hogy az Excelsior-konzern bukásában nem azt tartom a legnagyobb bajnak, hogy Hemptinne gróf elvesztett itten egy pár milliót, maradt neki elég, s ha nem maradt, segít rajta az édesapja. De ki segít majd rajtunk, ki segít az ország presztízsén, ha ilyen kitűnő, kiváló hírű közgazdasági szakemberek, kamarai vezetőférfiak odaállanak intézmények élére, amely intézménynél elvész a hitelezők pénze és csorbát szenved a közbizalom? Bottlik József, a Mezőgazdasági Kamara elnöke, bizonyára a birtokáról elhajtja azt a béresgazdát, aki nem tudja megkülönböztetni a bikaborjút a bivalyborjútól, a búzát az árpától. Bottlik József azonban könnyen vállalkozott arra, hogy az Excelsior elnöke legyen, és a Merkur divatáruboltot igazgassa, anélkül, hogy a textilkereskedelemnek legapróbb elemeivel is tisztában lett volna.

A professzor: Elég volt, Molnár, folytassa Gaál!

Gaál István: Méltóságos uram! Az én megjegyzéseim nem gazdasági természetűek, hanem közjogiak. Az inkompatibilitás különös fejlődési irányt tüntet fel a Hemptinne Róbert — Fleischmann ügyben. A múlt órán Farkas István kollégám kimutatta, hogy az Excelsior-konzern vállalatai mekkora hitelt élveztek az államtól a kikészítési raktárakban. Természetesen nem állítom, hogy ezt a sok milliárdos hitelt Bottlik József nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő eszközölte ki. Felteszem, hogy egy lépést sem tett ebben az irányban. Sőt azt is hajlandó vagyok elhinni, hogy ő maga tiltakozott volna az ellen, hogy egy vállalat, amelynek ő igazgatósági tagja, a kormánytól sok milliárdos vámhitelt, vagy tranzitraktárra adott hitelt élvezzen. Azonban faktum, hogy mégis ezeket a kedvezményeket az Excelsior-konzern megkapta. Ki járt az érdekében közre, nem tudom, de felvetem a kérdést, mi nagyobb inkompatibilitás, ha a képviselő benn ül egy olyan igazgatóságban, amely az állammal üzleti viszonyban van, vagyis esetleg az állam vásárol attól a vállaltól egy vágón szenet, vagy egy hektoliter szeszt, avagy ha a képviselő benn ül egy másik vállalat igazgatóságában, amelynek az állam ilyen mennyiségű hitelt nyújt.

Mi itt egyáltalában a kettő között a különbség? És vegyük annak az államhivatalnoknak szerepét, aki referense egy vámhitel-kérvénynek, amelyet egy

olyan vállalat nyújt be, amelynek elnöke a parlament alelnöke. Lehet ezt szépszerével megtagadni? És ha megtagadja a referens: helybenhagyhatja ezt a miniszter? Egészen bizonyos, hogy Bottlik nem állt volna bosszút a pénzügyminiszteren, ha megtudja, hogy a vezetése alatt álló Excelsior-konzern tranzitraktárára nem szavazták meg azt a kilencmilliárdos hitelt, amelynél sokkal alacsonyabbat is hiába kérnek manapság, sokkal jobban megfundált vállalatok. Bottlik bizonyára nem áll ezért bosszút és nem okoz kellemetlenséget a kormánynak. Ez távol áll az ő személyétől. De nem mindenki olyan önzetlen és ideális lelkületű képviselő, mint Bottlik, ezért tehát, szerintem, sürgős szükség volna ezeknek az inkompatibilis kérdéseknek sürgős rendezésére. A képviselői tekintély mindenek felett való és amennyire egy ilyen egyszerű joghallgató meg tudja ítélni: a képviselői tekintélynek is csak emelésére szolgálna az, ha nem vállalnának képviselői igazgatósági állásokat olyan részvénytársaságoknál, amelyek 10 milliárdos hitelt élveznek a magyar államtól, és aztán kisvártatva 40 százalékos kényszeregyességet kötnek a hitelezőkkel.

A professzor: Elég volt, Gaál István. Leülhet. Ma már nem folytatjuk tovább.

(1927 május.)

EGY SZOMBATI ELŐADÁS CSÜTÖRTÖKTŐL

RÉSZLETEK EGY MISKOLCON
TARTOTT ELŐADÁSBÓL

Ez a Csütörtök nem a képzeletnek a szülötte, mint Robinson Péntekje, hanem a történelemnek élő alakja. 350 évvel ezelőtt a magyar kereskedelmi osztálynak tagja volt, igaz magyar tőzsér, akinek emlékét a török hódoltság korából reánk visszamaradt elsárgult régi föliánsok őrizték meg. Teljes nevén Csütörtök Boldizsár személye körül ezelőtt 350 esztendővel nagy vita indult meg Ali budai basa és Ernő habsburgi főherceg között. Az történt ugyanis, hogy ez a Csütörtök Boldizsár az eladás végett reábízott marhák vételárával nem tudott elszámolni, mert bizony a vételárat elitta. Emiatt azután Ernő habsburgi főherceg más szegény kereskedőket is letartóztatott. A hatalmas budai basa íródeákja, a renegát magyar, aki azonban szívében és nyelvében megmaradt magyarnak, a hatalmas Ernő főherceghez levelet intézett, melyben kegyelmet kért azoknak a magyar kereskedőknek nevében, akiket Csütörtök Boldizsárnak elivott italáért megkínóztak és megsanyargattak.

„Nem lehet Isten szerzése, hogy a szegény kereskedő népeket így meg nyomorgassák!” — írta szórói-szóra a budai basa íródeákja.

Magyarországnak ebből a legszomorúbb korszakából más emlékek is maradtak fenn a kereskedők szorult helyzetéről, amelyek rávilágítottak arra, mi volt az oka annak, hogy a magyar tőzsérségnek, a magyar „árosoknak” ez a rendje, amely az államkincstárnak mindig hű szolgálója volt és a kincstárt zavaraiából állandóan kíségette és ezenfelül nagy szerepet vitt az ország szét-darabolásának ebben a szomorú korszakában, elpusztult. Takáts Sándor adatai beszélnek erről a korszakról a legékesebben. Az akkori államhatalom ugyancsak különféle „kompániák” alakításával, amelyek nagyjában a mai altruista szervezeteknek feleltek meg, kivette a legkitűnőbb tőzsérek kezéből a keresetet, hogy azt odaadja az állam által létesített különféle kompániáknak.

A történelem megismétli önmagát. Mert azt látjuk, hogy az a rendszer, amely 1600-ban dívott, 1927—28-ban is érvényben van. *kz* állami intervenció rendszere ugyanis, amely a XVI. században a különféle „kompániák” és egyes centrális szervezetek létesítésével elpusztította a magyar árosok rendjét, ma is teljes virágában van, mert jelenleg is a szövetkezetek állami támogatásának gyilkos elfajulásában ugyanezt a jelenséget észlelhetjük. Az etatizmusnak teljes érvényesülését látjuk az egész vonalon, kezdve a szövetkezetektől, tovább haladva az adópolitika vonalán és a vámpolitika eltúlzásaiban.

Itt azonban álljunk meg egy szóra. Hogy az állam beavatkozása a szövetkezeteknél közvetlen protekció formájában úgy nyilatkozik-e meg, hogy az állam, az adófizetők pénzéből tart-e fenn szövetkezeteket, vagy pedig privilégiumot akar adni, mint pl. most, egy törvényjavaslat formájában a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének, az teljesen egyre megy. Én nem tudom, hogy lesz-e eredménye annak az akciónak és küzdelemnek, amelyet mi ez ellen a törekvés ellen folytatunk. Én hiszem, hogy lesz eredménye. Ezt láttuk ugyanis a hadikölcsönvalorizáció esetében. Bármennyire elszigeteltnek is látszott ez a

küzdelem, Sándor Pálnak, hosszú időközön keresztül egyedül folytatott küzdelme, mégis látjuk, hogy sikerre vezetett, mert nagy morális erő töltötte el. Nem játszik szerepet az, hogy egy ilyen akció mögött százak, ezrek vagy tízezrek állnak, vagy pedig az teljesen elszigetelt, ha amögött erkölcsi erő áll.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy közömbös az, hogy kereskedő kartársaim csak páholyban üljenek és hűvös eleganciával nézzék azt a harcot, amelyet Sándor Pál és a vidéki kamarák némely érdemes vezetője, köztük a miskolci kamara vezetője is, folytat a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének adandó privilégium ellen, mert nekünk igenis együtt kell éreznünk és együtt kell küzdenünk a kereskedelem összességét érintő eme törekvések ellen. Mert itt nem apró dolgokról van szó, hanem arról, hogy lehetetlen az, hogy a kereskedő kockázattal vezesse a maga üzletét, ugyanakkor, amikor az államhatalom a szövetkezeteknek ilyen hihetetlen privilégiumot akar adni. Én meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a kereskedők 'érdekeit védjük meg, amikor küzdünk ez ellen, hanem megvédjük a tisztviselők érdekét is. A tisztviselők ugyanis, amikor egymás között összeülnek, maguk is koncedálják azt, hogy az ő jól felfogott érdekük azt kívánja meg, hogy ők az egymással konkuráló boltokban azt az árucikket vásárolják meg, amely a maguk érdekének a legjobban megfelel és ne legyenek beutalva egyetlenegy boltba, egyetlenegy szövetkezeti boltba, amely tetszése szerint szolgálja ki őket, amelybe hogyha egyszer a lábukat betették, addig, amíg tisztviselők, mindig adósai maradnak, mert csak ennek az üzletnek maradhatnak adósai.

És amint annakidején a hatalmas budai basa íródeákja oltalmat kért a szegény, megkínzott kereskedők érdekében, úgy a kereskedelem jelenleg is hasonló helyzetben, ha nem is oltalmat, de legalább annak a belátását kéri, hogy úgy a magyar kereskedelemnek, mint a feldolgozó iparnak, de a magyar mezőgazdaságnak és a fogyasztóknak is közös érdeke az, hogy a kereskedő-osztálynak adják meg erői szabad kifejtésének, tehát a magániniciatívának teljes lehetőségét, adják meg a magángazdasági rend teljes érvényesülésének és boldogulásának feltételeit. Ha már abban a támogatásban nem részesülhet a kereskedelem, mint Mátyás király idejében, aki felismerte a magyar kereskedelem jelentőségét és a vásároknak fejlődését biztosította, legalább azt a szeretetet mutassák iránta, amire Ali budai basa volt képes. A Csütörtök-ügyben írott szava 350 esztendő után is, mint örök magyar igazság hat:

— Nem az Isten szerzése, hogy a szegény kereskedőket így megnyomor-gassák.

(1928.január.)

AZ ELSODORT EMBER

Nem a Bíró Lajos—Jannigs-filmről óhajtánánk beszélni, amit tegnap mutattak be egyik nagy budapesti filmszínházban a nevezetes mozi-premierek összes külsőségei között. Szívfacsaró volt az öreg elsodort ember képe, amikor évtizedes bolyongás után rátalált világhírűvé lett művészfőrára. Nem maradt egyetlen szem se szárazon, amikor az elsodort ember a temető egyik kőkeresztje mögül leskelődik a saját gyerekeire, amint azok buzgón imádkoznak holtjának hitt apjuk sírjánál. Hát még a karácsonyest, mikor az ablakon át tekint be a boldog kis család ünnepére, amelyből az ő, a szerencsétlen, örökké ki van rekesztve!

Egyszóval: Paramounték jól dolgoztak. A film megható. A magyar író darabjának világsikere biztos. De vájjon ki méltatja figyelemre az élet mozgó színpadának azt a másik szomorú alakját, azt a másik elsodort embert, aki épúgy ki van lendítve a maga normális pályafutásából, akárcsak Bíró Lajos tragikus hőse. Ez az elsodort ember: a magyar kereskedő.

(S ha legalább megvolna itt is az a tragikai motívum, hogy ő is vétkezett! Lakolnia kell, de tudja, miért lakol.)

A kereskedő azonban, akinek hivatása volna, hogy agyának minden sejtjével, lelkének minden erejével szolgálja a nemzeti újjáéledés, a nemzeti vagyonosodás ügyét, elsodortan kalimpál kezével-lábával s nem talál talajt, ami ben szilárdul megfogózkodhasson.

Hol van ennél nagyobb tragikum? Kifelé akar menni, hogy a magyar ipar, a magyar mezőgazdaság termékeit értékesítse? Beleütközik azokba a vámfalakba, amelyeket egy feje-tetejére állított vámpolitikai rendszer európaszerte hebe-hurgyán felépített. Meg volnának külföldi összeköttetései. De kihasználni őket nem tudja, mert amerre még a vámok felől mozdulhatna, ott beléje csimpaszkodnak az államilag támogatott jeles versenytársak: a szövetkezetek, amelyek a kereskedelem szerepét akarják az értékesítés terén is betölteni. Így sodródik el a kereskedő a külföldi tevékenységtől. Még a háború befejezésekor tetemes száma volt az exportot művelő agilis kereskedőknek. Nézzünk jobbra-balra: megtizedelve lézeng a magyar exportőrök tábora. Beszéljünk a tranzitforgalom nehézségeiről? Hasztalan ismétlése volna éveken át megismételt panaszoknak.

Avagy nézzünk befelé? Amit a kereskedőnek el kell szenvedni értelmetlen hatósági intézkedések, a kartelek lenyűgöző versenye, bankok szűkkeblű hitelpolitikája, szövetkezetek gyilkos erőszakossága miatt: azt mindenkinél pregnánsabban tárta fel az ország előtt Rassay Károly, az ellenzék vezére, hatalmas költségvetési beszédében. Az elsodort ember ódája harsant fel ennek a nagy-szerű szónoknak az ajkán.

*

Jacobi Olivér, az éleleszű, komoly bankár nem tartozik az új Columbusok közé, akik két-három heti newyorki vizitelés után hazatérnek és öntelt bank-

vezéri gesztussal újra felfedezik Amerikát. Jacobi hónapokat töltött az újvilágban, keresztül-kasul bejárta, szóbaállt ügynökökkel, farmerekkel, de beszélt a legbefolyásosabb trösztvezetőkkel és vasútkirályokkal is. Amit látott, amit hallott, amit olvasott odakint, azon sokáig elgondolkozott. Eredeti kutatásainak eredménye a tegnapi felolvasás a Közgazdasági Társaságban, ahol felvetette a kérdést, merre felé vezet az út Kelet-Európa fellendülése, egy európai jobb jövő felé. Ez az út ma nem szabad, mert körös-körül olyan tényezők vannak felszínen, amelyek élni is alig hagyják a kereskedelmet. Mozogni, fejlődni pedig éppen nem.

„A csődtől Európát csak az mentheti meg, ha saját termőerejét jobban kihasználja. Óriási fejlődésnek nézhetnénk elébe, ha egy nagy egységes fogyasztóterületet tudnánk megteremteni. Európa egy nagy gyár helyzetében leledzik, amelynek egy még hatalmasabb, sokkal jobban berendezett gyár támaszt versenyt. Itt csak egy kivezető út van, az, amit Ford követett: átállítani az egész üzemet!”

At kell állítani az egész üzemet.

Európa is állítsa át, Magyarország is állítsa át.

S mikor idáig ér a derültarcú, szemüveges, mosolygó bankigazgató: egyszerre keményhangú agitátorrá válik. Ami Coudenhove érveinek és itteni követői ágálásának nem sikerült, egyszerre mélyen belevésődött a hallgatóság lágyába. At kell állítani az egész üzemet, mert ahogy ez eddig ment, így igazán nem mehet tovább. Ez a partikulárizmus tönkreteszi egész Európának közgazdaságát, tönkreteszi a kis Magyarországot. Mennyi improduktív munka megy végbe az eldarabolás, az adminisztratív szervek túltengése következtében.

At kell állítani az üzemet és vissza kell helyezni munkaasztalához az elsodort embert. Nem lehetséges, hogy az adópolitika és hitelpolitika és szövetkezeti politika és mindenféle külső és belső politika csak ezt az egy Prügelknabe-t püfölje folyton és lehetetlen az, hogy a hajdan erős, tehetős kereskedő munkahelyétől eltaszítva, így leskelődjék be az ablakon keresztül a meleg szobába, ahol az ő vérei, az ő nagyobb családja meghitten ül csendben egymás mellett.

Az elsodort embernek benn van a helye a munkaszobában, ott van a helye az ebédlőasztalnál is.

(1928 március.)

KÉT ARANYGYŰRŰ

Két aranygyűrű került ma egy-egy férfi jobbkezére. Mind a két gyűrűn finom metszésű kő. S e kövek, mind a két gyűrű kövei, sokat tudnának beszélni.

Vészi József kapta az egyiket. A Pester Lloyd főszerkesztője, egy harcos újságírói pálya tetőpontján, mikor elhalmozták fényes kitüntetésekkel, megkapta ezt a gyűrűt annak szimbolául, hogy a magyar közgazdasági élettel eljegyezte magát mindörökre. A Vészi-gyűrű egy ötvenéves publicista pálya szép ereklyéje. A magyar közélet teméntelen tollharcára, nevezetes újságpolemiákra, érdemes nagy emberekre emlékeztet.

De nem kevésbé érdekes, amit a másik gyűrű beszél. Huszár doktoré. Ki ez a Huszár? Nem ismerem személy szerint. De ez a gyűrű elmondja, hogy jeles ember, derék ember, komoly ember. Különben nem húzta volna ujjára ezt a gyűrűt maga az ország kormányzója, nem avatták volna fel Huszár Gézáat „sub auspiciis gubernatoris” doktorrá.

Ott voltam ezen az avatási ünnepségen. A Közgazdasági Egyetem legnagyobb termében szorongtam lelkes diákok, szép diákkisasszonyok között. Bámulva néztem a fantasztikus jelmezekbe öltöztetett tanár urakat, a puffos ujjú Kunczot, a szomorú Teleki Pált, az elmerengő Czettlert. Zúgó éljenzés fogadja, rajongó szemek követik a terembe lépő kormányzót a baldachinnal fődött helyéig. Ott ül közelében a kultuszminister is. Az egész hivatalos Magyarország jelen van, mikor a fakultás az első ifjút avatja fel, aki a kereskedelemnek lesz a doktora Magyarországon.

Beteg kereskedelmünkre igazán ráfér a doktor s adassék meg minden tisztelet az ifjú Huszárnak, aki nemcsak letette az examenjeit, de a kormányzói gyűrűre is érdemesnek bizonyult.

Lelkes hangulatunk csak fokozódik, amikor meghalljuk, hogy Huszár Géza a magasabb számítások tudományába hatolt be. A kereskedőnek csakugyan kalkulálni kell tudni s doktori értekezésének ismertetéséből az tűnik ki, hogy a felgyűrűzött fiatal doktor igen alaposan látott hozzá feladatához.

Huszár Géza szimpatikus egyénisége egyszóval mindenkit meghódított. További pályafutásához csak a legjobb kívánságokat lehet fűzni. S ezzel le is tenném a tollat, ha nem hangoztak volna el igen figyelemreméltó beszédek ezen a doktoravatáson.

Nagyon meg kell figyelni elsősorban, amit a kormányzó mondott. Mennyi igaza volt, mikor annak a reményének adott kifejezést, hogy olyan embereket nevelnek a közgazdasági pályára, akik nem a kormánytól várják boldogulásukat, hanem a tudásuktól. Valóban csak a tudás, csak a tehetség, csak a szorgalom lehet a kereskedő pályán az előrehaladás alapja. De ezenkívül akkor is a magyar kereskedői kar szívéből beszélt Horthy Miklós, mikor a fejlett angol kereskedelem példájára rámutatva, a becsületet és megbízhatóságot állította fel a kereskedelem mottója gyanánt.

Becsület és megbízhatóság! Treu und Glaube! Ez volt a devizája annyi derék társával együtt annak a Kern Jakabnak is, kinek alakja láthatatlanul ott lebeg a Pester Lloyd holnapi jubileuma fölött. A régi tisztos magyar kereskedelem hálstennek máig is fennmaradt nagyszerű reprezentánsai a becsület és megbízhatóság jegyében dolgoztak, küzdöttek, fáradtak és — sokszor hajh! — el is véreztek. Hogy az ország kormányzója az első kereskedelmi doktorátus ünnepségének lezajlásakor súlyt fektet arra, hogy a magyar faj az eddiginél nagyobb mértékben fordítsa figyelmét a kereskedelmi pályák felé, ez nagyon helyes és szükséges. Kellott a legfelsőbb helyről is kinyilatkoztatni, amit az OMKE gyűlésein, lapjának hasábjain annyszor hangoztattunk: ne érvék be a magyar faj derék és tehetséges sarjai az örökös hivatalhahászással, a nyugdíj-képes állások keresésével. Menjenek ki mennél többen az üzleti életbe, vértézzék fel magukat igazi szaktudással, hányjanak fittyet a kormánytámogatásnak s vívják ki pozíciójukat a nap alatt saját erejükkel. Becsületességben, megbízhatóságban nálunk se lesz hiány.

S ha a kereskedőpályára lépő ifjak a Kern Jakabokkal, a régi magyar kereskedőházak képviselőivel nemcsak a becsületességben és megbízhatóságban kelnek versenyre, de ezenkívül a tudásukat és életrevalóságukat is ellesik, akkor csakugyan bekövetkezik a kormányzó jóslata: megaranyozzák majd címerüket, ami bizony már nagyon megkopott.

Míg a kormányzói nyilatkozatban sok megfontolásra méltó életigazságot talált a szerb-uccai auditorium, hozzátehetjük, hogy az avatási szertartást végző tudós professzor kicsit elsiklott a beszédében. Sebaj, elég jeles ember ahhoz, hogy legközelebb kiköszörülje a csorbát.

Saját főiskolájának magasztalása közben azt találta mondani a kitűnő tanár, hogy most, amikor doktor kereskedőket fog felavatni az egyetem, meg fog legalább szünni az idegörlő állapot, hogy csak autodidaxis útján támadnak kereskedők, kereskedelmi vállalatok vezetői.

Ezer bocsánatot esedezőnk. Idáig mégse kell menni. Minden szeretetünk, szimpátiánk a Huszár Gézáé és hozzáméltó társaié. Ám az mégse gazdasági érdek, nem is magyar érdek, hogy úgy tüntessük fel a dolgot, mintha itt nem lennének, nem lettek volna eddig kereskedelmi iskolák, amelyek igen magas színvonalú kiképzést adtak a kereskedőknek. Hiszen még a közgazdasági egyetem, amelyet nagyrabecsülünk, a csirájában sem volt meg s már a budapesti kereskedelmi akadémia és a keleti akadémia bizonyítványaival idebent, sőt a külföldön is jeles állásba tudott elhelyezkedni temérdek magyar ifjú. De nemcsak ezek a fővárosi intézetek, hanem egész sereg vidéki kereskedelmi iskola megállta a helyét becsülettel. „Minél több gyakorlatot, minél kevesebb elméletet, hogy a fiatalember ne kérdezze, hova menjen, mit csináljon.” így mondta a kormányzó úr. A közgazdasági egyetem egyelőre elméletet ad, igen jó elméletet. De semmiesetre se teszi feleslegessé azokat a gyakorlati szellemű iskolákat, amelyek eddig megvoltak, most is megvannak s amelyek kenyeret szereztek a növendékeiknek.

Magyar érdek az, hogy kitűnő képzettségű tanult kereskedőink legyenek. Aránylag mennél többen. De nem magyar érdek az, hogy igazán európai színvonalú, külföldi mértékkel mérve is elsőrangú kereskedőinket ócsároljuk és megkülönböztetés nélkül adományozzuk nekik az autodidakta címet.

Végre is ez nem nekik baj. (Nekik egészen más bajaik vannak.) Hanem baj az országnak, amelynek hírét, becsületét még sem javítja az, ha az egyetemi katedrákról az a nézet talál lábrakapni, hogy itten eddig nem voltak nívós kereskedők.

(1928 május.)

A NEWYORKI POLGÁRMESTER - ÉS A BAJAI FAKTOROK

(RÉSZLET EGY BESZÉDBŐL
A FŐVÁROS KÖZGYŰLÉSÉN)

Mikor néhány héttel ezelőtt nálunk jártak a gyári és kereskedelmi képviselők nemzetközi ligájának vezetői, akiket többek között — igen helyesen — a főváros is megvendégt, akkor ősi szokás szerint szebbnél-szebb felköszöntők hangzottak el. A toasztokat és az egyéb ünnepi beszédeket terjedelmesen hozták a napilapok, egy részlet azonban, mintha elkerülte volna a tudósítóknak a figyelmét.

Az egyik külföldi szónok — gondolom egy németalföldi vezérférfiú —, amikor meghajtotta lobogóját a magyar kereskedelemnek ötletessége, az agilitása, a fáradhatatlan szervezőképessége és amellet elmés jókedve előtt, akkor megemlékezett egy külföldi cég magyar képviselőjéről, akivel 20 egynéhány esztendővel ezelőtt a külföldön találkozott. Névszerint is megnevezte az illetőt, magam is megnevezhetném, de nem fogom megtenni, mert jellemző, hogy ez a kereskedő, aki már 20 évvel ezelőtt idegen milióban is becsülést szerzett a magyar kereskedői névnek, ez az ember ma nem az elnöki emelvényről fogadta a külföld elismerését, nem páholyból fogadta mosolyogva az őt személy szerint is megillető babért, hanem elszegényedve, elfeledve, a kereskedők menházában tengeti életét.

Ez az ember szimbóluma, vagy ha úgy tetszik: matematikai képlete lehet a magyar kereskedő sorsának. És még azt is hozzá kell fűzni, hogy még boldog ez a szegény ember a maga elcsigázottságában, a maga nyomorúságában, aki legalább fedelet és tisztos ellátást kapott a Menházban. Hány és hány olyan kereskedő van, tisztelt Közgyűlés, aki még be sem tud jutni abba a kereskedői menházba, és úgy pusztul el nyomorúságosan! Éber Antal tisztelt bizottsági tagtársam ezen a héten, pár nappal ezelőtt említette, hogy szociális alkotás címén alkotások, intézmények készülnek ahelyett, hogy a jelen megerősítésével gondoskodnának a jövőről. Ügy érzem, nekünk elsősorban a jelenről, a kereskedelem sivár jelenéről kell gondoskodnunk. De ezt a legsürgősebben.

Közvetlenül előttem felszólaló bizottsági tagtársam, Vita Emil rendkívüli alapossággal beszélt a csepeli kikötőről és e kikötői kérdéseket exopozéjában a polgármester úr is megemlítette. Teljesen egyetértek ebben a tekintetben is a polgármester úrral, aki ebben a kérdésben az önála megszokott gyönyörű szónoki formák között emlékezett meg a főváros minden pártját egyformán érintő nagy kérdésekről, amikor azt mondta, hogy a csepeli kikötőben látja annak bizonyosságát, hogy ez a mai korszakunk is tud hatalmasat és nagyot-nagyot teremteni. Azt hiszi és hozzáteszem, igen helyesen, hogy ez a kikötő alapja és gócpontja lesz az Új-Budapest kereskedelmének és iparának. Én azonban megkérem a tisztelt polgármester urat arra, hogy a megnyitásnak az ünne-

pélyes hangulatából, amelyet hatalmas megafonokkal tettek mindenféle megérthetővé, ebből az ünnepélyes hangulatból lépjen ki és látogasson el hétköznap a csepeli kikötőbe. Egyúttal azonban azt a kérést intézem hozzá, hogy ez alkalommal ne öltözzék fel a mesebeli kalifa jelmezébe, ne ragasszon álszakált, mert ha ezzel megy be, bizony mondom, az autotaxijával meg fogják állítani és nem fogják bebocsátani, ahogy a minap megtörtént egy kereskedővel, akit visszaküldték a kikötő bejáratától azzal, hogy a kikötői kormánybiztosságtól a belépéshez előzetes engedélyt kell kérni. Amikor az egyik oldalon egészen helyes megítélését látjuk a kereskedelmi kikötő jelentőségének, a másik oldalon azonban a bürokráciának túltengésével találkozunk, akkor sajnos, még nagyon messze vagyunk attól az időtől, hogy az új Budapest kereskedelmének és iparának valóban alapját láthatnók a kereskedelmi kikötőben.

De nem akarok megmaradni ennél a bürokratikus apróságnál, amelyet a polgármester úr egy tollvonással el fog tudni intézni, mert fontosabb kérdések is vannak, amelyeket itt szintén el kell intézni. A múltkor már említettem, hogy itt a sajtóhibák közgazdasági politikájának korszakát éljük. Ilyen sajtóhiba az is, hogy folyton purifikációt hirdetnek, de a — purifikációt nem viszik keresztül. A csepeli kereskedelmi kikötő purifikálása nélkül, vagyis ha el nem érjük, hogy az olyan állomása legyen a fővárosnak, mint bármelyik pályaudvar, nem számíthatunk arra, hogy igazi áruforgalom induljon meg a csepeli kikötőn keresztül. Erre bátor vagyok a polgármester úr figyelmét felhívni. A polgármester úr expozéjának másik pontjára nézve szintén volna némi észrevételem, miután ez is a kereskedelem és az ipar gazdasági helyzetére vonatkozik. Azt méltóztatott mondani, hogy a forgalmi adó az új korszak adója. Ha a polgármester úr nem is védelmezi ezt, de mindenesetre mentőkörülményt lát ránézve abban, hogy ez szerinte egy szerencsés adónem, melyet azért sem keli túlságosan szigorúan venni, mert ehhez bizonyos mértékben a külföldiek Ái hozzájárulnak. Ha ezzel összekapcsoljuk a külföldi állapotot, látjuk, hogy Németországban az idegenforgalmi politika éppen arra van alapítva, hogy a külföldiek a súlyos megadóztatás helyett minél kedvezőbb ellátásban részesüljenek, mert Németország és Ausztria belátta, hogy a külföldiek megadóztatása nagyon keserves és kétélű fegyver. Azért tartani fenn, vagy azzal védeni egy hibás adórendszert, mert az a külföldieket is sújtja, ez ürügynek is rossz. Mert a külföldi elmegy s itt marad az ország kereskedelme foglalkoztatás nélkül, üzlet nélkül.

*

Ha a külföldre hivatkozunk, akkor én is bátor vagyok a polgármester úr figyelmét felhívni a „Handel” című osztrák lapnak ma ideérkezett számára, amely négy oldalon át hozza azokat a könnyítéseket, amelyeket a fényüzési adóra vonatkozólag Ausztriában életbeléptettek, mert ott belátták, hogy a fényüzési adónak legelső enyhítése az idegenforgalomra nézve olyan fellendítő hatással van, amit semmiféle idegenforgalmi propaganda nem tudott elérni.

A drágaság kérdésénél is óhajtának egy pillanatig időzni. Itt csak egy kis tabellát akarok bemutatni. A drágasággal, mint annyi mással, futballjáték folyik. A főváros részéről mindig a kormányt okoljuk és a kormánytól kérünk intézkedést. Erre a futball-labdát visszadobják nekünk, hogy a főváros is tegye meg a maga hatáskörében a szükséges intézkedéseket. Ez a magyarázata an-

nak, hogy a fővárosnak közismert és tiszteletbenálló tanácsnoka, Vajna tanácsnok úr, azon a bizonyos ankéten nagyon kínos szerepet játszott és nem tudott sikert elérni. A főváros ki akarta mutatni, hogy az államvasúti fuvarok nagyon magasak és megdrágítják a főváros élelmezését. De van-e tudomásuk arról, hogy amikor 150 km-nyi távolságból idehozott 160 kg sertésre az államvasút fuvar címén rászó 2 pengő 86 fillért, úgyhogy 1 kg-ra esik 0.024 pengő, akkor a főváros ugyanezért, ugyanennek a szerencsétlen sertésnek felhozataláért és itteni ellátásáért, amíg a vágóhídtól az ember asztalára kerül, kirakási díj, vásári díj, hajtódíj, bélyegezés, szűrárdíj, vásárpénztári illeték, tűzbiztosítás, fogyasztási adó és fővárosi működési díj címén 13 pengő 23 fillért számítanak fel, ugyanakkor, amikor fuvardíj címén 2 pengő 85 fillért számít a vasút. Amikor tehát a főváros nagy akciót rendezett a 2 pengő 86 fillér csökkentéséért, ugyanakkor 13 pengő 23 fillért számított fel, úgy hogy 1 kg húsnál az összeállítás szerint ötször annyi esik a főváros díjaiból, mint amennyi a fuvarra esik. Ezt akartam én konkrét példa gyanánt fehozni arra vonatkozólag, hogy nekünk gazdasági téren nem lehet semmit elérni, ha helytelen adresszek alatt keressük az igazságot.

*

Nem kívánok mindazokkal a kérdésekkel foglalkozni, amelyek itt közgazdasági szempontból felmerülhetnek. Azt hiszem, hogy az üzemekre vonatkozólag lesz még alkalmam a közgyűlés további során felszólalni. Csak arra akarok kitérni, hogy a polgármester úr expozéja során az üzemek védelmezése közben a newyorki elektromos centrálét is megemlítette. Itt csak megemlítem, hogy a mi oldalunkon azok, akik itt hivatkoztak az üzemek ellenőrzési akciójára és az üzemek túlterjeszkedése ellen szólaltak fel, sohasem az elektromos üzemek, a víz- és gázüzemek ellen szólaltak, úgy hogy én nem tartom helyes módszernek azt, hogy amikor szükségtelen üzemeknek a lebontását követeljük, mindenkor a villamosüzemek nagy bunkójával suhintanak felénk és azokat az üzemeket állítják velünk szembe, melynek eltörlését ezen az oldalon senki sem kívánta. Az a tiszteletteljes kérésem volna tehát, hogy bármennyire is hasznos és kívánatos, hogy New-York felé nézzünk és levonjuk a konzekvenciát az ottan szerzett tapasztalatainkból és bármennyire fontos, hogy a polgármester úr, aki olyan helyesen fontolta meg newyorki utazásának minden benyomását, tartsa szem előtt azokat az ígéket, amelyeket New-York polgármestere a Kossuthszobor leleplezése alkalmával hirdetett — értem a demokráciának, a liberalizmusnak, a népjogok kiterjesztésének elvét — én mégis azt gondolom, hogy reánk nézve praktikus talán az volna, hogy jobbkezt a newyorki polgármester felé nyújtva, másik kezével a sokkal közelebb fekvő Baja polgármestere felé nyúlna, azon Baja felé, ahol sikerült az összes városi pártokat kivétel nélkül megnyerni egy közös, okos és odaadó munkának és ahol sikerült elérni, hogy a faktorok is együtt dolgozzanak. Közvetőleg megjegyezni kívánom, hogy Baján mást jelent a faktor szó, mint másutt, jelenti azoknak a tutajoknak a vezetőjét, aki 5—6 tutajt egy cugba összefoglalva, leviszi ezeket Komáromból Bajára. Ezek a faktorok tudják, hogy a tutaj elsüllyed, ha kelleténél nagyobb megterhelésben részesítik. Én azt kívánom, hogy ne csak Jimmy Walker felé nézzünk, akitől sokat tanulhatnánk, hanem Borbíró Ferenc bajai polgármester és az ottani faktorok felé, kik tudják azt, hogy a tutaj is elsüllyed, de a város is elsüllyed, ha túlságosan megterhelik. Én pedig úgy érzem, hogy Budapest polgárságát túlságosan megterhelik.

(1928 november.)

VITÉZ, BERNOUILLY ÉS BUD

Kezdjük Búdon. Pénzügyminiszterünk január 12-én, csütörtökön nagy beszédet mondott a parlamentben és kijelentette, hogy a hadikölcsönvalorizáció kérdésében bizonyos engedményt hajlandó tenni: nem veszi el egyszersmindenkorra a reményt. Azt hiszem, — monda a miniszter — nagy engedményt teszek, amikor hozzájárulok ahhoz, hogy a hadikölcsönkötvények kérdése függesztessék fel arra az időre, amikor már a békeszerződésből folyó kötelezettségeinknek eleget tettünk.

Ha egy kiváló pénzügyi politikus, aki egyben vezetőpolcot betöltő államférfiú, politikájának ingredienciái közé belekeveri a reménységet, akkor szükséges egy kicsit közelebről megvizsgálni, miről is van szó. Első mozdulatunk a lexikon felé irányul.

A nagy Révai megmagyarázza, hogy remény az az indulat, amelyet valamely óhajtott, de ránk nézve még bizonytalan dolog képe lelkünkben kelt. Valóban, ennél bizonytalanabb dolog képe még alig keletkezett egy hadikölcsönjegyzőnek a lelkében, mint amüyen bizonytalan az a kép, amelyet Bud festett meg. S ha az alapos reménységet érchorgonyra támaszkodó női alakkal szimbolizálták, bizony-bizony, mi Bud János mai nyilatkozata után nem rendelnénk meg az érchorgonyt a hadikölcsöntulajdonosok pénzéből.

A lexikon tehát nem elégíthet ki. Felkerestük tehát egy kiváló matematikusunkat és megkérdeztük tőle, mi az a matematikai reménység? Mert csak ebből értékelhetjük a pénzügyminiszter mai nyilatkozatának jelentőségét. Az ország egyik legkiválóbb matematikusa kijelentette előttünk, hogy minden lehető esetet meg kell szorozni a saját valószínűségével és az így elért szorzatokat össze kell adni, így megkapjuk a remény fogalmát, amint azt Bernouilly felállította. Kétségbeesve gondolunk arra, hogy milyen számítási műveletet kell elvégeznünk, hogy megtudjuk, mit fog nyújtani nekünk a magyar kincstár lordja.

Könnyű volt Bernouillynek, a valószínűségi számítás nagy apostolának, aki letűnt századokban kalkulálta ki a matematikai reménység lehetőségeit. Mikor készülünk el mi számításainkkal, ha mindazt a szorzatot végre akariuk hajtani, amelyeknek eredménye talán Bud Jánost, az egyetemi tanárt kielégítheti, de nem tud kenyeret szelni le belőle a hadikölcsönt jegyzőnek özvegye és árvája! Erigy Bernouilly algebrai formuláiddal, jövel Vitéz Mihály, a te halhatatlan poétalelked jobban megadta a választ az ötnegyed századdal később fellépő magyar pénzügyminiszternek.

Földiekkel játszó égi tünemény,
Istenségnek látszó csalfa, vak remény.

Mentsen meg az Isten bennünket s a hadikölcsönök jegyzőit attól, hogy szemben a miniszterrel, szemben a matematikusokkal, a költőnek legyen igaza, s Vitéz Mihály definíciója váljék be a csalfa és vak reményről!

(1928 január.)

AKIK NEM LÁTJÁK A FÁTÓL AZ ERDŐT ÉS AZ ERDŐTŐL A FÁT

Ne indulj erdőre, ha sarud sincsen.
(Régi magyar közmondás, Kis-
Viczay gyűjteményéből, 1713.)
Ha gyepet nem szánthatsz, erdőre
ne vágyakozzál.
(Dugonits András, 1820.)

Az elmúlt hét gazdasági életének két figyelemreméltó eseménye volt. Egyikben az erdő játszotta a főszerepet, a másikkal meg a háttérben ágaskodnak terebélyes fák. Mindkét esemény súlyos izgalmat váltott ki, mindkettő közelről érinti az adófizető polgároknak széles rétegeit. Azok a gazdasági magántudósok és politikusok, akik elméleti fejtegetések vagy jelszavak kedvéért elhanyagolják a gyakorlati élet követelményeit, jól teszik, ha erre az erdőügyre, meg a fások ügyére szegezik figyelmüket.

Miről is van szó voltaképpen? Az erdőügy a főváros vezetőségének legutóbbi erdővásárlási kísérletével függ össze. Budapestnek egy régi vezetőembere mondta egyszer: Aki itten valami nagy dolgot akar csinálni, annak tisztában kell lennie vele, hogy csak vagy titokban, vagy súlyos botrányok árán hozhatja tető alá munkáját. Úgy látszik, hogy az erdővásár nyélbeütői ugyanettől a szellemtől áthatva fogtak munkájukhoz. Ha tudták volna, titokban fejezik be. Mert ezt nem teheték, botránytól sem riadnak vissza. De az erdőnek meg kell lenni, mert ez az, ami hiányzik ma Pest-Buda népének. Árnyas erdőben szeretne élni nyáron át a Pesti Polgár. Igaz, hogy olyan közel, mint a Disznófő már eddig is éppen elég árnyékban részesült. Az életnek vannak egyéb árnyoldalai, amik sokkal több búbánatot szereznek a Pesti Polgárnak, semhogy az az erdő a maga ózonos levegőjével kellően fel tudná frissíteni az ő petyhüdt idegzetét.

Mi nem vagyunk ellenségei a gondosan előkészített, józan tervszerűséggel végrehajtott telekvásárlási politikának. Helyes és szükséges, hogy a főváros józan előrelátással irányítólag folyjon be a jövő évtizedek városfejlesztési politikájába. A modern várostudomány ebben a tekintetben már teljesen tisztázta a múlt század problémáját. Céltudatos, józan telekpolitikának igenis van helye és jogosultsága. A szanaszét, ötletszerűen haladó terjeszkedés helyébe mindenütt a józanul irányított városi telekpolitika lép. Elvileg nem ott van hát a baj, hogy vásárolnak. A kérdés csak az, hogy hol vásárolnak és mikor vásárolnak? A helyről nem szólva, a mai időt e célra végleg szerencsétlennek tartjuk. A lekváros ember jut eszünkbe. A háború kitörésének napján láttunk szaladni ilyen lekváros embert az uccán. Mindenki izgult, minden bizonytalanná vált. Százfelé volt szükség pénzünk maradványaira s a mi barátunk lótot-futott, hogy kölcsönkért pénzen lekvárt vigyen haza családjának. A lekvár hasznos, az erdőben kellemes élni, de senki sem hiszi el a polgármesternek és a tekintetes tanácsnak, még a presztízs okából velük szavazó bizottsági tagok sem, hogy

ennek az erdővásárlásnak éppen most volt itt az ideje. Mi csak annyi város-politikai bölcsességet kérünk a főváros uraitól, amennyivel a háromezáz év előtti egyszerű magyarok rendelkeztek: Ne indulj erdőre, ha sarud sincsen. Nézzen a Polgármester úr a pesti polgár lábára s aztán mondja meg: indíthatja-e erdőre ezt a mezítlábas, éhes pesti adófizetőt?

*

S a fák, amiket nem lehet meglátni az erdőtől? Ez volt a második szenzációja a hétnek. A nagy hírű, elsőrangú cég, hajdan a monarchia egyik legnagyobb fakereskedője, kénytelen volt, amint mondani szokás, hitelezőinek elnézésére appellálni. A puritán öreg úr, aki hosszú, tisztas kereskedői tevékenység után hatalmas vagyon boldog birtokában visszavonul vidéki kastélyába, hogy ott megelégedetten, békességben élvezze a megérdemelt nyugalom éveit, a nagykereskedő cég széniorfőnöke egy szép napon arra ébredt, hogy gyermekei nem tudnak kötelezettségeiknek eleget tenni. A hatalmas cég meg-ingott. E pillanatban ránkézve nem az a legérdekesebb, mi lesz ennek a pillanatnyi fennakadásnak a legközelebbi folyománya. Tudomásunk szerint a nagybankok követelése mellett a kisebb tartozások summája nem tesz ki aránylag nagy összeget, úgyhogy a passzívák a cég aktívumainak fele értékét sem érik el. Ily körülmények között a cég fenmaradása előreláthatólag biztosítva van. Igaz, hogy a másik oldalon nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy trianoni szétszaggatottságunk következtében az az üzleti gépezet, amely a régi Magyarország testére volt illesztve, most összetörve lebeg öt ország felett. Így igen nehéz áttekinteni egy egy ilyen megakadt cégnek külső országbeli angazsmánjait.

Távol áll tőlünk, hogy e forrásban lévő ügy érdeméhez hozzászóljunk. Ha azonban bekövetkezik az, ami ma előrelátható, ha egy kis körültekintés mellett sikerül megmenteni a nagy céget, akkor kérdezzük, mért volt szükség erre az egész izgalomra? Nem ajánlhatjuk eléggé egyes bankvezér uraknak: gondoljanak az erdő mellett az egyes fákra is, amik az erdőt erdővé teszik. Hiába hajtogatják az egyetemes érdekeket, ha az egyes fákon keresztül száguldanak, megritkul az erdő, sőt kipusztul egészen.

(1929 december.)

A NAGY HANGYA ÉS A KIS HANGYÁK

Bernát István az, akiben mi sosem csatlakoztunk. Lehetnek más szövetkezeti vezetők, akikben mélyebb a tudomány, akiknek fényesebb az elokvenciája, de Bernát, az Bernát. Neki minden felszólalása mulatságos. Különös. Furcsa. Rendesen földérintő.

Hallga csak hallga, mit mondott a múlt héten a Hangya-szövetkezetek kongresszusán! Elővette a bibliát. S ezt helyesen tette. „A bibliától, azt mondja, hiába akarunk elválni. Az igazi élet útjait még mindig ez világítja meg.” Bölcs beszéd.

De lássuk, hogy Bernát úr az ő mécsesébe milyen olajat önt a biblia fényes világosságából?

A Példabeszédekből csepegtet egyet. Valóban oly mondás ez, mely útmutató lehet az üzleti élet világában! Mert azt mondja: az álnok font utálatos az Úrnál, az igaz mérték pedig kedves neki.

Ezt azonban megelőzi más is a Szent írásban. Ha becsülettel boldogulni akarsz, — mond a Könyvek könyve, — eredj a hangyához, te rest, nézd meg az ő útjait és légy bölcs!

Hát még ezenkívül mi van a Hangyáról?

Azt is megmondja Bernát. „A hangyák erőtlén nép, mégis megkeresik nyárban a maguk eledelét!”

Szó nélkül tennénk le nyugodt fejbólintással e régi írást, ha Bernát István úr, a Hangya alelnöke s a felsőház tagja, nem kötné össze e szentírási idézeteket némi szövetkezeti propagandával.

A papokat akarja sorompóba állítani.

A főtisztelendő és nagytiszteletű urakra gondol.

Nekik, a lelkek őreinek, a lelkek gyógyítóinak szán feladatot a harcosok első sorában.

„Nekik kell példát adni, miként kell hasznosítani az életet.” (Persze a Hangyával és a Hangyának.)

Megmondja Bernát nyíltan, hogy a fogyasztószövetkezeti mozgalom főképpen a Hangya körül koncentrálódik. Ennek a kicsi, igénytelen állatnak példáját kell követni. S mivel nemcsak a nagy Hangya viseli ezt a nevet, hanem a kicsinyek százai is: kitérhetnek-e főleg a papi hallgatók az elől, hogy hitelt adjanak az írásnak, mely arra int, hogy ha becsülettel dolgozni akarsz, eredj a hangyához!

Szinte hihetetlennek látszik. A szövetkezeti alelnök úr nem átalja, hogy a húsvét előtti áhítatos hangulatban a magyar papsághoz fordul s a bibliának örökérvényességű szavait a saját szövetkezeti vállalatának cégéréül akarja felhasználni.

„Ha becsülettel akarsz dolgozni, eredj a hangyához!”

Még csak ez kellett! Eddig is panaszkodott, kesergett az ország üzletvilága, hogy nem bírja a szövetkezetnek államilag és általában közhatalósággal támogatott versenyét. Eddig is sok helyen akadt lelkipásztor, aki feladatának félreismerésével papi palástjával bevonta a Hangya üzleti törekvéseit. De most látjuk először, hogy a Hangya alelnöke kiteríti a bibliát és egyenesen vallási nyomást akar gyakorolni a papságra. („Kitérhetnek-e az elől, hogy hitelt adjanak az írásnak?”) Természetes, hogy nem térhetnek ki. Igenis, adjanak hitelt az írásnak. De az írás buzgó forgatása meg fogja tanítani őket nemcsak a hangya útjaira, hanem arra is, mily véleménye volt az Úrnak azokról, akik üzletről tárgyaltak az Isten házában.

Különösen rossz benyomást tesz Bernát úrnak a papokhoz intézett laikus ízű kioktatása ugyanakkor, midőn egy füst alatt maga elárulja, milyen lábon áll az egyes t. szövetkezeti vezető urak altruizmusa. Elbeszél egy történetet. Régi barátja, aki kitartó támogatója a szövetkezeti mozgalomnak, meglátott egy tiszamenti községben a szövetkezet kirakatában nagyon szép almákat. A kiírt ár megfelelőnek látszott. Vásárlásra határozta el magát. Belépett a boltba, kért az almából. De az üzletvezető másodrendű almákat kezdett kiválasztani. Amidőn a szövetkezetek barátja ezt kifogásolta, arra utalt, hogy a kirakati áru csak a vevőközönség csalogatására szolgál. Olyat bizony a kirakati árért adni nem tud. Úgy, kérdezte a vevő, hát hol marad az altruizmus? „Altruizmus, — felelte ártatlanul az üzletvezető, — ez olyan árucikk, amelyet mi nem tartunk!”

Bernát azt mondja erre a rövid, de jellemző történetre, hogy ennek nem lett volna szabad megtörténnie.

De mi azt kérdezzük: tegye kezét szívére Bernát úr és mondja meg, mit írt volna ő, ha ez a rövid, de jellemző történet nem egy tiszamenti szövetkezetben, hanem urambocsá! egy tiszamenti vegyeskereskedésben történik meg vele!

(1931 április.)

KETTEN BESZÉLNEK

PÁRBESZÉD FENN A MENNYEKBEN

A Nagy Fejedelem és utódja, János gróf. Pár száz esztendő korkülönbség van ugyan közöttük. De az csak itt a földön számít. Az égben, ahonnan ők most is fürkészve nézik az erdélyi és magyar világ sorját, sokkal hosszabb idő se választja el egymástól az igazi atyafiakat.

JÁNOS GRÓF: Beigazítottam a messzilátót, István öcsénknek tizesztendős nádorispáni jubileumára. Nézem, hogyan áramlanak hozzá messzi földről a deputációk. Az egész ország örömben úszik és a mi urunk öcsénk Budavárában úgy fogadja a tisztelő országot, mint egy kiskirály.

A FEJEDELEM: Rosszul igazítottad be azt a teleszkópiumot, édes János öcsém. Akinek tízéves guberniumát te nézegeted, az nem a mi István öcsénk, hanem egy magyarországi nemes úr, Tisza Kálmán. Ennek a bihari embernek az idői bizony jobb idők voltak. Nagyobb volt az ország és több volt az magyaroknak az vidámságok. Igazítsd csak előre egy félszázaddal a masinát!

JÁNOS GRÓF: Igaza van Kegyelmednek. Most látom csak a mi István öcsénket. Csakugyan ő nem rendez ünnepséget, mint valaha hasonló helyzetében az idősebb Tisza. A mi vérünk nem fogadja tisztelgők seregeit. Mint igaz hazáját szerető ember csak arra van gondja, hogy amiben elégségét és erejét ismeri, hazájának szolgáljon. Nyugodtan elmondhatom és büszkén vallom, hogy ez a mi István öcsénk Kegyelmedre ütött, familiánk legnagyobb büszkeségére, a mi Urunk Fejedelmünk ő nagyságára.

A FEJEDELEM: Ugyan ne beszélj, János ilyeneket. Magad se hiszed ezt komolyan. István kitűnő ember és én nagyon becsülöm, mióta látom, hogy mint nádorispán megállja a sarat. Csodát ebben csak azért nem látok, mert a te példád ott volt, amin okulhatott.

JÁNOS GRÓF: Az enyim?

A FEJEDELEM: Per se intelligitur. Nem is az én nehezen járható utaimon járt. Hanem a tiéden. És ez becsületére válik ő kegyelmének. Gondolj vissza, mikor te beléptél Erdély közéletébe, mi voltál akkor?

JÁNOS GRÓF: Kapitány a Colloredo-Mansfeld ezredben. Szekretárius az udvari kancellárián, aztán követ az országgyűlésen. Hol van az én pályámban az a vonás, amit a XX. század 3-ik évtizedének nádorja eltanulhatott?

A FEJEDELEM: Ha nem hiszel nekem, higgyél ama magnificus politikai írónak, Kemény Zsigmond bárónak, aki kimutatta, hogyan tudtad te az országgyűlés minden akcióját intézni. Ha kellett, voltál szabadelvű, voltál az ellenkezője, voltál merész, voltál óvatos, sőt ha kellett, tudtál ravasz lenni. Nem én mondom. Báró Kemény mondja. Erdélynek volt a te korodban elég népszerű államférfia. Sokkal népszerűbb, mint te. De a párt, az országgyűlés mégsem Wesselényihez csatlakozott, hanem Bethlen Jánoshoz. Emlékezzél vissza, egyszer Bécs teljes polgári és katonai hatalommal elküldte Erdélybe a horvát bánt. Szörnyű nehéz helyzet volt. Te kerültél felül János, világismeretteddel, nyugal-

máddal, tréfaiddal. Ahogy leszereltem ezt a külföldi jövevényt, ahogy ellenségből barátta formáltad át, mind tanulság volt ez Istvánnak.

JÁNOS GRÓF: Amiket Bethlen István csinált utánam száz évvel, nem hasonlítható össze az én apró ügyeskedéseimmel.

A FEJEDELEM: Elfelejtetted a legszebb tréfadat. Hogyan jártad le a leghatalmasabb politikai egyéniséget: Ferdinánd főherceget. Hiszen már úgy volt, hogy övé lesz Erdély guberniuma. S akkor te szövetkeztél mindazokkal, akiknek ellentétes érdekeik voltak. Alkudozni kezdtél a hivatalokra nézve, ígértél, adtál, fenyegettél, mosolyogtál. A végén elérted, hogy az ellenzékot megbontottad, az ellenpárt szavazatait megkaptad és a főherceg fogcsikorgatva e szavakkal ment el Erdélyből: „Inkább szeretnék Wesselényivel egy szobában lakni, mint Bethlennel egy országban.” Bethlen Istvánt nem kell megtagadnod, János öcsém. Ő jól megtanulta a leckét.

JÁNOS GRÓF: Uram, fejedelem. Ne értsen félre, Istvánra én büszke vagyok. Ő a Bethlen-familia egyik legnagyobb történelmi alakja. Ő az a tanítvány, akiben Gabriel princeps és partium Regni dominus is örömét lelheti.

A FEJEDELEM: Nézd, itt álljunk meg egy szóra. Én az István dolgait figyelemmel kísérem, sok rendbéli ügyeket, elért jeles eredményeit szeretettel méltánylom. Mert bizony mondom, nagyok ezek a sikerek bent a megnyomorodott országban és nagyok azok a sikerek a külső országokkal való tárgyalások elkészítése révén. Nem atyafiságos elfogultság szól én belőlem, hanem igaz magyar meggyőződés. Boldog lehet az ország, hogy a Bethlen-familia fáján ez a sarjadék nőtt az szegény magyar náció hasznára. Egy dologban van is közöttünk hasonlóság.

Ma már itt a másvilágon én is tisztán látom, hogy nagy távolságot tudtam tartani magam és alattvalóim közt. Ezt örökölte István, az én palatinus ivadé¹ kom. De mennyi minden, amit nem örökölt! Talán túlzás az, amit én rólam mondtak, hogy a fejedelem agyvelejéből táplálkozik Erdély kereskedelempolitikája. Ugyan mondjad, Comes Joannes, miféle kereskedelempolitikát táplál Bethlen István?

Nekem egy álmom volt: Erdély gazdaságát olyan magasra akartam emelni, ahol Európa gazdasága áll.

Bethlen Istvánnak is álmában talán megjelennek néha gazdasági kérdések. De ilyenkor gyorsan felébred, kiveri az álmot szeméből és aztán többet nem gondol ilyen lidércnyomásokra.

Én mindent elkövettem a kereskedelem emelésére. Még ha kellett, régi privilégiumok megsértése árán is. Bethlen István inkább új privilégiumokat ad s keveset bánja a kereskedelem megsértését.

Én utasítottam a szultán udvarában élő követemet, küldjön be ügyes kereskedőket, akikre, ha nekik az erdélyi állapot tetszeni fog, gondot viselünk, amint maguk állapotja kívánja. Ezekkel akartam emelni a lakosság életszínvonalát. Én úgy látom, hogy István öcsénk nem nagyon akarja emelni a lakosság életszínvonalát. Politikája inkább az életszínvonal leszállítására, luxusadók fenntartására irányul. Én azt akartam, hadd terjedjen a bársony, atlasz, tafota, selyemszövetek használata. Ükunokám, István, nem bánja, hogy olyan adók nehezkednek a kereskedőkre, amelyekről nemcsak ezek pusztulnak el, de velük romlik az ország minden rétegű polgárságának élete.

Azonkívül még egyet mondok neked. Nem tudom, ki írta rólam: Szegfű a 20. században, vagy Szalay László a 19-ikben. De mosolyogtam, mikor olvastam, hogy az én szájam körül egy kínos vonás látszik s ezt a késői történetíró úgy magyarázza, hogy én felismertem a szétszaggatott hazát együvévalóságát,

de keserűen éreztem, hogy tehetetlen vagyok ez igazi magyar cél szolgálatában. Hát mondok neked valamit, János. Ez a kínos-keserű vonás megvolt-e csakugyan az ajkam szélén, míg a földön jártam, nem tudom. De Bethlen Istvánnak minden nagyszerű sikere, konszolidáló tevékenysége után joggal maradt a szája körül egy keserű vonás. S ezt több joggal lehet úgy magyarázni, hogy ő neki megvolna nagyszerű képessége amaz igazi magyar cél szolgálatára, de még mindig nem ismeri fel a szétszagotott haza együvévalóságát.

Az első tíz év nagy sikereket hozott neki.

De a história végső ítéletét az fogja eldönteni, hogy a magyar haza gazdasági felemelése iránt lesz-e végre annyi szeretete, mint nekünk 300 év előtti elmaradt szegény erdélyi ősöknek volt. István van olyan okos, van olyan tehetőséges, van olyan hajlékony ember, hogyha akar, túltesz rajtunk ezen a téren is. Meglátod, Joannes.

(1931 április.)

EGY EL NEM HANGZOTT PÁRBESZÉD

ELSŐ KÉP.

— Kérlek, István, — szólott a külügyminiszter a tanácskozás befejezésekor a miniszterelnökhöz, aki összeszedte az asztalon fekvő irományait és egy csomóban beleszorította mindet a disznóbőrből készült aktatáskába. Mikor ezzel elkészült, rágyújtott egy cigarettára.

— Kérlek, István, szeretnék még egy szót szólani a belgrádi követség dolgáról. Hóry Rómába megy, ebben már megállapodtunk, az ő helyének betöltésére nézve, azonban volna egy ötletem.

— Parancsolj kérlek; csak egy pillanatig várj, Prónayval kell még valamit elintéznem.

A miniszterelnök odafordult államtitkárjához. A külügyminiszter pedig felállt, végigsétált a termen, aztán kinézett a csillagos éjszakába, a palota előtt némán hömpölygő folyamra, amely e pillanatban ugyanilyen csöndes méltósággal néz fel a Kalimegdánra. A külügyminiszter nem volt ideges (talán a legnyugodtabb temperamentumú ember volt összes kollégái között), de a javaslat, amit most elő akart terjeszteni, izgatta mégis egy kicsit. Két nap óta tízszer is végigfutott az agyán: hogyan is lehetne ezt az ideáját a legalkalmasabb módon feltálni a miniszterelnöknek.

— Legjobb lesz, ha kereken megmondom, hogy a belgrádi követi állást én nem szeretném áthelyezéssel betölteni. Nekünk vannak ugyan egészen elsőrangú diplomatáink, tehetséges és kitűnő emberek. De a státus nincs annyira túlhalmozva, hogy ne lehetne azért egy-két embert kívülről beilleszteni. Erre minden országban van példa. Egyebet ne mondjak: a francia diplomácia semmiféle kárát nem látta, hogy a carriére-diplomácián kívül álló jeles praktikus emberekkel frissítették fel a kart. Nálunk is elkelne egy-két kereskedő a diplomaták között. S ezt a próbát legjobb volna mindgyárt Belgrádban megkezdni. A szerbekkel nekünk évszázados üzleti kapcsolataink voltak. Ezeket szívesen ápolnák odalent is. Bankigazgatót nem küldenék le e pillanatban, mert az ottani köröknek, ha túlzottan is, de kétségtelenül vannak aggodalmaik a mi banktökénk terjeszkedésével szemben. Ellenben ha kereskedőt küldenék, ezzel láthatóan jelezném, hogy legfőbb gondunk ma a gazda-

sági jóviszony ápolása a déli szomszédal. Idáig, tudom, hogy arcrándulás nélkül *meg fog* hallgatni Bethlen. Itt fog közbeszólni: „Jó, jó, ez eddig szép szó. De hol van az a kereskedő, akit jólélekkel javasolnál?” Megmondom ezt is, mert ha erre nem gondoltam volna, nem állnék elő az egész ideával. Van egy jelöltem, aki ismeri a szerb piacot, mint én a mellénysebemet Andreevicsnek volt valaha a prokuristája, ennek a cégnek a fénykorában. Tud szerbül, ismer lent mindenkit, jóban volt mindenkivel, ismeri a Balkán egyéb országait Szófiától Athénig. Megjelenése, modora, fellépése olyan, mint az igazi gentlemané, akár londoni gyáros az illető, akár szabolcsi nagybirtokos. Ha a magyar kultúrát, a magyar gazdasági életet valaki kifogástalanul képviselheti, akármelyik hemiszférán, akkor ez az én jelöltem. Most kérdezlek, István, — ezt igenis így fogom megkérdezni, — ha adva van egy ember, aki akárhol megállná a sarat, és adva van másodsor egy üres pozíció, amely egy ép ilyen embert kíván: most csak azért ne nevezzük ki, mert véletlenül ez a férfi — kereskedő? Ugy-e meggyőztelek? Végezetül, kérlek, vedd azt, hogy most kezdődnek a követválasztások Magyarországon. Sándor Palin kívül sok kereskedőt nem fognak megválasztani. Mi lenne, ha ott, ahol nem választják, hanem kinevezik a követet, mi kineveznénk R. Istvánt, a St. terménykereskedő cég főnökét belgrádi követnek? Hitem szerint ezzel szolgálnánk legjobban azt a gondolatot, amit nem egészen precízül déli orientációnak szokás nevezni.

MÁSODIK KÉP.

Idáig töpregett magában a külügyminiszter, rászorítván homlokát a párás, hideg ablaküvegre. Észre se vette, hogy a háta mögé került a miniszterelnök és rátette csendesén vállára a kezét.

— Mit akartál mondani, Lajos?

A külügyminiszter rántott egyet a vállán és az előbbi hosszú fejtegetés helyett röviden csak ennyit mondott:

— Tulajdonképpen semmit. Belgrádba át kellene helyoznünk a hágai követet ... Ez a legegyszerűbb . . .

(1926 november.)

PÁRBESZÉD EGY BUDAI PALOTA TEERASZÁN

(Éjfél után egy budai palota elsőemeleti terraszán. Két úr hosszú órákon át tartó vitatkozás, szivarozás, véget nem érő tárgyalás közben kimenekül pár percre friss levegőt szívni a szabadba.)

A HÁZIGAZDA rágyújt a százegyedik cigarettára: Te ma kevesebbet szívsz, János.

A VENDÉG: Azt hiszem, le fogok szokni egészen a szivarozástól. De ez mellékes. Megengeded, hogy mondjak valamit? Már odabent is kikíváncozott belőlem. Csak nagy erőmegfeszítéssel tudtam magamba szorítani. De mit hallják egyszerre a többi társaim, ezt először neked kell hallanod, kegyelmes Uram. Nem bírom tovább- Nem vihetem tovább!

— Mi az, amit nem bírsz, mi az, amit nem vihetsz?

— Hát ezt az egész keserves terhét ennek az én tárcámnak.

A házigazda eldobta az égő cigarettát. Mint villogó bogár repült le a mélységbe.

— Érdekes, ez a negyedik tárcád. És ép ez vált olyan nehezzé, hogy nem bírod? Nem értem egészen. A többi bírja. A többieknek több irigyük, több támadójuk, több gáncsvetőjük van. Téged szőrmentében kezel a kabinet, a parlament, az ország. És most egyszerre megbokrosodol. Mi bajod van, János?

Pár pillanatig hallgattak. Nem látta egyik férfi sem a másikat. A sötétben, csendben, mintha csak maga elé beszélne, így folytatta a fiatalabbik.

— Ma megint ott voltak nálam. Már egy hét óta készültek eljönni panaszaiikkal. Napról-napra húzódott a vizit. Mindig azt hittem, másnap több jót, több biztatót tudok mondani. Végre ma fogadtam őket. Azóta nem tudok szabadulni ennek a látogatásnak a benyomásától . . .

— Persze, kereskedők voltak nálad.

— Igenis, kegyelmes uram.

— S te nagyon szívedre vetted, hogy panaszkodnak. Fiacskám, Sándor Pálék ezt csinálják Isten tudja hány év óta. Jóban-rosszban.

— De kérlek alássan, a panaszokat ezúttal nemcsak Sándor Pálék terjesztették elő. S ép ez volt a borzasztó. Ott láttam szemtől-szembe azokat, akikkel együtt csináltuk hat hete a képviselőválasztást. Mi méltánylással és szeretettel fogadkoztunk, hogy a kereskedők bajait orvosolni fogjuk. S most eljöttek és beszéltek és mialatt higgadtan és józanul ismertették a bajokat, én folyton csak arra a sok meghiúsult ígéretre gondoltam, amiket a választóknak tettünk.

— Aztán, mondd kérlek: csak éppen a kereskedőknek tett ígéreteket nem tudtuk beváltani? Én azt hiszem, János, hogir te kezdesz egy kissé, hogy is mondjam? — szentimentális lenni.

— Nevezd kegyelmes uram, ahogy akard. De ha Te ülsz ott délben az én helyemben és hallod a felsorolását annak a szörnyűséges állapotnak, amely a magyar kereskedők mozgását megszüntette: Te is ép úgy érezted volna maga-

dat, mint én. Mit mondjak nekik? Próbáltam felvilágosítani, csillapítani őket. Nem tudtam boldogulni. A szóvivők pedig személyes híveim voltak. Rosszakarat nem vezethette őket. Sajnos, amit mondtak, jórészt közgazdasági tudományos igazság volt. Ahol nehezen kap az állam pénzt, ott szüksége van az egyes polgárainak külföldi hitelére. S ha ezt olcsó áruhitel formájában kapja meg, annál jobb. S majdnem kibuggyant a könny ezeknek az üzletembereknek a szeméből, mikor a boltjukról beszéltek, melyet folytatni lehetetlen e percről-percre váltakozó rendeletek gyilkos hatása alatt. Mondtam az egyiknek, ön kitűnően vezetheti az üzletét, de a pénzügyekhez azért mi jobban értünk. S miközben ezt szemelláthatólag könnyedén, sőt némi elegáns dolyffel vettem oda neki, magamban nagyon rosszul éreztem magamat. Az a boltos bizonyosan éjjel-nappal számolgat, összead, kivon, utazik, spórol, épít, leépít és a végén rendet teremt a boltjában és nincs deficitje, s azalatt itt állunk mi, gazdasági miniszterek és működésünk saldója — az ország vészes vesztesége. S nemcsak segíteni nem tudunk, de még csak egy megnyugtató szót se tudunk adni azoknak a kereskedőknek, akik négy hét előtt, hat hét előtt oly biztosan várták tőlünk, hogy kivezetjük őket a bajokból, ők nekem panaszkodtak, hogy nem kérdezték meg őket a sérelmes intézkedések előtt. Hát engemet vájjon megkérdeztek? A kereskedők miniszterét épúgy nem avatták be az új rendelet előtt, mint Kiss detailistát vagy Grosz nagykereskedőt. Ezek után én, kegyelmes uram, tisztellek, becüllek, kérlek alássan, te csak maradj, neked hivatásod van. De én elmegyek^ Ha megengeded, most mindjárt. De legkésőbb holnap reggel. A tanácskozó asztalhoz pedig ültess mást. Több tapasztalata lesz-e, nem tudom. Több lelkesedése lesz-e, nem hiszem. De egy előnye lesz. A publikum várni fog tőle valamit. És úgy érzem: éppen ezt kell visszaadni az ország kereskedő és iparos népének. A várakozást és a bizalmat.

*

A fenti beszélgetés tartalmát nem volt alkalmunk hitelesítés végett bemutatni a két államférfiúnak. Tehát a közölt szöveg nem tekinthető hitelesnek. Aki nem akarja, ne higgye el. Mi csökönyösen hisszük, hogy Bud János nem mondhatott mást, mint azt, amit fentebb kinyomattunk.

(1931 augusztus.)

PÁRBESZÉD A PARLAMENT MINISZTERI SZOBÁJÁBAN

Hely: a parlament egyik szűk szobája.

Idő: tegnap.

Személyek: az egyik most lett kereskedelmi miniszter. A másik: mindegy, akárki, egy kereskedő a sokezer közül, aki véletlenül régóta ismeri az új kegyelmes urat.

AZ EGYIK: Ülj le, olvastam két hét előtt a beszélgetést az OMKE-ban. Mi is volt a címe? Igen, Ketten beszélnek . . . Terrazon, egy budai palota terraszán folyt le az a beszélgetés, melynek az volt a veleje, hogy Bud otthagyja a minisztériumot.

A MÁSIK: Se Bud, se excellenciád nem gondolta akkor, hogy ez ilyen hamar valóra válik.

AZ EGYIK: Szóval a beszélgetés hiteles volt?

A MÁSIK: Ha az a beszélgetés hiteles, amit el lehet hinni és el kell hinni: akkor az események bebizonyították, hogy abszolúte hiteles volt.

AZ EGYIK: Tehát most én vagyok benne a sorozatban. Mi vagyunk: Ketten, akik beszélünk. Igen, de én még nem akarnék beszélni. Ma még nem. Huszonnégy órája vagyok miniszter. Öt perc előtt hangzott el a kabinet elnökének bemutatkozó beszéde. Egy kicsit közelebbről kell szétnézni az új portámon. Meghallgatni egyik-másik referenst. Aztán igen. De ma részletes nyilatkozatot adni nem szeretnék. Belátod.

— Nem is vár excellenciádtól nyilatkozatot a kereskedővilág. Gesztust vár.

— Mi az, hogy gesztus. Hogyan érted ezt?

— Úgy értem, hogy nyilatkozatban bőven volt részünk a múltban. Sőt tőszót is hallottunk. Szépen csengő felköszöntőt, amelyre tust húzott a cigány. Most mást vár a lerongyolódott kereskedővilág.

— Tudom, mi következik most. Azt fogod mondani, hogy cselekedeteket vár. De édes barátom, cselekedni 24 óra alatt nehezen lehet. Nehéz máról-holnapra olyan cselekedetet produkálni, amivel egy nehéz válság görnyesztő súlyát elháríthatjuk a kereskedők hátáról.

— Bocsánat, kegyelmes uram, de véletlenül Te magad megmutattad, hogy ilyen gesztusok elképzelhetők. Mert az első gesztusod véletlenül sikerült.

—? ?

— Amikor a hivatalba feljövet, meghallottad a komáromi boltosok segélykiáltásait, nem izentél ki a titkároddal, hogy végtelenül sajnálsz, de nincs ingerenciád, illetve nincs kompetenciád, szóval nincs meg az a latin szó, amit iWenkor szokás alkalmazni. Kegyelmes uram, te jóakarattal, amit őszintén meg kell állapítani és gyors elhatározással, mit nem szoktunk meg, vetted a telefon kagylóját és beszéltél Perényi báróval, aki ismerte már az ügyet és nyomban megértette a Te becsületes szándékaidat. Kegyelmes uram, ez kezdetnek jó volt. És gesztusnak tökéletes. S méltóztassál elhinni, hogy az a szegény kereskedő, nemcsak Komáromban, de másutt az ország többi részében úgy ki van éhezve.

— Jaj, az én tárcám nem rendelkezik annyi földi jóval, hogy ezt a nagy éhséget kielégítsük.

— Azt nem is várja senki. Csak a jóra való készséget várjuk. A megértést várjuk. Az ügyes-bajos dolgaink iránt való érdeklődést várjuk. A szegény ember bajához való leereszkedést várjuk. S a komáromi példa azt mutatja, hogy benned meg is van erre a hajlam. Ezen az úton kellene menni tovább, kérlek. Téged Szolnokon mindenki ismer. Ott nem mehetsz be inkognitóban a boltokba. Itt az egyetem környékén is ismer mindenki. A Svábhegyen is. De vannak uccák, ahol nyugodtan próbát tehetsz. Menj be a körúton egyik-másik üzletbe. Aztán fordulj a mellékucskák felé. Állj szóba az üzletek tulajdonosaival. Nem a miniszternek, hanem a disztinvált vevőnek el fogják mondani panaszait. Meghallod tőlük, hogy zsugorodott össze a forgalom és mily veszedelem válik abból, ha válogatás nélkül, lineárisan szállítják le a fizetéseket. Meghallod ezektől a boltosoktól, hogy válik füstté a reménység, amely szép kirakatokkal, ízlésesen csoportosított árúraktárral akarja idevonzani Kelet-Nyugat vásárló közönségét. Meghallod ezektől az üzletemberektől, minden külföldi kapcsolatnak mily retentő megzavarodása keletkezett az áruhitel engedélyezéshez kötéséből. Deviza nélkül üzletet fenntartani, blankettákkal előszobákban ácsorogni, külföldi eladót ígéretekkel áltatni lehet egy darabig. De ebből adót fizetni, alkalmazottat megtartani, az államélet folytatásához hozzájárulni sokáig nem lehet. Ezt én csak érzem. De kegyelmes uram, nemcsak érzed, de tudod is. Mert a számok isteni tudományába mélyedtél kora ifjúságod óta. Ezt az országot, mi érezzük, még meg lehet menteni. Nem a régi nyomokon. Hanem új ösvényeken, új nekifeszüléssel. Ebben a mentőmunkában, úgy érezzük, lényeges szerepe volna a tehetséges és buzgó kereskedőkarnak. Kár kihagyni. Kár lemondani róla.

(1931 szeptember.)

PÁRBESZÉD A BOSTONI KIKÖTŐBEN

A bostoni kikötőben. A hajóhidat még nem vonták fel. Öt perc van a new-yorki gőzhajó indulásáig. A legtöbb utas már helyet foglalt a kabinjában vagy a fedélzeten. Csak két utas sétál kint a kikötőben, mintha az utolsó pillanatig ragaszkodnának a szárazföldhöz.

AZ EGYIK, fiatal atlétatermetű férfi: Olvasta az Evening Newst, Jeremiás bátyám?

A MÁSIK: Olvastam. Ami Mac Donaldot illeti, én azt hiszem...

AZ EGYIK: Az új angol kormány nem érdekel engem. Mást olvastam az estilap utolsó oldalán. Jeremiás bácsiról van szó.

A MÁSIK: Én rólam? Az lehetetlen.

AZ EGYIK: De igen. Egy párizsi távirat jelentette, hogy most dőlt el az európai bajnokság sorsa s ami ezzel együttjár: a Smith Jeremiásról elnevezett kupát a magyarok nyerték el.

— Mi az ördög! Ez már csakugyan érdekel. Kikkel kellett megverekedni Párizsban az én magyarjaimnak?

— Leginkább a németekkel. Ezek szorongatták őket a legjobban s utolsó napig kétes volt az eredmény. Ott volt a párizsi küzdőtérén a németeken kívül Európának minden nemzete s a szörnyű, izgató tusában egyik versenyt a másik után nyertek meg a magyarok. A végén aztán elvitték a Smith-kupát. Így tudtam meg, hogy Önnek, bátyám ilyen nagy neve van európai sportkörökben.

— No hát, ennél nagyobb újságot nem hozhattál volna öcsém, reggel, ha megérkezünk New-Yorkba, első dolgom lesz, hogy telefonálok Johnnak, ő pontosan tud minden sporteseményt, majd elmondatom magamnak töviről-hegyire, hogy volt, mint volt.

Éles csengetés hangzott. A két utas beszállott a hajóra, mely pár pillanattal később el is indult. Az öregebbik úr a fedélzeten megint visszatért az előbbi témára,

— Nem is várok reggelig. Még innen a hajóról rádiótelegrammot küldök Budapestre a kis Lukácsnak, a régi titkáromnak s elhozatom a győztesek fotográfiáját. Mert nagy dolog ez!

— No-no, Jeremiás bácsi! Ne túlozza el. Miért volna ez olyan nagy dolog? Azt értem, hogy a magáról elnevezett kupa jobban érdeklí, mint a Mr. Davis kupája. De elvégre tavaly is megnyerte egy csapat a maga kupáját. Tavaly előtt is. Hát most a magyarok nyerték el. Szép. Gratulálok. De aztán?

— Öcsém, te nem voltál Budapesten. Te nem ismered a magyarokat. Te nem szeretted meg őket úgy, ahogy én megszerettem két és félévi generalkommisszárius koromban. Te nem álltál fent soha a budai Várban s nem néztél onnan szét éjfélután aggódó lélekkel a csöndben nyugvó Pestre, melynek száz-meg százezer lakosa abban a hitben hajtotta le fejét nyugalomra, hogy a közepükben van egy becsületes amerikai ember s az vigyáz az ő vagyonára, a gyer-

mekeinek jobb jövődjére. Te nem csolnakáztál Végig a Dunán s nem vetted szemedet a budai hegyekre és a magyar parlament épületére, melyet bizakodó magyarok valamikor szebbnek alkottak meg, mint a föld minden más törvényhozó palotáját. Te nem jártál a magyar Alföldön s nem álltál szemben a világ legelőkelőbb emberével: a magyar paraszttal. Ezért nem tudod te, mit érzek én egy nagy magyar siker hallatára. Smith-kupa: mellékes. Fő az, hogy amint te mondog: egy féllábú magyar fiú beugrik a vízbe és egy mérföldnyi távolságon át ravaszabb csellel, több kitartással, gyorsabban úszik, mint a párizsiak szemefénye, hogy is hívják?

— Taxis.

— Ez a lényeg. Meg az a lényeg, hogy amit én Pesten annyit prédikáltam: egy vonatkozásban megvan végre a nagyszerű team-play. Stafétaversenyben legjobb lett a magyar csapat. Vízpolóban legjobb lett a magyar csapat. Féltékenység nélkül hallgatnak a jó vezetőre. S a jó vezető a legalkalmasabb embert a megfelelő helyre állítja. Itt a vízben nem néztek hiúsági kérdéseket. Nem ismertek protekciót. Nem kérdezték, ki milyen fajta. Ki az apja? Milyen parii? Csak a célt nézték s ezt a célt kiki a legjobb ereje szerint szolgálta.

— Nézze Jeremiás bácsi, én most visszavonulok a kabinomba, ki kell jól aludnom magam, nehéz napom lesz holnap a down-townban. Egyet azonban mondok még. Én régebbi sportgyerek vagyok, mint maga Jeremiás bácsi, örülök tehát, hogy a maga magyarjai így kivágták a rezet Párizsban . . .

— És gondold meg, hogy éppen Párizsban, ahol a legnagyobb csapatot szenvedték, ahol legjobban megalázták őket, ahol négyfelé szaggatták, darabokra tépték, hát nem dupla öröm ez nekem?

— Igen, igen. De nem hagyja elmondani, amit akarok, ne szakítson kérem félbe. Jeremiás bácsi! Szóval Párizsban győztek a magyar sportemberek. Team-playvel, ahogy mondta előbb. De én bankár vagyok. Üzletember vagyok mégis elsősorban. A sporthírek előtt mégis előbb olvasom el a Wallstreet kábeljelentéseit, s azt a team-playt, amit ön emleget, bizony többre becsülném a finansziális versenypályán. Úgy szereti maga a magyarokat, Jeremiás bácsi? Tudja mit, menjen vissza Budapestre és mondja meg nekik, hogy amit a vízben jól megcsináltak, próbálják megcsinálni a szárazföldön is. A jövő magyar generációban látom, van erő és van összetartás: ezzel vitték haza Smith Jeremiás vándordíját. De az elvándorolt Smith Jeremiás igazi díja az lenne a magyarok részére, ha megtanítaná őket az igazi team-playre, a produktív takarékoság terén, ha visszavinné a budapesti Treasury-be, a magyar kormányzatba azt a szellemet, melyet kénytelen-kelletlen két és fél évig tiszteletben kellett tartani: a Smith-féle takarékoságot. Menjen vissza Jeremiás bácsi, Budapestre. A Nemzetek Szövetsége keresve se találhat alkalmasabb embert erre a célra. A magyaroknak jó lesz. Magának öröm lesz. És Smith Jeremiás kupájánál több aranyértéke lesz az eleven Smith Jeremiásnak. A vándordíjnál is többre fogják becsülni magát a vándort, aki nem fogadott el díjat. Jeremiás bácsi, üljön hajóra, meg se álljon Genfig. A többi jön magától.

(1931 szeptember.)

PÁRBESZÉD A LEVIATHAN FEDÉLZETÉN

I

A Leviathan fedélzetén. Útirány: New-
york—Cheribourg. 1928, július elején.

Puha, kék sáljába beburkolózva, végignyúlik a nyugvóágyon egy hosszú, izmos amerikai úr. Leteszi a Dreiser-regényt, felveszi a teáscsészét s odafordul útitársához.

— Mondja kérem, vannak Magyarországon olyan jó vadászterületek, mint Franciaországban? Sose jártam még arra.

A magyar utas tőle telhetőleg megadja a felvilágosítást. Szó esik vízimadarakról és őzekről. Az amerikai úr nagy vadász. Büszke a puskáira, amiket a dinner után meg is mutat magyar ismerősének.

— Tudja, én otthon nemcsak híres vadász vagyok. De híres — vad is. A gúnynevem éveken át a Magányos Sas volt. The sole eagle. Sokat üldöztek. Nem tudtak bekeríteni. Akkor csaptam le, mikor legkevésbé várták. S mivel a zsákmány néha olyan nagy volt, hogy a csoportokban repülő madarak is jóllaktak volna belőle: sok volt az irigyem. Sok volt az ellenségein, aki mind vesztremre tört. El akartak ejteni. Be akartak keríteni. De a Magányos Sasnak erős szárnyai voltak. Magasabbra repült.

(A magyar útitárs zavarát leplezve hallgatta az amerikaiat. Nem tudta hirtelen, miféle ember lehet ez a különös vadász. Mi alapja van az ő szóképeinek? Szerencsére ismerte a hajón az öreg Guggenheimert, New York City egyik leggazdagabb emberét. Megvárta, míg az befejezte a golf parthie-ját s attól kérdezte meg, mit kell tartani a Sole Eagle-ről, a Magányos Sasról. Elbizakodott külfönc, nagy szavakat dobáló üres ember, hatalmas bandita-e, vagy egészen jelentékeny üzletember? Ki ez és mi fán termett? — Hát hogyan ismerném? Ki ne ismerné Mr. B. M. Baruch-ot. A wilsoni idők legnevezetesebb embere ő. A volt elnök bizalmasa. A háború utáni pénzügyi kérdésekben döntő súlya van az ő véleményének. Okos ember. Tisztán ítélte meg a börze helyzetét, mikor mások tétováztak. Specialitása, hogy sose társult a Wallstreeten senkivel. Mindig a maga útján keringett. S kénye-kedve szerint csapott le a kisebb madarakra. Innen a neve, hogy Sole Eagle. Ő vezette a háború legsúlyosabb idejében az amerikai nyersanyagbizottságot s ő képviselte az Egyesült-Államokat az ántánt hadibevásárlásainál. Senki se csodálkozott, hogy Párizsba is őt küldték ki tanácsadónak a béketárgyalásokhoz.)

*

Másnap folytatták a beszélgetést ketten: a magyar és az amerikai. Most a magyar kezdte. Wilsonról kezdett érdeklődni, a magánemberről. A válasz teli volt elismeréssel.

— Lelkes idealista volt, amilyen soká nem terem több. Jószándékú ember...

— De ezen jószándékainak köszönhetjük, hogy a mi országunk meg vau fosztva honfitársainak millióitól, kik a Wilson-féle önrendelkezési jog egy atomjában se részesedtek, mikor kiszakították őket őseiknek hazájából. Nézze, uram, tegnap Ön a magyar vadászterületek felől érdeklődött. Én nagyon szeretném, ha eljönne mihozzánk s megnézné azt a szerteszt lövöldözött országot, amely 1918 után szabad vadászterülete lett egy sereg európai politikusnak, akiknek fogalmuk se volt földrajzról és néprajzról és a közgazdaság elemi törvényeiről. Mr. Wilsont pedig az Isten nyugosztalja, de az ő 14 pontja volt a mi kálváriánk kezdete.

Az amerikai ember elhallgatott. Egy darabig habozott, ne hagyja-e abba az egész beszélgetést ezzel az idegennel, aki nem eresztette el ezt a kellemetlen témát.

— Magyarország kis ország, melynek kedvéért nem lehet újra meg újra elrendezni azt, amit Párizsban és Párizs környékén hosszú időre elrendeztünk. Ha az egyes békébe apró-cseprő hibák becsúsztak, ezeket majd kijavítja az idő.

— De ha az operált beteg sebébe fertőző anyagok csúsznak be: a vérmérgezésben el kell pusztulni. S fájdalom, előbb-utóbb ez lesz a sorsuk a Mr. Wilson patronátusa alatt létrejött új államalakulásoknak. Nézze uram, ön tudós ember, ne érje be azzal, hogy tíz év múlva új kiadást ad a Making of Economic and Reparation Sections of Peace Treaty című könyvéből. Ön felelős azokért, amik itt történtek. Ön ott ült Mr. Wilson jobbján s ön látta, mit fogott meg balkezeivel. Segítsen ön jóvátenni, amiről ma már látszik, hogy nem az idealisták elgondolása szerint sikerült.

Az amerikai ember hallgatott s kinézett a vízre, mintha csak a sirályok röpte érdekelné. Tíz perc múlva kemény hangon, mintha stenografáló titkáranak diktálná, így folytatta:

— Egyet lehetne tenni. Az önök kormánya hívjon meg sürgősen egy amerikai bizottságot. A legelső pénzembereket. Hármat vagy ötöt. Legyen mindenestre köztük Owen Young, Irwing Busch, Dawes. Ha úgy tetszik, én is. Ezek az urak véletlenül mind Európában vannak. Kérje fel a magyar kormány az amerikai pénzüvilágnak és iparnak ezeket a legelső szakembereit. Vegyék ezek vizsgálóra az ő pénzügyeinek mibenállását. Ezek az emberek már megmutatták, hogy fel tudták építeni üzleti alapon a maguk vállalatait, ezek hamar kiderítik, mi életképes Magyarország üzemeiből. Igaz-e, hogy az ország úgy, amint van, nem élhet meg? S ha így van, hol kell változtatni. Nem boszorkányság ez, tessék elhinni. A magánvállalat segít magán s ha rosszul vezetik egyik vagy másik osztályát: azt feloszlatja. Ahol túldimenzionálták: ott helyreállítja a helyes méreteket. Ahol rossz vezetőt lát: azt elcsapja. Persze aki otthoni szemmel nézi a dolgokat, kénytelen ezt a szemét behunyni, mert se sógornak, se komának nem árt-hat. De Mr. Owen D. Youngot nem feszélyezi, hogy egyik-másik intézményre megmondja: szerinte erre nincs szükség. Ha ezt önök jónak látják, két hétig Párizsban maradok, össze lehet hozni ezt a budapesti expedíciót.

II.

Három évvel később. 1931 szeptember elején. Budapesten, a parlament folyosóján.

Megint ketten beszélgetnek. Az előbbi magyar ember összetalálkozik a leköszönt Bethlen-kabinet egyik tagjával. Udvarias üdvözlés után rátér a Leviathan hajónak egykori utasa a népszövetségi szakértők kiküldésére.

— Emlékszik-e kegyelmes uram, mikor 1928-ban hazatértem Amerikából, referáltam egypár benyomásunkról.

— Igen, a Kossuth-zarándokút után külön mentek ki. Emlékszem.

— Hát arra emlékszik-e, hogy akkor egy amerikai nagybankár ajánlatát hoztam, hogy eljönne néhány hozzáértő ipari vezérrel együtt megvizsgálni Magyarország gazdasági és pénzügyi állapotát s javaslatot tennének egy reális, keresztülvihető, takarékos pénzügyi gazdálkodás inaugurálására? Emlékszik-e kegyelmes uram, mily érdeklődéssel hallgatta végig a lelkes, gazdag, tapasztalt amerikai bankár ajánlközását, akiről azt is megemlítettem, hogy Wilson legfőbb bizalmasa volt? Emlékszik-e, hogy megígérte, említést fog tenni erről a gondolatról a kormány elnökének? S emlékszik-e, hogy sose tért többé vissza erre az egész tervre? Mister Bemard Baruch ült tovább a párizsi fogadóban. Mr. Owen D. Young és a többi amerikai urak elszéledtek az Óvilág különböző országaiban, s mi, mint annyiszor, elvesztettünk egy alkalmat. Az államadósság nőtt, növekedett. A privat vagyonok összezsugorodtak. Exisztenciák százezrei munkanélküliekké váltak, s három évnek kellett eltelni, míg eljutottunk a Pelényi-féle genfi jegyzékig. Csak azért, mert Budán nem találták elérkezettnek az időt, hogy a külföldi szakértők jóakarató tanácsait igénybe vegyék.

A kegyelmes úr nem felelt. De hogy belül mit gondolt: az az arcára volt írva.

(1931 szeptember.)

PÁBBESZÉD VALAKIVEL, AKI MESSZI NYUGATBÓL JÖTT

Sokrétű, változatos társaság tekintetett ki tegnap este az OMKE Dunára nyíló ablakain. Egyik vidéki kereskedőtársulat elnöke családostul jött el. Mit is keresgéljenek másrelé? Utolsó órában az anyaszervezethez, az OMKE-hez tértek be. Itt minden előzetes jelentkezés nélkül megkapták a maguk helyét, ahonnan végignézhettek a pazar pompájú ünnepséget: Krisztus Király diadalútját a Dunán.

Az elnöki szobából a kereskedelmi minisztérium egyik főtisztviselője gyönyörködött feleségével együtt a remek látványban. Amint elmúlt hat óra, egyre többen érkeztek az OMKE-ba. Fővárosi és vidéki tagokon kívül jöttek olyan vendégeink is, akiket külföldről hozott útjuk Budapestre s ezt a felejthetetlen ünnepi felvonulást a mi ablakainkból néztek végig. Az amerikai vendégek fogadásánál Strasser Alfréd, az OMKE volt alelnöke segített az OMKE tisztviselőinek. Mint aki maga is hosszú időt töltött az újvilágban, s az amerikaiak gondolkodását tökéletesen ismeri, Strasser tőzsdetanácsos teljes hozzáértéssel és szeretetreméltó előzékenységgel magyarázta meg newyorki és csikágói vendégeinknek a Dunán eléjük táruló csodás képet. S a feszült várakozás ideje alatt, amely eltelt addig, míg a szent ereklyékkel megindult a bíborosok hajója, volt ideje a magyar kereskedőnek, hogy kifejtse a tengerentúli gyárosoknak: mi a Duna szerepe, hivatása, lehetősége ebben a szerencsétlen országban, mely aspirációk fűződnek a fejedelmi folyamhoz s mely tényezőkön múlik a Duna elmaradása más kontinentális folyamokkal való versenyében.

Külön-különfajta érzelmekkel, de egyformán éber figyelemmel hallgatta a magyarázatot a két amerikai gyáros. Mahany úr, aki már kint született és Mister Kaszab, aki fiatal korában vándorolt ki és szerzett becsületet a magyar névnek, mint az amerikai bútortipar egyik legkomolyabb reprezentása Illionis államban.

— Azt hittem eddig, Párizs a legszebb város a kontinensen, mit a kontinensen? az egész világon. Most látom, — szölt kigyulladt szemmel Mrs Mahany, — hogy Párizsnál is sokkal, de sokkal szebb Budapest.

Az elegáns, szép newyorki asszony átment a másik ablakhoz, ahonnan még jobban lehetett kihajolni, még szélesebb ívet lehetett egy pillantással átfogni a budai hegyek nyugati láncából.

— Hatszor voltam eddig ideát Európában. A férjem hétszer. De eddig egyszer sem jutott eszünkbe, hogy Magyarországra is eljőjjünk. Véletlen volt most is. Egy Németországról szóló angol útikönyvnek a 23-ik fejezete szöli röviden Budapestről. Ennek volt egy-két mondata, amely kíváncsivá tett. Szöltam az uramnak és azt a napot, amit egy programon kívüli repüléssel, Berlinton Bécsig szállva megtakarítottunk: Budapestnek szántuk. Most már harmadik napja vagyunk itt és bizony nehéz szívvel fogok holnap vonatra ülni.

A Bazilika harangjai zúgva megszölkáltak. A tömeg izgalma lent a parton egyre fokozódott. A klérus komoly ünnepélyességgel felvonult a fedélzetre és csak, mikor elindult a hajó, vetette fel megint fürkésző szemét a rendkívül

elmés amerikai asszony a hegyek sziluettjére, a szemközt büszkén trónoló budai várra, melynek kupolájára ép akkor vetített fénycsóvát a reflektor a Gellért-hegy oldaláról.

— Az ilyen lélekemelő ünnepség mutatja meg igazán, milyen eszközei vannak a katolikus egyháznak a tömeglélek összeforrasztására. Pazar szép ünnepe ez ennek a vallásnak!

— Nálunk, asszonyom, ez nemcsak a vallás ünnepe. Az árpádházi szent királyokat az egész ország ünnepli. Azok a magyarok is, akiknek vallása nem ismer szenteket, hódolva hajolnak meg Imre herceg, az első magyar királyfi koronát szerző apjának emléke előtt. Nézze, Mrs Mahany, az állam feje nem katolikus, de holnap, ha feljön ön a budapesti kereskedők grémiumába, az Andrassy Street-en, saját szemével fogja látni, hogy a processzióban ott halad fedetlen fővel az állam feje s nyomában mennek a többi nem-katolikus országnagyok. Ez nem egyházi ünnep. Az egész nemzet egybeforr az állam alkotójának, István királynak hódoló tiszteletében.

— Istvánnak köszönik maguk a királyi koronát. Önöknek, úgy-e, nincs most koronás királyuk. Érdekes mégis, mily kítőró lelkesedés, milyen sóvárgó szeretet fűt át minden magyart a korona, a királyság eszméje iránt. Nagy ember lehetett az a Szent István és jól ismerhette a magyarjait!

— A legnagyobb volt a szent király mind között, aki ezer év óta élt ezen a földön. Csak az ő megkoronázása után pont 800 évvel később született egy aki hozzá hasonlatos magyar elme volt, aki már az önök földjére is eljutott. Ezt Lewis Kossuthnak hívják és szobra van több amerikai városban. Ugy mint Washingtonnak nálunk. S tudja mi a legérdekesebb, ez a Szent István, akinek halála óta kétszer annyi idő telt el, mint Amerika felfedezése óta, ez a mi államalkotó királyunk olyan modern ember volt, hogyha ma csodák-csodájaképpen feltámadna, ha arról a hajóról, ami tündéri fényességben ott úszik a Dunán, egy óra múlva partra szállana: higgye meg Mrs Mahany, jobban megértetném mi magunkat Szent István királlyal az élet legtöbb vonatkozásában, mint akárhány kortársunkkal, aki ebben a keserves században járt az iskolába.

— Kedves doktor, ön talán mégis túloz egy kicsit. Modern ember volt Szent István, aki ezer év előtt élt? Hiszen ha nem tévedek, akkor még a népvándorlás viharai alig ültek el Európában!

— Nem gondolnám, hogy túlozok. Teljesen modern felfogása volt a szent királynak a Nyugat jelentőségéről. Kemény elszántsággal jelölte ki ennek az országnak történelmi útját a nyugati civilizáció irányában. István király nem volt kacskaringós észjárású, mindenkinek szépeket mondó, mindenkivel kacérkodó politikus. Nem a holnapnak, a holnaputának csinált politikát, hanem évszázadokban gondolkozott. Nyugati kultúra, békesség a minoritásokkal, kényeztető szeretet a bevándorlottakkal szemben: ez volt Szent István politikája, amely modern maradt nyugateurópai értelemben mind a mai napig. Ehhez aztán olyan fajpolitikát csinált, ami az egyedül lehetséges az ő birodalmában. Vajmi könnyű lett volna a szent királynak megállapítani, melyek is az igaz magyarok, ha abban az értelemben vizsgálja őket, kinek apja, nagyapja jött be az ő vitéz dédapjának, Árpádnak seregével. Ezt a gondolatot ám István a maga modern észjárásával elvetette. Ő a külön-külön fajta népségeket külön-külön nyelvükkel, szokásaikkal, mesterségeikkel, fegyverzetükkel megbecsülte és fiának írt intelmeiben különös gondjába ajánlotta őket. A kapitalizmus alapjáról, a magántulajdon szentségéről egy zagyva, bizonytalan, primitív korszak háborús vérözöne idején is teljesen tisztában volt. Az az államférfi, aki egyes vitézeinek az idegenfajta besenyők elleni felelőtlen felbuzdulását kíméletlen szigorral letörte, aki ezerfajta szervező munka kellős közepén is gondjaiba vette a vásáros keres-

kedőket és orvosolta a bajaikat: ez az István király nekünk, modern exportöröknek, nyugati színvonalon felnevelkedett új magyar kereskedőgenerációnak holtán túl is a legfőbb patrónusunk. Higyje el asszonyom, nekünk nemcsak fennszáryaló egyházi énekek, nemcsak a ragyogó illumináció hozza vissza a mi szent királyunk emlékét. Ahányszor megesik, mert néha bizony megesik, hogy a magyar kereskedelmi élet törekvéseivel szemben itt-ott nem mutatkozik a kellő megértés, ilyenkor a szívünkben a régi magyarok naiv imádsága tör ki: Jövel Szent István király, téged magyar kíván.

Az amerikai szép asszony figyelemmel hallgatta a beszédet, amelyet a végén már inkább önmagának, mint öneki mondott a vendéglátó házigazda.

Akkor megkérdezte:

— Most úgy-e elbúcsúzunk? Vége az ünnepségnek?

— Nem, még hátra van a tűzijáték.

— Engedje meg, hogy azt már ne várjam meg. Annyi gyönyörűt, remeket láttam itt ma, a legszebb rakéták is csak megzavarhatnák ezt a impressziómat. A Duna a felette ívelő csodás hidakkal, Buda büszke várával, köröskörül a ki-világított szelíd szép hegyekkel, ezt a képet szeretném magammal hazavinni. Szí-porkázó, tarka tűzijátékot láttam máskor is. (Pl. tavaly Kaliforniában.) Ma nem szeretnék arra gondolni, hogy ez a lelkesedés, ez a derűit ragyogás esetleg el fog szállni és nem marad belőle más, mint leszálló korom és füstszag. Köszönöm c vendéglátást. Ez a néhány óra felejthetetlen volt. Isten önökkel.

(1930 augusztus.)

MAIN STREET
(AMERIKAI BENYOMÁSOK)

MAIN STREET

(ELŐADÁS A COBDEN-SZÖVETSÉGBEN)

Hölgyeim és Uraim!

Main Street: ezt a címet választottam mai előadásomhoz. Érzem, hogy némi kommentálásra van szükség.

Mi az, hogy Main Street? Egy regény címe, mondják művelt hallgatónóim. Sinclair Lewis írta. Csakugyan ezt is fogom érinteni. De előadásomnak nem ez a témája.

— Main Street, úgy-e, doktor úr, ez azt jelenti: meine Gasse — ezzel szólított meg egy bálványuccai barátom — Main Street, az meine Gasse. Vagyis arról akar beszélni, úgy-e, hogy valahára mégis bekerültek bizonyos urak az ön uccájába.

— Dehogy, kedves kollégám, dehogy kerültek! Önnek a fantáziája nagyobb, mint az angol tudománya. Main Street: az nem meine Gasse. Main Street: az Fő-ucca, Piac-ucca, Main Street: a kisváros középpontja, a vidéki város centruma, ahol a kisváros legszebb boltjai, a fontos középületek vannak, posta és városháza, talán a színház, biztosan a mozi és minden. A Main Street Amerikában az, ami nekünk a Piac-ucca volt otthon, mindnyájunknak, akik a vidékről jöttünk fel ebbe a ragyogó fővárosba. S ezért én, ha meg is szólnak önök érte, amerikai utam tanulságaképpen ma nem New-York és Chikágó gigantikus csodáiról beszélek, nem a detroiti Ford-gyárról, nem Washington fehér köveiről. Ma egy egészen különös és egyesek szemében aránytalan, vagy legalább is értéktelen vállalkozásba fogok: a nagyszerű, az imponáló, a szédítő Amerika helyett a nagyvilág országútjától oldalt eső kisvárosok hétköznapi uccájáról fogok itt beszélni. Ohio és New-Yersey állambeli városkák főuccájáról, az új világot átélő, sehol meg nem szakadó, mindenütt megújuló Main Streetről.

Nagy út volt, amíg Debrecenből, a Burgundia-uccáról eljutottam az Atlantic City és Philadelphia közt elvonuló Main Street-ekig. Közbeesett sok ezer mér-föld a tengeren és sok tízezer óra az OMKE-ben.

Előljáróul legyen szabad még egyet megemlítenem. Ami félig személyes emlék, félig kortörténeti adalék. Talán még némi tanulság is azoknak a vándoroknak, akik a tengerentúli Main Street és az óceánon inneni Piac-ucca közt imbolyognak.

A múlt századbeli Debrecenben találkoztam először amerikai emberrel. Ez az amerikai ember az édesapám volt. Falun született és kisvárosban élte le életét. Debrecen kisváros volt úgyszólván az ő haláláig, amely 65 éves korában következett be, nem sokkal a bolsevizmus és az oláh megszállás kínjai után.

Vidéki fiskális volt. De ha most bizonyos távolságból visszanezék az ő befejezett életére, az az érzésem, hogy ebben a vidéki fiskálisban felbukkant az az amerikai szellem, amely kellő viszonyok közé kerülve és megsokszorozódva, a háborúelőtti Magyarország fejlődésének hatalmas lökést tudott volna adni.

Amerikai szellem? Még a színét se látta szegény édesapám Amerikának. Nem volt ő Angliában sem. De veleszületett ösztönnel érdekelte minden új találmány s amikor a zseniális Puskás Tivadar hazajött New-Yorkból, az Edison műhelyéből, kezében a telefon átruházott patensével, édesapámban, dr. Balkányi Miklósban támadt vállalkozó társa, aki nálunk leghamarább látta át a telefonnak az egész üzleti életre kiható jelentőségét. Látta és megcsinálta rövid idővel azután, hogy Puskás első gépei megjelentek a pesti fogadók előcsarnokában. Kimondhatatlan nehézségei voltak apámnak a minisztériumban. Baross, a vasminiszter kemény feltételeket diktált. De még több baja volt otthon a városában, ahol verekednie kellett szinte minden háztetön elhelyezett telefonállványért. S még csak aztán jött a munka, hogy megszerezze az előfizetőket a civisvárosban, ahol akkor semmi üzenet nem volt sürgős.

Amit ma a világ legtermészetesebb dolgának tartunk, az interurbán telefonálásnak első próbája Magyarországon, szegény édesapám iniciálására, az ő lakásán ment végbe. Még élnek tanúi a történelmi nevezetességű csengetésnek, amelyet kettős harsonahang követett.

— Halló, itt Budapest.

— Halló, Debrecen beszél.

Igen apró fiú voltam, de világosan emlékszem a felgyulladt arcokra, ragyogó szemekre. Érezték az emberek, hogy nagy élményhez jutottak a Gegléd-ucca és a Burgundia-ucca sarkán.

Mintha látnám ma is Simonffy bácsit, az ősz podesztát és az aranyos Réthy Laurát, a város primadonnáját, aki pár perc múlva rágyújtott a kacér nótára: Minek a szöke énnekem? Hadd olvadozzék Pesten a Koronaherceg-uccán a gyönyörűségtől a postaigazgató önagysága. Mintha látnám Kosa Barnának, az egykori debreceni szerkesztőnek arcát, aki apámon kívül talán egyedül érezte a társaságban, hogy ez est experimentumának milyen átalakító jelentősége van.

Amint befejezte Réthy Laura az énekét és beinkasszálta az első tapsot, amit magyar primadonna dróton kapott, parázs vita indult meg. Kosa szerkesztő úr izgatottan helyeselt apámnak, aki meggyőződéssel jelentette ki, hogy néhány évtized kérdése s már Párizsból és Berlinből fogják felhívni a Debreceni Ellenőr redakcióját friss szenzációkkal. Voltak, akik elhitték ezt édesapámnak Kosa szerkesztő úron kívül is. De a főispán öméltóságának ajka körül hitetlen mosoly játszadozott.

S még néhány évnek kellett elmúlni, amíg ezt a hitetlen mosolyt eltüntette édesapám a főispán ajkáról. Degenfeld József gróf nemcsak állásánál, de egyéniségénél fogva is a régi Debrecennek legjelentősebb vezérférfia volt. Szkeptikus ember, aki tartózkodva nézte eleinte apám terveit, de mikor látta, mennyi invenciója van az elgondolásban, mekkora energiája van azoknak megvalósításához, apám mellé állott és két évtizeden át vállatve dolgoztak Debrecen város fejlesztésén. A mi házunkban volt az első teatrofon-kísérlet Magyarországon. S akik ma a megafonnal megnagyított milánói és párisi operaelőadásokat fitymálva hallgatjuk, nem igen képzeljük el azt a lelkesedést, amit a 90-es évek debreceni emberei éreztek a Balkányi-házban folytatott teatrofonpróbákon.

Uccaszabályozás, városépítés, csatornázás, villanyvilágítás, központi vásárcsarnok . . . amint visszagondolok édesapám múlt századbeli reformterveire, egy utópisztikus alak jut eszembe, Nagy János, a bosztoni magyar, aki apámnak

kedves figurája volt. Ez is debreceni ember, aki kivándorolt Amerikába, s mikor visszatér, szeme-szája eláll, látva szülővárosának, Debrecennek hatalmas fejlődését. A XIX. század végének maradi kis városából gyönyörű metropolis lett, úgyhogy az elragadtatott Nagy János, bosztoni multimilliomos egész vagyonát Debrecen városra testálja. Persze csak 1952-ben. Persze, csak abban a nagy elánnal megírt regényes korrajzban, melyet apám a 90-es évek elején a Csokonay-Körben olvasott fel.

... Harminc évvel később, mikor a népszövetségi főbiztoshoz, Smith Jeremiás úrhoz talán harmadszor volt szerencsém s láttam, milyen igazi szeretettel törődik ennek a szegény országnak nagy és apró problémáival, a városépítéstől kezdve a hócipők áráig, ennek a kékszemű apai jószágú öregembernek a dolgozószobájában ötlött hirtelen eszembe az a másik bosztoni ember, aki egy másik apának a lelkében fogant meg s vágyat éreztem, hogy megkérdezzem Mr. Smithtől:

— Nem tudná megmondani Uram, hogy folyik a sora az Ön városában M. John Nagynak, van-e már elég vagyona, gyűl-e, gyarapodik-e már a dollár, amit egykor az én szülővárosom, Debrecen fog örökölni, tetszik tudni az a nagy magyar protestáns város, ott a Hortobágy szélén. Ezt így Ígérte nekünk gyerekeknek az én elhalt édesapám.

Mikor már ajkamon volt a szó, kihívta Mr. Jeremiás Smithet a szobából egy pillanatra a titkársa. Mire visszatért, felébredtem ábrándozásaimból. S a népszövetségi főbiztossal száraz kereskedelmi témákról beszélgettem tovább. De azóta is néha rajtakapom magam, hogy tovább szövöm az édesapám ábrándjait: a szebb, jobban megvilágított, kényelmesebben élő, olcsóbban adminisztrált, városiasabban berendezett, többet termelő Magyarországról.

Balzac a Faubourg Saint Honoré nyomán megírta egy egész korszaknak a történetét, Jókai magyar-török históriái egy-egy stambuli ucca ereszeihez és balkonjaihoz fűződnek. Kemény Zsigmond Zord idő-je tulajdonképpen három budai ucca rajza: igaz, hogy mindezek nevezetesebb és históriai jelentőségben nagyobb uccák. Én is választhatnék egyet az Egyesült Államok területén. Ott van elsősorban a Wall Street, az amerikai pénzvillág, a tőzsde reprezentatív uccája. Beszélhetnék a Broadway-ről, amelynek fénye, ragyogása és főleg jókedve, magával ragadó nyughatatlan tömege érzékelteti nemcsak a mai New-Yorkot, hanem a mai Amerikát. Beszélhetnék a chikagói Mac Cormick Road-ról, amely éjjel is olyan világosságban tündököl, amelyhez fogható sehol a világon nincsen. Mindezek helyett én a Main Street-et választottam. A Main Street-ről több vonatkozásban lehet beszélni, mingyárt az első, amellyel leg hamarabb végzek, szembeállítja Main Street-et a Wall Street-tel. Ebben a vonatkozásban azt az Amerikában is csorba hatalmat jelenti, amit az egyes részvényesek képviselnek, szemben a részvénytársaságok vezetőivel. Ilyen vonatkozásban a Wall Street a diktátor, a Main Street az akaratnélküli részvényes tömeg, a Wall Street: a tantieme hatalma, a Main Street a dividenda. Utalok e részben arra a könyvre, amelyet nemrégiben írt William Ripley, tavaly jelent meg a Harvard-egyetem kiadásában. Igen plasztikus formában úgy tünteti szemünk elé e két ucca kereszteződését, ahogy azt a nagyvárosi élet forgatagában csakugyan látni lehet. Persze, ez a két ucca csak képletes értelemben keresztezi egymást, hiszen a Wall Street (jól tudja mindenki) a newyorki Broadway keresztuccája, a Main Street pedig néhány tízezer község főuccája. Main Street és Wall Street tehát derékszögben metszik egymást. A szertesztét osztott rész-

vénytulajdonosi tömeg vonul fel az egyik uccán, míg a Wall Street-en a nagy tőkeközpontok pénzügyi és igazgatósági hatalmai robognak át, az érdekeknek ez az összeütközése az Ownership és Managerek, a tulajdonosok és az intézők között csak akkor nem vezet összeütközéshez, ha az útkeresztezésnél itt is áll egy szigorú közlekedési rendőr. Ezt a rendőrt reklamálja Ripley, az útkereszteződések nyilvános ellenőrzését követeli.

Sinclair Lewis, — akit előljáróban említettem — regényt írt a Main Street-ről. Az ő kisvárosát, ahol ez az ucca végigfut, Gopher Prairienek nevezi, néhány ezer lakosú város ez. Az állam, amelyben fekszik, Minnesota. De lehetne épügy Ohio vagy Montana, Kansas vagy Kentucky, esetleg Illinois.

A Fő ucca, amely Gopher Prairieben átvonul, a civilizáció teteje. Legalább a bentlakók azt hiszik. A regényíró nem minden gúny nélkül állapítja meg, hogy Hannibál nyilván azért vonult be Rómába, Erasmus nem másért dolgozott az oxfordi kolostorban, csakhogy ezek a Ford-kocsik itt álljanak a Gopher Prairie főterén. Amit a Main Streeten Ole Jenson, a boltos mond Esra Stowbodynak, a bankárnak: ez új törvényt szab Londonnak, Prágának és a tenger vad szigeteinek. Amit Esra nem tud vagy nem méltányol, az eretnkség, azt nem érdemes tudni, arra bűn gondolni.

... Az állomási épület a Main Street-en az építészet legfőbb vívmánya. Sam Clarknak, a vaskereskedőnek évi forgalma irigység tárgya a négy szomszéd-állam részére. A Main Street-en lévő filmpalota érzékeny művészetében kinyilatkoztatás van.

Álljunk meg és gondolkozzunk ezen egy kicsit.

Lokálpatriotizmus ez egyedül? Azt hiszem, több ennél. Alighanem itt jövünk rá a nyitjára annak, hogy az amerikai kisvárosi élet fejlődését nem bénítja meg egy nagy centripetális mozgalom. A minnesotai Gopher Prairie boltosának, orvosának, papjának és tanítójának fia nem él-hal azért, hogy felkerüljön Minnesota fővárosába, vagy éppen New-Yorkba. Ez az első üzenete a Main Streetnek a Piac-ucca adreszére.

Az a boldogtalan és gyökértelen elkíváncozás, amely sújtja a Piac-ucca és a Fő-tér embereit, jórészt ismeretlen a Gopher Prairie-ben. Ez nem azt jelenti, hogy aki Gopher Prairie-ben született, az Gopher Prairie-ben is fog meghalni. A kisvárosi lakók helycseréje igen gyakori. Megrázkódás nincs. Egyik Gopher Prairie jobban hasonlít a másikhoz, mint Szekszárd Félegyházához. De ép ezért vagy javarészt e miatt jobban lelkesedik a kisvárosi életért Ole Yenson és Esra Stowbody, mint Kovács Pál és Steiner Ignác. S valószínűleg mind a négynek egyformán igaza van.

Itt azonban egy kicsit közelebről érdemes szemügyre venni ezt a fejlődést. Azt mondtam, nincs egy megbénító centripetális mozgalom. De vájjon nem jár-e ez azzal a veszéllyel, hogy nem fog kialakulni egy irodalmi és kulturális központ, amint ez kialakult Párizsban és Londonban, Bécsben és Budapesten?

A Main Street a maga rátartiságával, a maga tradíciójának szigorú ápolásával, s a külső emberek szemében túlzásba vitt önbizalmával hordozója lesz a kultúrának, az irodalmi és művészi fejlődés különböző típusait fogják ki-termelni.

*

Eddig csak lélektani rugókat figyeltünk meg. Tradíció, önbizalom, helyi elfogultság. De vegyük egy kicsit közelebről szemügyre a Main Street anyagi adottságát.

Valahogy úgy kell tennünk, ahogy kitűnő elődöm ezen az emelvényen, a pompás Leopold Lajos, aki a pesti Gullivert néhány hónap előtt a falu törpéi közé vitte. Most, uraim, érkeztek Önök a halhatatlan Swift útirajzainak II. kötetéhez. Brobdingnag országába megyünk. A törpék után az óriások földjére. Csakugyan óriások országa ez a mi szegény törpe viszonyainkhoz képest.

A Main Streeten saját szemünkkel is láthatjuk, amit Amerika közigazdái mindig hangsúlyoznak: a prosperitás soha nem remélt méretei azon sarkalnak, hogy az amerikai business megteremtette a gazdaságos produkciót a legmagasabb munkateljesítménnyel, s ezt elérte magas bérekkel és alacsony átlagköltséggel.

Paul M. Mazur helyesen mondja, hogy az amerikai közigazdaság malomkerekeit nem ügyes eladási szervezet trükkjei mozgatják, hanem a vásárlóképes modern fogyasztók tömegeinek páratlan, egyedülálló vízárja.

Erről a gazdaságos termelésről és praktikus szétosztásáról, egyszóval a racionalizálásról a Main Street-nek fontos üzenete van a Piac-ucca adreszére. Ne gondoljátok azt, hogy a Wall Street az úr, s ha a Wall Street-tői kaptok pénzt, akkor jósorotok biztosítva van. Hogy milyen nehéz a Wall Street-tel boldogulni, ezt például az utolsó hetek eseményei is mutatták. De amit nem érünk el a Wall Street révén, azt megtanulhatjuk a Main Street-tői. Hogy lehet kicsiny tőkét is racionálisan felhasználni. Itt segíthet rajtunk Amerika. Mind több és több emberünknek kell kimenni, kell elhelyezkedést találni az ottani üzleti világban, nem direktor gyanánt, nem cégvezetőképpen, hanem a legkisebb sorban, a legalacsonyabb renden kezdve a munkát.

Egyaránt mutatkozik a törekvés a racionalizálás keresztülvitelére nagy dolgokban és kicsinyekben s nem tudok elképzelni markánsabb bizonyítékot, mint azt a jelenetet, amit Detroitban láttam Fordnál. A már-már elkészült autóra rászereklik a kerekeket és a pneumatikot, egy ember ül a földön, nem is ül, hanem ötven százalékig fekszik és sebtiben ver be szögeket az autóba. Amin ül, az nem szék, hanem egy cérnaspulni nagyságú kerekkel ellátott gyermekkocsi, amelyen utánahajtja magát az automobilnak. Így lóbázza magát előre három méterrel és hátra három méterrel az új időknek ez a racionalizált munkása. Az utolsó szögeket a tovagördülő autóba kell beverni. Sem arra nincs idő, hogy az autót visszatartsa, sem arra nincs ideje, hogy maga felálljon és újra leguggoljon, félig fekvé, félig ülve, gyermekmódra gurigáivá, de mindenesetre jól megfizetve végzi nehéz feladatát az amerikai munkás.

* *

Az egyik boltajtóban találkoztam egy nagykereskedő cég főnökével. Ép autóra akar szállni. De van ideje, beszélhetünk pár percig. Mit mond a Main Streeten a nagykereskedő?

Első szava, akárcsak, ha Európában lagnék, panasz azok ellen a törekvések ellen, melyek az ő kikerülésével keresik meg az utolsó kezét. Az Egyesült Államok lakosságának 60 százaléka a mezőn él, farmokban, illetve 10.000 lakosnál kisebb városokban. A fogyasztók szükségleteit a detailisták a nagykereskedelmi láncolat útján láthatják el. A mai viszonyok közt — mondja a mi nagykereskedőnk a Main Street-en — óriási rezervoárookra van szükség, amelyet rögtön mozgósíthat az engrossista. Hogy is mondták csak a február 14-iki washingtoni értekezleten: ha nem volnának nagykereskedő-házak, most lenne szükséges megteremteni őket. Természetes, hogy a mai amerikai nagykereskedő más eszközökkel operál, mint a kollegái 15 év előtt. Akkor még — ezt állapította meg dr. Copeland, a Harvard-egyetem tudós professzora — vajmi ritka volt az a nagykereskedő, aki modern értelemben vett stock control-t alkalmazott

volna. Elég volt, hogy a buyer vagy a chief stock clerk személy szerint ügyes és megbízható ember volt.

Most két jelszó van: stock control és sales management.

Λ Main Street a boltostól fiatal elánt kíván. Az elárúsító, mondotta egy Main Street-en dolgozó üzletember, kereskedő legyen és ne raktárnok. Aki a Main Streeten boltot nyit, annak ismernie kell a forgalom követelményeit. Csak olyan árut tart, amely négy-öttször megforog egy évben. Egy másik kereskedő (Raison) úgy nyilatkozott, hogy szerencsétlen, ha nem forog meg raktára évenként legalább húszszor. Stalworth, egy amerikai nagy takarmánykereskedelmi r.-t elnöke, aki harcban áll az International Harvesterrel, mondja, hogy az ő módszere az, hogy minden Unió államban van egy generalvertretere, ezek mellett négy kerületi képviselő működik, ezek mellett junior salesman-ek, fiatal elárúsítók utaznak folyton, magyaráznak, kedvet csinálnak. Külön tart demonstrátorokat. Stalworth az eladói alkalmazottai számára különleges tanfolyamokat rendez, amelyek két hétig tartanak és pszichológiai kísérletekkel kezdődnek. Nem szenved-e az illető alkalmazott fogalomzavarban? Hogy reagál az ellenargumentokra? Hogy viszi keresztül az önálló utasításokat. Hogy védi meg a cég érdekeit?

Ennek a szemináriumnak egyik szellemes előadója, Móra örökitette meg valahol a csendőrszervező klasszikus alakját, akinek csontleletet mutatnak, de nem avatkozik be.

— Ezt már rég agyonütötték, nem tartozik a hatáskörömbé!

A magyar vidéki detailisták dolgát sokan, hivatalosak és nem hivatalosak kezelik ezzel a szigorú körülhatározással, mint Móra Ferenc zsandárja. Azt hiszik, hogy már rég agyonütötték és nem törődnek vele.

A Main Streeten a detailista az úr. Itten teljesen érvényesül a Haynes jelszava: a detailista a gazdasági élet sarkpontja. A detailista útján kell kikényszeríteni a forgalom emelkedését. Ehhez pedig az kell, hogy a detailistát a termelő, a nagykereskedő úgyszólván társul fogadja, vele érezzen, megossza a detailista problémáit. A Main Streeten nem fordulhat elő az, hogy valamely gyáros kitűnő svádájú, jó rábeszélőképességű utazója vagy ágense rávegye a detailistát a rendelésre, s ezzel aztán be legyen fejezve minden azzal a kiáltással: ha nyakán marad, az ő baja. Jelszó az, hogy az áru elkeljen. Ebben segíteni kell a detailistát. Erre valók a demonstrátorok, a reklám, stb.

Bemegyek a detailistához. Ép a hirdetéseit adja fel. Kíséröm megmagyarázza, hogy a Main Streeten a kisebb detailisták rendszeresen felveszik a distribúciós költségeik közé a reklámot, s nagyot néznének azon a kereskedőn, aki körlevélben azzal dicsekszik, hogy tizennyolc év alatt ő még nem költött reklámra semmit. A Main Streeten mindenütt nagy reklámtáblák vannak s barangolásaim közben sehol sem akadt egy Sam Clark, vagy Esra Stowbody, aki amiatt panaszkodott volna, hogy a városházáról ötvendolláros bírságot kapott azért, mert a táblája így, vagy úgy volt kifüggesztve.

Az egyik detailistával a szomszédos mezőgazdák bekapcsolásáról beszéltem. A farmerek nagyon panaszkodnak és ha Coolidge vétót nem mondott volna, erősen megduzzasztották volna a büdzsetet. A közlekedés kiépítése, az autó elterjedése, a rádió által felköltött kulturális haladás vágya, az érdekek kölcsönösségének a köztudatba való behatolása a mezőgazdaságot a Main Street legnagyobb fogyasztójává tette. (Utalok ezen a ponton Wilbur Wright megállapítására, aki az amerikai prosperity legfőbb tényezői között azt jelölte meg, hogy ott nincsenek kormánymonopóliumok.)

A Main Streetnek egy másik boltjába térünk. Ez a Great Atlantic and

Pacific Thea Comp, egyik üzlete. Chainstore. Egyike az Amerikában boszorkányos gyorsasággal elterjedő láncolatos üzleteknek, ma már 2000 van, több mint százezer fiókkal. Különösen a szivarüzletekben nyomulnak előre. Ma már a detailforgalomnak hat százaléka ezeken az üzleteken megy át s speciálisan a fűszerszakmákban ez a szám tíz százalékra emelkedik. Nem foglalkozhatom mai előadásom keretében ezzel részletesebben, ez a detailkereskedelemnek igazgatóan érdekes fejezete: egy tíz év óta folyó harc, amely egyes államokban adózási rendszabályokat eredményezett a Chainstorok ellen. Mindez persze előrehaladásukat nem akasztotta meg.

A service-rendszer, a közönségnek mindenféle úton és módon való kiszolgálása, előzékeny kiszolgálás, a legkisebb helyen is érvényesül. A részletfizetés igen alapos tájékozódás és kereskedelmi önszegély útján egyre nagyobb tért hódít most is.

Látogatásaim során nem hallottam a Main Street boltosaitól, hogy a szociális terhekből olyan rettentő mennyiség zúdult volna rájuk, mint a Piac-ucca boltosaira. A jövőről Amerikában is akarnak gondoskodni, a nagy fizetések, a világ más területén sehol sem tapasztalható magas bérek és az egymással versenyző biztosító társaságok elég könnyűvé teszik a jövőről való gondoskodást, de a Main Street boltja elsősorban a jelené s nem mutatnak semmi hajlandóságot, hogy feláldozzák a jelen existenciális lehetőségeit a jövőnek.

A Main Street Mr. Haynes szavait süvíti át Európába: törődjetek a detailistával! Mennél több hely legyen, ahol portékát lehet venni! Tegyétek elárúsitóikat jó kereskedőkké.

Magyar emberrel is találkoztunk a Main Street-en: Tukacs György református lelkésszel. Hogy folyik a dolguk a magyaroknak errefelé? kérдем tőle. Amerikában 80 százalékgig ma olyan magyarok élnek, akiket a nyomorúság, elkeseredettség, szegénység kergetett át. Ezek ma jó módban élnek. Biztos a kenyerük, gyermekeiket tisztességesen neveltetik. Tukacs, aki velük él hosszú idő óta, megerősíti, hogy az amerikai magyarság a maga két kezének munkájával magas erkölcsi piedesztálra küzdötte fel magát. Senki se kívánja, hogy ne szeressék új hazájukat, amely könnyeiket letörölte, gondok barázdáit elsímíttatta. Amellett meleg szeretettel viseltetnek Magyarország iránt, áldozatot is készek hozni érte. Keresményüknek tekintélyes hányadát küldik ma is haza. Azt is elmondja Tukacs, milyen értéket reprezentálnak az amerikai magyar intézmények. 3 millió dollárt a magyar templomok, 1 milliót az egyéb kultúr-intézménynek, 8 milliót a magyar egyletek. Már most mi fáj a Main Street-en élő, boldoguló apró magyaroknak. Az, hogy a hazuról jött végzések, hivatalos értesítések szárazak és szívtelenek, nincs bennük melegség. Mintha a magyar jegyzők, vagy közjegyzők, egyéb főhivatalnokaik nem érnének rá még egy percig se. Aprólékosnak tetsző dolgok ezek, de miért van az, hogy amikor Taktaharkány jegyzője a hivatalos írás végén boldog újévet kíván az amerikai magyar testvérnek, ezt többszáz embernek is megmutatták, eldicsekedtek vele? Nem lehetne-e a nagy és messze Amerikába a hivatalos sorok végén néhány barátságos vagy éppen meleg szót írni? Nem rontaná ez a hangulatot. Ezek a magyarok, mondja Tukacs, évekig sokszor nem hallanak semmit hazuról. Ő látja, hogy örömkönnny csillog a szemekben, ha elhozza nekik az akácok magyar falvakat. Miért nem segít a bürokrácia azoknak az amerikai magyaroknak, akik önfeláldozással, egy szent misszió eltökélt szándékával magyarnak akarják megtartani az ottani testvéreinket?

Az amerikai kontinens standardizálásának ma alighanem a legnagyobb

faktora a rádió és a mozi. A minap egy hivatalos összeállítást olvastam arról, hogy Amerikában minden héten annyi ember fordul meg a filmszínházakban, ahány lakosa van az Egyesült-Államoknak, vagyis a húszezer mozinak átlag ötezer látogatója van hetenként. Most nem értem azokat az ismert szirteket, amelyek az amerikai film fejlődésének a medrében az utóbbi időben támadtak. Faktum azonban az, hogy az utolsó évek alatt kifejlődött egy óriási kulturális és gazdasági tényező: a mozi, amely Amerika minden lakosának hetenkénti szórakozást és ezenkívül százezreknek egész évre való anyagi megélhetést jelent. S akkor még nem emlitem a harmadik mozzanatot, hogy a külkereskedelmi mérlegnek is igen erős aktív tétele.

*

Ezzel szemben mi van a Piac-uccán? Mozi van itt is, mindenesetre monopolizált mozi. Amott, a Main Streeten a szabad verseny érvényesül. A Piac uccán már a tűzrendészeti szemponton kívül — ami helyes — az adózás a predomináló. Hogy a forgalmi adót minden fázisban le kell róni, hogy a vigalmi adók elveszik a jegybevétel tíz-húsz százalékát, ez közhelyszerű igazság, ami legfeljebb a Main Street mozisa nem ért meg. Aki alkalmasint azt is meglepetéssel fogja hallani, hogy a közművelődési szempontból fontosnak tartott színházat nem az állam, nem a saját publikuma, hanem a moziengedélyes kénytelen némely helyen szubvencionálni. Hogy ennek dacára a színházi kultúra mégsem halad a vidéken rohamléptekben előre, azt ezen a pódiumon az elmúlt héten nálam hivatottabb férfi, Heltai Jenő igazolta.

A Main Streetnek van azonban egyéb meglepetése is. Különös lesz az ő számára, hogy a filmszállítási díj a piactéri mozikban úgy van megállapítva, hogy egy kis vidéki hely húsz pengőt, vagyis annyit fizet szállításért külön és adóért külön, amennyit kölcsöndíj fejében kell leróni, mert a posta csak húsz kilogrammot szállít, a film súlya pedig harminc kg volna. Ezt egy amerikai ember nehezen tudja megérteni, hogy nagy tömegek kultúrigényeire miért nem lehet nagyobb tekintettel lenni. Talán részletkérdésnek tűnik fel, de ép ezek a detailok világítják meg a helyzetet. Sok kis helyen csak vasárnap van mozi-előadás, azért a házbért, gépészt, a felszerelés amortizációját épúgy kell számítani, mintha háromszor egy héten játszának. Nem kiszakított intézkedésekkel, hanem szerves, átfogó lépéssel kellene kiterjeszteni, amerikai módra, a moziknak a működését a hétnek még két más napjára. Ma a legtöbb helyen a villanyáramot úgy kell megfizetniük, mint a privát háztartásoknak, még csak ipari áramot sem kapnak. Budapesten annyi kövezetvámot kell fizetni a súly szerint, akár nagy városba viszik, akár Berettyóújfaluba. Az állam barátokozzon meg azzal a gondolattal, hogy kultúrtaarifát számít a mozik számára.

Itt azonban közbeszól Sopron s panaszos hangon üzeni meg a Mair Street-nek a soproni keserűséget.

— Kultúrtaarifát a moziknak? Szép lenne, jó lenne. Ezen a téren azonban nekünk is vannak tapasztalataink. A filmnek könnyű sora van, mert csak 30 kilót nyom 20 kiló helyett, egy testes magyar filharmonikus ellenben néha hetven kilogrammot is nyom. Tehát nincs remény, hogy kultúrtaarifát engedélyeznek a számára. Már pedig Sopron város határváros. Civitas fidelissima. Szeretnénk gyakran élvezni magyar muzsikát, klasszikus zenét. Kodály Zoltán nálunk akarta bemutatni egyik remek alkotását. S kénytelenek voltunk Bécsből lehozatni a filharmonikusokat, mert azok közelebb vannak. Sőt éjjel vissza is mehetnek. A magyaroknak meg kell szállniok és sokszoros útiköltséget kell fizetniök. Milyen szomorú ironiája a helyzetnek, hogy a helybeli lapokban, bizottságokban, törvényhatóságokban folyik a disputa a szabadjegyekről, ame-

lyeket nem adhatnak meg. Hiába, a filharmonikusok nem államhivatalnokok. Ezeket a kultúrkérdéseket, amelyek posta- és vasúti tarifa-problémákká sűrűsödnek össze, még sokáig szaporíthatnánk. Megnyugtató kevés jönne ki belőlük.

A legkisebb helyen is mindenütt reklámtáblák lógnak, de nem hallottam Sam Ólaiktól, sem a képzeletbeli Gopher prairie boltosaitól, sem a többi általam bejárt Main Street tulajdonosaitól, hogy ötven pengő bírságokat szabnának egyegy reklámtábla után, amelynek elhelyezése nem tetszik a felsőbbbségnek.

Az egyik magyar városban, nem is a legkisebben, bódék készülnek megnyílni, ahol az idegenforgalom nagyobb dicsőségére mindenféle cukorkát, finom csomagot, ami szem-szájnak ingere, árusítanak. Hogy a régi adófizető fűszerkereskedő, aki a maga helyén drága házbért fizet, nem nagyon ül ennek a versenynek: az nem szorul magyarázatra. Minden esetre jellemző, hogy néha még közhatalmi előnyomulásnak is ürügyévé válik az idegenforgalom fellendítése.

Természetesen a boltos-érdeknek emögött vissza kell vonulnia. Kérdezzük meg csak a Main Streetet, mik az ő tapasztalatai ezen a téren.

Az idegenforgalom ott is fontos. Ott is üzleti szempontból kezelik. Amerikából hoztam haza ezt a jelszót: Hospitality has become big business. De big business a városnak, big business a közönségnek. S ez nem azt jelenti, hogy az adóízetők üzleti sanszait csökkentésék, hanem azt jelenti, ami pl. Minneapolis falán áll. Ott is van ilyen cement-bódé minden pályaudvar közelében. Itt is felvilágosítást adnak a beérkező idegenek számára, de hatóságilag végzett konkurrencia nélkül. A felírás, mondom, nagyon jellemző ezen az épületen. Így hangzik: More than her gates, the city opens her heart to you. Ügy látszik, ez nemcsak frázis, mert két év alatt 756 százalékkal emelkedett Minneapolis idegenforgalma. Ha belép valaki Minesota államba, az autóvezetőnek egy emblémát adnak tájékoztató térképpel és a polgármester meghívásával: a Major meghívja önt, jöjjön el a Tourist information büroba, ahol a város rendelkezésére áll önnek. A hatás, mint látjuk, nem maradhat el.

Kicsit vágjunk át megint a Main Streetről a hazai Piac-uccákba.

Fájdalom, nem kellett túlsókat éjszakáznom hálókocsikban. Ma nagyon hamar be lehet járni ezt a megmaradt csonka területet. Beszélgetvén, majd később levelezvén ezeknek a mi vidéki városainknak az első polgáraival, milyen benyomás alakult ki.

„Ha nem lennének itt gátak, ellenben ki lennének építve a keretek, itt megvolna a hozzáértő elem, hogy ezeket a kereteket kitöltse”; ezt írja Borbíró, a bajai polgármester.

Ezeket a lehetőségeket megvalósítani nem az egyesek feladata. De ha a köz megvalósítaná azokat, akkor az egyesek ki tudnák használni. Életet tudnának beleönteni ebbe a ma csak inkább vegetáló városba. Adóelemek támadnának és erősödnének és e révén jól járna a köz is.

Semmi mást nem akarunk, csak szabaddá tenni a fejlődés természetes útját. A szabaddá tett úton minden támogatás és injekció nélkül előre fognak menni az itteni produktív erők és ezzel boldogulni fog az ország.

Száz százalékig igaza van.

Borbíró nem a mi pályatársunk, ő Major Walkernek a kollégája. De míg mi kereskedők nem érjük el, — fájdalom, — az Unió kereskedőinek prosperálási feltételeit, voltak a mi polgármestereink között, akik elérték amerikai kollégáik színvonalát és praktikus érzékét. „Az én városom kereskedői titáni küzdelmet vívnak s ebben mégsem buknak el; ez oly tünet, ami minden szónál ékeesebben

hirdeti évszázados kereskedői becsületüket, tisztességüket. Mert nagyon nehéz, a sora minálunk a main street-nek. A város közönsége a legegyszerűbb cikkeket is a fővárosban szerzi be. Az arisztokrácia és az egyéb vagyoni hatalmasságok a főváros piacát is mellőzik és közvetlenül a külföldről szerzik be szükségleteiket. Földmiveseinknek, — még ha módosak is, — nincsenek igényeik. Több évtizeden át sem szerez be elsőrendű szükségleteket. Egy pár csizma 11 évre, egy öltő ruha sokszor 15 évre is kielégíti.”

Most jöjjenek ide és beszéljenek a takarékság hirdetői. Lám a boldog Magyarország a maga 12—15 esztendőn át hordott csizmáival, ködmönével. S lám a másik oldalon a szerencsétlen Amerika, ahol a pazar, gondtalan lakosság félig ép állapotban dobja sutba szezon végén a kalapját.

Amikor elolvastam a dunáninnyi és dunántúli adatokat, amikor konfrontálom a Main Street és a Fő-uccák üzenetváltásait, mindig csak oda lyukadok ki, hogy túlközel van Pesthez, ezen nem segíthetünk, sem egyik, sem másik városnak eltávolításával, messzebb-költöztetésével. Newarknak és Brooklinnak nem ártott meg New-York közelsége. Tőke, tőke és racionális városfejlesztés, vagy elpusztulunk egy szálig, vagy amerikanizáljuk üzleteinket.

A háború által okozott tőkepusztulás az egész országra nyomasztólag hatott, de mindenesetre leginkább a vidékre, amely nehezebben tudja a megnehezedett hitelélet bankszerű feltételeit előteremteni. Ez a magyarázata annak, hogy a vidéki kereskedelem annyira megérzi a hitelválságot. Míg egyfelől az állam által elhatározott kiskereskedelmi hitelnek a vidék számára való effektuálása még mindig a „közvetlen” megvalósulás előtt áll, érdemes figyelembe venni azt is, hogy Amerika ezen a téren is miképpen mutatja meg az utat. Ép a napokban érkezett német pénzügyi körökhöz a jelentés arról, hogy az amerikai nagybankok Personal loan-osztályokat létesítenek a kiskereskedők hitelszükségletének kielégítésére.

S mikor mi a falunak és farmoknak az amerikanizálódásról beszélünk, átvillan a fejében nem egynek mi közülünk a 30 év előtti Barnum-reklám, mely a maga amerikai hangjával tényleg kimozdította odújából a falut. Ami egyszer sikerült olyan célra, amelynek maradandó értéke nincs is, nem lehet reménytelen, ha szisztematikusan és tervszerűen csinálják. Nem lehet a jövő ideálja az a kereskedő, aki a minap dicsekedő hangú levelet juttatott hozzám, amelyben nagy öngyönyörködéssel fejt ki, hogy 18 éve van nyitott boltja és még sohasem csinált reklámot. Ugyanakkor, amikor Amerikában tudományos eszközökkel megállapították a reklám törvényeit és két világtenger, a trópusok és az állandó jégvidék közt egy óriási birodalom minden sikerét a reklám példátlan kifejlődésének köszönheti.

A vidék amerikanizálódása fogja eredményezni azt, hogy a kisgazda pitvarából kijöjjen az a 10 mázsa termés s ehhez nem vezetnek egyenes úton a takarékságnak, megengedem, erkölcsi intelmei, ehhez bizony inkább vezet a városi boltos kirakata, az asszony panasza, a szomszéd, a dohány és a multság vágya.

Magyarország gazdasági jövője igen nagy mértékben függ attól, hogy Budapest kedvelt találkozóhelye legyen Kelet és Nyugat változatosságra vágyó utazó népeinek, de talán nem csekélyebb mértékben fontos az, hogy a kisvárosok főuccái mint megannyi mágnes vonzzák magukhoz a magyar farmoknak, a tanyáknak mindjobban civilizálódó lakóit. S nem kell félni ettől az amerikanizálódástól, mert az a technikai haladás, amelyet ez jelent (és ezt kitűnően magyarázzák meg nekünk ott kint a Main Streeten), tulajdonképpen centrifugális erőket mozgósít meg. Az amerikanizálódás nem ragadja ki megszokott helyéről a falvak és a tanyák fiát. Ellenkezőleg: a rádió, a gramofon elterjedése, a mozi

olcsóbb és gyakoribb élvezetté való előlépése, a telefon könnyebb használhatósága, mind nivellálólag hat a városi és falusi kultúréletre. Az az iskolát végzett leány vagy ifjú, aki nem tudott átültetődni a városba és kénytelen-kelletlen sírva tért vissza a faluba, most ama nagyszerű találmányoknak amerikai tempóban való elterjedése után jobban megbarátkozhatik az otthoni élettel, nehézség nélkül élvezheti ugyanazt a muzsikát, színelőadást, híreket, amelyek 20 év előtt elérhetetlenek voltak a gémeskút közelében. S ha a művelődésnek ez a terjedése az igényeket fokozza, hát jó, hogy fokozza, mert ezen igények kifejlődése mégis emeli a téli hideg hónapokban különben lelohadó munkakedvet.

A magyar Main Streetek uccai tábláira igen sok városnak lehetne ráírni Juvenálisnak nemrégiben Éber Antaltól idézett sorát: „Hic vivimus ambiciosa paupertate omnes.” Bizonyos, hogy sem a becsvágyat nem lehet gáncsolni, sein a szegénységért nem lehet szemrehányást tenni, de amikor a túlzott ambíció igen nagy szegénységgel párosul s ez a szegénység nemhogy gátat vetne, de még nagyobb buzgóságra ösztökéli az ambiciózus városokat, ennek rendesen pótdad és a magánháztartások összezsugorodása a következménye.

A Main Streeten odaát nemcsak a pauperitásnak nem találni a nyomára, de az ambíció sem nyilatkozik meg abban, hogy községi középületek ragyogó sora szegélyezné az utat. A község törekvése áldozatok árán az egyesek kényelmének mind nagyobb mértékű kielégítésére irányul. Nagyszerűek az utak, mert annak minden ember hasznát veszi, de nem fontos, hogy a közigazgatás főtisztviselője kastélynak beillő épületben lakjék. A Main Street-en lakó apró tőkepénzes, akinek a governorja a nagyvilágtól elrugaszkodott ösmeretlen kis községben lakik, nagyot nézne, ha megmutatnák neki azt a kastélyt, amelyet az ő megtakarított pénzéből építettek túl a tengeren Magyarországnak egyik-másik ismeretlen megyei vagy járási székhelyén. Igaz, hogy egy amerikai állam kormányzója még a prosperity mai foka mellett sem akkora úr, mint a kevésbé vagyonos Magyarország egy-egy járásának főbírája.

Azt hiszem, ha már nem érjük el, hogy olyan felhőkarcolóink legyenek, mint a Woolworth Newyorkban, vagy a Tribune palotája Chicagóban, ha már a Hudson alatt fűrt alagutat nem tudjuk túllicitálni a Duna alatt, tőzsdénk nem fogja belátható időn belül lepipálni a Wallstreet-et. Csupán egyben utánozhatnánk eredményesen Amerikát: a Main Streeten, a kisvárosi élet vonzó, kényelmes egyszerűségében, amely vonzza és vásárlásra ingerli a farmot és meggazdagítja a nagy városokat.

*

Mi hát a feladat? Próbálják meg pontokba foglalni. Körülbelül ez:

1. A Piac-uccának közelebb kell menni a Main Street-hez. Ez az első feladat.
2. A Main Street-től tanulhatunk. A Wall Streettől pénzt kaphatunk esetleg, de amit a trösztök urai taníthatnak, azt a mi kartelvezéreink már rég tudják. A Main Street: a vidék önérzetes, hallatlanul szorgalmas, fáradhatatlanul spekuláló üzletemberétől ellenben tanulhatunk.

E célból

- a) küldjük ki gyermekeinket,
- b) állítsunk fel itt egy néhány amerikai tanulmányi íróasztalt. Nem múzeumot. Múzeum van ép elég. Ne is kutató intézetet. Mert hiszen abban a percben megszületik az ikerkutató. Még csak egy amerikai szoba se kell. Hanem egy néhány amerikai íróasztal à la Webster Dániel. De ezt minden kisvárosban Mint szimbólumot!

Amikor Washingtonban tisztelegtem Mr. Butterworthnál, az Egyesült Államok kereskedelmi kamarája elnökénél, végigmentem a világ leggazdagabb

kamarájának pazarabbnál pazarabb helyiségein. Mikor a titkárral, Mr. Gregh-gel befejeztem körszemplémet és brosürökkel megrakodva visszatértem Mr. Butterworth-hoz, persze álmétkodva magasztaltam a kamara praktikus gazdagságát, az elnök rátette kezét az asztalra.

— Sa legnagyobb kincset még nem is nézte meg. Ez az. Ez az asztal. Ez Webster Dániel volt. A nagy Websteré, aki az önök Kossuthjának volt a barátja. Ez a kamara legdrágább kincse.

Én azt hiszem, hogy nekünk kicsiny másban a Webster asztalát kellene beszerezni a magyar kereskedelem és ipar kalkuláló műhelyeibe, a polgármesteri szobákba. Két gondolatot egyesítene ez. Az amerikai haladás, az amerikai racionalizálás gondolatát és a kossuthi gondolatot, amelyet a Hudson-öböl partján megsokszorozott jelentőségében érez át minden magyar.

*

Visszatérek oda, ahonnan kiindultam. Elhunyt édesapám áll előttem, aki egy ép ilyen felolvasóasztal mellől beszélt Amerikáról 30 év előtt.

Szeretném elhinni, hogy ez csak tegnap volt. Mintha nem telt volna el közben egy emberöltő, úgy veszem elő az ő tréfás befejezését: a bostoni emberrel, aki majd Debrecenre nagyja a vagyonát 1952-ben. Én azt hiszem, t. vidéki városok, hogy ez nem tréfa, nem utópia, nem a jövő félszázad regénye. Minden magyar városnak van odakint örökhagyója. Minden magyar városnak van egy refugiuma Amerikában. Csak meg kell találni. Rá kell akadni. Ahogy a mesebeli apa három kincskereső fia felásta a szőlőskertet és biztosította a szüret eredményét: úgy kell megásni, megmunkálni és az amerikai efficiency magvaival beültetni a magyar vidéki város életét. Ha a polgármesterek tavalyi bekukkánása után mind többen mennek ki a magyar vidékről Amerikába és nemcsak szélnéznek, de néhány hónapot munkában töltenek el ott: gyárakban és irodákban: a hazatérés után az amerikai tempó elsajátítása meg fogja tenni hatását. És minden magyar tisztviselőnek arra kell gondolni, mikor Tukacs nagytiszteletű úr izenetét elolvassa: hátha ennek a megkeresésnek az elintézetlen felredobásával, hátha ezzel a barátságtalanul, vagy csak ridegen megválaszolt kérvénnyel játszom el egy amerikai magyar jóakarátát, a bostoni Nagy János amiatt találja megváltoztatni a végrendeletét.

Így ha megváltozik az a módszer, ahogy eddig, sajnos, sok esetben bántak el az újhazába szakadt véreinkkel, akkor a jövő félszázadban esedékes örökségen felül már most elérjük, hogy mind többen és mind szívesebben jönnek az amerikai magyarok haza. Sőt nemcsak maga megjön, hanem Alex pincér barátom, (megkérdeztem a teljes nevét: Köröskényi Elek) példájára szívvel-lélekkel kardoskodnak is a bennszülött amerikaiaknál, hogy Magyarországot tekintsék meg.

Szokásom ellenére ma benne vagyok a reminiscenciákban.

28 év előtt az a tisztesség ért, hogy a nagy író: Tóth Béla fogadott Abonyi-uccai nyolcszögletű toronyszobájában. Dadogva és mégis felülmúlhatatlan ékes-szólással véste belém az elektromosan megvilágított Nagyszalonta ideálját. A Main Street villamosvilágítása ma már eljutott nálunk is a legtöbb Piac- és Fő-uccára. De az, amit 1900-ban Tóth Béla szemében az elektromosság jelképezett: a technika tökéletessége, a városi berendezkedés amerikai kényelme, a városi polgár mozgási szabadságának amerikai korlátlanúsága, az még ma sem teljes. Legyen minden magyar kisváros elektromosan megvilágított Nagyszalonta, az Arany János magyarsága és műveltsége töltsen be a Piac-tereket, s legyen oly kényelmes, modern és gazdag, mint a Main Street.

(1929 március.)

EGY KERESKEDŐ NAPLÓJA

ROUGE OU NOIR

I.

Piros vagy fekete, páros vagy páratlan, Sopron vagy Budapest. Ez a kérdés, válasszatok. Itt még van némi latitúd. Még nem döntöttek a felsőbb hatalmak, talán legjobb volna, ha ezt is megjátsszanánk már. Én teszek egymilliót Sopronra, derék város, kies város, sokat szenvedett város, hűséges város. Kapja meg ő a játékbankot. . . Nem, én kétmillióba fogadok, hogy Budapesté lesz a jutalom. Elvégre mégis ez a szíve az országnak, dicső fővárosunk, világfolyam szeli ketté és milliónál több embernek ad hajlékot. Ennyi kvalitással mégis csak inkább ő a méltó, hogy rája szakadjon a nagy szerencse. Gyerünk tehát! Faites vos jeux, Messieurs, Sopron vagy Budapest, piros vagy fekete. Rien ne va plus!

II.

Egy bizonyos. A hipokrizis gyanújába kerül mulhatatlanul minden élő személy, aki a játékbank ellen csak egy félig is gyöngéd szót merészel megkockáztatni. Hát nem játszottak eddig is hazárdjátékokat? Ha tiltva, ha rejtve, de virágozott eddig is a zsugázás. Miért jaidulnánk fel éppen most, amikor a hivatalos asszisztenciával létesített kaszinóból haszon is háramlik a közre nézve? Sőt ezenfelül a legfelső ellenőrzés úgyszólván garantálja a rulett erkölcsi komolyságát. Rendben van, mi nem leszünk hipokriták és megkövetjük alássan az engedélyező fórumokat, amiért egy pillanatra, az első pillanatban kételkedni merésztünk. Valóban semmi gáncs nem érheti a hatóságokat, amiért a szent idegenforgalom nevében, a külföldi magyar propaganda előmozdítása céljából, a hazai ipar és kereskedelem pártolásának eszméjétől áthatva, létre akarják hozni a játékkaszinót. Rendben van, nem leszünk hipokriták.

III.

És amidőn ezt elhatározzuk, már nem is vagyunk azok. Nekünk könnyű, de mitévő legyen a miniszter, akit lóhalálban üldöz egy idegen futár, amint a bihari hegyek felé vágat fakó lován. A futár lepecsételt levélben viszi egy nagy külföldi csoportnak, hogy ne mondjam koncernnek, az üzenetét távol Magyarországba.

A levél így hangzik:

Ew. Excellenz! Sehr geehrter Herr Minister!

Szövege hiteles fordításban a következő:

„Távolból megértő figyelemmel kísérjük azt az ideális tevékenységet, amelyet a magyar hatóságok folytatnak az idegenforgalomnak hatalmas arányú fellendítése érdekében. Bármennyire helyesnek tartjuk, hogy az

emberek lelkében élő játékszenvedélyt felhasználják az idegeneknek Magyarországra való csöditésére: szerény nézetünk szerint itten nem volna helyes megállni. Vannak szenvedélyek, amelyek hatalmasabbak még a kártyánál is. Erre alapítjuk mi alatt körvonalazandó tervünket.

Előrebocsátjuk, hogy csoportunk ezen beadvány elküldésével egyidejűleg a Bank of Englandnál 10 millió font sterlinget tesz letétbe az alábbi ajánlat komolyságának biztosítására. Egyébként megbízhatóságunkról kitűnő információt szerezhetsz Excellenciád Pierpont Morgannál New-Yorkban, úgyszintén London és Frankfurt minden nagyobb pénzügyesénél. Ajánlatunk lényege ez: Budapest belvárosának egyik pontján, amelyet Excellenciád a főváros vezetésével együtt számunkra kijelöl, átveszünk egy 30.000 négyszögölnél nem kisebb, 40.000 négyszögölnél nem nagyobb területet és ezt 8 nap alatt készpénzben az utolsó év forgalmi árának kétszeresében a jelenlegi tulajdonosoknak kifizetjük. Már ezen első lépésünkkel megindítjuk a külföldi tőkeimport hatalmas folyamatát, amelynek jelentőségét bőven fejtegetni fölösleges. Ezenkívül számos sajnálatraméltó exisztencia, aki házbirtokát eddig nem tudta értékesíteni, egyszerre megkészszerzi vagyonát.

A kijelölendő területen szerződésünknek a m. kir. állam képviselőivel történt aláírásától számított 15 hónap alatt felépítünk és berendezünk egy olyan etablissement-t, amelyhez fogható a föld hat világrésze közül még egyben sem található. Tervezett intézményünk homlokzatának ideiglenes vázlatát van szerencsénk már most hossz- és keresztmetszetben bemutatni. Ebben az épületben, amely architektúrájának nemes finomságával a Versailles! királyi palotát és kidolgozásának pazarságával a petilai maharadzsza kastélyát lényegesen felülmúlja, ebben a palotában talál elhelyezést a szerződés aláírásától számított 18 hónapon belül ezer francia, ezer angol, ezer japán, ezer olasz, ezer délamerikai — és ha helyben méltóztatik hagyni — ezer ragyogóan szép magyar leány. Az egyes fajok alkalmazásának arányára nézve készek vagyunk a kormány[^] által meghatározandó módosításokat végrehajtani.

Kötelezi magát alulírott csoportunk, hogy a világ minden részében, a délafrikai aranybányák környékén épűgy, mint Kanadában és Braziliában, Ceylonban épűgy, mint Ujzeelandban a reklámnak minden elképzelhető eszközével tudomására hozni a világnak, hogy sehol másutt nem látható raffinaity gyönyörűségek élvezhetők ki Magyarországy fővárosában. Propagandánk biztos eredménye, hogy a szélrózsa minden irányából direkt vonatok százai sem fogják győzni Budapestre vinni a kíváncsi utasok légióját. Hogy ebből a magyar kereskedelemnek, a magyar szálloda-, kávéház- és egyéb iparnak, a magyar művészetnek milyen haszna lesz, azt Excellenciád előtt nem kell ecsetelnünk. Amellett akciónk a morált is fogja szolgáltani, mert monopolizálni akarjuk az ú. n. erkölcstelenséget, kikötvén azt, hogy csakis ezen az államilag privilegizált telepen lehet üzletszerűleg foglalkozni ezekkel a szórakozásokkal, minden egyéb más, hasonló institúció a nekünk adott állami koncesszióval egyidejűleg eltörlendő.

Szóbeli tárgyalásainkra tartjuk fenn azoknak az összegeknek a megjelölését, amelyet a kormány által meghatározandó közcélokra vagyunk hajlandók fordítani, de már most jelezzük, hogy jelentékeny számú milliárdot ajánlunk fel évenként ezen a címen. Nagyméltóságod választ várjuk, hogy Budapestre utazzunk a további előterjesztéseink megtétele céljából.

Kiváló tisztelettel: Aláírás.”

IV.

Valóság ez? Tréfa? Mindegy. Meg vagyunk arról győződve, ha kap ilyen írást a belügyminiszter, azon frissiben szét fogja tépni s nem indítja meg a tárgyalásokat az említett külföldi tőkeerős csoporttal. Ebben, ismétlem, nem kételkedünk. De vajjon logikusan jár-e el? Miért difficilis az egyik oldalon, amikor hajlandó leszerelni a másikon: a rulettjáték frontján? Vagy Cato és Tisza István erkölcsi komolyságával kell megválogatni azokat a jövedelemforrásokat, amelyek az állam számára nyitva vannak, vagy Vespasianus császár morális közönyével kell felkapni az aranyat a csatornák széléről is, kedélyesen szippantván be az illatát: Non olet.

V.

Végezetül nézzünk egyszer szembe azzal a sokat emlegetett idegenforgalommal. Ki garantálja ezt, honnan merik ezt olyan biztosan állítani? Mely okok vezetik Öt, a jámbor idegent, hogy útját éppen Budapest felé vegye, csak azért, mert házak falán, menetjegyirodák reklámtábláin azt olvassa Kairóban vagy Singaporéban, hogy Budapest. Megjósoljuk, hogy sokszáz hazai öngyilkost fog előbb kivetni a Duna, amikor az idegenek széles tömegei még mindig Monaco fejedelemsége felé folydogálnak, ahelyett, hogy Pest felé gurulnának aranyaikkal. Arról sem hallottunk semmit, hogy igazi, kézzelfogható garanciák lennének a belföldieknek a szerencsejátéktól való távortartására. Ellenőrzést, kontrollt emlegetnek, de sehol sem olvastuk a kategorikus nyilatkozatot, hogy a tervezett játékbankba magyar állampolgár a lábát nem teheti be. Azt, amit Monaco és Belgium mindenekelőtt leszögezett: a saját állampolgárainak védelmét, ezt úgy látszik az idegenforgalom itthoni bajnokai nem tartják annyira fontosnak. Ez a pont az, amely e pillanatban a leglényegesebb. Mi nem tudjuk osztani annak a jeles kereskedőnek lelkesedését, aki a játékbank megnyitásától a luxuskereskedelem fellendülését, megújódását várja. Minket az élet, fájdalom, több pesszimizmussal töltött el. Ahogy ezeket a státúumokat nézzük, bizony többre társáljuk a főváros külső városrészeiből, meg a magyar vidékről betoppanó megszorult boltosok számát, akik mielőtt felajánlanak hitelezőiknek egy kis kényszeregyességet, megfuttatják ruletten utolsó pár száz milliójukat. Gurul a golyó s ha nincs szerencse, akkor is a hitelező pénze veszett el, nem a játékosé!

Több keserves magyar pénz fog a kártyán elherdálódni, mint amennyit Gandhi honfitársai, India igazi maharadzái hagynak el a Karátsonyi-palotában.

VI.

(Kihasított oldal egy naplóból.)

— Ma később jött fel Tisza István, mint rendszeren. Természetesen, amíg be nem lépett, lanyhán, vontatottan folyt a társalgás a klubnak mind a négy sarkában. Héderváry anekdotázott a pamlag szélén. Berzeviczy, Papp Géza diskuráltak a másik oldalon. Egyszerre megelevenedett az egész terem, amikor nyilvános léptekkel megérkezett Tisza. Klebelsberghez lépett, halkan mondott neki valamit. A klubban jelenlévő tagok, újságírók, vendégek, mindenki szeme a miniszterelnökre és az oldalt várakozó két bankárra tapadt. Az izgalom, amelyet ezek rejtegetni próbáltak, átköltözött a klub tagjainak arcára. Mindenki a szigeti játékbank sorsára kíváncsi. „Lehetetlen, hogy Tisza felborítsa az elődje által teremtett helyzetet. Ha nem is lelkesedik az ügyért, be van fejezve, ezen még ő se tud változtatni.”

Ez volt a klub felfogása. Tisza pár percig beszélt Klebelsberggel. Azután a terem közepére lépett. Félkörben elébe álltak a képviselők s ő érdes hangján átvette a szót. Előbb a délelőtti ellenzéki beszédre tett egy szúró megjegyzést, majd mikor valaki szóba hozta a német császárnak egy nyilatkozatát, nagy nyugalommal kezdett szélesebb magyarázatba Németország Balkán-politikájáról.

— Kegyelmes uram, — súgja fülébe az államtitkár —, itt vannak ezek az urak, még egy szót szeretnének a szigeti bankról beszélni. Egy pótelőterjesztés.

— Igen kérlek. Mondom, Vilmos császár, amikor Tangerben kiszállott... Tíz percig beszélt tovább. Mikor abbahagyta, csönd állott be. Úgy tetszett, hogy ő kimerítette a témát. A párt kül- és belpolitikusainak nagyrészt e pillanatban Marokkónál is jobban érdekelte a margitszigeti koncesszió sorsa. A csöndet megtörte az államtitkár:

— Kegyelmes uram, talán meghallgatnád egy pillanatra . . . vezérigazgatót. A kaszinóról. . .

— Köszönöm, nincs több beszédem velük.

Ahogy ezt az öt szót kiejtette, komor és ünnepélyes arckifejezéséből tisztán látta minden jelenlévő, hogy a ruletnek Magyarországon befellegzett. Se szép szó, sem ígéret, se hitegetés nem veheti Tiszát rá, hogy belemenjen a bankba s tűrje a mások hazardírozását a magyar állam tekintélyével.

Egy darabig tartott a csönd. A két bankár sápadtan figyelte a középső oszlopok mélyéből, hogy néz keresztül rajtuk sötét pápaszeme mögül Tisza István és kitámolyogtak a teremből. A szigeti játékbank ezzel lekerült a napirendről.

VII.

Tisza István meghalt. Megölték. A vezérigazgató, aki a játékbankot akarta csinálni, szintén meghalt, ő meg magát ölte meg. De az Eszme (t. i. a játékbank eszméje) feltámadt. Faites vos jeux, Messieurs! Rouge ou noir? Sopron vagy Budapest. Tessék választani. Mert az ország elpusztulhat, de a játékkaszinónak meg kell lenni.

(1926 szeptember.)

A EEKLÁM ŐSEI ÉS A REKLÁM HŐSEI

(ELŐADÁS AZ ÚJSÁGKIADÓK
OTTHONÁBAN)

Vájjon helyes úton járok-e, amikor ebben a társaságban a reklám őseiről akarok beszélni, hiszen az újságkiadók praktikus emberek, akiket jobban érdekel a reklám jelene és jövője. Fontosabb rájuk nézve, hogy mit határoztak 1925-ben az áruk szétesztásáról tartott newyorki kongresszuson, fontosabb rájuk nézve a híres A. B. C-nek (Auditor Bureau of Circulation) szervezete, semmint az a kérdés, hogy Julius Caesar milyen fényreklám mellett kelt át a Rubikonon. Az is eszembe ötlök, hogy helyesebb volna a reklám hősei helyett a reklámhősökről beszélni, azokról a színészekről, írókról, politikusokról, városatyákról, akik oly szívesen használják fel a hírlapok betűit abból a célból, hogy a közérdeklődést magukra tereljék.

A külföldön akadt dolgom a múlt hetekben és amikor Párizsban a Mars-téren kigyulladt előttem Citroen reklámjának fényözönében az Eiffel tornya, majd amikor betértem a charlottenburgi filmszínházba, a modern reklám templomába, amikor elolvastam öt-hat új reklámkönyvet, németül, franciául, angolul, akkor láttam csak igazán feladatom nehézségeit. Mit is érnek Önök azzal, ha nagytudományú képpel ajánlom figyelmükbe a pályanyertes definíciót, amely szerint „Werbung ist die organisierte Anwendung von Mitteln zur Massenbeeinflussung von Menschen, in freier Entschliebung sich einen dargebotenen Zweck zu eigen zu machen und sich durch ihn bestimmt, an seiner Verwicklung mitzubeteiligen.”

önöknek is eszükbe jut ennek hallatára atyamesterünk, Rákosi Jenő mondanása az újságíró iskoláról. Szép, szép ez az újságíró iskola, egészen olyan, mint amikor valaki megpróbálta, hogy az egérfogást rendszeresen tanítja a gyermekeinek. Ez is hasznos dolog, de ki van téve a legszorgalmasabb tanítvány is annak, hogy amikor egy esztendei buzgó tanulás után végre szembetalálkozik az egérrel, akkor megelőzi egy hathetes macska, aki sohasem járt iskolába, mégis jobban tudja az egérfogás mesterségét. Én azt hiszem, uraim, hogy minden „Werbewissenschaft” és „Geschäftskunst” tanulása nélkül önök azok a talpraesett macskák, akik velük született talentumukkal hamarabb fogják meg az egeret, mint azok, akik tudományos definíciók segítségével akarják megtalálni a hirdetőt.

Ehelyett játsszunk inkább rádiót. De ne Breslout, Wient, Párizst, Berlint fogjuk meg a legkülönbözőbb hullámhosszokon keresztül, hanem fogjuk meg együtt hölgyeim és uraim az elmúlt századokat. Éppen 100 év előtt, 1826-ban adta ki Honoré de Balzac az ő szatirikus könyvét: *Petit Dictionnaire critique et anecdotique des enseignes de Paris par un batteur de pavé.*

Mi volt ebben?

Sok érdekes, elmés adatot tartalmaz ez a könyv, de ha nem is elmésebb, bennünket még jobban érdekel a pesti kereskedőknek egy 1803-ban megjelent címtára. Ebben megtaláljuk a „fekete kutyá”-t és a „fehér macská”-t. Ez utóbbi az első Heinrich Ferencnek volt a cége. A „fehér sas” és „kék mókus”, a „cet-

halban lévő Jónás”, a „fehér elefánt” s ki győzné felsorolni mindet. A vas-kereskedők cégei között az „arany kapá”-t, „arany lánc”-ot, „ezüst lókefé”-t és „vaslapát”-ot találjuk.

Még egy csavarás, hopp! Megvan a 200 esztendő kereken. 1726-ban adta ki híres szótárát Savary, amelyben az Affiche szó még halászmű kifejezést jelent, horganyt vagy effélét. Affiche: olyan értelemben, mint hirdetés, plakát nincs meg a szótárban s csak négy évvel később merül fel újra a szótár pótfüzetében, ahol ezt a meghatározást találjuk: „Placard attaché au lieu public pour rendre une chose notoír à tout le mond.” E szerint pontosan megállapítható, hogy a plakát szó 200 esztendővel ezelőtt bukkant fel. Ugyanez az 1726. év arról is nevezetes, hogy ekkor kezdték el számozni az uccákat Párizsban és ezzel megkezdődött a leáldozása a reklám első romantikus korszakának.

Új hullámhosszat diktálunk a rádióknak. Egy csavarintás. Már 300 évvel értünk vissza a múltba.

1629 november 21-én jelent meg az első újsághirdetés egy hollandus lapban. Ettől fogva állt rendelkezésre a hirdetőközönségnek ez a nagy apparátus, de eleinte bizony keveset élt vele. Miért? Mert a gazdasági köztudat (Sombart úgy mondja: gesamte Wirtschaftsgesinnung) még nem volt beállítva a verseny gondolatába.

Amint a XVII. század új, hatalmas vállalkozó-típusoknak a fellépését élte meg, amint megnő a polgári gazdaság emelkedésével a luxusfogyasztás, virágzásnak indul a merkantil kereskedelmi politika és tökéletesedik a technika: mindezeknek az okoknak számos hatása van. Közöttük együtt találjuk meg kezdeteit a modern részvénytársaságnak, a giró-bankoknak, a postának, a váltónak, egész sereg új iparnak és a reklámnak is. De azért eltelik száz esztendő anélkül, hogy az alapvető gazdasági felfogásban változás állna be. Csak a XVIII. század közepén írja meg egy tekintélyes angol író, hogy az újsághirdetések kezdenek mindjobban elterjedni, pedig még kevés évvel ezelőtt a tekintélyesebb kereskedők aljasnak, gyalázatosnak (me an and disgraceful) találták, ha valaki nyilvános hirdetéssel lép a publikum elé.

1751-ben már más a felfogás. Igen bizalomkeltő, hitelképes emberek is az újsághirdetéseket találják a legegyszerűbb és a legolcsóbb módszernek, hogy a világnak tudtul adják, hogy mit kínálnak eladásra. Még a 18-ik század elején azt kívánta az üzleti morál, hogy a boltos várja meg nyugodtan a kuncsaftot. Amint a német vásárok szabályai szóltak: „Der Messbesucher wartet Tag und Nacht seines Gewölbes wohl ab.”

Nézzük még a reklám őseinek terjedelmét. Angliában, ahol az újságkiadás aránylag hamar vett nagy lendületet, a 18. század végén 15 millió újság szám jelent meg egy évben. A háborúelőtti esztendőben, 1913-ban, maga Németország csak postán 2 milliárd újságot küld szét. Vegyük azt, hogy egy lap háromszor nagyobb és háromszor vastagabb, mint az akkori lap volt, következésképp tízszer terjedelmesebb. Ebből látszik, hogy 1000—1500-szor több olvasmány ment széjjel újság útján Németországban, mint másfélszáz év előtt Angliában. Tegyük hozzá, hogy az akkori lapoknak egy tizede volt hirdetés, ma a fele. A hirdetések tartalmát ha tekintjük, inkább szórakozásokat hirdettek, mint üzleteket. A gazdaságtörténelem vizsgálói szerint a reklám őseinek közös ismertetőjele az volt, hogy azokat az árukat kell hirdetni, amelyeknek a létezéséről különben senki sem tudna. A megszokott fogyasztócikkeket úgy szerzzük be, hogy elmegey az ember a rendes boltosához és ott megvásárolja. Csak ha olyan cikkekről van szó, amelyek kívül állanak a rendes üzleti forgalmon, olyankor tesz be az ember hirdetést a lapba. A reklám tárgya legelső sorban:

a könyv, miután rendszeresen a könyvkiadók rendelkeztek legelőször nyomtató műhelyekkel, tehát a hirdetés nem került pénzükhöz. Továbbá reklám tárgyai az új élelmiszerek: tea, csokoládé, az új találmányok, távcsövek és parókák. Konkurenciás hirdetés a Times első számában bukkant fel 1780 január hó 1-én.

Azért a korai kapitalizmusnak reklám nélküli korát ne képzeljük el túlságosan tartózkodónak. Amikor Montesquieu elment a párizsi főtörvényszékre, ifjú elárúsítónök végtelen során kellett áttörnie magát, ezek mind hízelgő szavakkal igyekeztek őt magukhoz vonzani.

A mi rádióink azonban nyolclámpás rádió, ezzel messzebb, sokkal messzebb mehetünk. Elhagytuk egyszerre a nyomtatás korszakát és eljutunk a kikiáltók korszakához, A mi dobos kisbírónk ősei nemcsak Párizsban vannak meg, ahol az újságok megjelenése előtt már 400-an voltak a crieurs de Paris. De meg voltak ezek a régi Rómában és Pompeiben is. Mindenütt, ahol a cseregazdálkodás elemeit megtaláljuk.

Végül elvisz a mi rádióink Tébába, ahol megtaláljuk a legrégebbi hirdetést, amit most a British Museum őriz: egy rabszolga tartó gazda reklamálja vissza elvesztett rabszolgáját és majdnem ugyanolyan stílusban ígér jutalmat a szerencsés megtalálónak, ahogy nálunk szokták az elvesztett óráért, gyűrűért. Történt pedig ez 5000 évvel Krisztus előtt.

Az Oktogonon, a Nagykörúton kigyulladó ezerlámpás fényreklámnak ösét Karthágóban kell keresnünk. Amikor a karthágói hajósok horgonyt vetettek, a Földközi tengeren kikötöttek, első dolguk volt tüzet gyújtani, hogy ezzel a reklámmal adják hírül barbár vevőiknek, hogy újmódi portékáikkal megérkeztek és a legjutányosabb áron készek kiszolgálni őket. Láthatjuk tehát, hogy a történelem egész folyama alatt, más-más formában, mindenütt ott szerepel a reklám, amelyet a gazdasági életben nem ok nélkül hasonlítottak össze a kenőolajjal, mert ez biztosítja a gépnek súrlódás nélküli járását.

Űl Aemilius Geler a pompeii Insula nevű házban és az Albumra, vagyis a háznak egy fehérre meszelt falrészletére felpingál egy hirdetést. Aláírja Aemilius Celer solus ad lunam. Egyedül űl a holdban.

A hold fogy és megújul, mint a költő mondja.

A Vezúv kiömlő lávája eltemeti Pompeit és évezredek múlnak el, míg a holdban egyedül üldögélő és reklámot csináló Sebes Emilnek: Aemilius Celernek emléke elevenné válik. Aemilius Celerrel átellenben, a föld másik oldalán szintén űl valaki egyedül a hold fényében. Aemilius Celer késői utódja egy nagy büróban foglal helyet és a holdból nyer inspirációt arra, hogyan adja el a petróleumot a kínai parasztnak. Megfesti az ezüsthényű holdat és mellé tesz egy épilyen nyájasan mosolygó petróleumlámpást, hullámzó papíremyővel rajta s ezzel megfogja a kínai ember lelkét. Megnyeri a Standard Oil Company raffinalt petróleumának.

Sikerének titka az, hogy a három kellékből, amelyet Bartholomays felállított a kereskedői érvényesülésnek a feltétele gyanánt, mind megvolt benne a legtökéletesebben: a leleményesség, a kifejezőképesség és a szervező ügyesség.

Már most, ha a nagy hadvezérek életét vizsgáljuk, csodálatosképpen azt találjuk, hogy közülök is azok érték el a legnagyobb sikert, akik ezzel a három kvalitással kiváló mértékben rendelkeztek. Carnegie is úgy találta, hogy abban a kereskedőben, akinek jelszava: „Mein Feld die Welt”, kell lenni a nagy hadvezért jellemző tulajdonságokból. Egy nagy reklám-hadjárat lefolytatása az

alapötlettől a sikert biztosító eszközök előteremtéséig: rendkívüli emberismertet, földrajzi tudást, hadvezéri taktikát feltételez.

Hálátlanság volna, ha a reklám hősei között nem emlékeznénk meg a Robinson Crusoe szerzőjéről: Defoe Dánielről, aki izig-vérig kereskedő volt, ügyes propaganda-csináló és akit Taine is így jellemez az angol irodalom történetében, hogy képzelete tisztára olyan, mint az üzletemberé. Az ő Robisonja egy elszánt kereskedőnek soha el nem lankadó küzdelme a sikerért. Minden hirdetési ügynök, akit munkájában csalódás, piszkolódás ér, vigasztalásképpen gondoljon Defoéra és hősére, Robinsonra. Hányszor jutnak a mi hirdetési ügynökeink is hasonló helyzetbe, mint a lakatlan szigetére kivetett Robinson. Sokesztendő munkával kell kivájni Robinsonnak a fa törzéből a csónakot s akkor sül csak ki, hogy nem lehet azt vízre ereszteni és újabb keserves hónapok munkája következik, amíg elkészül a csatorna, amelyen át vízre lehet ereszteni a két kezével kivájt kis hajót. Mennyi rábeszélés, milyen erőlködés kell, míg létrejön a hirdetési szándék s hányszor hiúsul meg az utolsó percben is azon, hogy a vállalatnak nincs direkt kapcsolata a nagy világgal.

A reklám kezdetleges korának egyik hőse Wells regényének vidéki kis gyógygyógyászja: Mr. Ponderewo, aki a regény szerint, egy csodálatos karriert fut be egy jól fogalmazott reklám segítségével. A reklámnak ez a hőse a reklámok korának még abból az időszakából lép elő, amikor a reklamizálás, „agyonreklamizálás” egyet jelentett a szédelgő feldicséréssel. A szer, amit Mr. Ponderewo valóban nagystílusú hirdetés, egy silány kuruzslószer, amelynek legfontosabb és leghatékonyabb, talán egyetlen hatékony alkotórésze a jól megválasztott neve: Tono Bungay.

Ez volt Ponderewo diadalmas plakátjának szövege. „Egyszerű szöveg volt — mondja Wells —, de valaminő okból lebilincselte az embert. Egyszerre azt vette az ember észre, hogy magában ismétli ezt a szót, amikor már rég elhagyta a plakátot. Felkeltette az ember figyelmét, mint távoli ágyúk dörgése. Tono: mi ez? És utána mély, széles, nem siető hangon: „Bun-gay”.

A reklám, ez csinálja meg a nagy változást. A reklám forradalmat okozott az iparban és a kereskedelemben, forradalmat fog okozni a világ egész berendezésében. A régi korbéli kereskedő házalt az áruival, az új értékeket teremt. Nincs szüksége arra, hogy házaljjon. Elővesz valamit, ami nem ér semmit, vagy nem ér valami különösen sokat — és csinál belőle olyasvalamit, ami sokat ér. Elővesz például valami mustárt, ami éppen olyan, mint minden más ember mustárja és nekiáll, azt mondja, azt ordítja, azt éneklő, azt festi a falra, azt írja emberek könyveinek a belsejébe, mindenhová, hogy „Smith mustárja a legjobb a világon!” És íme! Ezzel már a legjobb is.

Még érdekesebb Wellsnek új regénye, amely most jelent meg kitűnő magyar fordításban: „Clissold William világa”. Ennek egyik hőse így kiált fel:

— Hirdetésre adom a fejem, öcsém. Egy belső hang szólít, hogy jöjjenek. A kerítések nyögnek, az újság hív, hogy segítsen rajtuk. Én leszek a hirdetés Columbusa.

Valami titokzatos szimat Dickont Milton óráshoz vezette. Ez hamar megszerette a fiút, aki huszonegyéves korában már szerződéses társa lett a cégnek és tucatostul, százával, ezrével indította útnak az ezüstórákat Milton műhelyéből a középosztály mellényzsebébe. Milton nem tudta olyan gyorsan összeállítani az órákat, amilyen hamar Dickon eladta őket. Akkor még nem kezdődött meg a zsebórák tömeges gyártása. Milton Svájcban kapta az alkotórészeket. Dickon mindenféle elhelyezte plakátjait: „Milton ezüstórái aranyat érnek — modern ember egy napig sem lehet meg zsebóra nélkül”. Amikor később az erős

szerkezetű, hangosan ketyegő Waltham-féle órák átjöttek Amerikából, Dickon néhány évig hősiesen felvette velük a küzdelmet, csak a hirdetést változtatta meg némileg: „Milton zajtalan ezüstórái aranyat érnek”.

Később Miitor abbahagyta az olcsó tömegórák gyártását és a legfinomabb márka lett. A Milton Watch Company most már azt hangoztatta, hogy: „A Milton-féle művészi stílusú, intim zsebóra az igazi úriember ismertetőjele”.

A Pear-szappan fellépése korszakalkotó dátum a világtörténelemben, mondja Wells hose. Addig példátlan propagandával indult hódító útjára. Egész cikkek jelentek meg a lapokban arról: hogyan is készül a híres Pear-szappan. A Pear-cég akadémiai festőkkel csináltatta plakátjait. Ők voltak az elsők, akik a humort is a reklám szolgálatába állították, sőt önmagukat is karikírozták. Híres volt a Punchban megjelent karikatúra. A legjobb művészek egyike csinálta. Rongyos, piszkos, ágrólszakadt csavargót ábrázolt egy ilyen felirattal: „Tavaly egyszer Pear-szappannal mosakodtam, azóta se volt más szappan a kezemben!”

Glissold Dickonnak furcsa problémái voltak. Például a kakaó reklámozásán törte a fejét. Akkor jelent meg a kakaó az angol kereskedelmi horizonton és egész csomó cég harcolt az egyeduralomért a kakaópiacon. Ott volt Van Houten, azután Epps és Gadbury. Lehet, hogy Rowntree is köztük volt.

— Te talán azt képzeled, öcsém, hogy van egy szemernyi különbség is ezen gyártmányok közt? Szó sincs róla! Egy kutya az mind. De aki jobban hirdet, az győz és meggazdagodik.

Dickon remélte, hogy valamikor külön hirdetési fakultást állítanak fel az egyetemen, ahonnan a hirdetési tudomány doktori fokozat kikerülne. Ha ez megvalósul nálunk, akkor lelki szemem előtt látom, amint a magyar tudományegyetem hirdetési fakultásán Szabó László dékán fogja díszdoktorrá avatni a mi akkor is még ifjú elnökünket, Sümegi Vilmost.

— Mi a hirdetés tulajdonképpen? A tanítás modern formája, semmi egyéb. Mi ezerszer jobban tanítunk, mint a nagyképű rektorok és tanárok légiója.

A nép többet tanul tőlünk, mint a tanítóktól.

— Tanítók, mit gondoltok ti, mi a tanítás? Elavult, régimódi, kezdetleges hirdetés. Egy zárt szobában, néhány tucat hallgató előtt, szóbeli módon csináljátok azt, amit mi nyomtatott betűk segítségével milliók számára csinálunk. Ma már annyi létjogosultságotok sincs, mint a dobos kisbírónak.

— Az iskola szerepe ma már csak az, hogy megtanítsa a gyerekeket az olvasásra ... a hirdetések elolvasására. Minden új eszmét kinevetnek, ez az úttörő sorsa.

Legkedvesebb Clissoldnak ez a mondása:

A mezei virág, kis öcsém, tarka hirdetés, amely a méheket mézfogyasztásra csábítja.

És most hadd idézzük a magyar reklámnak egy őst, aki egy személyben hősnek is számít, hadd szóljunk a Magyar Hírmondónak, az első magyar újságnak szerkesztőjéről: Ráth Mátyásról.

Ennek a Magyar Hírmondónak reklámjai közt konkurenciás hirdetéseket is találunk: „Maixner uram pesti kalmár zöld koszorú alatt való boltjában, a Kigyó uccában mindenféle friss kerti magokat árul, nevezetesen karfiol és egyéb káposztamagokat, nemkülönben találni nála 3 levelű fűmagot is”.

De ugyanezen lap néhány év múlva hozza a 20 éves Csokonai előfizetési felhívását.

Nagy eset ez, hölgyeim és uraim! Amikor Csokonait kitagadta legszűkebb környezete, kicsapta a főiskola, ahová járt, félreismerték tehetségét tudós pro-

fesszorok és főpapok, kitagadták rokonai és görbe szemmel néztek rá kortársai, akkor akadt egy magyar újság, amely látatlanul reklámot csinált négy meg nem írt kötetének és elnevezte Csokonait a legszebb magyar remények zálogosának. De ez még mind semmi. Ugyanez a Magyar Hírmondó 1784-ben, böjtmás havának 20. napján levelet közöl Gréztből: Trexler Ignác Filep úr már kiskocsiját is elkészítette, melyen ló nélkül oly sebesen járhat az ember, mint azt ügetve járó lovak húzzák. Két övedző szárnya vagyon, melyet a kotsin járó csak lábával nyomogat, hogy az útból ki ne térjen mentében. Ha pedig fordulni akar, avégett is még más eszköze vagyon.

Szent Jakab havának 14. napján pedig ezt írja a Magyar Hírmondó: Felső Bányán Szatmár Vármegyében egy kerékgyártó oly szekeret vagy kotsit talált fel a múlt tavaszon, mely minden iga baromi segítség nélkül megyén, aki benne ül, forgat egy kereket, mint szinte a köszörűkövet szokták hajtani, hogy lassan vagy sebesen menjen, a benne ülőnek vagy hajtónak akaratján áll, hajtatik pedig maga kényén, minden erőltetés nélkül. A Mutató Táblán ez áll:

KOTSI- MELY VONÓ-BAROM NÉLKÜL MEGYÉN

Túlzok-e hát, amikor azt állítom: Ez a Ráth Mátyás az a reklám terén, ami a milói Vénus szobrása lett volna, ha kezét-lábát levágnák. Vagy mondjuk, ha olyan szigetországban születik, ahol nincs márvány, nincs kő, amit kifaragjon.

Lehetetlenség meghatottság nélkül olvasni e sorokat. Milyen invencióval reklamirozza Trexler uram találmányát, hogy megőrül a szatmármegyei kerékgyártó kezdetleges gépének, milyen markáns címet talál: kotsi, mely vonóbarom nélkül megyén. Mily kár, hogy Ford és Citroen, Renault és Cadillac előtt egy századdal hamarabb született meg néhai jó Ráth Mátyás, akiben több tehetség volt a reklámhírek fogalmazásához, mint sok ezer kései epigonban.

Már most erre mondhatja valaki, hogy e két kocsi közül nem volt egyik sem az automobil Ádámja, hiszen történeti faktum, hogy már a 15. század óta Kínában, Angliában, Németországban történtek próbálgatások a ló nélkül közlekedő fogatok tekintetében. Az is igaz, hogy 1769-ben Cugnot járatott egy gőzöst, melyet 1785-ben (egy évvel később, mint Ráth Mátyás cikke) követett Murdoch találmánya. Ez mind igaz. De bizonyos, hogy Ráth Mátyás, a vérbeli hirdetési szakember szimatával tért újra meg újra vissza az automobil-experimentumokra. Megérezte, hogy ezé a találmányé a jövő. Ennek publicitást kell adni. Ezt hirdetni kell.

Ráth Mátyás ott volt a parancsnoki hídon, ő ki akart húzni minden vergődőt, aki a magyar vizeken evezett. Nem rajta múlt, hogy a felsőbányai kerékgyártók nem tudtak boldogulni, mert az a kifejlett kapitalista kor még csak száz egynéhány év múlva alakul ki, amelynek mindennapi fuvarozó szerszáma a vonóbarom nélküli kocsi. A Magyar Híradó ezen évfolyamától 110 év telik el, míg a Petit Journal meghirdeti 1895-ben autóversenyét, mellyel a sportkörök figyelmét rátereli az újfajta kocsikra.

Igaza van annak a német írónak, aki teljes objektivitással állapítja meg, hogy nem 1880 az autó születési éve, mikor Daimler és Benz egymástól függetlenül rájöttek az exploziós motor nyitjára, hanem 1885, mikor a Petit Journal pályázata nyomán kiderült, hogy az autó minden alkatrésze megvolt. Ezen alkatrészek közé tartozott a közönség figyelme, az ügyes publicitás. Büszke vagyok rá, mint magyar újságíró, hogy a legelső alkatelem, a magyar szakíró lelkesedése nálunk megvolt 110 évvel a Petit Journal nekibuzdulása előtt.

A reklám hőseiről szólva, meghajtom lobogómat a győri lelkeszből lett és győri lelkésszé vált nagy magyar újságíró előtt.

Kettő következik ezekből:

Egy: az iparos, a kereskedő, a termelő, mindenki, aki előrehaladni, boldogulni akar, minden előítéletet levetve, fel kell hogy használja a reklám eszközét. Ahogy beteszem a takarékbba és kamatoztatom a 100 pengőmet, ha van 100 pengőm és nem feszélyez az egyház régi kamatszedési tilalma, ugyanígy beteszem az újságba a boltomat és nem feszélyez, hogy valaha az volt az erkölcs, hogy jó bornak nem kell cégér. Ez az egyik konzekvencia a közönség felé.

A másik: a hirdetésszerzőknek szól Glissold tanítása, Wells tanítása. Az ország rekonstrukciója attól függ, hogy mindenki használja fel a benne lévő erőt véges-végig abban a tudatban, hogy a közösség érdekét szolgálja vele. 1870-re, a német győzelemre a schulmeisterek készítették elő Németországot. Hogy mi feltápáskodjunk — ezt nem ma hirdetem először: amikor az ÜMKE-hoz jöttem 1908-ban, is vallottam — ahhoz a sajtó útján megszólaló, erőhöz kapó kereskedelem is szükséges. Ehhez pedig kell a hirdetési emberek munkája. Ezek erősítik meg a sajtó existenciáját, ezek erősítik meg a kereskedelem, az ipar boldogulását.

(1927 március.)

AKI GYAPJÚT VÁSÁROLT HALÁLOS ÁGYÁN

A szanatóriumi orvos félrehívta a családtagokat. Kíméletes hangon közölte velük, hogy a földi tudomány immár kimerítette az összes lehetőségeket. Legokosabb lesz, ha a szegény beteget elszállítják . . . Hazaviszik . . . Otthon mégis jobb lesz szegénynek ... Mindenesetre siessenek ...

Az autó előállt és félve, lassan hazagördült a drága beteggel Pestről Pápara. Valahányszor egy sínen keresztül mentek, minden nagyobb zökkenőnél úgy tűnt fel, hogy vége, nem bírja ki.

Azonban kibírta. Befordult a kocsit a pápai házba. Befektették a beteget a maga ágyába.

— Úgy-e, jobb itt, Miska bácsi?

— Bizony jobb, édes fiam. Talán itt meggyógyulok.

Megtört szeme fürkészve nézett körül az ismerős arcokon, az ismerős falakon függő képeken.

— Talán meggyógyulok . . . De vajjon leszek-e még valaha ember a talpamon? Fogok-e még egyszer üzletet kötni?

. . . Könnyes szemmel néztek egymásra a családtagok. Aztán az egyik kisompolygott. Három perc se telt el, bejött két ismerős pápai ember.

— Édesapám, itt van a szomszéd, azt mondja, de jó, hogy hazajött apám Pestről. Volna gyapjúja eladó, kérték mások is, azt hiszem, kár volna elszalasztani.

— Oszt mennyiért adná?

Egy-két percig alkudoztak. A szomszéd hamarosan a markába csapott az ágyban fekvő betegnek. Ez meglepégedetten hunyorított egyet. ... S egy félóra múlva megnyugodva kilehelte a lelkét.

*

Ungár Mihály a neve a 67 éves pápai nyersbőr- és gyapjúkereskedőnek. akit tegnap az egész város óriási részvéte mellett helyeztek el örök nyugalomra. Puri-tán ember, jótékony, humánus lélek, mintaszerű kereskedő volt, akit tisztelt, becsült Pápa apraja, nagyja. Nyolcvan esztendeje fennálló cégének tisztas hírnevét csak fokozta hosszú életén keresztül.

Halála stilszerű volt. Adott-vett életében. Az üzlet volt éltető eleme. Azok közé az igazi kereskedők közé tartozott, akik meghalni is nyugodtabban tudnak egy jól megkötött üzlet után.

(1929 szeptember.)

LOSONC 1908

I.

— Az első vidéki beszédet Losoncon fogod mondani. Két hét múlva megyünk. Ruminak bejelentettem, hogy téged is viszlek. Szedd össze az anyagot!

Ezt az instrukciót adta főnököm. Én lázasan fogtam hozzá a készülődéshez. Esténként nem mozdultam ki a Gerő-penzióból, nappal meg nyomoztam ismerőseim között, akad-e olyan, akinek köze van Losonchoz s meg tudja mondani, mi érdeklí legjobban az ottani merkantilis világot. Nem találtam senkit, így aztán neki ültem a szálláson az írásnak. Megfogalmaztam nyolc oldal írást, - letisztáztam, betanultam.

A nagy nap hajnala felvirradt. Főnökömmel elindultam Hatvan irányában.

A pályaudvaron mindjárt megvettük a reggeli lapokat. Ez volt az az idő, amikor a bérkocsisok tiltakoztak a taxamérő behozatala ellen és a Király-Színházban a Hollandi lányt-t új szereposztással adták, a Petráss Sári szerepét átvette egy új szubrett, Kosáry Emmi. Bálványdöntő Barabás — így hívták Tisza kibuktatása óta a híres független képviselőt — levelet írt Ember Sándornak, az Egyetemi Kör elnökének és felajánlotta neki, vegye meg az ifjúság az aradi gyásztér földjét. Polonyi Géza a parlamentben bejelentette, hogy Magyarországon más fajnak, mint a magyarnak politikailag szervezkedni nem szabad. Justh Gyula, a képviselőház elnöke félbeszakította Polonyit, hogy ne beszéljen olyan dologról, ami nem tartozik a tárgyra. De Polonyi megmaradt amellett, hogy a határon nem szabad az idegen fajt megerősíteni. — Ki az idegen, ordított Pop Csicsó, ön az idegen! Mi itthon vagyunk! — mire a függetlenségi pártiak kiabálni kezdtek: Hallgassatok, hazaárulók!

Szende átvette az újságot és nagy figyelemmel olvasta Maniu Gyula beszédét, aki előtte való napon azt fejtegette a Házban, hogy a kormány politikája inkább kedvez a nagybirtoknak, mint a kisbirtoknak, s a románok fel fognak hagyni a keleti türelmességgel. Tudod-e, kérdezte Szende, hogy Jászi Oszkárnak meg van a teljes koncepciója a nemzetiségi kérdésnek svájci analógia szerinti megoldására.

Az újságok azonban még több érdekes hírt közöltek ezen a reggelen. Prágában letépték a fekete-sárga zászlókat és nyíltan éltették a cseheket. Kelemen Samu kormánypárti képviselő a parlamentben megismételte a miskolci szövetkezeti kongresszuson elhangzott panaszt, hogy a szövetkezeti központ drágábban szállít az egyes szövetkezeteknek, mint amennyiért ezek a vidéki nagykereskedőknél vásárolhatnak.

— Vájjon ki ez az Ali Kemal, aki nyílt levelet intézett tegnap Vámbéry Árminhoz s tőle várja a törökök és a magyarok, meg az osztrákok jóbarátságának helyreállítását?

—Hát Vámbéry hozza helyre, amit a diplomataék elrontottak! — vetette oda főnököm.

—Nem csodálom, hogy hozzáfordulnak. Élő központja a Keletnek és Nyugatnak ez a kis sánta öreg dervis. Milyen örült tekintélye van odakint, láttam Parisban, ahol Rusztem révén jutottam Achmed Riza közelébe, aki a legnagyobb ember a török emigrációnak, most tért vissza Sztambulba s főember odalent.

— Achmed Riza? — kérdezte főnököm. — Éppen ő róla van szó a mai újságban is, ő lesz az új külügyminiszter. Azzal kezdte, hogy dörgő nyilatkozatot adott ki a monarchia ellen, az annexió miatt. Birtokba vette Ausztria a két tartományt, amit deponáltak nála. Röviden sikkasztók vagyunk.

— Jól jártunk ezzel a Boszniával! Olvasd csak el a Belvedere választát, amit a szerajevoi érseknek adott.

— Hogy-hogy a Belvedere?

— Hát a mi derék bosnyákjaink reálpolitikusok és a jövőre is gondolnak. Stadler elvitte a híveit Ferenc Ferdinándhoz, aki megnyugtatta őket, hogy a császár oltalma alatt — érted? nix király, nix k. u. k., csak császár van — az ő oltalma alatt fejleszthetik tovább vallási és kulturális érdekeiket, „önök a trón biztos és szilárd támaszai.”

— Még mit mondott nekik a trónörökös?

— Siet Boszniába, hogy saját szemével győződjék meg Bosznia kulturális és gazdasági fejlődéséről.

— Van még valami érdekes az újságban?

— Nem elég ez, amit eddig olvastunk? Az, hogy Schönbrunnban miniatűr díszelőadással ünnepelték a császár 60 éves uralkodását, az nem érdekes. Károly Ferenc József főherceg epilógust szavalt. (Miféle rossz sejtelve lehet a leendő trónörökösnek, hogy epilógust szavalt?) A végén virágos kocsi szaladt fel a színpadra, két és három éves királyi hercegek dobáltak virágbokrétaikat, öfelsége pedig kitüntetések dobált, összesen 4020 darabot.

— Szép.

— De az kevésbé tetszik nekem, hogy a tőzsdén délben kihirdették Ábrányi sajtófőnök értesítését, hogy a híresztelések, mintha egy vagy több hadtestet mozgósítanának, alaptalanok. Erre semmi szükség. Csak a 15. hadtest állományát egészítették ki felemelt békelétszámmal.

— Ezt már tegnap tudtuk, Simivel beszéltem. Az egész csak tőzsdei trükk volt. A veszteség, bőven megtérült az utótőzsdén. De mégsem szeretem a dolgot.

— Másfelől nem mondhatod, hogy politikusaink nem állanak a helyzet magaslatán. A függetlenségiük haragszanak a saját édesapjukra, Thaly Kálmánra, amiért az annexiós bizottság ülésére, mint elnök, meg merte hívni Thallóczyt. Kiadták a jelszót, hogy közös tisztviselő nem vehet részt a magyar parlament bizottsági ülésén. Ha Thaly nem enged, bejegyeznek egy interpellációt.

— Szörnyű. Meglátod az annexiós krízis lángra gyújtja Európát, Kemal hiába csitít, Achmed Riza izgat, a bosnyákok mozognak, a trónörökös felbuztatja a híveit, ropog a tűz a puszkaporos hordók körül és a mi angyali politikusaink jámboran folytatják közjogi szószálhasogatásaikat. Egyébrez igazán nem értenek. Hej Thaly, Thallóczy! S mi van sporthír?

— Bláthy Titusz rekordot javított, az autójával Pozsonyból egyhuzamban hajtott Brassóig. Ellenben a Ferencvárosi Tornaklub és a Fővárosi Tornaklub bajnoki mérkőzése a vízbe esett.

— No hát akkor ideje, hogy mi meg essünk be egy kis sörbe, gyerünk a restibe!

II.

Az étkezöben két jókedvű fiatalemberrel találkoztunk. Azok is gyűlésre mentek, mint mi. Csak másféle gyűlésre. Ha most visszagondolok 25 év után erre az utazásra, először is az ötlik eszembe, hogy négyünk közül csak én maradtam ott, ahol voltam, csak én nem lettem miniszter. A többi az lett. Huszár épügy, mint Haller és a leghamarább Szende.

De ki gondolt ezen a friss őszi napon miniszteri székre? Csak a mára gondoltunk. A délutáni szerepünkre gondoltunk. Hallerék továbbutaztak, gondolom Rimaszombatra. Külön asztalnál ültünk, egymás szomszédságában. Az adomák szüntelen röpködtek, egyik asztaltól a másikig. Se Szende Pál, se Huszár nem fogytak ki a régi anekdotákból. A nagy nevetés közben majd ottmaradtunk az étkezöben. Egyszerre fűtült a vonat s már berobogtunk Losoncra.

Deputáció a vonatnál. Öt-hat kereskedő. A vezetőjük nekiesik Szendének, jobbról-balra megcsókolja. Nekem is megrázza a kezemet. A kijáratnál pompás fogat vár.

— Ez az új fiú? Jól teted Palikám, hogy elhoztad. Szervusz öcsém, én vagyok a Rumi. Majd itt felavatunk. Délután meglátjuk, mit tudsz. Ott lesz a gyűlésen a polgármester is, meg a főügyész.

A következő percben Rumi más tíz embernek adott utasítást. Azután elindult a hintó nyomban a város felé.

Megszólal meggyőződéses hangon az egyik helybeli alelnök:

— Ruminak vannak a legszebb lovai. (Hogy Losoncon, vagy az egész kontinensen, azt nem mondta.)

Engemet is felraknak egy úri bricskára. A libériás kocsis megsuhintja az ostorát s mire elhelyezkedtünk a puha ülésen, már le is kell szállni. Álomszerű volt az egész. Olyan gyorsan ment.

A szálláson megint elibénk kerül a vezér.

— No Pali, mondj valami friss pesti pletykát.

— Mit meséljek neked Rumikám, hiszen te többet vagy Pesten, mint én. Fogadjunk, hogy tegnap este is fent kártyáztál a kaszinóban.

— Ugyan kérlek, elparlagiasodik itt az ember. Nagyot nevet hozzá és végigsimítja magán Neuländer mester remekbe szabott ruháját.

— Most siessetek, ne öltözzetek sokáig, éhes az eklézsia és még ebéd előtt végig kell szaladnunk a losonci korzón. Ezt megkívánják a hölgyek.

Belékarol főnökömbé, már kinn vagyunk mindannyian a főtéren s kedélyesen zsiszongó, derült, jókedvű publikum vesz körül bennünket, Rumi mindenkit üdvözöl, kézcsókokat röpít előre, bókokat dob oldalt, barackot nyom a kisfiúk fejére, hunyorít egy-egy öreg lumpnak, aki a napfényben próbálja kinyitni az álmos szemét. Rumié a főtér, a korzó, az egész derült, jókedvű város. Csak éppen zsebre kellene vágnia, annyira övé az egész társaság.

— Rumi, hol voltál? Mióta nem láttunk, Rumi? Mért nem jöttél fel a kaszinóba? Beszédem volna veled. Rumi lelkem, magának kell eligazítani az ideai nőegyleti hangversenynek a dolgát. Rumi ígér, Rumi vállat vereget, Rumi ugrat, Rumi csipked, Rumi vigasztal és Rumi megint ígér. Ember még úgy nem asszimilálódott egyszerre a megyei és a pesti környezetébe, mint a mi losonci elnökünk.

Tíz percnyi séta után összegyűlünk a nagyvendéglőben.

— Gyerekek üljetek le, farkas étvágyam van. Ezek a szegény fiúk is hadd egyenek valamit. Éhgyomorra nem prédikálhatnak.

Leülünk, szomszédom elmondogatja, kik a jelenlévő nevezetességek. Ez a polgármester, ez a főkapitány, ez a kövér az állomásfőnök. Csupa boldog

embere a boldog békének. Alázatos szolgád, vezérigazgató uram, szép, bogy te is eljöttél.

— Hát csak nem maradok el, ha ti hívtok. S mit szólsz a garabócsi végrendelethez?

— Ez volt a nap szenzációja. A környék hatalmas kriminális botránya. Az öreg Gelléri Nagyot, a milliomos öreg fiskálist elhívatta kastélyába egy atyja-fia. Az öreget jól tartották étellel-itallal. Egyszerre csak éjfélkor befordult egy úrifogat a kastély udvarába. Kiszállt belőle három megyei úr meg egy balassagyarmati hivatalos férfi. Mit csináltak — mit nem? Az három hét múlva derült ki, mikor közben Gelléri Nagy meghalt. S kihirdették a végrendeletet, amit az éjfélhi hintó utasai előtt csinált az öreg úr, ráhagyván minden vagyonát a vendéglátó házigazdára meg a feleségére. Persze tegnap a vizsgálóbíró elrendelte a letartóztatásukat.

Nagy izgalommal tárgyalta a losonci társaság a garabócsi esetet. Csak a főorvos méltatlankodott.

— Nálunk lent a Bácskában ilyesmi nem fordul elő. Szeretném látni azt a bácskai ügyvédet, ha még olyan öreg is, aki halálos beteg lesz egy kis beru-gástól.

Alig nyeltük le a levest, betolnak egy cimbalmot a szobába. Itt van teljes bandájával a felvidék leghíresebb cigányprimása. No ezek jól csinálják, adja a meglepettet Rumi. De ha már muzsika van, igyatok egy korty bort. Száraz torokkal nem lehet hirdetni az ígét, kis Balkányi. Simogató mosolygással tölti meg poharamat az egyik notabilitás. Mire a második húsételt behozzák, igen emelkedett hangulat kerekedik. Engem megkérdez a baloldali szomszédom, jártam-e már valahol külföldön?

— Berlinben voltam diák.

— Óh Berlin, nagy város, hatalmas város. Osztán megismerkedett-e ott öcsém híres férfikkal?

Büszkén kivágtam, hogy Lisztet is hallgattam, meg Wagnert. A kis öregre ez nem tett valami hatást.

— Más nagy embert nem látott?

— De igen láttam. Mommsent is, a történetírót, Menzelt, a legnagyobb német festőt. A Goethe-Bundban találkoztunk.

Szomszédom egykedvűen nézett a levegőbe. A cigány húzta a bánatos nótákat. Rumi az asztalfőn merengett, én magam mindjobban kezdtem elszomorodni, hogy mindenféle nevezetes tapasztalatom, eddigi viselt dolgom oly keveset érnek ezen szigorú losonci bírálóm szemében.

Egyszerre egy mentő kérdést tett fel a szomszéd.

— Hát Wohl Lajossal nem találkozott, öcsémuram?

Most már 25 év után megvallhatom, hallottam én odakint ennek a Wohl-nak a nevét, azt is tudtam, hogy be-bejár a követségünkre, de most már magam is megkötöttem magam.

— Nem ismertem.

A derék losonci polgárnak leesett az álla.

— Na, ez a fiatalember ugyan jól csinálta. Elköltötte az apja pénzét és még csak nem is kereste fel Wohl Lajost, a Rumi testvérét. No, ez ugyan szép dolgokat művelhetett odakint.

Kezdtünk cihelődni. Az állomásfőnök befejezte tósztját a vasút és a kereskedelem egymásba fonódó közös érdekéről. A cigány rázendített a Rákóczi-indulóra.

Jobb szomszédom, aki Wohl Lajos miatt megneheztelt, végleg elfordult

tőlem. Balszomszédom viszont meginvitált, hogy a gyűlés előtt játszam vele kettesben egy parti kalabert. Nem tudok kártyázni. Hát mit tud, öcsém? — kérdezte zordonan és odafordult másik szomszédjához:

— No, ez se sokra fogja vinni, — mondta halkán a derék losonci OMKE-tag s olyan oldalpillantást vetett rám, amiben több volt az őszinte sajnálkozás, mint a büszke megvetés.

III.

Átmentünk a Városházára, melyet ekkorára már megszálltak Rumi emberei. Elhelyezkedtünk néhányan az emelvényen. Az elnök üdvözlő szavait sietve befejezte. Utána főnököm kezdett beszélni. Ekkor hallottam először Szendét. Született szónok. Nem törődött vele, hogy a déli muri hatása ugyancsak észrevehető volt Rumi megnyitó szavain. Bánta is ő, hogy a bepezsgőzött notabilitásoknak szörnyen hiányzott az ebédutáni szieszta és eleinte sűrűn ásítottak. Szende kivágott egy hatalmas beszédet a kereskedelemellenes irányzat okairól. A polgármester fel-felriadt. Rumi sem engedhette át magát a pihentető, édes álomnak. Szende beszéde felrázta, feltűzelte őket. Előbb higgadtan, majd nekihevíülve beszélt. Kiterjeszkedett az agrárizmus túlkapásaira. Bírálta Rubineket, támadta Darányit. S a biztos szónok könnyedségével fejezte be szavát. Óriási taps, nagy elragadtatás. A pezsgős ebéd handicap-jét játszva legyőzte az iskolázott szónok s mire befejezte szavait, ébren figyelt mindenki, még a városi tanácsnok is, pedig ő ivott a legtöbbit.

— Ki akar még felszólalni? — kérdezte Rumi.

Senki se felelt.

— Balkányi doktor?

— Én sem.

Ez a két szó: „én sem” volt az én első nyilvános szereplésem az OMKE-ben. Ebbe a két szóba zsugorodott össze a nyolc oldalas hosszú szónoklat, amit Pesten szépen elkészítettem és amit a losonci kereskedőknek a Szende beszéde után elmondani se kedvem, se merszem nem volt.

Egy pár hétnek kellett eltelni, amíg végre erőt vettem ennek az első ellenkezésnek deprimáló érzésén. Pécssett állottam ki először a szószékre.

De a losonci látogatás emléke örökre megmaradt a szívemben s az utóbbi időben többször észrevettem, hogy újra meg újra visszavágyom ebbe a régi kedves, szép városba, ahol 3—4 óra alatt a legváltozatosabb benyomások rohantak át rajtam. Elragadtatás, bámulat, öröm, ijedség, kudarctól való félelem és dacosság. Minden elmúlt. S csak egy maradt meg: a vágy, jaj de jó volna még egyszer leülni a Rumi bácsi asztalához, talán azt se szégyellném, hogy kaláberezni nem tudtam megtanulni éltém második negyedszázadában sem.

MÜNCHHAUSEN BÁRÓ ÉS A TŰZKŐ

Báró Münchhausen Károly Frigyes Jeromos, az igazmondásáról előnyösen ismert német író, megemlékszik emlékirataiban egy hatalmas medvéről. Ez hirtelen kiugrott a bozótból s rárohant hősünkre. Ennek nem volt puska a keze ügyében. Hogy védekezzenek? Mit volt mit tennie: csodálatos lélekjelenléttel a véletlenül nála levő két tűzkövet hozzávágtá a medvéhez. S mivel a báró célozni jól tudott, az egyik tűzkő egyenest a medve száján ment be, a másik tűzkő pedig az ellenkező oldalon. Középuitt találkozott a két tűzkő s puff, a medve felrobbant. Meg volt mentve Münchhausen.

Ez a münchenhauseniáda a tűzkőről — valljuk meg — mai füllel hallva, nem ép túlságosan valószínű. Azonban elmondok önöknek egy másik történetet, amit e héten hallottam. Abban medve nem szerepel, de a hőse ennek is egy tűzkő, amellyel vígan dobálóznak. Hallgassák meg, kérem.

Szintér: Magyarország, ahol a fából készült gyújtók (ú. n. gyufák) súlyos megdrágulása következtében pár év óta egy új iparág honosodott meg. Bizonyos elvetemedett emberek elkezdtek készíttetni bádoból, rézből ravasz masinákat s elnevezték ezeket öngyújtóknak, avagy pestiesen szólva tomadochnak. E masinák hova-tovább olyan tökéletességre emelkedtek, hogy kezdtek kissé terhére lenni ama régibb módi gyújtófák gyártóinak. A kapzsi paraszt, a szívtelen hivatalnok, a fukar lateiner, ahelyett, hogy elegáns úri módra gyufát gyújtana, kezdett rászokni a nem mindig jószagú, de olcsó öngyújtóra.

A kormány, amely él-hal az iparpártolásért — (ha nagyiparról van szó) — rögtön akcióba lépett s megtette a sürgetős intézkedéseket a becstelen rézmasinák kiirtására. Minisztereink előtt több út volt nyitva, melyek közt választhattak. Mondhatták volna, hogy egyszerűen megtiltják a kevés segéddel dolgozó iparvállalatoknak, hogy konkuráljanak a nagy tőkéjű gyufagyárakkal. Nem, kormányunk ilyen erőszakos eszközhöz nem akart fordulni. Elvégre mért ne üssön egy csapásra mindjárt két legyet, amikor a kellemetlen ipari légy mellett ott van a piaci légy is: a kereskedő.

Egyszóval a miniszterek tanácskozársra gyűltek egybe és csakhamar megszületett egy rendelet, amely kötelezi azokat a kereskedőket, akik ilyen öngyújtómasinához szükséges tűzkövet tartanak raktáron, fizessék be az állampénztárba csekély 16-szorosát ama tűzkő értékének. Ezzel aztán agyon is ütötték az átkos masinát. Szebben nem sikerülhetett volna. Mert például van egy efajta kereskedőnek a raktárán tíz millió értékű tűzkő, akkor, úgy-e, a legnagyobb könnyedséggel kirázhat 160 millió adót. Ez csak bagatell.

Hejh, Károly Frigyes Jeromos bátyánk, Münchhausen nemes bárója, milyen enyhe és felüldítő volt a te hazugságod a tűzkőről, ahhoz az igaz, de sokkal valószínűtlenebb történehez képest, amelyet a tűzkőről méltatlan utódok találtak ki. A te hazug történeben csak egy medve pusztult el, de az a tűzkő, amelyet pénzügyminiszterünk süt most el, sok száz ember existenciáját fenyegeti meg elpusztulással. S itt válik el a magyar pénzügyi politika a kedves, hazug Münchhausentól.

(1925 február.)

1919 AUGUSZTUS ELSEJÉN

A Városház-ucca 14. szám alatt székel évek óta a Fővárosi Malomegyesület. Ennek a helyiségében gyűlt össze egy 9 főből álló társaság 1919 augusztus 1-én. Egy nap választott el bennünket a diktatúra bukásától. Huszonnégy óra elteltével lelki szükségét érezte 9 ember, hogy összegyűljön és egymással meghányja-verse, miképpen lehetne feltámasztani a magyar kereskedelem országos érdek-képviselőjét. A négy és fél hónap óta reánk nehezedő bolsevizmus annyi mindennel együtt rombadöntötte az OMKE-t is. Tagjai, tisztviselői elszéledtek, vezére megannyi bajtársával együtt fogságba került, helyiségére, bútorára rátették a kezüket Korvin Ottóék. Nem maradt meg semmi egyéb, mint az OMKE vezetőinek szilárd akarata, hogy az intézménynek élni kell. S ez elegendő volt arra, hogy 24 órával Kun Béláék elmenekülése után már határozatba ment a Városház-ucca 14. szám alatt, hogy az OMKE felébred, az OMKE nagyobb és erősebb lesz, mint valaha. Mintha most is hallanánk Sándor Pál hajthatatlan optimizmustól sugallt szavait, utána Rotter Zsigmond és Drucker Géza adtak a legközelebbi teendőkre vonatkozólag bő munkaprogramot. Előtünk lebeg Girardi József lelkesítő alakja, aki egy-két szóval amellel tett tanúságot, hogy közelmúlt napok és hetek hatása alatt el kell múlnia az ellentéteknek és vállvetett munkával kell dolgozni a rekonstrukción. Mindenkit, aki ott volt a Városház-uccában, egy szellem, egy lélek hatott át: közös munkával vissza kell és vissza lehet szerezni, amit elveszítettünk.

Nem ma van a napja annak, hogy ezt a munkát, amely ama 9 ember elhatározása nyomán megindult, tüzetesen ismertessük. Még csak a 17 pontról sem beszélünk, melyet a kiküldött 3-as bizottság még aznap délután megszövegezett s amely az újjászülető magyar kereskedelemnek szinte Arany Bullájává lett. Nem elevenítjük fel azoknak a vasárnap délelőttöknek az emlékét sem, amikor vendégségben — még a magunk helyisége akkor nem állott rendelkezésre — megbeszéltük a szakmák képviselőivel az elmúlt hét küzdelmeit és a következő hétnek feladatait. Nemcsak a magunk intézménye sarjadt új életre, hanem egyik-másik testvérünk organizmusát is ezeken a vasárnap délelőttökön segítettük rendbehozni. Némi viszontagságok után lett helyiségünk, előkerültek hivatalnokaink, megindult a lapunk. A helyiség tágasabb lett, mint a régi, a tisztviselőgárda megkétszereződött. Az újság azóta hetenként jelenik meg. Mindenütt haladás, fejlődés. Igaz, csapások is jöttek. Jöttek a lesújtó híradások az értetlenség szellemében elkövetett hibákról, melyek sok kereskedő egzisztenciájába kerültek. Jöttek a megszálló csapatok erőszakáról, kártételéről szóló keserves panaszok. Az újjászületett OMKE hamarosan elérkezett az első nagy teherpróba-hoz. Nemcsak kiheverte, még meg is erősödött a folytonos pörölycsapások alatt.

... Két esztendő telt el és ma újra körülnézünk. Dicsekvésnek se helye nincsen, se szükségét nem érezzük. Annak sem jött el az ideje, hogy kezünket össze-téve, pihenésnek dőljünk. Rengeteg az a munka, ami a kereskedelemre vár még az ország újjáépítésében. Ám egy körülmény felett nem hunyhatunk szemet e kétesztendő fordulónál. Si licet res parvas componere magnis. — ha szabad

apró dolgokat a nagyokkal egybevetni: önkéntelenül arra gondolunk, hova juthatott volna ez a szegény, szerencsétlen nemzet, s hol tartana ma már, ha minden osztálya, minden foglalkozási ága, minden rendű-rangú embere úgy összehatalálkozott volna 1919 augusztus elsején az újjáépítés szilárd elhatározásában s a határozat szívós végrehajtásában, ahogy mi, az OMKE emberei összehatalálkoztunk. Mennyi keserűséget, mennyi könnyet lehetett volna megtakarítani, a nemzeti erőnek milyen rengeteg pazarlása vált volna feleslegessé. Csak lett volna egy sokkal szélesebb, sokkal tágasabb helyiség a Városház-uccán, ahol nemcsak az OMKE 9 tagja, hanem minden magyar ember megérthette volna egymást. Csak az kellett volna, hogy ne tartsák a rekonstrukció munkájának előfeltételül azt, hogy magyar a magyarnak nekiessék s egymást összemarcangolja.

Mi pedig az OMKE-ből egy pillantást vetünk vissza a kétsztrendős építkezés munkájára. Meg nem állhatunk. Mert a munka nincs befejezve. S csak annyi az időnk, amennyi a verejték letörlésére kell s ez éppen elég arra, hogy megemlékezzünk azokról a férfiakról, akik helyüket e nehéz időkben becsülettel megállták.

(1921 augusztus.)

AZ ORSZÁGOS KEVESEBBTERMELÉSI LIGA KÖZGYŰLÉSÉN

Őexcellenciája, a nagytekintélyű elnök, igen lendületes megnyitót mondott. Beszédét az áhítatos hallgatóság feszült figyelemmel hallgatta.

— Igen, uraim, elérkezett az ideje annak, hogy most már mi is szervezkedjünk. Nem szabad lekicsinyelnünk ellenfeinket, akik ugyan sokfelé szakadoztak, de együttvéve nagyon is számottevő hadsereget toboroztak össze.

— Több ott a vezér, mint a közkatoná! — kiáltotta közbe a ligának egy hevesvérű tagja.

Az elnök szemrehányóan nézett a fiatal óriásra.

— Ismétlem, urak, ne kicsinyeljük le a túlsó táborn. Most már hivatalosan megalakult az új Többtermelési Liga. De van többtermelési szakosztálya a Közgazdasági Társaságnak is. Többtermelésről olvastak fel évek előtt az OMKE-ben és most a Cobden Szövetségben. Legutóbb a Köztelek is kijelentette, hogy ő már évek óta külön osztályban dolgozik a többtermelésért. Ezzel szemben mi sem maradhatunk tétlenek. Alakítsuk meg, uraim, közfelkiáltással, egyhangú lelkesedéssel az Országos Kevesebbtermelési Ligát. (Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)

Az elnök jobbra-balra hajlongott, aztán folytatta beszédét.

— Előkészítő bizottságunk alaposan meghányta-vetette a kérdést és foglalkozott többrendbeli indítvánnyal. Egyik társunk például azt javasolta, hogy a ligának neve az legyen: „Csak annyit termeljünk, mint eddig!” B. gróf úr viszont azt tanácsolta, hogy „Országos Semmit vagy Legalább is Kevesebbtermelő Egyesület” legyen a nevünk. Azt hiszem, mindennél világosabb, rövidebb, amit én javasoltam az előbb. (Igaz, úgy van!) Ezt tehát határozatilag kimondom.

— Következik a díjak kiosztása. Míg a Többtermelési Liga csak most tűz ki pályadíjakat és majd egy félév múlva fog megjutalmazni néhány tudós szerzőt, a mi ligánk már íme a legelső ülésen kiosztja babérait, megjutalmazza az igazi érdemet. (Általános helyeslés.)

— Kik azok, akik eddig is méltóképpen viselkedtek, hogy a mi ligánk ideális célját, az Országos Kevesebb Termelés eszméjét előmozdítsák? Nem szükséges ezeket a férfiakat névszerint megneveznem. Ismerjük őket mindannyian. Ismerjük és nagyrabecsüljük őket. Ismerjük és kitüntetjük őket.

Az első 50.000 koronás díjunk azé a közgazdasági politikusé (Zúgó éljenzés), aki véghezvitte a nagy művet, hogy burgonyatermelő ország létünkre, az idén külföldről kellett behozni tetemes kvantumokat. Viszont az itthon termelt krumpli jórészét megfagyasztottuk különböző vasúti állomásokon.

A második 50.000 koronás díjat az a másik közgazdánk kapja, aki a tisztviselők további természetbeli ellátását kieszközölte a kormányzatnál. Ezzel ugyan a tisztviselőknél nem sokat segített, ellenben sok gazdának vette el a kedvét az átkos többtermeléstől.

A harmadik 50.000 koronás díjat és hozzá még a kevesebb termelési díszoklevelet is méltán juttatjuk annak a méltóságos úrnak, aki rohamszerű vasúti

tarifa emelési koncepcióval képtelen zavart okozott a közgazdasági élet minden ágában. Hogy később le kellett valamit faragni az ő merész követeléseiből, ez nem változtathat semmit az ő halhatatlan érdemén.

A negyedik ötvenezer koronás díjat az a derék államférfiú fogja elvinni, aki az országos kevesebbtermelés ügyét a kereskedők üzlethelyiségének szabad felmondásával akarja előmozdítani. Nagyon üdvös kezdeményezés. A régi bevált boltosokat existenciájukban megbolygatjuk. Természetesen ezeknek ne legyen se kedvük, se módjuk, hogy bevásárlásaikat tovább folytassák. Ez kihat természetesen a termelésre s így célunkat elérjük.

Az ötödik díjat — fájdalom, nincs is több — az ötödik ötvenezer koronát a mi kiváló petroleumfinomító érdekelttségünknek ítéljük oda. Azzal, hogy maguk számára biztosítják itten az egész petroleum- és benzinimportot, sikerül diktálniok az egész piacon. Az iparvédelem jelszava alatt sikerül válságba kergetniök egy csomó fontos iparágat. Az állam pénzügyi érdekeire való tekintettel sikerül hatalmasan megdrágítani az egész mezőgazdasági fogyasztást. Azt hiszem, hogy a termelés rendjét nehezen lehetne egyetlen intézkedéssel olyan alaposan megnyirbálni, mint a raff ináló urak kívánságának teljesítésével. (Igaz, úgy van!)

Végeztem, uraim. Több díjunk egyelőre nincsen. Talán ez is elegendő. Láthatja a közvélemény, hogy a többtermelésért szónokolnak, egyesületet alapítanak és legfeljebb könyvet írnak. De a kevesebb termelés érdekében átgondolt, rendszeres, szinte önfeláldozó munka folyik. Amíg ez a szellem hatja át gazdasági politikánkat, nem féltsem a mi Ligánkat. A mai alakuló közgyűlést ezennel megnyitóm. (Hosszantartó zajos éljenzés.)

(1923 február.)

STINNESEK A VIDÉKEN

A gyorsvonat csak egy félpercre állt meg. A házaspár összeszedte cók-mókját és kiszállt. Ám hiába reméltem, hogy most már ki lehet nyújtózkodni egy kicsit: a helyüket két másik utas foglalta el. Együtt jöttek be, együtt gyűjtöttak rá, egyik szivarra, a másik pipára, aztán ott folytatták, ahol a váróteremben elhagyták.

— A többi aztán a Russo dolga. Értékesíteni fogják, amit csak lehet. Abbanolnak és egy év múlva meglátják, mit tudott megmenteni az állam. Nekem az a véleményem, hogy nem volt kár azért a 200 milliárdért.

A másik egykedvűen szívta a kurta pipát és aztán megszólalt:

— Hidd meg, az a baj, hogy mindig a Viktóriáról és Bacherről, aztán megint Bacherről és megint a Viktóriáról beszélnek. Közbe-közbe néha Fleischl-ről esik szó, aztán legfeljebb a Concordiáról beszélnek. Én tisztelem és becsülöm a Concordiát meg a Viktóriát, de valahogy nem tudok megszabadulni attól a gondolattól, hogy az ország baját azok a főfő pénzügyi hatalmasságok jobban meg tudnák érteni, ha nemcsak a Bachereket emlegetnék s nemcsak a Concordia lebegne a szemük előtt.

— Beszélj világosabban, ebből még nem értek semmit!

— Ismered Kleint? Itten a mi községünkben?

— Melyik Kleint?

— Három Klein van testvér. A Poldi, Sándor, meg Móric. (Ekkor észreveték, hogy én félfüllel odafigyelek, erre a pipás ember a szomszédjához fordult és hozzátette):

— Úgy nevezem, hogy Klein, de lehet, hogy Grosznak hívják, vagy Schwarznak, mindegy.

— Hát nevezzük csak Kleinnak.

— Hát ezek a Kleinek most befolyamodtak a kényszeregyesség végett a bírósághoz.

— Mondjuk az OHE-hez.

— Nekem az is mindegy. A fő az, hogy ez a három testvér leggazdagabb volt az egész községben, nem aféle újgazdagok, hanem régi szolid, 50 éven át keservesen megtakarított, a fogához vert garasokból kuporgatta össze az öreg Klein a vagyonát. Több mint 50 esztendeje áll fenn a cég. Terményüzlettel kezdtek, néhány pesti cégnek volt a bevásárlója az öreg. Az egyik fia, a Poldi, folytatta az ősi mesterséget. Sándor egy rőfösüzletet vett át. Egyik szorgalmasabb volt, mint a másik. Mind a két bolt nagyszerűen felvirult a kezükben. Tisztességes, rendes, komoly embernek ismerték mind a kettőt, bíztak bennük a parasztok is, az urak is, a környékbeli bankok, a pesti nagykereskedők, mindenki. Amellett szerények voltak és takarékosak. Szinte túlságosan is. Az a fiú, akinek rőfösüzlete volt, annyit takarított meg, hogy amikor a környékben egy 300 holdas birtok gazdája árendást keresett, Sándor nem sokat okoskodott, kivette a birtokot bérbe.

Ekkor már a terményüzlethez, meg a rőfösüzlethez járult egy nagyobbacska gazdaság. Akkoriban sokat beszéltek többtermelésről. Sándor és Lipót nem beszéltek, hanem munkához fogtak; megegyeztek a pesti gyárral s jött le a faluba a műtrágya vagonszámra. Nagy rábeszéléssel és a maguk példaadásával rávették a gazdákat, hogy próbálkozzanak meg vele, most alig kell érte fizetni valamit, majd megfizetik az árát az új búzából. Ment az üzlet, egyik gazda a másiknak adta a kilincset. Poldi boltja, meg a Sándor gazdasága így dolgozott egymás kezére.

A Sándor-hozta műtrágyából növekedett a község termése, ez megint több forgalmat jelentett a Poldi terményüzletének. S amit Poldi az életért adott, azt mindjárt a Sándor boltjába vitték és szövetet, meg kávé, meg cukrot vettek érte. Egyszóval minden ment, mint a karikacsapás.

— De beszéltél egy harmadik testvérről is. Mi van azzal?

— Ő egészítette ki a falusi Stinnes-konzern. Pár év előtt még szerelő volt valamelyik pesti gyárban. Ő jött-e rá, vagy a másik testvér, nem tudom, de csakhamar Móric is felcserélte a pesti aszfaltot a helybeli girbe-görbe kövezettel. Tudod, nemcsak szerelemből, de szerelésből is nehéz megélni manapság. Gazdag ember malom után néz. Amit Bacher és Hönich meg tudtak csinálni, miért ne próbálná meg Klein Mór. A bárónak van egy malma, az ő kezében nem jól megy, még a részvénytársaság sem boldogult, amit a báró csinált egy pesti bankkal. Gondolták hát Kleinék: nosza gyerünk, béreljük ki, így aztán a pesti szerelő-segédből testvéreinek támogatásával büszke molnár válik. A gondolat megint ugyanaz. A terményüzlet, a gazdaság, a műtrágyakereskedés szervesen kiegészítődnek a malommal.

— Most csak arra vagyok kíváncsi: hol kapták a léket. Mert, hogy léket kaptak, az bizonyos.

— Hát persze. Kaptak ők két helyen is léket. Egy az, hogy a malom beruházásainál elszámították magukat. 600 millió beruházás hagyján, amíg az infláció tart. De most? Aztán örült az a verseny, ami itt a malmok körül van ami vidékünkön. A molnár fuvarja jöjjön a búzáért a gazda pitvaráig. A molnár fuvarozza haza a kész lisztet. Számítsd ki kérlek, lehetséges ez? Nem kell ezen elpusztulni?

A malom tehát nem prosperált. Megevett rengeteg pénzt. De még azt a nyílást is be lehetett volna tömni. Mert a gazdaság, a két bolt, a három férfi munkaereje, hitele egész mostanáig meg volt. Azonban miként a népdal mondja: estve jött a parancsolat, violaszín pecsét alatt.

— Miféle parancsolat?

— A hitelmegvonások. A pesti bank leírt a vidéki fiókhöz s a jámbor Kleinék egyszerre kezdtek kapkodni a fejükhöz, mert az A-i bank, meg a B-i hitelintézet és a Cs-i nagy takarékos egyszerre bejelentették, hogy nincs többé prolongálás. Tessék fizetni. Miből, az mellékes. Már most ha a Victoria talpon volna, nem lenne semmi baj. Isterik őket, segítenek rajtuk. De most kihez forduljanak. Szaladgálnak szegények fűhöz-fához. De nincs menekvés. Szaporodnak a bajok. Három kereskedő, aki nekik tartozott, hamarosan beadja a kulcsot. De van az adósaik között egy nagy gazda 300 hold bérlettel és két garnitúra cséplőgéppel.

— Nohát, ezen lehetett csak segíteni.

— Lehetett volna. De bizony hiába ajánlotta fel a vidéki banknak, hogy behúzatja a bank udvarába a két garnitúrát. Ezt a biztosítékot sem fogadta el a megyei bank. Csak a nyakát akarta kitekerni az adósnak. Egyéb nem kell neki. Így dagad szépen a Klein-féle bukás.

— S hol a vége?

Azt nem tudom. Talán lehet lokalizálni. Egyelőre azonban beláthatatlan a vége . . . Hidd meg, nagyobb baj ez, mint ti ott Pesten gondoljátok. Mert most már kilyukadtam oda, ahonnan elindultam. A Bacher-ügy a maga 200 milliárdos mankójával még a kisebb baj. Mert, bocsáss meg a rossz szójátékért: a Viktóriához bekopogtat az állam s ad egy mankót, jönnek a nagybankok, azok adnak egy másik mankót, így aztán mégis csak valahogyan tovább lehet sántikálni. De ki támogatja a Kleinokat, ki ad mankót az ő hónuk alá? És ki támogatja azokat a szerencsétlen boltosokat, meg gazdákat, akik a Klein Lipóttal és Móricokkal és Sándorokkal összefogódkodva, szép sorban mennek tönkre? Aztán meg Viktória csak egy van. Ellenben Klein az volna sok az országban. Tehát, — hogy is szokták mondani? — még közgazdaságilag sem olyan közömbös, mi lesz az ő sorsuk.

Egy darabig hallgatta. Aztán a szivarozó ember szólalt meg:

— Mondd és az öreg Klein, a három fiú apja él még?

— É1, az este beszéltem is vele. Most 75 éves. Ötvenhárom éve kereskedő. Sose tartott meg egy fillért sem a hitelezője pénzéből. Kérdezd meg Strasser és Könignél, vagy Beer Izsónál, milyen ember az öreg. Mintaképe a régi vágású, tisztességes falusi kereskedőnek . . .

— Ezzel aztán el is jutottunk oda, hogy még egy harmadik lék is volt a három Klein fiú csónakján.

— Ez az új generáció könnyebben vette a dolgát, mint a régi. Az öreg Klein háromszor is meggondolta, mielőtt egy nagyobb fába vágta a bicskáját. Nem is tört bele. Szép a Lipótnak, meg a Sándornak a sokoldalúsága, meg a szívóssága, meg a becsületessége. De hol volt az ő eszük, hol volt az ő örökölt gyakorlati érzékük, mikor belemásztak a malomba, az építkezésbe, az inflációs korszak minden bolondságába?

— Az egész históriában én csak az öreg Kleint sajnálom. Mert a fiúk még lábra fognak állni, sőt tanulnak ebből a leckéből, amelyet megérdemeltek. De az öreg Klein igazán nem érdemelte meg, hogy 53 év alatt szerzett vagyont másfél esztendő alatt elkótyavetyélték a fiai.

— Legfeljebb azzal vigasztalódhatnak, hogy amerre csak néz, mindenféle bajtársakat láthat.

(1917 április.)

„SAJÁT FELELŐSSÉGÉRE”

Ezt a két szót rávéshetnék sírkövére szegény Pick Lipót abonyi inzolvens kereskedőnek, aki tegnapelőtt borzalmas halállal adta vissza lelkét a jó Istennek. Saját felelősségére terjesztette ki évek keserves munkájával apjától örökölt terményboltját. Saját felelősségére csinált tekintélyes malomüzemet. Saját felelősségére valósította meg falujában a többtermelést, eladván a környéken lakó kisgazdáknak hitelbe műtrágyát. Saját felelősségére szüntette be fizetését, amikor a Viktoria konzern is megakadt. Saját felelősségére egyezett ki, mert rajta ugyan nem segített sem állam, se Molinum, se bank, se senki. Saját felelősségére fizetett hónapról-hónapra becsülettel, amit törlesztésképpen vállalt. És végezetül saját felelősségére szállt be szerdán a Nádor-uccai hóhér-liftbe, a gyilkos paternosterbe, amely kitorpte a nyakát ennek a szegény, szomorú existenciának. A hitelezők egyesületébe ment fel ezen a napon, a hitelezőkre gondolt utolsó percében ez a szerencsétlen adós, akinek „eltűnő árnya” még vissza fog térni és talán el is rontja éjszakai nyugodalmát néhány embernek, akinek kisebb gondja is nagyobb annál, hogyan élnek és hogyan halnak meg a Pick Lipótok.

Véletlenül éppen most egy esztendeje, április második hetében ellátogatunk Abonyba. A helyszínén vettük vizsgálóra azokat a körülményeket, amelyek közt egy jobb jövőre hivatott cég megingott.

Azóta kerek egy esztendő telt el. A pénzügyminiszter néha elismétli gramofonszerűen — ezek az ő saját szavai, — azokat az érveket, amelyek a forgalmiadó fázisrendszere ellen szólnak. S a forgalmiadó megmarad mai formájában sziklánál szilárdabbul. Ugyanaz a pénzügyminiszter találó kritikával ostromozza a kereskedelmi politika eddigi tévelygéseit, de amikor mi évekkal ezelőtt sürgöttük a kereskedelmi szerződések megkötését, a miniszter úr nem állott mögénk. Ez a lemez hiányzott még akkor gramofonjából. A kereskedők ádáz versenyben egymásnak estek, egymást marcangolták, mint a Prinkipó-szigeten halálra ítélt török ebek. Gazdasági politikánk nem talál módot megmentésükre.

Közben pedig enervált idegekkel, a bizonytalan jövő porbasújtó izgalmaival szaladgált ide-oda a szerencsétlen Pick Lipót, ahogy össze-vissza szaladgálnak az országban a többi Pick Lipótok, a jobb napokat látott, agilis, becsületes, csak kissé túloptimista kereskedők.

Enerváltan, agyonfáradva szalad ügyvédtől a bankhoz, bankból a Védegyletbe. Húsz emeletet mászott már meg ezen a délelőtt. Ezer szerencse, hogy ebben a házban ingyen viszik fel a III. emeletre. Pick Lipót belép a nyájas, az ingyenes paternosterbe s a következő pillanatban már száll felfelé. Gondolata még gyorsabban száll, vájjon mivel fogadják a Védegylet urai. Hopp, most látja csak, elfelejtett kilépní. (Ahogy tavaly is elmulasztotta az alkalmas pillanatot a kilépésre — az angazsmanjaiból. Látja maga felett a sötétséget. Szegény abonyi Pick Lipót, ott az alföldi földszintes házak táján nem volt dolga soha ilyen istencsodával. Feje felett korom sötétség . . . Uram isten, mindjárt beütődik feje a padlásba. Szerencsére oldalt még egy fénysugár. . . Egy nyilas, amin ki lehet ugrni. . . Talán ez a menekvés . . . Asszony, gyerekek otthon Abonyban . . . Isten segíts!

Ugrik és a többit tudjátok a rendőri hírből. Feje beszorult s a paternoster bevégezte azt, ami még hátra volt, egy rossz konjunktura-szíriesből. S az öreg Pick, aki 53 év előtt megalapította az ország egyik legjobban vezetett, legpuritánabb boltját, az öreg Pick, aki harmadéve mint gazdag ember vonult nyugalomba, hogy néhány hónap alatt megérje cégének anyagi összeroppanását, most megélte tehetséges fiának fizikai megsemmisülését is.

Az élet pedig, ez a kegyetlen paternoster tovább folytatja monoton útját fel-le, fel-le. S aki belép, annak számolni kell vele, hogy itt mindent saját felelősségére tesz.

Szegény Pick ezek után csak arra az egy kérdésre nem kapta meg a feleletet ebben a sivár földi világban: mért nem lehetett a Nádor-uccai paternosterbe a felelősség kényelmes áthárítása helyett azt a másik táblát kifüggeszteni, amit tegnap láttam a Kereskedelmi Bank paternosterjében:

„Ha a kiszállást elmulasztotta, szíveskedjék a padláson vagy a pincén át a kívánt emeleten kiszállani.”

Ám minek törjük ezen utólag a fejünket. Azt halljuk úton-útfélen, hogy sok a kereskedő az országban. Hát most már eggyel kevesebb lett... Ez is egy neme a megnyugvásnak. De mi szüntelenül arra gondolunk, hogy minden másképp történhetnék. Csak ki kellene írni és el kellene olvasni a figyelmeztetéseket! A liftek falán. Az OMKE hasábjain.

(1921 április.)

MAGYAR PARADOXONOK

I.

Kevés magyar politikusnak van olyan jó szeme a körülötte zajló események megfigyelésére, rokon és idegen jelenségek megítélésére, mint Korányi Frigyes bárónak. Volt párizsi követünk a tollat is pompásan forgatja. Valaha Gyulai Pálhoz küldte be cikkeit s most egy hosszú közéleti pálya minden sikere után híven kitartott a Budapesti Szemle mellett. Itt jelent meg legújabb tanulmánya Francia Paradoxonok címen.

Csupa okos, józan kritika ez, valódi élvezet olvasni Korányi írását. Mily ügyesen bogozza ki a felületes szemlélő előtt összekuszálódó francia helyzetet. Európa igazi urának Franciaországot tartja. S lelkesedéssel hódol meg a nagy nemzet előtt, mely minden más nép felett állott a XVII. és XVIII. század kultúrájának kiépítésében. Nagy volt ez ország a világháborúban és époly nagy mostani rettenetes tévedésében!

Franciaország nagysága adhat egyedül reményt, — Korányi szerint — hogy végre megragadja a kezdeményezést az emberiség érdekében s igaz békét teremt nemcsak maga és szövetségesei, hanem a mi számunkra is.

Érdekes lenne egy párhuzamos cikk, melyet talán a Revue des deux Mondes vagy Párizsnek más előkelő szemléje hozna viszonzásul Paradoxes hongrois címen. De akad-e francia diplomata, aki a magyar nemzet iránt lelke mélyén érzett époly hódolattal ülne le megírásához, amilyennel volt párizsi követünk végezte be essayjét? S ha van ilyen: egyesül-e vájjon szimpátiájával a tollforgatásnak tökéletes művészete? Nehéz felelni e kérdésekre. Legfejlebb sajnálhatjuk, hogy Paul Morand, a diplomata-író nem került hosszabb szolgálat-tételre Budapestre.

*

Magyar paradoxonok, — igen, erről a témáról szintén lehetne beszélni. Próbáljunk egy kis vázlatot erről papírra vetni. Hadd használja fel zavaros kor-szakunknak valamely későbbi bűvárja.

Az elmúlt hét megint az üzemek hete volt.

Szóval és írásban is végigsuhintottak az üzemek hátán.

Szóval Éber, írásban Scitovszky.

*

— Nincs a világon még egy ország, ahol a hatósági üzemek az ország kereskedői és iparosai ellen annyi nemtörődomséggel terpeszkednének, mint nálunk.

Ezt Éber mondja. És joggal mondja Éber. Mondja pedig azon a vacsorán, melyet az egyik kerület kormánypártja rendezett új elnöke tiszteletére.

De kár, hogy nem veti fel a kézenfekvő kérdést, vajjon ez a nemtörődömség csak az üzemeken belül létezik? Nem jár-e ezzel karöltve a kormány nemtörődömsége, mellyel hagyta az üzemek fáinak égbenövekedését.

S mit ír Scitovszky?

Először is észreveszi, hogy az árnivellálás hangzatos jelszava alatt alakult üzemek nagy része egy fikarcclal se szállította le az árát.

Megindult egy olcsósági folyamat. Török-szakad: olcsóbb akart lenni mindenki. Es olcsóbb is lett. Kényszerűségből az egyik. Előrelátásból a másik. De van egy fix pont, ahol az olcsóság folyama megtört. Az Üzem. Ő nem enged. Ő kitart. Ezt nem mi mondjuk. Már nemcsak mi mondjuk. Hanem a miniszter is.

Ugyanaz a miniszter irreálisnak tartja az egyes üzemek költségvetését. Nem takarékosak. Nem fordítanak elég gondot az olcsó beszerzésre.

De nekik ez is szabad.

Magyarországon az a paradox helyzet áll fenn, hogy az adófizető kereskedő és iparos megroppan a közösség terhei alatt. Az üzem ellenben, akit e közterhek nem bántanak, vidám, bohêmes gondtalansággal gazdálkodik és garázdálkodik.

A kormány pedig ahelyett, hogy lebontaná, megsemmisítené őket: üzen nekik. Gyöngéden azt üzeni, hogy javuljanak meg. Üzenhetnek az üzemeknek! Ő már tudják, mit kell tartani az ilyen írásbeli feddésekről.

II.

A másik magyar paradoxon: a szovjetutánzás. Lehetséges ez? Még a szó is képtelennek látszik. Magyarországról, melyről azt szokás mondani, hogy a saját bőrén próbálta ki a proletárdiktatúra rettentő ostorcsapásait, a forradalom utáni időktől kezdve mindmáig olyan bírói szigorúsággal lép fel minden szovjetágens nyílt vagy alattomos próbálkozásával szemben, hogy ezirányban igazán nincs szükség további biztatásra. A szovjet kémeire kifogástalan en garde állásban vigyáz itt Magyarország egész hivatali világa.

Különös magyar paradoxon, hogy ugyanakkor bevette magát a hivatali élet egyes ágazataiba a szovjetutánzás kórsága. S a kórokozó bacillusok egyre jobban kezdenek elhatalmasodni a szervezetben.

*

Hogy az eredeti tejtörvénytervezetből valaha törvény lesz: nem hiszem. De hogy egyáltalában megszülethetett ez a moszkvai 6. § egy budai hivatalnok agyában: ez önmagában megdöbbentő.

Az a kodifikátor bizonyára maga is borzalommal gondol Kun Bélának és Hevesi Gyulának korszakára.

Majd meg elmosolyodik a mi jó kodifikátorunk, mikor visszagondol a régi plakátokra, amelyek vérfagyasztó rajzok alatt süvítették: SZOCIÁLIS TERMELÉSBŐL FAKAD A JÓLÉT.

Kodifikátorunknak nyomban eszébe jut a gerstli is, mihelyst a szociális termelésből fakadó jólétet memóriájába visszaidézte.

De se plakát, se gerstli, se fehérpénz, se tejutalvány, semmi sem gátolja a mi kedves kodifikátorunkat olyan paragrafusok alkotásában, amelyekkel tejutemeknek nem a létesítését, hanem a beszüntetését is miniszteri hozzájárulástól teszik függővé.

*

Az OMKE azt állapította meg, hogy a háborús ármaximálások rendszerét is túlhaladja az állami beavatkozásoknak ez a paroxizmusa, mely ebben a tervezetben megnyilvánult. Azt hiszem, ez nem túlzás. Mert annak idején a fogyasztói árat limitálták. De hogy a kormány mondja meg, mi legyen a legalacsonyabb termelői ár és jaj legyen a tehénnek, ha olcsóbban meri tejét leadni, mint ahogyan a magas minisztérium engedélyezi: ezt még a háború idején se hallottuk.

*

Betévedek a parlamentbe. Itt is a szovjetről van szó. Fábián Béla beszél. Rendkívüli szónoki erővel építi fel hatalmas beszédét, melynek alfája és ómegája az orosz kérdés.

S mikor e szavakat Fábián ejti ki, az ő ajkán az orosz kérdés külön értelmet, fokozott jelentőséget nyer. Mert jól emlékszünk rá, mikor először beszélt a proletárdiktatúráról az orosz fogságból hazatért fiatal tiszt. Akkor is voltak sokan okosak, akik fölényes nyugalommal mosolyogtak a kis Fábián ijesztésein. Ó, hogy megfagyott ez a mosoly az 1918-as évek okos ifjainak az ajkán!

A szovjet megjött és elmúlt. S ma, amikor új orosz veszedelem ejti gondolkodóba a leghiggadtabb angolokat is, minden komoly ember fokozott figyelmére méltó Fábián intése:

— Ha Európa népei a bolsevizmus világhatalomra való törekvésével szembe nem jutnak közös nevezőre, akkor elbúcsúzhatnak két- vagy háromezeresztendő kultúrájuktól, elbúcsúzhatunk Európától.

így exponálta tételeit Fábián. S mingyárt rámutatott a legnagyobb magyar paradoxonra. Itt van fejünk felett az exportunkat fenyegető orosz veszedelem. Ezzel szemben az önálló kisexisztenciákat kellene megvédelmezni. Azoknak a számát kellene növelni, akikre nézve a szovjetrendszer halálos veszedelmet jelent, azoknak a számát, akik nem akarnak lesülyedni abba a sorsba, amely sors ma Oroszországban lehetővé teszi az olcsó áron való exportálást.

Mármost nálunk az államhatalom ahelyett, hogy ezeket a kisexisztenciákat erősítené meg: versenyt támaszt nekik szövetkezetekkel és üzemekkel, fejbevégi őket elviselhetetlen adókkal.

— Nesze nektek, erősödjetek és szaporodjatok!

III.

A múlt hetekben ismételten írtunk a magyar paradoxonokról ezen a helyen. Ma tulajdonképpen ki kellene javítanunk a címet. Helyesebben úgy hangzanék ez: „Magyar paradoxonja”. Értem azt a paradoxont, amelyet szellemesen tállalt fel hallgatóinak Magyar Bertalan, az OMKE alaposan képzett alelnöke abban az előadásában, amelyet a Fővárosi Kereskedők Egyesületében tartott.

*

Mi is a Magyar paradoxonja?

Feltárta azt a súlyos világválságot, azt a minden eddigi méretet túlhaladó fogyasztó-, termelőválságot, a külpolitikai konfliktusok nyomasztó hatását, amelyben gazdasági életünk megdermed. Nemcsak a mienk. De szinte az egész világé. Magyar Bertalan beszéde nyomán elevenné vált az álmainkban visszavisszatérő orosz rémség. Pozitív tartalmat nyert az amerikai búzatermelő országok kísérteties versenye. Szinte lesújtva támolyogtak az itthoni bajoktól már-már agyonmarcangolt kereskedők. És ekkor jött Magyar előadásának befejezése azzal

a paradoxonnak látszó, de megnyugtató tétellel, hogy a gazdasági szükségesség mégis előbb-utóbb legyűri a politikumot. Íme Anglia és India közt már létrejött a megegyezés. Íme Briand békepolitikája fontos pontokon előrenyomul. Íme már Mussolini aláírta a flottaegyezményt. S íme a Quai d'Orsay-n diplomáciai bekerítési kísérletek helyett most a közös európai gabonafront megszervezésével foglalkoznak a legkomolyabban.

*

Sinclair Lewis adja egyik legsikerültebb alakjának, Ross Ireland-nak szájába ezt a megfigyelést: Az amerikai paradoxonhoz tartozik, hogy szentimentális moziképektől sírva fakadunk, de meglincseljük a négereket.

Hozzátehetette volna: hirdetjük a demokráciát és piedesztálra állítjuk a kapitalizmust, közben pedig dollárjaink millióival megerősítjük, alátámasztjuk a Szovjet uralmát.

*

S magyar paradoxon az is, amiről Bródy Ernő emlékezett meg a március 12-iki országgyűlésen. Törvényt fabrikálnak az ipar fejlesztésére s ugyanakkor állami üzemekkel lehengetik azt a kisipart, amely itt teng-leng. Az állam közvetlenül ötvenöt, közvetve negyvenhárom üzemet tart fenn.

*

„Külföldön visszafejlesztették a háború alatt létesített közüzemeket, nálunk megsokasították azokat. Az Államvasutak kőbányákat szereznek és oxigéngyárat alapítanak. Az idegenforgalmat az IBUSz monopolizálja. A MAVART monopolisztikus jellegű autófuvarozási vállalat. Az állami gépgyár kályha-, csavar- és szerszámgyártást folytat. A dohányjüvedék dobozgyárat, a közhivatalok egymásután házinyomdákat rendeznek be. Azonkívül nyomdája van a belügyminisztériumnak, a váci fegyháznak, a MÁV-nak, az Egyetemnek, az Iparművészeti Főiskolának, a Földtani Intézetnek. Az Országos Ruházati Intézet versenytárgyalás nélkül kapja a nagy ruhagyártási üzletek egész sorát. S ez az Országos Ruházati Intézet még női ruhaszalont is tart üzemben. Kifejlődtek a közüzemek új típusai, amelyek külső formában mint magánüzemek működnek, lényegében azonban az állami tőkének és beavatkozásnak kombinációi.”

*

Már most próbáljuk leszűrni a tanulságot.

— Vájjon miben is különbözik a magyar paradoxon az amerikaitól? Elsősorban a méretek itt kisebbek. Talán 1: 100, vagy 1: 1000, ahogy a térképek sarkán látjuk. A méretek különbözők, a paradoxon hasonló.

A szentimentális moziképeket itt szentimentális törvényindokolások helyettesítik. Szinte elérékenyedve olvassa a törvényhozó a kisipar fölemelésére, fejlesztésére vonatkozó jámbor óhajtásokat. S közben nem is szeret arra gondolni, hogy azt a szerencsétlen kisiparost a törvényhozás által szabadjukra eresztett közüzemek vígan meglincselik. Ahogy a néger polgártársat a lámpavasra húzzák Kansasz fehér emberei s aztán rohannak a Paramounthoz, hogy kisírják szemüket a mozi fehér vászna előtt.

(1931 március.)

A POSZTÓKERESKEDŐ FIA

Posztókereskedő volt az édesapja, jómódú ember, aki szeretett utazni, örökké vásározott, legszívesebben fordult meg Franciaországban, ahol sok pénzt keresett, sokat mulatott, ahonnan kalandos történeteket, világrengető harcok híreit hozta haza, és hozott még gyönyörűséges nótákat is, kóbor trubadúrok vidám dalait. Ez a posztókereskedő — mint annyi más pályatársa — egyet áhított. Egy vágyakozása volt: imádta volna, ha holta után a fia, János átveszi boltja vezetését. Apja után ő lesz a fejlődő üzlet feje, lelke, tulajdonosa.

... Nos, ez az egy nem adatott meg a jeles és takarékos Bernardone Péternek. Fia, János nagyszerű tehetség volt. Tudott mindent, amit egy kereskedő fiának okvetlenül tudnia kellett. S hozzáteszi informátorunk: külseje megnyerő volt, modora sima és lekötelező. Azért Bernardone Péter utóda a cégben mégsem János lett, akit később Ferencnek nevezének.

S ha ezt a Jánosból lett Ferencet szívébe zárta az emberiségnek egy igen nagy része, ha halálának évfordulóján millió és millió ember borul le áhítatos imádkozásra, álljunk meg mi is egy pillanatra és merengjünk el az ő emléke előtt, akár az ő hitét valljuk, akár nem

A posztókereskedő fiából, íme, az Egyház szentje lett. Hét század pergett le azóta, hogy asszizi-beli posztósboltjában kiárusították az utolsó vég posztót, s még mindig frissen él és gyarapszik dicsősége a posztós fiának: Asszizi Szent Ferencnek. Milyen remek az ő virágos kertje! Milyen bűbajosak a legendái!

Példázatai magukkal ragadják Bernardone Péternek messi földre szakadt, kései pályatársait. Nemcsak a földi élet örömeiről lemondó ájtatos hívők, de » gazdasági élet emberei is élvezettel forgatják a Fioretti-t, el vannak bűvölve az ő zűmmtos beszédétől. Szuggesztív hatása alatt szinte nekünk is jobban tetszenek a hangyáknál a madarak, akik beérik a jóllakással, és csak mikor megéheznek, mennek táplálék után. „De a hangya azért mégis példaképünk lehet, hogy a jelenvaló élet nyáridején szorgalmatoskodjunk, nehogy az utolsó ítélet üresen és gyümölcstelenül találjon bennünket”. Íme, a XX. század kereskedői is gazdasági okulást meríthetnek a lemondást hirdető aszkéta tanaiból, többet, mint némely modern statisztikus írásából, akinek gazdasági politikája abban merül ki, hogy üresen és gyümölcstelenül készülődjünk az ítélet napjára.

Milyen friss és mennyire aktuális például a 48-ik fejezete Szent Ferencnek! Mintha csak a múlt héten lezajlott Páneurópai Kongresszus elnökének, szónokainak, valamennyi résztvevőjének küldené izenetét Szent Ferenc. A fáról beszél, melyei a vihar annyira megviselt, hogy kidőlt, és a szél elragadta. De nyomban, ahogy a vihar elült, ennek a fának gyökeréből más fa sarjadt, mely egészen arany volt és aranyos leveleket, virágokat és gyümölcsöket termelt. „Erről a fáról, úgymond, terebélyéről, rendíthetlenségéről, szépségéről, illatáról és erejéről mostanság jobb hallgatni, semmint beszélni . . .” Bizonyára megérti ezt Politisz elnök úr, meg a többi kegyelmes urak, akik Páneurópáról tanácskozni Bécsben összegyűltek? Ha beszélünk róla, ha hallgatunk, csak erre a fára gondolunk, arra

a szépséges, illatos, rendíthetetlen és nagyerejű, terebélyes fára, amely kisarjad a vihar után, amely aranyos leveleket hoz, aranyos virágot hajt, aranyos gyümölcsöt érlel be, s ennek neve az az új Európa, az a békének megmentett Európa, amely az újjáéledt Magyarországot is magába foglalja.

Asszizi Szent Ferenc, neked van-e igazad? Csakugyan jobb erről most hallgatni, mint beszélni . . .

S milyen különös! Hétszáz esztendővel azután, hogy az asszizi posztókereskedő boltja mögött kivirult Szent Ferenc csodálatos virágoskertje, távol a szent férfiú szülőföldjétől, hetedhétországon túl — egy másik üzletben is csoda történt. Avagy nem illik be csodának az, hogy egy 54 éves pesti boltos, aki évről-évre reggeltől-estig esztergapadot és fűrógépet árul, malomberendezéssel, meg szőlőpréssel és ezerfajta más műszaki cikkel kereskedik, ez a boltos éjszakánként visszalopja magát első ideáljának, a zene Múzsájának a szívébe s olyan hatalmas zenei alkotást, olyan magasan szárnyaló oratóriumot alkot, amely az ország határán túl is magával ragadja hívek lelkét? Beretvás Hugó, pesti műszaki kereskedő nevét érdemes feljegyezni a távol jövőben világrajövő kollegák okulására. A dicsőségből, amellyel Szent Ferenc emlékét szolgálta ez a pesti kereskedő, néhány morzsa, azt hisszük, megilleti az egész kalmármesterséget. Mégsem lehet olyan kapzsi minden boltos, nem lehet mégsem méltó polgártársaik lenezésére, mikor az ő sorukból kerül ki az a magyar kereskedő, akinek muzsikus lelke szabadon szálldos a Báthory-uccai bolt és az assziz-i kolostor félhomálya között.

Az asszizi-i posztókereskedő annakidején nem örült annak, hogy fia otthagya az ősi mesterséget. A budapesti műszaki kereskedő édesapja ma büszkén néz le az égből a fiára, aki megmaradt boltosnak, de közben maradandó emlékekkel hódolt a kalmárvérből eredt szent férfiú el nem múló dicsősége előtt.

(1926 október.)

NOVELLA AZ EGYEDÜLI BEFIZETŐRŐL

I.

Fiatal tanulók robognak ki délben a Kereskedelmi Akadémia alkotmány-uccai palotájából. Ragyog az arcuk. Nevetnek, kiabálnak. Hogyne lennének jókedvűek? A jövő magyar kereskedelem reménységei! — legalább így szokás mondani.

Ugyanabban a percben, ugyanabban az uccában az átellenes házat is elhagyja egy kis csapat. Hajlott vállú, levert, összetört emberek. Ez meg a kereskedelem jelene. Adósok, akik nem tudnak fizetni. Hitelezők, akik nem jutnak pénzükhöz. Nyomukban ügyvédek deprimált hada. . . Honnan jönnek ezek? A hitelvédő egyesületnek lehetett gyűlése. Nézzünk csak fel egy percre az OHE-be.

II.

A tárgyalóterem zsúfolt. Alig kapok ülőhelyet. Körülnézek. Az ügy, amiről szó van, úglátszik, izgatja a jelenlévőket. A vontatott szó, amit hallok, untatja őket. Egy ügyvéd beszél monoton érveléssel. A státus így, a státus úgy. Ideje letelt, egyszerre abba hagyja. Az elnök nem kerít nagy féneket az ügynek. Kéthárom mondattal megmondja a magáét, Nincs itt vagyon, amely miatt érdemes volna a kényszeregyesség procedúráját megkezdeni. Az OHE egyszerűen átteszi az egész ügyet a törvényszékhez. Jöjjön a csőd. Ezzel már fel is áll és a hallgatóság áramlik kifelé a teremből.

III.

„Jöjjön a csőd”. Ez a rövid mondat vibrál a fülemben. Milyen ügyről van itt szó? Egy szemüveges úr, akit régen ismerek, reggelként együtt szoktam úszni vele a Lukács-uszodában, megmondja:

— Hogy milyen ügy ez? Az Egyedüli Befizető tragikomédiája ez, kedves uram. De ha úgy tetszik, nevezheti az elmúlt évtized legjellegzetesebb közgazdasági rémregényének is. Sőt modernebb műfajt választhat számára. Kétezer méteres film, melynek során feltáruznak skandináv vidékek fjordokkal és a következő pillanatban már itthon vagyunk a magyar rónán. Remek képek váltakoznak a vásznon. S közben felhangzik a magvető kiscgazda nótája. Mert 'hangosfilm ez. Beszélő, ordító film. Sőt szagos is ez a'.film. Illata van. Bazsalikom-illata. Rózsaszaga. Mindenféle szaga . . . szaga . . .

IV.

Kétkedve néztem úszó bajtársamra, akit évek óta más mezben nem látam, mint rövid úszónadrágban. Most szokatlanul hatott szürke ruhájában, színes hasonlataival.

— Mi az, hogy az Egyedüli Befizető tragédiája? Magyarázza meg!

— Igen egyszerű. Képzelden el egy ferbliző társaságot. Ön leül és elveszíti a pénzét.

— Én nem ülök le . . .

— De tegyük fel. Elveszíti a pénzét s akkor megszólalnak a társai. Gye-

rünk tovább, új osztás, friss kártyák. Előbb azonban be kell fizetni a kasszába. Nem mindenki fizet. Csak ön fizet. Ön az egyedüli befizető . . .

— Mindent el lehet képzelni. Csak ezt nem!

— Látja ezért kár, hogy elkésett az előbbi tárgyalásról. Mert ott találkozott volna egy ilyen lelkes játékosal, egy áldozatkész betevővel, aki nem törődik velem, mit tesznek be a pinkába a partnerek. Ő beteszi a maga betétét. Beteszi és szalutál. Elveszíti és szalutál.

— Ugyan, ne tréfáljon már. Hol van a világon ilyen . . . játékos?

— Vigyázzon a jelzőire, kedves bajtárs. Nem vagyunk az uszodában. Micsoda tempó ez? Az Egyedüli Befizető, — jól figyeljen ide, ezt maga a hites revizor és törvényszéki szakértő állapította meg —, az Egyedüli Befizető nem csekélyebb személyiség, mint a nagyméltóságú magyar kir. földművelésügyi minisztérium.

V.

Egyszerre azon veszem észre magam, hogy már engemet is kezd érdekelni ez a csőd-embrió. Ha itt a földművelési miniszter úr ő nagyméltósága egy vagyonbukott vállalatba befizetést eszközöl, akkor nyilvánvalóan nem saját pénztárából fizeti ezt be, hanem az adófizetők kontójára. Akkor pedig már mégsem olyan közömbös, kinek mennyit, miért fizetett be a miniszter úr.

Kinek? A Hortikultúrának. Ez a neve a híres magtermesztő és értékesítő szövetkezetnek, mely az OHE tegnapi állásfoglalása után nem kerülheti el a csődöt. Mennyit fizetett be a földművelési miniszter úr a Hortikultúra pénztárába? Előbb 330.000 pengőt, majd kisvártatva 209.000-et, összesen egy fél milliócskát.

Mily címen? Világért sem szubvenció gyanánt. Nem, a kormány nem adott szubvenciót. A kormány üzletrészt jegyzett. Nem sokat, csak egy harmadmillió pengő árát. Jó társaságban volt. Mért ne jegyzett volna? Pammer Ferenc is jegyzett Győrből. Hogy ki a Pammer Ferenc? Egy dunántúli magkereskedő, akinek az üzletét a Hortikultúra átvette. Ez volt az első állomás a sikertelen üzletek sorában. A másik szövetkezeti tag volt a Felsődunántúli Gazda Kamara. De ez volt oly óvatos, hogy jegyzett 32.000 pengőt de 19.440 pengőt nem fizetett be. Rajta kívül még hatszáz más tag se fizetett semmit. De az állam az más. Az államnak más szempontjai vannak. Si fractus . . . ahogy a római példászd mondja. Igaz, hogy az első évben már volt egy kis veszteség. Nem sok. Csak éppen a szövetkezeti tőkének nagyobbik fele veszett oda. A félmillióból több mint 300.000 pengő, de hát istenem, hol nincs veszteség? S arra való a földművelési minisztérium, hogy az ilyen nehéz szituációt megmentse.

Amikor tehát nem sikerült se a Pammer-féle bolt, se a szegedi rózsaeértékesítési akció, de még a körmenyi erdei magosztály sem: akkor a Hortikultúra urai az alapszabályok 33. §-a értelmében „intézkedtek”. Ez az intézkedés nekem, neked, neki, az ország adófizető polgárainak újabb 200.000 pengőjébe került. „A Hortikultúra közgyűlése megbízta az igazgatóságot, hogy a veszteség behajtása iránt saját hatáskörében, általa szabadon megválasztandó időpontban és módon intézkedjék.”

Ez az „intézkedés” jelentette azt, hogy a magyar adófizetők pénzéből oda-csaptak még 200.000 pengőt a Hortikultúrának

Miután a Hortikultúra igazgatóságára bízták még a befizetés időpontja és módjának megválasztását, a magyar állam lett az egyedüli befizető.

Ez a gazdálkodás a csödhöz vezetett. A Hortikultúra csödjéhez. Mi lesz ennek a folytatása? Folyt. köv. Legközelebb a csödbíróságnál.

(1930 szeptember.)

JAQUES BÁCSITÓL

IBRAHIM AGÁIG

(AZ UTAZÓK EGYESÜLETE
NEGYVENÉVES JUBILEUMÁRA)

A kereskedelmi érdekképviselőt zeg-zugos útvesztőjében voltakép a legelső útbaigazítóm egy elfelejtett kereskedelmi utazó volt: Zsakk bácsi.

Ki emlékszik még rá?

Mint az Alföldről felkerült gyerek, a lipótkörúti Gerő-penzióban töprengtem sorsom változásán, néhány nappal azután, hogy Sándor Pál egyesülete, az akkoriban négyesztendős OMKE megválasztott titkárának. Valamit tanultam a közgazdasági tudományokból, Wagner Adolfot és Schmollert hallgattam Berlinben. De eleven kereskedővel bizony vajmi keveset találkoztam még akkortájt. Lateinerek voltak felmenő oldalági rokonaim. Akik közt családomon kívül megfordultam, azok is mind ügyvédek, orvosok, írók, szerkesztők, tanárok voltak. Mi lesz velem? Hogy fogok boldogulni ebben a nagy, idegen városban, szokatlan környezetben? Míg ezen tűnődtem, egyszerre belép a penzió ebédlőjébe egy vereses bajuszú kedélyesarcú úriember és leül szembe velem. Rámnéz, nevemen szólít. És én is felismerem.

— Nini, hisz ez Friedmann Zsakk. A debreceni Weinberger-boltban találkoztam vele kisgyerek koromban.

Mit részletezzem, ez a Friedmann Zsakk szegény, rég elköltözött öreg vigéc, anckdotázó, kedves, víg cimborá, ez volt az, aki engem, tétovázó kezdő embert az egyedül járható útra vezényelt.

— A kereskedők dolgával akar foglalkozni öcsémuram? Nézze meg előbb közelről az utazó életét, aztán jön a többi. . . Higyje meg, egyesegyedül az utazón keresztül lehet megismerni a kereskedő viszontagságait. Mondja lelkem, van kedve az utazóélethez? Próbálja meg. Ha kedvet kap, akkor jó. Egyszerre látni fogja minden brans örömét, baját, amit egyhelyben ülve, tíz esztendőn se tapasztalhat ki. Ha aztán ezen már keresztülment, akkor az élet minden körülménye közt tegye fel magának a kérdést: Mit tenne most a helyemben a kereskedelmi utazó? Meglássá doktorkám, el fog igazodni. Most ne is beszéljünk erről többet, hanem jöjjön el velem vasárnap Trencsénbe. Van vasúti jegye, úgy-e? No, annál jobb . . .

Zsakk bácsi úgy tudott szuggerálni, hogy Thomas Mann Zaubererje kezdő kókler volt hozzá képest. Vasárnap délután csakugyan együtt másztuk meg Trencsén-Teplic egyetlen hegycsúcsát és a serpentinutakon már nem tűnt fel többé kacskaringósnak az a sok fortély, amit Zsakk bácsi jókedvűen elmondott a régi utazók életéből. S mikor harmadszor-negyedszer kirándultam vele, mikor végignézttem Erdélyben, Bácskában a kereskedelmi utazó megérkezését, mintabőröndjeinek kipakolását, régi vevőinek meglátogatását, újak szerzését, differenciák elosztatását, rája nem is tartozó komissiók átvételét, panaszok megtárgyalását: nem csupán Zsakk bácsi kezdett imponálni, de az ő foglalkozásán, az utazó hivatásán át egyszerre közelebb éreztem magamat a saját hivatásomhoz, a kereskedői pályához.

Azóta sok földet bejártam, ezeregynehány gyűlésen megfordultam, három-

annyi újságcikket megírtam, számtalan kereskedővel ebben az országban és a megszükkült határokon túl megismerkedtem. Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy csak most látom igazán, mennyire helyesen ítélte meg a helyzetet amaz egyszerű kereskedelmi utazó, az én öreg Zsakk barátom. S ha egyszer majd egy nagy mérlegcsinálás idején össze kell állítanom azok jegyzékét, akik tanításukkal hasznomra váltak, ott lesz elől a szerény, egyszerű, igénytelen Friedmann Jakab neve.

*

It is a long way to Tipperary: hosszú az út Tipperarybe, mondja a régi angol nóta. Hosszú az út, mely Zsakk bácsitól, az én első utazó ismerősömtől Ibrahim ágához vezetett.

Azt hiszem, akadnak még jómemóriájú tagjai az utazóegyesületnek, akik emlékeznek a derék Kucsakalics Ibrahim ágára, akivel együtt jelentünk meg egy vasárnap délelőtt az utazók egyesületének dísztermében és beharangoztuk azt az akciót, melynek első állomása a brcskói magyar kiállítás volt, célja pedig a magyar közgazdaság térfoglalása a közel Keleten, Boszniában, Szerbiában, Bulgáriában, le egészen Konstantinápolyig.

Kucsakalics Ibrahim aga, a pirosfezes mokány mohamedán kereskedő rég alussza már síri álmát a Poszavinában. De a gondolat, amely őt Budapestre hívta, kell, hogy újra áthívte a magyar kereskedelmet: a magyar utazói kar segítségével és közbeiktatásával újra ki kell jutnunk, újra előre kell törnünk a közeli Keleten, a Balkán országaiban.

Két elköltözött, jórészt elfeledett szellemet idézek meg erre a jubileumra: a foglalkozásáért lelkesedő, a közkatonasorban is hivatására büszke magyar kereskedelmi utazónak a szellemét idézem és mellette azt a másik kereskedőt, a Balkánról Pestre jövő idegen kereskedőt, aki a magyar utazó kedvéért, a magyar utazó telkesítésére eljön Budapestre, Keleteurópa Párizsába, ahogy 1913-ban eljött Kucsakalics Ibrahim aga a Friedmann Jakabok székházába.

(1930 október.)

HEGEDŰS LÓRÁNT BESZÉL

A kereskedelmi kamara dísztermének emelvényén ketten foglaltak helyet: Sándor Pál, aki néhány szóval megnyitotta az OMKE díszülését és Hegedűs Lóránt, akit az Egyesülés az ünnepi szónoklat megtartására felkért.

S már áll Hegedűs és hozzáfog a beszédhez. A padosorokban előrehajolnak nők és férfiak. De egyszerre elől és oldalt, jobbról-balról szilaj fotográfusok nyomulnak előre, magnézium villan fel hangos robbanással, mindenki mást zavarna, idegessé tenne a közelharcba átmenő fényképezések bösz támadása: Hegedűs mintha transzban volna, nem törődik senkivel, semmivel, csak a maga gondolataival és az áldott nagy öreggel, akinek emlékezetét ő hivatott felújítani.

Beszéde homlokegyenest ellenkezik minden sablonnal. Nincs hosszadalmas bevezetése, részletes életrajzi adatokkal nem bíbelődik. Hősét nem igyekszik avult biográfiák obligát szokása szerint felmagasztalni. Szemünk előtt mintázza meg ihletett mozdulattal alakját és érezzük, hogy így fog megmaradni, így fog élni az utókor előtt Rákosi Jenő.

Csodálatos volt Hegedűs megjelenítő ereje. Láttuk a fiatal Rákosit, amint Kemény Zsigmond báró ajtaján kopog. Láttuk, amint Gyulai Pállal incselkedik. Láttuk, amint a nemzeti élet minden irányát igyekszik előmozdítani, „pártoktól és gazdasági konzorciumoktól független tribuni orgánumával”. Láttuk, amint hevesen és elfogultan harcol a hatalom ellen s láttuk, amint bálványozó híve lesz a fiatalabbik Tiszának.

Hegedűs Lóránt végül fényesen magyarázta meg Rákosi egyre növekvő szeretetét és ragaszkodását a magyar kereskedők osztálya iránt. „A publicistának,— Hegedűs úgy mondja: a közírónak — lelket az ad, írásra az lendíti, sőt kényszeríti, ha közvetlenül ott van az élet forrásánál s nem tudósi elzárt szobában várja meg az események kihűlését, hogy azokat regisztrálja, hanem test és lélek szerint nekik rohan és beleveti magát az élet folytonos áradásába”.

Így jutott el Rákosi a kereskedőkhöz s mikor már eljutott; nem is vált meg tőlük az életben. Megismerte és megkedvelte karunkat. Egyre jobban megerősödött hitében, hogy a reorganizálódó magyar nemzetnek értékes darabja, elválatlan része a kereskedés. Személy szerint egyre jobban megbarátkozott az OMKE vezetőivel. S aztán meglett a serleg. Rákosi Jenő ezüstkelyhe, a rája való emlékezés forrása. Mily pazar esték is voltak ezek, mikor a Rákosi-serlegből ihattunk a nagy öreg ember boldog és hosszú életére, hallhattuk az ő ajakáról és a serlegszónokok szájából a liberalizmus, a haladás fenkölt eszméit. Gróf Apponyi Albert és Antal Géza püspök, majd Glücksthal Samu következtek sorjában a Rákosi-serleg szónokai közt. Aztán jött a gyászos esztendő, az ő eltávózása. Nem is gyűltünk össze Rákosi-lakomára többé, a kehely nem telt meg azóta aszúborral. De visszaemlékezésünk azért ma is ép oly eleven. Lord Rothermere tavalyi beszédéhez elragadó erővel sorakozott Hegedűs Lóránt szónoklata.

(1930 november.)

VÉSZI BESZÉL

Beszél? Különös. Azt megszoktuk, hogy Veszi ír. Valaha a legszebb magyar prózát írta. Újabban németül ír. Kétszer egy nap. Morgenblatt, Abendblatt. Tökéletes tájékozottsággal a világ minden dolgáról. Higgadt, józan ész és le-szűrt politikai tapasztalat jutnak szóhoz az ő kristálytisztá logikájú írásaiban. De beszélni mikor beszél Vészi? Ez ritkaság. Legalább újabb időben nem igen hallani.

Nos hétfőn beszélt. S akik jelen lehettek a Héttői Társaság vacsoráján, soha nem felejtik el ezt a szellemi élvezetet, amit a régi időknek ez a nagyszerű parla-menti debattore szerzett nekik.

Hol van Bánffy Dezső, akivel valaha ádáz harcba szállott? Hol van Beöthy Ákos és Rakovszky István, akikkel annyi kemény polémiája volt a régi parla-mentben? Hol vannak Széll Kálmán és Szilágyi Dezső? Hányszor küzdött ezek oldalán a régi országgyűlés emlékezetes vitáiban. Akkor néha mindennap be-szélt Vészi József. Ellenfeleinek rémületére, híveinek nagy megkönnyebbülésére, az egész ország örömére.

Mint az öreg Toldi Miklós, mikor az ország zászlóját veszedelemben látja. Vészi József is kilépett a maga rezervéből. A sajtót és a kereskedelmet annyit támadják, annyit bántják, hogy az ősz bajnok érkezettnek látta az időt az ellenoffenzívára. A régi klasszikus vívó kemény harcmórában vágott végig azon a handabandázó, izgága hadon, amely azt hiszi, hogy akár újságot, akár kereskedelmet lehet csak úgy összetákolni. Protekcióval. Felső támogatással. A rizikó átvállalásával. Nagy hatása volt Vészinek, mikor rámutatott a közösen fenyegető veszélyekre, a hivatásos újságírás és a hivatásos kereskedelem közös ellenfeleire.

Mindkettőnek életeleme a szabadság, a sajtóé éppen úgy, mint a kereske-delemé. Mindkettőnek el kell sorvadnia az állami beavatkozások és monopolizáló törekvések légkörében. Az állam rossz kereskedő — ezt a tételt illusztrálta néhány erőteljes példával Vészi József, majd az államok mai elzárkózási politi-kájának jellemzésére térve át, arra hívta fel a figyelmet, hogy a javak cseréjének megakasztása vámfalak révén oly tendencia, melynek eredetét a szellemi javak forgalmának megakasztásában is meg lehet találni. Ezt a politikát alkalmazták Magyarországgal szemben egyes szomszéd államok, s ez ellen a politika ellen emelt szót az előadó ismételt Genfben, a Népszövetség előtt. Március 15-ének előestéjén meg kell gondolnunk, úgymond, hogy a szabadság légköre az, mely-ben a sajtó és a kereskedelem egyaránt virágozhat s felvirágoztathatja mun-kájával a nemzetet.

(1932 március.)

STRASSER ÉS KÖNIG...

I.

Rómában a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet gyönyörű palotájában Mussolini szuggesztív erejű, hatalmas beszédet mond, utána egymásnak adják a szót Károlyi Gyula gróf, a magyar külügyminiszter és Prónay György báró, a magyar földmivelésügyi államtitkár. Szebbnél-szebb szónoklatok hangzottak el a búzaválságról, a gabonaexport kérdéseiről. S mialatt magyarok és olaszok nemmes szóközi versenyre kelnek: a római búzavita rikító illusztrációjaképpen egy rövid budapesti táviratot kézbesítenek: „a Strasser és König-cég 82 évi működés után felszámol és visszavonul a piacról.”

A táviratot a titkár átadja az államtitkárnak, az államtitkár átadja a miniszternek. Aztán a kis papírdarab az íróasztalra, majd a papírkosárba vándorol. Ki figyelne tovább, mikor signor de Michelis, a kiváló szenátor kezd beszélni? Roppant érdekes.

II.

A Strasser és König-cég eltávozásába, tudja Isten, mi nem tudunk oly könnyű szívvel belenyugodni. Egy darab tűnik el megint a régi magyar életből, egy oszlop törik ki a magyar közgazdasági világ recsegő-ropogó épületének szerkezetéből. Egy fogalom semmisül meg: a magyar világcégnek a fogalma. Az óceánon túl ismert megbecsült, nagyratartott magyar kereskedő megtestesülése volt ez a firma.

— Volt. Nincs. Ne beszéljünk róla! Az a kérdés, mit mond Rómában Prónay és mit felel Acerbo?

III.

— Hát kérem, nem ez a kérdés. Énfelelem beszélhet a két báró úr. Mondhatnak ők szebbnél-szebb és tanulságosabbnál tanulságosabb beszédet. A fakatum az, hogy Strasser és König nem beszélt, ő csak — megvette a búzát és hajóra rakta és vasúti kocsiba öntötte és a magyar föld drága termését elvitte a külföld távoli országaiba és amikor a magyar gazda szántott és vetett, akkor már tudta, hogy a szomszédfaluban ott van a Strasser és König bevásárlója és a szomszédvárosban ott van a Strasser és König telepe és a világ minden fővárosában ott van a Strasser és König levelezője és kompanistája és üzleti összeköttetése. Van egy nagy organizáció, amely szerteterjed az egész világra és amely arra való, hogy a magyar búzának vevőt találjon, jól fizető vevőt, megelégedett vevőt. Ez volt a Strasser és König. És ez nem lesz ezentúl.

IV.

Nem szeretünk szentimentális hangokat megpendíteni. Ezért nem szólunk Alfréd úrról, a magyar kereskedők legremekebb példányáról. Mondjuk el, hogy nálánál külön koncepciójú üzletember nem akadt Közép-Európában? Mond-

juk el, hogy a puritánság, a tisztesség, a szerénység épúgy jellemezték Alfréd urat, mint a búza rajongó szeretete? Mondjuk el, hogy kisujjában benne volt minden hajózási és vasúti díjtétel? Mondjuk el, hogy a vele való érintkezés felelevenítette memóriánkban London és Hamburg legkultiváltabb üzletembereinek egyéniségét?

Mi e pillanatban csak arra a szomorúságra gondolunk, amely elfogja ennek a száraznak, néha ridegnek tartott ember szívét, mikor látja élete nagy művének megsemmisülését.

V.

És arra gondolunk, mily kegyetlenül telt be a rettentő végzet, amire mi tizenhárom év óta figyelmeztetjük váltakozó kormányainkat. Hányszor emeltük fel óvó szavunkat a Futura és társainak állami támogatása ellen! Hányszor mondtunk, hogy ennek vége a régi gabonakereskedelem végérvényes összeomlása lesz. Csak hulljon a férgese! Csak pusztuljanak a megszaporodott gyenge kezek! S íme, nem a férgese hullott el, nem csak a gyengék roppantak össze. De eldőlt az erdők hatalmas szálfája.

Csak dől tében ne ránts on magával más törzseket! Ne legyen ez a katasztrófa más katasztrófák okozója. S okuljanak belőle azok, akik kellő időben nem okultak.

(1931 március.)

NAGYKÖRÖS ÉS BEAUCE

(BESZÉD A FRANCIA-MAGYAR KERESKEDELMI
KAMARA ÜNNEPI BANKETTJÉN,
LAURENT VENDÉGLŐJÉBEN, AZ AVENUE DES
CHAMPS ELYSÉES-N)

Elnök úr, Miniszter urak, Uraim! Engedjék meg, hogy a magyar kereskedők nevében, akiknek országos egyesületét van szerencsém képviselni, kifejezést adjak őszinte hálás érzelmeinknek. Csütörtöki megérkezésünk óta a mai lenyes fogadásig, melyet ez a kipróbált Francia-Magyar Kereskedelmi Kamara rendezett, mindenütt mindenki részéről szeretetreméltóságot, jóakaratot és kedvességet tapasztaltunk, azokat a tulajdonságokat, melyek jellegzetesen franciák.

Az a régi mondás, hogy „mindenkinek két hazája van, a saját magáé és Franciaország”, sehol sem volt annyira igaz, mint Magyarországgal kapcsolatban. A magyar nemzet, melynek kultúráját át- és átítatja a nemes francia művelődés, a magyar nép, mely annyit szenvedett, még legnagyobb szenvedései között sem tudta elfelejteni ezt a történelmi érvényű mondást. Igen, uraim, mi két hazát szerettünk: a magunkét és Franciaországot. Béranger hazáját, aki inspirálta a mi Petőfinket, Victor Hugó hazáját, aki azokért az eszmékért küzdött és szenvedett, mint Kossuth és többi magyar barátai, a szabadság eszméjének hőrszai. A francia haza szívünknek egy darabja volt.

Uraim, engedjék meg, hogy ehhez hozzáfűzzem mostani utunk tanulságaképpen, hogy a Párizsi Vásár számunkra például fog szolgálni. Idősb testvére ez a Budapesti Vásárnak, melyet a franciák nemcsak látogattak, de ki is állították értékes termékeiket M. Brillat-nak, kiváló képviselőjünknek auspiciumai alatt. M. Brillat-t egy kicsit mi magunknak is vindikáljuk, ő a mi emberünk, akit nem jellemezhetünk jobban, mint úgy, hogy a Budapesten még ma is népszerű Vicomte de Fontenay nyomdokába lépett, az ő hagyományait ápolja.

Hasznos tanulságot merítettünk a Gyarmatügyi Kiállításon is. Száz és száz benyomásunk közt lelegelevenebben fog megmaradni lelkünkben az az impreszió, amit a kiállítás nagyszerű szervezője, Lyautey marsall gyakorolt. Az ő személyében egy nagy embert ismertünk meg, akinek alakja még életében legendássá vált.

Erre a kiállításra gondolva, mindig ő rá fogunk gondolni, aki megteremtette azt. Párizsra és Franciaországra gondolva, mindig újra és újra a marsall alakja fog feltámadni előttünk, aki Franciaországnak múltját és Franciaországnak a jövőjét képviseli.

S a nagy marsallra gondolva magunk előtt fogjuk látni mindig az igazi nagy kolonizáló klasszikus alakját, aki egy személyben dicsőséges hadvezér és nagyszabású békeszerző.

De amikor Lyautey marsallra gondolunk, egy fiatal tiszt is eszünkbe ötlük. Egy ifjú tiszt, aki 40 év előtt utazást tett a Keleten s megírta úti benyomásait. Átkelven a nagy magyar síkságon, Nagykörös és Félegyháza közt egy különös

víziója támadt. Beauce-t látta maga előtt Chateaudun és Auneau közt. A nap leszállt, a rét kihalt, eltűntek a szántó-vető emberek. Még a lovak se vágtatnak a mezőn. A francia tiszt körülnéz. Önkéntelenül a chartres-i székesegyház tornyát keresi. S egyszerre azt is meglátja a távolban. Hihetetlen! Megdörzsöli a szemét. Előveszi útikönyvét. S kideríti, hogy amit Chartres tornyának nézett: az a félegyházi templom tornya. Az illúzió teljes volt.

Idéztem a fiatal tiszt ifjúkori levelét. Mert azt remélem, hogy akadni fognak a társaságban olyanok, akik megteszik ezt az utat Magyarországra s ott ugyanazokat a benyomásokat fogják meríteni, amiket Lyautey marsall, akkor még a 4-es vadászok kapitánya.

S ha akkor önök, Uraim, hazájukba ugyanazzal az éleslátással és jóakarattal térnek vissza, mint az a fiatal kapitány, talán épúgy megszeretik a mi fővárosunkat, a mi alföldünket.

S az is megvan írva a marsall leveleiben, hogy a pusztá alkonyulatában időnként felcsillanni látott pásztortüzeket. S hozzáfűzte azt a finom megjegyzést, hogy néha az egészen apró emberek picinyke fényei világosságot visznek be a nagy misztikus sötét természetbe.

Nos, uraim, mi ezeknek az apró pásztoroknak a földjéről jövünk. A mi apró tűzcsóváinkat vette észre Nagykőrös és Félegyháza között Lyautey kapitány. Eljöttünk és megmondjuk önöknek, hogy a mi kis apró fűzeinkkel akarunk hozzájárulni, hogy az európai sötét éjszakába egy kis világosság férközzék.

Önökkel akarunk együtt dolgozni, hogy a kereskedést szomszédos és távoli országokkal felvirágoztassuk. Ily szellemben üdvözlöm önöket a magyar kereskedők nevében és megköszönöm a nevezetes benyomásokat, amiket itten szereztünk. Poharamat azoknak a francia képviselő uraknak egészségére ürítem, akik már meglátogatták Magyarországot és azoknak az egészségére, akik ezután fognak eljönni hozzánk.

(1931 május.)

A DUNAI PARASZT ÉS A TISZAI BOLTOS

BESZÉD AZ OMKE ÁLTAL SZOLNOKON
1932 FEBRUÁR 10-ÉN RENDEZETT
TISZA-KONFERENCIÁN

Méltóságos Elnök úr! Tisztelt Uraim!

Amint az OMKE vezére, Sándor Pál egy újságcikkében megírta, itt Szolnokon elhallgatnak ma a kereskedők panaszai, hogy a közvélemény annál élesebben lássa meg a Tiszavidék minden ügyét-baját. A Tiszavidék boldogulásának célja kell, hogy egybekapcsoljon mindenkit. Sándor Pál óhajtása szerint nem fogunk itt ma gravaminális politikát folytatni, ennek a konferenciának minden javaslatát a közérdek szolgálatának őszinte vágya hatja át. Ilyen szellemben akarunk Sándor Pál intenciói szerint utat mutatni az ország gazdasági politikájának helyes irányítására.

— Nem sokkal a háború előtt volt Budapesten egy Duna-konferencia. Impozáns volt, hét országra szólt.

— Ez a Tisza-konferencia Szolnokon sokkal kisebb területet érdekel. Tanácskozásai nem internacionális jellegűek. A megszükkült ország határán nem terjed túl, de nekünk magyaroknak annál drágább, annál fontosabb érdekeinket érinti. Én e tanácskozáson szerencsés auspiciumot látok. Kettőt is.

— Egy az, hogy a Tiszával kapcsolatos gazdasági problémák higgadt megvitatására összegyűlt Szolnokon a magyar társadalomnak mindenfajta népe. Gyáros nyitotta meg a gyűlést, kereskedő vezet, gazdák szólnak a tárgyhoz, lateinerek az előadók. Ha hétköznap veszekszünk, vitázunk, s ha úgy esik a sora, harcolunk is egymással: ezen a vasárnapon együvé hozott bennünket gyermeki képzeletünk legkedvesebb tárgya, az ország legmagyarabb folyója, aki maga legnagyobb károsultja a világháborúnak, kezén-lábján megsebesített mártír: a mi Tiszánk.

— Másik szerencsés auspicium, hogy megjelent a gazdasági élet emberei között Szeged képviselője, mellesleg a magyar közoktatásügyi miniszter, aki hatalmas beszédében újra bizonyosságot szolgáltatott arról, hogy azok, akik a Tisza környékén kereskedelmi érdeket védenek, közlekedési óhajtásokat fejeznek ki: ugyanakkor egy lélekzetvételre a magyar kultúráért is harcolnak.

— Lafontaine-nek van egy meséje, a hatalommal bátran szembeszálló, kissé nyers dunai parasztról. A szolnoki konferencia fölött mintegy láthatatlanul itt lebeg egy másik alak, a dunai paraszt testvére: a tiszai boltos, aki impulzust kíván adni az ország nagyjainak, hogy a Tisza ügyes-bajos apró dolgait és nagy sorsdöntő problémáit segítsenek megoldani. Áldozatok árán, a nemzet egybeforrasztott erejével.

— A tiszai boltos az, aki ehhez a munkához idegeit, minden testi-lelki kvalitásait felajánlja, aki érzi, hogy a Tiszavidék gazdasági boldogulása nélkül az Alföldön visszaféjlődik az a kevés városi élet, mely a magyar kereskedelem diadala, de fennállásának, megmaradásának előfeltétele is.

— A tiszai boltos azt szeretné, hogy annak a másik nemes grófnak, aki száz év előtt járta be a Tiszamentét s akit az itteni magyar nép úgy a szívébe

fogadott, hogy egykorú feljegyzések szerint azt hitte róla, hogy ő találta fel a gőzhajót, mert ilyent csak magyar ember találhat fel, — mondom a tiszai boltos azt szeretné, hogy gróf Széchenyi István jellemzése száz év után elveszítse aktualitását.

— Széchenyi úgy jellemezte azon az útján a tiszai magyar embert: Kenyere, sódara van, fehér inge nyáron, bundája télen. Ólmos bot a kezében. Egy-egy szívrepesztő nóta, andalgó álmom. Mi kell egyéb? Minek e fölibe még munka?

— Hogy a tiszai embernek igénye támadjon, s ezt az igényét ki tudja elégíteni, hogy munkához legyen kedve s ha kedve van, ezt a munkát meg is tudja szerezni: ez a szolnoki Tisza-konferencia tárgya.

— Ez a tiszai boltosnak is az andalgó álma. S ha miniszter és képviselő, alispánok és polgármesterek, gazdák és boltosok, mindenki, aki eljött Szolnokra, tovább fognak dolgozni, akkor a Tisza-konferenciából nem válik — Duna-ünnepély. Talán egy komoly, sikeres mentőakciónak lesz a kezdete az egész magyar Alföld jobb jövője érdekében.

— Ilyen értelemben üdvözlöm az OMKE nevében a Szolnokon egybegyűlt minisztert és parlamenti tagokat, a törvényhatóságok és a kamarák képviselőit, gazdákat és boltosokat, mindenkit, aki eljött, hogy komolyan szemébe nézzen a Tisza-problémának.

LEVÉL ÉSZAKAMERIKÁBA

(TO Mr. WILEY, NEW-YORK TIMES,
NEW-YORK CITY)

Kedves Mr. Wiley,

eszemben volt, hogy szóval mondom el ezeket önnek. Ha csak ketten leltünk volna ott szerdán a kilátó toronyban a Vérhalom-ucca mellett: mingyárt ott kezdtem volna erről beszélgetni. Ön akkor elragadtatással jártatta végig szemét a remek panorámán és teli tüdővel szívta be a budai hegyek friss levegőjét. Azonban nemcsak ketten voltunk, hanem heten-nyolcan, egymás szavába kapó, jókedvű társaság. Nem volt alkalmas pillanat. Az sem és később sem, amikor Sándor Pál villájában fogták önt közre elmés és szép asszonyok, jelenlegi és volt miniszterek, a magyar szellem legkitűnőbb képviselői. Másnap a főpolgármester úr vacsoráján már nem is gondoltam erre a beszélgetésre mindaddig, míg az ön formás és őszinte pohárköszöntője el nem hangzott. Azután elbúcsúztunk és én hazajövet sietve veszem töltőtollamat, kedves Mister Wiley s megkérem önt, ha még oly sok dolog várja is otthon, a Times Squaren, legyen szíves, adja ráadásul budapesti útjához azt az öt percet, amibe levelem elolvasása kerül.

Véletlenség, hogy ezen a szerdai napon Budapest azt a mesterségét végezte, amit legjobban tud. Temetett.

Ön látta, Mr. Wiley, a dunai hídon és a Tisza Isíván-uccán, meg az Andrassy-úton végigkigyózó menetet, az uccán álló tömegeket. Látta a hangyabolyként zsi bongó uccai népet, a bámé szkodókat és a komolyan meghatott embereket. A Rómában elpusztult magyar repülő tisztek temetése, ha nem is volt dimenzióiban amerikai, mint például Valentino végtisztességtétele, azért ön az újságember világos szemével észrevette, hogy itt egy belsejében feldúlt nemzet viszi sírjába hőseit, akiket szívébe foglalt.

Mért térek vissza erre a temetésre, Mr. Wiley, az ön visszatérte után is?

Mert az az érzésem, hogy a Magyarországból Amerikába visszamenő újságfejedelmet érdekelni fogja a sorsa a gépnek, amely egykor az ellenkező irányban repült: Amerikából Magyarorszá g felé.

Szerdán az ön jelenlétében eltemettük a Justice for Hungary mottót viselő repülő gép vértanúit, eltemettük a viharral, száz veszéllyel szembeszálló magyar fiút, aki tavaly nekivágott az óceánnak és keresztülgázolt rajta, hogy az idén hanyait-homlok zuhanjon le a sokkal kisebb feladat elvégzése közben.

Amilyen megértő és okos embernek bizonyult ön, Mr. Wiley a mi aprócseprő bajaink, életbevágó problémáink megítélésénél, bizonyára meg fogja hatni ez a nagy magyar tragédia is, melynek apró másait annyi meg annyi példányban tudnánk szolgáltatni.

Endreszt, a halhatatlan pilótát eltemettük szerdán délben. És szerdán délután körülnézvén a nagynevű törökverő Mátyás király vadaskertjében, amelyben most Sándor Pál képviselő felesége töltö gette önnek a teát, más-más magyar

talentumok arca ütközött az Ön élesen figyelő szemébe. Látott Ön államférfiút, akinek pénzügyi zsenialitását egykor két világrész csodálta meg. Aztán jött egy légszák és az újjáépítés korának magyar finánczenije leszállni kényszerült. Látott ön saját szemével magyar írókat a szomszéd asztal mellett, akiknek nevét fölkapta a hír, darabjaikat százas szériésekben adták külföldön, könyveiket az összes világnyelvekre fordítják le.

Az Óceánon az újabb magyar irodalom repülőgépe átrepült, de a mindennapi élet római útján havariát kap a magyar könyv. Értékes szellemi erők elsenyednek, kiadók nem vállalkoznak új munkára. És sorban tovább, ha ideje lett volna elemezni az egyes vendégeket; magát a kereskedelmi minisztert is megkérdezhettem, mily fájdalom vonaglik az arcán? Magyarokra gondol, akiknek tehetsége összeköti a tengerek partjait, de gépüket megállítja, a földre visszahúzza gazdasági viszonyaink ólomsúlya. Bemutattak Önnek Sándor Pálnál magyar kereskedőket. Volt olyan köztük, aki a magyar gyümölcsnek, a magyar magnak Nagy-Britanniában, a skandináv félszigeten tört utat. Szellemük, kereskedői leleményességük szabadon szállt, mint az Endresz gépe az óceán felett. S aztán ők is megbénulnak a szörnyű magyar végzet, az ismeretlenség, a félreismerés, az elszigeteltség ezernyi drótsövényakadálya miatt.

Ön, Mr. Wiley, a magas pozícióra eljutott öntudatos szervező erő képviselője, élesebben tudott bepillantani a mi nemzetünk lelkébe, mint sokan, akik évszámra figyelnek és statisztikát böngésznek.

Ön látja, hogy hasadt meg szívünk a Justice for Hungary elpusztulásán. Lesz-e új repülőgép a régi helyett, nem tudom. De azt pontosan érzem, hogy a modern kor repülőgépe: a rotációs szárnyán szálló újság. Az elpusztult Justice for Hungary Amerikából jött ide. Én hiszek a Végzet akaratában. Nem véletlen, hogy a sors most hozta önt ide. Mi lenne, ha Mr. Wiley Amerikába vinné magával „Magyarország igazságát”. Ha fölvenné az ön gépére, minden idők repülőgépénél erősebb monoplánjára, a New-York Times-re a magyar kereskedők, a magyar gazdák, a magyar iparosok, a magyar írók igazságát?

Ezt az új Justice for Hungary-t sem szárazföldi, sem tenger vihara nem pusztíthatná el.

Yours very truly.

(1932 május.)

LEVÉL PIERRE COT ÚRHOZ

KÜLÜGYI ÁLLAMTITKÁR, PARIS

Kedves Monsieur Cot!

Három hete vagy négy, nem számoltam, de öt hétnél semmiesetre se telt el több, mikor együtt ebédeltünk hármásban a magyar Palais Bourbon éttermében.

M. Jules Vidor, a Pesti Hírlap munkatársa, az a kedves kövér fiú, tisztelteti Önt és gratulál. M. Póka Pivny külön fog írni Önnek. Cot úr emlékszik rá. Ő bírta Önt énrám. Megkért, vigyázzak, azt hozzák a pincérek, ami az Ön szemének-szájának kellemes. De nem is kellett a tolmács szerepét játszanom. A parlamenti pincérek értettek franciául. Azt hiszem, Ön megelégedetten állt fel az asztaltól. Megállapodtunk akkor, hogy majd írok Önnek. Bocsásson meg, eddig nem tettem meg. Most meg Ön változtatta meg pozícióját. Cot úr, Ön államtitkár lett, Paul-Boncour jobb keze. Mit érdeklí ma Önt a francia külügyek irányítóját mindaz, amit egy távol kis ország elszegényedett kereskedőinek igénytelen zsurnalisztája írhat?

A Malinben látom a rajzot: hétfőn este ott állott Ön, Cot úr, a kabinet elnökének, a klasszikus műveltségű Paul-Boncour-nak jobbján. Együtt látták vendégül a hírlapírókat s miközben szaporán emelgették a habzó italt, a házigazda megvallotta, — így olvasom, — hogy nem szívesen hagyta el régi szép lakását, melyet valaha a nagy Napoleon édesanyjának, Mme Laetitia-nak építettek.

Elgondolkoztam, mikor ezt olvastam. Babona ez? Vagy a genius loci csakugyan túléli a történelem letűnt korszakait? Talán egyszerű eszmetársulás? Akárhogy is van, ha Monsieur Paul-Boncour így ragaszkodik a rue St. Dominique házának hagyományaihoz: akkor valószínűleg keresztül futott agyán az öreg Laetitia asszony halhatatlan konok mondása:

— Pourvu que cela dure. . .

Amikor Napoleon csodálatos karrierjének szédítő állomásaira lépett, édesanyja sose mulasztotta el, hogy fiát a kétkedésnek, a nyugtalanságnak ezekkel a szavaival gyötörje:

— Jól van fiam, ha így marad. . .

Napoleon első konzul lett. Napoleon egyik csatát nyerte a másik után. Napoleon sorra igázta le egész Európát.

— Pourvu que cela dure. — Mondta Laetitia asszony.

Es ezt ismételte, mikor fia császár lett. Ezt ismételte az öreg dáma a jénai ütközet után és ezt mormogta az austerlitz-i győzelem napján.

S mit tesz a jó Isten? Madame Laetitia igazolódott a történelem színe előtt a maga reszkető anyai bizalmatlanságával. . .

Engemet egy kicsit gondolkodóba ejtett M. Paul-Boncour visszaemlékezése a császár anyjára. Lehet, hogy tévedek. De úgy érzem, nemcsak a történelmi emléké szobák, a kert csodaszép rózsái vonzzák vissza a rue Saint-Dominique-be

az ön okos főnökét. Hanem a császári anyára való visszaemlékezés tartja ébren a kabinet elnökében azt a föltevést: hátba nem marad minden így örökre? Hátha bekövetkezik egy fordulat. . . Hátha egyszer eltolódik az a nagy pénzügyi, katonai és diplomáciai fölény, ami (az Önök büszke és dicsőséges nemzetét kitünteti? Hátha — mit lehet tudni?

A nagy Napoleon elmúlt, de az összetöpörödött kis öreg Laetitia anyó óvatos előrelátása, íme él még azokban a termekben, amelyek négy emberöltő után hajlékot adtak a harmadik köztársaság miniszterelnökének.

S ha a M. Paul-Boncour okos józan előrelátása párosul M. Cot, az ön szolid tárgyi tudásával, a közép- és kelet európai viszonyoknak a helyszínén megszerzett ismeretével, akkor én ebből úgy érzem, nekünk valamit lehetne remélnünk.

Tudja Államtitkár úr, én már túl vagyok magam részéről a rajongó ifjúság aranyos korszakán. Mindazt, amit egy-egy dikciózó képviselő derűs jókedvében valahol elmond: azt nem hiszem, hogy mindjárt siet megvalósítani, mihelyst bekerül a minisztertanácsba.

Más eset ez az Öné, M. Cot. Itteni látogatása óta rendszerré vált az Ön gondolatvilágában, hogy immár gondolni lehet annak a felfogásnak revidálására, amit a győztes országok a mi legyőzött nemzetünkkel szemben elfoglaltak. Ennek pszichológiai kialakulása úgy gondolom, több tényező összehatásának eredménye.

Az a grácia, — úgy találta ön, — amivel a magyar nők a párizsi divat alkotásait diadalra viszik, az a charme, amelyet ön látott francia vígjátékok tökéletes pesti előadásain, az a büszkeség, amivel nagy hotelekben és kicsi budai kocsmákban feltálaták önnek a budapesti konyha Párizs nyomán költött remekeit: mindez meggyőzte önt, hogy nemcsak a Trianonban kötött szerződést kellene egyszer komolyan átnézni, de sok millió franciának volna érdemes revidálni a maga tudomását Budapestről.

S akkor könnyebben be fog következni az, amit ön itt budapesti beszédében mondott a népek szövetségének jobb megorganizálásáról s ezen az úton rákerül a sor a revízió foganatba vételére. Nem felejthetjük ei azt az abszolút logikus felfogást, amely az Ön felolvasásában megnyilatkozott, mikor kifejtette, hogy egy jól organizált Népszövetség nem zárkozhatik el a revíziótól, mert először nincsenek a világon tökéletes szerződések, mindig becsúszhatnak tévedések, amiket utólag kell jóvátenni. Másodszor nincsenek örökös szerződések, minden emberi alkotás alá van vetve az evolúció nagy törvényének, amely alól a jog sem vonhatja ki magát. Ezt fejtette ki Ön itt Budapesten, mikor nem volt felelős állásban. Most, amikor az ön nagy tehetsége és fiatalos elánja az ügyek élére állította, talán alkalma lesz szembenézni azzal a javaslattal, amelyet a mi törvényhozásunknak egyik legrégebb tagja, Vészi, a Lloyd főszerkesztője vetett fel az ön előadása után: az egyenjogúsítás és a leszerelés megvalósításával együtt kellene járni a lehetőleg francia vezetés alatt végzendő kísérletnek, hogy Magyarország egyetértően oldja meg a szukcessziós államokkal a területi kérdéseket.

És most azzal búcsúzik el Öntől, kedves államtitkár úr, hogy ha elfárad teméntelen napi munkájában, tegyen úgy, mint ragyogó tehetségű kollégája, Paul Morand, aki tudtommal szintén a külügyminisztérium státuszához tartozik, állítsa be rádióját 545 hullámhosszra s hallgassa meg, mit mond tanuk nélkül a szöke Magyarország a zöld Normandiának. Qu'est ce que la blonde Hongrie parle sans témoins à la Normandie verte.

A viszontlátásra, kedves M. Cot!

(1932 december.)

HALLO, ITT RADIO MÁTÉSZALKA!

Gömbös Gyula miniszterelnök kinevezése után a rádió útján szöveget intézett a nemzethez.

I.

Még 10 perc hiányzik a héthez. Bekapcsoltam a rádiót. Szörnyen kíváncsi vagyok az új miniszterelnök szavaira. Valaha ott voltam az Országház karzatán. Tisza István bemutatkozásánál. Később aztán egymásután meghallhattam a karzatról Esterházy Móricnak, az öreg Wekerlének, sőt egyszer még Simonyi-Semadam Sándornak is a programbeszédeit. Ezek a Házban hangzottak el. Gömbös azonban eljön az én — házamba. Már itt is van. Jelt ad a rádió.

II.

Érces, kemény hang. Kellemes hallgatni. „Semmiféle kormány nem végezhet eredményes munkát, ha közte és a közvélemény között nincs meg a kölcsönös bizalmon alapuló lelki kapcsolat.” Ezen kezdi s azt hiszem, igaza van. Amerikát járt sógorom beszéli, odakint az Egyesült Államokban hogyan gyűrik a közvéleményt a különböző pártok vezetői, szintén a rádió segítségével. Gömbös modern ember. Ami jó Hoovernek, Rooseveltnek: a hosszú hullámokat ő is birtokba veszi.

III.

Szilárd lelki kapcsolat. . . Én hát, mátészalkai polgár és hátralékos adófizető, ezennel lelki kapcsolatba kerültem az új miniszterelnökkel. Nekem beszél, hozzám szól, hangja betölti szobámat, a gyerekek elhallgatnak, a szolgáló nem csörgeti a tányért, közbe nem szól senki, zavartalanul, ellenmondás nélkül fejezi be szövegét a mi előkelő vendégünk.

IV.

Valahol olvastam Lincoln Ábrahámnak egy mondását. „Minden úgy sikerül, ha mellette ott van a közvélemény. És a közvéleménnyel szemben nem sikerül semmi.” Valószínűleg ez a meggyőződés hatja át a rádióba beszélő mostani államférfiakat. A közvéleményt akarják maguk mellé állítani az élő szónak a pusztá mezőkön, a vályogfalakon át sugárzó hitnek kiáltó erejével.

Az eszköz nagyszerű. De az új miniszterelnök akkor mutatja meg, hogy igazán tud bánni velem, ha nemcsak ő beszél bele, hanem módot talál a válaszok — átvételére. Az volna hátra, hogy a leadó állomást elhagyván, vegye füléhez Gömbös a — fölvevő készüléket s hallgassa viszont meg ezer és ezer magyar rádióelőfizetőnek válaszát. Ahol légköri zavar nem gátolja a hangok terjedését: nagyon figyelemreméltók lesznek a feleletek.

V.

Egynek például itt van az én mátészalkai rádióm. Ó, a világért sem ad tovább ez a rádió helyiérdekű kívánságokat.

A mátészalkai boltos a rádió szárnyán próbál fölemelkedni a miniszterelnök magasságába. Örül a revízió gondolatnak, melyet ő is minden békés eszközzel kívánna megvalósítani. Kevesli, amit a kereskedelem közreműködéséről mond. De tetszik neki a dunai államok együttműködésének eszméje is és az a sokféle nemes idea, amit Gömbös Gyula kiragadott a nemzeti munkatervből.

A mátészalkai boltos visszaemlékszik rá, hogy egynéhány éve — a Bethlen-kabinet virágzásának idején — éppen kereskedő részről vetették fel egy kapitalista alapon elgondolt ötéves terv eszméjét a magyar újjáépítés számára. Nemcsak felvetették, de egyes részleteit ki is dolgozták. Illetékes emberek nyomban el is dobták. De ez ma már mindegy.

VI.

Nem mindegy ellenben az, hogy mi lesz a mostani sofortprogramban. Mi lesz benne és hogyan fognak a megvalósításához? Remekül hangzik, hogy lesz „egy olyan rendeltetésű kormányzati program, mely a legközelebbi hónapokban gyökeresen megoldja a társadalomra nyomasztóan ható gazdasági és szociális kérdéseket.”

Itt azonban volna egy kérése a szálkai rádióknak, válaszul a budapesti rádió számára.

Miután gyökeres megoldásról van szó és amellet gyors — egy-két-három hónap alatti — megoldásról: talán jó lenne ezeknél a kérdéseknél meghallgatni az érdekelteket is.

Például exportpolitikánk egységes vezetés alá helyezése: ez egy kiragadott mondat, ami a nemzeti munkatervben jól elfér. A sofortprogram által ellenben milliók nyerhetők vagy veszíthetők el, aszerint, hogy ezt az egységes exportot hogyan-miképpen bonyolítják le. Kiszemelt cégekkel, vagy a szakmák teljességével.

A kapitalizmus fejlődését gátoló kinövéseket meg akarja szüntetni Gömbös. Ez az ő munkatervének kiemelkedő pontja.

A sofortprogram ehhez a szöveghez illusztrációt adhat. Nincs nagyobb kinövés a közüzemeknél. Iparnak, kereskedelemnek ezt az átkát pusztítsa el az új miniszterelnök ebben a három hónapban s máris gyökeresen megoldotta — ahogy ő mondotta a rádióban a társadalmunkra nyomasztóan ható gazdasági problémák egy tömegét.

VII.

Most négyszáz éve Kenesén gyűltek össze a Karok és Rendek. A mohácsi pusztulás után ott tartottak országgyűlést. Az az érzésem, hogy mielőtt a mostani országgyűlés elé terjeszti Gömbös a programjának frissiben megvalósítandó részét: jó lenne, ha egybehívna a mostani Karokat és Rendeket, a gazdasági érdekeltségeket. Kenésére vagy máshová. De akár Dunáninnen, akár Dunántúl: mindenestre meg kellene hányni-vetni a foganatosítandó intézkedések gazdasági következeit.

Hoover elnök az amerikai gazdasági bajok leküzdésére a minap kétszáz szakembert hívott a Fehér Házba. Amerika nagyobb, a bajok se kisebbek. Nálunk elég, ha húsz embert hív el a kabinet elnöke. Öt gazdát, öt bankárt, öt iparost, öt kereskedőt.

Tartson velük kontradiktórius tárgyalást. Az az érzésem, megkönnyíti ezzel feladatát.

(1932 október.)

A KÉT PUSKÁS EMLÉKEZETE

A postás-zenekar a szokott lendülettel adta elő a Himnuszt. Mikor az utolsó akkord elhangzott, előlépett két altiszt s hatalmas babérkoszorút tett le az emléktábla alá. Az emléktáblán egy szárnyas telefonos kisasszony foglalt helyet. A csinos kisasszonyt sok ruha nem ékesíti. Szeme szelíd, de egyik kezéből villám cikázik, a másikban meg telefonkagylót szorongat. Határozottan csinos az emléktábla, melyet a magyar telefonintézmény állított alapítói: Puskás Tivadar és Ferenc emlékére.

A két altiszt még megigazgatta a koszorú szalagját, ekkor előlépett a miniszter. Leemelte cilinderét s a következő beszédet mondta messzire hallható hangon:

— A Puskás testvéreknek, Tivadarnak és Ferencnek, elhoztam ezzel a babérkoszorúval a magyar királyi kormány hálás elismerését. Bámulatós az az út, amit a fejlődés terén megtett az általuk létrehozott telefon aránylag rövid idő alatt.

— Élőszó útján érintkezhetnek immár egymással távol világrészek lakói. Országok határa, tengerek árja, végtelen sivatag, magas hegyek orma, semmi sem gátolja meg az élőszó haladását.

— A telefon átalakította a termelés és kereskedelem technikáját. Hozzájárult az egységes világgazdaság keletkezéséhez. Ugyanakkor ennek a világgazdaságnak maga is fontos tagja lett. A telefon: nagy fogyasztó. A telefon: munkaadó. Az egész földet behálózó berendezéseinek létesítéséhez, fenntartásához tömérdek nyersanyagot, gyári terméket, száz- és százezer munkáskezet használ fel.

— A mi hazánk az elsők közt volt az európai országok közt, amelyek a telefont bevezették. Magyarország lángelméjű úttörőket adott a telefonnak.

— Ilyen úttörőket ünneplünk ma. Héroszai voltak a technikának ezek a múlt századbéli székely testvérek. Puskás Tivadar volt az, akinek agyából a távbeszélőkapcsoló központ gondolata kipattant, ő csinálta meg a telefonhírmondót, s ezzel egy emberöltőnyi idővel megelőzte a többi országokat. És hős mártíj- volt az ő szerencsétlen öccse, Puskás Ferenc, aki testvérének buzdítására a budapesti telefonintézményt ötven év előtt, egy ugyanilyen szép május elsején felállította.

— Áldozunk tisztelettel és hálával az ő nemes emléküknél. Ünnepeljük bennük a magyar genialitást, a magyar tetterőt, az akadályokkal merészen szembeszálló magyar energiát. S fogadjuk meg, hogy tiszteletreméltó emléküket kegyeletes szívvel fogjuk átadni utódainknak.

— S amikor itt meghajlok dicső emléketek előtt, egyszersmind hadd kövessék is meg benneteket. Megkövetlek titeket nem a magam, hanem egy letűnt korszak bürokráciája nevében, amely értetlenségből, tudatlanságból, maradi felfogásból és irigykedésből gátat vetett, torlaszokat emelt a ti lángelméjű munkátok elé.

— Azt hiszem, t. közönség — folytatta emelt hangon a miniszter —, a jubilálás nemcsak abból áll, hogy magasztaló szavakat rebejjünk. Magunkba

kell szállanunk és le kell számolni a múlt tévelygéseivel. Ezért nem tudnék a te márványból kifaragott képmásoddal szembenézni, Puskás Tivadar, ha nem ismerném el, mennyi nehézséggel kellett tinektek megbirkózni az én elődeim részéről

— Amikor ezt a koszorút itt leteszem ezen emlékmű előtt, úgy érzem, illik bocsánatodat kérnem egykori elődöm nevében, aki hallani sem akart a te láng-lelkű kezdeményezésedről, azon egyszerű okból, mert távbeszélő akkor Bécsben se volt még, nem látta hát be, mért kellene éppen magyar földön megcsinálni azt? Meg kell követnem téged Puskás Ferenc, azon kereskedelmi minisztériumi főhatalom nevében is, aki téged kereken elutasított, mikor ajtaján kopogtattál és kifejtetted, hogy a kereskedőknek mily előnyük lesz, hogy távolból köthetnek élőszóval üzleteket. „Csálnak azok úgyszólván eleget, minnek könnyít-sük meg nekik.” Ez volt akkor a kor felfogása, miként a Posta Szemle ünnepi számában egy kortárs megírta.

— Így aztán a mai ünnepségnek minden fénye, minden ragyogása, énekszó és trombitaharsogás, mindez nem felejteti el, hogy az a férfiú, akit a szobrász ideállított jobbkez felé: a meddő küzdelemben kimerülve, fáradt aggyal, élőhalott gyanánt vonszolta magát korai sírjába. A másik férfiú pedig, akinek arcvonásait itt baloldalt látjátok, Edison büszkesége, a XIX. század egyik legnagyobb magyarja, anyagilag letörve, koldusszegényen, önmagával meghasonolva pusztult el a pesti vendégfogadó szomorú szobájában.

— Edison Alva Tamás írásban is elismerte, hogy Puskás Tivadar volt az első a világon, aki a telefonközpont ideáját neki szuggerálta. Ez szép. De még szebb lett volna, ha e nagy magyar ember elsőségét nálunk itthon is elismerték volna a telefon fennállásának első tíz esztendejében. Amikor élt. Amikor ezt élvezte volna.

— Késő bánat ez. A félszázad elröppent. Ma más időket élünk. S ime, én a mostani kormányzat nevében megfogadom e szép emlékmű lábánál, hogy bürokratikus kicsinyesség nem fogja többé utódaidnak, követőidnek kedvét szegni, jó Puskás Tivadar! Ha ezentúl hazatér valaki a külföldről, ott kipróbált, modern találmánnyal: tárt karokkal fogadjuk magyar vérünket. Törekvéseit előmozdítjuk. Élni és gyarapodni hagyjuk őket. Még ha olyasmit akar bevezetni, amivel a kereskedők könnyebbségét célozza, mint te a telefontal, ez sem akadály. Többé nem igázzuk le az egyéni kezdeményezést, érezzük, hogy az ország gazdasági fellendülésének előfeltétele, hogy a Puskás Ferencek és Tivadarok ne csak holtuk után kapjanak haut-relief-et, de már élükben boldoguljanak. Minden megbecsülésben, támogatásban részesüljenek, amit csak egy nemzet tehetséges és hasznos fia megérdemel.

— A másik, amit megfogadok magam, és ha szabad ezt tennem: hivatali utódaim nevében is: a Puskás-testvérek nagyszerű ajándékát, az Edison műhelyéből hazahozott telefont tovább fogjuk fejleszteni. Aki ellene támad, azzal elbánunk, akárki lesz is. Minden gondunk csak egy célra irányul: a magyar telefon tartsa meg a nemzetek versenyében azt a kiváló helvét, amelyre lángelméjű megalkotói, szakavatott vezetői, telefonigazgatók, mérnökök, tisztviselők és munkások tömegei eljuttatták.

*

A miniszter, azt hiszem, nem ezt a beszédet mondta el. Kár. Semmi baj se származott volna belőle, ha ezekkel a szavakkal engeszteli meg a Puskások szellemét. Vagy ehhez hasonlóval.

De a két Puskásnak, úgy gondolom, nagyjában mindegy ma már.

(1931 május.)

NAPLÓJEGYZETEK

EGY KERESKEDŐ NAPLÓJÁBÓL

1928-TÓL 1931-IG

1928
Január

— Gizi kisasszony, drága kedves kis masamód, maga úgy-e nagyon hálás ezért a mai rendeletért, melyet a nagyméltóságú összminisztérium volt szíves kibocsátani a magyar női kalapokat készítő üzemek érdekében? Úgy-e, minden oka megvan most az örömrre? Hiszen eddig szörnyen magas volt a vám éppen azokra a cikkekre, amiket maga, kedves Gizikém, nem tudott nélkülözni a kalapjainak elkészítésénél. Addig sóhajtozott, sírt, panaszkodott a selyemből készített kalapbársony, meg a kalapfonadékok horribilisen magas vámja miatt, amíg ma reggel megjött a gyógyító balzsam s a kormány leszállította a vámot az előbbinél a tizedrészére, az utóbbinál a negyedére. Gyönyörű vívmány. Fényes eredmény. S maga még mindig nem veri össze tapsra a két kis tenyerét, Gizi kisasszony?

Úgy látszik, nem vette észre, Gizi, hogy az összminisztérium külön gondoskodik a női kalapokat készítő üzemekről. S csak ezekre vonatkozik a nagy vámllesztés.

No ne sírjon, Gizike. Ez igazán gyerekes, hogy maga mindig sír. Vagy éppen az a baja, hogy csak a kalaposüzemeknek a vámját szállították le? Hogy-hogy? Hát maga azt állítja, hogy az ilyen vámllesztésből a magához hasonló kisiparosnak semmi haszna sincs. Mert maga nem fog sohase importálni se kalapbársonyt, se fonadékat.

Mert magának se külföldi összeköttetése, se hitele nincs, de még arravaló embere se, aki a vámház körül szaladgáljon. Maga csak a kalapkellékkereskedőtől tud vásárolni s ha az 10-szeres vámot kénytelen felszámítani, akkor magának és a többi Gizi kisasszonyoknak nemhogy hasznuk volna az egész vámllesztésből, hanem még az eddigi helyzetük is sokkal rosszabbá vált nagyobb versenytársaikkal szemben.

Most már értem, Gizi kisasszony, miért sír és éppen mert megértettem, biztos is vagyok benne, hogy a kereskedelmi miniszter le fogja törölni a maga könnyeit. Ez a rendelet így nem maradhat meg.

*

S éppen azért, mert a legeslegfőbb felsőség nem akarja a kereskedővilág szüntelen nyomorgatását, gondolom, mégis végire fog járni Bud János a forgalmi adó tengerikígyójának. Fázisrendszer helyett, amit a mi (szószólóink követeltek, jobb volt sokáig a félmegoldások rendszere. De egyszer ennek is vége szakad, s tudatára ébred maholnap a pénzügyi kormány, hogy a forgalmi adó mostani rendszere változatlanul nem tartható fenn. Fábíán Béla vádjait a pénzügyminiszter nem tudta megcáfolni és Fábíán szavaiban az ország nyilvánossága elé kerültek azok a terhek és vexatúrák, amelyekkel az újult erőre kapott állami adminisztráció a legutóbbi hetekben ismét sanyargatja a kereskedelmet. Pedig arról még nem is beszélt Fábíán,

hogy a legutóbbi hetekben a könyvek vezetésére képtelen és a már egyízben felmentett kereskedők ezreitől kértek az adóhatóságok leltárakat, különböző könyveknek és kimutatásoknak a betérjesztését.

A pénzügyminiszter persze hivatkozhatik arra, hogy egy csomó cikknél bevezette a fázisrendszert, más cikkeket mentesített a forgalmi adó alól. A kis-kereskedő ellenben ezekből az állítólagos könnyítésekből eddig csak hátrányokat látott. Fázisrendszer alá vonták a cukrot? Nagyszerű, de a cukorról raktárkönyvet kell vezetni. Mentésítették a forgalmi adó alól a lisztet? Pompás, de azért raktárkönyvet és kimutatást kell róla vezetni. Az átalányozó kereskedő által fizetendő forgalmi adóösszegeket pedig az esetek túlnyomó részében nem szállították le.

Fábián kísérteties fénnel világított be a forgalmi adó rejtelseibe és most a pénzügyminiszteren volna a sor, hog}' egy erős elhatározással végrehajtsa mindazt, amit esztendőök óta ígér.

1928
február

Nem igen szoktam a győri gazdakamara Értesítőjét olvasni s ezért egyenesen hálás vagyok egy győri kollégámnak, amért beküldte nekem a január 20-iki számot. Ebben ugyanis levél jelent meg egy „igen kiváló, nagy tekintélynek és közszeretnek örvendő rom. kat. esperes” tollából.

„Roppantul elhibázott dolog a szövetkezeteknek nyitott kocsmát engedélyezni. Különösen, ahol úgylis keresztények a vendéglősök. Azon elv szerint: „minél többet iszunk, annál több az osztalék” — terjed az iszákosság. Hiába hoznak törvényt a záróráról, a 18 éven aluliak kocsmalátogatási tilalmáról, ha nyakrafőre buzdítják az embereket a szövetkezeti összetartás erejénél fogva, hogy igyának, növeljék a forgalmat, sok lesz a nyereség és az osztalék. Aztán minden falusi igazgatósági és feügyelőbizottsági gyűlés ivással végződik, mert hát „megszolgáltuk az egy pohár bort . . .” így van az minden szövetkezeti kocsmában.

A „Sz . . . i Hangya” igen okosan lemondott a kocsmajogról. Sokkal hasznosabb irányba kellene terelni a szövetkezetek működését. Termény értékesítés! Építőanyagok, erőtakarmányok közös beszerzése stb. — ez lenne a feladat és nem kocsmák.

Konyak, tízféle likőr, szardínia, ringli stb. van a szövetkezetben, de ha valakinek a kerítéshez egy szál lécz kell, vagy a hidasához egy darab deszka, akkor Cs . . . ra kell mennie. Volt idő, mikor a háztartási cikkek is hiányoztak.

Aztán a mindennapi szükségleti cikkek drágák, de a konyak stb. . . . olcsó, mert azt „mi isszuk meg . . .”

A közigazgatási hatóságoknak is legtöbb bajuk a szövetkezeti kocsmákkal van, mert azok tudatában vannak dédelgetett voltuknak, nem mindig respektálják a különféle rendeleteket.

Cs . . . ben voltam káplán. Dicsekedve emlegettük, hogy a szövetkezet egymaga jóval több adót fizetett, mint a többi kereskedő és kocsmáros együttevée. (Pedig a szövetkezetnek nem volt kocsmája és mint járási székhelyen, sok kereskedő is volt, akik mind megélték.)

Nem szükséges a köz rovására az ily módon való támogatás! A szövetkezetnek hatalmas ereje: a szövetkezeti összetartás. Csak ne akadályozzák a hatóságok a szövetkezetek egészséges fejlődését.

Háború előtt semmi kedvezmény sem volt, mégis virágzott a szövetkezet, mert nem az állami szubvencióra, hanem a testvéri összetartásra építettünk és ezzel is nagy előnyben voltunk a kereskedők felett.” Eddig az esperes.

„Mindenesetre érdekes, — fűzi ehhez hozzá a gazdakamara értesítőjének a

szerkesztősége — hogy a szövetkezeti eszme helyes alkalmazását miként gondolja a közszeretnek örvendő esperes.”

Én azt hiszem, hogy ez több, mint érdekes, lényegesen több annál. Személy szerint nem ismerem a levélíró esperes urat. De a levele után magam is azt tartom, hogy kiváló ember, nagy tekintélye van és mindenki szereti. Meg is érdemli, nagyon rászolgált erre. S ha a gazdák kamarája ezt az esperest ilyen tekintélyes és közszeretben álló embernek tartja, bizvást tovább is mehetne egy lépéssel és ahelyett, hogy enyhe vállveregetéssel érdekesnek deklarálja a főtisztelendő úr eszméjét, nyugodtan hozzáfoghatna inkább az eszme megvalósításához. Járuljon a kamara a pénzügyminiszterhez s kérje meg, ne engedélyezzen a szövetkezeti kocsmát. S amely szövetkezeti kocsmájára mondjon le róla. Mert hogy is mondja csak az esperes?

-- Az iszákosság terjed. A falusi igazgatósági ülések ivással végződnek.

— Fontos szükségleti cikkek hiányoznak a szövetkezeti boltból. Ami van, az drága.

— Túlteng a konyak, likőr.

— A szövetkezeti kocsmák nem respektálják a rendeleteket. Öt vád. Egyik súlyosabb, mint a másik.

Nem volna jó ezeket kivizsgálni?

Pláne, mikor az esperes úr szerint nemcsak azon az egy helyen, hanem így van az minden szövetkezeti kocsmában.

Hej, ha én egyszer a miniszterelnök úr szeme elé kerülhetnék, nem szólnék én egy szót sem, csak csendesen, szótlánul odaadnám ennek a józanészű, igazságos esperesnek az írását Bethlen István kezébe. Amit nem hitt el eddig se OMKÉ-nek, se kamarának, se Belatinynak, se Sándor Pálnak, talán elhiszi most a dunántúli katolikus esperes szavára!

„Nem szükséges a köz rovására az ilymódon való támogatás. A szövetkezeinek hatalmas ereje: a szövetkezeti összetartás. A hatóságok ne akadályozzák a szövetkezetek egészséges fejlődését.”

Az ilyen irányú egészséges fejlődés ellen a kereskedőknek se volna szavuk.

*

— Mondja csak szomszéd úr, tudja maga, milyen sertéshúst szabad szombaton enni? — kérdi tőlem a bolt ajtajában a kis köpcös G.

— Biztosan valami vicc ez megint.

— Dehogyan vicc, komoly dolog, nagyon is komoly.

— Az a kérdés akkor, hogy kinek. Az ortodox zsidónak például semmilyen sertéshúst sem szabad enni. De azt aztán csütörtökön se szabad, hétfőn se szabad. Mohamedánnak se szabad. Keresztény ellenben ehetik szombaton is akármit is sertéshúst. Ha komolyan venném a maga kérdéseit, ezt felelném.

— Látja, szomszéd úr, rosszul felelné. Jegyezze meg: szombaton nem szabad magyar sertéshúst enni. Jugoszláv disznó húsát, azt szabad enni. Román disznóé is. De Nagyszombaton a magyar disznó húsa tilos.

— Most meg már Nagyszombatról beszél?

— Nem is Nagypéntekről. Hanem Nagyszombatról, a pozsony megyei régi magyar és most, sajnos Szlovákiához tartozó városról. A magyar-cseh kereskedelmi szerződés szerint ez a városka nincs felvéve arra a listára, amely azokat a csehszlovák községeket, vásártereket tartalmazza, ahová mi magyarok disznót exportálhatunk. Ez elég baj, mert nekünk nagy érdekünk a sertés-kivitel. Aminthogy általában mindent el kell követnünk a megromlott kereskedelmi mérlegünk megjavítására. Szerencsére akadnak sertés-kereskedők,

tőzsérek, kupeczek és egyéb nyugtalan vérű exportőrök, akik addig alkalmatlanok voltak Prága és Pozsony hivatali szobáiban, amíg kiverekedtek az engedélyt, hogy szabad Nagyszombatba és még néhány más, eddig tilalmazott sertéspiacra ennyi és ennyi magyar disznót kivinni. Szóval a cseh hivatal megengedte. Igen ám, de kettőn áll a vásár. S mire való lenne a magas közhatósági bürokrácia, ha bele nem bújnék az aktába és valami fogantyút nem találna benne, amibe bele lehet kapaszkodni. Fogantyú pedig akad mindig, ha nagyon utána néznek. Hopp, már meg is van!

— A külföldi hatóság azt kötötte ki, igazolja az exportőr, hogy nincs sertésvész a feladási állomáson. Szerencsére nincs sertésvész — feleli az exportőr kérem az igazolványt. De rögtön le is torkolja a Hivatal. Ilyen bizonyítvány adására a kereskedelmi szerződés szerint hazánk nem kötelezhető. Ennélfogva nem is adjuk ki a bizonyítványt. Inkább maradjon itthon a disznó. Egyáltalán dögöljön meg a disznó. Az exportőr pedig örüljön, hogy a disznóhoz intézik ezt a barátságos felhívást. Ezzel az 500 disznó, mert ennyiről van szó, itthon maradt. Kivitelünk főösszege ennyivel csökkent. Nagyszombat pedig fedezte a maga sertésszükségletét Jugoszláviából. Ez a nagyszombati disznó szomorú nótája.

-- Most már én is tudom, szomszéd úr. hogy Nagyszombaton miért nenn lehet enni sertéshúst. Magyar sertéshúst.

1928
március Se szeri, se száma azoknak a leveleknek, amiket az én kedves kollégáimtól kapok mostanság az úgynevezett kirakodóvásárok ügyében.

Mi az, hogy kirakodóvásár? Mert vannak másfajta vásárok is. Jelestül állatvásárok. Ez ellen «senkinek sincs kifogása. Marhát nem árulnak ezidő szerint boltban. Se lovat, se disznót. Tehát senkinek se lehet égen-földön kifogása az ellen, hogy meghatározott időben és helyen összefutnak az emberek, akik marhát venni vagy eladni akarnak. De már az ellen mindjobban lázonganak az egyhelyben megtelepedett kereskedők, hogy manapság télkabátot, posztót, vásznat, asztalt, útiládát, kalapot, zsebórát és száz másféle portékát kirakodóvásárokra sokszor jött-ment emberektől szerezzon be az ország népességének nagy része, amikor ugyanezeket az árucikkeket meg lehet venni rendes, helybenlakó adófizető polgártársaktól. Vincze István rőfös- és rövidárkereskedő meggyőző erővel írja nekem Soltvadkertből: „A kirakodóvásárok intézménye elavult szokás, ezt ma már minden kereskedő beláthatja. Hogy tudjon egy kereskedő a vásáron olcsón kalkulálni, midőn tele van rezsiköltséggel. A vásári és hetipiaci rezsiköltségek ma már dupláján s nem mondok sokat, ha azt mondom, hogy négyszeresen is felette vannak némely helyen a békebeli rezsiköltségeknek. Ma már minden vásártartó község annyira felfelé emeli a helypénzszedés módját és értékét, hogy nem is elég, ha az a vásároló egyszer fizet helypénzt, hanem kocsibeállítás címén kétszer is megadóztatják a vidékről özönlő kereskedőket. Aztán jön az igazi vegetatura. A mai rendszeresített forgalmi adó beszédési módja. Hozzájárul a nagy fuvar-, az útravaló egyéb költségek, éj jelez esek, borraivalók az első helyek elfoglalásáért. Felvetem a kérdést: nem tudja-e az egyhelybenlakó kereskedő az árúját üzletéből olcsóbban kiszolgálni a maga vevőközönségének? Ez a vásári intézmény úgy amint most látjuk, nem felel meg XX. század követelményeinek.”

Tatay Gyula füzesabonyi vas-, fűszer-, festék- és vegyeskereskedő is azoii a véleményen van, hogy nincs szükség kirakodóvásárra, mivel minden községnek meg van a rendes kisiparosa, ahol jobb minőségben megrendelheti, ha kell részletre is, ruházati és háztartási szükségletét s kereskedés is a legkisebb faluban van, ahol jobb kiszolgálást kap, jobb árút a vásárinál s éppen a legszegényebb

munkásnépréteg fizet rá mindig a vásárolt hitvány árura, csizma, talp, cipő, nadrág, zománcdedény stb.-re s a szegényfajta nép ül fel leginkább a vásári boindítóknak, a most divatozó gyűszűjáték, lutri stb. csalásoknak s a szegényebb, együgyűbb népet fosztják ki a zsebmetszők s furfangos vásároló cigányrablók. Itt Füzesabonyban az utóbbi két országos vásáron csak helybeli lakosoktól egyik vásáron 13-tól, másikon tudtommal 10-től vették el a zsebéből, kosarából a pénzt, a ruhára kölcsönként értékét, a csizma árát s a téli hízójának árát. A gyűszűjátékkal pedig egyik szegény embertől az eladott tehén árát, másiktól a sertés árát játszották el, pedig ezen kereskedelmi cikket akartak vásárolni. A balvégzetű szerencsejáték után káromolja a jó Istent s hibáztatja a közvéleménnyel együtt az államot, hogy ily szabadalmazott csalást engedélyeznek.

De kinek van a vásárból haszna? Annak a rengeteg rőfösnek, aki árán aluladni kénytelen az árut?

A sok levél közt van olyan is, aki talál védni valót a vásárban. Ilyen Szigeti Andor Szegeden. Ő az idegenforgalom érdekében megengedne a kirakodást a helyi kereskedőknek s azoknak, akik a vásár népünnepélyszerű jellegét mozdítják elő „vásárfia”⁴¹ árusításával. Tehát olcsóbb játékszerek, mézeskalács, stb. továbbra is árusítható lenne. Végül kisiparosok továbbra is szabadon hozhatnák árucikkeiket a vásárba. Sok kékfestő, takács, késes, papucsos, rézöntő dolgozik az országban, akik a nagyiparral úgy tudnak csak versenyezni, ha a vásárokon alkalmuk kínálkozik áruik értékesítésére.

De már a szolnoki Schwarz testvérek azt tartják, hogy ezek a vásárok teljesen tönkreteszik a legális kereskedelmet. A kiskereskedelem teljesen elvérzik a vásárok miatt. S ha a vásárosok felkeltik a vevők vételkedvét, ez csak onnan ered, hogy közülök sokan olcsóbbért kínálják azon árut, amit hitelbe vásárolnak, amiről előre tudják, hogy sosem fogják megfizetni. Ezzel tönkreteszik a tisztességes kereskedelmet, amely nem akarja és nem tudja árúját veszteségre eladni.

Ez a néhány példa is mutatja, milyen hévvel, szenvedéllyel tárgyalják e kérdést az országban. Jó lenne, ha a kereskedelmi minisztérium is kiterjesztené a figyelmét erre az aprólékosnak látszó, de ezer és ezer egzisztenciát érintő problémára.

*

Feljajdultak az áruügynökök is. Szavuk ma a kamarában hangzott el. De szeretném, ha e felszólalások visszhangja elérne holnaputánig abba a tanácssterembe, ahol a nemes és jóakarátú Sarthos Andor kezdeményezésére tárgyalják az egységspárti képviselők Bud pénzügyminiszter jelenlétében a forgalmi adó problémáját.

Miről is volt szó? Tulajdonképpen két rövid levél hozta forrongásba a jelenlevő (mellesleg feltűnően csekélyszámú) kamarai tagok vérért. Egy nagy külföldi cég írta mindkét levelet. Az egyiket régi, sok évtizedes pesti képviselőjéhez írta, akitől rövid, barátságos szavakkal elbúcsúzik. Köszörj, amit eddig tett érte. Jövőben azonban nem fogja igénybe venni szolgálatait. A magyar piacot ezentúl Brünnből fogja megmunkálni.

A másik írás: egy cirkuláré. Szól az eddigi üzletbarátoknak, akik szíveskedjenek tudomásul venni, hogy a tisztelt cég az ő megszokott pesti képviselője helyett egy új embert, egy csehszlovákiai ügynököt, bizott meg a magyar üzletfelekkel való érintkezésre.

Ez a levél nem kiszakított eset. Fájdalom, lépten-nyomon találkozunk ismerősökkel, akik szintén már megkapták a kedves üzenetet Prágából, Bécsből, régi üzletházaiktól. Köszönik szolgálataikat, tovább nincs rájuk szükség.

Íme, ez is egyik eredménye annak az átgondolt pénzügyi politikának, amely

a magyar importkereskedőt kiszolgáltatta, a forgalmi adó eltévesztett rendszerével, külföldi versenytársának.

 Két apróság. Érdemes-e vajjon feljegyezni? Tegnap hallottam az OMKE-ban. Az egyik vidéki panaszolja, heggel hétkor telefonálhatnék mindennap a pesti ügynöknek. Nem lehet. Nincs hivatal. Viszont nyolckor, mikor van hivatal, már én túl vagyok árkon-berken. Nem leshetem a telefont.

Kérdés: nem lehetne-e legalább szezon idején kiterjeszteni a szolgálati időt? Ilyen kora reggeli beszélő nemcsak egy van. Falun, kérném, korábban kelnek az emberek. S elvégre kalkuláció dolga, hogy érdemes-e a kisasszonynak egy órai pótdíj kedvéért korábban felkelni.

Más. Ugyancsak egy vidéki gabonás panaszolja. Táviratoz délután ötkor a szomszéd községbe. Megérkezik a sürgöny másnap délelőtt kilenckor. Nem történt semmi hivatali szabálytalanság. Egyszerűen hatkor vége volt a hivatalos órának. S másnap hivatalnyitásig nem vették fel a beérkezett telegramot. Lehet ez ellen szólni? Mulasztás nem történt. Igaz, hogy régebben úgy volt, hogy a hivatali óra eltelte után (gondolom este nyolckor) megnézte a hivatalnok, nem jött-e távirat a községbe, s ha jött, nyomban kézbesítette. Ezt a szokást azonban úgy látszik, abbahagyták.

Kár. Oly kevés üzleti alkalom van ma, hogy ezeket mindenképpen istápolni, alátámasztani kellene. Másrészt a telegráfszolgálat is rászorulna, hogy elriasztás helyett inkább csábítsák az embereket a táviratozásra. De ahhoz, hogy nyolc kilométernyi távolságra 16 óra alatt juttassak el egy üzenetet: ehhez felesleges volt Morse nak megszületni.

*

Józsi — aki jobban ráér folyóiratok böngészésére, mint én — ideadta ma a megíjodott budapesti Szemlét. Nagyon okos tanulmányt írt belé báró Collas Károly, igazán érdemes elolvasni.

— Ki ez a báró Collas?

— Látod, ez a kérdés jellemző. Te, aki folyton szemmel kísérsz száz képviselőt, ugyanannyi felsőházi tagot és legalább ötven államtitkárt, nem hallottad a nevét se ennek a bárónak, aki mint politikus, mint államtitkár és mint író a legnagyobb csöndben több hasznos munkát teljesített az országnak, három tucat közéleti jelenvolt-nál.

— No és mi van az írásában?

— Érdekes személyes visszaemlékezések a szerajevói merénylet előzményeire. De van egy aktuális megfigyelése is. Az, amit Kállay Béniről mond.

— Aktuális?

— Igen, hallgasd meg. A volt monarchia kettős alakulata lehetetlenné tette Bosznia felszívódását akár az egyik, akár a másik állam testébe. Így alkalmuk volt az Andrássy-féle nagy koncepció ellenfeleinek, hogy e problémát napirenden tartsák. Csak egy ember volt, aki képes volt e külpolitikai nehézségeket közigazgatásilag ellensúlyozni és belpolitikai tekintélyével mindenütt paralizálni. Ez volt Kállay Béni. Balsorsunkhoz tartozik, — fűzi hozzá Collas — hogy Kállay halála egybeesik az Obrenovics-dinasztia kivégzésével s amikor az új dinasztia szervezkedni kezdett, Kállay helyébe Buriánt ültették, aki az elemi árveszedelemmel szemben szobatudománnyal és elméleti tézisekkel akart megküzdeni.

Eddig Collas

Leteszem a régi szomorú históriát, melynek tanulságai elérnek a mi korunkig.

— Miért mondtad, hogy aktuális ez a megfigyelés.

— Hát olvasd el csak a mai estilapokat. Ezek is Kállayval vannak tele. A mostanival. Tiborral. A volt pénzügyminiszter hatalmas beszédben foglalkozott pénzügyi politikánkkal. Kritikája, amely itt-ott szúróssá vált, mindig a Collas megjegyzését juttatta eszembe.

— De hiszen az Kállay Bénire vonatkozott.

— Természetesen. De a történelemnek vannak ilyen kuriózus ismétlődései. Kesergünk azon, hogy Kállay Bénit, akkor vesztítettük el, mikor tekintélyére és pénzügyi jártasságára legnagyobb szükségünk volt Kállay Béni meghalt. A gondviseléssel nem szállhatunk perbe. Ám itt él, itt forog közöttünk a másik Kállay, akinek megvan a fináncutaszatalata, megvan politikai tekintélye, megvan pénzügyi tervei és mégsem jut hozzá, hogy erejét kifejthesse, mert -- hogy is írja a Budapesti Szemle írója? — az elemi árveszedelemmel szemben inkább a szobatudomány és elméleti tézisek vonulnak fel.

Csakugyan zúg az ár és összeomlanak az apró gátak, melyekkel az egyes magángazdaságok próbálnának védekezni s közben professzor Bud nyugalommal végzi tudományos megfigyeléseit.

Kállay a kormánypárti padból kiáltja felé, hogy csak annyi hivatali szerv legyen, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. A miniszteri tanszék egyetemi tanárja semmi jelét nem árulja el, hogy hajlandó feláldozni a túlfeszített bürokráciának feleslegessé vált szerveit,

Kállay az országban fennálló panaszok gyors és igazságos elintézésére négy-öt adóinspektor kinevezését javasolja. Ezek Mátyás király módjára bejárják az országot, meghallgatják a panaszokat, a helyszínén érintkeznének az emberekkel és igazságot osztanának. Így tartja ezt jónak Kállay, aki Második ezen a néven a pénzügyminiszteri székben. De vájjon mikor határozza el magát Első Bud, hogy ezernyi forgalmiadóellenőrje helyébe néhány mozgékony adóinspektort küldjön ki? Hiszen a fázisrendszernek még azon mérsékelt kiterjesztésétől is, amit Kállay Tibor sürget s ami csak kiindulási pontnak tekinthető, még ettől is fázik. Őt nem bántja Kállay megállapítása, hogy manapság a csecsemőre is 18 pengő forgalmi adó esik. Hja, miért nem gondolta meg hamarabb az a haszontalan fickó, mielőtt világra jött? Most hiába forgolódik bölcsőjében jobbra-balra. Hiába sivalkodik, bömböl: ezzel ugyan adóügyi helyzetén nem fog segíteni!

Kállay Tiborral együtt az egész ország rimánkodik, legyen meg már a nyugalom, biztonság és a kalkuláció lehetősége. S törődjék a hatalom az emberek dolgaival.

Milyen jó, hogy ezt nem a Schwarz B. vagy a Fekete B. utóda, hanem a Kállay Béni utóda mondja. Amúgy csak egy telhetetlen szatócs örökös panaszja volna, így talán mégse lehet egy vállrándítással napirendre térni felette.

Debrecenben beülök az étkezőkocsiba, ott találok E. barátomat, a híres szabolcsi gazdát.

— Hallom, mész Amerikába. Bár én mehetnék, mondja. Hogy dolgoznak ezek az amerikusok, micsoda eszközökkel. Látom ezt a magam mestersége körében. Szinte hajmeresztő. Kérlek, a múltkor beállít a birtokomra két amerikai tudós. Mit keresnek ezek a Nyírségben? Bizony ők a tengerimoly természetrajzát tanulmányozzák. Egy szép napon ugyanis ez az istenverte fereg

1928
május

kirándult a yankee-k földjére. Noiszen jó helyre került. Mert amint az amerikaiak rájöttek, rögtön szalasztották a legkiválóbb egyetem legkiválóbb tudósait, menjenek át Európába, se pénzt, se fáradságot ne kíméljenek, de ezt az ellenséget irtsák ki az utolsó szálig. Így jött el a két tudós Magyarországra s nem tudom, hány havi kutatás, experimentálás után eljutottak az én birtokomra is. Már most megtudtam tőlük, hogy nemcsak a tengerimollyal vannak ők már tisztában, de arra is rájöttek, hogy Magyarországon támadt egy hatalmas szövetségesük. Van valami darázs fajta, amely előszeretettel pusztítja a tengerimolyt. Ez az oka, hogy Magyarországon a tengerimoly nem okoz akkora kárt, mint Amerikában, ahova még ez a darázs nem jutott el.

Így az amerikai védőakció most arra irányul, hogy áttelepítsék valami biztos metódussal ezeket a molyirtó derék magyar darazsakat. Fájdalom, a darazsaknak is van egy speciális élősdijük. De ezt már bízzuk ez amerikaiakra. Ők úgy fogják áttelepíteni a molyölő darazsakat, hogy a darázsölő élősdiek itthon maradnak nálunk és csak a darázs fogja megkapni a beutazási engedélyt az Egyesült Államokba . . .

. . . Mért jegyeztem fel E. barátom elbeszélését Naplómbe? Nem azért, hogy az amerikaiak szívósságát, anyagi áldozatkészségét felfedezzem. Azt is tudjuk jól, hogy a tengeri igen fontos mezőgazdasági terméke Amerikának, amellyel Ők nem engednek — kukoricázni.

Feljegyeztem azonban az esetet azért, mert az asztalunknál ült még egy csendes úr. Igen előkelő pesti gyár vezérigazgatója. Nyugodtan szivarozva hallgatta az útitárs elbeszélését.

Mikor befejezte E. barátom az amerikai molyirtó hadjárat legizgatóbb fejezetét, a gyárigazgató leverte szivarjáról a hamut, akárcsak a novellahősök és odafordult hozzám.

— Én nem tudom, mekkora veszedelem fenyegette az Egyesült Államok kukoricaexportját a molyveszedelem következtében. Bizonyára igen nagy. Az ő kukoricatermésükhöz képest abszolút számban az es^{és} magyar inari exnort elenyésző lehet. Viszont az is igaz, hogy Amerika gazdag világ, amely egy-egy sáska- vagy molyirtást könnyebben kihever, mint a mi kis országunk. Ezért azt kellene hinni, hogy minálunk jobban vigyáz a kormány a mi exportunk minden apró veszedelmére, mint a gazdag Amerika az ő kukoricájára. Ezzel szemben én csak egy apró dolgot említek meg. Sikerült az én gyáram termékeivel kijutni az Oroszországtól elvált új országokba. Ön, mint kereskedő, tudja, mit jelent az, ha magyar exportőr távol Északon piacot teremt a magyar portékának. Eladtam az árút, elszállítottam. Átvették. Csak éppen nem fizettek. Lejáratkor prolongációt kért a vevő. Írtam a konzulátusunknak. Nem felelt. Megadtam a halasztást. Letelik az új terminus. Nem fizettek. Írok a konzulátusnak. Konzulátusunk nem felel. Ügyvédhez fordulok. Ez előleget kér. Küldök párszáz dollárt, de egyben írok újra a konzulátusnak. Ez megint nem felel. A per megindul s hosszú idő után tudom meg, hogy a vevő mindent letagadott s a bíróság elutasított azon a címen, hogy nincs szerződésünk az illető országgal. Negyedszer is írok a konzulátusnak s az negyedszer se felel. Nyilván, mert én nem vagyok hatóság, csak egyszerű magyar exportőr, tehát magánfél.

Végighallgattam a gazdát is, a gyárost is. És mint afféle mérlegképes könyvelő, megcsináltam a biláncot. Íme, az amerikai hatóság elmegegy a messzi külföldre s onnan hoz pusztítószert az ellen a veszedelem ellen, amely az amerikai termelést fenyegeti.

Ez a magyar külügyi expozitúra — csak erről a konkrét esetről beszélek, tisztelet a többieknek — nem megy el messzi földre a darazsakért, ő maga

is segít pusztítani, ha kell, de az élődi rovar helyett tévedésből magát a magyar exportot szűrja agyon.

Az a magyar exportőr, aki segítséget kérő levelére választ se kapott a magyar kir. konzulátustól, jó sokáig nem fog abban az északi országban megpróbálkozni a magyar cikkek exportálásával. Ez egészen bizonyos.

Nem elegendő tehát szerény véleményem szerint az, hogy kivitelünk érdekében exportfejlesztő intézetet csináljunk s magánvállalatokat támogassunk {ami feltétlenül helyes}. Szükséges, hogy ezenkívül kapja meg az utasítását minden külügyi expozitúra a magyar gyáros, a magyar kereskedő őszinte és komoly támogatására.

S a levelekre legalább feleljenek ... Ez még nem is nagy fáradság.

1928
augusztus Dolgom volt a minapában a Fifth Avenue Egyesületben. Ott hal-
lottam a miami-i koldus hiteles történetét. Az ötödik avenue és az
55-ik ucca sarkán szokott letelepedni ez a szájalomraméltó szegény
Lázár, akiről a fentemlített egyesület megállapította, hogy tíz perc alatt átlag
két dollárt és 60 centet tud összegyűjteni. De kell is szegénynek ez a pénz,
mert nagyon sokba kerül manapság az élet. Hogyne, hiszen a feleségével együtt
egy high-class hotelben lakik. Téltre pedig évek óta Miamiba megy üdülni. És
végre egy modernabb autót is kénytelen tartani egy ilyen városban, ahol
óriásiak a távolságok.

A Fifth Avenue egyesülettől nem is szép, hogy olyan szigorúan kezeli ezt a
miami-i koldust. Bíró elé vitette és azon a címen, hogy „takes out of honest
commerce thousands of dollars” — „ezer dollárokat vesz ki becsületes keres-
kedők zsebéből”, elítélte őt a rendőrbíró 30 napig tartó toloncházra.

Azt mondják ott fent az egyesületben, hogy csak a legnagyobb éberséggel
lehet szembeszállni a különböző címenek fellépő koldusokkal. Ha egyetlen
kéregető koldus dolgát lazán venné az egyesület, egy egész horda lépne fel. A
nagyvárosoknak ez az üzleti környéke nagy attrakció a könnyű pénzért törtető
cimborák számára. (Az amerikai így mondta: „easy money fraternity”.) Töme-
gestül jönnek új és új sémákkal, értsd: új mesékkal és újszerű gyűjtőívekkel.
De a Fifth Avenue boltosai összefogtak ellenük és kíméletlenül lefülelik ezeket
a dús koldusokat.

Most nem óhajtok tovább tünődni, hogy a mi Belvárosunknak némileg
szegényebb kereskedőjét nem éri-e több támadás (közvetlenül, vagy közvetve)
ezen a téren, mint az ötödik avenue jól szituált boltosait. Semhogy keseregni
legyek kénytelen, inkább dicsekedni akarok. A miami-i koldus mellé büszkén
odaállítom a rákoskeresztúri koldust. Ilyet mutass Amerika! Ki a gazdagabb?
A Vigyázó-végrendelet óta biztosan a keresztúri.

A nagyszerű örökhagyó, aki előtt évszázadok múlva is hálásan fog lebo-
rulni a magyar kultúra minden rajongója, a tudósok mellett nem feledkezett
meg tudvalevőleg a szegényekről sem. Egykilencedét annak, amit az Akadé-
miának hagyott, a szegényekre testálta. Ezt mindenki helyesli. A különbség
csak az, hogy a magyar tudósok az egész országból, sőt remélhetőleg a határo-
kon túlról is fognak versenyezni Vigyázó aranyaiért. Számuk tehát nem lesz
megkötve. Ellenben a szegények azok csak Rákoskeresztúrról és még két kisebb
helyről folyamodhatnak a kívánatos földi javakért. Ebben én bizonyos igazság-
talanságot látok. Nem tudom, hány hiteles szegény van ma Rákoskeresztúron,
de bizonyos, hogy jobb stallumnak látszik ez, mint akár az ötödik avenue kol-
dusának irigyelt állása, akár a még oly nevezetes, eredeti kutatásaival feltűnő

magyar tudósé. Hiszen ha egymillió pengő lesz az alap évi jövedelme, ebből körülbelül százezer pengőt kapnak majd a keresztúri kéregetők.

Én azt hiszem, gróf Klebelsberg is fog itt látni némi aránytalanságot. Ezért ajánlanám, hogy mire az alapító oklevél megfogalmazására kerül a sor, kapja meg Rákoskeresztúr a maga hatalmas jótékony intézményét, melyben az egész országnak erre érdemes szegény emberei fogják áldani Vigyázó Ferenc emlékéért. De ne mutassuk ország-világnak azt az aránytalanságot, hogy az egyik falu koldusa toloncházba kerül, a másik falué pedig tengerparti villában lóbázza a lábát és távolból nézi, mint verejtékezik a Vigyázó-díjra pályázó magyar tudós,

1928
november

Egy fővárosi bizottsági tag, aki mellesleg a Magyar Közgazdasági Társaságnak is az elnöke és ebben a minőségében Matlekovits Sándor utóda, egyszóval Éber letett a városháza asztalára egy tankönyvet. A tankönyvben egészen épületes olvasmányok voltak, mesék és versikék, amiket az elemiiskolás gyerekek haszonnal forgathatnak. Az egész könyv formája és tartalma ellen nem lehetett kifogást emelni. Annál inkább az eredete, a genezise, az egész háttére ellen.

Éber Antal ugyanis kimutatta, hogy ebből a tankönyvből egy kis intim társaság meglehetősen aránytalan hasznot fölöz le. A tankönyv szerzői fővárosi iskolaigazgatók, kiadója egy Kalász nevű hazafias zamatú részvénytársaság, ennek igazgatósági tagjai megint jeles fővárosi tanfériak. A könyv hasznát a főváros néhány jeles pedagógusa teszi zsebre s ez a haszon nem is egészen jelentéktelen. Tavaly például négyszer annyi volt a tiszta nyereség, mint a Kalász egész alaptőkéje. Gondoljuk meg, hogy a Rimamurányi vagy az Általános Köszén sem utolsó vállalatok, mégis kicsit messze vannak attól, hogy az alaptőkét egy évben négyszer keressék meg. Mely ügyes magvető lehet az, aki ilyen kalászt tud létrehozni!

Éber azonban mást is megállapított a városházán. Azt, hogy egy kis másodosztályos gyereknek 60 pengőbe került az évi tankönyvszükséglete. Ezer kartács és búzakalász! Káromkodik a pestbudai apa. Hát lehetséges ez? És ha lehetséges, muszáj ez? Éber erre kiszámítja, hogy nem volna ez feltétlenül szükséges. Mert bármely nyomda szívesen kinyomatná jóval olcsóbban is az említett tankönyveket, ha pedig ezért az árért nyomatná, akkor ingyen adná akár a harmadát a rászorult szegény gyermekeknek. De persze, egy normális nyomdász sem jut ehhez hozzá, mert az iskolaigazgató és tanfelügyelő urak, akiknek végre is döntő szavuk van a dologban, bent ülnek a Kalász rt. igazgatóságában, S miután a Kalász ez esetben nem tudná tisztességgel juttatni igazgatóit: ennél fogva a pestbudai atyának sincs más vizsgálatala, csak az, hogy káromkodhatik a kedve szerint.

Nem megmondtam már a múlt héten, hogy a sajtóhibák közgazdasági politikája az, ami itt folyik? Íme, újabb bizonyosság! Kalászkok — a zavarosban.

*

Aludtam azóta egyet, de még mindig nem tudok napirendre térni a Kalász-ügy felett. Szinte rögeszmémé válik, hogy ez a rendszer az, amely Trianonnal együtt az ország lábraállításának, a magángazdaságok restaurálásának legfőbb akadálya. Csak hatvan pengő egy polgári család egyetlen gyermekének könyvszükséglete! Csak ötven pengő, amivel több adót fizet minden teremtett fővárosi lélek egyedül a városnak, mint amennyit a békében kellett fizetnie. Két-

százötven pengőt tesz ki ez a plusz egy háromgyerekes családnál. De ezzel ki törődik? Fő az, hogy kedvük szerint megadóztassák a szülőket a kalász jelképe alatt. A mitológiában is a kalász volt a termékenység szimbóluma. A kalász az aratás öröme. S lehet-e nagyobb öröm, mint 80.000 pengő haszon 20.000 pengő alaptőke után.

S ha a régi becsületes cipőnagykereskedőnek feleségstül együtt meg kell halni, ha régi vagyon, tisztos név, szaktudás és becsületesség mind nem elegendő a boldoguláshoz: akkor ne hivatkozzunk csak úgy általánosságban a megváltozott időkre. Hibás itt az egész közgazdasági rendszer, amely odavezet, hogy amit a gyerekek cipőjére költhetne el a publikum, azt oda kell adni megokolatlanul nagyobb adókra, megokolatlanul drágább tankönyvekre.

Ezért nyúl egyre több a pesti háztulajdonos-kereskedők közül a gázcsaphoz. Ezért keveslik az életben maradók azokat a reformintézkedéseket, amelyeket jóakarató kormányférfiak akarnak foganatosítani.

Az újfalu nagy téren, a községháza előtt két szobor áll. Az egyik a hősök emléke, másik az öreg Tiszáé. Amaz nem valami különös munka. Tárogatójába fűvő paraszt ember, üres páthosz, rossz arckifejezés. Senkit sem hat meg, sem urat, sem földművest.

Beh más az új szobor! Tisza Kálmán (Szentgyörgyi műve) megfogja a nézőt. A generális arca mintha lágyabb volna, amint kőből kifaragva ránk néz, mint hajdan az egyházkerület debreceni gyűlésein, mikor bámultuk a karzatról.

- Az igen, az boldog idő volt, kezdi az egyik öreg boltos.
- Meghiszem azt, mikor Tisza hatalomra jutott, akkor lettem én segéd.
- Fialok voltunk, boldogok voltunk.
- Nem ismertünk annyiféle adót meg adóellenőrt.
- Több volt a kereset.
- Kevesebb volt a konkurrencia.
- A fiamat az egyetemre küldhettem a bolt jövedelméből. . .
- Emlékszik még szomszéd úr a kortesnótára?

Olyan ember kell most,
Ki megáll a lábán,
Éljen Tisza Kálmán!

— Meg is állt a lábán! Az isten nyugosztalja! De lábraállította a maga osztályát is. A boltosnak se volt rossz élete. A dsentrinek se. Tisza alatt volt összetartás a középosztályban és ehhez a középosztályhoz hozzásimult (a generális így akarta) a falusi boltos-elem.

- Jaj de kár, hogy ez a korszak elmúlt.
- Most jajgat, szomszéd úr, de míg élt Tisza, maga is szélbali volt Igaz-e? A boltos elfordult és másról kezdett beszélni. A parkírozást szidta
- Szép, szép, hogy minden szobor köré parkot, fűvet, virágot terveznek. De arra is gondoljanak, amiből a község él. Tessék a piac sorsára is gondolni. Ma ide dobálják a piacot, holnap oda. S mi lesz a boltosokból, akiknek egész évi keresete veszélybe kerül, ha a piacrendezés hirtelen kifordítja a község ábrázatát.

Imádandó az a kedvesség, amellyel a magyar kormány jónak látja ezt a British—Hungarian Trading Corporation-t támogatni. Ez a tisztelt cím, úgy hallom, kerek három hónapja áll fenn, működését azzal kezdte, hogy körleveleket küldött szét előkelő angol cégekhez s azzal dicsekszik, hogy a magyar királyi kormány megbízta őt (már mint a Trading Corporation-t) a magyar földművelésügyi minisztériumnak az angol birodalomban való képviselővel, így abban a helyzetben van a t. Corporation, hogy magtermelési szerződéseket köthet Magyarország minden részében állami ellenőrzés alatt álló intézményekkel.

Azon nyilatkozatok után, amiket Bud János gazdasági miniszter úr tett, nehezen hihető el, hogy a magyar kormány mostanában tényleg sürgősen szükségesnek találja üzleti tranzakciók létesítését ilyen újszerű alakulatokkal. Mikor itthon is, odakint is a magántevékenység nagyarányú fokozására van szükség, aligha lehet sok rációja ilyen kezdő vállalatok létesítésének. Az, hogy a privát szorgalommal és keservesen szerzett tőkével létesített magánkereskedelmet most a kormány presztízsével kiüssék a nyeregből, ez aligha lehet komoly gazdasági politika. De akkor viszont mit óhajtanak odakint Sztáray és Gsáky gróf urak és Mr. Gharnock?

Nehezen tudunk megszabadulni attól a benyomástól, hogy ez a gazdasági politika a — sajtóhibák politikája. Ahelyett, hogy a Csarnok kipróbált, komoly kereskedőire bízna a kormány a magvak kivitelét, azt hiszi, hogy ezt a feladatot a Mr. Charnock-ok jobban elvégzik Londonban. Kivált ha kitűnő grófokkal veszik körül. Ebben pedig énnekem erős kétségeim vannak.

Megjelenése óta kétezer huszonegy óránál is több múlt el, de sem a földművelési, se a gazdasági minisztérium, sem az érdekelt igazgató urak nem tartották szükségesnek, hogy nyilatkozzanak. A kérdés pedig égetően fontos és sürgős megvizsgálást igényel. Gélszerű lenne, hogy maga a földművelési kormány tájékoztassa a közvéleményt arról, mely okok indokolják azt, hogy képviselőt rábízza egy most alapított részvénytársaságra? Mely bizalmi momentumok emelték ezt a British Hungarian Trading Corporation-t az eddig is működő magyar magkereskedők és terménykereskedők fölé? Ha van ennek a Corporationnak tényleg százezer fontja, ki adta ezt? Ki fizette ezt be és ha befizették, hozzájárult-e ahhoz fontjaival, shillingjeivel vagy akár pennyjeivel a magyar állam is? Kézpénzben adta, amit adott, vagy zsírót vállalt? Elvégre a magyar államháztartás szempontjából nem egészen közömbös, hogy egy ilyen londoni alakulatnál a magyar állam 100.000 fontot vagy annak valami részét kockáztatja-e? Végül érdemes volna megtudni, ki áll az egyes igazgatósági tagok háta mögött? Az említett gróf urak nyilván a maguk nevét és vagyonát vitték bele a vállalatba. Ott ül azonban Fazekas Kálmán úr is, akiről úgy tudjuk, hogy a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetének ügyvezető igazgatója. Ezzel megint újabb kínzó kérdések merülnek fel.

Mi vezeti Fazekas urat, hogy Londonban 100.000 font tőkével részvénytársaságot alapítson. Avagy az ő személyébe vetették bizalmukat azok a londoni gazdasági körök, amelyek jóminőségű magyar magvak elvetésével akarják a brit többtermelést előmozdítani? Avagy talán a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete tűzte ki céljául, hogy a szűkölködő magyar köztisztviselők jobb ellátása érdekében a brit szigeteket lássa el lucernamaggal és borsóval? Nagyon méltányolják egyesek a szövetkezetek expanzív fejlesztését, de azt hisszük, az expanziónak ezt a fokát már nemcsak gróf Károlyi Sándor, hanem a szövetkezeti ügynek minden ma is élő igaz barátja megsokallja. Nem is hihetjük

el, hogy idáig akarna elmenni a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete. Ez esetben azonban mit keres az ő ügyvezető igazgatója ebben az állami alakulatban? Sürgős megvilágítást kíván ez a kérdés. A földművelésügyi és gazdasági minisztériumon, valamint a Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezetén a sor, hogy álláspontjukat körvonalozzák.

Popovics Sándor, ha megbírálja azt a közgazdasági politikát, amelyet senki se vizsgálhat meg oly közelről, mint ő, — Popovics Sándor, ha felemeli intő szavát a kellően meg nem fontolt reformtörekvések, a bürokratizmus eltévelyedései ellen: Popovics Sándor nehezen intézhető el a megszokott formulával: minden tiszteletünk az öné, de belügyeinkbe ne tessék beavatkozni!

Popovicsot bárhogy szeretnék, mégse lehet könnyű szerrel így elintézni. A magas bürokráciának peche van vele. Mert Popovics Sándor nemcsak Európa legnagyobb tekintélyű fináncpolitikusa, (nincs egy éve, hogy Alan Anderson, a Nemzetközi Kamara elnöke Parisban öt Popovicsot kívánt s akkor Európa pénzügyi sorsát biztosítottnak látja). Mindez szép, de hozzá még véletlenül Popovicsnak az állampolgársága is épúgy rendben van, mint dr. X. főhatalmaságú miniszteri osztálytanácsos úré vagy Y. tanácsos úr ő méltóságáé. Így aztán, ha Rothermere lordot az ő hallatlan és soha meg nem közelíthető érdemei sem mentesítik attól, hogy egyes megfigyelései felett itthon nesztelenül napirendre férjenek, mert hiszen ő alapjában véve „egy disztिंगvált idegen, akinek voltaképp nincs is joga, hogy belügyeinkbe beavatkozzék”, — már Popovics Sándort talán mégse lehet így „eltanácsolni”.

. . . Kemény pörölycsapás a Nemzeti Bank elnökének minden szava. Hiába dugják be fülüket vattával egyes nagyurak. Popovics szava áthatol az elbarrikádzott dobhártyákon keresztül.

Az újesztendő első hajnalán nem hangozhatnak el szívet-lelket jobban felüdítő harangszó, mint a Popovics vidáman felcsendülő szava.

— Elég volt. Az idő megérett arra, hogy visszaforduljanak. A közhatóságoknak kötelességük, hogy támogatólag és segítve avatkozzanak be. Elsősorban le kell bontani az akadályokat, amelyek az egyéni értékek szabad fejlődésének az útjában állnak, részint azzal, hogy folytonosan nyugtalanítják őket, részint azzal, hogy a gazdasági vállalkozások terére előnyomulnak olyan alakulatok, melyek ott csak ártani tudnak.

Popovics elmondta a magáét. Egy hónapig se vállalhatja a felelősséget az előrenyomult alakulatok ártó munkájáért. Wekerlén áll, hogy hozzáfogjon a cselekvéshez.

*

Weiler . . . Kezembe került ma Drózdi Győző amerikai újsága, a roppantul friss, eleven, magyaros írás. Az első név, ami belőle szemembe ötlük: Weiler. Hol is hallottam már ezt a nevet? Ki is ez? Hopp, megvan.

Június közepén bemegyünk Csikágóban a Marshall Field áruházába. Csoportosan, együtt az egész OMKE-társaság. Üzletvezető, meg a hirdetési osztály főnöke egy-két udvarias szót intéz hozzánk. Egyszerre elibénk toppan a bejáratnál egy zömök polgár és pattogó magyar kiejtéssel köszönt bennünket „Wisconsin állam magyarjai nevében”. Ez Weiler. Milwaukeeből jött áí, hogy harrinc magyar kollégával kezét szorítson.

... Aztán elvesztettük egymást az óriási áruház tömkelegében. Következett a dinner. Utána egy barátunk meginvitált úriházába. Gyerünk, üljünk autóra.

A ragyogó Mrs. Symon hajtja a kocsit. A remek nyári éjszakán felejthetetlen volt ez a száguldó autó nyolcvan mérföld gyorsasággal. Ki mennél jobban értett az autóvezetéshez: annál jobban szörnyűködött Symonné vakmerőségén. Egy ember ült a kocsiban, aki nem vette észre az autó tempóját. Ez Mr. Weiler volt, a Milwaukee-i magyar. Nyolcvan mérföld? Hát ez is valami? Ő dél óta gyorsabb tempóban szaladt vissza a múltba, amikor még Egerszegen volt kisfiú.

„Jaj, drága szép Magyarország! Megvan-e még most is otthon az a szokás, hogyha templomot akarnak építeni, akkor 27 egyháztanácsbeli mind 27 különféle módon akarja fölépíteni az Isten házát? Mint az én időmben Zalaegerszegen. Persze az a templom nem is épült föl ott sohasem. Ha nálunk Milwaukeeben annyit okoskodnának! Isten őrizz! Református papi ügy van? Intézd el Weiler. Zsidóknak kell valamit összegyűjteni? A te dolgod, Weiler. Katolikus tanítót kell választani, vagy a harmadik országban meg kell a jelölt felől valamit tudakolni: szaladj csak, Weiler. Kit-kit a maga egyházán keresztül, de együtt tartom az egész magyarságot Wisconsin államban!”

.. . Nem tudom, sok Weiler ugrál-e szerteszét a világban. De a kétféle Exportintézet, Szezőnszövetség és ami egyéb jeles intézüciót újabban gyártanak, amit számontartani csak a mindenható jó Isten képes, ezek a magyarság szellemi és gazdasági kivitelének irányításával együtt bizony gondolhatnának arra a fogytán levő néhány lelkes magyarra, akik Wisconsinból Illinoisba mennek, éjjel nem alusznak, nappal idegenben hányódnak-vetődnek, hétszámra vesződnek, csakhogy a lelkük mélyén tovább ápolják a magyarsághoz való hozzátartozás érzését. S akiknek állandó különös álmuk, hogy Magyarországból vigyenek ki valami hasznavehető dolgot az idegenbe!

1920
február

A behajtási osztályról esett szó a kollégák között az OM|KE adóankétje kapcsán. Székács, a fiatalabbik, — melleleg szólva, legműveltebb, legképzettebb kereskedőink egyike — rendkívül élesésszel boncolta a forgalmiadórendszer hallatlan erkölcstelenségét. Hogy az évnek 365 napja van: ez csillagászati törvény. De az már koránt sem a természetnek örök törvénye, hogy Csonka-Magyarországon az év 365 napján 365.000 ember kínlódjon, küszködjön, vesződjön s menjen előbb-utóbb idegileg tönkre egy túrhetetlen forgalmiadórendszer miatt.

Lehetetlen, hogy a higgadtan tárgyaló, belső izgalmukat erőnek erejével visszafojtó kereskedők tanácskozása ne ösztökélje most már gyors határozatra pénzügyi köreinket.

Vájjon hallotta-e Wekerle öngyméltósága és Vargha Imre öngyméltósága azt a megjegyzést, amit egy kollégájuk, egy német excellenciás úr, Dernburg nevezetű kockáztatott meg a minap egy német ankéton. Afféle adóankét volt az is, mint a mienk itt az OMKE-ben. Már most elment oda ez az Exzellenz Dernburg, aki nemcsak gyarmatügyi miniszter volt életében, hanem óriási vállalatok vezetője. S azt találta kiejteni a száján öngyméltósága, hogyha egy üzleti vállalatot úgy találnának vezetni, mint ahogy ezidőszerint a német pénzügyi adminisztrációt, akkor annak az üzleti vállalatnak a főnökei számára csak egy menekvés lenne: az öngyilkosság.

Dernburg nyilatkozatát azért idézem, mert kettő tűnik ki belőle: egy az, hogy más országokban is nagy az elkeseredés a főmáncsterhek elosztása, kezelése és behajtása miatt. S ez az elkeseredés nemcsak a kisembereknél, de a tekintélyes vezetőknél is igen heves kifakadásokban nyilvánul meg.

A másik az, hogy Dernburg is azt az elvet hangoztatja, hogy az állam pénzügyeiben sem lehetnek voltaképpen más alapelvek irányadók, mint a

magángazdaságokban. Az a nagyvállalkozó, aki nyugodt lélekkel nézi, mint pusztulnak el ügyfelei, az az üzletember, aki egyébbel nem törődik, csak azzal, hogy az adósai neki fizessenek, pontosan fizessenek, kamatostul fizessenek, de hogy miből fizetnek, hogy mikor mennek tönkre, az mindegy: ez a magánvállalkozó nem erre a világra való. Így gondolja Dernburg. S le is vonja belőle udvariatlan következtetéseit.

Ezekről a kérdésekről beszélgettünk az anket után. Mindenkinek volt valami megjegyzése, valami tapasztalata a forgalmiadóbehajtások körében. Egyszerre megszólal H. Sándor barátom.

— Mit tudtok ti behajtásokról? Én olyan történetet beszélek el nektek a behajtásokkal kapcsolatos képtelenségek közül, hogy tudom istenem, el fogtok ámulni.

— Fogadjunk, hogy nem fogok elámulni.

Fogadtunk és Sándor bátyám mindjárt hozzáfogott az elbeszéléshez.

— A kikészítési eljárás folytán módját találtam annak, hogy Jugoszlávia több városába bevezessem az üzletemben készített női kabátokat. Tudod, mit jelent ez, hogy magyar kéz munkáját levihetjük a déli határon túl lakó úri-dámákhoz. Nagy dolog ez. S én nagyra is voltam vele.

— E napokban éppen készülődünk, hogy útnak indítunk 80 kabátot. Mit kell ilyenkor csinálni? Folyamodtam vámvizsgálatért. Befizettem húsz pengőt s vártam az ellenőrző bizottságot. Jöttek elég szép számmal. Nem kevesebben, mint nyolcan. Tíz kabátra átlag egy ember.

Elkérték az iratokat. Át tanulmányozták az engedélyokiratot. Aztán kihirdették az eredményt. Kivitel nem engedélyeztetik. Mert a kikészítési eljárás — 110 centiméter hosszú kabátra vonatkozik. Ezeknek a kabátoknak ellenben csak 105 centiméter a hossza. Alászolgálja.

Uraim, könnyű nektek itt klubban, kaszinóban, kávéházban mosolyogni. De most képzeljétek el magatokat az én helyzetemben. Itt az üzleti alkalom, az exportlehetőség! Ha úgy tetszik: itt van a konkrét eset, amikor azt a sokat emlegetett külkereskedelmi mérleget lehet megjavítani. Nem sokkal, de 80 női kabát árával. Nyolcvan női kabáttal, amiknek a megrendeléséért keserves napokon át kellett magyarázni, rábeszélni, kapacitálni az én. utazóimnak. Nyolcvan női kabát, amely talán új kabátokat, új rendelést szerez dolgos női kezeknek! Magyar nőknek.

— És akkor jön nyolc ellenőr, nyolc repülőbizottsági tag és azt mondja: nem. Csak 105 centiméter. Lett volna hosszabb 5 centiméterrel, akkor mehetne, így nem mehet. Hát pajtás, nem kell itt megörülni?

— Én persze nem tágítottam. Magyaráztam, hogy a vámvisszatérítést súly szerint kell számítani s az exportálandó kabát szövetének az előírt súlya megvan. Nem használt.

— „Bebizonyítottam, hogy a hosszúság i-s megvan. Mert csak látszólag 105 centiméter a hossza. Minden kabátnak tíz centiméter a behajtása ...

— Ahá, most már értem, Sándor bátyám, így kerül ez a kérdés a behajtási atrocitások közé!

— Igenis, eltaláltad. Szóval igazoltam, hogy a kabátnak megvan a törvényes hossza. Ez se használt. Az engedélyt a vizsgálóbizottság nem adta meg. Kénytelen voltam a fővámigazgatósághoz fordulni, s hála Bognár Eleknek, aki okos és megértő ember, ő másnap be is látta, hogyha behajtom alul a kabát

szövetét, akkor azért az a kabátszövet megvan s én nem akarok csalni, én exportálni akarok. Ezzel az én ügyem el is intéződött, de nem azoké a nálamnál is kisebb embereké, akik nem jutnak el 24 óra alatt a legfelsőbb emberhez, s akiknek egy ilyen izgalmas nyolctagú vizsgálat alaposan lehűti a lelkesedésüket, hogy a Balkán felé exportot próbáljanak csinálni a magyar iparcikkek elhelyezése, régi piacok visszaszerzése érdekében.

— Egyszóval, barátaim, a behajtások körül nagy bajok vannak még. Nemcsak az adóbehajtások, hanem a kabátszövetek behajtása körül is.

Én kénytelen voltam töredelmesen bevallani, hogy a fogadást elvesztettem. Mégis megesett, hogy a behajtások terén akadt számomra valami új, amin el lehetett csodálkozni.

Ez se rossz eset, ami Kiskun . . .-n esett meg. A főjegyző egy hosszú körözvényt bocsát ki és szalasztja a kisbíróig végig a községen. Írassa alá ezt mindenkivel, akinek a neve rajta van az íráson.

Állott pedig a hosszú árkusban, hogy X-nek ennyi, Y-nak annyi, sorban mindenkinek mennyi az adóhátraléka. Mindemezt adóhátralékosok jelenjenek meg délután három órakor a községházán.

A szigorú parancsra meg is jelentek ezek. Glédába állottak, mire a főjegyző úr újra felolvasta az adóhátralékokat és egyben szigorú parancsot intézett az adót pontosan nem fizető adófizetőkhez, meghagyván nekik, hogy három nap alatt annál inkább fizessenek, mert különben minden további végrehajtás nélkül bútoraikat el fogja szállíttatni.

Hát itt álljunk meg egy kicsit. Én nem tudom, mi lesz a nagy adóankét vége, amely itt a fővárosban kellő hidegvérrel és alapaossággal folyik. Azonban nagyon megkérném a pénzügyi kormányzat fő-főintézőit, közben vessenek egy pillantást a Kiskun ... és egyéb községekbe is.

Helyesnek, jónak, szükségesnek találják azt, hogy az adófizetőket, akik a mostani viszonyok közt nem tudnak egy Omega-óra pontosságával eleget tenni fizetési kötelezettségüknek, nyomban pellengérré állítsák? Jobb lesz az államra nézve, ha Kovács Mátyás kereskedőről a konkurrensei megtudják, mennyi adóhátralékot nem tudott kiizzadni? Kinek használ ez? Mire jó ez? S ha senkinek se használ, nem lehetne-e a tisztelt kiskunsági adójegyző urat felvilágosítani, hogy buzgalmát talán inkább más irányban mutassa ki? Elvégre az adóbehajtásnak eléggé szabatosan meghatározott formáságai vannak s ezek közt eddig nem szerepelt a nyilvános megbélyegzés.

1929
március

Akármennyit gondolkozom rajta, nem tudok elképzelni egyszerűbb, józanabb és szerényebb kívánalmat annál, amit Tury Zoltán állított

fel az OMKE adóankétjén. Tury nem elfogult és érdekelt kereskedő, Tury a tudomány embere.

Tury a bírói szék elfogulatlan magaslatáról nézi az élet fejlődését. Mégis azt mondja, hogy négyesztendő kamatmentes moratóriumot kell adni a hátralékos jövedelmi, kereseti és vagyoadók befizetésére.

Azt hiszem, Turynak százszorosan igaza van. Olyan adókivetési eljárás mellett, amilyen nálunk van, nem csoda, ha több esztendősek a hátralékaink. Nem csoda, ha ezekkel az adóhátralékokkal nem tud megbirkózni az adózó.

Wekerle nyugodt lélekkel megadhatja, amit kérünk. Hiszen az állam megkapja a „nyereség” után a maga adóbevételét ott is, ahol az adózónak tényleg vesztesége volt. Hallottuk az OMKE ankétján, hogy megkapja a fizetéseképtelen

adóستól az állam az egész követelését akkor is, ha az adós más hitelezője a követelésének csak egy töredékét kapja meg. És megkapja az állam az adót akkor is, mikor zárószámadaibaiban óriási feleslegeket mutat ki, holott ugyanakkor — hogy is mondta csak Kállay Tibor? — az adófizetők magánháztartása a folyton fokozódó adóterhek súlya alatt összezsugorodott vagy megsemmisült.

Négyéves adómoratórium: ez az, ami még segíthet rajtunk. Tury javaslatát fogadja el Wekerle Sándor. Aminthogy dicsőséges apja ura is megadta az adómoratóriumot 23 év előtt a mostaninál kevésbé rossz viszonyok között.

1924 karácsonyán egyik legkiválóbb karteljogásznk eltűnődött azon, mi lesz majd a következő években, amikor majd az új vámtarifa hatásai az egész vonalon érvényesülni fognak.

— Vájjon, azok az aggályok, amelyeket a közzgazdák az új vámtarifában kifejezésre jutó vámvédelemmel szemben hangoztattak, mennyiben állják meg a helyüket?

— Vájjon ezek a vámtételek fizetés és kereskedelmi mérlegünk aktívva tétele, új gazdasági egyedek nevelése, a külföldi behozattól való függetlenítésünk, nemzeti jövedelmünk emelése és gazdasági életünk gazdagítása helyett nem fognak-e vezetni egyes hatalmas szervezeteknek monopolhelyzetüket kíméletlenül kiaknázó árpolitikájához és széles néprétegek, így ezek között elsősorban a városi polgárság és ipari munkások pauperizmusához?

Nádas László a neve annak a nyugalmazott miniszteri tanácsosnak, aki éppen négy évvel, négy hónappal és négy nappal ezelőtt ilyen kristálytisza logikával formulázta ezeket a kérdéseket. Sándor Pálnak legutóbbi parlamenti felépése, amelyről úgyszólván minden lap vezércikkben emlékezett meg, amelyről azóta is szüntelenül beszél minden városi cs falusi ember széles ez országban, Sándor Pálnak két kartelbeszéde voltaképpen villamos ívlámpa fényességével világítja meg a régi kérdéseket.

. . . Kereskedelmi mérlegünk aktívva tétele? Tudományos és gyakorlati embe-reink egyebet sem tesznek, mint a mérlegpasszivitás megszüntetésén töpren-genek.

. . . Új gazdasági egyedek nevelése? Mely gazdasági ágak számára lehet tanácsos ma ilyen egyedeket nevelni?

A külföldi behozattól való függetlenítésünktől távolabb vagyunk, mint valaha.

Nemzeti jövedelmünk emelése? Gazdasági életünk gazdagítása? Tessék meg-hallgatni csak Éber Antalt, aki a vezetése alatt álló Közzgazdasági Társaságban a minap igazolta, hogy csak a szanalás óta 200 millió pengőt meghaladó összeg-gel lett nemzeti vagyonunk csekélyebb. Ez az egyik oldala az éremnek.

Mellette aztán a másik oldalon bekövetkezett, amit Nádas négy évvel, négy hónappal és négy nappal ezelőtt jelzett: azok a bizonyos hatalmas szervezetek csöppet sem restelték monopolisztikus helyzetüket kíméletlenül kiaknázni.

Sándor Pál kérelhetetlen logikával bebizonyította, hogy a négy év előtt megjósolt^ pauperizmusa a városi polgárságnak és az ipari munkásságnak be-következett s velük együtt szegényedett el a mezőgazdasággal foglalkozók széles rétege is. Számadatokkal, a kétszerkettő megcáfolhatatlan argumentumaival be-bizonyította, hogy országunk gazdasági politikája az új vámtarifától kezdve mindmáig végzetes tévelygések között imbolyog. Amit a karteltudós a magyar kereskedelem lelkére kötött: Sándor Pál kalendáriumszerű pontossággal telje-sítette.

„A kereskedelem feladata leend, szólott a tudós, a fogyasztók renyhe és

gyámoltalan tömegeit felrázni akkor, ha a magyar ipar egyes kategóriái a gazdasági méltányosság mesgyéjéről letérve, magas vámok védelme alatt támadást intéznek a fogyasztók érdekei ellen.”

Sándor Pál a kereskedelemnek ezt a feladatát maradék nélkül teljesítette.

A fogyasztók fel vannak rázva.

A magyar iparnak azok a kategóriái, melyek szenvedő részesei annak az árpolitikának, melyet Sándor Pál megtámadott, — ezek a kategóriák gondolkodóba estek.

S mindenki várja, hogy a kormány mit fog tenni.

Rothermere lord remekül szerkesztett lapjában, a Daily Mail-ben találok a következő reklámötletet:

Egy londoni kolléga újságolja el, hogy reggeli postájában talált a minap egy teljesen, összegyúrt papírdarabot. Ehhez volt hozzáfűzve egy vékony cédula ezzel a rövid felírással: „Tisztelt uram, úgy-e önnek az a szokása, hogy olvasatlanul összegyúri azokat a reklámanyomatványokat, amiket önnek postán küldenek? Mi meg akartuk takarítani önnek ezt a fáradságot s ezért már készen, összegyúrva küldjük ajánlatunkat, önnek nincs egyéb dolga vele, tessék a papírkosárba dobni.” Persze, — teszi hozzá az angol a Daily Mail-ben — persze, mif tehettem erre, kénytelen voltam kibontani az összegyúrt reklámot. Elvégre mégis csak kíváncsi az ember. Meg kellett tudnom, ki az az agyafűrt fickó, aki ezt a reklámot küldte?

1929 május „Agrárszívemnek mélyéből üdvözlöm az OMKE-t.” Aki ezt mondta a Tudományos Akadémia dísztermében: nem volt hivatalos szónok. Nem készült beszédjére. De nem tudott ellentállani, mikor ezer főnyi kigyulladt szemű, lelkes tömeg helyén felállva éljenzett, tapsolt és zúgva, harsogva Apponyi Albertet akarta hallani.

S ekkor Apponyi fellépett az emelvényre s elmondta életének egyik legsebbe beszédét.

Ez a szónoklat dísz és dicsőség volt az Egyesülésre, amelynek körében elhangzott, öröm és élvezet volt azoknak, akik az ő szavának ezüsthangú zenéjét hallhatták. Főlemelő tanulság lesz végül mindeneknek, akik Apponyi ígéit nyomtatott betűk útján fogják megismerni.

„A mi helyzetünk most az, hogy nemcsak az iparfejlesztésnek természetes területeit veszítettük el, hanem a mezőgazdaság is, ahelyett, hogy védett területet élvezne, most határainkon túl való kivitelre kénytelen dolgozni, hogy megélhessen, még pedig olyan körülmények között, amikor ennek a kivitelnek a nehézségeit a háború óta uralkodó örületes vámpolitika és a természetes határoknak gazdasági szempontokból való teljes mellőzése is a legnehezebbé tették. Ezek a körülmények parancsoló szükségességgel írják elő azt, hogy az összes gazdasági ágak a maguk szempontjából is ezeket a nehézségeket együtt segítsenek leküzdeni és így a kereskedelemre is az a feladat hárul, hogy ebben a munkában résztvegyen és így a kereskedelem fontossága még jobban előtérbe kerül. A foglalkozási ágak érdekközössége megkapóbbá vált, mint előbb volt és a gazdasági boldogulás lehetősége így még jobban függ attól, hogy a kereskedelem felvirágozzék és érvényesüljön.”

Ezt mondta Apponyi. S egyben klasszikus fénnel határozta meg az OMKE-jubileum kettős jelentőségét: hálát kell adni az Úristennek, hogy a

közbul esett súlyos megpróbáltatásokat túlélt az egyesülés. A másik meg az: hogy seregszemlét tarthat az OMKE azon erők felett, melyek az újjászületéshez még rendelkezésére állnak.

Ez a seregszemle, úgy érzem, nem sikerülhetett volna szebben.

Nem is csekélység ez, ha meggondoljuk.

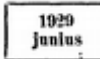
Elindul a század elején egy kis csapat, melyet gyanakodás és bizalmatlanság követ. Szervezkedni akarnak az ország legkevésbé megbecsült, egymással a legvadabban versenyző emberek. S íme vezérüknek, Sándor Pálnak irányítása, útmutatása mellett eljutnak a falusi szatócsok, kisvárosi boltosok s a főváros bajjal-kórral küzdő üzletemberei oda, hogy ünneplő gyülekezüket azok közt a falak közt tarthatják meg, amely falak ma is Széchenyi István szellemét őrzik, amely testületben hirdette Péczely József rendes tag a magán-gazdaságok fejlesztésének elsőrendű szükségét. Ha hivatásuk fontosságáról eddig is meg voltak győződve a kereskedők, jóleső érzés lehet számukra, hogy téleleiket most azok a falak visszhangozzák, melyektől csak tegnap vált meg Vargha Gyula, a költői fantáziájú magyar tudós, aki egy puritán lélek tisztaságával örködött a kereskedelemre nézve oly fontos számadatok exakt hűségén.

Dombiratos békésmegyei község, amelynek nevét eddig még nem sokat hallottam. Dombiratos ma-holnap híressé válhat, kiváló jegyzőjének jóvoltából. A dombiratosi nótárius úr útnak eresztette a község rendőrjeit, eredj fiam, házról-házra és mondd meg boldognak, boldogtalannak: senki se vásároljon kereskedőnél drótkerítést, ellenben írja össze mindenki, mennyi dróra lesz szüksége? Majd a jegyző úr fog gondoskodni a drótkerítés beszerzéséről, árat egyelőre nem mond, de azt már most megizeni, hogy majd csak szeptemberben kell fizetni.

A dombiratosi jegyző úr íme már túl van a szövetkezeti korszakon is. Neki már szövetkezet se kell, boltos sem kell, felőle felfordulhat a helybeli boltos épűgy, mint a helybeli Hangya. Mi szükség a kereskedőre, mikor az egész drótbeszerzést ellátja a községházáról nótárius uram.

Hogy aztán ért-e ő a drótkerítéshez, ért-e az ilyen üzletkötések lebonyolításához: nem tartozik senkire se. Afféle városias destrukció, efelől érdeklődni. A jegyző, mint a község apja, kellő súllyal rendelkezik a falu minden polgára felett, próbáljon neki valaki nemet mondani, ha ő valamit kínál?

Dombiratos mindenestre leegyszerűsítette az árubeszerzés és szétoosztás problémáját. S ha a többi községek is fogják követni az ő gyakorlati példáját, akkor a lehanyaglott szovjeturalom tizedik évfordulójára sikerült mégis megoldani hazánkban a kommunizált árubeszerzés legmodernebb formáját.

 Nem, a Balatont nem fogom felfedezni. Tüneményes szépségét nem éneklek meg újra és újra. A tihanyi echóval nem kelek versenyre s nem próbálom visszhangozni azt a sok dicséretet, amit amerikai barátaimtól hallottam Keszthelyen meg Hévizén.

Nemcsak látogatóba kell ide el-eljönni, nemcsak egy-egy nyarat kell itt eltölteni a pihenésre vágyó magyar kereskedőnek. De azt is el tudom képzelni, hogy valaha itt a Balaton mentén vagy Héviz táján fog állni az öreg kereskedők széles aziluma, ahol lótoszvirágok között piheni ki fáradt tagjait a magyar boltos. Ma még, hajh, kicsit messze vagyunk ettől!

... A szeretetreméltó Reischl képviselő visszavezet a reális jelenbe. El-

mondja, mit jelentene, ha minden helybeli elhatározás és felső jóváhagyás közé nem iktatódná közbe egy vármegyei revízió. Temérdek aktaszerkesztés. Referálás. Bizottsági tanácskozás. Plenáris gyűlés. Közben a beruházások elkésnek Fedezetek szűkeknek bizonyulnak. Régesrég új kamatmegállapodás kell, de még a régít se hagyta jóvá a felsőbb fórum. Fürdőt fejleszteni avult jogszabályokkal nagyon nehéz ...

A hévizi fürdő nemcsak a köszvény és egy sereg más betegség gyógyítására, de némi közzgazdasági tanulságok levonására is alkalmas terület.

Itt vagyunk már mind levetkőzve, egymás mellett a tegnapi konferencia résztvevői. Elnökök és jegyzők, szónokok és hallgatók. Nagy emberek és kicsinyek. Kövérek és soványak. Itt vagyunk mind a lótuszvirágos, meleg vízben s megszűnt a földi élet minden különbsége. Hévizén nincs nagy ember és nincs alacsony! Nyakig merült mindenki az iszapban. Csak a feje látszik ki a hóri-horgas bőrkereskedőnek épúgy, mint a gömbölyded fűszeresnek. Az iszap, a sár minden különbséget kiegyenlített. ...

Hévíz iszapja azonban gyógyít, amikor nyakig belesüllyed boldog-boldogtalan. Ám mit szóljunk arról a sárról, amelybe lassacskán belesüllyed egész trianoni gazdasági életünk, mit szóljunk arról az iszapról, amely egyelőn szegénnyé nivellál mindenkit s amelynek gőzölgő vizei felett csak a protekció szépséges lótuszvirágai úszkálnak fölényes önhitteggel?

1929
Julius

Bizonyosan más is úgy van vele. Egy véletlenül megpillantott arc, egy véletlenül felbukkanó név hirtelen felrántja a függőnyt életünknek egy-egy eltakart, rég elfelejtett korszakáról.

Itt van Morvai néni. . . . Tegnapig nem gondoltam például Morvai nénire. Talán húsz éve nem. Tizenöt éve bizonyosan nem. Pedig a világ legkedvesebb kifőzőnöje ő volt, Morvai néni, az Erzsébet-körúton.

Tegnap aztán egy barátomnál vacsoráztam. M. építész mellé ültetnek. Megismerkedünk. „Sose mutakozz be, mondom. Ismerlek matrózkabátos korodból, mikor a ti házatokban ebédeltem Morvai néninél.”

S ebben a pillanatban újra élt megint Morvai néni. Csörgött apró kulcsaival. Mosolygott és mesélt. Hizlalt bennünket, kosztos úrfiakat. Jól tartott borjúszellettel, töltött káposztával és mulatságos történetekkel. Egy ebéd 60 krajcár volt. (Egyszer fel akarta emelni 65 krajcárra, de visszavertük Morvai néni egyetlen merész kísérletét.)

Kedves, tömzsi, öreg angyal volt ez a Morvai néni, a társaság pedig, amely megfordult asztalánál, többnyire vitte valamire a századeleji író-, művész- és fiskálisvilágban. Ilona asszony, a kitűnő művésznő bizonyosan gondol néha Morvai nénire, Náda Pál a vicclapszerkesztő is, aki ma már előkelő esztétikus; Fischer Aladár, a sebészprofesszor, aki akkoriban még csak arra volt büszke, hogy Tógó hadműveleteit senki se tudja Pesten úgy megmagyarázni, mint ő; a déli krajcáros lap vezére, a kitűnő Aczél Bandi és Láncki meg Lukács Józsi meg Takács . . . Minden arc eleven újra, megint várjuk jóévtággal, — hol voltál akkor, ó, gyomorsav? — várjuk a homályos udvari ebédlőben Morvai néni tőröscsuszáját, és megint hallom mulatságos zakatolását egy eredeti tréfás elmének, ez Kadosa, a Morvai-asztal primadonnája . . .

Nagyszerű mulatságos kópé volt ez a Kadosa már akkor; a közélet mindennapos jelenségeinek különösszavú kritikusa. Ha a Morvai-asztaltól két óra helyett négykor állt fel a kosztos diák: bizonyosan Kadosa tartotta ott tréfás anekdotáival.

Mit szól vájjon Kadosa Marcel a mai idők ügyeihez-bajaihoz, azokhoz,

amik engem, boltosembert legjobban érdekelnek? Szerencsére, egy kezembe kerülő írása megadja nyomban a választ:

„Láttatok már a paloták erkélyei alatt a karyatidákat, amelyek görnyedt háttal és szörnyű erőlködést mímelő arccal tartják az épületet? De ha lebontanák őket, akkor kiderülne, amit egyébként minden épeszű ember úgyszólván tud, hogy az épület nélkülük is áll és hogy ezeknek a fontoskodó alakoknak semmi szerepük nincs abban, amit olyan nagyon igyekeznek kifejezni. A kofák nélkül bizony megsarcolnának bennünket a községi üzemek, ellenben a községi üzemek nélkül a kofákat féken tartja nem a jó szívük, hanem a szabad piacon érvényesülő verseny, a világ egyetlen igaz jóltevője. Vájjon miért nem olcsóbb a városi bódékban semmi, mint a kofánál, hentesnél, szatócsnál?”

Ez Kadosa! örülök, hogy holtig olyan elszántan, olyan elmésen harcol a fontoskodó karyatidák ellen, mint a Morváai néni fehér asztalánál.

Az üzemi politika ellen szólalt fel a felsőházban rendkívüli erővel és komoly hatással Székács Antal. Rég nem jártam a magyar lordok házában. De a kereskedők szószólóját meg akartam hallgatni. S nem sajnálom azt az öt-negyed órát, amit a karzaton töltöttem. Ebben a beszédben nagy örömem telt.

Székács igen komoly ember. Nagyon tanult ember. Praktikus érzékű igaz kereskedő ember s amit legfőképpen ki kell emelni: fölötte lelkiismeretes ember, aki minden szavát meglátolja, mielőtt kimondja. Egy ilyen szónok ajkán nagy szó az, ami a felsőházban elhangzott:

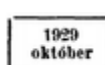
— Milyen politika az, amely óriási állami veszteségeket produkál azért, hogy a gazdasági élet faktorait tönkretegyje!

Kíváncsi vagyok rá, hogy fogják elosztatni a gazdasági miniszter urak azt a kelletlen, feszengő érzést, amit Székács leleplezés számba menő vádjai a fenéséges, kegyelmes és méltóságos hallgatók körében keltettek. Mit fog felelni a kormány: csakugyan állami szükség az, hogy egyik minisztérium a másiknak húst szállítson? Csakugyan állami szükség az, hogy a kormány 30.000 pengő veszteséget mutasson ki a seprőgyártáson?

(Én szemtől-szemben álltam a múltkor egy sírva fakadt magyar iparossal, akinek az egzisztenciáját kezdte ki ez a veszteséggel dolgozó állami seprőgyár. Nincs rémesebb, mint síró férfit látni! Most már, ha ez az iparos felfordul: az ő baja. Az ő veszteségét ugyan nem fizeti meg az ördög se. Ellenben az állami seprőgyár mutathat ki annyi veszteséget, amennyi jól esik. Itt vagy te, jókedvű adófizető, majd kiizzadod a rádéső részt.)

De Székács nem állt meg itt, még kegyetlenebb ostorcsapásokat suhogtatott a kormány gazdasági politikáján. Eljutott az egyetemekig, amelyek mázózó iparendélyt szereznek, a múzeumokig, amelyek versenyt támasztanak a szerencsétlen asztalosoknak.

— Hát mehet ez így tovább? — kérdezte szomszédom a karzaton. — A Nemzeti Múzeum, amely ilyenformán asztalosműhelyt tart fenn, hamar fog eljutni oda, hogy a kitömött őszállatok mellett az éhenhaló, agyongyötört utolsó asztalosmesternek kell helyet adnia. Muzeális tárgynak jó lesz.

 Beszad hozzáam a szomszédom. Hallottam-e, hogy Silbermann, a dúsgazdag fakereskedő leugrott a negyedik emeletről.

— Szegény. Bizonyosan anyagi bajok . . .

— Szó sincs róla. Nagy vagyona volt. Gondjai nem lehettek. Átmenet nélkül léptek fel nála súlyos lelki depressziók.

— Várjon csak, mondom. Nem Silbermann, volt a neve annak a francia regénynek, amely egy francia iskolai históriáról szól? Ki írta? igen, most már jól emlékszem az egészre. Lacretelle párizsi író a szerzője és néhány év előtt sokat foglalkoztak az itthoni lapok is azzal a kuriózus véletlenel, hogy a párizsi regény írója pontosan megírta a Pesten élő Silbermann-csaiád egyik tagjának küzdelmeit és szenvedéseit. Lacretelle nem volt soha Pesten, nem tudta, hogy itt is vannak Silbermanni,ok s valami érthetetlen véletlen folytán olyan témát választott, amely valósággal megtörtént egy ismeretlen városban egy ismeretlen emberrel, akinek nevét ő a hőse számára kitalálta.

Szomszédom elment s én a vasárnap délutánt újságok átlapozásával töltöttem. Egyszerre csak elibém kerül egy francia folyóirat. Mi ez? Hallucinálok? Mort de Silbermann. Silbermann halála . . . Megint Lacretelle, az ördögös párizsi író. Az október elseji számban megírja, hogy Silbermann lelki állapota rosszbodott. (L'état mental s'aggrave . . . pendant des heures il ne disait mot, le regard longuement posé sur un objet, stb.) Leírja, hogy órák hosszat nem szólt egy szót se, tekintete nem mozdult el egyes tárgyakról, a nyitott ablaknál úgy tett, mintha várna valamit. . .

Mit részletezzem a képzeletbeli Silbermann haldoklását? Magyarázatot nem keresek. Babonás nem vagyok. Nem is gondolom, hogy egyéb lenne ez, mint folytatása a hat év előtti véletlennek. De annak aztán elég különös véletlen: hosszú hallgatás után ép most jut eszébe Jacques de Lacretelle párizsi írónak, hogy megírja hősének, Silbermannak halálát. S mikor megírja és kinyomatja: két hét se telik bele s a pesti Silbermann-csaiád egyik sarja ugyanolyan lelki depresszió súlya alatt odalép a nyitott ablakhoz és végez önmagával.

Keresztülmegyek a gyerekszobán. A lányom ismétli a latin feladatot. Transi gloria mundi! Nem értek latinul. De el kell szörnyűködnöm, milyen hiábavalóságokat tanulnak ezek a gyerekek. Transzi... Hát még most is azt hiszik a tanárné nagyságák, hogy tranzitról lehet szó ebben az országban? Jöttek volna el tegnap a csarnokba, ott hallhatták volna a maguk fülével, hogy nálunk ugyan befellegzett a tranzitkereskedelemnek.

Eláll az ember szeme-szája, ha ezeket a megújuló panaszokat hallja. Itt van egy fiatalember, ősi cég főnöke. Leveleket olvas fel, amiket Jaffából, Szmirnából, idegen világrészekből intézett cégéhez az évtizedes kuncsaft. Nem érti meg ez az ázsiai ember, hogy ő mért nem vásárolhat Pesten? Hiszen megszokta, hogy amire szüksége van a kisázsiai piacon, minden portékát itt állítottak neki össze. Hja, az egyszer volt! Most másképp fordult a világ. Tessék menni tovább Bécsbe, Lipszébe! Fel is út, le is út.

Sorra jönnek az előadásztalhoz a nagymúltú cégek főnökei, a Brust-ok, a Rust-ok. Mind teli panasszal. Megszólal a Kamara, az OMKE, a Csarnok, minden érdekeltiség. Nincs köztük nézeteltérés. Óriás érdekek mentek itt veszendőbe. Kinek a javára? Senki se tudná megmondani. Hiszen a gyárosok, akiknek érdekét próbálták előtérbe tolni, illusztris képviselőjük útján fejtették ki, hogy a tranzit-kereskedelemre a magyar gyáriparnak igenis szüksége van. Miért hát? Kiért hát?

Ezt nem tudjuk meg. De azt megmagyarázzák, hogy a tranzitraktároknál a kamatokat nem attól fogva kell számítani, amikor bejött az árú, hanem az ugyanazon árúnemből való első betárolás időpontjától. Tetszik érteni? A szavakat értem én is. De a mondat értelmét nem tudom egészen kivenni. S hány efféle jeles rendszabály van! A szerdai ankétet, hallom, egy hivatalos

újabb ankét is fogja követni a kereskedelmi minisztériumban. Talán az majd segíteni fog...

Szerencsére közben bejött a kislányom s elmagyarázta, mit jelent a latin költő szava: sic transit gloria mundi! Most látom csak, milyen okos volt az a római költő. Nem kért tranzitraktárra engedélyt.

A Kunz-cég is csődbe ment. Egy vigasztaló van ebben a szomorúságban. Az, hogy Józsi bácsi ezt nem érte meg. Ez a tiszta, széparcú öreg ember, akinek szemében a cég százesztendő s hírve a világ minden kincsénél drágább volt, a másvilágon is bizonyosan arról álmodik, hogy boldog Magyarországon boldog menyasszonyok a világ végéig a Kunz-cég staffirungjával vágnak neki az életnek.

Vájjon a kereskedelem sorsának gondviselői, akik könnyen térnek napi-rendre, ha egyik nap 20, másik nap 25 kereskedő akasztja szegre a boltja kulcsát, („hja, ez dekonjunktúra, mit lehet ez ellen tenni?”), mit szólnak ezek a jó urak, mikor már a legrégebb patríciusok utódai kérnek csődöt maguk ellen?

Csizmadia András képviselő eljött a kereskedők gyűlésére, mikor a vármegyében tanácskoztunk pár hónappal ezelőtt. Amit ő mondott a mi körünkben, azt szívéből izenj most a kereskedő a békési gazdák gyűlésére. Egyek vagyunk a gazdákkal, mi is ugyanazért sírunk, jajgatunk. „Sürgős és haladéktalan orvoslás kell, hogy megmentsék az eladósodott társadalmat a végpusztulástól. Az úszorának beillő kamatlábak, a nagy közterhek, az általános eladósodás odajuttatta a társadalmat, hogy már-már a kétségbeesés lett rajta úrrá . . .”

Vájjon eljut ez a kormányfülébe? Es vájjon most is a füle mögött ereszti el, mikor gazdák mondják és kormánypárti képviselők, nemcsak boltosok?

Csizmadiaék leplezetlenül tárták fel a helyzetet. Ugyanolyan nyíltsággal, ahogy mi kereskedők is megmondtuk ezt. Már a nyár elején. Egyebek közt éppen Békés megyében.

1929 december Mindinkább világos mindenki előtt, hogy kényszeregyességi jogunk mai formájában nem tartható fenn. Ha valaki megállapíthatja és tekintélyének egész súlyával alátámaszthatja ezt az igazságot: akkor bizonyára Székács Antalnak jussa van hozzá. Az Országos Hitelvédő elnöke látja legvilágosabban, mily messzire távolodtunk el attól a céltől, melyet a kényszeregyesség szabályozásakor maga elé tűzött a kodifikátor. A mai hiteljogi helyzet sok tekintetben tarthatatlan s elszorul az ember szíve, ha meggondolja, hogy jó szó, rábeszélés, tudós jogászok kapacitálása, pusztuló kereskedők segélykiáltása: mind csak falrahányt borsó! A kényszerfelszámolás, melyet hasznos remédium gyanánt jelölt meg az érdekeltség, évek óta rotyog az állami patikárosok boszorkánykonyháján. Vájjon mire készül: lesz-e még kinek beadni?

. . . Miről folyt tegnap a tanácskozás? Kereskedők, gyárosok összeültek a Csarnokban s a hitelvédelemnek egy nagyon súlyos gyakorlati kérdése fölött tanakodtak: hogyan lehetne úgy hajtani végre a kényszeregyességbe jutott cég boltjának kiárusítását, hogy ezzel ne okozzanak bajt a szakmabeli cégeknek? Az inzolvens cég portékáinak kiárusítása ne aknázza alá a ma még szolvens kereskedők boltját.

Az Alföldön például megesett, hogy egy sokat emlegetett inzulvens cég árúit megvette egy „repülő” kolléga, egy odaszállott üzletember. Nyomban végkiárúsítást rendezett s a régi, ismert cég végkiárulásának hírére becsődült a boltba nemcsak a nagy civisváros boldog-boldogtalan lakosa, de Kisújszállástól Kisvárdáig az olcsóságra vágyakozó nagyérdemű közönség mind a debreceni Csapó-ucca felé tódult. Jó darab idő el fog telni, amíg a üzletési kötelezettségeiknek eleget tevő, rendes kereskedők megint vevőt látnak.

Legyünk tisztában vele: senki se kívánja a kényszeregyességbe került cég hitelezőitől, hogy most a debreceni nagytemplom előtt máglyát állítsanak s a lel-tári portékákból autodafét rendezzenek. Világos, hogy értékesíteni kell ezeket az árukat. De semmi rezón nem kívánja, hogy ez az értékesítés ép a helyben még exisztáló, szinten nehezen vánszorgó cégek rovására történjék. Ezért nagyon okosnak tartom, hogy ma összeültek komoly, praktikus tanácskozássra a kereskedők, a gyárosok, a gyári képviselők. Volt ugyan egy hang, amely azt mondta, őt nem érdekli a kolerában elhunytak temetése. Tízet fektetnek közös sírba vagy egyenként temetik el a halottakat: végeredményben egyre megy. Az élöket kell kigyógyítani!

Szép szó és plasztikus hasonlat.

De az illető nagykereskedő úrnak az ő higgadságában mégsem volt egészen igaza. Nagyon is fontos a temetés módja éppen a koleránál. Hogy néhány méterrel melyebbre ássák a sírt és hogy elég meszet öntenek-e rá: sokszor ezen fordul meg a ragályozás megakadályozása. Ha nem találja meg az érdekltség helyesen alkalmazott önségéllyel a kellő módot ezeknek az ilyenfajta végeladásoknak a megszüntetésére, a jogos hitelezői érdekek kielégítésére, de ugyanakkor a slájderozás megakadályozására, a detailüzlet nyugodt továbbfolytatására: akkor igenis menthetetlenül tovább fog terjedni ez az átkozott ragadós betegség, amíg mindenki belepusztul.

Egyszóval nagyon is fontos kolera idején a temetkezés szabályozása. Sírásó urak, tessék vigyázni. Senkinek az élete sincs teljes biztonságban!

1940
február

A szomorú Dezső .. . (Szedő úr, kérem, vigyázzon! Nem Szomorú Dezsőről, az idei budapesti színházi szezon legnagyobb sikerű darabjának ragyogó tollú szerzőjéről akarok ma írni.) A szomorú Dezső: Nagykőrös város kiváló polgármestere, Dezső Kázmér. Hallatlan munkabírású, lelkes, okos ember. Vele együtt hallgattuk végig az elmúlt hetekben azt a nagyon kevésbé termékeny vitát, mely Budapesten zajlott le az idegenforgalom problémáiról.

Nem lehet mondani, hogy csupa meddő, csupa értéktelen szónoklat hangzott volna el. Akadtak józan, okos, a magyar viszonyokat és a külföldi állapotokat alaposan ismerő szakemberek, akik nyíltan és elfogulatlanul foglalták össze mondanivalójukat. Mégis ellenállhatatlan ösztön arra késztetett, hogy ne vegyem le pillantásomat Dezső Kázmér régi kedves barátom szomorú arcáról. A körösi polgármester nem elegendett a vitába, hagyta, hogy az ő beleszólása nélkül zúgjon, ömöljön a szavak áradata. Az ő hallgatása azonban beszédes hallgatás volt. Úgy vettem ki, hogy a következőket jelentette:

— Azt hiszitek ti, derék, okos, világbírt fővárosi urak, hogy a magyar idegenforgalom kérdése elintézhető Budapest és egyedül csak Budapest szempontjából. Azt gondoljátok, hogyha Budapestnek csináltok propagandát, ha hozzáadjátok nagylelkűen a Balatont és Lillafüredet, ezzel már minden rendbejön. Jegyezzétek meg, az Istenért: az idegenforgalom nagy, centrális problémája a háború utáni egész Magyarországnak. Ezt egyes részeire szakítva meg-

oldani nem lehet. Én tisztelem, becsülöm Pest-Buda szépségeit és rajongok a Balatonért, de kérve kérem a tanácskozó kegyelmes és méltóságos urakat, ne felejtsek el azt, hogy vidék is van a világon és mióta világ a világ, mindig a vidék játszotta a kirándulások terén a főszerepet. Micsoda idegenforgalmi politika az, amely folyton tátja a száját idegen világrészek sült galambjai után, de nem tesz egy lépést sem a kezeügyében levő, lába körül futkosó, eleven és megfogható csirkék felé. A hivatalos statisztika megcáfolhatatlanul mutatja, hogy az idegenforgalom a hazai terület felől megcsappant. Még pedig igen jelentékeny mértékben. Ezen nem lehet csodálkozni. A magyar vidéknek megcsökkenő fogyasztóképessége folytán alig telik többé arra, hogy a fővárosba menjen s ez nem is lesz másképp addig, amíg az idegenforgalom hatalmas irányítói nem jönnek arra rá, hogy a felfrissülést, pihenést, felüdülést áhító fővárosi embert okkal-móddal, célirányos intézkedésekkel el íehet terelni a vidék vonzó metropolisaiába. Szomorúnak látszom? Hát igen, csakugyan elfogott a szomorúság, mikor a dikciónak végtelen sorát hallom és közben arra kell gondolnom: megint eltelt egy esztendő, s a weekend-eket, meg a karácsony, újév közti pihenés napjait a magyar családok ezrei idegenben töltötték és nem jutott közülük még elvétele sem Arany János városának, Nagykőrösnek. Másfél órai autótúr, minimális vasúti költség, minden kellék megvolna, ami szükséges. Csak ép a kellő központi organizációs propagandán múlik. Hogyne volnék szomorú, amikor ezt még mindig nem akarják belátni!

S ahogy Dezső Kázmér: így gondolkozik egy sereg más város polgármestere.

1930
március Horváth barátom a héten Szekszárdon járt. Erő, egészség másutt is akad. De az ő előadása szerint, a kereskedők legtovább, legjobban mégis csak Szekszárdon szállnak szembe az idő múlásával.

Ott él, például, Piritzer Antal bátyánk. Cége 75 éve áll fenn. Első naptól fogva ott sűrög-forog, dolgozik Antal úr. Mint gyerek kezdte, mint hajlott vállú öreg ember nem hagyta abba a munkát. Mind a mai napig. S remélhetőleg, még jó sokáig.

A kereskedők vacsoráján Fischof bácsi egyik szivarról gyújt rá a másikra. Hányadik ez? A hatodik. Nem sok ez Fischof bácsi?

— Ugyan miért? Nem vagyok én olyan öreg ember! Még csak 86 éves vagyok. Nézze meg öcsém, a bátyámat. Az elszi egy nap kétszerannyit is! Pedig ő tíz évvel öregebb nálam!

. Azért az agráriusok ebben is tútesznek rajtunk, merkantil embereken. Itt él Szekszárdon Perczel Béla. Egy év választja el a száz esztendőtől. Azért maga vezeti a gazdaságát s egyik gabonakereskedő kollégánk elmondta, hogy amikor a múlt héten nála járt, a baltacinmagot ő mutatta meg a magtár emeletén. Jó gazda nem adja ki kezéből a kulcsot, még 99 éves korában sem!

Ennek a szekszárdi Piritzernek atyja-fia: Lojzi bácsi, tudtommal a legidősebb pesti börziáner. Alig hiszem, hogy Pesten sok ember akad, aki igennel felelhetne arra a kérdésre, amit Piritzer Alajoshoz intéztem tegnap este.

— Annyit írtak az újságok erről a Malvieux bankárról, mondd, édes Lojzi bátyám, nem álltal te övele üzleti összeköttetésben?

Az öreg elmosolyodott.

— Malvieux volt a tőzsomszédom. Adtam is neki, vettem is tőle. Adni

értékpapírosokat adtam neki, venni pedig francia pezsgőt vettem tőle. A Leszámitolóbank híres elődje többek közt egy kitűnő épernay-i pezsgőgyárat képviselt. Hidd el barátom, az értékpapírok nevét már mind elfelejtettem, de annak a pezsgőnek az íze még most is a számban van. Nem is volt az olyan nagy eset akkor. Olcsó volt a legjobb francia pezsgő, vidám élet volt Pesten a hatvanas években. Mintha látnám most is Malvieux-t, bozontos ősz fejével, a szemén rendszeren zöld papirellenzőt viselt.

. . . Tekintve, hogy ép most hatvan esztendeje vette át az Eszkomptbank a Malvieux-üzletet, de Malvieux maga már azelőtt négy esztendővé! meghall: bizony elég régi időre terjed ki Pirnitzer bácsi emlékezete.

Elbúcsúztunk. Tovább állok. Egyszerre a nevémet kiáltják. Lojzi bácsi elfelejtett valamit.

Visszafordulok.

— Mi az, Pirnitzer bácsi?

— Azért szerencséje volt annak a Malvieuxnek. . .

— Miben volt szerencséje?

— Hogy nem érte meg a nagy krachot. Amikor a nagy krach kiütött, már ő rég átadta az üzletét és kivonult a kerepesi temetőbe . . . Akkor mutatta volna meg, mit tud . . . A régi bolthelyiségben azidőtájt Holl Frici foglalta el az ő helyét. A pesti publikum ám még sokáig Malvieux boltjának tekintette az egyre terebélyesedő bankot. Magam is hallottam mikor beállított egy-egy kuncsaft.

— Bitte, ich möchte mit Herrn Malvieux sprechen . . .

Holl Frici — a mi mostani külügyminiszterünknek, Walko-nak a dédnagybátyja — megadta hidegvérrel a választ:

— Kerepeser Friedhof, siebzehnte avenue, drittes Grab.

Lojzi bácsi előadásában egyszerre megelevenednek a kiegyezés előtti kor-nak rég porladó üzletemberei. Ő pedig, a régi pesti Kereskedelmi Pitvar utolsó mohikánja befordul a Dorottya-uccába, ahol új paloták emelkednek a Malvieux és patrícius társainak egyszerű boltjai helyén.

Magyary Géának, a tudósnak és Magyarynak, az embernek egyéniségét remekül állította a jogászközönség elé tanítványa, a kitűnő Fabinyi Tihamér. Véletlenül magam is ösmertem Magyaryt, a „felszegségig elzárkózó külsejű puritán embert”, ismertem és igen nagyabecsültem.

Az persze a mesterséggemmel jár, hogy Fabinyi méltatásából legjobban engem az ragadott meg, amit a gazdasági szempontoknak a jogászra gyakorolt befolyásáról írt. Magyary Géza távol állt a gazdasági élettől, mégis átérezte és már akkor hangsúlyozta a gazdasági szempontok jelentőségét, mikor még ezt nem éreztük oly sajnálatos közvetlenséggel, mint most. Így ír Fabinyi.

Hozzáteszi, hogy a tudománynak élő professzor hazafias lelkét megragadta a Kelet, a Balkán felé irányuló magyar gazdasági expanzió eszméje, amely akkor nem is volt pusztán ábránd, hanem komoly realitás. Ezért dolgozott szívesen a Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központban. Keleten mutatkozó jogi feladatainkról cikkek egész sorát írta. Az izlám recepcióját ő készítette elő. A magyar gazdasági jövő iránti érdeklődés hozta aztán össze ezt a nagy perrendi jogászt olyan kitűnő gazdasági szakemberekkel mint az idősb Wekerle, Lánczy Leó, Weiss Fülöp.

Hej, de korán halt meg a mi számunkra ez a szegény Magyary! Bezzeg, akiknek ma van döntő befolyásuk az igazságügyi kormány processzuális újításaira, azok nincsenek úgy áthatva a gazdasági szempontok jelentőségétől,

ahogyan ő volt. Bátor nekilendüléssel világra hozzák a perrendtartás egyszerűsítését. Hogy ez az ügyvédségen kívül a gazdasági életet is összenyomorítja: azzal ezek az epigonok nem törődnek.

Magyary Géza meg tudta volna magyarázni a döntő tényezőknek, mit ér az olyan perjogi újítás, mely 200 pengős értékhatárig megszünteti a fizetési meghagyásos eljárást. Eddig az összegig ezután csak a községi bíróság előtt keresheti igazát a hitelező.

Hány olyan vidéki kisebb kereskedő van, aki egy-egy cégtől nem kap több hitelt 200 pengőnél! Ha ezeket az apró számlaösszegeket ezentúl csak tetemes költség árán hajthatja be a nagykereskedő: meg fogja szorítani a hitelezést, mert nem veheti nyakába a behajtási költségek rizikóját. Vájjon ez a mostani válságos idő a legalkalmasabb arra, hogy egy csomó kisexistenciát az összeomlás veszélyének tegyenek ki?

1930
április

Ki ismeri a Beschitz-ügyet? Tonelli Sándor beszélt el a vacsorán, amelyet barátai adtak tiszteletére a GyIK-ban. (Előbb ám meg kell mondanom azt is, mi a GyIK? Gyárigazgatók Köre.) Szóval összegyűltek Tonelli barátai, akik megemlékeztek arról, hogy Sándor ép egy negyedszázad előtt lépett a közgazdaság szolgálatába, mint az akkori kereskedelmi múzeum tisztviselője. Szép idők voltak, békeidők. E szép emlékezetű iníézmény egyik segédhivatalában ült két férfi. Pipáltak és veszekedtek.

— Nem találok azt az aktát. Maga ugyan azt jól beiktatta.

— Én be is iktattam. Be maga nem vezette be jól a mutatóba.

— Ugyan mit beszél? Én pontosan beirok mindent.

— Ha beírná, meglenne.

— Hogy lenne meg, mikor maga iktatta rosszul.

— Menjen már a maga zsémbeskedésével. A többi Beschitz-ügyet is beiktattam.

Tonelli, a fiatal hivatalnok, figyelni kezdett a beszédre. Miféle bonyolult ügy lehet ez a Beschitz-ügy?

— Talán Bischitzről van szó?

Erre aztán az eddig veszekedő két hivatalnok órá támadt egyesült erővel.

— Azt mi jobban tudjuk, mint a doktor úr. Majd mindennap kapunk ebben az ügyben levelet. Itt is van egy . . .

S megmutatják. A levél csakugyan így kezdődik: Im Besitz Ihres Wertes . . .

A derék tisztviselők nem voltak nagyon járatosak az idegen idiomában és a Besitz szóból arra következtettek, hogy van egy bonyolult Beschitz-ügy, melynek az elintézése érdekében hol Berlinből, hol Bécsből, hol Zágrábból, hol Hamburgból küldenek a nyugtalan emberek leveleket.

Elmosolyodtunk a régi múzeumi anekdotán. De mingyárt utána tíz más eset emléke éledt fel, olyan emlékek, amelyek a kereskedelmi múzeum becsületes törekvéseire, kitűnő embereire, sok értékes támogatására vonatkoztak. Azok, akik azt a múzeumot a békekötés után lóhalálában eltörölték a föld színéről, gyors munkát végeztek. De jó munkát nem.

Hannoverben beszáll hozzám a vasúti fülkébe másodmagával egy nagy szakállú porosz. Szivarra gyűjtanak, aztán folytatják a beszélgetést, amit még kint a perrónon kezdtek meg.

— Hogy mikor jöttem rá a lopásra? Egyáltalában nem jöttem rá. Szégyellem bevallani, fogalmam se volt róla. Egy nap telefonál hozzám egy idegen

nevű ember. X. Y. magán-detektív. Azelőtt Moabit-ban volt, most: a. D. Nyugal-
mazott állami detektív.

— Mi tetszik?

— Uram, önt meglopják.

— Kicsoda?

— Azt megtudhatja, ha érdekl. Fölkeressem a lakásán?

— Inkább a boltomba jöjjön!

— Inkább a lakására megyek.

— Ahogy tetszik.

Leteszem a kagylót. Másnap beállít a detektív s tudomásomra hozza, hogy
egy bünszövetkezet rendszeresen lopja a posztómat.

— Saját alkalmazottaim is benne vannak?

— Meghiszem azt.

Tudja, az ember, mikor először hallja ezt, felfortyan. Mit akar ez a kelle-
metlen idegen? Mit avatkozik egyáltalán a dolgomba? Semmi nyomát nem
tapasztaltam, hogy gazemberek sűrögnek körülöttem. Semmi jelét nem sejtet-
tem a bűnhalmazatnak. Most egyszerre jön egy idegen, aki sose volt a boltom kö-
zelében. Nevét se hallottam. Semmi ismerős ajánlására nem hivatkozik. El fogom
utasítani. . .

— De nem utasította el.

— Persze hogy nem. Sőt egy félóra múlva már X. úr bélyegzős díjlevéllel
hagyta el házamat. Értette a módját, hogy szép jutalmat csikarjon ki tőlem
sikere esetére. Sőt lefizettetett velem néhány száz márkát előzetes költségekre.

— Szóval csalónak esett áldozatul.

— Ezt hittem én is. X. barátunk négy napig nem jelentkezett. Ötödik napon
telefonál. Jöjjen autón az Anhalti pályaudvarra. Megvan az úti koffer, benne a
lopott dolgok első része. Kirohanok, ott van a detektív. Szalad velem a ruha-
tárba, a vámhivatalhoz, a poggyászfeladáshoz. Sehol semmi. Én dühöngök. A
detektív vállat von. Úgy látszik, gyanút fogtak. Áttolták a ládát a friedrich-
strassei pályaudvarra. Én nem hiszek már semmit. Vén posztókereskedő létemre
így hagytam magam becsapni! Sose leszek ezentúl bizalmatlan!

— Ugy-e mondtam, hogy ez lesz a vége?

— Várjon. Eltelik egy hét. Reggel hatkor telefonál megint az én detektí-
vem. Szíveskedjem azonnal bejönni a boltba. Nem érek rá félnyelckor? Nem,
jöjjen azonnal. Dühösen berohanok s látom, hogy a boltot rendőrileg megszá-
lították. Összes kijáratokat lezárták, középen két régi tisztviselőm megvasalva.
Melléjük négy régi kuncaft. Együtt loptak, nem tudom hány esztendeje.

— Szép lehetett magánál az ellenőrzés rendszere!

— Tudtam, hogy ezt fogja megállapítani. Nagyon okos ember ön, direkto-
rom. Dicsérem az eszét. De ehhez így utólag, higgye meg, nem is kell túlsok
bölcesség.

Hallgatva szivaroztak.

— Mennyi a kára?

A nagyszakállú legyintett a kezével.

— Jobb arról nem beszélni. Húszezer márka ára térült meg. Annak egy
jórészt kapta a detektív. S most próbálják revizorok, a Kriminalabteilung szak-
értői kideríteni, mit lophattak el ezek a gazemberek 20 év óta.

— Hogy-hogy 20 éve?

— Hiszen az egyik tettes 22 éve van nálam, a másik 21 éve. Ezekben ne
bizott volna az ember!

A nagyszakállú porosz igen szájalmas benyomást tett. Társa is megsajnálta,

másra terelte a beszédet. De látszott, hogy mindkettő folyton erre a nagy lopásra gondol. Öt perc múlva megint visszakanyarodtak a régi témához.

— Még csak azt az egyet mondja meg: kiderült aztán,, hogy jött rá a detektív a bünszövetkezet létezésére?

— Persze, hogy kiderült. Egy szép napon az egyik házitolvaj névtelen levelet kapott. „Ha nem küld ide és ide 1000 márkát, Kommerzienrat P. mindent meg fog tudni.” Képzeld, mit tesz erre házának felháborodott tolvaja? Berlin egyik detektívirodájához fordul s bizalmas nyomozást indít a zsaroló levélíró kiderítésére. A detektív hozzáfog a szimatoláshoz. S a kitűnő szakember nem tehet róla, hogy egyik alkalmazottja elfecsegte a dolgot egy kollégájának, aki egy másik detektívirodánál van alkalmazásban. Így kaptam én meg az első telefonértesítést. Mondhatom, kedves barátom, ha nem akad a tolvajnak egy zsarolója s ha az elbizakodott tolvaj nem használja fel a privátnyomozás modern eszközét, végül ha a porosz magádetektívek között nincs majdnem olyan kiélezett verseny, mint a posztókereskedők között, bizony mondom, Verehrtester, ma sem tudnám mennyivel lettem szegényebb!

*

Makó szépen mondta el, ami az egész országnak fáj. De mit ér, ha azok, akik egyben-másban, sokban segíthetnének: maguktól ép olyan messze érzik Makó fájdalmát, mintha csak Jeruzsálem volna az, aki siránkozik!

Valamelyes orvosság azonban mégis eszébe ötlött egy magas hatósági «személynek. „Adjanak ki hetenként rendszeresen Budapestre szóló főlárú jegyeket.” Így szólt egyik jelesünk a budapesti közigazgatási bizottságban. Nagyszerű! A haza megmenekült. A budapesti kereskedelem fel fog lélekzeni. Jönnek már a jó vidéki fogyasztók. A finom kedvezményes út öröme ott hagyják a helybeli boltot és szaladnak fel mind Budapestre.

A vidéki kereskedelem természetesen egyértelműleg állást foglalt ez ellen az úgynevezett „belső” idegenforgalom ellen. A szegedi, a debreceni kamara, az OMKE-kerületek mind tiltakoznak az ellen, hogy szembeállítsák a vidéket a fővárossal. „A főváros vezetősége — szól az egyik határozat — ne a vidéki kereskedők zsebéből legyen gavallér, hanem csökkentse a főváros által a kereskedőkre hártott közterheket.”

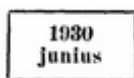
De nemcsak a vidék mondja est, a Fővárosi Kereskedők Egyesülete szintén hozzájárult az OMKE központjának erélyes vétójához. Még csak ez kellene! Ép elég már a sok pincsi-kiállítás meg alpinista-kiállítás és a jóég tudná felsorolni azt a teméntelen kongresszust, amely mindmáig jogcímet adott Budapestre szóló főlárú jegyek osztogatásához. Ha telik a MÁV-nak, szállítsa le generálishan a viteldíjat! De az mégis lehetetlen állapot, hogy egyik irányban magasan tartják fenn a jegyek árát, hogy aztán gavalléros kedvezményeket adjanak a másik irányban.

A pesti kereskedők higgadtságát mutatja, hogy szépen megköszönték a polgármester úr jóságát, de nem kértek az ajándékból. Nem éri meg a week-end jegyek által becsábított vásárlók haszna azt a kárt, amit a vidéki kartársak keserősége, idegessége, haragja okoz.

Ismerem Sárít. Hallottam már sápról. De ezt a szót: Sárísáp; ma hallottam először Esztergomban. Gróh vezérigazgató beszélt a kereskedők gyűlésén. Gróh kitűnő szónok és a háború utáni szerteszakadozottságot illusztrálta ennek a furcsa nevű dunántúli községnek az esetével. A háború utáni zűrzavarban Sári-

sáp kikiáltotta a függetlenségét és nyomban két gazdaembert állított a falu felső határába, kettőt a másik végébe. Senkinek bejárása nincs a bíró engedelmével. Árut bevinni nem szabad. Árut kivinni nem szabad. Sárísápnak nem parancsol senki. Sárísáp nem törődik semmivel, ami a határán túl történik.

Ez a sárísápi szellem nem vált groteszk különlegességgé, történelmi anekdotává. Kiűtött ez a kórság ezen a földrészen s ebben a sárísápi sápkorban vergődik ez a szerencsétlen Európa.

— Nem jöhetne el háromnegyedekor a Dunapalotába?

— Mi lesz ott?

— Loucheurt üdvözli a Francia-Magyar Kamara.

A kitűzött idő után pár perccel fent voltunk a dunai szobában s szemben ültünk a miniszterrel, a két nagy német halott, Rathenau és Stresemann nevezetes, élő partnerével.

Mialatt vezetők, Giraud beszél, megfigyelem Loucheur arcát. Ejnye, nem volt ez vajjon tanár a debreceni reálban? Pont ilyen arckifejezése van, a baszusza is így áll Kardos Albertnek, az én nagyszerű tanítómesteremnek. A megszólalásig hasonlít hozzá.

Giraud kitűnően fejt ki, hogy Loucheurben látja a mi kamaránk Európa felébredni lelkiismeretének szimbolikus megtestesítőjét.

Én is azt hiszem, az egyszerű kereskedő szemével nézve, ebben áll a Loucheur mostani commis voyageur-i működésének a jelentősége.

Amikor ő beutazza a szomszédos országokat, Közép-Európa jégverte területeit, melyek legtöbbet szenvedtek a gazdasági szétválás következtében, akkor Loucheur nemcsak elröppenő szavakkal szolgálja az európai közeledést, hanem pozitív tettekkel egyengeti az útját Magyarország és a szomszédos országok barátságos érintkezésének.

Loucheur sokkal szerényebben beszélt, mint némely kisebb európai államnak kisebb sikerrel dicsekedhető államférfiai szoktak, ő csak tanulmányait kívánta kiegészíteni . . . Azt hiszi, ez sikerült is neki . . . Egyébként feladata nem könnyű, de bízik szüntelenül a sikerben.

Ez a bizalma átragad mindenkire, aki személyesen érintkezhetik ezzel a szuggesztív emberrel.

Így van ez rendszeren. Két napig, három napig folyton ugyanazt a nagy botrányt gyúrnák. Az újságokban. A gazdasági szervezetek gyűlésein. Néha még a parlamentben is. Föltéve persze, hogy nagy a skandalum. De aztán jó az tsten. Gondoskodik újabb izgalmakról. S két hét elteltével jó memóriája legyen annak, aki még visszaemlékszik arra a szörnyen felháborító esetre, ami felett azóta szép csöndesen napirendre tértek.

Ilyen ez a lótáp-eset. A lovak talán igen, de rajtuk kívül igazán a kutya se törődik azzal, mily következményei lesznek Lühnsdorff mester eltévelyedésének. Ma a Leszámítoló Bank kirablása az, ami izgatja közönségünk idegeit. Egyéb nem. S ha a Lühnsdorff esetéből valamely következtetést kell levonni: akkor nem azt sietnek levonni, hogy jobban válogassa meg a katonai kincstár, kívül áll szóba a lovak táplálékainak beszerzésénél, s vigyázzon főleg az „önbeszerzés” veszélyeire, hanem uccu, gyerünk a bunkósbottal és üssük a kereskedőket, ott, ahol érjük.

Én azt szeretném hinni, hogy ehhez a módszerhez Gömbös Gyulának semmi köze. ő igazán szimpatikus egyenességgel, mondhatnám: imponáló vakmerőséggel vette kezébe a seprőt. Már eddig is derekas eredményt ért el a tisztogatás

terén. Kár lenne, ha a rendcsinálásban a mosdóvízzel együtt a közmondásos gyereket ő is kiöntené. Olyan rendelet, amely a legbecsületesebb, legintaktabb kereskedőt kizárja a szállításból, — hiába olcsó, hiába jó, hiába a legkedvezőbb az ajánlata, — az ilyen rendelet rosszabb orvosszer, mint maga a betegség.

Gömbös miniszter elég kemény legény ahhoz, hogy minden mellétekintet nélkül az egyetlen helyes konzekvenciát vonja le s ez nem lehet más, mint a közszállítási szabályzat szabatos alkalmazása az egész vonalon. Szabad versenyben az győzzön, aki legjobb árut legolcsóbban szállít.

1939
október

Hallgattam Kállay Miklóst (nagyon jó szónok) és hallottam egymásután beszélni a Kamarában Eckhardt Tibort és Sándor Pált, Éber Antalt és Koós Mihályt. Mind a Magyar Hét-ről beszéltek.

Ki-ki külön, a maga módja szerint kitűnően buzdította, lelkesítette a hallgatókat és az újságok meg a rádió szárnyán az egész fogyasztótábort. Úgy látom, lelkesedésben nincs is hiány. A boltok kirakatai vasárnapra megtelnek háromszínű feliratokkal és szépen rendezett magyar portékák tömege várja a vásárlót. A termelésnek az a törekvése, hogy az egész ország figyelme ráterelődjék a magyar árrúra: úgy érzem, máris sikerrel járt. Ennyi szó a magyar termelésről rég nem esett. A múltkori Magyar Hét-nél legalább kétszer akkorára becsülöm az idej propaganda erejét. Most már csak az a kívánatos, hogy a vevők széles, komoly rétegei is megmozduljanak. És ne csak akarjanak, de tudjanak is vásárolni.

Ezek után én a Magyar Hét-ről most be is zárnám a vitát s elrendelném a szavazást. Egyszer valahol megkockáztattam azt a véleményt, hogy a Magyar Héttel majdnem felér fontosságban az: helyén van-e az a Hét Magyar, akinek képessége is, akarata is megvan, hogy az ország gazdasági igásfogatát a kátyúból kirántsa.

Forbes, egy népszerű amerikai újságíró, negyvenegynégy ember életrajzát állította össze ezen a címen: Men who are making Amerika. Talán lehetne így fordítani le: Emberek, akik Amerikát Amerikává faragták.

Vájjon van-e hasonló munkában negyven ilyen magyar? Avagy húsz? Vagy talán érjük be a Magyar Hét alkalmából a szerényebben formulázott kívánsággal: adassék meg nekünk a Hét Magyar, aki istenadott tehetséggel, odaadással és önzetlenséggel dolgozik az ország gazdasági megmentésén. Hol van ez a hét magyar? Ki ez a hét magyar?

Mintakofferjeiket még egyszer átvizsgálják az utazók, kicsit talán gyorsabban, mint a múlt héten, sietős a dolguk, hiszen mindjárt megnyitja Au er Róbert a 40 éves jubiláris közgyűlést az Utazók Házában. Vasárnap velük szaladunk oda mink is. Előbb azonban hadd nézzem át emlékalbumukat!

Sok ismerős arc mosolyog ránk. Sok cifra üdvözlő írás közül kiírok egy találó jellemzést.

„A kereskedelmi utazó magára hagyatva, saját leleményességére, kezdeményezési szellemére utalva járja a világot, hogy elvégezze a piackeresés úttörő munkáját, magvetője legyen a cégnek és a cégén át az ország, az egész világ kereskedelmének. A posta, a sürgöny, a telefon, a vasút, a repülőgép, a közlekedés mindmegannyi újabbkori csodája sem tudja pótolni azt a közvetlenséget, az

ember egyéniségétől, szellemiségétől inspirált azt a munkát, amelyet ő fejt ki, a kereskedelmi utazó”.

Helyes megfigyelés. Okos beszéd. Vájjon ki mondhatta ezt?

Pap Dezső mondta, akit eltemettek ép előtte való nap, hogy írása megjelent.

A kereskedelem minden ágának és a kereskedelemből élő minden rendű, rangú emberek igaz jóakarója volt szegény Pap Dezső. Feljegyzésre méltó jelenség, hogy egy szertehúzó korszak kaotikus zürzavarában, amikor keresztül-kasul van szagatva az egész társadalom, a legellentétebb felfogású emberek egyesülni tudtak Pap Dezső megbecsülésében. Ravatalánál ott láttam Huszár Károlyt és Peyer Károlyt. Nem hiányzott jóformán senki. Legfeljebb a volt kereskedelmi miniszter urak, akiknek törvényjavaslatait Pap Dezső pennája öntötte formába. Hja, az életnek sok követelménye van s egy miniszteri rangú ember mégsem emlékezhetik vissza a kodifikátorra, aki már tegnapelőtt meghalt. Kivétel: az egy Szterényi. Ő ott volt.

Pap Dezsőben én a császári Róma kodifikátorainak kései utódát tiszteltem. Mint azokat, ezt a túlszerény férfiút is megilleti a pontifex-i rang. Pontifex = hidépítő. Lánchíd-uccai kis dolgozósobájában épített apró hidakat a kereskedelem munkaadói és a kereskedelem alkalmazottjai között, a régi magyar kereskedelem tradíciós múltja és egy fejlett, előrehaladott kereskedelem büszke jövője között.

Áldott legyen emlékezetek!

*

Az utazó örök hivatásáról, tehát Pap Dezső írt kőbe vésné méltó mondatokat. A kereskedelmi utazó mai bajait, csalódásait, viszontagságait B. és L. barátaim mondták el, akikkel jószerencsém ma összehozott.

— Hét szó az egész, könnyű megjegyezni. Kicsi ország, nagy verseny, minimális felvevő-képesség. Mit mondjak egyebet? Ebben minden benne van.

Egy percig hallgattunk. Akkor L. szólal meg.

— Tudja kérem, hányféle utazó van manapság? Háromféle. Leépített utazó, redukált fizetésű utazó és jutalékra átminősített utazó. Szomorú helyzet ez.

Megint B. veszi át a szót.

— A sovinizmus túlhajtásai teszik tönkre az utazói kart. Hajdanában a magyar utazó kedvelt közvetítője volt nemcsak a magyar, de a nyugati gyártmányoknak is külföldi országokban. Most nem beszélünk Jugoszláviáról, ahol jelenleg ezer dináros illetékeket sóznak ránk, de van Balkánország, amely egyáltalán nem bocsátja be az idegen utazót. Azt hinnék, hogy ezzel szemben itthon találunk kárpótlást? Ellenkezőleg. Az az irányzat, amely kikapcsolni törekszik a nagykereskedelmet, sőt néha a detailkereskedelmet is, hogy a legális kereskedelem hasznát is magának tartsa meg, a gyáriparnak ez a féltékeny terjeszkedése megtizedeli az utazók számát. A forgalmában megcsappanó kereskedelem önálló, specializált utazók helyett kénytelen kumulatív utazót venni igénybe, így mind kevesebb utazó jut kenyérhez. A régi nagytekintélyű utazók színvonalát rongja még az is, hogy az utazó pályára átlép sok leépített B-listás tisztviselő, akinek kvalifikációját sok esetben egyedül az adja meg, hogy régi szolgálatukból magukkal hozták a — vasúti szabad- vagy kedvezményes jegyet.

L. helyeslőleg bólint.

— A kereskedők és az utazók érdekeinek azonossága teljesen nyilvánvaló. Össze is kell ülnünk az OMKE-val meg a Csarnokkal, mihelyst vége a jubileum-

nak. Együtt kell védekeznünk a nagykereskedelmet és az utazói kart egyaránt fenyegető áramlatok ellen.

— Ezekután nem merek érdeklődni a hagyományos utazói jókedv felől. Mi maradt meg belőle?

— Édes uram, a mai utazó nem kártyázik, menüt eszik és antialkoholista. Egyet azonban meg kell említenem, hogy némi optimizmussal végezzem felvilágosításaimat: a vidéki fogadósok közt sok van, aki ezekben a nehéz időkben becsülettel mellénk állott és szeretettel, nobilisán bánik az utazókkal. A másik, amit meg kell dicsérem: egyesületünk vezetői igen szépen dolgoznak értünk. Talán megérintjük mi, s ha mi nem: legalább a gyerekeink, hogy a magyar utazó jókedve megint fel fog harsogni Pozsonytól Brassóig s a pesti mulatókat megtöltik a Kelet vásárló boltosai, akiknek a magyar utazók csináltak gusztust, hogy Keleteurópa Párizsát fölkeressék.

Mondja uram, biztos ez, muszáj ez, végleg elkerülhetetlen ez, hogy mi teljesen és örökké elpusztuljunk?

Mit feleljek Etelka kisasszonynak erre a kérdésére?

Feltárta szépítés nélkül a helyzetét. Édesapjának rőfösboltja van az alföldi kisvárosban. Megakadtak, mint sokan mások. A hitelezőikkel nem volna baj, minddel békésen megállapodtak. Méltányosan várnak a fizetésre. Csak egyetlen nem akar várni, akinek 800 pengő betáblázott követelése van. Első helyen áll a helybeli takarékos kétezerpengős követelése, aztán jön ez a 800 pengős teher, amit az éhes hitelező török-szakad meg akar kapni. Nyomban. Holnap, vagy ha lehet: még ma. Hiába ér meg a ház 10—12 ezer pengőt. A hitelező törvényes jogaira hivatkozik, árverést tüzet ki.

Mit lehet itt tenni? Nyolcszáz pengő miatt most már elvegyék az Etelka kisasszonyék feje felől a házat? Muszáj ez? Elkerülhetetlen ez? Ügy látszik, igen. A környékbeli bankok nem kívannak üzleti összeköttetésbe lépni Etelka kisasszony papájával. Ez nekik szent joguk. Viszont van egy kiskereskedelmi hitel címén ismeretes akció, amelyet szakértő, sőt jóakarátú emberek vezetnek. Ezek a paragrafusok kényszere folytán ingatlanfedezetet kérnek. De hát itt az is van. Mi akkor az akadály?

Nem értem a dolgot. Csak azt érzem, hogy az ország legkitűnőbb pénzügyi szakembereinek, a Pásztor Miksáknak és Éber Antaloknak össze kell fogniok, hogy ezek a törpe existenciák a kiskereskedelmi hitel jelszavának folytonos morzsolgatása közben örökre és visszavonhatatlanul el ne pusztuljanak a föld színéről.

1930 szeptember

Reggeli postámban névtelen levelet kaptam ma. Meglehetősen bizalmatlanul vettem a kezembe és meghatottan tettem le az asztalra, mikor a végére értem. Szeptember elseje adta a tollat a névtelen boltos kezébe. A munkanélkülieknek, úgymond, van egy csoportja: a rajongók csoportja.

— „Azért rajongók, mert állandó tranceban állnak munkahelyükön, — munka nélkül! Csodás fanatizmussal, munkavágygal ebben a reménytelen jelenben (jövőben?), — munka nélkül. Ott állnak és várnak. Agyonyötört, végleg leromlott, vérszegény szervezetük utolsó vérsajtjeikkel tartják fenn már csak magukat, de nem hagyják el munkahelyüket! És várják a munkaalkalmat. Várnak, még ha belepusztulnak is. Pedig pusztulnak! Mintha egy vár utolsó fokát védenék, úgy várnak ott a munkára.

— Ez a rajongó munkanélküli csoport az, aki ezt a Várost magyar várossá

formálta át, aki itt a magyar szót divatba hozta, ez, aki világvárost, világvárosi nivót, mozgási, fényt, életet teremtett. S mindezt saját erejéből, minden támogatás nélkül. Ez, aki táplálta és táplálja még ma is a Várost és nagyrészt az országot. Ezt a csoportját a dolgozóknak soha nem segítették. Mostohan bántak vele. Ha lehetett, csak elvettek tőlük. Nyögtek, sőt nyögik az adókat, közterheket és az e módon fizetett összegekből segítették hivatalosan azokat a nem hivatásos szervezeteket, intézményeket, melyeket az ő pénzükből, ellenük állítottak fel.

— Ez volt az első etapja a vég kezdetének. És jött a dekonjunktura, házbéremelés, szövetkezetek, vámemelés, adók, forgalmiadó, társadalombiztosító, általános pangás, a teljes letargikus összeomlás.

— Ma már a rajongó munkanélküliek minden rendőri engedély nélkül tüntetnek végig az uccákon. Ott állnak a járdaszéleken, ásító torkú, üresszebű üzleteikkel!

— Rajongó boltosok!

— Görcsösen kapaszkodnak az ingadozó cégtáblákba, mintha ezzel cégük lezuhanását, összeomlását meg tudnák akadályozni. Egymásután mennek tönkre. Köztük olyanok is, melyeket száz évvel ezelőtt alapítottak! Pedig kevés ilyen bolt van Pesten. Ők élni, dolgozni, produkálni akarnának. Munkát szeretnének, hogy munkát adhassanak. Egy egész kereskedőgeneráció pusztul most el szemünk látára, teremtő múlttal, megfelelő képzettséggel, alkotó kedvük teljében, részvételtelenség mellett, támogatás nélkül, munkahiány okozta étlen-szomjúságban! Mert ne higyjünk azoknak, akik még mosolyognak. Azok is betegek belül! Beteg szervezettel zsonglőrösködnek és képmutatóskodnak az utolsó lehelletig . . .

Kedves uram, kérem, írja meg nekem a címét, hadd menjek be a boltjába, hadd szorítsam meg a kezét, amivel ezt a szívet megremegtető levelét megírta.

1930 december „Ne üljön be abba a székbe, Lajos bácsi!” Ezt kiabálták fel a nézőtérről a gyerekek abban a karácsonyi színdarabban, amit évek előtt játszottak a Vígszínházban. Címe mi volt: annak ma már egyedül Komor Gyula a megmondhatója. Főszerepét a kitűnő Sarkadi Aladár adta, s még ma is földerül az arcom, ha ezer gyerek kacagásának elementáris kitörésére gondolok, amikor egy gonosz öreg ember beült a bűvös székbe, amely nyomban összetört alatta, elsülyedt vele, meg sem állt a pokol fenekéig. De volt a darabban egy szeretetreméltó kedves figura is, aki mosolygást, jókedvet árasztott. Ez is ott sürgött-forgott a bűvös szék körül s mikor már ügy volt, hogy ő talál beleülni: egyszerre ezer ijedt gyerek kiáltott fel a nézőtérről, jaj, ne üljön bele abba a székbe Lajos bácsi!

Ehhez a színelőadáshoz egy apró epizód emléke fűződik. Mi is ott ültünk famíliástul a földszinten, szemben velünk egy emeleti páholyban a gyermekelőadást egy mosolygós férfi hallgatta, aki versenyt nevetett gyerekeivel a komédia vidám fordulatain, de a kedve igazán akkor vált ragyogóvá, mikor földszint és kakastülő publikuma orkánszerűen üvöltötte az ó ó, intő szavakat. — Ne üljön be abba a székbe, Lajos bácsi.

. . . Walko Lajos (mert ő a páholybeli mosolygó családapa) széles jókedvében túlharsogta azon a délután a saját gyerekeinek nevetését, de másnapra kelve, nem fogadta meg a színházi publikum figyelmeztetését: mégis beült a veszedelmes székbe, a bűvös bársonyszékbe, a miniszteri fotelbe.

Vájjon nem gondolt-e azóta néha szorongó érzéssel erre a régi vígszínházi délutánra, mikor később kétségbeesett kereskedők panaszait kellett volna orvosolni, mikor kisiparosok ostromolták az üzemek versenye miatt, majd később, mikor nehéz kereskedelmi szerződéses tárgyalásokat kellett végigfolytatni, mikor Genfben és Párizsban és Hágában és Európának majdnem

minden fővárosában kellett küzdenie a magyar gazdasági érdekeknek érvényesítéséért.

Hej, ha akkor hallgat az ezer gyerek intésére s nem ül be abba az átkozott székbe!

De Walko beleült egymásután a veszedelmes kereskedelmi és az örömtelen külügyminiszteri székbe. S amikor most nyolc év után elmegy: az egyszerű és őszinte kereskedő bizonyára nem mondja azt róla, hogy törekvéseinek vad elszántsága, szilaj, minden akadályon felülkerekedő bajnoka volt. Hiszen oly időben ült be a lánchíduccai ódon házba, mikor még nagyon közel voltunk a Hegyeshalm-érához s az új miniszter becsületes jóakarata, a rosszabb fordulatok megakadályozására való elszánt igyekezet többet jelentett, mint máskor tízmázsás kereskedelmi kodifikáció.

Walkoban ez a becsületes jóakarata megvolt s ez párosult olyan tökéletes tárgyalóképességgel, amelyet nemcsak nálunk, de Nyugaton is keveset lehet találni.

Walko Lajossal a kereskedőembernek egyszer volt komoly vitája, mikor a Lloyd-nagytermébe jött el a miniszter egy nyáron, hogy az utánpótlási árra vonatkozólag győzze meg a merkantil világot a saját igazáról. Persze ez nem sikerült Walkonak.

Ez az utánpótlási vita most újra eszembe jut. Isten ments, hogy most, mikor magának Walko Lajosnak az utánpótlására került a sor, a magyar kereskedővilág kénytelen legyen fájdalommal elkönyvelni, hogy az utánpótlás ebben az esetben is, mint annyiszor — veszteséggel járt.

„A pesti kereskedők, hogy némileg függetlenítsék magukat a bécsi befolyástól, elhatározták száz év előtt, hogy bankot alapítsanak.” Az ország legkiválóbb emberei összeállottak, akkor élt, adott életet, hatott, agitált Széchenyi István. A pesti kereskedők kérelmét József nádor is felkarolta és csakhamar megszületett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank.

„A pesti kereskedők — teszi hozzá a történetíró — ezzel nagy szolgálatot tettek nemcsak a kereskedőknek, hanem az egész magyar államnak is.”

Hogy mi lett a bankból, melyet Széchenyi és József nádor segítségével száz év előtt a pesti kereskedők megalapítottak: ezt ma már a kisgyerek is tudja. S nemcsak a pesti kisgyerek, hanem a csikágói és amszterdami, a párizsi és rio-dejaneirói nagykereskedő és bankár tudja és megbecsüli és nagyra tartja a Lánchíd, Weiss Fülöpök művét.

Különös véletlen, hogy a 100 év előtt világrajött és megerősödött csemetével egyidejűleg egy másik magzatnak — az elvetélését jegyezte fel a história.

Ugyanazok a felsőhatóságok ugyanabban az időben egy másik intézményt is engedélyeztek. Engedélyüket a nagyobb nyomaték kedvéért törvénybe is iktatták. Ez a Dunát—Tiszát az ország közepén egybekötő csatorna lett volna. Ám hiába volt jóakarata, hiába nagyurak eltökélt szándéka, hiába törvény meghozatala és kihirdetése: az a csatorna nem született meg.

Üvegben, spirituszban, mutatja ma is a történelem a Duna—Tisza-csatorna embrióját. Miért nem lett belőle semmi? Talán mert az akkori magyar kereskedők nem karolták fel. Úgy, mint a bank eszméjét. Ki tudja, miért?

1881 március Kann Jakob és Heller Armin megmaradó érdeme és jelentősége az, hogy intuíciójukkal felismerték koruknak igazi szükségletét. Amiről Kern Jakob, a Lloydnak legokosabb embere levelezett Somssich-csal, az OMGE elnökével, a gépek fejlesztése, a magyar gazdának a gépekkel

való megismertetése s e gépeknek számukra való megszerzése: minden gyakorlati üzleti programjává vált az új társas cégnek.

Kann Jakab és Heller Ármin nem légüres körben spekuláltak, ők ismerték a magyar gazdát. Tudták, hogy szorgalmasabb, értelmesebb munkása a földnek semerre se található. De ismerték szokásait, természetének konzervatívságát.

Hogy a magyar gazda a földműveléshez kellő fejlettebb eszközöket ismerje és megszerezze: kell olyan kereskedelmi apparátusnak lenni, amelyhez ő teljes bizalommal fordulhat, melynél őt a megcsalódás semmi veszedelme nem fenyegeti. Ahol ő kireparálhatja, ha szerszámán valami hiba esik. Ahol ő olyan otthonos, mint a fálusi kovácsnál s aki mégis úgy érti a gépek tudományát, mint Józsa főorvos az összes orvosi mesterség minden csinyját-binját.

Kann és Heller így indultak el útjukra az abszolútizmus idején. Azok közé a magyar kereskedők közé tartoztak, akikről Erzsébet királyné tanítómestere, az ország akkori első publicistája a Pesti Naplóban joggal állapította meg, hogy elsősorban az ő érdemük az, hogy az egész világ kénytelen Magyarország létéről tudomást venni. Ezért hadd álljunk meg egy percre ezeknek a feledésbe menő régi magyar kereskedőknek az emléke előtt elboruló lélekkel azon a napon, amikor megtörtént cégükkel, ami 65 év óta soha egy napon se történt meg: hitelezőik kíméletére kellett appellálni.

Hej Meskó Pál, szegény jó Pali bácsi, hányszor beszélünk a régi Hadi-terményben, mikor együtt vizsgáltuk e néhai nagy gabonagyűjtő szervezet zárszámadásait: milyen gyilkosa volt ez az első nagy állami szervezet a magyar gabonakereskedelemnek. Én a háború után a szabadjára engedett, szárnyára bocsátott kereskedelem új lendületétől vártam a kibontakozást. Te Pali bácsi a szövetkezetek terményértékesítésétől vártad a jobb jövőt a gazdák számára.

Te büszke voltál, szegény öreg becsületes Meskó Pál, mikor a három nagy szövetkezet megcsinálta az Árúforgalmi részvénytársaságot, melyből azután a Futura lett. Én nyomban félrevertem a harangot és éppen a te becsületes lelkedhez folyamodtam, a te közbenjárásodat kértem, hadd ülünk le régi gabonakereskedők és régi szövetkezetek, próbáljuk megállapítani a határokat, ameddig el lehet menni új intézmények alapításában és állami támogatásában.

A közös tanácskozás nem jött létre. Ellenben a Futura, az létrejött. Megerősödött. Hatalom lett. Megette a kereskedőket. Elsenyvesztette a régi firmákat. Minden sikerült neki. Csak egy nem. A gazdák sorsának megjavítása, az nem sikerült. A pusztuló gabonakereskedőkkel együtt pusztultak a magyar gazdák.

Úgy hallom, jeltelen a sírod, szegény Pali bácsi. Még nem állított emléket fölé a hálás gazdatársadalom. De pusztta sírodhoz is ellátogat a régi barát kegyelele. Te megérzed odalent a sír mélyén, mily rossz sora van ma a magyar gazdának. Bár megértenék azok, akik ma intézik a gazdák sorsát, hogy semmiféle körmönfont tervekkel, semminő monopóliummal, még a termelés korlátozásával sem lehet segíteni. Itt segítség csak egy van: az újjászülető, megerősödő magyar gabonakereskedelem, amely versenyre kél, amely kiteszi a lelkét, hogy mennél jobban, mennél több haszonnal értékesítse a magyar föld drága termését.

TARTALOM

	Oldal
<i>Hegedűs Lóránt előszava</i>	5
<i>Arcok, harcok, kudarcok</i> (a szerző előszava)	7
ARCOK	
Az elnök.....	13
Egy el nem mondott beszéd (Rákosi sírjánál)	16
Praeceptor Hungariae (Matlekovics a ravatalon)	19
Három Horthy	21
Aki mindent elért.....	23
A híd (Chorin Ferenc nyolcvanéves születésnapjára).....	25
Suhogó.....	26
Nyolc szerző megír egy könyvet.....	27
Egy kereskedő-egyleti titkár, aki tábornok volt és hazaáruló.....	29
A régi budai udvarház gazdája.....	31
Az elnök, aki mint titkár megbukott.....	33
Egy kereskedőbarát agrárvezér.....	35
Püspök a kalmárok között.....	38
A 70 éves Sztérényi.....	39
Egy kereskedőminiszter — Heinrich Ferenc és a Heinrichek (Emlék- beszéd)	41
Egy politikai metamorfózis (gróf Andrássy Gyula).....	46
Apponyi	49
Egy párizsi magyar követ.....	52
Weiss Fülöp	53
Scitovszkyak.....	54
A „bűnös” Budapest védőügyvéde.....	57
XXV.	58
Levél egy érdekképviselő fiatal titkárához.....	59
Egy nagy európai	61
A Wall Street Medicije (Ottó H. Kahn)	63
A Lord fia (Esmond Harmsworth magyarországi látogatására).....	65
A szalonkii postatiszt, aki történelmet csinál.....	67
„A legnagyobb magyarok barátja”	69
Jajca utolsó magyar főbírája.....	71
A génuai konferencia láthatatlan embere (John Maynard Keynesnél)	73
Monsieur Clavel.....	75
Take Jonescu igazsága.....	76
Levél Szófiába	77
A szegény Árje költője.....	78

Egy destruktív politikus	79
Ciementeau Domosthenesről.....	81
Egy nagy tudós emléke	85
Aki megbocsátotta Arany Jánosnak, hogy gabonával kereskedett (Riedl Frigyes halálára)	87
Utazik Gyulai Pál	89
Egyórás előadás két órától a jelen századnak utolsó negyedében.....	92
Jeremiás siralmai	99
Matlekovics beszélget	101
Akinek Görgey Arthur adta át az igazgatást.....	103
Haraszthy Jettiinek censúrius.....	105
A nyolcvanhétéves Mezei Móric.....	107
Egy magyar Forsyte	III
Brust Dávid útra indul.....	113
Berta bácsi.....	115
Falusi boltosból a falu bírója	117
Száz év után (A Kohner-eset)	118
A két Bacher.....	121
Bakony az én Párizsom	126
HARCOK, KUDARCOK	
Hagyjanak bennünket dolgozni!	129
A paraszt	131
Dunántúl	133
Tisztviselők problémája.....	135
Hát nem volt még elég a liberalizmusból?.....	137
Kifelé r.-t. — befelé szövetkezet	139
Versailles üzen	140
Una salus.....	141
Valami, Futura	143
A méltóságos úr cipője.....	145
A hangya-múzeum Hármashatárban és nálunk (Részlet egy közgyűlési beszédből)	147
Az elhíttetés mestere.....	149
Pálffy, az obszkurus bankár.....	151
Bent a Wolff és kint a Sándor.....	153
A vámtarifa ellen (Részlet a Közgazdasági Társaság vámankéntjének záró ülésén tartott beszédből)	155
A vámsorompó halottai	158
Mi kellene az ország újjáépítéséhez? (Részlet egy nyíregyházi keres- kedőnapon tartott beszédből)	159
A pipázó gazdák és a sült galambok.....	161
Sírkő-politika.....	163
A balkanizált Európa (Részlet egy Pozsonyban tartott előadásból).....	165
Vissza a töltőtollhoz.....	167
Jó házikoszt	169
„Mesterséges tönkremenetel”.....	171
Köszönjük Meskó Pálnak. . . (Részlet egy közgyűlési beszédből)	173
Egy gondatlan gand-i Magyarországon (Két szemináriumi előadás).....	175
Egy szombati előadás Csütörtökről (Részletek egy Miskolcon tartott előadásból)	181

Az elsodort ember.....	183
Két aranygyűrű	185
A new-yorki polgármester — és a bajai faktorok (Részlet egy beszédből a főváros közgyűlésén)	187
Vitéz, Bernouilly és Bud	190
Akik nem látják a fától az erdőt és az erdőtől a fát.....	191
A nagy Hangya és a kis hangyák	193

KETTEN BESZÉLNEK

Párbeszéd fenn a mennyekben	197
Egy el nem mondott párbeszéd.....	199
Párbeszéd egy budai palota terraszán.....	201
Párbeszéd a parlament miniszteri szobájában.....	203
Párbeszéd a bostoni kikötőben.....	205
Párbeszéd a Leviathan fedélzetén.....	207
Párbeszéd valakivel, aki messzi Nyugatról jött.....	210

MAIN STREET

Amerikai benyomások (Előadás a Cobden-Szövetségben)	215
---	-----

EGY KERESKEDŐ NAPLÓJÁBÓL

Rouge ou noir	229
A reklám ősei és a reklám hősei (Előadás az Újságkiadók Otthonában)	233
Aki gyapjút vásárol halálos ágyán.....	240
Losonc 1908	241
Münchhausen báró és a tűzkő	246
1919 augusztus 1.	247
Az Országos Kevesebbtermelési Liga közgyűlésén	249
Stinnesek a vidéken	251
Magyar paradoxonok	255
A posztókereskedő fia	259
Novella az egyedüli befizetőről.....	261
Jaques bácsitól Ibrahim ágáig (Az Utazók Egyesülete negyvenéves jubileumára)	263
Hegedűs Lőránt beszél	265
Vészi beszél	266
Strasser és König	267
Nagykörös és Beauce (Beszéd a Francia-Magyar Keresk. Kamara ünnepi bankettjén Laurent vendéglőjében az Avenue des Champs-Elisées-n)	269
A dunai paraszt és a tiszai boltos (Beszéd az OMKE által Szolnokon 1932 február 10-én rendezett Tisza-konferencián)	271
Levél Észak-Amerikába (To Mr. Willey, New-York Times, New-York City)	273
Levél Pierre Cot úrhoz, külügyi államtitkár, Paris	275
Halló, itt rádió Mátészalka	277
A két Puskás emlékezete	279
Naplójegyzetek egy kereskedő naplójából (1928-tól 1931-ig).....	281